

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 37 (76) № 3 2026

Частина 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Головний редактор:
Шарагіна Ольга Володимирівна, кандидат філологічних наук, директор Навчально-наукового інституту філології та журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Україна

Члени редакційної колегії:
Дребет Віктор Васильович, доктор філологічних наук, професор кафедри німецької філології та методики навчання німецької мови, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Дроздовський Дмитро Ігорович, кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу зарубіжних і слов'янських літератур, Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, Україна

Залужна Ольга Олексіївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Навчально-наукового інституту філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Розінкевич Наталія Василівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовно-літературної освіти Інституту післядипломної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Україна

Чеканов Всеволод Юрійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Україна

Юлдашева Людмила Петрівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Україна

Якубович Михайло Михайлович, кандидат історичних наук, доцент, науковий співробітник філософського факультету, Фрайбурзький університет, Німеччина

Аббасова Кизилгюль Ясин киз, доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, Бакинський державний університет, Азербайджан

Пардаєва Ірода Мамаюновна, доктор філологічних наук, доцент кафедри порівняльного літературознавства, Самаркандський державний інститут іноземних мов, Узбекистан

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 13 від 28 травня 2026 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського». Серія: Філологія. Журналістика» зареєстровано відповідно до Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1136 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа – R30-04001.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (просп. Берестейський, 10, м. Київ, 01135, e-mail: crimea.tnu@gmail.com. Тел.: +38 (044) 529-05-16).

Періодичність – 6 разів на рік.
Мови видання: українська, англійська, польська, німецька, французька, словацька, румунська, італійська.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») зі спеціальностей В11 Філологія (за спеціалізаціями), С7 Журналістика відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2710-4656 (Print)
ISSN 2710-4664 (Online)

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2026

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Бортун К. О.

МОВНІ СТРАТЕГІЇ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ, ПСИХОЛОГІЧНОГО ТИСКУ
Й ПРОГРАМУВАННЯ ПОВЕДІНКИ В ТЕКСТАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ..... 1

Борщевський С. В.

ФУНКЦІОНАЛЬНА АДАПТАЦІЯ НОВІТНІХ МІЛІТАРНИХ АНГЛІЦИЗМІВ
В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ 6

Волошинова М. О.

ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ПРЕДМЕТНО-ПОБУТОВОЇ ЛЕКСИКИ
В ДІАЛЕКТНОМУ СЛОВНИКУ.....11

Ворчакова І. Є.

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО
(НА ВІДЕОМАТЕРІАЛАХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ПРОМОВ ТА ЗВЕРНЕНЬ
ДО МІЖНАРОДНОЇ АВДИТОРІЇ В ПЕРІОД ВІЙНИ В УКРАЇНІ).....17

Гогоренко О. В.

ВЕРБАЛЬНІ МАРКЕРИ ВПЛИВУ В УКРАЇНСЬКОМУ ТУРИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ:
НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНА СИСТЕМАТИКА.....23

Колоїз Ж. В.

СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕОРІЇ НАКАЗОВОГО СПОСОБУ
В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ..... 29

Костусяк Н. М., Злотко О. М.

ПОЕТИЧНИЙ СИНТАКСИС ВОЛИНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ:
ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ.....37

Писарська Н. В., Чернявська С. М., Заверющенко М. П.

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА НАУКОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....43

Шаркань В. В.

ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
В ПУБЛІКАЦІЯХ ГАЗЕТИ «ЗЕМЛЯ І ВОЛЯ».....49

Шульська Н. М., Зінчук Р. С., Римар Н. Ю.

АГРАРНА ЛЕКСИКА В СУЧАСНІЙ НЕОФІЦІЙНІЙ КОМУНІКАЦІЇ:
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ.....56

Юлдашева Л. П., Кобиліна Ю. М.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИ ВІЙНИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ
ПІСЕННОМУ ДИСКУРСІ: КОГНІТИВНО-ПОЕТИЧНИЙ І САКРАЛЬНИЙ ВИМІРИ.....62

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Благовірна-Храновська У. М., Ущина В. А.

КОНСТРУЮВАННЯ ПОЗИЦІЇ СУБ'ЄКТА ДИСКУРСИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В АНГЛОМОВНИХ ОНЛАЙН-РЕЦЕНЗІЯХ.....67

Бобер Н. М.

ВЕРБАЛЬНИЙ ЕМОТИКОН У СИСТЕМІ СУМІЖНИХ МОВНИХ
І ПАРАГРАФЕМНИХ ЯВИЩ: КРИТЕРІЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ.....77

Котовська Т. І.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ АНГЛІЙСЬКОГО БІЗНЕС-ДИСКУРСУ:
ФУНКЦІОНАЛЬНО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....84

Майданюк Ю. І.

БІЛІНГВАЛЬНІ ЯВИЩА В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ:
ІНТЕРФЕРЕНЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ..... 90

Moisiuk V. A.

LES PHENOMENES INTERTEXTUELS EN LINGUISTIQUE CONTEMPORAINE:
VERS UNE TYPOLOGIE INTEGRATIVE..... 96

Novak D. N., Hrytsiv N. M.

NON-FINITE FORMS AS MARKERS OF GRAMMATICAL COMPRESSION
IN SCIENTIFIC STYLE..... 102

Підгорна А. Б., Савка С. В.

ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ДЕСТРУКТИВНИХ ЕМОЦІЙ
У ДИСКУРСІ ДАРК РОМАНУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Х. Д. КАРЛТОН
“HAUNTING ADELINE”)..... 108

Побережний Д. О.

ТИПОЛОГІЯ ТА ДИНАМІКА НЕОЛОГІЗАЦІЇ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)..... 113

Potiatynyk U. O., Kobzar N. O.

USE AND ABUSE OF *POLITENESS*: A SOCIOLINGUISTIC ANALYSIS
OF POLITENESS STRATEGIES IN *KEEPING UP APPEARANCES*..... 120

Савчук Р. І.

МІЖ СЛОВОМ, ТІЛОМ І ОБРАЗОМ: ІНТЕРМЕДІАЛЬНІ ВАРІАЦІЇ
У РОМАНІ ЕРІКА-ЕММАНЮЕЛЯ ШМІТТА
“LORSQUE J’ÉTAIS UNE ŒUVRE D’ART”..... 128

Сідор М. В.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ІНТРИГИ
В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ ДЖЕФФРІ АРЧЕРА “NOTHING VENTURED”..... 137

Сташук Т. І.

МОВНА ОРГАНІЗАЦІЯ АСТРОЛОГІЧНОГО ПРОГНОЗУ
ЯК ЖАНРУ МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ..... 145

Строченко Л. В.

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ JUSTICE У БРИТАНСЬКОМУ
ТА АМЕРИКАНСЬКОМУ ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСІ..... 151

Сушко З. С.

ІРОНІЯ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ СИНЕРГІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
ПРАГМА-СЕМАНТИЧНОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОГО
ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ..... 156

Томчаковська Ю. О.

ФУНКЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В АНГЛОМОВНОМУ
ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ..... 163

СЕМІТСЬКІ МОВИ

Алкаді М. С. А.

АБРЕВІАЦІЯ ТА АКРОНІМІЯ В СУЧАСНІЙ АРАБСЬКІЙ МОВІ:
СТРУКТУРНІ, ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ АСПЕКТИ 169

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Чернявська О. К.

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ЛІНГВІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ
РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ У ВИСТУПАХ Д. БАЙДЕНА ТА Д. ТРАМПА..... 175

Яссін М. А. СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КЛЮЧОВИХ ІСЛАМСЬКИХ ПОНЯТЬ У СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ.....	181

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Бялик В. Д., Лелет П. Р. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ <i>LOVE</i> /КОХАННЯ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ТА ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ.....	187
Криницька О. І., Білічак О. І., Шпільчак Л. Я. КОГНІТИВНЕ НАВАНТАЖЕННЯ У МЕДИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ВПЛИВ САТ-ІНСТРУМЕНТІВ НА ПРОЦЕС УХВАЛЕННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ РІШЕНЬ.....	196
Пригодій О. С. СТРАТЕГІЇ ПЕРЕДАЧІ ДІАЛЕКТІВ У ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ.....	204
Томашук М. В. ВІДТВОРЕННЯ ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБСЦЕННОЇ ЛЕКСИКИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	211
Yuhan N. L. WIEDERGABESTRATEGIEN DEUTSCHER ZAHLENPARÖMIEN IN DER UKRAINISCHEN ÜBERSETZUNG.....	217

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Білецька О. В., Соколова В. М. МАНІПУЛЯТИВНА ТА ДИРЕКТИВНА КАУЗАЦІЯ В РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВАХ...	224
Fedoriv Ya. R., Semiankiv I. V. CROSS-LINGUISTIC INTERFERENCE IN ENGLISH ACADEMIC DISCOURSE: A TYPOLOGY OF L1-INDUCED DEVIATIONS IN PUBLIC HEALTH AND SOCIAL SCIENCES.....	230

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Горічко Д. М. КНЯЗІ РОМАНОВИЧІ В «ІСТОРИЧНИХ ПОДОРОЖАХ» ЮЛІАНА УРСИНА НЕМЦЕВИЧА: ІМАГОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	238
Колкутіна В. В. ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ: ІСТОРИОСОФСЬКА РЕЦЕПЦІЯ.....	245
Омелянчук С. О. ОСМИСЛЕННЯ ЄВРОПИ ПЕРІОДУ INTERBELLUM: НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «НА КРАЮ ЧАСУ» УЛАСА САМЧУКА.....	250
Чікарькова М. Ю. КОМІЧНЕ ЯК СТРАТЕГІЯ ДЕМІФОЛОГІЗАЦІЇ АКАДЕМІЧНОГО ДИСКУРСУ У КНИЗІ УМБЕРТО ЕКО «ЯК НАПИСАТИ ДИПЛОМНУ РОБОТУ».....	256

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Ващенко Ю. А., Мурадова І. Р., Хаустова М. В. СПОРТИВНО-ІГРОВІ ОБРАЗИ ЯК МЕТАФОРИ ІНІЦІАЦІЇ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОВІСТІ ГЮНТЕРА ГРАССА «КІТ І МИША».....	263
Огульчанська О. А. НАРАТИВ ПАМ'ЯТІ КРІЗЬ ОБ'ЄКТИ: ФУНКЦІЯ КОЛЕКЦІОНУВАННЯ В РОМАНІ ОРХАНА ПАМУКА «МУЗЕЙ НЕВИННОСТІ»	272

Соколовська С. Ф. РОМАН ЮЛІ ЦЕ «CORPUS DELICTI: ПРОЦЕС»: ПОСТСТРУКТУРАЛІСТИСЬКЕ ПРОЧИТАННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	277
Хома К. М., Засипкіна А. Є. ТЕМПОРАЛЬНО-ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ РОМАНУ «ВИПРАВЛЕННЯ» ДЖ. ФРАНЗЕНА.....	283
Щепанський В. В. ЕТНОГРАФІЧНИЙ АВТОРИТЕТ І СПІВУЧАСТЬ У КОНСТРУЮВАННІ ФІКТИВНОЇ АВТЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ ЕЛІЗАБЕТ О'КОННОР «КИТОВИЙ ПЛИН».....	291
ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО	
Мережинська Г. Ю., Василевич О. О. МІФОЛОГІЧНИЙ КОД ПОСТ-ПОСТМОДЕРНИХ ТВОРІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ГЕОРГІЯ ГОСПОДІНОВА, ТАНІ МАЛЯРЧУК, КАТІ ПЕТРОВСЬКОЇ, МАРІЇ СТЕПАНОВОЇ).....	300
Рождественська І. Є. ЧИТАЦЬКА ПОДОРОЖ ЯК СПОСІБ КОНСТРУЮВАННЯ ГЕОБІОГРАФІЇ МИКОЛИ ГОГОЛЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ).....	305
Шеремет А. В., Кирик С. В. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕДАЧІ ЛІНГВОПОЕТИКИ КОЛЬОРУ У РОМАНІ «ЛИЦАР СІМОХ КОРОЛІВСТВ» ДЖОРДЖА Р. МАРТІНА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	312
ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ	
Коломієць О. В. ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОМЕНТАР ЯК ЖАНР НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОДНА З ФОРМ ПОЛІЛОГУ МІЖ АВТОРОМ, ТЕКСТОМ І ЧИТАЧЕМ: ПРИНЦИПИ АНАЛІЗУ Й ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КРИЗЬ ПРИЗМУ РЕЦЕПТИВНОЇ ЕСТЕТИКИ.....	316
ФОЛЬКЛОРИСТИКА	
Грищенко (Неїло) І. В. СЮЖЕТНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ «ВЕДМІДЬ І МИША-КУМА»: ДЕСТРУКЦІЯ ТРИКСТЕРСТВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАПИСІВ ПЕТРА ІВАНОВА).....	321
Качан А. В. ОБРАЗ ЗМІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЧАРІВНІЙ КАЗЦІ: СЕМАНТИКА, ФУНКЦІЇ, ЛОКУСИ.....	328
Musayeva N. A. NATURE-INSPIRED RELATIONSHIPS IN FOLKLORE DISCOURSE.....	335
Наумовська О. В. «ЗОРЯМИ ОБГОРОДЖУСЯ, МІСЯЦЕМ ПІДПЕРЕЖУСЯ...»: ВЕРБАЛЬНА МАГІЯ В СИСТЕМІ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК.....	340
МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ	
Куліда Д. В., Дементьєва Т. С. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ ЯПОНСЬКОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ.....	351
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	360

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Bortun K. O.

LANGUAGE STRATEGIES FOR MANIPULATIVE INFLUENCE,
PSYCHOLOGICAL PRESSURE AND BEHAVIOURAL PROGRAMMING
IN SOCIAL ADVERTISING TEXTS.....1

Borshchevskyi S. V.

FUNCTIONAL ADAPTATION OF RECENT MILITARY ANGLICISMS
IN UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE.....6

Voloshynova M. O.

PECULIARITIES OF INTERPRETING HOUSEHOLD OBJECTS VOCABULARY
IN A DIALECT DICTIONARY.....11

Vorchakova I. E.

LINGUISTIC PERSONALITY OF THE PRESIDENT OF UKRAINE,
VOLODYMYR ZELENSKIY (ON VIDEO MATERIALS OF ENGLISH-LANGUAGE
SPEECHES AND ADDRESSES TO AN INTERNATIONAL AUDIENCE
DURING THE WAR IN UKRAINE).....17

Gogorenko O. V.

VERBAL MARKERS OF INFLUENCE IN UKRAINIAN TOURIST DISCOURSE:
NEUROLINGUISTIC SYSTEMATICS.....23

Koloiz Zh. V.

ESTABLISHMENT AND MODERN INTERPRETATION OF THE THEORY
THE IMPERATIVE IN UKRAINIAN LINGUISTICS.....29

Kostusiak N. M., Zlotko O. M.

POETIC SYNTAX OF VOLYN WRITERS: HOMOGENEOUS SENTENCE MEMBERS.....37

Pysarska N. V., Cherniavska S. M., Zaveriushchenko M. P.

MODERN UKRAINIAN SCIENTIFIC TERMINOLOGY: PROBLEMS AND PROSPECTS...43

Sharkan V. V.

DISCURSIVE STRATEGIES FOR ASSERTING UKRAINIAN IDENTITY
IN THE PUBLICATIONS OF THE “ZEMLIA I VOLIA” NEWSPAPER.....49

Shulska N. M., Zinchuk R. S., Rymar N. Yu.

AGRICULTURAL LEXIS IN CONTEMPORARY INFORMAL COMMUNICATION:
STRUCTURAL-SEMANTIC AND FUNCTIONAL FEATURES.....56

Yuldasheva L. P., Kobylina Yu. M.

CONCEPTUAL METAPHORS OF WAR IN CONTEMPORARY UKRAINIAN SONG
DISCOURSE: COGNITIVE-POETIC AND SACRAL DIMENSIONS.....62

ROMANIC, GERMANIC LANGUAGES

Blahovirna-Khranovska U. M., Ushchyna V. A.

CONSTRUCTION OF DISCURSIVE STANCES
IN THE ENGLISH-LANGUAGE ONLINE REVIEWS.....67

Bober N. M.

VERBAL EMOTICON IN THE SYSTEM OF RELATED LINGUISTIC
AND PARAGRAPHEMIC PHENOMENA: DIFFERENTIATION CRITERIA.....77

Kotovska T. I.

INTERTEXTUALITY OF ENGLISH BUSINESS DISCOURSE:
FUNCTIONAL-SYNERGETIC ASPECT.....84

Maidaniuk Yu. I. BILINGUAL PHENOMENA IN ENGLISH-LANGUAGE JOURNALISTIC DISCOURSE: INTERFERENCE MECHANISMS AND FUNCTIONAL POTENTIAL.....	90
Moisiuk V. A. LES PHENOMENES INTERTEXTUELS EN LINGUISTIQUE CONTEMPORAINE: VERS UNE TYPOLOGIE INTEGRATIVE.....	96
Novak D. N., Hrytsiv N. M. NON-FINITE FORMS AS MARKERS OF GRAMMATICAL COMPRESSION IN SCIENTIFIC STYLE.....	102
Pidhorna A. B., Savka S. V. LEXICAL AND SYNTACTIC MEANS OF REPRESENTING DESTRUCTIVE EMOTIONS IN THE DISCOURSE OF THE DARK NOVEL (BASED ON H. D. CARLTON'S "HAUNTING ADELINE").....	108
Poberezhnyi D. O. TYPOLOGY AND DYNAMICS OF NEOLOGIZATION: A COMPARATIVE ASPECT (BASED ON ENGLISH AND GERMAN).....	113
Potiatynyk U. O., Kobzar N. O. USE AND ABUSE OF <i>POLITENESS</i> : A SOCIOLINGUISTIC ANALYSIS OF POLITENESS STRATEGIES IN <i>KEEPING UP APPEARANCES</i>	120
Savchuk R. I. BETWEEN WORD, BODY AND IMAGE: INTERMEDIAL CONFIGURATIONS IN ÉRIC-EMMANUEL SCHMITT'S <i>LORSQUE J'ÉTAIS UNE ŒUVRE D'ART</i>	128
Sidor M. V. LEXICO-SEMANTIC MEANS OF CREATING INTRIGUE IN JEFFREY ARCHER'S NOVEL "NOTHING VENTURED".....	137
Stashuk T. I. LINGUISTIC ORGANIZATION OF ASTROLOGICAL FORECAST AS A GENRE OF MEDIA DISCOURSE.....	145
Strochenko L. V. PECULIARITIES OF THE REPRESENTATION OF CONCEPT JUSTICE IN BRITISH AND AMERICAN LEGAL DISCOURSE.....	151
Sushko Z. S. IRONY AS A MEANS OF ACTIVATING SYNERGISTIC PROCESSES OF PRAGMA- SEMANTIC SELF-ORGANIZATION IN ENGLISH BUSINESS DISCOURSE.....	156
Tomchakovska Yu. O. FUNCTIONS OF ECONOMIC TERMINOLOGY IN ENGLISH PUBLICISTIC DISCOURSE.....	163

SEMITIC LANGUAGES

Alkadi M. S. A. ABBREVIATION AND ACRONYMY IN MODERN ARABIC: STRUCTURAL, FUNCTIONAL, AND TRANSLATION ASPECTS.....	169

GENERAL LINGUISTICS

Cherniavska O. K. POLITICAL DISCOURSE ON THE WAR IN UKRAINE: LINGUISTIC MECHANISMS OF REPRESENTATION IN THE SPEECHES OF J. BIDEN AND D. TRUMP.....	175
Yassin M. A. SEMANTIC TRANSFORMATIONS OF KEY ISLAMIC CONCEPTS IN CONTEMPORARY DISCOURSE.....	181

TRANSLATION STUDIES

Bialyk V. D., Lelet P. R.

THE VERBALIZATION OF THE CONCEPT *LOVE* IN THE DISCOURSE
OF FICTION AND ITS REPRODUCTION IN TRANSLATION.....187

Krynytska O. I., Bilichak O. I., Shpilchak L. Ya.

COGNITIVE LOAD IN MEDICAL TRANSLATION: THE IMPACT OF CAT-TOOLS
ON TRANSLATORS' DECISION-MAKING PROCESSES.....196

Prigodiy O. S.

STRATEGIES FOR TRANSLATING DIALECTS IN UKRAINIAN LITERARY PROSE.....204

Tomashchuk M. V.

RENDERING OF PRAGMATIC POTENTIAL OF OBSCENE VOCABULARY
IN THE TRANSLATION OF LITERARY TEXTS.....211

Yuhan N. L.

STRATEGIES FOR RENDERING GERMAN NUMERAL PAREMIAS
IN UKRAINIAN TRANSLATION.....217

COMPARATIVE-HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Biletska O. V., Sokolova V. M.

MANIPULATIVE AND DIRECTIVE CAUSATION
IN TYPOLOGICALLY DIFFERENT LANGUAGES.....224

Fedoriv Ya. R., Semiankiv I. V.

CROSS-LINGUISTIC INTERFERENCE IN ENGLISH ACADEMIC DISCOURSE:
A TYPOLOGY OF L1-INDUCED DEVIATIONS IN PUBLIC HEALTH
AND SOCIAL SCIENCES.....230

LITERARY STUDIES

Horichko D. M.

THE ROMANOVYCH PRINCES IN "HISTORICAL TRAVELS"
BY JULIAN URSYN NIEMCEWICZ: IMAGOLOGICAL ASPECT.....238

Kolkutina V. V.

LITERARY STUDIES: HISTORIOSOPHICAL RECEPTION.....245

Omelianchuk S. O.

CONCEPTUALIZING EUROPE IN THE INTERBELLUM:
BASED ON ULAS SAMCHUK'S NOVEL "*AT THE EDGE OF TIME*".....250

Chikarkova M. Yu.

THE COMIC AS A STRATEGY OF DEMYTHOLOGIZING ACADEMIC DISCOURSE
IN UMBERTO ECO'S *HOW TO WRITE A THESIS*.....256

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Vashchenko Yu. A., Muradova I. R., Khaustova M. V.

SPORTS AND LUDIC IMAGERY AS METAPHORS FOR INITIATION
AND IDENTITY IN GÜNTER GRASS'S *CAT AND MOUSE*.....263

Ohulchanska O. A.

THE NARRATIVE OF MEMORY THROUGH OBJECTS: THE FUNCTION
OF COLLECTING IN THE "MUSEUM OF INNOCENCE" BY ORHAN PAMUK 272

Sokolovska S. F.

JULI ZEH'S NOVEL "CORPUS DELICTI: A PROCESS":
A POSTSTRUCTURALIST READING OF THE LITERARY TEXT.....277

Khoma K. M., Zasyapkina A. Ye. TEMPORAL-SPATIAL ORGANIZATION OF J. FRANZEN'S NOVEL <i>THE CORRECTIONS</i> ...	283
Shchepanskyi V. V. ETHNOGRAPHIC AUTHORITY AND CO-PARTICIPATION IN THE PRODUCTION OF FICTIVE AUTHENTICITY IN ELIZABETH O'CONNOR'S NOVEL "WHALE FALL"	291

COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Merezhynska G. Yu., Vasylevych O. O. THE MYTHOLOGICAL CODE IN POST-POSTMODERN WORKS (BASED ON THE NOVELS OF GEORGI GOSPODINOV, TANIA MALYARCHUK, KATYA PETROVSKAYA, MARIA STEPANOVA).....	300
Rozhdestvenska I. Ye. LITERARY TOURISM AS A FORM OF CONSTRUCTING MYKOLA GOGOL'S GEOBIOGRAPHY (BASED ON POLISH LITERATURE).....	305
Sheremet A. V., Kyryk S. V. TRANSLATION STRATEGIES FOR CONVEYING THE LINGUOPOETICS OF COLOR IN GEORGE R. R. MARTIN'S NOVEL "THE KNIGHT OF THE SEVEN KINGDOMS" INTO UKRAINIAN LANGUAGE.....	312

LITERARY THEORY

Kolomiiets O. V. LITERARY COMMENTARY AS A GENRE OF SCIENTIFIC RESEARCH AND ONE OF THE FORMS OF POLYLOGUE BETWEEN AUTHOR, TEXT AND READER: PRINCIPLES OF ANALYSIS AND INTERPRETATION THROUGH THE PRISM OF RECEPTIVE AESTHETICS.....	316

FOLKLORISTICS

Hryshchenko (Neilo) I. V. PLOT AND SEMANTIC FEATURES OF THE UKRAINIAN FOLK TALE "THE BEAR AND THE GODMOTHER MOUSE": DESTRUCTION OF TRICKSTERISM (BASED ON THE RECORDS BY PETRO IVANOV).....	321
Kachan A. V. THE IMAGE OF THE SERPENT IN THE UKRAINIAN FAIRY TALE: SEMANTICS, FUNCTIONS, AND LOCI.....	328
Musayeva N. A. NATURE-INSPIRED RELATIONSHIPS IN FOLKLORE DISCOURSE.....	335
Naumovska O. V. "I SHALL FENCE MYSELF WITH STARS, GIRD MYSELF WITH THE MOON...": VERBAL MAGIC IN THE SYSTEM OF TRADITIONAL CULTURE AND CONTEMPORARY SOCIAL PRACTICES.....	340

LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA

Kulida D. V., Dementieva T. S. FEATURES OF ECONOMIC TERMINOLOGY FUNCTIONING IN MODERN JAPANESE MEDIA DISCOURSE.....	351
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....	360

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81'42:159.9:659.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.3.1/01>**Бортун К. О.**<https://orcid.org/0000-0003-1223-347X>

Національна академія внутрішніх справ

МОВНІ СТРАТЕГІЇ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ, ПСИХОЛОГІЧНОГО ТИСКУ Й ПРОГРАМУВАННЯ ПОВЕДІНКИ В ТЕКСТАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

У статті порушено актуальну проблему функціонування мовних стратегій маніпулятивного впливу, психологічного тиску та програмування поведінки в сучасному дискурсі соціальної реклами. Авторка наголошує, що в умовах інтенсивного медійного середовища соціальна реклама постає не лише як засіб інформування, а й як потужний механізм впливу на свідомість і поведінку людини. Метою розвідки є виявлення, систематизація та аналіз мовних засобів, які комунікатори використовують для конструювання бажаних моделей поведінки реципієнтів через апеляцію до базових моральних і емоційних категорій, таких як обов'язок, провина, сором, авторитет чи гордість.

Дослідження деталізує три ключові комунікативні стратегії. Психологічне маніпулювання ґрунтовано на прихованому спонуканні, де завдяки імпліцитним конструкціям у реципієнта створена ілюзія «права вибору» певної моделі поведінки. Психологічний тиск, натомість, уникає завуальованості та реалізовано за допомоги безапеляційних тверджень і прямих наказів, що прямо вказують на модель поведінки без жодної альтернативи. Психологічне програмування забезпечено завдяки методам константного, точного та повторюваного навіювання, використанню нейролінгвістичних «якорів» (зокрема лексичних повторів) та серійних рекламних повідомлень зі спільним слоганом, що формують стійкі алгоритми інтелекту й поведінкові стереотипи.

Особливу увагу приділено імперативним висловленням як центральному інструменту реалізації зазначених впливів. Підсумовується, що некритичне сприйняття такого контенту здатне викривлювати дійсність, маскувати факти й послаблювати здатність аудиторії до глибокого когнітивного аналізу. Відповідно, формування навичок розпізнавання маніпулятивних мовних маркерів на лексичному, синтаксичному та прагматичному рівнях є необхідною умовою розвитку критичного мислення та емоційно-когнітивної стійкості особистості в сучасному медійному просторі.

Ключові слова: соціальна реклама, медіадискурс, імператив, сугестія, маніпуляція.

Постановка проблеми. Сучасна соціальна реклама є потужним інструментом формування суспільних стандартів, що експлуатує мрії людини та «імплантує» певні бажання в масову свідомість для спонукання її до дії. Предметом оцінки в таких текстах найчастіше виступають базові моральні категорії та емоції: гордість, сором, авторитет, обов'язок, честь або провина. Для досягнення поставленої мети комунікатори використовують різноманітні мовні стратегії маніпулятивного

впливу, психологічного тиску й програмування поведінки в текстах соціальної реклами.

Фокус соціальної реклами формує складний комунікативний простір, у якому активно реалізуються мовні стратегії маніпулятивного впливу, психологічного тиску й програмування поведінки. Експлуатуючи людські мрії та потреби, такі тексти цілеспрямовано формують певні соціальні стандарти, де предметом оцінки зазвичай стають гордість, сором, авторитет, обов'язок, честь або

провина. Для досягнення максимального прагматичного ефекту та спонукання реципієнта до дії комунікатори використовують людські мрії та застосовують комплекс мовних стратегій маніпулятивного впливу, психологічного тиску й програмування поведінки.

Вона постає не лише як засіб інформування, а й як потужний інструмент впливу на свідомість і поведінку людини. Її функціонування постає в умовах інтенсивного медійного середовища, де конкуренція за увагу реципієнта зумовлює активне використання мовних механізмів переконання, навіювання та програмування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатовимірність рекламного дискурсу зумовлює незгасний інтерес до цього феномену з боку як вітчизняної, так і зарубіжної лінгвістичної науки. Сучасні мовознавці підходять до вивчення рекламних текстів комплексно, застосовуючи інструментарій різних наукових парадигм. Зокрема, загальнолінгвістичні аспекти розкрито у працях О. Бугайова, А. Король, Г. Почецова, К. Бортун, Т. Вінтонів. Специфіку лінгвостилістичної організації рекламного повідомлення досліджують І. Romazan, О. Іліна. Водночас прагмалінгвістичний потенціал реклами ґрунтовно аналізують О. Kuzmenko, О. Kyryliuk, О. Bublyk, Т. Boyko, V. Rub.

У сучасному науковому просторі реклама беззаперечно визнається однією з найпотужніших і найвиразніших форм масової комунікації, яка нерозривно пов'язана з функціонуванням глобальних медіасистем. Традиційно магістральним напрямом лінгвістичних розвідок залишається декодування мовних технологій і стратегій переконання, що застосовані для стимулювання споживчого попиту.

Проте дослідницький інтерес дедалі частіше виходить за межі суто комерційної сфери, охоплюючи глибші механізми впливу на масову свідомість. Аналогічні комунікативні інструменти, маніпулятивні тактики та прийоми психологічного програмування успішно екстраполюються на тексти соціальної реклами. У цьому контексті їх метою стає не продаж продукту, а формування певного соціального стандарту та конструювання чіткої, вербалізованої моделі поведінки реципієнта.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення та систематизація мовних засобів реалізації маніпулятивного впливу, психологічного тиску й програмування поведінки в текстах соціальної реклами, а також аналіз їхнього впливу на

реципієнта з урахуванням психологічних і соціокультурних чинників.

Виклад основного матеріалу. Ефективність соціальної реклами, яка за допомогою вербальних і невербальних засобів впливає на психічні, ментальні, світоглядні та комунікативні установки реципієнта, значною мірою визначена продуманою структурою рекламного тексту та його адресною спрямованістю. Сприйняття інформації відбувається крізь призму індивідуального досвіду людини, її актуальних інтересів і моральних орієнтирів, що зумовлює необхідність точного добору лінгвістичних засобів.

Лексичні, граматичні та стилістичні ресурси мови виконують ключову роль у реалізації різних типів впливу в соціальній рекламі. Зокрема, вони слугують інструментом психологічного маніпулювання, що передбачає створення ілюзії вибору та приховане спонукання до певної дії; психологічного тиску, який постає у формі прямих, безапеляційних настанов щодо поведінки; а також психологічного програмування, спрямованого на формування стійких моделей дії через мовно-психологічне навіювання, зокрема шляхом повторюваності інформації [1, с. 6].

Публіцистичні тексти вирізняються чітко окресленою комунікативно-прагматичною орієнтацією: вони не обмежені передаванням інформації, а й активно впливають на суспільство через інструменти переконання та навіювання. У сучасному медіапросторі засоби масової інформації користуються широким спектром джерел, зокрема глобальними інтернет-ресурсами, де інформація функціонує майже безперервно в часі й просторі та є доступною будь-де. Використання маніпулятивних стратегій у медіадискурсі спрямоване на закріплення потрібних смислів у масовій свідомості під виглядом об'єктивних повідомлень, акцентування на суспільно значущих темах, а також на впровадження як явних, так і прихованих значень у новинному контенті, що зрештою формує громадську думку [11, с. 84].

Маніпулятивний вплив у медіапросторному континуумі зосереджено на аналізі механізмів, що активізують емоційні реакції, когнітивні упередження та настанови реципієнта. Який реалізовано за допомоги навіювання, фреймінгу, використання оцінної лексики, що сприяє зниженню рівня критичного осмислення контенту. У цьому річизі мова постає інструментом комунікації, кроком моделювання ментального контенту [3, с. 97].

У фокусі оцінки соціальної реклами зазвичай перебувають такі морально-етичні категорії, як

гордість, сором, обов'язок, провина, авторитет чи честь. За концепцією Г. Почепцова, рекламні повідомлення використовують людські мрії як рушійну силу, що спонукає до конкретних дій. Шляхом «імплантації» цих бажань у масову свідомість [3, с. 282] сконструйовані відповідні суспільні еталони. Дослідник класифікує рекламний вплив на такі чотири типи маніпуляцій [3, с. 76]: маніпулювання потребами цільової аудиторії; «духовне» маніпулювання (вплив на ціннісні орієнтири); інтелектуальне маніпулювання, що реалізується через стимулювання прагнення до самовдосконалення; символічне маніпулювання, яке полягає у виробленні в реципієнта стійкої реакції на визначені знаки чи символи.

Важливим у цьому контексті є використання імперативних висловлень є дієвим інструментом психологічного впливу на слухача (одержувача прескрипції). Залежно від мети та форми подачі інформації, дослідники виділяють три основні прийоми такого впливу. Імперативні висловлення є одним із провідних засобів впливу в соціальній рекламі, адже вони не тільки окреслюють бажану модель поведінки, а й формують відчуття уявної свободи вибору [4; 5].

Такий підхід забезпечує подвійний ефект: адресат сприймає рішення як власне, хоча фактично його спрямовують у заданому напрямі. Результативність цього впливу визначається урахуванням психологічних особливостей цільової аудиторії, її потреб, соціального досвіду та мотиваційних орієнтацій. Імперативи нерідко подано у вигляді неповних речень, що відповідає специфіці безпосереднього спілкування, де пропущені елементи легко можна відновити з контексту, посилюючи ефективність соціальної реклами [6; 7].

Під час розгляду психологічного маніпулювання варто розуміти, що адресата фактично спонукають заповнити певний «вакуум», який виникає під дією зовнішніх чинників. Для багатьох комунікативних ситуацій типовим є використання неповних імперативних конструкцій. Це трактуємо так, що в умовах безпосереднього спілкування уточнення виконавця дії є зайвим. Так само другорядною стає конкретизація об'єкта дії та умов її реалізації, оскільки ці компоненти однозначно відтворюються завдяки контексту або ситуації комунікації.

Цей метод впливає на отримувача через надання завуальованого підштовхування до дії, створюючи при цьому ілюзію «права вибору» певної моделі поведінки. Для ефективності імператив має враховувати соціальний досвід і психологію

реципієнта, мотивуючи його заповнити певний вакуум (фізичні, економічні, морально-етичні чи психологічні потреби). Залежно від потреб адресата, маніпулювання може бути духовним (виховання ставлення), інтелектуальним (потреба в саморозвитку) або символічним. Механізм маніпуляції вважаємо успішним, якщо комунікатор може «долучитися» до внутрішнього світу адресата, і людина починає сприймати нав'язану ззовні настанову як власне бажання.

Психологічне маніпулювання у соціальній комунікації зазвичай реалізоване за допомоги імперативних висловлень, які впливають на адресата, надаючи йому уявне «право вибору» певної, вербалізованої моделі поведінки. З одного боку, реципієнт сприймає рішення як власне, а з іншого – зазнає прихованого спонукання до потрібної дії. Ефективність такого впливу залежить від урахування психологічних особливостей адресата, його соціального досвіду та мотиваційної сфери, сформованої під впливом індивідуальних потреб і бажань. *«Погляньмо на медійну карту країни. Людині свідомій і розумній є звідки черпати інформацію.»* (Точка Сходу. – 24.03.2026); *«Не очікуйте дива від ікони, яку сьогодні поставите вдома. Для того, аби щось отримати, треба потрудитися»* (Точка Сходу. – 24.03.2026).

На протигагу прихованому впливу, психологічний тиск передбачає пряму трансляцію безальтернативної моделі поведінки: *«Розділяй відходи! Обери чисте майбутнє!»* (misto.media. – 23.03.2026). Хоча такий підхід, подібно до психологічних маніпуляцій, послуговується яскравою образністю та аргументацією, його ключова відмінність полягає в категоричності висловлювань. Повідомлення конструюються у формі безапеляційних наказів («розділяй», «обери»). На практиці автори соціальної реклами часто застосовують комплексний підхід. Так, у кампаніях із енергозбереженням прямого психологічного тиску (*«Вимидай за собою світло!»* (misto.media. – 23.03.2026)) ефективно поєднані з елементами психологічного маніпулювання (*«При розумній економії можна зберегти 20–25% електроенергії»* (misto.media. – 23.03.2026)).

На відміну від маніпулювання, психологічний тиск уникає завуальованості та прямо вказує на модель поведінки без жодної альтернативи. Головною відмінністю цього прийому є використання безапеляційних стверджень та побудова речень у формі прямих наказів у поєднанні з аргументацією та яскравими образами. У соціальній інформації комунікатори часто поєднують психологіч-

ний тиск і маніпулювання для посилення ефекту (наприклад, наказ *вимкнути світло* поєднано з аргументом про відсоток зекономленої енергії) [8].

Психологічне програмування розглядається як метод безперервного, чіткого та багаторазового впливу на людську психіку, головною метою якого є конструювання певних інтелектуальних алгоритмів та стійких поведінкових стереотипів [9, с. 30]. У практиці соціальної реклами цей механізм часто реалізується через серійність повідомлень: використання різних аргументів у поєднанні з єдиним, постійно повторюваним слоганом забезпечує потужний ефект навіювання. Показовим прикладом є кампанія, спрямована на ранню діагностику онкологічних захворювань, де різні симптоми супроводжуються однаковим імперативом: «*Підозрілі зміни родимок? Це може бути рак. Звертайся до лікарів! Не зволікай!*» (misto.media. – 23.03.2026); «*Без причини втрачаєш вагу? Це може бути рак. Звертайся до лікарів! Не зволікай!*» (misto.media. – 23.03.2026).

Це метод створення алгоритмів інтелекту та формування стереотипів поведінки людини за допомогою константного, точного та повторюваного впливу. Для створення ефекту навіювання використовують серії текстів з різними аргументами, але однаковим повторюваним слоганом. Програмування активно застосовує нейролінгвістичні «якорі» – лексико-семантичні групи слів-образів, які привертають увагу та пов'язані між собою логічним причинно-наслідковим ланцюжком. «Якорями» можуть слугувати лексичні повтори, що формують суспільні правила поведінки та рефлексії. Щоб вербальний «якір» спрацював і швидко відтворився у свідомості, він має бути яскравим, чітким і спиратися на актуальний досвід реципієнтів [9, с. 86].

Маніпулятивні технології та засоби мовної експресії можуть істотно викривлювати дійсність, маскувати факти й формувати у реципієнтів упереджене чи фрагментарне бачення подій. Такий вплив також послаблює здатність аудиторії до глибокого когнітивного аналізу та критичної оцінки інформації. У зв'язку з цим актуалізована потреба не лише розуміти механізми інформаційно-психо-

логічного впливу, що реалізуються на вербальному й невербальному рівнях, а й уміти їх розпізнавати. Важливо навчитися ідентифікувати маніпулятивні мовні засоби на різних рівнях організації мови – лексичному, синтаксичному, прагматичному тощо [10, с. 206].

Висновки. Сучасна соціальна реклама функціює не лише як засіб трансляції інформації, а як потужний інструмент впливу на свідомість, метою якого є формування соціальних стандартів та конструювання чіткої, вербалізованої моделі поведінки реципієнта. Вона цілеспрямовано експлуатує людські мрії та базові моральні категорії. Для досягнення максимального прагматичного ефекту та спонукання до дії комунікатори застосовують комплекс із трьох основних мовних стратегій: психологічного маніпулювання, психологічного тиску та психологічного програмування поведінки.

Провідним інструментом реалізації цих стратегій постають імперативні висловлення. Під час психологічного маніпулювання вони, часто у формі неповних речень, створюють для адресата ілюзію свободи вибору, спонукаючи його сприймати нав'язану ззовні настанову як власне бажання та рішення. Натомість психологічний тиск реалізовано за допомоги прямих, безапеляційних стверджень та наказів, які прямо вказують на модель поведінки без жодної альтернативи.

Водночас, психологічне програмування забезпечується константним, точним і однозначним повторюваним впливом на психіку з метою створення алгоритмів інтелекту та поведінкових стереотипів. Цей ефект досягнуто завдяки використанню нейролінгвістичних «якорів» (наприклад, лексичних повторів) та серій текстів із однаковим слоганом, що створює ефект навіювання.

Оскільки використання таких маніпулятивних технологій та засобів мовної експресії здатне викривлювати дійсність і послаблювати здатність аудиторії до критичної оцінки інформації, виникає гостра потреба у формуванні навичок їх розпізнавання. Вміння ідентифікувати маніпулятивні мовні засоби на різних щаблях сприятиме розвитку критичного мислення та формуванню емоційно-когнітивної стійкості до впливів у сучасному медійному просторі.

Список літератури:

1. Бугайова О.І. Соціальна реклама: лексика, граматики, стилістика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 2019. 22 с.
2. Король А., Волошук В. Засоби маніпулятивного впливу в сучасному німецькомовному медіадискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. 31(2). С. 80–85. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/31.213847>
3. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації. Київ: Видавничий центр «Київський ун-т», 1999. 307 с.

4. Бортун К.О. Семантико-прагматичні прийоми сугестивного впливу в імперативних висловленнях. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*: зб. наук. праць. Дрогобич, 2020. № 13. С. 16–21. DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.13.2020.214317>.
5. Бортун К. Мовні засоби експресивності в жіночих періодичних журналах. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XIII: *Утилітарна цінність наукових досліджень*. Конін – Ужгород – Перемишль. Херсон: Посвіт, 2022. С. 164–167.
6. Бортун К.О. Функційно-семантичні особливості часток в імперативних висловленнях. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest, 2017. V (39). С. 11–16.
7. Бортун К.О. Засоби реалізації сугесії в імперативних висловленнях. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 32. Т.1. 2023. С. 15–19. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.32.1.2>
8. Вінтонів Т.М., Бортун К.О. Лексичні засоби вираження спонукальної модальності в сучасній українській мові. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 5. Т. 1. Ужгород. 2018. С. 7–11.
9. Pomazan I., Ilina, O. Verbal and non-verbal manipulative strategies in social networks: a linguo-pragmatic approach. *Modern Philology*. 2025. 4. С. 155–163. <https://doi.org/10.32782/modernph-2025.4.24>
10. Kuzmenko, O., Kyryliuk, O., Bublyk, T., Boyko, Y., & Ruban, V. Linguistic dimension of political advertising: Analysis of linguistic means of manipulative influence. *World Journal of English Language*, 2023. 13(1), 205–211. <https://doi.org/10.5430/wjel.v13n1p205>
11. Точка Сходу. URL: <https://cxid.media/> (дата звернення: 24.03.2026).
12. misto.media. URL: <https://misto.media/> (дата звернення: 23.03.2026).

Bortun K. O. LANGUAGE STRATEGIES FOR MANIPULATIVE INFLUENCE, PSYCHOLOGICAL PRESSURE AND BEHAVIOURAL PROGRAMMING IN SOCIAL ADVERTISING TEXTS

This article addresses the topical issue of how linguistic strategies of manipulative influence, psychological pressure and behavioural programming function within the contemporary discourse of public service advertising. The author emphasises that, in today's media-saturated environment, public service advertising serves not only as a means of informing the public, but also as a powerful mechanism for influencing human consciousness and behaviour. The aim of the study is to identify, systematise and analyse the linguistic means that communicators use to construct desired models of behaviour in recipients by appealing to basic moral and emotional categories, such as duty, guilt, shame, authority or pride.

The study outlines three key communication strategies. Psychological manipulation is based on covert persuasion, whereby implicit constructions create the illusion in the recipient that they have a 'choice' regarding a particular behavioural model. Psychological pressure, on the other hand, avoids veiled language and is implemented through categorical statements and direct orders that explicitly dictate a pattern of behaviour without any alternative. Psychological programming is achieved through methods of constant, precise and repetitive suggestion, the use of neurolinguistic «anchors» (in particular, lexical repetitions) and serial advertising messages with a common slogan, which form stable intellectual algorithms and behavioural stereotypes.

Particular attention is paid to imperative statements as a key tool for exerting such influences. It is concluded that uncritical reception of such content can distort reality, obscure facts and undermine the audience's capacity for in-depth cognitive analysis. Accordingly, developing the ability to recognise manipulative linguistic markers at the lexical, syntactic and pragmatic levels is a prerequisite for the development of critical thinking and emotional-cognitive resilience in the contemporary media landscape.

Keywords: social advertising, media discourse, imperative, suggestion, manipulation.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Борщевський С. В.

<https://orcid.org/0000-0002-5538-8036>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНАЛЬНА АДАПТАЦІЯ НОВІТНІХ МІЛІТАРНИХ АНГЛІЦИЗМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено системному описові особливостей функціональної адаптації новітніх мілітарних англіцизмів в українському медійному дискурсі.

Метою цієї розвідки є ідентифікація тенденцій функціональної адаптації новітніх запозичень із англійської мови в українському медіапросторі.

У статті проаналізовано лінгвальні (словотвірні, лексико-семантичні, морфологічні, графічні, орфографічні, стилістичні) особливості мілітарних англіцизмів, що почали функціонувати в медійних повідомленнях періоду повномасштабної стадії російсько-української війни (2022–2026 рр.). Схарактеризовано ступінь інтеграції новітніх запозичень у фонетичну, графічну та граматичну системи української мови. З'ясовано особливості функціонування новітніх мілітарних англіцизмів в українському медіапросторі.

Матеріалом дослідження слугували тексти українських новинних і комерційних онлайн-нових медіа, а також дописи соціальних мереж, зокрема Facebook, що містять мілітарні англіцизми та були опубліковані після 24 лютого 2022 року – дати початку повномасштабної російської агресії проти України.

Головними результатами дослідження є ідентифікація двох відчутних еволюційних тенденцій в українському медійному дискурсі.

По-перше, під впливом екстралінгвальних чинників (широкого використання західного озброєння) відбувається запозичення значного пласту мілітарних термінів, що супроводжується активною «мобілізацією» дериваційного арсеналу української мови й швидкою адаптацією новітніх англіцизмів до морфолого-синтаксичних норм мови-реципієнта.

По-друге, спостерігаємо семантичне переосмислення англійських запозичень, які в українському медіапросторі втрачають початкову «цивільну» або традиційну «військову» семантику під впливом історично й екзистенційно зумовленої необхідності ведення високотехнологічної війни.

Виявлені мовні факти доправляють до висновку про багатогранність проблеми новітніх мілітарних англіцизмів, розв'язання якої передбачає вихід за межі лінгвістики в царину когнітивної психології, нейролінгвістичного програмування, геополітичних студій, соціальних комунікацій та інших суміжних дисциплін.

Ключові слова: мілітарний англіцизм, медійний дискурс, функціональна адаптація, дериваційний арсенал, семантичне переосмислення.

Постановка проблеми. Уже понад чотири роки триває героїчний спротив українського народу відкритій збройній агресії Російської Федерації проти нашої держави. Починаючи з останньої декади лютого 2022 року фокус усіх українських та більшості світових ЗМІ було переміщено з ковідного фронту на активне висвітлення російсько-української війни. На тлі активної співпраці України з НАТО і, як наслідок, широкого використання західного озброєння сучасна українська мова стрімко поповнюється запозиченнями з англійської мови – англіцизмами, значна частина

яких стала невід'ємним складником військового сленгу ЗСУ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж 2014–2022 рр. з'явилися окремі популярні онлайн- та друковані публікації, а також відеоматеріали українських телеканалів, сфокусовані на семантичному аспекті новотворів медійних повідомлень, тематично пов'язаних із російською агресією [1; 3; 4; 6; 8; 15].

Протягом року після початку повномасштабного вторгнення побачили світ перші спроби наукового узагальнення інноваційних процесів

у лексичній системі української мови (С. Борщевський [2], Г. Вусик, Н. Павлик [5]), зокрема й праці, що в них досліджено лексико-семантичні типи та розкрито функціональні особливості запозичень із російської мови періоду російсько-української війни (Т. Космеда [7]). Водночас бракує студій, присвячених системному описові особливостей функціональної адаптації новітніх мілітарних англіцизмів в українських медійних текстах, що й зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Як слушно зазначає українська дослідниця Г. Кучик, адаптація англіцизмів в українському медійному дискурсі стала одним із важливих інструментів інформаційного впливу та маніпуляції, причому такі лексичні одиниці часто набувають емоційно-оцінного значення, що відрізняється від первісного [9, с. 144].

Пропонована нижче публікація є розширеною та поглибленою версією наших доповідей на Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції пам'яті філолога, журналіста та захисника України Володимира Мукана «Українська мова та культура в сучасному гуманітарному часопросторі: аспекти міжмовної комунікації та формування комунікативної компетентності сучасного фахівця» (20 лютого 2026 року), а також XX-й Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (17 квітня 2026 року).

Постановка завдання. Метою цієї розвідки є ідентифікація тенденцій функціональної адаптації новітніх мілітарних англіцизмів в українському медійному дискурсі.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких *завдань*:

1. Проаналізувати лінгвальні (словотвірні, лексико-семантичні, морфологічні, графічні, орфографічні, стилістичні) особливості мілітарних англіцизмів, що почали функціонувати в медійних повідомленнях періоду повномасштабної стадії російсько-української війни (2022–2026 рр.).

2. Схарактеризувати ступінь інтеграції новітніх запозичень у фонетичну, графічну та граматичну системи української мови.

3. З'ясувати особливості функціонування новітніх мілітарних англіцизмів в українському медіапросторі.

Матеріалом дослідження слугували тексти українських новинних і комерційних онлайн-медіа, а також дописи соціальних мереж, зокрема Facebook, що містять мілітарні англіцизми та були опубліковані після 24 лютого 2022 року –

дати початку повномасштабної російської агресії проти України.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сфокусованих на військовій тематиці медіаповідомлень останніх чотирьох років дозволяє констатувати активізацію словотвірного потенціалу української мови шляхом використання різних дериваційних типів (моделей) адаптації англіцизмів, серед яких найпоширенішими є відіменникові або «відабrevіатурні» дієслова, утворені за лінійною афіксальною, переважно суфіксальною моделлю:

– *енлоїти* (від абревіатури NLAW на позначення шведсько-британського протитанкового комплексу малої дальності);

– *джавелінити* (від англ. Javelin – назви переносного протитанкового ракетного комплексу виробництва американських підприємств Raytheon та Lockheed Martin);

– *стінгерити* (від англ. Stinger – назви переносного зенітно-ракетного комплексу класу «земля – повітря» розробки американської компанії General Dynamics);

– *хаймарсити* (від абревіатури HIMARS на позначення високомобільної артилерійської ракетної системи американського виробництва) з узагальненим значенням «нищити ворога, ходити на полювання, партизанити», що його було зафіксовано у словнику неологізмів, розміщеному на офіційному сайті інформаційного агентства Міністерства оборони України «АрміяInform» (автор-укладач Євген Букет) [1];

До продуктивної можна також зарахувати віддієслівну (рідше – відприкметникову) суфіксальну модель адаптації англіцизмів, що за своєю семантикою можуть бути класифіковані як оперативні терміни-сленгізми: *чекнути* (від англійського дієслова to check) «перевірити позицію, сектор або справність обладнання», *конфірмити* (від дієслова to confirm) «підтверджувати ураження цілі або виконання завдання»; *рандомний* (від англійського прикметника random) «непередбачуваний», напр.: *рандомний обстріл*.

Показовим прикладом швидкої **термінологічної інкорпорації** запозичення в умовах воєнного часу є адаптація активно вживаного в українському медіадискурсі мілітарного англіцизму *FPV-дрон* (від First Person View «вид від першої особи»).

Акронім FPV не перекладається, а відтворюється фонетично, при цьому в усному мовленні можливі такі варіанти вимови: «єфпіві-дрон», «фпв-дрон» (із побуквеним читанням).

Аналізуючи графічний рівень адаптації англіцизму *FPV-дрон*, можемо констатувати, що аббре-

віатура FPV зберігається в латинському написанні (рідкісне відтворення кирилицею *efnivi* трапляється переважно в «підказках» до пошукових запитів Google, а на конкретних сайтах використовується більш усталений англійський акронім).

На відміну від англійського *FPV drone* (два елементи окремо) в українських медіа переважає написання *FPV-дрон* (із дефісом), що свідчить про часткову орфографічну інтеграцію.

На морфолого-синтаксичному рівні лексична одиниця *FPV-дрон* повністю відмінюється (*FPV-дрона, FPV-дрону, FPV-дроном*) та входить до складу різних синтаксичних моделей (*виробництво FPV-дронів, атака FPV-дронами, оператор FPV-дрона*), що свідчить про її граматичну асиміляцію в сучасній українській мові, напр.: *Вакансія: Пілот FPV-дронів. Ця посада – одна з найпопулярніших у війську на сьогодні. Це не дивно, адже оператор fpv дрона – боєць, який знищує ворога на відстані, керуючи ударним БПЛА у режимі реального часу* [10].

З погляду семантики можемо стверджувати, що слово *дрон* було раніше засвоєне українською мовою й нині функціонує паралельно з лексемою *безпілотною* та аббревіатурою *БпЛА*, що до початку гібридної війни 2014 року через обмежене поширення потребувала розшифрування як «безпілотний літальний апарат».

Одним із різновидів FPV-дронів є так званий *бомбер* – дрон багаторазового використання, що скидає боєприпаси різної ваги залежно від модифікації. Цей англіцизм повністю інтегрувався у граматичну систему сучасної української мови, при цьому відбулося його семантичне переосмислення: первісне значення англійського *bomber* «літак-бомбардувальник» в українському мілітарному дискурсі зазнало трансформації під впливом екстралінгвальних чинників, а саме історично й екзистенційно зумовленої необхідності ведення високотехнологічної війни, в якій дедалі важливішу роль відіграють новітні компактні види дистанційно керованого озброєння.

Не можна оминати увагою англіцизм *Starlink*, що демонструє високий ступінь функціональної адаптації в сучасному українському медіапросторі.

Первинно *Starlink* – це комерційна назва супутникового сервісу компанії *SpaceX*, заснованої американським мультимільярдером Ілоном Маском. На початку повномасштабного російського вторгнення в лютому 2022 року ця технологія стала невід’ємним і найважливішим складником у забезпеченні майже миттєвого онлайнного

зв’язку та координації між військовими підрозділами ЗСУ. Пізніше, як відомо, технологію *Starlink* в обхід санкцій узяв на озброєння ворог і мав можливість користуватись її перевагами аж до нещодавніх домовленостей міністра оборони України Михайла Федорова та власника *SpaceX* Ілона Маска про блокування супутникових терміналів *Starlink*, що не були належним чином зареєстровані на підконтрольній нашій державі території.

У певних контекстах англіцизм *Старлінк* набуває символічного значення, виступаючи маркером технологічної переваги на полі бою, символом стійкості зв’язку, а також своєрідним «індексом» міжнародної підтримки. Напр.: *Відключення Starlink відкинуло росіян у темні віки, це шанс для ЗСУ, – The Telegraph* [11]. Таким чином, відбувається семантичне розширення та метонімізація.

В українських медійних текстах паралельно вживаються як оригінальна назва латиницею (*Starlink*), так і транслітерована кирилицею (*Старлінк*) форма, причому варіативність спостерігається навіть у межах одного джерела, напр.: *Старлінк – що це та як він працює? Starlink (Старлінк) – це глобальна супутникова система інтернет-зв’язку, створена компанією SpaceX Ілона Маска. Старлінк став критично важливим для цивільних, бізнесу та особливо для ЗСУ. Підключення Starlink максимально просте – це одна з ключових причин популярності системи* [12].

На тлі морфологічної інтеграції (відмінювання за моделлю іменників чоловічого роду твердої групи) англіцизм *Старлінк* демонструє ознаки семантичної еволюції: в українському мілітарному дискурсі *Старлінк* означає не лише супутникову мережу чи абонентський термінал, але й ширше – інфраструктуру бойового зв’язку, напр.: *Росіяни самі передали українцям дані про 2420 Старлінків і свої позиції: подробиці операції* [13].

Крім того, форма множини *Старлінків* у наведеному вище прикладі засвідчує перехід від бренду до позначення окремих пристроїв (терміналів), тобто від назви сервісу до конкретного матеріального об’єкта. Множина ілюструє механізм *апелятивізації* торговельної марки – переходу власної (онімної) назви до складу загальноновживаної (апелятивної) лексики.

Як у розмовному мовленні, так і в дописах соціальних мереж дедалі частіше фіксуються похідні прикметникові форми *старлінковий* та *старлінківський*, напр.: *Трохи досвіду з роздачі інтернету по сусідах. Дозволяє роздати старлінковий інтернет по сусідах в радіусі +/-200 м* [14].

Виявлені нами мовні факти дозволяють стверджувати про те, що новітній англіцизм *Старлінк* у сучасному українському медійному дискурсі перебуває на етапі **практично повної функціональної адаптації**. Хоча формально він залишається власною назвою бренду, у мовленні військових та медіа він уже частково функціонує як апелятив на позначення конкретного типу технічного засобу зв'язку.

Функціональну адаптацію англіцизму *Старлінк* можна вважати типовим прикладом швидкої **мовної інтеграції технологічного бренду** в умовах воєнного часу, коли поєднання *екстралінгвальних* (частотність уживання в медійному просторі + підвищена соціальна й мілітарна значущість) та *лінгвальних* (системно-структурні властивості синтетичних мов, до яких належить українська) чинників прискорює процеси *лексикалізації*.

Висновки. Таким чином, в умовах колективної небезпеки майже відразу після початку повномасштабної агресії РФ проти України можемо констатувати дві відчутні еволюційні тенденції в українському медійному дискурсі.

По-перше, під впливом екстралінгвальних чинників (широкого використання західного озброєння) відбувається запозичення значного пласту мілітарних термінів, що супроводжується **активною «мобілізацією» дериваційного арсеналу** української мови й **швидкою адаптацією** новітніх англіцизмів до морфолого-синтаксичних норм мови-реципієнта.

По-друге, спостерігаємо **семантичне переосмислення** англійських запозичень, які в українському медіапросторі втрачають початкову «цивільну» або традиційну «військову» семантику під впливом історично й екзистенційно зумовленої необхідності ведення високотехнологічної війни.

Виявлені мовні факти доправляють до висновку про **багатогранність** проблеми новітніх мілітарних англіцизмів, розв'язання якої передбачає вихід за межі лінгвістики в царину когнітивної психології, нейролінгвістичного програмування, геополітичних студій, соціальних комунікацій та інших суміжних дисциплін.

Список літератури:

1. АрміяInform представляє словник неологізмів української мови. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/07/20/armiyainform-predstavlyaye-slovyk-neologizmv-ukrayinskoyi-movy/> (дата звернення : 9.03.2026).
2. Борщевський С. В. Семантико-словотвірні та орфографічні особливості новітніх мілітарних неологізмів української мови: прагматичний аспект. *Актуальні проблеми медіапростору: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Київ, 6 квітня 2023 р.). Київ: Навчально-науковий інститут журналістики, 2023. С. 41–47. URL: <http://journ.univ.kiev.ua/nauka1/materialy-konferentsiy> (дата звернення : 27.03.2026).
3. Букет Є. Зневажлива граматики війни: власні назви та імена агресора пишемо з малої літери. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/16/znevazhlyva-gramatyka-vijny-vlasni-nazvy-ta-imena-agresora-lyshe-z-maloyi-literi/> (дата звернення : 27.03.2026).
4. Війна змінила не лише життя, але й мову: з'явилися неологізми і багато лайки. URL: <https://tsn.ua/ato/viyna-zminila-ne-lishe-zhittya-ale-y-movu-z-yavilis-neologizmi-i-bagato-layki-2107099.html> (дата звернення : 7.04.2026).
5. Вусик Г. Л., Павлик Н. В. Неологізми як мовне відображення російсько-української війни 2022 року. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Т. 1. С. 52–57. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/23/part_1/9.pdf (дата звернення : 9.04.2026).
6. Задвохсотити, Шойгувати та Бандеромобіль: які нові слова з'явилися в українців за період війни. URL: https://www.youtube.com/watch?v=U_nu93R6RFA (дата звернення : 27.03.2026).
7. Космеда Т. А. Негативно марковані лексико-семантичні запозичення з російської мови в період російсько-української війни. *Мовознавчий вісник*. 2023. Т.1, № 35. С. 18–27.
8. Кремін'я Т. Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3490258-novitni-slengizmi-neologizmi-movne-viddzerkalenna-vijni.html> (дата звернення : 27.03.2026).
9. Кучик Г. Б. Лінгвістичні засоби маніпуляції у політичному дискурсі цифрової доби. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Том 36 (75). № 5. 2025. Частина 1. С. 139–146.
10. Вакансія: Пілот FPV-дронів. URL: <https://azov.org.ua/vacancies/unmanned-systems/unmanned-aerial-vehicles/fpv-drone-pilot/>
11. Катерина Гірник. 07.02.26. Відключення Starlink відкинуло росіян у темні віки, це шанс для ЗСУ. – The Telegraph. URL: <https://www.unian.ua/war/vidklyuchennya-starlink-dast-shans-zsu-analiz-the-telegraph-13279194.html>

12. Старлінк – що це? 27 листопада 2025. URL: https://skyhub.com.ua/starlink-shcho-tse/?srsltid=AfmBOorQHnnaKQ02uwZcz_x2Zuzl1e4CRr-Ji6DzNdFB BQLi0cCRy-sv
13. Росіяни самі передали українцям дані про 2420 Старлінків і свої позиції: подробиці операції. URL: <https://expres.online/podrobitsi/rosiyani-sami-peredali-ukraintsyam-dani-pro-2420-starlinkiv-i-svoi-pozitsii-podrobitsi-op-eratsii>
14. Допис користувача Oleksii Kononenko. 19 жовтня 2023 р. URL: <https://www.facebook.com/groups/starlinkforukraine/posts/712900534076356/>
15. Печерський А. Чорнобаїти і відукраїнити: сленг війни шириться світом. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/24/chornobayity-i-vidukrayinyty-sleng-vijny-shyrytsya-svitom/> (дата звернення : 27.03.2026).

Borshchevskyi S. V. FUNCTIONAL ADAPTATION OF RECENT MILITARY ANGLICISMS IN UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE

This article provides a systematic description of the characteristics of the functional adaptation of recent military anglicisms in Ukrainian media discourse.

The aim of this study is to identify trends in the functional adaptation of recent borrowings from English within the Ukrainian media space.

The article analyses the linguistic (word-formation, lexical-semantic, morphological, orthographic, stylistic) features of military anglicisms that began to appear in media reports during the full-scale stage of the Russian-Ukrainian war (2022–2026). The degree of integration of the latest borrowings into the phonetic, orthographic and grammatical systems of the Ukrainian language is characterised. The features of the functioning of the latest military anglicisms in the Ukrainian media space are identified.

The study was based on texts from Ukrainian news and commercial online media, as well as social media posts – particularly on Facebook – containing military anglicisms that were published after 24 February 2022, the date marking the start of Russia's full-scale aggression against Ukraine.

The main findings of the study are the identification of two distinct evolutionary trends in Ukrainian media discourse.

Firstly, under the influence of extralinguistic factors (the widespread use of Western weaponry), a significant body of military terms is being borrowed, accompanied by an active 'mobilisation' of the Ukrainian language's derivational arsenal and the rapid adaptation of the latest anglicisms to the morphological and syntactic norms of the recipient language.

Secondly, we observe a semantic reinterpretation of English loanwords, which in the Ukrainian media sphere lose their original 'civilian' or traditional 'military' semantics under the influence of the historically and existentially determined necessity of waging high-tech warfare.

The linguistic findings lead to the conclusion that the issue of contemporary military anglicisms is multifaceted, and that addressing it requires moving beyond the confines of linguistics into the realms of cognitive psychology, neuro-linguistic programming, geopolitical studies, social communications and other related disciplines.

Keywords: *military anglicism, media discourse, functional adaptation, derivational arsenal, semantic reinterpretation.*

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Волошинова М. О.<https://orcid.org/0000-0001-7247-5222>

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ПРЕДМЕТНО-ПОБУТОВОЇ ЛЕКСИКИ В ДІАЛЕКТНОМУ СЛОВНИКУ

У статті на прикладі «Словника українських східнословобожанських говірок», який належить до тлумачних словників диференційного типу, проаналізовано особливості тлумачення предметно-побутової лексики окремого діалектного континууму. З'ясовано, що принципи укладання діалектних словників перебувають у колі наукових зацікавлень багатьох сучасних діалектологів, а дослідження предметно-побутової лексики є актуальним завданням мовознавства, оскільки слова окресленої тематичної групи відображають мовлення представників різних поколінь діалектоносіїв, зокрема старшого, яке пам'ятає давні традиції щоденного сільського побуту, застарілі народні ремесла, елементи матеріальної та духовної культури українського народу. Під час дослідження встановлено, що спосіб тлумачення діалектного слова за допомогою монолексми (літературного відповідника) є неефективним, через неможливість отримання докладних відомостей про предмет, на відміну від тлумачення у вигляді описових конструкцій, які дозволяють одержати більш повні дані про лексичні одиниці заявленої групи лексики, їхні якісні характеристики, функційне призначення тощо. Доведено, що більш продуктивними є тлумачення діалектних слів за наявності в словнику такого ілюстративного матеріалу, як діалектні фраземи, що супроводжують мікротексти, або розлогі текстові приклади з додатковими відомостями про реалію: функційне призначення, розмір, матеріал виготовлення, вичерпні відомості про особливості зовнішніх ознак предмета. Найбільш прийнятним варіантом тлумачення авторка вважає розкриття особливостей речі чи явища, підкріплене широким діалектним текстовим масивом, у якому можна відстежити елементи нематеріальної культури діалектоносіїв: обрядодії, пов'язані з відзначанням свят календарного циклу, родинної обрядовості, забобонних уявлень про потойбічні явища носіїв говірки.

Ключові слова: мікротекст, номен, приклади, тлумачення, діалектний словник, предметно-побутова лексика.

Постановка проблеми. Матеріали діалектних словників слугують цінним джерелом для лінгвістичних і краєзнавчих досліджень, оскільки в них зафіксоване мовлення представників різних поколінь діалектоносіїв, зокрема й старшого, яке пам'ятає давні традиції щоденного сільського побуту, архаїзовані народні ремесла, елементи матеріальної та духовної спадщини.

Останнім часом учені-діалектологи дбають про те, щоб укладені ними словники були розраховані не лише на фахівців, а й на широке коло пересічних читачів – «уважних спостерігачів та шанувальників народних говірок» [2, с. 402]. Саме тому неабиякого значення в сучасних діалектних словниках набувають приклади, записані від носіїв говірок, – розлогі фрагменти або ж мікротексти, що супроводжують вокабулу словникової статті. Зразком

такого словника є «Лексикон львівський: поважно і на жарт», упорядкований колективом авторів відділу української мови при Інституті українознавства імені І. Крип'якевича, Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремською, Г. Дидик-Меуш [10]. Праця зазнала кількох видань, що зокрема свідчить про неабиякий читацький попит. На сторінках *Лексикона* як ілюстрації наведено, наприклад, докладну рецептуру галицьких страв, іноді вже забутих, тексти про звичаї, традиції, побут львів'ян, розповіді про історичні будівлі Львова та ін. Існування таких словників вкрай важливе, їх з упевненістю можна назвати просвітницькими працями, оскільки вони допомагають залучати до мовних скарбниць великі кола читачів – поціновувачів рідної мови.

Реєстри діалектних словників уміщують значний за обсягом матеріал, присвячений пред-

метно-побутовій лексиці, до якої дослідники відносять різноманітні тематичні групи: назви їжі, напоїв, посуду й кухонного начиння; одягу, взуття та прикрас; хатніх знарядь праці; сільськогосподарського приладдя; звичаїв, обрядів та багатьох інших. Це зумовлено тим, що саме побутова лексика відображає реалії щоденного життя певного народу, складники його матеріальної й духовної культури. Звернення до українських діалектних словників періоду середини – кінця ХХ століття дозволяє відстежити предмети побуту, які на сучасному етапі відійшли в минуле у зв'язку зі змінами способів господарювання й іншими позамовними чинниками, отже, діалектні словники є вельми цінними джерелами для багатьох історико-етнографічних, діалектологічних студій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці діалектної лексикографії присвячені дослідження багатьох мовознавців. У статті Л. Рябець порушено актуальне питання ілюстрацій – одного з параметрів словникової статті діалектного словника тлумачного типу. Проаналізувавши динаміку змін у принципах укладання лексикографічних праць кінця ХХ – початку ХХІ ст., учена зазначає, що ілюстративний матеріал у новітніх словниках представлено системно й максимально повно. Це дає можливість дослідникам з'ясувати відмінності в значеннях загальноновживаних слів, виявляти нові значення й додаткові компоненти відтінків значень [7].

Наукова розвідка Н. Хібеби знайомить зі способами впорядкування словника однієї говірки (с. Росохи Старосамбірського району Львівської області) [9]. До реєстру лексикографічної праці вміщено слова, стійкі словосполучення, фразеологізми, паремійні одиниці різних тематичних груп лексики: кулінарної, медичної, музичної, ботанічної, будівельної, церковної, обрядової тощо. З метою «удоступнити словник для якнайширшого кола зацікавлених читачів, застосовано спрощене транскрибування текстів та надрядковий наголос» [9, с. 83]. Уведений до словника ілюстративний матеріал різного обсягу дозволяє не лише витлумачити реєстрове слово, продемонструвати специфіку досліджуваної говірки, а й пізнати мовний світ мешканців села. З цією метою подано тексти з прикладами мовленнєвих формул подяки, прохання, заборон.

Принципам побудови словникових статей у «Словнику сільськогосподарської лексики Центральної Слобожанщини (Харківщини)» присвячено публікацію Р. Сердеги [8]. Учений зосередив увагу на загальній схемі структурування словни-

кової статті, моделях лексикографічного опису одиниць, що застосовуватимуться для фіксування різних частин мови (зразки опису іменників, приклади подання дієслів, способи репрезентації прикметників та дієприкметників).

На необхідності укладання «Словника українських східностепових говірок» як важливого етапу фіксації та наукового осмислення лексичного багатства новостворених українських діалектних систем наголошує Н. Клименко [4]. Дослідниця окреслює основні концепції укладання словника, зокрема особливості побудови й репрезентації ареальної характеристики реєстрових слів з обов'язковим зазначенням їхньої співвіднесеності з окремими мікроареалами східностепових говірок або із зазначенням загального характеру функціонування реєстрового слова в усіх обстежуваних говірках. На думку вченої, такий підхід надаватиме можливість сформулювати лінгвогеографічну модель словника, у межах якої зафіксовано і протиставні діалектні одиниці, і протиставні варіанти, реалізовані через різні діалектні особливості досліджуваних номенів. Подібна «модель структурування діалектної лексики при її лексикографічному опрацюванні є ефективним інструментом для систематизації реєстрових слів у словнику діалектної лексики й може бути застосована в інших лексикографічних працях» [4, с. 15].

Постановка завдання. Метою нашої статті є аналіз особливостей тлумачення предметно-побутової лексики в діалектному словнику. За основний метод у статті обрано описовий, що дозволить систематизувати аналізований лексичний матеріал, визначити специфіку семантичних зв'язків лексем. Джерельною базою дослідження слугує «Словник українських східнослобожанських говірок» (далі скорочено СУССГ) з реєстром у майже 6400 номінативних одиниць, записаних у 274 населених пунктах Луганської області. Словник є диференційним, містить традиційну діалектну лексику говірок Східної Слобожанщини та перехідних від східнослобожанських до східностепових.

Виклад основного матеріалу. Реєстрові слова, що репрезентують предметно-побутову лексику в «Словнику українських східнослобожанських говірок», супроводжують різні типи тлумачень, серед яких є розкриття семантики номена через відповідник літературної мови, без жодних додаткових диференційних ознак, наприклад: БАКАЛ 'келіх' [СУССГ, с. 23]; БАНЯЧОК 'бідон' [СУССГ, с. 25]; ГЛІЧІК 'кухоль' [СУССГ, с. 79]; ГҮЛЬФІК 'кальсони' [СУССГ, с. 92]; ЖАРНИЦЯ 'сково-

рода' [СУССГ, с. 111]; КА́ДКА 'діжка' [СУССГ, с. 142]; КАЧА́ЛКА 2. 'макогін' [СУССГ, с. 150]; КО́МІРЬ 'комір' [СУССГ, с. 166]; КО́РЧИК 1. 'ківшик'; 2. 'кухоль'; 3. 'відро' [СУССГ, с. 169] (тут і далі великими літерами подаємо заголовне слово словникової статті). Як бачимо, детальних пояснень до наведених вище прикладів немає. Вважаємо, що сформувані в читача комплексне уявлення про реалію, розкрити особливості її призначення тощо, допомагає діалектний текст (мікротекст), що супроводжує словникову статтю з подібним типом тлумачення, наприклад: КЕРСЕ́ТКА 'корсетка'. *На|р'ади // ну / не" так / йак те|пер|б'іле|плат':а / а ота|к'і|ке"р|сетки|бу|ли|б'із|рука|в'і|у* [СУССГ, с. 153]; ЖИЛЬО́ТКА, ЖУЛЕ́ТКА 'жилетка'. *Плат':а |жени|ч'іни|но|сили|хто|й|уп'ку|і|кофту|но|си|у / ну і там|йа|кус'|кофточ'ку / жи|л'отку / йак|холод|н'іше|над|вор'і / од'і|вали* [СУССГ, с. 114]; ЦАБЕ́РКА, ЦЕБА́РКА // ЦИБЕ́РОК 'відро'. *Ви"би"рай|ут' / у|йа|ж|ут'у|гор|стки / во|но|сохне / то|д'і|кла|д|ут'йо|го / бе"р|ут'|ц'в'іт і |ц'іном|мо|лот'ат' / ви"би"вай|ут'|с'і|міа / зме"ли / по|в'і|йали / там|ци"барка|ч'і|дв'і / ну|смотр'а|по|плош'ч'ад'і / хто|с'к'іл'ки|с'і|йе; |Баба|Са|риха|та|ка|ж|бу|ла // |тако|ж|ка|зали / в'ід'му|вала // хо|дила|по|са|райах / то|ко|рову|з|дой|т' / то|к'іш|койу|з|роби|ц':а // а|о|дин|с'л'і|ди|у / а|во|на|з|ал'і|зла і |у|йа|сла|л'а|зла // а|му|жик|п'і|д'і|лу|ха|у / одч'і|н'а|са|ра|ї і |ка|же / бач'во|но|хто // во|на|з|разу|ш|про|пала і |де|д'і|лас'а // н'і|ци|берка / н'і|й'і|ї* [СУССГ, с. 382].

Традиційним способом тлумачення лексики в діалектному словнику є описовий принцип, до якого вдаються укладачі багатьох лексикографічних праць. На зауваження І. Гороф'янюк, «слова-діалектизми пояснюються переважно лексичними відповідниками літературної мови. Якщо таких відповідників немає, тоді розкривається їх значення описово» [6, с. 8]. Цей принцип тлумачення є продуктивним, оскільки має змогу дізнатися про:

– функційне призначення предмета: БАЛЗА́НКА 'посудина для керосину, олії' [СУССГ, с. 24]; КО́ЛЮХ 'ніж, яким колють свиней' [СУССГ, с. 165]; ВУТЯ́ТНИЦЯ, УТЯ́ТНИЦЯ 'посудина, у якій тушкують м'ясо' [СУССГ, с. 73]; ДО́ІЛКА 'посудина, у яку доять молоко' [СУССГ, с. 102]; ВОРОТО́ЧОК 'торба для сиру' [СУССГ, с. 67];

– зовнішні ознаки реалії: БАРИ́ЛО 'маленька діжечка з отвором збоку' [СУССГ, с. 26]; ЛОЗНИ́ЦЯ 'пляшка, обплетена лозою' [СУССГ, с. 199]; ВУША́К 'діжка з вухами' [СУССГ, с. 73];

– об'єм місткості (з точною вказівкою в літрах) / розмір предмета: БА́НЯК 'велика посудина (на 10 – 15 літрів), у якій варять страву' [СУССГ, с. 25]; СЛО́ЙК 'скляна трілітрова банка' [СУССГ, с. 335]; МА́НЕНЬКА 'пляшка місткістю 0,25 л' [СУССГ, с. 208]; КУШІ́ЙНЧИК 'невеликий глечик' [СУССГ, с. 188]; СУ́ЩИК 'маленький бублик' [СУССГ, с. 351];

– матеріал, з якого виготовлено річ: КИРЗЯ́КІ, *мн.* 'кирзові чоботи' [СУССГ, с. 154]; КИ́ЯХ, *тесл.* 'дерев'яний молот' [СУССГ, с. 156]; ЗЛЕ́ПКА, *ков.* 'залізна скоба' [СУССГ, с. 135]; ЧУГУ́Н 'чавун, металевий горщик' [СУССГ, с. 391].

Інформативними є і словникові статті, до складу яких уміщено семи з кількома диференційними ознаками, оскільки саме вони дозволяють отримати детальні знання про предмет. Це семи-описи, які одночасно містять:

– вказівку на розмір предмета та особливості його форми: КОВБУ́ШКА, 'великий глиняний глечик з вухом і носиком та вузьким горлом' [СУССГ, с. 161]; КУХЛЯ́К 'невеликий глечик з вухом і лійкою' [СУССГ, с. 188]; ПА́НЕРА 'велика корзина з двома ручками' [СУССГ, с. 262];

– відомості про матеріал виготовлення та функційне призначення реалії: КО́РЯЧО́К 'дерев'яний посуд, у якому товчуть сало' [СУССГ, с. 169]; ПІА́ЛА 1. 'череп'яна посудина, схожа на широку чашку, у якій зазвичай подають страву до столу'. 2. 'фарфорова або фаянсова посудина для пиття' [СУССГ, с. 271]; П'Я́ЛЬЦЕ 1. 'череп'яна посудина, схожа на широку чашку, у якій зазвичай подають страву до столу'; 2. 'скляна посудина без ручки, призначена для пиття' [СУССГ, с. 307]; САЛАТО́ВКА 1. 'дерев'яний товкач, яким товчуть сало; розтирають мак, пшоно' [СУССГ, с. 322]; ДЕРЖА́ЛО 'держак грабелі чи лопати, дерев'яний пристрій до залізної частини знаряддя' [СУССГ, с. 96];

– вказівку на розмір реалії та її функційне призначення: НАХИ́ЛКИ, *мн.* 'невеличка скляна посудина, з якої п'ють горілку та інші спиртні напої' [СУССГ, с. 232]; ЖИ́ТНИЦЯ, *обряд.* 'невеликий сніп жита, вставлений у глечик, один з атрибутів весільного столу' [СУССГ, с. 115]; СО́ЛЬНИЦЯ 'солянка, невелика посудина для солі' [СУССГ, с. 339]; СВЕРЛЮ́, *ков.* 'невеликий пристрій для просвердлювання дірок' [СУССГ, с. 325];

– детальний опис предмета та його функційне призначення: ТАРЕ́ЛКА 3. 'кругла посудина з широким плескатим дном і низькими вінцями, куди насипають страву' [СУССГ, с. 353–354]; УХВА́Т 'рогач, довгий дерев'яний держак з двома

металевими заокругленими ріжками на кінці, якими беруть і ставлять у піч або виймають з неї горщики, чавуни» [СУССГ, с. 370–371] тощо.

Як відомо, тлумачення заголовного слова реєстрової статті в словнику із залученням фразеологічної одиниці допомагає деталізувати, уточнити семантичні відтінки лексичної одиниці. Науковці Василь і Валентина Грешуки зазначають: «Діалектна фразема опрацьовується в кінці словникової статті діалектного слова після ромба з абзацу, як і в тлумачних словниках, лише за умови, що діалектизм як компонент фраземи увійшов у реєстр словника самостійною лексемою» [3, с. 266]. Подібної репрезентації матеріалу дотримувалися й укладачі аналізованої лексикографічної праці, наприклад, вокабулу ВÓДКА ‘горілка’ супроводжує фразеологічний зворот ♦ ЗАГОРІТИСЬ ВÓДКОЮ ‘захворіти від передозування спиртного’, значення якого розкриває екземпліфікація з більш докладною інформацією про зміст фразеологізму: *Йа з'найу ў мо'йейі мамки кум буў / з'вали йо'го кум Ва'сил' / буў Тка'ч'енко // та в'інл'у'б'ітел'нит' / так в'ін так на'пиўс'а / шо 'кажут' заго'р'ілас'у н'ого 'водка та то'д'і по'б'ігла йа'кас'баба на х'верму / там / де 'кон'і / та схва'тили к'із'а'ка та 'видавила і зали'вали йо'го / 'кажут' о'то т'реба йак хто заго'риц'а: а 'водкойу так т'реба зали'ват' о'то та'ким 'в'еш'ч'ойу* [СУССГ, с. 63–64].

В іншому випадку за допомогою діалектної фраземи можна дізнатися про елементи нематеріальної культури східних словобожан, обрядові функції побутових реалій, отож «фразеологізми можуть активно функціонувати в особливих, культурно маркованих обрядово-звичаєвих текстах» [5, с. 24]. ХВА́РТУХ, ХВА́РТУК ‘фартух’ <...> ♦ ПРИНЕСТІ́ ХВА́РТУХ, обряд. ‘привітати з народженням внука чи внучки’: *І та'кий у нас о'бич'аї' / йак по'ч'ула су'с'ідка шо ў мене ро'дилас'а о'н'уч'ка / так во'на при'ходе і при'носе ме'н'і х'вартух / о'це ш то'б'і / 'каже / 'бабушка / то'б'і / шо'б ти йак при'ве'зут' то'б'і о'н'уч'ку з ро'д'ома / шо'б ти йі'йі ўз'а'ла ў цеї х'вартух / зане'сла ў хату / і пок'лала на ко'жу'ху / шо'б бу'ла во'на ш'ч'ас'лива і здо'рова / і кра'сива* [СУССГ, с. 374–375]. На думку Н. Коваленко, у подібних текстових фрагментах «носії говірок часто пояснюють сталі вирази обрядової сфери, розуміючи втрату деяких звичаєвих дійств, їх незнання молодшими поколіннями чи немісцевими співрозмовниками» [5, с. 13]. Про забобонність селян, віру в потойбічні сили йдеться в такому прикладі: ЖУ́ЖАЛКА, ЖУ́ЖЕЛКА ‘залишки після згоряння твердого палива’. ♦ ВІСИПАТИ ЖУ́ЖЕЛКУ ‘магічна дія,

з допомогою якої дізнаються, де живе відьма’. *Інши́й сп'особ / на моло'дйі' м'іс'ац' т'реба 'вийти на пе'ре'х'рес'т'а / тут т'іл'ки од'на в'еш'ч' / шо'б не' бу'ло в'ітру / і в'иси'пати з в'ідр'а 'жу'же- 'лку / і во'на п'ід'н'іме'ц'а і поле'тит' 'облаком на хату / де жи'ве в'ід'ма // поле'тит' і о'с'аде ў го'род'і та'койі 'ж'інки / йа'ка заї'маец'а колдоўст'вом // т'реба т'іл'ки іти за цим 'облаком / 'тому шо во'но 'може ле'т'іти 'доўго / але не'при'мен'о доле'тит' до м'іс'ц'а / де жи'ве в'ід'ма* [СУССГ, с. 117].

Текстові фрагменти, що супроводжують вокабулу, Л. Рябець називає ілюстраціями, які, на думку авторки, є «важливим параметром словникової статті і діалектного лексикону, і тлумачного словника літературної мови» [7, с. 32]. Під ілюстрацію мається на увазі приклад, що унаочнює, пояснює, розкриває що-небудь. «Текст важливий не лише для формулювання значення маловідомих загальних слів, зафіксованих у потоці діалектного мовлення, а й для з'ясування відмінностей у значеннях загальноновживаних слів. Саме записи текстів часто сприяють виявленню нових значень чи додаткових компонентів відтінків значень», – відзначає дослідниця [7, с. 31].

Пояснення за допомогою текстового фрагмента, що супроводжує словникову статтю є важливим доповненням, оскільки діалектна лексика, точніше її окремі слова, іноді є семантично непрозорими, тому і мікрофрагменти, і великі ілюстрації, є необхідною умовою адекватного сприйняття читачем діалектної лексикографічної праці. Так, мікропарадигму ‘скляний бутель, обплетений лозою’ в аналізованому словнику представлено номенами ДЕМІЖО́Н [СУССГ, с. 96], БАЛО́Н [СУССГ, с. 24], КАБУ́ШКА [СУССГ, с. 142], СУ́ЛІЯ, СУЛІ́Я [СУССГ, с. 350] та ін., які, попри описове тлумачення, залишаються незрозумілими щодо функційного призначення. Мікротекст, записаний авторкою цієї статті в східнословобожанських говірках для лексеми ло'з'ани'к ‘скляний бутель, обплетений лозою’, що з певних причин не потрапив до реєстру словника, містить детальний опис цієї реалії та пояснює її використання в побуті: *Нази'вайут' йіх ло'з'ани'ки / ло'з'ани'ки / да // бут'илки / ну во'но бут'илки та'к'і здо'ров'і / з та'ким 'горли'ч'ком не'ве'д'ликим / і о'то ло'зойу оп'лете'н'і / шо'б не 'билис'а // з'най'еш / і о'то ка'зали / бут'илку / ло'з'ани'ч'ку при'не'си / о'то т'уди само'гон нали'вали / де'р'жали 'думайеш шо? // (записано в с. Парневе Біловодської Селищної територіальної громади Старобільського р-ну Луганської обл.).*

Діалектні мікротексти тематичної групи лексики «Їжа» допомагають дізнатися про обрядові функції деяких страв, способи їхнього приготування наприклад: ЗАКВАСКА, ЗАКВАСКА, кулін. 1. 'сметана'; 2. 'топлене незбиране молоко, заквашене сметаною'. На поминки на с'т'іл с'таўл'ат' об'а'зател'но ка'нун/рис з во'дойу/кожний'доўжен покушту'ват'//і об'а'зател'но'закваску//закваску'робл'ат' так / дл'а'запуску бе'рут' го'тову ў су'с'ідки // кип'ят'ат' моло'ко / добаўл'айут' го'тову'закваску і охлад'дайут'/хо'лодну'й'д'ат' з' пир'іж'ками / хто'с'ахаром [СУССГ, с. 123].

Інші тексти згаданої тематичної групи дозволяють відтворити обрядові складники свят календарного циклу східних словобожан: ДРАБИНКІ, мн., обряд. 'вид печива, яке печуть на Вознесіння'. На Возн'е'с'ен'іє пе'ч'ут' драбин'ки / посл'е Паски шес'т' не'д'іл' / по'том' кажут' / шо возн'е'с'ис'а Господ'і на н'е'б'е'са / і пе'кли о'це драбин'ки /п'росто о'так дра'биною'ви'ложували / і во'но спе'ч'е'ц'а і ха'роше / ну во'но ж з'добне / йак і'паска / з'валис' драбин'ки [СУССГ, с. 104]. Іноді розлогі діалектні текстові масиви супроводжують і вокабули з обрядовим значенням, що інформують про давні атрибути родинних свят, наприклад, весілля: СТОРОЖОК // СТОРОЖКІ, обряд. 'на весіллі хлібина, у яку встромляють обліплені тістом і прикрашені гілки'. То'д'і ж по'рад'ац'а / на ко'ли с'вал'ба //л'інл'ат'шиш'ки / сторо'жок//те'пер ви'йдо'го не'з'наєте//хл'і'бину та'ку спе'ч'ут' / ве'ликий'ка'лач' // о'тут ле'жит' / ле'жин' / кажут' // то'д'і о'то здо'ров'і р'ін'яхи / буд'а'ки / ло'пух / здо'ров'і / з'іл'ч'ас'т'і / ўже во'но су'хе / нала'мають' йо'го / об'л'інл'ат' кажну' з'іл'оч'ку'к'істом/гарним'т'істом/ста'ноўл'ат' / і ко'ли йо'го з'іл'ку сос'ни / і ч'інл'айут' / і кан'х'вети / і'раз'н'і бу'мажечки ви'робл'айут' / шо'т'іки і не' ч'інл'айут' // о'це сторо'жок [СУССГ, с. 347].

Цінними є словникові статті з текстовими прикладами, що відтворюють елементи давніх обрядодій, звичаєвих складників, що є маловідомими чи зовсім невідомими сучасному поколінню мовців, населенню інших регіонів України, наприклад: НАВАР ◊ ВАРИТИ НАВАР, обряд. 'готувати настій із трав для очищення перед святом Великодня'. Ў'нашому се'л'і йе обр'а'довий п'разник йак Пасха // припа'дає во'на заўж'ди на не'д'іл'у // з се'ре'ди на ч'е'т'вер т'реба ўс'тати та уми'ватис'а / та не'п'росто ў во'д'і / а ва'рили з'р'ізних траў на'вари // цим'самим се'л'ани зми'вали гр'іхи та хво'робу // [СУССГ, с. 225].

Діалектні тексти-приклади, що супроводжують заголовне слово словникової статті, необхідні й при тлумаченні слів, що постали внаслідок вторинної номінації – «характеристики, що лежить в основі переосмислення мовних одиниць» [1, с. 65]. Унаслідок уподібнення реалій за будь-якими якісними ознаками до іншого предмета, зокрема за схожістю з об'єктом номінації, відбувається семантична трансформація лексем, з'являється вторинне значення, наприклад: ЖУРАВЕЛЬ 1. 'вал з ручкою для витягання відра з колодязя'. О'то / шо к'рути'ц'а / то кру'т'ілка / а'бо жура'вел'; Зруб' буў та'кий / і ви'круч'ували / жура'вел' там буў та'кий / це'може хто і не'пон'імає шо це та'ке / ну йа об'яс'н'у // це / буў кру'т' та'кий /палка була / ну дес'може сан'тиметр'ів н'і'с'ат' / ши'с'ат' тоўш'ч'і'нойу // у'нейі була ус'таўле'на же'л'ізна'руч'ка / і на т'й'палк'і / буў ци'пок і при'ч'епле'не в'ідро / і ним ви'круч'ували'воду [СУССГ, с. 117]; ВЕСЛО 'пристрій для випікання бубликів у печі'. А то'д'і на о'тош'буў у нас та'ке /весло називали / кла'дуть' о'то на'його / і о'тош'на о'гон' / о'так же'по'держут' / бубли'к при'с'малиц'а / хоч' / при'жариц'а тро'шки / а то'д'і на д'ругі'б'ік по'верни'ш [СУССГ, с. 52]; КИСЕТ 'жилетка'. Ран'ше це на ден'Івана Ку'пала були'вишиван'і ру'баши / тої / ви'шивали / ки'сети та'к'і ж без ру'кава / да'же у'мене о'ни йес'т' / йа'к'і були'ран'ше // ну а те'пер же'їх не'має та'кого [СУССГ, с. 155].

Висновки. Проведене дослідження вповно-важує на наступні висновки. Тлумачення предметно-побутової лексики в діалектному словнику здійснюється кількома способами: поодиноким лексевою (літературним відповідником); із залученням описової конструкції; з використанням фразеологічної сполуки, що загалом розширює уявлення про предмет, його якісні характеристики, призначення та ін. Найбільш інформативним засобом тлумачення діалектного слова вважаємо тексти зв'язного мовлення, що подаються наприкінці словникової статті, за допомогою яких читач не лише отримує вичерпні відомості про реалію, предмет або явище, а й оволодіває додатковою інформацією про важливі складники сучасної / архаїзованої матеріальної та духовної культури представників окремого діалектного ареалу.

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язуємо з дослідженням мотиваційних ознак, покладених у номінацію діалектних слів, на прикладі різних тематичних груп лексики.

Список літератури:

1. Бойко Л. П., Сабліна С. В. Системні відношення в тематичній групі лексики на позначення людини та її рис у говірках Нижньої Наддніпрянщини. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Вип. 6. Кривий Ріг : Вид-во КДПУ, 2011. С. 64–70.
2. Вовченко Галина. Синтаксис народного мовлення в діалектному словнику: краєзнавчий аспект. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. пр. / відп. ред. І. В. Сабадош. Ужгород, 2018. Вип. 23. С. 400–403.
3. Грещук Василь, Грещук Валентина. Діалектне слово в тексті та словнику: монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2015. 372 с.
4. Клименко Наталія. Географія реєстрових слів у словнику українських східностепових говірок. *Лінгвістика*: зб. наук. пр. 2025. Вип. 1. С. 5–18. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2025-1-51-5-18>
5. Коваленко Н. Фразеологія в діалектному мовленні: ареальне варіювання і функціонування: автореф. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 2021. 38 с.
6. Матеріали до словника подільського говору. Передмова / упоряд. І. В. Гороф'янюк. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2021. 461 с.
7. Рябець Людмила. У пошуках повноти діалектного словника: ілюстрація. *Лінгвістика*: зб. наук. пр. 2021. Вип. 1. С. 27–37. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2021-1-43-27-37>
8. Сердега Руслан. Структура словникових статей у словнику сільськогосподарської лексики Центральної Слобожанщини (Харківщини). *Лінгвістика*: зб. наук. пр. 2020. Вип. 1. С. 58–70. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2020-1-42-58-70>
9. Хібеба Наталя. Матеріали до словника говірки села Росохи Старосамбірського району Львівської області. *Лінгвістика*: зб. наук. пр. 2019. Вип. 2. С. 83–103. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2019-2-41-83-103>
10. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2019-2-41-83-103>
11. Хобзей Наталя, Сімович Оксана, Ястремська Тетяна, Дидик-Меуш Ганна. Лексикон львівський: поважно і на жарт / 4-е вид., змін. і допов.; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2019. 896 с.

Джерела дослідження:

СУССГ – Словник українських східнослобожанських говірок / уклад.: Волошинова М. О., Глуховцева К. Д., Леснова В. В. та ін., за заг. ред. К. Д. Глуховцевої та В. В. Леснової. Вид. друге, зі змін. й допов. Київ : Талком, 2021. 407 с.

Voloshynova M. O. PECULIARITIES OF INTERPRETING HOUSEHOLD OBJECTS VOCABULARY IN A DIALECT DICTIONARY

The article analyzes the peculiarities of interpreting household objects vocabulary of a particular dialect continuum based on the Dictionary of Ukrainian East Slobozhan Dialects. It has been established that the principles of compiling dialect dictionaries remain within the scope of scholarly interest for many contemporary dialectologists, while the study of household objects vocabulary is an important task of linguistics, since the words of this thematic group reflect the speech of representatives of different generations of dialect speakers, especially the older generation, who preserve memories of traditional rural everyday life, obsolete folk crafts, and elements of the material and spiritual culture of the Ukrainian people. The study demonstrates that the interpretation of a dialect word through a monolexic definition (a literary equivalent) is ineffective because it does not provide detailed information about the object itself. In contrast, descriptive definitions make it possible to obtain more comprehensive information about the lexical units of this group, including their qualitative characteristics, functional purpose, and other features. The research proves that interpretations become more productive when dialect phrases accompanying microtexts or extensive textual examples are included in the dictionary, since they provide additional information about the realia: functional purpose, size, material, and detailed descriptions of the external features of the object. The author considers the most appropriate type of interpretation to be the explanation of the peculiarities of an object or phenomenon supported by a broad dialectal textual corpus, which makes it possible to trace elements of the intangible culture of dialect speakers, including ritual practices connected with calendar and family ceremonies, as well as superstitious beliefs concerning supernatural phenomena preserved in the dialect community.

Keywords: microtext, nomen, examples, interpretation, dialect dictionary, household objects vocabulary.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Ворчакова І. Є.

<https://orcid.org/0009-0004-4334-1793>

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО (НА ВІДЕОМАТЕРІАЛАХ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ПРОМОВ ТА ЗВЕРНЕНЬ ДО МІЖНАРОДНОЇ АВДИТОРІЇ В ПЕРІОД ВІЙНИ В УКРАЇНІ)

*У статті змодельовано портрет мовної особистості Президента України Володимира Зеленського шляхом огляду реценції його дискурсно-комунікативного англійськомовного про-
 стору, а також розглянуто особливості прояву в жанрі дипломатичного політичного дис-
 курсу мовної особистості Президента, сформованої під час війни в Україні. Проаналізовано
 англійськомовну продукцію В. Зеленського як мовної особистості, що допоки українськими
 науковцями у структурі мовної особистості не вивчалася. Науковий пошук здійснено в розрізі
 лінгвоперсонології, що припускає дослідження мови та мовлення особистості як основних
 засобів її самовираження. Такий підхід передбачив ідентифікацію рис мовної особистості
 Президента України на вербально-комунікативному та функційно-прагматичному рівнях.
 Із цією метою проаналізовано всі англійськомовні зразки дискурсної практики під час війни
 в Україні, реалізовані на міжнародній арені, і визначено їхні лексико-стилістичні домінан-
 ти. Особистість Володимира Зеленського схарактеризовано як лінгвоперсону, яка послуговується
 кількома мовами в міжнародній політиці, має лінгвопатріотичну риторичку та застосовує
 у зверненнях до міжнародної аудиторії сугестивні аргументативні технології. Доведено, що
 мова В. Зеленського патріотично забарвлена, його риторика має чітку дискурсну когерент-
 ність, промови відзначаються логічною послідовністю, смисловою цілісністю, стилістичною
 взаємопов'язаністю ідей та аргументів. Мовна особистість Президента вирізняється пря-
 мотою та критичністю мовлення. Лексико-синтаксичний і стилістичний аналіз його англій-
 ськомовних виступів показав, що у своїх зверненнях до міжнародної аудиторії Володимир
 Зеленський виявляє всі ознаки елітарної мовної особистості, дотримується офіційно-діло-
 вого стилю, етичних норм, проявляє всіляку повагу до адресата.*

Ключові слова: мовна особистість, мовна особистість політика, дипломатичний дис-
 курс, англійськомовні виступи, промови та звернення.

Постановка проблеми. Війна в Україні зумо-
 вила нові виклики перед українським суспіль-
 ством, і це стосується не тільки соціальної, полі-
 тичної та економічної сфер життя, а й наукової.
 Якщо до воєнного періоду проблеми політичної
 комунікації розглядалися в розрізі політичних
 маніпуляцій через стратегії впливу на свідомість
 громадян як на виборців (див. праці Н. Кутуза,
 Д. Мошак, Ю. Мужеляк, А. Шугаєва), то на сучас-
 ному етапі постає необхідність розглядати ці
 стратегії у вимірі впливу на прийняття ключових
 міжнародних політичних рішень. Це завдання
 ми можемо виконати на прикладі постаті чин-
 ного Президента України Володимира Зелен-
 ського як мовної особистості та лідера нації, яка
 воює. Воєнні обставини в Україні стали причи-

ною появи в українському політичному дискурсі
 модифікованих політичних і комунікативних так-
 тик. Особливо ця тенденція помітна в риторичних
 підходах політичної особистості В. Зеленського
 до виступів на міжнародній арені. Говорячи про
 політичний дискурс ми маємо підкреслити, у
 випадку з Володимиром Зеленським, його полі-
 тичні аргументації в контексті виступів і промов
 перед міжнародною аудиторією мають національ-
 ноорієнтований характер. Це обумовлено тим, що
 їх ключовою метою є захист української держав-
 ності, збереження суверенітету України та відсто-
 ювання прав і свобод українського народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.
 Дослідженнями мовної особистості політиків
 займаються такі вітчизняні вчені як Н. Деренчук,

О. Євланова, О. Луньова, А. Манько, О. Микитюк, В. Папіш, М. Полховська, Л. Славова, А. Шугаєв тощо. Більшість робіт має персоналізований підхід до вивчення мовної особистості, що передбачає аналіз індивідуально-авторських характеристик мовця, у результаті чого вже досліджено мовні особистості таких політиків, як Д. Байден, В. Гавель, Б. Джонсон, Д. Донцов, В. Клаус, А. Меркель, Д. Трамп, О. Тягнибок. Своєю чергою, мовна особистість чинного Президента України В. Зеленського допоки не стала об'єктом чималої кількості лінгвістичних студій, бо ж у цьому аспекті маємо лише кілька досліджень, що виконані одночасно з позицій когнітивної та прагмалінгвістики (О. Полякова, Л. Гастинщикова, А. Щербина). Це, зрештою, вказує на актуальність пропонованої розвідки, що пояснюється необхідністю заповнення цього лакунарного сегмента вітчизняної науки й скеруванням уваги саме на англійськомовну продукцію В. Зеленського як мовної особистості, що допоки українськими науковцями також у рівневій структурі мовної особистості не вивчалася.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження мовної особистості Володимира Зеленського як Президента України, який звертається до міжнародної аудиторії англійською мовою.

Об'єктом дослідження обрано комунікативні тактики, які реалізуються за допомогою аргументативних ходів у англійськомовних промовах та зверненнях Президента України В. Зеленського, скерованих на підтримку українського суспільства міжнародним товариством. Предметом же виступають мовні засоби, що генерують і сенсово наповнюють відповідні комунікативні тактики, бо ж саме «аналіз контенту зазвичай передбачає цілеспрямований, специфічний для конкретного випадку, підхід до політиків» [6, с. 3].

Джерельною базою роботи послужили промови та звернення Володимира Зеленського до міжнародної аудиторії, виголошені англійською мовою під час воєнного стану в Україні за період з 24.02.2022 до 23.02.2024 з офіційної веб-сторінки «Офіс Президента України».

До фактажу роботи ввійшли 161 промова та звернення до міжнародної аудиторії, що виголошував Президент України англійською мовою протягом чотирьох років війни в Україні.

Виклад основного матеріалу. Опорними поняттями пропонованої наукової розвідки є терміни «мовна особистість» і «мовна особистість політика». В контексті проблем нашого дослідження кореспондується інтерпретація мовної

особисті, запропонованою науковицею О. Васильєвою, яка визначає її як «людину, яка використовує мову не лише як систему лінгвістичних правил, але й, перш за все, як засіб представлення національно специфічних знань» [10]. Уточнення потребує і поняття «мовна особистість політика», яку О. Микитюк визначає як «лінгвоперсону, яка діє з метою утвердження політичних інтересів своєї держави, що послідовно презентує у своєму мовомисленні» [1, с. 8]. У цьому розрізі особливої уваги науковців заслуговують мовні особистості президентів країн як репрезентація загальнонаціонального культурного простору. «Президентська риторика виникла не просто як сукупність технік публічних виступів, а як глибоке відображення особистості, цінностей та когнітивного стилю оратора» [9, с. 285].

Мовна особистість політиків визначається за допомогою стратегічної самопрезентації. Н. Миронова наголошує, що «характер комунікативних стратегій відрізняється лише незначно у різних політиків, а основні відмінності проявляються на рівні мовленнєвих (у нашому випадку – і комунікативних. – І. В.) тактик, які в різних формах, включаючи синкретичні, здійснюються за допомогою мовних засобів у текстах» [7, с. 157].

Нами підраховано, що найбільше промов до міжнародної аудиторії здійснено Володимиром Зеленським у перший рік війни – 163, однак тільки 20 із них виголошено англійською мовою. Такі виступи він став здійснювати наприкінці першого року війни. Вперше англійською мовою Президент привітав ветеранів США 11 листопада 2022 року. В подальших воєнних роках більшість його промов на міжнародній арені була виголошена англійською мовою (другий рік війни – із 80 виступів 46 англійською, третій рік – 50 промов, із них 39 англійською, четвертий рік – 77, із них 56 англійською).

Надзвичайною емоційністю відзначився виступ Президента англійською мовою в Конгресі США 22 грудня 2022 року, кожна конструктивна завершена думка оратора сприймалася аудиторією стоячи і бурхливими оплесками. Вона була насичена різноманітними риторичними прийомами, комунікативними та лексичними засобами, які ми проаналізуємо нижче.

Мовленнєво-риторична поведінка Президента відзначається стриманістю, впевненістю та смисловою довершеністю висловлювання. Навіть, у випадках, коли В. Зеленському треба жорстко звернутися до міжнародної аудиторії, щоб бути почутим, він не виходить за межі дозволеного ділового

стилю. Наприклад, «*This battle cannot be frozen or postponed. It cannot be ignored, hoping that the ocean or something else will protect itself. From the United States to China, from Europe to Latin America, from Africa to Australia, the world is too interconnected, too interdependent, for any one person to remain on the sidelines and yet be safe while such a battle rages*» [12]. У цьому фрагменті для підсилення впливу висловлювання використано низку лексико-стилістичних засобів: фразеологізм («*remain on the sidelines*»), повтор («*too interconnected, too interdependent*»), метафори («*This battle cannot be frozen*», «*this battle rages*»), анафора («*cannot be... cannot be*»), перерахування («*From the United States to China, from Europe to Latin America, from Africa to Australia*»), паралелізм («*cannot be frozen... cannot be ignored*»), персоніфікація («*the ocean or something else will protect itself*»).

Задля акцентування уваги на головній думці, підсилення виразності, ритмізації тексту, В. Зеленський майже в кожній своїй промові застосовує анафору: «*...for the sake of a common goal. For the sake of Ukraine's victory in this war. For the sake of rebuilding Ukraine...*» [18]. Для створення емоційної напруги Президент часто віртуозно комбінує в одному мовному звороті анафору з епіфорою: «*We already built strong Ukraine with strong people, strong Army, strong institutions. Together with you! We develop strong security guarantees for our country and for entire Europe and the world. Together with you! And also together with you will put in place everyone who will defy freedom*» [12].

Персвазійний дискурс Президента України проявляється в експресивно-риторичних конструкціях, що синтезують емпатичну модальність, парцеляцію та еліптичність: «*Now! This year! Not sometime. Not over time. Now! We are able to provide it. Ukraine and everyone who helps. I am sure we will provide it!*» [20]. Емпатичність мовлення реалізується через короткі сегментовані конструкції, анафору («*Not ... Not ...*»), лексичний повтор («*Now!... Now!*») та парцеляцію як засіб експресивного членування висловлювання. «*Мета експресивів як ілюкативного акту – відобразити психологічний або емоційний стан мовця*» [3, с. 322]. Задля підсилення переконливості аудиторії у своїх ідеях В. Зеленський використовує емпатичні інверсійні конструкції (cleft sentence): «*It is in Ukraine that we will combine the 'green' transformation...*» [15]. Експресивну забарвленість мають мовленнєві акти Президента України з часто вживаною семою «thank» та іншими лексичними проявами вдячності. Лише в одному виступі можна зафіксувати

відповідні різноманітні риторичні прийоми: «*First of all, I want to thank you on behalf of all Ukrainians for your vital support for our state and people. Thanks to our cooperation, millions of people in Ukraine and in other countries neighboring Russia can feel that their homeland will not become Putin's backyard*», «*I thank you for these two years together*», «*Giorgio, I am grateful to you for your leadership and for joining this joint format of our work*», «*I thank each of you for your leadership, concern and for the fact that the world will truly be confident in you*» [21]. Відтак В. Зеленський чинить сугестійний вплив на прийняття рішень міжнародними спільнотами на користь України, бо ж виділена вище лексема «thank» позначає «слово, яким виражають вдячність за зроблене добро, виявлену увагу» [4]. Такі позитивно марковані лексеми мають здатність послаблювати діяльність лівої півкулі головного мозку мовця (насамперед слухача), що відповідає за критичність сприйняття.

Однією з особливостей англійськомовних промов Президента є продумані риторичні аргументативні ходи – підтвердження своїх слів за допомогою статистичних даних через синтаксичний прийом парцеляції: «*There was the city of Vugledar. 15 thousand inhabitants. The aggressor burned it down. Mariupol. More than 400 thousand inhabitants. Russia left only ruins of it*», [16]. «*I ask you to think about one number right now. It is 6,139. This is the number of war crimes committed by the Russian occupiers in April of this year alone. These crimes resulted in the deaths of 207 Ukrainian civilians. Among them were 11 children. Another 17 children and 400 adults were injured. In just a month...*» [13]. Такі комунікативні акти підвищують довіру реципієнтів до риторика і створюють ефект об'єктивності, а фактаж підсилює переконливість у достовірності інформації.

Невід'ємною частиною англійськомовних промов Президента є спонукальні речення, які містять не тільки заклики про допомогу Україні у боротьбі з агресором, а й доведення власної вигоди від того США, Європі в цілому і кожній європейській державі зокрема: «*I call on the Netherlands to adopt this strategically important decision for European security! Decisions regarding Ukraine and NATO*» [14]. Реалізується часто такий імпліцитний риторичний задум через імперативні складносурядні речення: «*Remember that ambition and revanchism can only be defeated together with those infected by them, and this is what opens up space for true security and the development of democracy*» [21]. Підтипом спонукальних речень є директивні (наказові)

речення, які в свою чергу є прямим вираженням наказу або суворой вимоги. «Зміст директивного мовленнєвого акту – це воля мовця, вона містить прямий заклик до дії. Ознака його обов'язкового виконання посилюється використанням модального дієслова *must*» [8, с. 68]. Наприклад, «*we must be decisive – just as it is necessary for our joint success. We must be active and tireless – just as we need to be to protect as many human lives as possible. And we must be united – just as our victory with you requires*» [17]. У цьому уривку директиви вдало поєднуються з паралельними конструкціями, що «використовуються для підкреслення певних елементів у виступі. Це може бути певна подія, час, людина тощо. Вони часто представлені особовими й безособовими реченнями, активним чи пасивним зворотом, підрядним означальним реченням та іншими видами» [5, с. 204]. У цьому контексті погоджуємося з думкою дослідників І. Пуленко та Т. Сазикіною, що «синтаксичний паралелізм проявляється у синтаксично однотипних конструкціях, основною функцією яких є посилення комунікативного та експресивного значення висловлювань та об'єднання семантично різних елементів у чисельні синтаксичні єдності» [2, с. 106–110].

Як засіб впливу на аудиторію В. Зеленський використовує лексико-семантичні маркери впевненості (наприклад, «*I know*», «*I'm sure*», «*I am confident*»), демонструючи тактику переконувального дискурсу: «*I am confident that this year we will not only implement every agreement that has already been reached, but also increase cooperation*» [21]. «*I know: Russians can also have a chance for freedom only when they defeat the Kremlin in their thoughts*» [12]. Така риторика Президента репрезентує високий рівень суб'єктивної модальності, категоричність висловлювання та сформовану когнітивну позицію мовця. Для більшої переконливості і підкреслення своєї впевненості в сказаному В. Зеленський застосовує не тільки конструкції «*I know*», «*I'm sure*», «*I am confident*», а більш стилістично навантажені: «*I am more than certain: none of you would agree to give up a third of your country to invaders. I am more than certain: none of you would watch without a fight as foreigners steal the children of your people*» [11].

В промовою Президента прослідковується застосування семантичної деривації, яка реалізо-

вана через метафору: «*formation of a new security architecture*» [17], «*I believe that Europe needs to create a «Drone Wall» as soon as possible*» [22]. У виступах Президента часто метафори поєднуються з перифразами: «*they help finance the Russian military machine*» [23].

Задля ефекту об'єднуючої сили В. Зеленський у своїх виступах перманентно застосовує інклюзивні формулювання із займенниками «*we*» and «*our*». Причому ці займенники застосовуються і коли він хоче підкреслити єднання з українським народом, і єдність з міжнародними партнерами: «*We expect the 19th package of EU sanctions in the near future*», «*This is not about what we have already gone through in history, but about what we all have to avoid. And we have to avoid any dependence on Russia. Therefore, our independence, our strength and our accession to the European Union are also your strength, your independence and your strong position in the European Union*» [19].

Висновки. Володимира Зеленського, безсумнівно, можна назвати феноменальною політичною лінгвоперсоною, яка має свій ідеостиль. У своїх міжнародних промовах він застосовував різнобарвну палітру мовно-стилістичних засобів, що забезпечили йому ефективну реалізацію комунікативних стратегій і вплив на міжнародну аудиторію. Промови Президента насичені різноманітними стилістичними фігурами, риторичним окликами та запитаннями, анафорами, парцеляціями тощо. Володимир Зеленський цілком відповідально ставиться до власних комунікаційних потенцій. Кожна промова продумана настільки, щоб вона здійснила головну ілокутивну функцію – допомога міжнародними партнерами Україні у боротьбі проти російської агресії. Ідея необхідності європейської допомоги вербалізується Президентом за допомогою слів і словосполучень імпліцитної семантики. Переважає семантика терміновості і єдності. Всі промови В. Зеленського мають експресивно-стилістичне забарвлення. Артикуляцію інтересів він здійснює через аргументативний вплив на міжнародну аудиторію.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в компаративному аналізі мовних особистостей політиків в різних дискурсних жанрах на вербально-семантичному та лінгвокогнітивному рівнях.

Список літератури:

1. Микитюк О. Політична лінгвоперсонологія: феномен політичної мовної особистості Дмитра Донцова: автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2025. 35 с.

2. Пуленко І. А., Сазикіна Т. П. Експресивні особливості синтаксичного паралелізму в публічних виступах політиків (на матеріалі англійської, французької та української мов). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2020. № 45 том 1. С.106-110. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.45-1.26>
3. Славова Л. Л. Домінантні мовленнєві акти у складі дискурсу американського та українського політика. *Studia Linguistica*. 2016. Вип. 9. С. 320-325.
4. Словник української мови online. Томи 1–16. URL: <https://sum20ua.com/?wordid=20&page=0>
5. Хацер Г. О., Жаворонкова В. В. Особливості англійських політичних промов та їх перекладу українською мовою. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72) № 2 Ч. 1. С. 202-207. DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.2-1/35>.
6. Birkenmaier L, Lechner C. Measuring Politicians' Public Personality Traits Using Computational Text Analysis: A Multimethod Feasibility Study for Agency and Communion. *Political Analysis*. Published online 2025. p. 1–19. DOI: <https://doi.org/10.1017/pan.2025.10025>
7. Myronova N. language personality of a political leader: a general approach. *Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics*. 2022. № 1(39). С. 155–165. DOI: <https://doi.org/10.17721/2663-6530.2021.39.13>
8. Polkhovska M. Linguo-pragmatic peculiarities of modern english political discourse organization (a case study of D. Trump's public speeches). *Філологічні трактати*. 2018. Том 10, № 1. С. 66–72. DOI: [https://doi.org/10.21272/https://doi.org/10.21272/%20Ftrk.2018.10\(1\)-09](https://doi.org/10.21272/https://doi.org/10.21272/%20Ftrk.2018.10(1)-09)
9. Savchuk V. Personality traits of U.S. presidents and their impact on the nature of public speaking. *Advanced Linguistics*. 2025. № 16. P. 274–287. DOI: <https://doi.org/10.20535/2025.16.343784>
10. Vasylieva O. Peculiarities of Language Personality Structuring. *International Electronic Scientific Journal*. 2016. Vol. 2. № 12.

Список джерел фактологічного матеріалу:

1. Виступ Володимира Зеленського на саміті Ліги арабських держав 19 травня 2023 року <https://www.president.gov.ua/news/zaklikayu-spriyati-zahistu-nashih-lyudej-vklyuchno-z-ukrayin-82997>
2. Виступ Володимира Зеленського на спільному засіданні обох палат Конгресу США (22 грудня 2022 року) <https://www.president.gov.ua/news/mi-stoyimo-boremos-i-vigrayemo-bo-mi-razom-ukrayina-amerika-80017>
3. Виступ Володимира Зеленського перед представниками громадськості, політичних та експертних кіл Королівства Нідерланди й міжнародних інституцій, розташованих у Гаазі (4 травня 2023 року) <https://www.president.gov.ua/news/vistup-volodimira-zelenskogo-pered-predstavnikami-gromadskos-82653>
4. Виступ Президента України в парламенті Нідерландів 4 травня 2023 року <https://www.president.gov.ua/news/gaaga-staye-spravzhnim-habom-spravedlivosti-dlya-vsih-hto-po-82649>
5. Виступ Президента на весняному засіданні ради директорів Національної асоціації виробників США (28 лютого 2023 року) <https://www.president.gov.ua/news/zaklikayu-prihoditi-v-ukrayinu-vzhe-zaraz-shob-pislya-peremo-81345>
6. Виступ Президента України на зустрічі з членами Національної асоціації губернаторів США (4 квітня 2023 року) <https://www.president.gov.ua/news/vorog-svobodni-maye-prograti-os-chomu-mi-zvertayemosya-po-pid-82085>
7. Виступ Президента України на саміті Європейської політичної спільноти 16 травня 2025 року <https://www.president.gov.ua/news/prioritet-nomer-odin-ce-povne-bezumovne-j-chesne-pripinennya-97825>
8. Виступ Президента на щорічному оголошенні списку найвпливовіших людей у Європі Politico 28 (8 грудня 2022 року) <https://www.president.gov.ua/news/dlya-mene-chest-predstavlyati-vsih-ukrayinciv-vistup-prezide-79721>
9. Виступ Президента України на Варшавському безпековому форумі 29 вересня 2025 року <https://www.president.gov.ua/news/majzhe-vsi-zagrozi-bezpeci-u-yevropi-sogodni-jdut-vid-rujniv-100425>
10. Виступ Президента України на пленарному засіданні другого Саміту за демократію під головуванням Президента США (29 березня 2023 року) <https://www.president.gov.ua/news/demokratiyi-potribna-peremoga-vzhe-zaraz-vistup-prezidenta-u-81925>
11. Звернення Президента України до лідерів G7 (24 лютого 2024 року) <https://www.president.gov.ua/news/mayemo-buti-v-yednosti-yak-cogo-vimagaye-nasha-z-vami-spilna-89249>
12. Звернення Президента до учасників засідання Європейської ради 1 жовтня 2025 року <https://www.president.gov.ua/news/vazhlivo-bezposeredno-vidpovidati-rosiyi-shob-voni-vidchuli-100513>
13. Звернення Президента до учасників Міжнародного економічного форуму «Амброзетті» 5 вересня 2025 року <https://www.president.gov.ua/news/yevropi-potribna-nova-merezha-suchasnogo-oboronogo-virobnic-99969>

Vorchakova I. E. LINGUISTIC PERSONALITY OF THE PRESIDENT OF UKRAINE, VOLODYMYR ZELENSKIY (ON VIDEO MATERIALS OF ENGLISH-LANGUAGE SPEECHES AND ADDRESSES TO AN INTERNATIONAL AUDIENCE DURING THE WAR IN UKRAINE)

The article models a portrait of the linguistic personality of the President of Ukraine Volodymyr Zelensky by reviewing the reception of his discourse-communicative English-language space, and also considers the features of the manifestation of the President's linguistic personality, formed during the war in Ukraine, in the genre of diplomatic political discourse. The English-language production of V. Zelensky as a linguistic personality, which has not been studied by Ukrainian scientists in the structure of linguistic personality, has been analyzed. The scientific search was carried out in the context of linguopersonality, which involves the study of the language and speech of a personality as the main means of its self-expression. This approach provided for the identification of the features of the linguistic personality of the President of Ukraine at the verbal-communicative and functional-pragmatic levels. For this purpose, all English-language samples of discourse practice during the war in Ukraine, implemented in the international arena, were analyzed, and their lexical-stylistic dominants were determined. The personality of Volodymyr Zelensky is characterized as a linguistic person who uses several languages in international politics, has a linguopatriotic rhetoric and uses suggestive argumentative technologies in his addresses to an international audience. It is proven that V. Zelensky's speech is patriotically colored, his rhetoric has a clear discourse coherence, his speeches are marked by logical consistency, semantic integrity, stylistic interrelation of ideas and arguments. The President's linguistic personality is distinguished by directness and criticality of speech. Lexico-syntactic and stylistic analysis of his English-language speeches showed that in his addresses to an international audience Volodymyr Zelensky exhibits all the signs of an elitist linguistic personality, adheres to an official-business style, ethical norms, and shows every respect for the addressee.

Keywords: linguistic personality, linguistic personality of politics, diplomatic discourse, English-language speeches and addresses.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Гогоренко О. В.<https://orcid.org/0009-0003-7874-7446>

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

ВЕРБАЛЬНІ МАРКЕРИ ВПЛИВУ В УКРАЇНСЬКОМУ ТУРИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНА СИСТЕМАТИКА

Статтю присвячено проблемі виокремлення та лінгвістичної кваліфікації вербальних маркерів впливу, що є генераторами Мілтон-модельних процесів в українському туристичному дискурсі. З цією метою обґрунтовано проблемність статусу туристичного дискурсу в лінгвістичній науці, бо на сьогодні цей термін не має єдиного визначення. Одні науковці розглядають туристичний дискурс як різновид рекламного, а інші – як автономний тип дискурсу. Сформовано масив вербальних (тобто лексико-семантичних) маркерів впливу в текстах туристичного дискурсу з використанням Мілтон-моделі як креативного методу нейролінгвістичного програмування, а також розподілено відповідні лексеми за нейролінгвістичними процесами, що генеруються ними. Помічено, що в межах процесу упуцнення актуальною виявляється т. зв. неспецифічна лексика з перевагою іменників, а також компаративно-суперлативні конструкції. У межах процесу узагальнення зафіксовано універсальні квантифікатори – завжди, кожен, повністю, жодний, щорічно, підсилювальні частки тільки, лише, а також модальні оператори можливості / необхідності. У межах процесу викривлення головними маркерами виступають комплексна еквівалентність якщо / то, «читання думок», тобто питання з відповідями, та більшою мірою пресупозитивні елементи. Доведено й автономність туристичного дискурсу шляхом порівняльного аналізу зафіксованих у ньому нейролінгвістичних маркерів впливу з відповідними складниками рекламного дискурсу, в результаті чого кількість незбігів, що унаочнено в таблицях, дала підстави твердити про доцільність розгляду туристичного дискурсу як автономного в конгломераті інституційних практик і превалюваннях у його продуктах рекламної функції, бо ж у межах процесів узагальнення та викривлення туристичний дискурс має ширший діапазон вербальних інструментів порівняно з рекламним дискурсом.

Ключові слова: туристичний дискурс, рекламний дискурс, Мілтон-модель, вплив, процес упуцнення, процес узагальнення, процес викривлення.

Постановка проблеми. Як констатує англійський учений А. Олсохайбані, «для того, щоб з'ясувати наміри спікерів, необхідно спостерігачеві / досліднику вийти за межі фонології, синтаксису та семантики висловлювань, проте не нехтувати ними» [12, с. 31]. Для реалізації цього завдання раціонально було би звернутися до парадигм прагма- та комунікативної лінгвістики, теорії мовної комунікації, психолінгвістики, що торкаються проблем розгляду механізмів та інструментів здійснення впливу в комунікації, однак у їхніх наукових площинах такі студіювання «не набули поширення і залишилися маргінальним предметом аналізу» [1, с. 326]. Однак така констатація не є прийнятною для нейролінгвістичного програмування, де рівень впливовості будь-якого комунікативного повідомлення якраз і виступає

об'єктом інтересу фахівців цієї галузі (див. праці Р. Бендлера, Д. Гріндера, Т. Ковалевської), що «дає змогу встановити сугестійні центри різнопланових дискурсів, виявити маркери особистісної реконструкції, визначити й активувати механізми ментальної резистентності та ін. насамперед за допомогою таких методів, як Мілтон-модельна ідентифікація, субмодальнісне редагування, предикатні характеристики мовлення тощо» [15, с. 84].

Мілтон-модель представляє «системний комплекс вербальних і невербальних сугестогенів» [2, с. 119] і є актуальною для «ідентифікації сугестійних властивостей мови» [1, с. 193]. Дієвість застосування Мілтон-моделі для лінгвістичного дослідження різних типів дискурсів уже підтверджено й насамперед у цьому заслуга Одеської школи сугестійної лінгвістики, представники якої

ідентифікували та систематизували найпоширеніші нейролінгвістичні маркери впливу в художньому (М. Столяр, Ю. Швець), публіцистичному (І. Лакомська), політичному (А. Кеніз (Ковалевська), Л. Завальська), телевізійному (А. Кісельова) та рекламному (Т. Ковалевська, Н. Кутуза, Ю. Станкевич) дискурсах. Ми, своєю чергою, у своїх попередніх розвідках доводимо ефективність застосування Мілтон-моделі й для виміру впливовості кінодискурсу (див., напр., дисертацію «Нейролінгвистична модель публіцистичного кінодискурсу: стратегії впливу»). Проте в цьому аспекті не дослідженим допоки залишається туристичний дискурс (ТД), що, своєю чергою, до сьогодні не має чіткої позиції в ієрархії інституційних дискурсів, оскільки його нерідко інтерпретують як різновид рекламного (див., напр., праці А. Джаліліфар, Я. Мораді [14]), що й зумовлює скерувати вектор дослідницької уваги саме на цей феномен.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Туристичний дискурс у зарубіжній лінгвістиці зазвичай вивчають із позицій структурної лінгвістики (Д. Кім), сконцентровуючи увагу переважно на його лексичній організації, а також студіюють, залучаючи інструменти когнітивної (Й. Зільберман і М. Клок) та прагмалінгвістики (Й. Хванг, Д. Фесенмайер). В цих же аспектах туристичний дискурс інспектують і вітчизняні фахівці: семантично-синтаксичному (А. Ішук, Д. Кульбіда, В. Прима), лінгвокогнітивному (І. Шукало) та прагмалінгвістичному (деякі статті Л. Завальської). Щоправда, останнім часом в Україні наукові репозитарії почали поповнюватися розвідками Т. Колісниченко, яка звернула увагу на те, що «туристичний дискурс спрямований на використання засобів та технік для впливу на підсвідомість адресата; мотивації клієнта до “купівлі” пропонованих туристичних послуг; реалізації комунікативних стратегій, скерованих на маніпулятивний вплив на користувачів туристичних послуг, що спонукатиме їх у подальшому залишити позитивний відгук про якість послуг туристичної фірми» [3, с. 56], однак доведення цієї тези дослідниця здійснює без залучення інструментарію нейролінгвістичного програмування взагалі та Мілтон-моделі зокрема, що й указує на актуальність пропонованої статті.

Постановка завдання. Метою статті є виокремлення та лінгвістична кваліфікація вербальних маркерів впливу, що є генераторами Мілтон-модельних процесів в українському туристичному дискурсі. Досягнення окресленої мети перед-

бачає розв’язання низки завдань, зокрема таких: 1) обґрунтувати проблемність статусу туристичного дискурсу в лінгвістичній науці; 2) сформувати масив вербальних маркерів впливу в текстах туристичного дискурсу з використанням Мілтон-моделі як креативного методу нейролінгвістичного програмування; 3) довести автономність туристичного дискурсу шляхом порівняльного аналізу його нейролінгвістичних маркерів впливу з відповідними складниками рекламного дискурсу.

Джерельною базою дослідження є вебсайти туристичних операторів / агентств, що функціують в Україні, на яких розміщено інформаційні текстові та відеоматеріали про діяльність компаній у цілому, особливості їхніх послуг / продуктів, у т. ч. і слогани. Загалом проаналізовано понад 100 чинних станом на 2026 р. інформаційних сайтів, із яких для подальшого аналізу залучено понад 400 текстів. Фактичний матеріал налічує понад 400 вербальних одиниць, кваліфікованих як нейролінгвістичні маркери впливу.

Методологія дослідження охоплює дві групи методів: загальнонаукові та спеціальні лінгвістичні. Серед *загальнонаукових* методів ми скористалися передусім *методами опису, спостереження, порівняння та узагальнення*, що в цілому прислужилися для структурування та логічного викладу теоретичних відомостей, кваліфікації фактичного матеріалу, доведенні гіпотез та презентації висновків. За допомогою математичного *методу кількісних підрахунків* визначено динаміку функціонування вербальних маркерів різних Мілтон-модельних процесів. Серед *спеціальних лінгвістичних* методів зроблено акцент на використанні *структурного методу*, що уможливило визначення семантичного значення вербальних маркерів впливу (за методикою компонентного аналізу), а також *методу Мілтон-модельної ідентифікації*, що використовується в НЛП і посприяв виокремленню вербальних маркерів впливу.

Виклад основного матеріалу. Огляд наукової літератури показує, що поняття «туристичний дискурс» на сьогодні не має єдиного універсального визначення, а також і досі точаться дискусії про його статус. Усі наявні дефініції терміна «туристичний дискурс» (загалом їх налічується понад 30) можна умовно поділити на два сенсових блоки (залежно від обраного підходу до визначення його статусу): 1) різновид рекламного дискурсу (Н. Філіппова), хоч, на думку, Н. Романишин та О. Бія, «туристичний дискурс не зовсім коректно розглядати як підвид рекламного дискурсу,

оскільки це значно звужує саме його поняття» [7, с. 228]. До певної міри аналогічною є позиція, згідно з якою туристичний дискурс виступає не різновидом, а особливим жанром рекламного, зокрема такого погляду дотримується Т. Колісниченко, в працях якої операційним навіть виступає термін «реklamний туристичний дискурс» [3, с. 56]; 2) «спеціалізований дискурс, що ... запозичує термінологію з інших дисциплін ... та використовує позитивні прикметники, форми найвищого ступеня порівняння, такі ключові слова, як *подорож, задоволення, побіг*, психологічні теми (романтизм, фантастика, відродження), іноземні та придумані слова, порівняння та гумор» [цит. за 13] (І. Дюран Мунос). У нашій розвідці постулюється другий підхід, щоправда, туристичний дискурс ми вважаємо складником інституційного дискурсу, однією з провідних функцій якого все ж є рекламна. Це визначення ми дозволили собі сформулювати на підставі того, що в рекламному дискурсі суб'єктами комунікації є рекламний виробник і споживач реклами [11, с. 84–85], а в туристичному – туристичний оператор / агент і турист [9, с. 15]. Крім цього, різниця між цими дискурсами полягає в тому, що реклама є більш масштабною і може рекламувати туристичного оператора (агента), який, своєю чергою, рекламує лише певні туристичні послуги. Відтак туристичний дискурс відрізняється від рекламного звуженістю тематики, а також і згорнутістю текстів, що зазвичай побудовані за принципами гіпертекстів (тексти реклами побудовані як креолізовані та / або полікодові), у яких містяться ділові лінки, тобто довідкова інформація та контакти.

Не менш дискусійним у науці є питання, пов'язане з визначенням провідних функцій туристичного дискурсу. Одні науковці (А. Циремпілон) стверджують, що головною функцією туристичного дискурсу є інформативна, другі (Д. Кульбіда) – акумулятивна, атракційна та регулятивна, треті (В. Дацюк, В. Прима) – впливова. З огляду на це ми акцентуємо на поліфункційній природі ТД, не виокремлюючи при цьому головних і допоміжних функцій, хоч не маємо підстав апелювати до думки В. Прими, яка стверджує, що «основна роль належить функції впливу, оскільки промова (в нашому випадку – текст туристичного дискурсу) має на меті не стільки передачу інформації, скільки вплив на аудиторію» [6, с. 219].

Встановлення ознак також є нефіналізованою дослідницькою операцією. Опрацювавши значну кількість праць, ми дійшли висновку, що першорядними ознаками туристичного дискурсу варто

вважати такі: вузька однобічно спрямована тематика, особлива неоднорідна структура текстів, коротка тривалість актуальності повідомлення, а також повний збіг мовної структури з мовною структурою рекламного повідомлення [14, с. 220]. Останнє, своєю чергою, дає підстави твердити, що впливовість (у всіх її виявах) також належить до ознак туристичного дискурсу. Проте в ньому ця ознака найчастіше реалізується у формах сугесії, рідше – маніпулювання та переконування, що відрізняє його від рекламного дискурсу, для якого, за спостереженнями Н. Кутузи, маніпулювання характерне більшою мірою [4].

Доведеним є той факт, що потужними інструментами впливу різних дискурсних практик, у т. ч. і пов'язаних із туризмом, є мовні маркери Мілтон-моделі (Т. Ковалевська, а також Н. Кутуза, А. Кісельова). У нашому дослідженні деталізовано лише ті вербальні елементи Мілтон-моделі, що характерні для текстів туристичного дискурсу та відзначаються високою частотністю (понад 10 випадків), а сама увага на вербальні, тобто лексико-семантичні одиниці звернена через те, що, як переконує Ф. Шнайдер, у ході аналізу лексем рекламного туристичного дискурсу не можна не помітити, що в них закодовано широкий спектр значень та можливих інтерпретацій [16, с. 10].

Впливовий потенціал Мілтон-моделі базується на «положеннях трансформаційної граматики Н. Хомського про невідповідність між глибинними структурами повідомлення та їхніми поверхневими репрезентаціями, реалізованими у мовленні» [8, с. 7], що відображають процеси упуцнення, узагальнення та викривлення інформації. Розглянемо та проілюструємо їх.

Процес **упущення** передбачає вилучення «з поверхневої репрезентації певних значущих частин глибинної структури» [там само], що в межах туристичного дискурсу фіксується в таких елементах Мілтон-моделі, як:

– неспецифічні іменники (12 одиниць) – це абстрактні іменники та низка полісемантичних іменників, насамперед іменник **ВІДПОЧИНОК** (88 %): *Колектив туристичної агенції «Гулівертур» завжди допоможе підібрати для Вас та Вашої сім'ї такий відпочинок, про який Ви давно мріяли; ТурІнформ: канал про цікаві місця для відпочинку;*

– неспецифічні дієслова (1) – це зазвичай пасивні дієслова та форми на *-но, -то*, насамперед **СТВОРЕНО** (28 %): *Наша туристична компанія «ТамДеЛіто» була створена спеціально для того, щоб перетворити Ваші дні відпустки*

в найяскравіші. Також помічаємо, що воно зазвичай вживається в контекстах, де йдеться про історію створення туристичної компанії чи її зв'язки з партнерами;

– компаративно-суперлативні конструкції (8), у яких редукується один із членів порівняння, насамперед це прикметник *КРАЩИЙ* (та його відмінкові форми) (80 %): «JoinUp» – *Швидше знаходьте **кращі** пропозиції*.

У межах процесу упущення в аналізованих текстах практично відсутні випадки номіналізацій (віддієслівні іменники) та судження.

Процес **узагальнення** презентує заміщення цілої категорії явищ певним елементом, наявність якого в заміщуваній категорії є лише одиничним випадком (Р. Бендлер, Дж. Гріндер). Генераторами цього процесу виступають такі засоби:

– універсальні квантифікатори (10), тобто означальні займенники та деякі кількісно-означальні й обставинні прислівники, насамперед *ЗАВЖДИ* (46 %): *У нас **завжди** можна замовити акційні тури, також є безліч гарячих пропозицій*, та *БУДЬ-ЯКИЙ* (36 %): *Відпочинок на **будь-який** смак та гаманець*, а також підсилювальні частки *тільки, лише*, передусім *ТІЛЬКИ* (62 %): *Відпочивати з нами не **тільки** цікаво, а й вигідно*;

– модальні оператори можливості / необхідності (5) – це передусім особові форми модальних дієслів, серед яких щонайперше фіксуємо дієслово *МОГТИ* (49 %): *Купуючи тур у нас, Ви **завжди можете** бути впевненими в якості туристичних послуг*.

Процес **викривлення** передбачає «вербалізацію гіпотетично змодельованого довкілля з неідентифікованими в попередньому досвіді складниками» [1, с. 158–159], що більшою мірою презентується в синтаксичних конструкціях, зокрема таких, як:

– пресупозиції (11), насамперед зі словосполученням *ГАРЯЧИЙ ТУР* (89 %): «Королівські подорожі» – *королівство **гарячих** турів*; «Веста» – *незабутні та феєричні **гарячі** тури*;

– комплексна еквівалентність (7), що презентується складнопідрядними реченнями зі структурою *якщо (коли) ... то: Але **якщо** знайти правильне туристичне агентство, буде потрібно від сили 10 хвилин*;

– «читання думок» (5) – це фрази та речення, які створюють ілюзію обізнаності того, хто впливає, у внутрішніх переживаннях, думках, почуттях, намірах того, на кого здійснюється вплив: *Плануєте відпустку? Турагенція **MAKiNTOUR** робить відпочинок по-справжньому безтурботним!*

Умонтовані команди в межах процесу викривлення зафіксовано, однак вони відзначаються низькою частотністю застосування в проаналізованих текстах.

Якщо порівнювати вибірки нейролінгвістичних маркерів впливу в туристичному дискурсі з відповідними одиницями в рекламному дискурсі, спираючись на праці Т. Ковалевської, Н. Кутузи [4], О. Олексюк [5] та власний авторський науковий доробок [10], то можна помітити, що в межах процесу упущення ширший діапазон мовних інструментів має власне рекламний дискурс, а в межах процесів узагальнення та викривлення – туристичний (див. табл. 1–6, де збіги виділено курсивом).

Таблиця 1

Неспецифічні іменники в туристичному та рекламному дискурсах (процес упущення)

Туристичний дискурс	Рекламний дискурс
1. Відпочинок	1. Насолода
2. Відпустка	2. Задоволення
3. Мрія	3. Щастя
4. Задоволення	4. Радість
5. Подорож	5. Краса
6. Комфорт	6. Комфорт
7. Зручність	7. Мрія
8. Радість	8. Вишуканість
9. Рай	9. Шедевр
10. Канікули	10. Добробут
11. Екзотика	11. Наснага
12. Турбота	12. Пристрасть

Таблиця 2

Неспецифічні дієслова в туристичному та рекламному дискурсах (процес упущення)

Туристичний дискурс	Рекламний дискурс
1. <i>Створено</i>	1. Розроблено
	2. Зроблено
	3. Перевірено
	4. <i>Створено</i>
	5. Зварено

Таблиця 3

Компаративно-суперлативні конструкції в туристичному та рекламному дискурсах (процес упущення)

Туристичний дискурс	Рекламний дискурс
1. <i>Кращий</i>	1. <i>Кращий</i>
2. <i>Найкращий</i>	2. <i>Найкращий</i>
3. <i>Найвигідніший</i>	3. Найекономічніший
4. Найбільший	4. Простіший
5. Найцікавіший	5. Швидший
6. Найнижчий	6. Довший
7. Найнезабутніші	7. Популярніший
8. Найповніший	8. Легший

Продовження таблиці 3

	9. Сильніший
	10. Більший
	11. Найчистіший
	12. Найсвіжіший
	13. Найвигідніший

Таблиця 4

**Універсальні квантифікатори
в туристичному та рекламному дискурсах
(процес узагальнення)**

Туристичний дискурс	Рекламний дискурс
1. <i>Завжди</i>	1. <i>Весь</i>
2. <i>Кожен</i>	2. <i>Завжди</i>
3. <i>Будь-який</i>	3. <i>Кожен</i>
4. <i>Всі</i>	4. <i>Будь-який</i>
5. <i>Весь</i>	5. <i>Ніколи</i>
6. <i>Повністю</i>	6. <i>Ніщо</i>
7. <i>Жодний</i>	7. <i>Нічого</i>
8. <i>Щорічно</i>	8. <i>Щодня</i>

Таблиця 5

**Модальні оператори можливості
в туристичному та рекламному дискурсах
(процес узагальнення)**

Туристичний дискурс	Рекламний дискурс
1. <i>Могти</i>	1. <i>Можливо</i>
2. <i>Можливо</i>	2. <i>Могти</i>
3. <i>Дозволяти</i>	
4. <i>Здатний</i>	
5. <i>Готовий</i>	

**Пресупозиції в туристичному та рекламному
дискурсах (процес викривлення)**

Туристичний дискурс	Рекламний дискурс
1. <i>Гарячий</i>	1. <i>Новий</i>
2. <i>Ексклюзивний</i>	2. <i>Справжній</i>
3. <i>Єдиний</i>	3. <i>Перший</i>
4. <i>Новий</i>	
5. <i>Перший</i>	
6. <i>Унікальний</i>	
7. <i>Численний</i>	
8. <i>Сотні</i>	
9. <i>Тисячі</i>	
10. <i>Двадцять</i>	
11. <i>Тридцять</i>	

Висновки. Порівнюючи нейролінгвістичні (насамперед – Мілтон-модельні) маркери в туристичному та рекламному дискурсах, ми виявили, що в межах процесу упушення ширший діапазон мовних інструментів має власне рекламний дискурс, а в межах процесів узагальнення та викривлення – туристичний. Також ми помітили збіги в маркерах різних процесів, проте такі випадки загалом складають 29 %, що, своєю чергою, акцентує на автономності туристичного дискурсу, що лише має провідною рекламну функцію.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в продовженні доведення автономності туристичного дискурсу шляхом обсервації предикатної лексики за допомогою методів нейронаук.

Список літератури:

1. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : Монографія. Одеса : Астропринт, 2008. 324 с.
2. Ковалевська Т. Ю. Нейролінгвістична Мілтон-модель у системі методів дослідження комунікативної сугестії. *Записки з українського мовознавства* : Вип. 24 : У 2-х томах. Т. 2. : 36. наук. праць = Opera in linguistica ukrainiana : Fasciculum 24. Vol. 2 / Головний ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса : «ПолиПринт», 2017. С. 116–123.
3. Колісниченко Т. В. Контент-категорії рекламного туристичного дискурсу. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія, 2019. С. 56–59.
4. Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект : монографія. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 736 с.
5. Олексюк О. М. Лексико-семантичні домінанти сугестивного дискурсу реклами : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2012. 214 с.
6. Прима В. В. Туристична лексика у формальному й неформальному дискурсах. *Записки з романо-германської філології*. 2023. Випуск 1 (50). С. 215–225. [https://doi.org/10.18524/2307-4604.2023.1\(50\).285563](https://doi.org/10.18524/2307-4604.2023.1(50).285563)
7. Романишин Н. І., Бій О. Б. Туристичний дискурс як прагма-комунікативний феномен. «Молодий вчений», листопад 2021. № 11 (99). С. 228–231. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-11-99-51>
8. Станкевич Ю.В. Мовні сугестогени в текстах політичної реклами : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2011. 22 с.
9. Шукало І. М. Англомовний комп'ютерний рекламний дискурс : семантичний та комунікативний аспекти (на матеріалі веб-сайтів британських туристичних компаній) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2008. 23 с.
10. Щербак О. В. Лінгвосеміотичні коди в дискурсі української комерційної телереклами: виміри впливу : монографія / за ред. Т. Ю. Ковалевської. Львів – Торунь : Liha-Press, 2021. 342 с.

11. Advertising: Principles & Practice / W. D. Wells, S. Moriarty, J. Burnett. 7th ed. London : Pearson Education, 2007. 624 p.
12. Alsohaibani A. Influence of religion on language use: A sociopragmatic study on the influence of religion on speech acts performance : PhD. Thesis. London, 2017. 411 p.
13. Figueiredo D., Pasquetti C. The discourse of tourism: an analysis of the online article “Best in Travel 2015: Top 10 cities” in its translation to Brazilian Portuguese. *Ilha Desterro*, vol. 69, no.1 Florianópolis Jan. / Apr. 2016. URL: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S2175-80262016000100201.
14. Jalilifar A., Moradi Ya. Tourism discourse revisited: an analysis of evaluative strategies in tourist brochures from a systemic functional linguistics perspective. *Journal of English Studies*, vol. 17. 2019. P. 211–232.
15. Kovalevska A., Kovalevska T., Truba H., Leshchenko H., Zozulya I. The method of neurolinguistic approach in studying Ukrainian as a foreign language: techniques and methods of use. *AD ALTA: Journal of interdisciplinary research*. Vol. 11. Issue 01-XII. Ak. sdr. MAGNANIMITAS: Czech Republic, Hradec Králové. 2022. P. 83–86.
16. Schneider F. Visual Political Communication in Popular Chinese Television Series. Leiden : Brill, 2012. 295 p.

Gogorenko O. V. VERBAL MARKERS OF INFLUENCE IN UKRAINIAN TOURIST DISCOURSE: NEUROLINGUISTIC SYSTEMATICS

The article is devoted to the problem of isolating and linguistic qualification of verbal markers of influence, which are generators of Milton-model processes in Ukrainian tourist discourse. For this purpose, the problematic status of tourist discourse in linguistic science is substantiated, because today this term does not have a single definition. Some scientists consider tourist discourse as a type of advertising, others believe that it is an autonomous type of discourse. An array of verbal (i.e. lexical-semantic) markers of influence in tourist discourse texts has been formed using the Milton model as a creative method of neurolinguistic programming. The corresponding lexemes are distributed according to the neurolinguistic processes generated by them. It is noted that within the process of omission, the so-called non-specific vocabulary with a predominance of nouns, as well as comparative-superlative constructions, is relevant. Within the generalization process, universal quantifiers were recorded – always, every, completely, none, annually, reinforcing particles only, only, as well as modal operators of possibility / necessity. Within the distortion process, the main markers are the complex equivalence if/ then, “mind reading”, that is, questions with answers, and to a greater extent press-positive elements. The autonomy of the tourist discourse was also proven by means of a comparative analysis of the neurolinguistic markers of influence recorded in it with the corresponding components of the advertising discourse. The result was the calculation of coincidences and discrepancies, which is illustrated in the tables. The corresponding figures gave grounds to assert the expediency of considering the tourist discourse as autonomous in the conglomerate of institutional practices and the prevalence of the advertising function in its products.

Keywords: tourism discourse, advertising discourse, Milton model, influence, process of omission, process of generalization, process of distortion.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Колоїз Ж. В.<https://orcid.org/0000-0003-3670-2760>

Рівненський кооперативний економіко-правовий фаховий коледж

СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕОРІЇ НАКАЗОВОГО СПОСОБУ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

У статті ретроспективно проаналізовано процес формування та трансформації теорії наказового способу в українському мовознавстві. Висвітлено еволюцію наукових поглядів від ранніх етапів запозичення грецьких зразків до утвердження сучасних функційно-семантичних парадигм. Особливу увагу зосереджено на термінологічній варіативності та зміні змістового наповнення категорії способу у працях XVII–XIX століть. З'ясовано, що поступовий відхід від багаточленних класифікацій зумовлено намаганням лінгвістів розмежувати морфологічні показники та синтаксичні засоби вираження ірреальної модальності. У контексті лінгвістичних дискурсів XX–XXI століть переосмислено статус спонукального та бажального різновидів волевиявлення. Доведено доцільність їх розгляду не як ізольованих одиниць, а як складників єдиної градуальної системи, ядром якої традиційно визначено наказовий спосіб. Запропоновано модель дієслівної парадигми, де категорію способу представлено як структуру, що охоплює сфери гіпотетичності (умовний спосіб) та бажаності (наказовий спосіб). У межах останньої диференційовано три функційні зони – ядерну, перехідну та периферійну, – розмежування яких здійснено на основі ступеня інтенсивності апелятивного впливу на адресата. Розглянуто доцільність впровадження давнього терміна на кирилиці «вольовий спосіб» як узагальнювальної назви для грами, що кодифікує ірреальну дію через призму інтенцій мовця. Акцентовано на прагматичному вимірі категорії, де апелятивність витлумачено як багатовимірну величину, зумовлену соціальними та дискурсивними чинниками. Підкреслено стійкість наказового способу в системі українського дієслова й окреслено вектори вивчення універсальних ознак волевиявлення в порівняльно-типологічному аспекті.

Ключові слова: спосіб, наказовий спосіб, спонукальний спосіб, бажальний спосіб, апелятивність, волевиявлення, грама.

Постановка проблеми. Категорію способу дієслова уналежують до найскладніших і разом найсуперечливіших у системі української морфології, що зумовлено її перебуванням на перетині граматичної семантики, модальності та синтаксичної організації висловлення. Спосіб репрезентує не лише формально-граматичні відношення, а й модусну позицію мовця, його оцінку дійсності та волевиявлення, що істотно ускладнює чітке розмежування способових значень.

Особливої теоретичної ваги набуває проблема систематизації способів загалом і внутрішньої диференціації наказового способу зокрема, який упродовж тривалого часу кваліфікували і продовжують трактувати як монолітну граму, здатну охоплювати широкий спектр волевиявних значень – від прямого наказу до прохання чи побажання [3, с. 98; 24, с. 308]. Такий підхід, щоправда, не завжди дає змогу пояснити семантичні й праг-

матичні відмінності між директивними, спонукальними й оптативними реалізаціями, що формально можуть спиратися на подібні або навіть тотожні граматичні засоби.

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема апелятивності як ключова диференційна семантична ознака волевиявних конструкцій. Постає питання про те, як апелятивність реалізується в наказовому способі, як трансформується у спонукальних значеннях і чому повністю нейтралізується в бажальних. Від розв'язання цієї проблеми залежить не лише класифікація способів, а й розуміння механізмів граматичного вираження волевиявлення мовця, зокрема співвідношення між категоричністю директиви та прагматикою ввічливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному українському мовознавстві категорію способу традиційно описують у межах морфоло-

гічної парадигми, однак єдності щодо її обсягу й структури досі не досягнуто. У науковому дискурсі функціонують двочленна, тричленна та чотиричленна моделі категорії способу, що відбивають різні підходи до інтерпретації ірреальної модальності. Найпоширенішою залишається тричленна модель (дійсний – умовний – наказовий), у межах якої спонукальність і бажальність розглядають як семантично зумовлені відтінки або контекстуальні реалізації наказового чи умовного способів. За такого підходу наказовий спосіб постає як формально-граматичне ядро директивної модальності, а решта волевиявних значення трактують як похідні. Водночас низка дослідників обґрунтовує двочленну модель (умовний – наказовий), у якій дійсний спосіб фактично виводять за межі ірреальної модальності, а спонукальні й бажальні значення пояснюють через функційні трансформації базових граем. Така позиція акцентує увагу на модальній опозиції «реальність / ірреальність», проте не завжди дає змогу чітко розмежувати різновиди волевиявлення.

Найбільш дискусійною є чотиричленна модель, прихильники якої наполягають на виокремленні спонукального та бажального способів як самостійних граем або автономних підкатегорій ірреальної модальності. У межах таких концепцій наказовий спосіб пов'язують з вираженням волевиявлення, апеляції до адресата й регулювання міжособистісної комунікації, розглядають як окремий різновид директивної модальності з максимально вираженою апелятивністю, тоді як спонукальний характеризується зниженим ступенем категоричності, а бажальний – повною відсутністю апеляції до адресата. Складність семантичної структури наказового способу, розмаїття його функційних особливостей зумовили тривалу дискусію щодо його статусу, меж і співвідношення зі спонукальними та бажальними значеннями.

У сучасних функційно-прагматичних дослідженнях особливу увагу приділено апелятивності як градуальній семантичній ознаці, що забезпечує перехід між граматиною й прагматикою. Науковці аналізують механізми її реалізації в наказовому способі, трансформації в спонукальному та нейтралізації в бажальному, а також явища ірреального або експресивного спонукування, яке не передбачає реального виконання дії. Відсутність єдиного підходу до класифікації таких конструкцій засвідчує необхідність подальшого теоретичного узагальнення.

Постановка завдання. Мета статті полягає в ретроспективному аналізі становлення теорії

наказового способу в українському мовознавстві, критичному зіставленні наукових концепцій щодо статусу спонукального й бажального різновидів, а також в репрезентації цілісної градуальної моделі категорії способу, ґрунтованої на системній взаємодії морфологічних показників та семантико-прагматичного чинника апелятивності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія дослідження наказового способу в українському мовознавстві засвідчує тривалу еволюцію наукових підходів, зумовлену зміною загальнотеоретичних парадигм. У староукраїнській традиції термінологія на позначення дієслівних категорій формувалася під потужним впливом грецької мови та церковнослов'янської книжності. Відтак для найменування імператива найчастіше вживали термін «повелител(ь)ны(й) образъ», або «повелител(ь)ное наклоненіє», що був калькою відповідного грецького поняття. Так, у «Граматиці словенській» Л. Зизанія (1596) представлена чотиричленна система, де «повелител(ь)ны(й) образъ» (наказовий спосіб) межує з «из(ь)авител(ь)ны(м)», або «оуказател(ь)ны(м)» (дійсним), «желател(ь)ны(м)», або «молитвен(ь)ны(м)» (бажальним), «непредѣл(ь)ны(м)», або «необавны(м)» (неозначеним) [10, с. 113]. Згодом М. Смотрицький (1619) розширив цей перелік до шести позицій, вирізняючи, окрім наказового («повелител(ь)ного наклоненіа»), ще й «из(ь)авител(ь)ное, молитвен(ь)ное, сослагател(ь)ное, починител(ь)ное, непредѣленное» [19, с. 242]. Такі розгалужені класифікації засвідчували прагнення авторів систематизувати дієслівні форми відповідно до тогочасних книжних стандартів, а не об'єктивної семантики живої мови.

У граматиках першої половини XIX століття спостерігаємо поступовий перехід до тричленної моделі, яка охоплювала дійсний, наказовий та неозначений (інфінітив) способи [14; 24, с. 74–76]. Водночас уже в праці І. Могильницького (1823) натрапляємо не лише на три основні способи категорії, але й на згадку про бажальний та умовний способи як особливі синтаксично компенсовані конструкції [4, с. 34]. Починаючи з другої половини XIX століття, підхід до класифікації суттєво змінюється: так званий «неозначений спосіб» остаточно виводять за межі цієї граматичної категорії, натомість систему доповнюють умовним способом [5, с. 174–178; 13, с. 105], що заклало підґрунтя для сучасного традиційного трактування дієслівної парадигми.

Еволюція поглядів на категорію способу, окреслена в граматиках XVII–XIX століть, зна-

йшла логічне продовження в науковому дискурсі першої половини ХХ століття. Якщо для ранніх праць – від Л. Зизанія і М. Смотрицького до М. Осадца – було характерним домінування формально-описового принципу та значна варіативність термінології, то в подальшій традиції спостерігаємо поступову стабілізацію наукового апарату й поглиблення семантичної інтерпретації імператива.

Лексикографічні та граматичні розвідки початку ХХ століття послідовно фіксують цю категорію, проте все ще в межах пошуку єдиної назви. Наказовий спосіб трактують як «приказовий» [18, с. 119], «вольовий» [21, с. 10], «волевий» [15, с. 271], «наказуючий» [17, с. 135], «наказовий» [11, с. 62]. Зокрема, О. Курило, акцентуючи на семантиці спонукання, зауважує, що форма, яка виражає волю до виконання певної дії, становить «вольовий спосіб» [12, с. 45]. Натомість В. Сімович, описуючи «волевий спосіб», фактично отожднює його з бажальним, убачаючи в імперативних формах нерозривне поєднання наказу та волевиявлення [15, с. 271]. Попри таке термінологічне розмаїття саме назва «наказовий спосіб» поступово здобула домінуючі позиції і закріпилася в академічному вжитку.

Незважаючи на коливання в найменуваннях, методологічна основа опису імператива залишалася переважно морфологічною: його пояснювали через систему спеціалізованих дієслівних форм, призначених для безпосереднього впливу на адресата. У центрі уваги тогочасних дослідників перебували питання формотворення, парадигматичної організації та нормативного вживання. Семантичні й прагматичні аспекти – градацію волевиявлення, інтенційності чи контекстуальну зумовленість – тривалий час вважали другорядними. Розвиток учення про наказовий спосіб у цей період позначений синтезом прагнення до термінологічного унормування та поступовим переходом від суто формального до функційно-семантичного осмислення категорії як цілісного засобу вираження волі мовця.

У середині ХХ століття в межах структурно-функційного підходу проблематику дослідження розширюють: наказовий спосіб починають аналізувати у взаємозв'язку з категорією модальності та комунікативною організацією висловлення. У цей період постає потреба диференціювати власне наказові значення від ширшого спектра спонукальних відтінків, а також чіткіше окреслити місце бажальності в системі способу.

В академічному описі української мови [20] В. Русанівський витлумачує категорію способу як

систему морфологічно-синтаксичних форм, що виражають протиставлення реальності / ірреальності дії. Попри розмаїття засобів вираження ірреальних значень (наказу, спонукання, умови) ядро категорії становлять саме морфологізовані форми. У межах цієї концепції виокремлено п'ять способів: дійсний, наказовий, умовний, спонукальний і бажальний.

Наказовий спосіб тут потрактовано як центральний засіб граматичного вираження волевиявлення мовця, адресата або третьої особи. Він охоплює як синтетичні форми, так і аналітичні конструкції з частками *хай* (*нехай*). Характерною синтаксичною ознакою таких форм є їхня кореляція з кличною формою іменника, що підкреслює апелятивну спрямованість імператива. Своєю чергою, спонукальний спосіб постає як контамінований утвір: формально він спирається на ресурси умовного способу (минулий час із часткою *би(б)*), проте семантично реалізує значення наказу чи заклик. Якщо ж такі конструкції виражають делікатне побажання поза межами спонукальної моделі, їх пропонують розглядати як окремий бажальний спосіб. Зауважимо: у концепції В. Русанівського наказовий, спонукальний і бажальний способи формують складну систему ірреальної модальності, що варіюється за ступенем волевиявлення та категоричності [1, с. 228–232]. Такий підхід остаточно перевів вивчення імператива з площини суто морфологічного опису в зону функційно-комунікативного тлумачення дієслівної системи.

Згодом концепція В. Русанівського зазнала трансформації: систему способу було представлено як чотиричленну структуру, де наказовий, умовний, спонукальний і бажальний зразки становлять групу морфологічних недійсних різновидів. Наказовий спосіб у цій версії кваліфіковано як засіб вираження необхідності дії для різних осіб – від адресата до самого мовця. Спонукальний спосіб витлумачено як результат контамінації наказового й умовного з послабленою апелятивністю, тоді як бажальний, позбавлений прямого спонукання, відображає волевиявлення мовця стосовно себе або третіх осіб. Відповідно, спонукальний і бажальний способи набувають у цій концепції відносної морфологічної самостійності. Але не тільки. Так, скажімо, А. Загнітко розмежовує дійсний (індикатив), умовний (кон'юнктив), наказовий (імператив) і бажальний (оптатив) способи дієслова [9, с. 354–355].

Натомість В. Горпинич інтерпретує категорію способу як класичну тричленну систему грамам –

дійсного, умовного й наказового [6, с. 191–187]. Спонукальність і бажальність у його трактуванні не мають статусу самостійних способів, а розглянуті як семантичні відтінки імператива або переносні вживання форм кон'юнктива. Дослідник послідовно наголошує на словозмінній природі категорії способу, зосереджуючись на її власне граматичному значенні, а не на комунікативно-прагматичній диференціації видів волевиявлення.

Позиція, представлена в лексикографічних та енциклопедичних виданнях, також варіюється залежно від визнання категорійної автономії спонукального й бажального способів. З одного боку, фіксується схильність до їхнього функційного розмежування, проте без чіткої кодифікації як рівноправних одиниць [8, с. 171]. З іншого, – спонукальність і бажальність трактують як семантичні підкатегорії наказового способу, що формально спираються на засоби умовного і, відповідно, не мають автономного морфологічного статусу [22, с. 636]. Такий підхід прагне інтегрувати ці форми в межі ширших структур, підкреслюючи їхню генетичну залежність від наказової семантики й умовної морфології.

Подальший розвиток лінгвістичної думки, зокрема впровадження функційного та комунікативно-прагматичного підходів, засвідчив обмеженість суто формального трактування категорії способу. Аналіз мовленнєвої практики демонструє, що спонукальність реалізується значно ширше, ніж це передбачає система морфологічних наказових форм. Окрім прямого наказу, в українській мові активно функціонують моделі для вираження прохання, поради, застереження чи заклик, що мають різний ступінь апелятивності.

На початку ХХІ століття актуалізовано прагматичний вимір досліджень, де наказовий спосіб інтерпретують як інструмент мовленнєвого впливу, а апелятивність – як багатовимірну категорію, зумовлену соціальними й дискурсивними чинниками.

Новітня теорія, репрезентована у працях І. Вихованця, К. Городенської, А. Загнітка та ін. [2, с. 256–262; 7, с. 385–392], принципово переосмислює традиційне вчення про категорію способу. Критикуючи триграммну модель, науковці вказують на парадокс подвійного статусу категорії часу: у традиційних описах дійсний спосіб фактично збігається з часовою парадигмою, через що час постає разом і як самостійна, і як підпорядкована способу категорія. Задля усунення цієї суперечності дійсний спосіб вилучено із системи

способів. У результаті – категорія способу стає двочленною, охоплюючи лише ірреальні відношення: умовний спосіб (гіпотетична дія) та наказовий (бажана дія). Реальність же повністю переходить у сферу компетенції категорії часу.

За такого підходу мовознавці по-новому окреслюють семантичне ядро категорії: умовний спосіб маркує гіпотетичність, а наказовий – так звану бажаність, що є результатом волевиявлення мовця. Відтак наказовий спосіб у новітній концепції отримує узагальнене значення бажаної дії, що виходить за межі лише категоричної вимоги чи веління. Спонукальний і бажальний різновиди представлені як грами, диференційовані за ступенем апелятивності: у власне наказовому способі вона є високою, максимальною, у спонукальному – послабленою, а в бажальному – нейтралізованою. Така історіографічна динаміка засвідчує перехід від описових схем до цілісної системної моделі, що інтегрує морфологічну форму з її функційно-прагматичним змістом.

Сучасна дискусія щодо статусу наказового, спонукального й бажального способів зосереджена навколо двох засадничих питань: кількісного складу грам цієї категорії та визначення морфологічної самостійності спонукування і бажальності. У науковій літературі ці проблеми розв'язують у межах трьох основних підходів.

По-перше, у традиційній трикомпонентній моделі (дійсний – умовний – наказовий), представлений, зокрема, В. Горпиничем, наказовий спосіб охоплює всю сферу волевиявлення. Побажання, порада, прохання чи заклик витлумачені як функційно-семантичні відтінки імператива, що не мають окремого граматичного статусу й не формують самостійних грам.

По-друге, наявний підхід, за якого спонукальний і бажальний способи виокремлюють як автономні одиниці поряд із наказовим. Аргументом на користь такої моделі слугує не лише специфічна семантика, а й особливості формального вираження цих категорій. Згідно з цією концепцією, спонукальний і бажальний способи мають відносну морфологічну самостійність у загальній системі дієслова.

По-третє, спроба синтезувати ці погляди зумовила зміну самого принципу організації категорії в новітніх граматичних концепціях. Категорію способу звужено до двох грам – умовної (гіпотетичність) та наказової (бажаність, «значення бажаної дії та бажаного процесу чи стану» [2, с. 258]). У межах останньої розрізняють три різновиди за ступенем апелятивності: власне наказовий (висо-

кий ступінь), спонукальний (послаблений) та бажальний (нейтралізований). За такого трактування спонукальний і бажальний компоненти не протиставляються наказовому як окремі способи, а постають як внутрішні градації однієї грамеми, перебуваючи в семантичному підпорядкуванні до імператива як центру волевиявлення.

Суть дискусії зводиться до конфлікту двох підходів: з одного боку, морфологічний критерій (наявність цілісної системи форм) схиляє дослідників до вибору тричленної або двочленної моделі; з іншого, семантико-прагматичний критерій (ступінь апелятивності, характер волевиявлення) дає підстави для виокремлення спонукального й бажального способів. У різних лінгвістичних концепціях ці критерії мають різну питому вагу: 1) для формально-граматичного підходу спонукальність і бажальність є лише підтипами наказового способу; 2) для функційно-семантичного – це окремі грамеми в системі ірреальних способів; 3) у новітній теорії вони постають як семантично самостійні, проте структурно підпорядковані різновиди однієї грамеми.

Останній підхід породжує нову теоретичну проблему: якщо наказовий, спонукальний і бажальний типи диференційовані лише за ступенем апелятивності й не протиставлені як окремі способи, то яку назву має об'єднувальна грамема – наказового, бажального чи, можливо, вольового способу? У цьому контексті видається слушною термінологія граматистів минулого століття, які послуговувалися поняттям «вольовий спосіб». Саме в його межах, відповідно до інтенсивності апеляції, логічно впорядковуються наказовий, спонукальний і бажальний різновиди.

На особливу увагу заслуговує позиція М. Скаба, який кваліфікував імператив як мовну універсалью, чия специфіка ставить під сумнів його традиційний статус серед інших способів [16, с. 99–106]. Дослідник акцентував на функційно-прагматичній самобутності наказового способу: замість інформування він реалізує чисте волевиявлення. Це зближує його з вокативом (кличним відмінком) через спільну апелятивну природу та безпосередню спрямованість на адресата. Найімовірніше, варто шукати альтернативне розв'язання проблеми: здійснювати диференціацію умовного й наказового способів із подальшим внутрішнім протиставленням власне наказового, спонукального та бажального підтипів у межах крайнього або запропонувати термін, який більш адекватно відбивав би суть поняття «наказовий спосіб».

Цілком закономірно, що інноваційне тлумачення наказового способу варто формулювати не як «спосіб наказу» (де наказ традиційно асоціюється з офіційним розпорядженням чи вказівкою), а як граматичний механізм формалізації бажаної дії в комунікативному просторі мовця. У такому разі акцент зміщується від вузького витлумачення директивності до ширшого процесу «конструювання волі», оскільки грамема наказового способу виражає передусім «значення бажаної дії, процесу чи стану» [2, с. 258]. Сучасне теоретичне осмислення, зокрема в концепції І. Вихованця та К. Городенської, дає змогу розглядати цей спосіб як універсальну граему бажаності, що фіксує не сам факт примусу, а інтенцію мовця щодо потенційної дії. Отже, наказовий спосіб – це не стільки обов'язкова для виконання настанова, скільки граматично закріплена модель інтенційної перспективи дії в мовленні.

З огляду на сказане пропонуємо таку дефініцію: наказовий (можливо, «вольовий») спосіб – це словозмінна грамема дієслова, що кодифікує волевиявлення мовця, спрямоване на актуалізацію потенційної (ірреальної) дії, процесу або стану, і варіюється за ступенем апелятивності. У такому трактуванні виокремлюємо ключові аспекти категорії: а) ірреальність (дія ще не відбулася, перебуває у площині майбутнього); б) інтенційність (дія постає як бажана, як результат суб'єктивного бажання); в) адресованість (дія потенційно пов'язана з виконавцем); г) апелятивність (варіативний ступінь спрямування волі на адресата).

Інноваційність запропонованого підходу полягає в трактуванні наказового способу як градуальної системи, а не однорідної грамеми. У межах цієї структури доцільно виокремити три функційні зони, диференційовані за силою впливу на виконавця: 1) ядро (висока апелятивність): пряме спонукування адресата до дії, категоричне вираження волі, напр.: *Друзі, **бережімо** кожну пелюстку в нашому саду, **замилувавшись** красою ранкової роси, і **плекаймо** цю тендітну гармонію разом*; 2) перехідна зона (послаблена апелятивність): дія, реалізація якої залежить від доброї волі адресата; м'яке спонукування, напр.: ***Шанували б ви, діти, материнську мову та предківські звичаї, освячені віками, і серце кожного, наповнене гордістю за свій рід, стало б надійним щитом для рідного краю***; 3) периферія (нейтралізована апелятивність): вираження побажання без прямого адресного примусу, напр.: ***Вибороти б волю рідному краю, омитому кров'ю героїв та освяченому вірою, наперекір усім ворожим вітрам!***

Наповнити б кожне серце вірою, чистою та прозорою, як гірське джерело!

Наказовий («вольовий») спосіб постає не лише морфологічною категорією, а й динамічним інструментом регуляції міжособових стосунків та моделювання майбутньої дії. Він організовує взаємодію у площині «мовець – потенційний виконавець», оформлюючи бажану, ще не реалізовану подію як об'єкт волевиявлення.

За такого підходу наказовий спосіб охоплює і власне імператив, і його спонукальні та бажальні модифікації. Зокрема, спонукальний підтип витлумачуємо як форму з послабленою апелятивністю: мовець не висуває беззастережної вимоги, а лише стимулює адресата до дії. Семантично цей підтип посідає проміжне місце між наказовим та умовним способами, оскільки поєднує інтенцію мовця (ознака імператива) із залежністю результату від волі виконавця (ознака ірреальності/умовності). Морфологічно такі значення реалізуються через форми 2-ї особи однини/множини та 1-ї особи множини з використанням часток *хай/нехай* або залученням засобів умовного способу. Напр.: *Плекали б ви, любі українці, кожен паросток на рідному полі, зігріваючи його теплом своїх долонь, і тоді ця земля, щедра на вдячність, віддячить вам сторицею за любов; Оберігав би ти наш спільний дім, немов найцінніший скарб, і, натративши на нашу незламність, ворожа навала назавжди відступила б від порога батьківської хати* – дія тут мислиться як бажана, проте її виконання не є обов'язковим.

У такому разі принциповим є розмежування наказового способу як граматичної категорії та спонукальної модальності як функційно-семантичного поля. Якщо перший має чітко визначене морфологічне вираження, то друга охоплює значно ширший арсенал апелятивного впливу, де імператив посідає центральну, проте не виняткову роль. Таке розмежування дає змогу пояснити механізми реалізації спонукальних значень через форми інших способів, а також за допомогою інтонації, часток та контекстуальних чинників.

Окрему наукову проблему становить статус бажального різновиду, який в українському мовознавстві залишається дискусійним. У традиційних описах бажальність часто трактували як вторинне або стилістично марковане значення, позбавлене власної граматичної категорійності. Натомість сучасні студії доводять системний зв'язок бажальних конструкцій зі спонукальними попри їхній знижений рівень директивності та орієнтацію не на адресата, а на ідеалізований чи гіпотетичний стан речей.

Бажальний спосіб характеризується нейтралізованою (нульовою) апелятивністю: дія є бажаною для мовця, проте вона не адресована конкретному співрозмовнику як наказ. Семантично він реалізує внутрішнє волевиявлення мовця, спрямоване до себе або третіх осіб; морфологічно цей різновид спирається на аналітичні конструкції «частка *би(б)* + інфінітив»; або форми з часткою *хай(нехай)*, що вживаються без прямого спонукального значення. Напр.: *Засіяти б безкраї степи добірним зерном, щоб згодом колосся, напоєне ранковою росю, шепотіло вітру казки про мирне майбуття; Відродити б старовинні сади, занедбані плином неблаганного часу, і білопінний цвіт вишині знову вкриє кожне понівечене війною подвір'я; Нехай би я схопила пензлем ту мить, невловиму і тендітну, затамувавши подих перед величчю природи!* – тут зафіксовано інтенцію мовця без безпосереднього заклику до дії співрозмовника.

Зіставлення наукових позицій свідчить, що суперечності у трактуванні бажального значення значною мірою зумовлені відсутністю уніфікованої моделі апелятивності. У межах нашого дослідження апелятивність розглядаємо як градуальну категорію, що охоплює широкий спектр значень – від імперативного наказу до м'якого побажання. Такий підхід дає змогу органічно інтегрувати бажальний різновид у загальну систему способу, уникаючи його штучного виокремлення в ізольовану граматичну одиницю.

Запропонована модель категорії способу ґрунтована на принципі системної взаємодії морфологічних і семантичних чинників. Центральну позицію (ядро) в апелятивному полі посідають морфологічно виражені форми наказового способу, що реалізують максимальний ступінь волевиявлення мовця. Перехідну зону формують конструкції зі спонукальним значенням, які можуть залучати форми інших способів у поєднанні з модальними елементами. Периферія представлена бажальними структурами, для яких характерна підвищена роль контексту та прагматичної інтерпретації.

Запропонована модель ґрунтована на принципі системної взаємодії морфологічних і семантичних чинників, де структура апелятивного поля має такий вигляд: ядро посідають морфологічно спеціалізовані форми наказового способу, що реалізують високий (максимальний) ступінь волевиявлення мовця; перехідну зону формують спонукальні конструкції, які залучають ресурси інших способів у поєднанні з модальними частками; периферія представлена бажальними структу-

рами, для яких характерна визначальна роль контексту та прагматичної інтерпретації.

Отже, результати дослідження засвідчують, що категорія способу в українській мові не є статичною чи суто формальною схемою. Вона функціонує як динамічна система, де граматичні форми, семантичні відтінки та комунікативні інтенції мовця перебувають у постійній взаємодії. Таке трактування дає змогу узгодити розбіжності в наявних наукових концепціях і створює підґрунтя для подальшого поглибленого аналізу апелятивних структур у мовленні.

Висновки. Наказовий спосіб постає універсальною грамею, що кодифікує бажану, ще не реалізовану в дійсності дію чи стан. Його засадничою ознакою є апелятивність – прагнення мовця вплинути на поведінку адресата (співрозмовника, третьої особи або самого себе) чи на стан речей. У межах цієї категорії репрезентовані три функційно-семантичні різновиди: 1) власне наказовий спосіб (ядро системи, що реалізує прямий і категоричний вплив на виконавця з високим (максимальним) ступенем апелятивності; 2) спонукальний спосіб (є результатом семантичної та функційної контамінації наказового й умовного способів, що характеризується послабленою апелятивністю, де мовець висловлює прохання чи побажання, не вимагаючи обов'язкового виконання дії; морфологічна специфіка підкреслює його ситуативну залежність від контексту); 3) бажальний спосіб (вирізняється нейтралізованою апелятивністю; його семантика зосереджена на внутрішньому волевиявленні мовця щодо себе або третіх осіб без прямого спрямування на співрозмовника).

Власне наказовий, спонукальний та бажальний різновиди утворюють єдину динамічну систему, де основним диференційним критерієм є градація апелятивності. Усі три компоненти мають виразні морфолого-синтаксичні вияви, є модифікаціями

однієї так званої грамеми «бажаності»: від прямого владного впливу до внутрішнього інтенційного стану мовця. Структурна організація забезпечує формальну диференціацію способів, водночас підкреслюючи їхню генетичну та функційну спорідненість.

Варіативність наказового способу демонструє нерозривний зв'язок між граматичною формою та прагматичною функцією. Вибір конкретної моделі волевиявлення визначається ступенем апелятивності, урахуванням волі адресата, контекстуальними чинниками і внутрішньою мотивацією мовця. Це підтверджує, що дієслівний спосіб є не лише формальною категорією, а й потужним носієм соціальної та когнітивної інформації.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в таких напрямках: прагмалінгвістичний аспект (поглиблений аналіз комунікативних параметрів апелятивних конструкцій і дослідження того, як внутрішні модальні установки мовця (воля, бажання, спонукання) трансформуються в конкретні морфолого-семантичні засоби); типологічний аналіз (вивчення способів вираження апелятивності й бажальності у споріднених та типологічно відмінних мовах для виявлення мовних універсалій і специфічних національних рис волевиявлення); граматична організація (уточнення ролі синтетичних та аналітичних форм, а також взаємодії інтонації і модальних часток у процесі кодифікації апелятивних значень); категорійна диференціація (окреслення чітких меж між власне наказовими, спонукальними та бажальними моделями, зокрема в аспекті градації апелятивної сили та контекстуальної варіативності їхніх значень). Такий комплексний підхід дасть змогу цілісно представити категорію волевиявлення як динамічну систему, що поєднує формальну стабільність граматики з живою комунікативною практикою.

Список літератури:

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія : підручник. Київ : Либідь, 1993. 334 с.
2. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. Київ : «Пульсари», 2004. 398 с.
3. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наукова думка, 1988. 256 с.
4. Возняк М. С. Галицькі граматики української мови першої половини ХІХ століття. Львів : Накладом НТШ, 1911. 340 с.
5. Головацький Я. Ф. Грамматика русского языка. Львів, 1849. 219 с.
6. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 335 с.
7. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова ; за ред. І. Р. Вихованця. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
8. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 224 с.

9. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Т. 3: П–С. Донецьк : ДонНУ, 2012. 426 с.
10. Зизаній Л. Грамматика словенска. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0001523>
11. Ковалів П. Граматика української мови. Мюнхен : Друкарня Дмитра Сажина, 1946. 148 с.
12. Курило О. Початкова граматика української мови. Ч. 1. Київ : Криниця, 1918. 60 с.
13. Осадца М. Граматика роуского азыка. Львів, 1862. 288 с.
14. Павловський О. П. Грамматика малороссійскаго нарѣчія. СПб, 1818. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/slovpavl0.htm>
15. Сімович В. Граматика української мови. 2-ге вид. з одмінами й дод. Київ-Ляйпціг : Укр. накладня, [1919]. 584 с.
16. Скаб М. С. Функціональна сфера апеляції в українській мові (семантика, граматика, прагматика, стилістика) : дис. ... д-ра філол. наук. Чернівці, 2002. 460 с.
17. Скалосуб О. Словник чужомовних слів, виразів і приповідок, що вживаються в українській мові. Коломия : Вид-во «Рекорд», 1933. 480 с.
18. Словар чужих слів : 12000 слів чужого походження в українській мові / З. Кузеля, М. Чайковський. Чернівці, 1910. 365 с.
19. Смотрицький М. Грамматіки Славенския правильное Свнта҃ма. URL: <https://archive.org/details/g1619s/1619gs/page/n113/mode/2up>
20. Сучасна українська літературна мова : морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1969. 583 с.
21. Тимченко Є. К. Українська граматика. Ч. 1. Київ : Друк. т-ва М. А. Гирич, 1907. 179 с.
22. Українська мова : Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
23. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Ч. 3. Мюнхен : Молоде життя, 1951. 396 с.
24. Wagilewicz J. Grammatyka języka małoruskiego w Galicji. Lwow, 1845. 181 s.

Koloiz Zh. V. ESTABLISHMENT AND MODERN INTERPRETATION OF THE THEORY THE IMPERATIVE IN UKRAINIAN LINGUISTICS

The article retrospectively analyzes the process of formation and transformation of the theory of imperative mode in Ukrainian linguistics. The evolution of scientific views from the early stages of borrowing Greek samples to the establishment of modern functional-semantic paradigms is highlighted. Particular attention is focused on terminological variability and changes in the content of the category of mode in works of the 17th–19th centuries. It has been found that the gradual departure from polynomial classifications is caused by the efforts of linguists to distinguish between morphological indicators and syntactic means of expressing unreal modality. In the context of linguistic discourses of the 20th–21st centuries, the status of motivated and desirable varieties of will expression was rethought. The expediency of considering them not as isolated units, but as components of a single gradual system, the core of which is determined by the command method, has been proven. A model of the verb paradigm is proposed, where the mode category is represented as a structure covering the spheres of hypotheticality (conditional mode) and desirability (imperative mode). Within the latter, three functional zones are differentiated – nuclear, transitional, and peripheral – which are demarcated based on the degree of intensity of appellative influence on the addressee. The expediency of introducing an ancient term like “volitional manner” as a generalizing name for a gramme codifying an unreal action through the lens of the speaker’s intentions is considered. Emphasis is placed on the pragmatic dimension of the category, where appeal is interpreted as a multidimensional value determined by social and discursive factors. The stability of the imperative mood in the system of the Ukrainian verb is emphasized and the vectors of the study of universal signs of will expression in the comparative-typological aspect are outlined.

Keywords: manner, imperative manner, persuasive manner, desirable manner, appeal, expression of will, gramme.

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

УДК 81'367.33:81.38]:82-1.09(477.82)
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.3.1/07>

Костусяк Н. М.

<https://orcid.org/0000-0002-9795-6038>

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Злотко О. М.

<https://orcid.org/0009-0007-0234-5052>

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПОЕТИЧНИЙ СИНТАКСИС ВОЛИНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ: ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

У статті схарактеризовано однорідні члени речення в мілітарній волинській ліриці, яку вирізняє психоемоційне та експресивно-оцінне омовлення дійсності, вербалізація внутрішнього стану українців, наявність яскравих і нешаблонних образів, метафоричність мислення, оригінальність та креативність мововираження. Аналіз досліджуваних стилістем у площині синтаксичної організації поетичних творів і з огляду на змістову палітру дав змогу визначити їхню роль у формуванні дискурсивних стратегій та авторських інтенцій. З'ясовано, що однорідні члени речення, уплетені в мовну тканину віршів періоду великої війни, виконують важливу композиційну, експресивну та комунікативно-прагматичну функції, динамізують текст і акумулюють емоційну резонансність, що кодує сприйняття воєнних обставин. Конструкції з однорідними підметами та співвідносними з ними головними членами речення структурують градаційний ряд мовних одиниць, які репрезентують морально-етичні цінності, переосмислені традиційні символи, зорові й звукові образи. Простежено, що нанизування однорідних присудків засвідчене в розповідних та різних ступенем вираження волюнтаристичності контекстах, які відтворюють психологічно насичену воєнну дійсність, віддзеркалюють алогічність російської агресії, передають динаміку духовного відродження, авторську риторичну нездоланність й непохитність в боротьбі з ворогом. Відзначено, що лаконізм і загострену емоційність досить уміло поєднано в структурах із кількома типами однорідних компонентів. Наголошено, що омовлення травматичної атмосфери війни, масштабу руйнівних дій, глибини страждань пов'язане з однорідними детермінантними, керованими та атрибутивними синтаксичними одиницями, які експресивізують текст, за умови інверсії емоційно увиразнюють його, а також дають змогу передати глибинні сенси й травматичний досвід війни.

Ключові слова: лінгвостилістика, поетичний синтаксис, однорідні члени речення, стилістика, градація, анафора, емоційно-оцінна й експресивна функція, модальність.

Постановка проблеми. Воєнні реалії сьогодення стали визначальним фактором консолідації українського суспільства й активізації національного спротиву, що має не тільки збройний, а й інформаційний та мистецький вияви. Якщо медійний продукт зорієнтований передусім на фіксацію подій і фактів, протистояння маніпуляціям, спростування ворожих наративів, то художнє осмислення воєнної дійсності пов'язане з передаванням глибинних сенсів, репрезентацією травматичного досвіду війни, реалізацією комунікативно-прагматичних та психоемоційних інтенцій за допомогою мовних засобів. У «Передмові» до колективного видання «Україністика дома

й у світі: на вістрі часу» А. Архангельська слушно зазначила: «Сьогодні українська мова є не просто “мовою у час війни”. Українське слово стало дзеркалом війни і дзеркалом нас у дзеркалі війни» [1, с. 7]. Художні тексти воєнного періоду вирізняє емоційне та експресивно-оцінне омовлення мілітарної дійсності, вербалізація морально-етичних принципів і внутрішнього стану українців, наявність яскравих та нешаблонних образів, метафоричність мислення, оригінальність і креативність мововираження. Такі параметричні ознаки найбільшою мірою притаманні ліриці, яка виконує функцію своєрідного психологічного захисту від пережитого, контамінує тривогу, сум, гнів, нена-

висть, злість, слугує засобом кодування вражень та переживань. Як слушно зазначає О. Маленко, «поетична рефлексія трансформувала передчуття війни в її констатацію, фіксуючи не лише світ фізичних речей (руйнація міст і сіл, обстріли, бої, смерть, біженці, окупація), а й відтворюючи метафізику людського стану під час війни (страх, відчай, розгубленість, зневіра, душевний біль, страждання, ненависть, але водночас – надія, віра, любов, співчуття)» [6, с. 39].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовно-стилістичні маркери різних емоційних станів, зумовлена реальністю повномасштабного вторгнення динаміка українського поетичного словника, оновлений комплекс засобів, що надають віршам виразності, символічності, експресивного насичення частково вже отримали різновекторне лінгвістичне осмислення. Мовоопис і структура мислеобразу війни в художніх текстах періоду російської агресії потрапили до сфери наукових зацікавлень Г. Сюти, за спостереженнями якої твори досліджуваного часового зрізу фіксують зміни, пов'язані «передусім з екзистенційним та емоційним досвідом, що його набули українці за час війни, також із новою, але вже достатньо сформованою колективною та індивідуальною пам'яттю» [7, с. 98]. Виразально-зображальний потенціал віршового простору Наталії Васильєвої, зокрема й деяких її поезій воєнної тематики, схарактеризувала С. Тележкіна. Дослідниця зосередила увагу на засобах графеміки та звукопису, прийомах лексико-граматичного (оксиморон, антитеза, анадиплосис, поліптотон, анномінація, зевгма, подвоєння) і синтаксичного (градація, гомеотелевт) моделювання, а також тропях (метафора), які відіграють важливу роль у смисло-, тексто- та структуротворенні [8]. Об'єктом лінгвостилістичного аналізу послугувала воєнна лірика Дмитра Кременя [5], Тетяни Власової, Сергія Жадана, Галини Мирослави, Любові Якимчук [6]. О. Маленко, оперуючи поняттям *поетичний наратив війни*, зацентрувала на словесно-образній репрезентації подій російсько-української війни в українських поетичних текстах і розглянула їх крізь авторське сприймання, осмислення та оцінювання [6]. У низці праць лінгвопоетичний обшир обмежено регіональним аспектом – мілітарною лірикою волинських письменників, яку схарактеризовано в лінгвокогнітивному та модально-прагматичному вимірах та з огляду на ідейно-тематичну й образно-символічну своєрідність [9]. У центрі наукової уваги також перебували представлені у волинській поезії формальні

засоби неґації [4] та кольороназви [2], проаналізовані в дихотомії традиційних й оновлених образів та символів, а також у площині оцінності, чуттєвості, експресивного забарвлення, когнітивних і психоемоційних інтенцій. Наголошуючи на багатоаспектності лінгвостилістичної інтерпретації поетичного доробку письменників Волині, зазначимо, що вказаний ілюстративний матеріал не претендує на всеохопність студіювання. До питань, які потребують науково-теоретичного обґрунтування, деякою мірою й переосмислення, належить дослідження виразальних засобів синтаксису мілітарно маркованої волинської лірики.

Постановка завдання. Мета статті – схарактеризувати однорідні члени речення в площині синтаксичної організації віршів волинських письменників, з'ясувати функційно-стилістичний та комунікативно-прагматичний потенціал аналізованих одиниць, визначити їхню роль у формуванні дискурсивних стратегій та авторських інтенцій.

Виклад основного матеріалу. У віршовому полотні митців Волині стилістемі синтаксичної природи слугують важливим засобом композиційної організації текстів, експресивного насичення, акцентуації авторської позиції. У мовно-художньому просторі досліджуваної поезії таку функцію виконують однорідні члени речення, які, окрім модельованої ними динаміки, формують панорамне й асоціативно цілісне зображення глибокоемоційних образів та символів, беруть участь у відтворенні моторошних картин війни, акумулюють різні психологічні стани, почуття, душевні переживання. Такий спектр параметричних ознак притаманний як головним, так і другорядним компонентам. Зокрема, у вірші Н. Горик однорідні підмети структурують градаційний ряд номінацій українських захисників: *Наші воїни, наші лицарі, / Наші праведники – / на щитах* (Н. Горак). Нагромадження субстантивів *воїни, лицарі, праведники* забезпечує поступове піднесення образу від реального до ідеалізованого та духовного рівнів і водночас надає висловленню патетики. Номінація *лицарі* викликає асоціації з історичною традицією і такими морально-етичними цінностями, як честь, відвага, благородство, а субстантив *праведники* скеровує до релігійного виміру й сакралізує загиблих воїнів. Анафора, побудована на повторенні атрибутивної одиниці *наші*, створює виразний стилістичний ефект, інтимізує текст і передає єдність та емоційну близькість ліричного героя з адресатом мовлення. Принагідно додамо, що прийменниково-відмінкова форма *на щитах* слугує маркером, який віддзеркалює героїзм і трагізм ситуації, символізує смерть у

бою та кульмінаційно увиразнює зміст. Засвідчене в складі еліптичної структури поєднання анафори й репрезентованої однорідними підметами градації забезпечує високий рівень експресивності, а також формує образ воїна як героїчної та сакралізованої постаті, що втілює колективну пам'ять і національну ідентичність. Аналізоване висловлення розповідного модального плану, контамінуючи скорботу, біль втрати, жертвовність, шану й гордість, реалізує важливу комунікативно-прагматичну функцію.

У поетичній палітрі Н. Горик однорідні підмети виконують роль стилістичних засобів деформації традиційних символів: *Жорстокий час... Виспівує в маю / не соловей – сирена-самозванка* (Н. Горик). Через протиставлення звичного для мирного життя співу солов'я, що викликає асоціації з весною та відродженням, і характерної для воєнного часу сирени, образ якої ускладнено прикладковою частиною *самозванка*, письменниця увиразнює руйнівний характер війни й акцентує на таких знакових семах, як небезпека, загроза, тривожність, страх, психологічна напруга.

Кардинальні зміни звичного світу й буденність війни, що різко контрастує з колишнім мирним життям, передають рядки з однорідними компонентами, які структурують односкладні номінативні частини: *Недоношена ніч, протяги, бите скло, / більше не буде так, як раніше було...* (О. Пашук); *Світ безпорадний, тривога, сирени... / Вибухи, крики, обривки плачу...* (М. Мартинюк). Концентруючи увагу на деталях простору та звукообrazах як маркерах руйнації, О. Пашук і М. Мартинюк змальовують хаотичну й травматичну атмосферу війни та незворотну втрату гармонії світу. Нанизування однорідних синтаксичних одиниць виразно відтворює психологічно насичену воєнну дійсність. Адже, як слушно наголошує О. Маленко, «літературі ... відведено особливу роль – стати “літописцем” війни в її людських відчуттях, емоціях, враженнях, які, вкарбовані словом у текст, мають позачасову силу впливати на психоемоційну сферу нашої свідомості» [6, с. 37]. Близькою за змістовими параметрами, мотивами й наявністю однорідних компонентів є конструкція *стирали все дощенту на шляху / навальні гради смерчі й шквали* (М. Мартинюк), у якій автор через нагромадження лексем із семантикою руйнівної сили та метафоричне уподібнення воєнних дій до стихійних лих формує відчуття неконтрольованості й масштабності катастрофи. Динаміка висловлення посилює драматизм та передає невідворотність нищівного впливу війни.

Виразена однорідними членами речення градація засвідчена в моделюванні узагальненого образу жінки, яка в умовах війни переживає втрату й екзистенційну самотність: *Що це за жінка під небом і як її зва... / бездітна мати, самотня дружина або ж удова* (О. Пашук). Перебуваючи в складі парцельованої конструкції, субстантиви *мати, дружина, удова* виявляють підсилену інтонаційну виразність, що підкреслює їхню комунікативну значущість у тексті. Алогічність воєнного буття увиразнює оксиморон *бездітна мати*, який має експресивно-оцінний характер, символізує психологічні випробування і трагізм жінки та її родини.

У поетичних текстах О. Пашук однорідні предикативні одиниці засвідчені в контекстах, що віддзеркалюють фатальність і деструктивність воєнної агресії. Зокрема, антигармонійний світ, у якому війна руйнує природні та духовні основи буття, досить незвично й оригінально змальовано у фрагменті: *та весна не приходить / на спалені вулиці / не садить квіток у рани землі* (О. Пашук). Авторка візуалізувала образ зупиненого життя й деформованої реальності через символіку весни, приреченої на неможливість відродження, що експлікують заперечно марковані дієслівні присудки *не приходить, не садить*. Із традиційним символом відновлення і життя – весною, яка в мовній тканині вірша набула іншого, ніж у «мирній» поезії значення, контрастує образ зруйнованого міста – спалені вулиці. Спустошення простору, абсурдність і моторошність картин війни, метафоричне зображення глибоких травм, виражених сполукою *рани землі*, посилює драматизм, формує відчуття тотального руйнування і надає текстові емоційно-експресивного звучання.

Особливою експресією сповнені рядки з градаційним комплексом однорідних предикативів, що маркують жорстоку реальність війни через насильство та моральну деградацію російських військових: *Ворог розстрілює гумконвої, / Бреши, краде, убиває, руйнує!* (Н. Горик). Реалізована формами теперішнього часу послідовність дій не тільки динамізує оповідь, а й створює ефект напруження та осуду. В аналізованій структурі досить уміло поєднано лаконізм і загострену емоційність.

Травматичний спосіб висловлення думок, **синтез особистого переживання та колективної пам'яті** репрезентують структури з двома типами однорідних компонентів, зокрема дієслівними присудками й метонімією вжитими додатками: *Кричу – і вихоплюю книги... Боже, боронь: / Шевченка, Франка, і Довженка, й Багряного,*

й Барку... / *Дочитує той божевільний вогонь!* (Н. Горак). Змальовуючи конкретні події, зокрема спалення російськими окупантами великої бібліотеки ім. Василя Стуса в Маріуполі, Н. Горик порушила тему знищення книг, що становлять духовну цінність і визначають національну ідентичність українців. Екзистенційну напругу ліричної героїні та її психологічний стан передає присудок кричу, ужитий поряд з однорідним компонентом *вихоплюю*, форма теперішнього часу яких створює ефект безпосередньої присутності. На тлі нанизування прізвищ, що підсилює вагомість творчої спадщини відомих письменників, авторка подає спустошливий образ вогню, який руйнує культурний код нації. Апокаліптичність і трагізм ситуації увиразнює персоніфікація вогню, що дочитує, тобто знищує тексти, а отже становить загрозу національної духовності українців. На експресивізацію висловлення скерований прикметниковий епітет *божевільний*.

У поезії М. Мартинюка трагізм, незмірний біль, розпач розкрито через персоніфікований образ війни, що невідступно переслідує людину й завдає фізичного та морального нищення: *а війна все чатує і б'є неухильно під дих / і шматує і душі і долі із хваткою звіра / не щадить ні дітей ні жінок ні старих молодих / наче молох що прагне щоденно невсипно офіри* (М. Мартинюк). Нагромадження дієслів дії (*чатує, б'є, шматує, не щадить*) і градація номінативних одиниць — однорідних керованих членів речення (*душі і долі, дітей, жінок, старих, молодих*) створюють відчуття всеохопності насильства, підкреслюють жорстокість війни як деструктивної стихії.

Масштаб і жахливість війни через метافору автоматної черги та географічні локації, які зазнали ворожого насильства й руйнувань, віддзеркалено в поезії О. Ляснюк: *найдовша автоматна черга / як пісня чийогось життя чи смерті / звучить найнижчою нотою / в Бахмуті, Авдіївці, Мар'їнці* (О. Ляснюк). Однорідні детермінанти на тлі образу найнижчої ноти увиразнюють глибину страждання мешканців міст, згадка про які викликає невимовний біль, і посилюють драматизм сприйняття війни.

Показовим у поетичному дискурсі О. Ляснюк є відтворення звукових картин війни, переданих авторкою через перелік бойової техніки та зброї: *акомпанемент вибухів, автоматних черг, САУ, мінометів, кулеметів, ракет С300 і «калібрів», а ще ж «шахеда»...* (О. Ляснюк). Репрезентовані іменниками й поєднані з незвичним у поданих контекстуальних умовах словом *акомпанемент*

однорідні атрибутивні одиниці підкреслюють масштаб руйнівних дій і посилюють експресивну інтенцію висловлення.

Емоційно насиченими є рядки з двома типами однорідних предикатів, що формують висловлення спонукальної модальності: *О сині хмари, не баріться – / Спішіть, несіть живильну воду! / Нехай бійці омийть лиця, / Вдихнуть жадану прохолоду, / І, може, їм прибуде сили, / І, може, їм додасться міці* (Н. Горак). Як відомо, функційно-семантична специфіка конструкцій цього модального плану «ґрунтується на узагальненому значенні волевиявлення, розчленованому на значення власне-спонукальності та значення, що контамінує волевиявлення й бажаність» [3, с. 101]. З огляду на вказані кваліфікаційні параметри імперативні присудки *не баріться, спішіть, несіть* виражають дію з найбільшим ступенем вольовою спрямованості. Зазначені дієслівні форми разом зі звертанням до природних стихій як до джерела відновлення життєвих сил бійців експресивізують текст і передають тривогу. Послаблене значення апелятивності з відтінком бажання репрезентують аналітичні форми з часткою *нехай* (*нехай омийть, вдихнуть*), що разом з мовними одиницями слугують засобом вираження турботи та підтримки, формуючи в читача емоційне співпереживання.

Мова поетичних творів волинських письменників не тільки слугує засобом відтворення реалій війни та передавання конкретно-чуттєвих образів російської агресії, а й стає оборонною та сповненою оптимізму. Мотив незламності й життєстійкості духу репрезентовано в рядках: *Наш дух не вбити, волю не зламати, / Ми незнищенні й вперті, як трава* (Н. Горак). Однорідні предикати, виражені інфінітивними формами з актуалізованою семантикою неґації *не вбити, не зламати* та синтаксично вербалізованими прикметниками *незнищенні й вперті*, виконують роль засобів згущення думки й водночас актуалізують авторську риторику витривалості, нездоланності та непохитності в боротьбі з ворогом. Із метою надати керованим членам речення *дух* і *волю* емоційно-сміслового увиразнення та посилити виразність сказаного Н. Горик перемістила аналізовані мовні одиниці в синтаксично сильну позицію. Інверсовані акцентоносії разом з опорними однорідними предикатами моделюють контекст, що виконує важливу комунікативно-прагматичну функцію: мобілізує патріотичні почуття та консолідує колективну ідентичність.

Окрім довоєнних і воєнних реалій, у віршах волинських митців іноді простежуємо повоєнні

картини, пов'язані з довгоочікуваним миром: *Ще трохи – і вмиа сльозою Вкраїна / Розкриє кордони й обніме-зустріне... / Настане омріяна днина блаженна – / І миром та сонцем засяє блакить* (Н. Горак). Однорідні присудки у формі майбутнього часу, один із яких модельований юкстапозитним дієсловом *обніме-зустріне*, підкреслюють динаміку духовного відродження, беруть участь у формуванні образу омріяної гармонії та викликають відчуття психологічного піднесення. Близькими за комунікативно-прагматичним потенціалом є однорідні компоненти *миром* та *сонцем*, що відтворюють картини повернення до стабільності.

Висновки. Отже, у волинській ліриці періоду великої війни однорідні члени речення виконують важливу композиційну, експресивну та комунікативно-прагматичну функції. Аналізовані синтаксичні стилістичні динамізують текст й акумулюють емоційну резонансність, що кодує сприйняття воєнних обставин. Конструкції з однорідними підметами й співвідносними з ними головними членами речення структурують градаційний ряд мов-

них одиниць, які репрезентують морально-етичні цінності, переосмислені традиційні символи, зорові та звукові образи. Нанизування однорідних присудків засвідчене в розповідних та волонтеривно маркованих контекстах, що відтворюють психологічно насичену воєнну дійсність, віддзеркалюють алогічність російської агресії, передають динаміку духовного відродження, авторську риторику нездоланності та непохитності в боротьбі з ворогом. Лаконізм і загострену емоційність досить уміло поєднано в структурах із кількома типами однорідних компонентів. Омовлення травматичної атмосфери війни, масштабу руйнівних дій, глибини страждань пов'язане з однорідними детермінантами, керованими та атрибутивними синтаксичними одиницями, які надають текстові яскравої експресивної інтенції, а за умови інверсії емоційно увиразнюють текст.

Перспективність порушеної в статті проблеми вбачаємо в дослідженні інших типів синтаксичних стилістичних, дібраних із віршів волинських письменників.

Список літератури:

1. Архангельська А. Передмова. *Україністика дома й у світі: на вістрі часу* / А. Архангельська (гол ред.). Олмоуць : Університет Палацького в Олмоуці, 2024. С. 7–15. URL: <https://doi.vup.upol.cz/pdfs/doi/9900/07/2400.pdf>.
2. Злотко О. Колірні доміанти в мілітарній поезії волинських письменників. *Мова, культура, література у спектрі сучасних українознавчих досліджень. Серія “Młoda Ukrainistyka”* / за ред. І. Кононенко, С. Романюк, К. Якубовської-Кравчик. Warszawa : Uniwersytet Warszawski, 2025. Т. 3. С. 29–44. URL: https://ukraina.uw.edu.pl/wp-content/uploads/sites/169/2026/01/Młoda_Ukrainistyka_tom_3_10_12.pdf.
3. Костусяк Н. Категорія синтаксичної модальності та її графемна реалізація. *Лінгвістичні студії*. 2013. Вип. 26. С. 99–103.
4. Костусяк Н. Лінгвостилістична інтерпретація засобів вираження негатиї в поетичному дискурсі волинських письменників. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 36 (75), № 1, ч. 1. С. 50–55. DOI : <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.1.1/09>.
5. Кремін'я Т. Концептосфера російсько-української війни в поезії Дмитра Кременя. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія*. 2024. Вип. 1 (51). С. 6–11. DOI : [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2024.1\(51\).6-11](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2024.1(51).6-11).
6. Маленко О. Український поетичний наратив війни: лінгвостилістична репрезентація. *Україністика дома й у світі: на вістрі часу* / А. Архангельська (гол ред.). Олмоуць : Університет Палацького в Олмоуці, 2024. С. 37–49. URL: <https://doi.vup.upol.cz/pdfs/doi/9900/07/2400.pdf>.
7. Сюта Г. Традиційні й новітні профілі мислєобразу «війна» в художньому дискурсі періоду повномасштабного вторгнення. *Культура слова*. 2025. № 102. С. 85–99. DOI: <https://doi.org/10.37919/0201-419X-2025.102.8>.
8. Тележкіна О. Виразальна палітра лінгвопоетичного обширу Наталії Васильєвої. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр.* 2025. Вип. 62. С. 73–81. DOI : <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.62.06>.
9. Kostusiak N., Konstankevych I., Shulska N., Bukina N., Pavlyuk I., Iaruchyk V., Mitchuk O., Shumenko O., Oliinyk N., Reznichenko Yu. Poetry on Military Subjects in Modern Media Space: Linguistic-Cognitive and Modal-Pragmatic Interpretation. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2024. Vol. 14, issue 2, spec. issue XLIII. P. 45–50. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140243/papers/A_08.pdf.

**Kostusiak N. M., Zlotko O. M. POETIC SYNTAX OF VOLYN WRITERS:
HOMOGENEOUS SENTENCE MEMBERS**

The article characterizes homogeneous sentence members in military-marked Volyn lyric poetry, which is distinguished by the psycho-emotional and expressive-evaluative verbalization of reality, the articulation of Ukrainians' inner states, the presence of vivid and unconventional imagery, metaphorical thinking, and the originality and creativity of linguistic expression. The analysis of the studied stylistic units in terms of the syntactic organization of poetic texts and in relation to their semantic palette has made it possible to determine their role in shaping discursive strategies and authorial intentions. It has been established that homogeneous sentence members, woven into the linguistic fabric of poems from the period of the full-scale war, perform important compositional, expressive, and communicative-pragmatic functions, energize the text, and accumulate emotional resonance that encodes the perception of wartime realities. Constructions with homogeneous subjects and their corresponding predicate elements structure a gradational series of linguistic units representing moral and ethical values, reinterpreted traditional symbols, and visual and auditory imagery. It has been observed that the accumulation of homogeneous predicates is evident in narrative contexts and in contexts with varying degrees of volitional expression, which reproduce the psychologically intense wartime reality, reflect the illogicality of Russian aggression, and convey the dynamics of spiritual revival as well as the author's rhetoric of resilience and steadfastness in the struggle against the enemy. It has been noted that conciseness and heightened emotionality are skillfully combined in structures with several types of homogeneous components. It has been emphasized that the verbalization of the traumatic atmosphere of war, the scale of destructive actions, and the depth of suffering is associated with homogeneous determinative, governed, and attributive syntactic units, which intensify the expressiveness of the text and, in cases of inversion, further enhance its emotional impact, while also enabling conveying of deeper meanings and the traumatic experience of war.

Keywords: linguostylistics, poetic syntax, homogeneous sentence members, stylistic unit, gradation, anaphora, emotional-evaluative and expressive function, modality.

Дата першого надходження статті до видання: 06.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Писарська Н. В.<https://orcid.org/0000-0001-6911-7600>

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Чернявська С. М.<https://orcid.org/0000-0002-9438-6965>

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Заверющенко М. П.<https://orcid.org/0000-0003-2364-7299>

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА НАУКОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджено сучасний стан української наукової термінології за умов глобалізаційних процесів, євроінтеграції та цифровізації. Актуальність викликана необхідністю системного унормування, гармонізації та кодифікації українських терміносистем відповідно до міжнародних стандартів із одночасним збереженням національної мовної традиції. Наголошено, що термінологія як динамічний шар лексики безпосередньо відображає рівень розвитку науки, техніки й державності, а її стан є показником інтелектуального та культурного поступу суспільства.

Проаналізовано основні наукові підходи до визначення сутності терміна та принципів його функціонування в межах галузевих терміносистем. Окреслено позиції провідних українських термінознавців щодо системності, однозначності й нормативності термінологічних одиниць, а також проблем стандартизації й гармонізації відповідно до міжнародних норм. Особливу увагу приділено явищу варіантності, яке розглянуто як закономірний, але проблемний етап розвитку термінології в умовах активного оновлення лексики. Висвітлено приклади фонетичної, словотвірної та семантичної варіантності, конкуренції питомих і запозичених форм, а також паралельного функціонування іншомовних і українських відповідників.

Окремий аспект дослідження становить аналіз впливу англійської мови на формування сучасних українських терміносистем. Показано, що інтенсивне запозичення англіцизмів є об'єктивним наслідком інтеграції України до світового наукового простору, однак воно породжує проблему некодифікованості та надмірної варіантності. Обґрунтовано необхідність визначення критеріїв доцільності запозичень і вироблення збалансованого підходу між інтернаціоналізацією та збереженням національної мовної специфіки.

Розглянуто проблему фрагментарності нормативних джерел і відсутності єдиного центру стандартизації термінів. Перспективним напрямом визначено цифровізацію термінології, створення електронних термінологічних баз, використання корпусних технологій для моніторингу функціонування термінів і забезпечення відкритого доступу до унормованих ресурсів.

Зроблено висновок, що подальший розвиток українських терміносистем потребує комплексного підходу, який поєднує теоретичне осмислення, стандартизацію, цифровізацію та наближення до європейських стандартів з урахуванням структурних особливостей української мови.

Ключові слова: українська наукова термінологія, терміносистема, варіантність, кодифікація, стандартизація, запозичення, цифровізація.

Постановка проблеми. Сучасна українська наукова термінологія функціонує в умовах активної трансформації мовного простору, що зумовлена як внутрішніми процесами розвитку літературної мови, так і зовнішніми чинниками – глобалізацією науки, інтеграцією до

європейського освітнього простору, інтенсивним розвитком інформаційних технологій. Відтак актуальною стає проблема унормування, систематизації та гармонізації українських терміносистем відповідно до міжнародних стандартів. Термінологія є доволі динамічним шаром лексики, що безпосередньо пов'язаний із розвитком науки або техніки та відображає актуальну для певного часу наукову картину. Відповідно, стан наукової термінології є показником рівня розвитку науки, культури та державності.

Особливістю української наукової термінології є забезпечення комунікації, передання певних знань та відображення розвитку науки. Дослідження сучасної наукової термінології вказують на наявність проблем, як лінгвістичних, так і практичних, зокрема, відсутність чіткої стандартизації та кодифікації термінологічних одиниць, труднощі перекладання термінів, а також неоднорідність наявних норм.

Слід також зазначити, що стан термінології безпосередньо пов'язаний із вимогами міжнародної наукової комунікації, викладанням українською мовою та процесом популяризації науки серед широких верств населення.

Відповідно, проблема сучасної української наукової термінології полягає в необхідності поєднання трьох важливих, взаємопов'язаних завдань, а саме: збереження національної мовної традиції; забезпечення міжнародної комунікативної сумісності; вироблення ефективних механізмів кодифікації та стандартизації нових термінів.

Нагальним є питання варіантності, некодифікованості нових термінів, конкуренції питомих та запозичених форм, а також функціонування паралельних назв у різних галузях знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми українського термінознавства активно розроблялися в працях І.А. Казимірової, Л.А. Халіновської, І. Кочан, Л. Симоненко, Т. Панько, З.Й. Куньч, Г.В. Наконечної, О. Тараненка, Л.Г. Боярової, О.М. Кримець, О. Сиротіна та інших науковців [1–8].

І.А. Казимірова та Л.А. Халіновська вважають, що сучасна термінологія знаходиться в стані активної динаміки, де важливі питання нормування і стандартизації термінів для точності передачі понятійного апарату науки [1, с. 49–50].

І. Кочан визначає термін як «спеціалізовану лексичну одиницю, що входить до складу певної терміносистеми й характеризується системністю, точністю та однозначністю». Дослідниця наголошує на необхідності системного підходу до унор-

мування галузевої лексики, а також приділяє увагу кодифікації термінів [2, с. 5–8].

Л. Боярова звертає увагу на явище фразеологізації термінів на тлі взаємодії термінологічної лексики із загальноновживаною. У своїй роботі дослідниця наводить приклади того, як терміни з різних галузей наук, проходячи шлях детермінологізації, стають фразеологізмами [6, с. 217–219].

О. Сиротіна аналізує вплив англійських запозичень у біотехнологічній термінології та виявляє мотивації запозичення, через відсутність еквівалентів в українській мові [8, р. 75–78].

Незважаючи на те, що проблемам термінознавства присвячено чимало наукових праць, низка питань залишається недостатньо дослідженою. Так, подальших наукових розвідок потребує питання швидкої кодифікації нових термінів, поява яких пов'язана із розвитком цифрових технологій. Малодослідженими на сьогодні є також критерії доцільності запозичень та питання міжгалузевої омонімії. Нагальною є проблема відсутності єдиного центру стандартизації термінів. Отже, існує потреба в комплексному аналізі сучасного стану української наукової термінології з урахуванням нових тенденцій.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем і перспектив розвитку сучасної української наукової термінології, визначення основних тенденцій її функціонування та окреслення шляхів удосконалення терміносистем в умовах глобалізації й цифровізації.

Для досягнення мети поставлено такі завдання: проаналізувати сучасний стан українських терміносистем; визначити особливості їх функціонування; схарактеризувати тенденції розвитку; окреслити перспективи стандартизації й цифрової кодифікації.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан українських терміносистем характеризується динамічним розвитком, активною теоретичною рефлексією та водночас наявністю низки системних проблем, пов'язаних із стандартизацією, уніфікацією й адаптацією новітньої лексики. Українське термінознавство як наукова галузь упродовж останніх десятиліть є окремою дисципліною з розвиненою теоретичною базою, історією становлення та окресленими напрямками досліджень.

Однією із визначальних характеристик термінології є системність. Кожен термін має бути пов'язаний із галуззю знань та позначати конкретне поняття в межах цієї галузі. Чимало науковців наголошують на тому, що термін не може існувати ізольовано, оскільки його значення зале-

жить, у тому числі, і від галузі знань, у якій він уживається. Проте спостерігається порушення цієї умови з різних причин. Часто порушення системності виникає внаслідок стихійного запозичення нових термінологічних одиниць. Наприклад, паралельне функціонування термінів, наприклад, *скринінг* і *просіювання*, *апгрейд* і *оновлення*, створює конкуренцію форм і ускладнює уніфікацію [9, с. 18–21].

Порушення системності в термінології зумовлене багатьма чинниками, зокрема, впливом англійської мови. Наразі спостерігається активне запозичення англійських термінів, навіть за наявності в нашій мові термінологічних одиниць із таким самим значенням, наприклад: *баг* – *помилка*, *дедлайн* – *кінцевий термін* тощо. Це явище можна пояснити прагненням до інтернаціоналізації та, водночас, намаганням зберегти наявні мовні ресурси. У деяких випадках запозичений термін має перевагу перед власне українським через його універсальність. У той самий час український відповідник цього терміна буде використовуватися, наприклад, у навчальних текстах для покращення сприйняття. Обидва приклади термінів є виправданими, оскільки використовуються з різною метою. Однак, відсутність чіткої стандартизації призводить до варіантності, семантичної неточності понять та труднощів під час укладання словників чи розроблення галузевих стандартів [10, с. 8–11].

Серед найпоширеніших та найскладніших проблем сучасної української термінології визначають її варіантність, оскільки саме вона безпосередньо впливає на системність, однозначність і стандартизованість термінологічних одиниць. У наукових дослідженнях українських терміносистем варіантність розглядається як закономірний етап розвитку термінології в умовах активного оновлення лексики, проте водночас як чинник, що ускладнює кодифікацію та уніфікацію термінів. Дослідники наголошують на тому, що сучасний етап розвитку термінології характеризується паралельним функціонуванням кількох варіантів позначення одного поняття, що пов'язано з активними процесами запозичення, перекладу та внутрішньомовного словотворення. На сьогодні простежується існування фонетичних, словотвірних і семантичних варіантів, наприклад, *кафедра* – *катедра*, *ефір* – *етер*. Подібні явища свідчать про нестабільність норми й потребують чіткої кодифікації. [11, с. 60–62].

На сьогодні значна кількість термінів запозичується до нашої мови з англійської. Таке явище

зумовлене багатьма чинниками: процесами глобалізації, домінуванням англомовного простору та цифровізацією знань. Науковці зазначають, що англіцизми виконують низку функцій у мові, є поширеними в термінологіях низки галузей знань, швидко адаптуються до вимог української мови, але доволі часто витісняють українські терміни, що є не завжди виправданим, наприклад: *лакуни* – *прогалини* тощо. Ставлення до активного запозичення термінів з англійської мови є неоднозначним. Такі запозичення є універсальними й зрозумілими та зручними у використанні для галузевих науковців, але, водночас витісняють українські терміни з мови, що, у свою чергу, призводить до порушення чистоти мови [12, с. 222–225].

Проблема активного запозичення термінів і його наслідків для термінологій різних галузей знань привертає увагу дослідників. Науковці наголошують, що запозичення є природним механізмом поповнення термінології, однак воно потребує чітких критеріїв доцільності й унормування. Показовими запозиченнями з англійської мови в сучасному українському науковому й професійному дискурсі є *стартап*, *аутсорсинг*, *брендинг*, *копірайтинг*, *фідбек*, *менеджмент*, *таргетинг*. Частина з них поступово адаптується до української фонетики й словотвору: утворюються похідні форми на зразок *стартапер*, *брендовий*, *менеджерський*, *таргетований*. Це свідчить про інтеграцію запозичень у морфологічну систему мови. Водночас інші одиниці залишаються графічно та фонетично близькими до оригіналу (*копірайтинг*, *аутсорсинг*), що ускладнює їх повноцінне засвоєння та кодифікацію [9, с. 222–225, 13, с. 107–109].

Дослідники перекладного термінознавства відзначають, що перекладацька практика відіграє ключову роль у закріпленні тієї чи іншої форми. Якщо перекладачі та укладачі словників пропонують різні відповідники, у науковому обігу виникає паралельне функціонування варіантів, що гальмує стандартизацію. Проблема полягає у визначенні меж доцільності запозичення. У термінознавстві традиційно вважається, що запозичення є виправданим тоді, коли відсутній точний український відповідник, нове поняття не має усталеної форми, термін є універсальним і забезпечує міжнаціональну комунікацію. Натомість за наявності питомого еквівалента доцільно надавати перевагу національній формі, оскільки це сприяє системності та зрозумілості фахової мови. Таку позицію обґрунтовують чимало науковців, підкреслюючи необхідність збалансованого підходу між від-

критістю до міжнародних впливів і збереженням національної мовної ідентичності [14, с. 60–68].

Інтенсивний вплив англійської мови є об'єктивною рисою сучасної української наукової комунікації. Він забезпечує інтеграцію у світовий науковий простір, проте водночас породжує проблему надмірної варіантності та некодифікованості термінів. Оптимальною стратегією розвитку українських терміносистем є не механічне запозичення, а науково обґрунтоване нормування, що поєднує міжнародну зрозумілість із національною мовною традицією.

Кодифікація української термінології традиційно здійснюється через академічні та галузеві словники, державні стандарти, довідники й рекомендаційні матеріали профільних установ. У наукових працях підкреслюється, що саме кодифікація забезпечує стабільність і передбачуваність терміносистеми, створює основу для фахової комунікації, навчання й нормотворення. Стандартизація термінів має ґрунтуватися на принципах системності, однозначності та міжнародної відповідності, тобто кожен термін має належати до цілісної системи понять, мати чітке визначення й корелювати з міжнародними еквівалентами.

Практичну роботу з кодифікації здійснюють низка наукових установ, зокрема Інститут української мови НАН України. Проте сучасний стан характеризується фрагментарністю нормативних джерел: словники часто охоплюють лише окремі галузі, оновлюються нерегулярно, а стандарти не завжди синхронізовані між собою. Унаслідок цього виникає паралельне функціонування варіантів навіть у нормативних текстах. За відсутності єдиного централізованого цифрового ресурсу фахівці змушені орієнтуватися на різні джерела. У цьому контексті перспективним напрямом розвитку є цифровізація термінології. Сучасні лінгвістичні дослідження наголошують на важливості створення електронних термінологічних баз і корпусів спеціалізованих текстів. Корпусні технології дають змогу відстежувати реальне функціонування термінів у наукових статтях, дисертаціях, законодавчих актах, визначати частотність уживання варіантів і виявляти тенденції розвитку. Подібний підхід активно розвивається в європейських країнах через інтегровані термінологічні платформи, що забезпечують багатомовну стандартизацію. Українські науковці підкреслюють необхідність створення національної електронної термінологічної системи, яка б забезпечувала швидке оновлення бази, відкритий доступ для науковців і викладачів, а також інтеграцію з між-

народними ресурсами. Цифрові платформи могли б виконувати кілька ключових функцій: по-перше, оперативне внесення нових термінів і фіксацію нормативного статусу; по-друге, надання дефініцій і галузевих коментарів; по-третє, відображення рекомендованих і допустимих варіантів; по-четверте, забезпечення зв'язку з міжнародними відповідниками. Такий ресурс сприяв би усуненню надмірної варіантності й підвищенню прозорості нормотворчого процесу [15, с. 68–69, 16, с. 40–42].

Висновки. Отже, сучасна українська наукова термінологія перебуває на етапі активної динаміки та структурної перебудови, що зумовлена як внутрішніми законами розвитку мови, так і потужними зовнішніми чинниками – глобалізацією науки, євроінтеграційними процесами, цифровізацією та домінуванням англomовного наукового простору. Терміносистеми розвиваються інтенсивно, однак цей розвиток супроводжується низкою системних проблем: варіантністю, конкуренцією питомих і запозичених форм, міжгалузевою омонімією, недостатньою кодифікованістю нових одиниць і фрагментарністю нормативних джерел.

Аналіз наукових праць засвідчує, що українське термінознавство має потужну теоретичну базу й розвинені підходи до розуміння системності, однозначності та стандартизації терміна. Водночас практична реалізація цих принципів потребує подальшого вдосконалення, особливо в умовах швидкого оновлення лексики, пов'язаного з розвитком цифрових технологій та міжнародної комунікації. Інтенсивне проникнення англіцизмів є об'єктивним і частково виправданим явищем, проте без чітких критеріїв доцільності запозичення воно може призводити до надмірної варіантності й порушення системності терміносистем.

Ключовими завданнями сучасного етапу є поєднання збереження національної мовної традиції з міжнародною комунікативною сумісністю та вироблення ефективних механізмів оперативної кодифікації нових термінів. Особливої актуальності набуває створення єдиного координаційного центру стандартизації та національної цифрової термінологічної платформи, яка забезпечила б системність, відкритість і синхронізацію нормативних ресурсів.

Таким чином, подальший розвиток української наукової термінології має ґрунтуватися на комплексному підході, що поєднує науково обґрунтоване нормування, цифрову кодифікацію, відпо-

відність європейським стандартам та збереження мовної ідентичності. Лише за умови системної координації теоретичних і практичних зусиль можливо забезпечити стабільність, точність і конкурентоспроможність української терміносистеми в сучасному глобальному науковому просторі.

Список літератури:

1. Казимиrowa I.A., Халіновська Л.А. Наукова термінологія: проблематика, пошуки, перспективи. *Українська мова*. 2021. № 4 (80). С. 49–59.
2. Кочан І. Кодифікація термінів з міжнародними компонентами в українській мові. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2018. Вип. 68. С. 1–8.
3. Симоненко Л.О. Українська термінографія: стан і перспективи. *Мовознавство*. 2014. № 4. С. 28–35.
4. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Т.П. Українське термінознавство. Львів. 1994. 216 с.
5. Куньч З.Й., Наконечна Г.В., Микитюк О.Р., Булик-Верхола С.З., Теглівець Ю.В. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм: монографія. Львів: Галицька Видавнича Спілка. 2018. 180 с.
6. Боярова Л.Г. Фразеологізація термінологічних словосполучень. *Незгасимий СЛОВОСВІТ: Збірник наукових праць на пошану професора Володимира Семеновича Калашиника*. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. 2011. С. 217–223.
7. Кримець О.М. Міжгалузеві терміни в українській науково-технічній термінології. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр.* Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2020. Вип. 53. С. 192–199.
8. Сиротіна О. Англomовні запозичення в сучасній українській термінології сфери біотехнологій. *International Journal of Philology*. 2024. 28(2), 72–81.
9. Томіленко Л.М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови: [монографія]. Івано-Франківськ: Фоліант. 2015. 160 с.
10. Кудрявцева Н.А. Стандартизація термінології в українській діловій мові: виклики та можливості. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Том 35(74) № 6. С. 6–14.
11. Туровська Л. Українське термінознавство ХХІ ст.: основні напрямки досліджень. *Українська мова*. 2018. № 1. С. 57–63.
12. Грищенко О.В., Богуцький В.М., Ординська І.Я. Англійська мова як джерело лексичних запозичень у сучасному українському дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 42. Том 1. С. 221–226.
13. Чорновол Г.В. Основні проблеми внормування сучасної української термінології. *Термінологічний вісник*. 2021. Вип. 6. С. 106–121.
14. Кочан І. Українське термінознавство кінця ХХ – перших десятиріч ХХІ століття. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2023. № 1. Р. 55–70.
15. Козирєва З., Мовчун Л., Самойлова І. Здобутки академічної лексикографії в укладанні словників живої мови. *Українська мова*. 2018. 4(68). С. 67–82.
16. Тищенко О.М. Електронна лексична картотека: шлях створення інструментарію сучасного словникаря. *Українська мова*. 2019. 2(70) С. 37–52.

Pysarska N. V., Cherniavska S. M., Zaveriushchenko M. P. MODERN UKRAINIAN SCIENTIFIC TERMINOLOGY: PROBLEMS AND PROSPECTS

The article provides a comprehensive analysis of the current state of Ukrainian scientific terminology in the context of globalization processes, European integration, and the digital transformation of scholarly communication. The relevance of the study is determined by the need for systematic standardization, harmonization, and codification of Ukrainian terminological systems in accordance with international standards while simultaneously preserving the national linguistic tradition. It is emphasized that terminology, as a dynamic layer of vocabulary, directly reflects the level of development of science, technology, and statehood, and its condition serves as an indicator of the intellectual and cultural progress of society.

The paper analyzes the main scholarly approaches to defining the essence of a term and the principles of its functioning within specific terminological systems. The positions of leading Ukrainian terminologists concerning the systematic nature, unambiguity, and normativity of terminological units are outlined, as well as the issues of standardization and harmonization in line with international norms. Particular attention is paid to the phenomenon of variation, which is considered a natural yet problematic stage in the development of terminology under conditions of active lexical renewal. Examples of phonetic, word-formational, and semantic variation are highlighted, along with the competition between native and borrowed forms and the parallel functioning of foreign-language and Ukrainian equivalents.

A separate aspect of the study concerns the analysis of the influence of the English language on the formation of modern Ukrainian terminological systems. It is shown that the intensive borrowing of Anglicisms is an objective consequence of Ukraine's integration into the global scientific space; however, it also generates

the problem of non-codified units and excessive variation. The necessity of establishing clear criteria for the appropriateness of borrowings and developing a balanced approach between internationalization and the preservation of national linguistic specificity is substantiated.

The article also addresses the issue of the fragmentation of normative sources and the absence of a unified center for terminology standardization. Digitalization of terminology, the creation of electronic terminological databases, and the use of corpus technologies to monitor the functioning of terms and ensure open access to standardized resources are identified as promising directions. It is concluded that the further development of Ukrainian terminological systems requires a comprehensive approach combining theoretical reflection, standardization, digitalization, and alignment with European standards while taking into account the structural features of the Ukrainian language.

Keywords: Ukrainian scientific terminology, terminological system, variation, codification, standardization, borrowing, digitalization.

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Шаркань В. В.

<https://orcid.org/0000-0002-9162-5756>

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПУБЛІКАЦІЯХ ГАЗЕТИ «ЗЕМЛЯ І ВОЛЯ»

У статті проаналізовано дискурсивні стратегії та лінгвопрагматичні особливості утвердження української національної ідентичності в Підкарпатській Русі на матеріалі газети «Земля і Воля», яка виходила друком протягом 1934–1938 рр. і була органом Республіканської хліборобської (аграрної) партії. З'ясовано, що однією з ключових стратегій видання була поступова заміна традиційної місцевої самоназви «русин» на загальнонаціональний етнонім «українець». У дискурсі часопису цей перехід концептуалізувався як маркер політичного й соціального дорослішання, перетворення місцевого селянина з пасивного об'єкта адміністративного впливу на свідомого суб'єкта суспільно-політичного життя і справжнього господаря на власній землі. З огляду на консерватизм місцевого населення, редакція застосовувала перехідну дискурсивну тактику синонімізації етнонімів, використовуючи назву «русин-українець» та роз'яснюючи читачам, що ці етноніми позначають одне поняття. Акцентовано на тому, що важливим інструментом конструювання ідентичності стала прагматика відторгнення, яку реалізовували через формування опозиції «свій» – «чужий». Проаналізовано стратегії творення дискурсу національної самобутності й історичної тягlosti, приділено увагу роботі з молоддю на сторінках додатка «Молодий Плугар». Зауважено, що український рух у досліджуваному виданні позиціювали як надійну, лояльну до Чехословацької Республіки державотворчу силу, що є найкращою обороною проти угорського й польського ревізіонізму. Виявлено також емоційно-ціннісні стратегії впливу на читача, серед яких домінували біблійна метафора й апеляція до образу «матері-селянки». Досліджено також спроби окремих авторів (зокрема А. Штефана) сформувати дискурс толерантності й політичного компромісу («modus vivendi») з москвофільським табором шляхом тимчасового мовного й правописного дуалізму та переосмислення образу опонентів як «блудних синів нашої нації».

Ключові слова: Підкарпатська Русь, українська ідентичність, українська мова, дискурсивні стратегії, лінгвопрагматика, газета «Земля і Воля».

Постановка проблеми. У 30-х роках ХХ ст. в Підкарпатській Русі різні суспільно-політичні табори вели гостру боротьбу щодо питань мови й етнонаціональної належності корінного слов'янського населення краю. Важливим інструментом впливу на суспільну свідомість в умовах протистояння українського й москвофільського напрямів стала преса. Серед видань цього періоду виділяється господарський і суспільно-політичний двотижневик «Земля і Воля», перше число якого було оприлюднене в Мукачеві 10 серпня 1934 р. Ця газета була заснована українцями-народовцями – членами Республіканської хліборобської (аграрної) партії. До її появи місцеве українське селянство, що було основою цієї партії в краї, не мало власного друкованого органу рідною мовою, на противагу офіційним москвофільським видан-

ням на зразок газети «Земледельская политика».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування національної та мовної ідентичності на Закарпатті було в полі зору науковців, зокрема П.-Р. Магочія [15], О. Мишанича [18], П. Чучки [36], П. Ференца [35] та ін.; питання української мови й ідентичності в закарпатській пресі періоду між двома світовими війнами вивчали А. Животко [11], Ю. Бідзіля [2], В. Габор [7], І. Добош [10], Н. Марчук [17], Т. Купрій і Л. Тиміш [14], В. Шаркань [37] та ін. Видання «Земля і Воля» стало об'єктом вивчення в ґрунтовному історико-бібліографічному дослідженні В. Габора «Українські часописи Ужгорода (1867–1944)» [8, с. 379–383]. Учений зауважив, що ця газета «впродовж усього часу існування вела самостійну і сміливу політику щодо національного відродження краю та

рішуче захищала інтереси українського народу» [8, с. 380]. За спостереженнями дослідника, «Земля і Воля» об'єктивно відтворювала життя Закарпаття, постійно тримала в центрі уваги питання автономії краю та вперше порушила питання про необхідність примирення між українським і москвофільським таборами задля захисту спільних інтересів; водночас часопис приділяв значну увагу історії, виборам, проблемам освіти, господарським справам тощо, а також засуджував антиукраїнські дії влади (зокрема заборону вивішувати синьо-жовті прапори в державні свята) й відкрито писав про більшовицький терор в Україні [8, с. 382].

Попри те, що формуванню української національної ідентичності вчені приділяли пильну увагу, однак актуальним завданням залишається дискурсивний і лінгвопрагматичний аналіз публікацій, спрямованих на утвердження української ідентичності в пресі Підкарпатської Русі.

Постановка завдання. Мета цієї статті – проаналізувати дискурсивні стратегії та лінгвопрагматичні особливості утвердження української національної ідентичності в публікаціях закарпатського часопису «Земля і Воля» (1934–1938 рр.).

Виклад основного матеріалу. Процес формування української ідентичності на сторінках газети «Земля і Воля» був пов'язаний з переходом від уживання традиційного етноніма «русин» до нового – «українець». Ішлося не просто про заміну однієї назви іншою: у дискурсі часопису цей перехід символізував соціальну й політичну зрілість, зміну ролі закарпатського селянина з об'єкта адміністративного впливу на суб'єкт суспільно-політичного життя. Оскільки газета була органом Республіканської хліборобської (аграрної) партії, українська ідентичність у ній утверджувалася крізь призму інтересів селянства: бути українцем означало бути господарем на своїй землі [22, с. 1].

У програмових публікаціях національне самовизначення розглядали як багатогранний процес, що охоплював усі сфери життя: «Ми хочемо працювати на полі культурно-освітньому, господарсько-економічному та політичному. Тим ми хочемо з темного русина зробити свідомого члена українського народу, хочемо з матеріально ожебращеного й визискуваного хлопа-селянина зробити матеріально й політично незалежного чинника, який би всі справи, які торкаються його життя та життя цілої Підкарпатської Русі, міг свobodно й незалежно вирішати» [22, с. 1]. Автори видання пов'язували етнонім «українець» з гідністю й здатністю захищати свої права. У зверненнях до

селян головний редактор С. Клочурак (у перших числах газети використовували форму прізвища *Клочурек*) підкреслював, що їхня національна свідомість зростає, а труднощі, яких вони зазнають, є свідченням їхньої сили, а не слабкості: «...Кажете, що вас переслідують за те, що ви українці. Цим ви лише гордитися можете. Бо це ж значить, що ви ростете, що ви вже настільки освідомилися, що не даєте вже по собі їздити» [12, с. 3]. Прийняття назви «українець» автор інтерпретував як політичне дорослішання. Водночас така ідентифікація вимагала від селянина соціальної активності: «Кажу вам – хто українець – той народовець, той працює для піднесення нашого простого люду, той будує для нашого народу нові й тривкі основи кращої майбутности» [12, с. 3].

Розуміючи консерватизм читачів, які звикли до історичної назви «русин», автори активно вживали й назву «русин-українець», а також пояснювали, що стара й нова назви по-різному позначають те саме поняття: «...Наша стара назва є русини, але ми є частиною українського народу з його язиком, його культурою, його народними традиціями...» [29, с. 2]. Редакція застосовувала дискурсивну тактику синонімізації етнонімів, спираючись також на офіційні документи: «В генеральнім статуті і в Конституційній грамоті йде мова про русинів з поясненням в дужках (малорос). Це є синоним українства» [13, с. 1].

Серед аргументів на користь переходу на назву «українець» було те, що більшість народу (в Галичині, на Буковині й Наддніпрянщині) вже перейшла на її використання. У такий спосіб часопис виступав проти регіональної ізоляції та переконував, що закарпатці не можуть змусити повернутися до старого етноніма всю багатомільйонну націю. Автор риторично запитує: «...Чи може наша маленька півмільйонна частинка накинути свою волю всій решті нашого народу – 44 мільйонам і заборонити їм називатися українцями?... Чи може наша півмільйонна частинка перестати бути частиною українського народу лиш тому, що зве себе русинами?» [32, с. 2].

Редакція «Землі і Волі» намагалася формувати ідентичність селянина через прагматику відторгнення – усвідомлення того, ким він не є. Показовим із цього погляду є допис «Панове господарі!» від 30 жовтня 1934 р., у якому редакція, звертаючись до селян, викриває маніпулятивні методи москвофілів: «Коли до вас приходять пани з города, то кожен із них говорить з вами так, як ви дома говорите: по-руськи або правильніше повісти по-українськи. Айно, так є. По-українськи

(по-руськи) говорять з вами й тоті панчуки, які кажуть, що і ми і маскалі – то один народ, і що наш і маскальський язык має один єдиний руський літературний язык. Дурять вони вас, бо так не є. Бо якщо ваш язык є маскальський-руський, то чому тоті русскія господа з вами не говорять по-руськи?» [25, с. 2]. Висновок щодо етнізмів однозначний: «Русин і українець – то є те саме; а руський і маскаль – то є також одно» [25, с. 2]. Це звернення є цікавим з погляду дискурсивних практик: воно конструює опозицію «свій» (простий селянин) – «чужий» (панчуки, «русскія господа», які дурять селян), викриваючи мовні маніпуляції русифікаторів, справжня мета яких полягала в тому, «щоби так забаламутити народ, аби не знав, котрі українці, а котрі руськіє-мадярчуки» [32, с. 2].

Видання виступало проти творення так званого «середнього» напрямку між українством і москвофільством – «русинства», яке, за твердженням авторів, лише в середині 30-х років XX ст. починало «фігурувати в культурному житті», оскільки всім стало очевидно, що «ідея приналежности населення Підкарпаття до московського народу цілком провалилася» і на цей напрям перейшла москвофільська течія [29, с. 1].

У газеті публікували дописи селян, які критично оцінюють мовні маніпуляції опонентів і не піддаються на їхні хитрощі: «...Цих 15 років свободного життя в Республіці ми не проспали так, як нас научили спати русско-мадярські пани за Мадярщини, не промарнували. Ми за цей час більше перечитали книжок, як наші руссофільські панове виділи; <...> Ми вже не є ті темні русини, яких дванадцять чи шість років перед цим можна було купити за погарчик паленки, яких можна було туманити поганим ломаним москальсько-мадярським языком» [16, с. 1].

Утвердження української ідентичності відбувалося через боротьбу за мову навчання в школах. 1937 року, коли освітнє керівництво впровадило російські підручники, газета висвітлювала протести батьків, які виступали проти нав'язування російської граматики Є. Сабова й проти того, «щоби мова їхніх дітей була калічена такими учителями, які й досьогодні не знають жодної слов'янської мови» [1, с. 4]. У газеті публікували резолюції маніфестаційних зборів, що вимагали «заведення фонетичного правопису, який є вже науково признаний і вживається на всіх територіях заселених українським народом» [28, с. 3].

Як один із лінгвопрагматичних інструментів у газеті використовували висміювання й критику

мови опонентів. Штучну мову старих підручників називали «страшною тарабанщиною» [20, с. 2]; таке ж слово вживали й щодо перекладів п'єс «фальшивим підкарпатським діалектом», тобто мовою газети «Недѣля» [26, с. 6]. Коли ж йшлося про радіомовлення для Підкарпаття з Кошиць, газета обурювалася тим, що передачі ведуть незрозумілою населенню «московськословацькою мішаниною», яка змушує слухачів шукати альтернативні українські станції [33, с. 2].

«Земля і Воля» послідовно конструювала дискурс національної самобутності, невід'ємною частиною якого став захист синьо-жовтого прапора. Коли шкільний реферат розпорядженням від 5 жовтня 1934 р. заборонив вивішувати його на державних будівлях, редакція сприйняла це як замах на автономні права краю та наголосила, що це викликало велике невдоволення серед населення. Авторі нагадували, що синьо-жовтий прапор був вивішений на Празькому замку під час приєднання Підкарпаття до Чехословаччини, а держава сама закуповувала такі прапори для шкіл. Видання вимагало негайного скасування заборони й гостро критикувало переслідування тих, хто її порушував. «Ми любимо державний прапор, бо є прапор нашої держави, але любимо й синьо-жовтий прапор, бо є він нашим краєвим прапором», – зауважили в газеті [24, с. 1]. Ця проблема впродовж наступних кількох років розв'язана не була, оскільки з публікації за 1937 р. читаємо, що батьки школярів на зборах «домагалися, щоб при кожній нагоді крім державного прапору на школі вивішували й наш синьо-жовтий прапор» [1, с. 4]. Щоб довести органічність української символіки на Закарпатті й спростувати закиди опонентів, автори апелювали до історії й твердили, що «синьо-жовтий прапор уживав ще князь Лаборець, Федір Кор'ятович, Петро Петрович року 1314» [30, с. 4].

Водночас щоб убезпечитися від звинувачень у сепаратизмі, представники українського руху підкреслювали лояльність до Чехословацької Республіки й представляли українство як надійну державотворчу силу, стверджуючи, що «найліпша оборона держави – це національна свідомість народу» [19, с. 1]. На противагу москвофілам, український рух у газеті позиціювали як запоруку стабільності. Видання використовувало стратегію дискредитації політичних опонентів (зокрема, партій С. Фенцика й А. Бродія) й називало їх державними зрадниками, іредентистами й платними агентами. Москвофілів звинувачували в тому, що вони працюють за «мадярські пенгеви та польські

марки» [21, с. 1]. Утвердження українства репрезентували як найкращу зброю проти угорського й польського ревізйонізму: «...Найкращою обороною держави й її єдності є українська національна свідомість нашого народу, бо українська свідомість не допускає ніяких ворожих навязувань проти республіки...» [3, с. 1].

Окремим фокусом газети стала робота з молоддю, для якої навіть створили спеціальний додаток – «Молодий Плугар», метою якого було «працювати в інтересі нашої молоді, її учити, освідмлювати як клясово так і національно» [9, с. 1]. Важливим інструментом творення дискурсу нового покоління стало протиставлення між «молодою генерацією» і старою асимільованою інтелігенцією. Автори додатка для молоді критичували старше покоління за те, що «віковічною хвилюю у інтелігенції є то, що вони перші піддаються винародовленню», що така інтелігенція «йде на службу нашим ворогам народнім, погорджує своїм» [40, с. 1]. Водночас молодь репрезентувала себе як рушійну силу, що відкидає минулі комплекси: «Ми молодь інакше хочемо жити, як наша старша генерація, яка терпить наслідкам довгої національної неволі. Нам не сміє бути й не буде байдужим буряном заросла наша національна нива, ми із молодечим завзяттям й запалом беремося її зорати і в зорані борозди засіяти любов і вірність до селянської стріхи, з чого виросло би нове життя на селі, нове свідоме селянство й через нього всестороннє відродження нашого многострадального народу» [5, с. 1]. Замість комплексу меншовартості «Молодий Плугар» пропагував самоствердження й прийняття української ідентичності. На сторінках часопису наголошували: «Нарід, що живе на Підкарпатській Русі, єсть народом українським. Цей факт насамперед освідомили собі ми, селянська молодь, нова генерація і інтелігенція, яка вийшла зпід солом'яних селянських стріх...» [4, с. 1]. Водночас автори висували вимоги щодо мови, пов'язуючи їх із державотворчим дискурсом, і переконували, що «освідмлювати нарід» можна тільки його материнською мовою, а хто виступає проти цього, то шкодить не тільки інтересам українського народу, а й Чехословацької держави [4, с. 1].

Особливе місце у виданні займають публікації про Т. Шевченка, якого називали «великим генієм великого нашого народу», «Великим Пророком українського народу» і «Великим Борцем за його волю», а «Кобзар» у дискурсі часопису сакралізували й називали «другою біблією по всіх землях, заселених українцями» [31, с. 1]. Газета закли-

кала постійно читати його як «нашу національну книгу», у якій Т. Шевченко «залишив нам програм нашого життя, науку любові до свого народу, своєї батьківщини, своїх традицій; подав науку боротьби за своє краще завтра» [23, с. 1].

У боротьбі за національну самобутність видання формувало дискурс історичної тягlostі, де знання минулого розглядали як джерело сили: «Не забуваймо, що знання своєї рідної історії, шанування своїх традицій додадуть нам непобориму моральну силу в боротьбі за нашу національну окремішність» [34, с. 1]. Важливим у цьому контексті стало звернення до історичної пам'яті про боротьбу закарпатців за свої права, зокрема ініціатива щодо відзначення 20-ліття Гуцульської Республіки. Видання нагадувало про час, «коли наша Гуцульщина на почин ясінських гуцулів зо зброєю в руках повстала проти своїх гнобителів» [34, с. 1]. Цю подію в газеті інтерпретують як таку, що стала «найкращою і світлішою сторінкою історії українського народу по цей бік Карпат» [34, с. 1].

«Земля і Воля» писала також про важливі історичні події з інших українських земель і в такий спосіб формувала концепт неподільної нації та спільної військової слави. Наприклад, у липні 1938 р. часопис віддав шану Начальному вождю УГА генералові М. Тарнавському, який боровся за національні права й волю українського народу. Інтегруючи закарпатців у єдиний історичний простір, видання наголошує, що цей генерал у критичний час «доказав свою вождівську здібність та побідоносним походом зі своїми військами заняв наш золотoverхий Київ» [27, с. 3].

Необхідно зауважити також про емоційно-ціннісні стратегії, за допомогою яких видання утверджувало українську ідентичність через вплив не тільки на розум, а й на чуттєву сферу. З огляду на глибоку релігійність місцевого населення, видання для сакралізації національної ідеї використовувало біблійну метафорику. Історію поневолення закарпатців часопис описує крізь призму мучеництва, проводячи у великодньому номері паралель із розп'яттям і воскресінням Ісуса Христа: «Вороги повівши нарід на Голгофту історії, думали, що він умре на віки, ніколи не пробудиться. Однак вороги помилилися, як помилилася юрба у воріт єрусалимських, нарід український пробудився до нового, світлішого, блискучішого життя» [6, с. 1]. Одним із дієвих інструментів стало також використання образу «матері-селянки». Захист рідного слова репрезентували через зв'язок із найріднішими людьми: «Чи ж

можна нам заборонити любити свою рідну українську мову, що її навчила нас наша мати-селянка? Чи ж можна нам заборонити говорити й писати тією мовою до своїх рідних, освідомлювати їх живим словом, щоби всі прозріли й знали – хто ми є й чий ми діти?» [22, с. 1].

Варто також звернути увагу на спроби редакції вийти за межі жорсткого протистояння та сформувати дискурс толерантності й компромісу між українським і москвофільським таборами: цю ідею відстоював А. Штефан у 1935 р. [38; 39]. Автор аргументував потребу примирення тим, що жоден із протиборчих таборів «не має виглядів у близькій майбутності на дефінітивну перемогу» [38, с. 1]. Основою такого компромісу мала стати взаємна толерантність і визнання факту: «ти руский – я українець». При цьому публіцист пропонував відкинути спроби творення «компромісової мови» (у той час у регіоні активізувався «середній» напрям) і запровадити тимчасовий дуалізм, за якого «правопис великорусский і український мають рівні права» [38, с. 1]. Щоб зробити ідею примирення психологічно прийнятною для українського читача, А. Штефан використав стратегію переосмислення образу опонента: автор пропонував сприймати ідейних москвофілів як «блудних синів нашої нації», наголошуючи, що «не можемо їх вважати за ренегатів чи зрадників» [39, с. 2]. Зрештою, замість конфронтації мало настати «порозуміння, при якому сторони не попускають з свого принципіального становища, але визначають ділянки, в яких не мусять ворогувати й можуть співпрацювати» [39, с. 2]. Однак така пропозиція викликала дискусію в пресі й була сприйнята переважно критично.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що газета «Земля і Воля» у 1934–1938 роках стала важливим чинником формування й утвердження української національної ідентичності в Підкарпатській Русі. Базовою дискурсивною стратегією став перехід від традиційного етноніма «русин»

до назви «українець», що символізував перетворення місцевого селянина на свідомого громадянина на власній землі й на суб'єкта суспільно-політичного життя. Щоб адаптувати до цих змін консервативного читача, редакція застосовувала перехідну тактику синонімізації етнонімів. Крім того, газета активно використовувала прагматику відторгнення й опозицію «свій» (простий народ) – «чужий» (москвофіли-маніпулятори). Штучну мову опонентів автори піддавали гострій критиці й висміюванню, водночас розгорнули боротьбу за впровадження фонетичного правопису й навчання рідною мовою в школах.

У дискурсі досліджуваного видання раціональні аргументи перепліталися з емоційно-ціннісними стратегіями, зокрема із сакралізацією української ідеї – використання біблійної метафорики, апелювання до образу «матері-селянки», культивування шани до Т. Шевченка як пророка нації. Часопис цілеспрямовано долав комплекс національної меншовартості (особливо активно – на сторінках молодіжного додатка «Молодий Плугар») і формував дискурс історичної тягlosti. Пам'ять про власні визвольні змагання (Гуцульську Республіку) у виданні органічно поєднували з ідеєю неподільності 44-мільйонного українського народу.

Український рух репрезентували в дискурсі газети як надійну, лояльну до Чехословаччини державотворчу силу, що здатна протистояти іноземному ревізіонізму, тоді як опонентів дискредитували як зрадників і агентів. При цьому редакція демонструвала гнучкість, допускаючи спроби вибудувати дискурс толерантності й політичного компромісу («modus vivendi») заради взаємовигідної співпраці, хоча ця ініціатива не набула широкої підтримки. Саме такий комплексний підхід до висвітлення питань, пов'язаних з ідентичністю, дозволив виданню «Земля і Воля» стати одним із важливих чинників національного відродження на Закарпатті в 30-х роках XX ст.

Список літератури:

1. Батьки в обороні рідної мови! *Земля і Воля*. 1937. № 10. С. 4.
2. Бідзіля Ю. М. Закарпатська періодика й проблеми формування національно-інформаційної ідентичності місцевих українців. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2013. № 2 (30). С. 165–173. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/ec256cf2-bd15-4f61-b3d4-27463adbf15a> (дата звернення: 20.04.2026).
3. Боронім рідне слово! *Земля і Воля*. 1937. № 11–12. С. 1.
4. Великі дні аграрницької молоді в Празі. *Молодий Плугар: двотижнева прилога «Землі і Волі»*. 1935. № 3. С. 1.
5. Вереш М. Дівчата й хлопці! *Молодий Плугар: двотижнева прилога «Землі і Волі»*. 1935. № 1. С. 1.
6. Воскресіння – День світлий. *Земля і Воля*. 1935. № 12. С. 1.

7. Габор В. В. Закарпатська україномовна преса 20–30-х років XX століття у контексті національного відродження краю: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика». Київ: Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 1997. 20 с.
8. Габор В. В. Українські часописи Ужгорода (1867–1944): історико-бібліографічне дослідження. Львів, 2003. 564 с.
9. До всіх організацій республіканської молоді! *Молодий Плугар: двотижнева прилога «Землі і Волі»*. 1935. № 1. С. 1.
10. Добош І. Історія української журналістики Закарпаття 20–30-х років XX ст. Івано-Франківськ, 1995. 128 с.
11. Животко А. Мовна боротьба в пресі Карпатської України. Львів, 1939. 16 с. (Серія «Бібліотека «Дзвонів», ч. 33»).
12. Ключурек С. Парти́йний рух. Збори в Калнику. *Земля і Воля*. 1935. № 1. С. 3.
13. Конгрес національної самооборони. *Земля і Воля*. 1937. № 10. С. 1.
14. Купрій Т., Тиміш Л. У пошуках мовної ідентичності карпатоукраїнців напередодні і під час Чехословацької кризи 1938 р.: за матеріалами преси Підкарпатської Русі. *Проблеми гуманітарних наук. Серія : Історія*. 2022. № 9. С. 259–277. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgn_ist_2022_9_18 (дата звернення: 20.04.2026).
15. Магочій П.-Р. Підкарпатська Русь: формування національної самосвідомості (1848–1948). Друге перероб. і доповн. вид. Ужгород: Вид-во Валерія Падяка, 2021. XLVIII, 768 с.
16. Марущак М. Наша партія чи не наша? *Земля і Воля*. 1934. № 4. С. 1.
17. Марчук Н. Формування етнокультурної самосвідомості русинів Закарпаття в період чехословацької окупації краю. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. № 2. С. 235–245. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2011_2_18 (дата звернення: 20.04.2026).
18. Мишанич О. Від підкарпатських русинів до закарпатських українців: Історико-літературний нарис. Ужгород: Карпати, 1991. 61 с.
19. На оборону держави. *Земля і Воля*. 1937. № 20. С. 1.
20. На окрай «меморанда». *Земля і Воля*. 1935. № 32. С. 2–3.
21. На переломі історичного значіння. Чому всі свідомі народовці мають голосувати на число 20. *Земля і Воля*. 1935. № 17. С. 1.
22. Наша мета. *Земля і Воля*. 1934. № 1. С. 1.
23. Незабудьте спом'янути! *Земля і Воля*. 1938. № 5. С. 1.
24. Новий замах на автономні права Підкарпатської Русі. *Земля і Воля*. 1934. № 5. С. 1.
25. Панове господарі! *Земля і Воля*. 1934. № 5. С. 2.
26. Пару слів про наш краєвий театр в Ужгороді. *Земля і Воля*. 1936. № 7. С. 6.
27. Помер начальний Вожд Української Галицької Армії генерал Мирон Тарнавський. *Земля і Воля*. 1938. № 11. С. 3.
28. Резолюції прийняті на публичних маніфестаційних зборах дня 13. червня 1937. в Ужгороді. *Земля і Воля*. 1937. № 10. С. 3.
29. Русинство. *Земля і Воля*. 1934. № 6. С. 1–2.
30. Сірма. – Що говорять Фенціківці про наш синьо-жовтий прапор. *Земля і Воля*. 1936. № 11. С. 4.
31. Тарас Шевченко – великий геній великого нашого народу. *Земля і Воля*. 1936. № 6. С. 1.
32. Тимофій. Василю Коржику, газді села Маслечко коло Поляни. *Земля і Воля*. 1934. № 3. С. 2.
33. Українцям – українська радіостанція! *Земля і Воля*. 1935. № 10. С. 1–2.
34. У.-М. Відсвяткуймо 20-ліття «Гуцульської республіки»! *Земля і Воля*. 1937. № 21. С. 1.
35. Ференц П. П. Формування української ідентичності на Закарпатті в 20-30-х роках XX століття: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2006. 16 с.
36. Чучка П. П. Національна свідомість закарпатських українців у XX столітті: етнолінгвістичний та культурно-історичний аспекти. Ужгород, 2005. 60 с.
37. Шаркань В. В. Журнал «Пластун» як чинник формування мовної свідомості молоді в Підкарпатській Русі. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія*. 2025. 4 (18). С. 195–200. DOI:10.32689/maup.philol.2025.4.26.
38. Штефан А. К. Modus vivendi. *Земля і Воля*. 1935. № 2. С. 1.
39. Штефан А. К. Ще раз модус вівенді. *Земля і Воля*. 1935. № 6. С. 2.
40. Штефко М. Давна і теперішня інтелігенція. *Молодий Плугар: двотижнева прилога «Землі і Волі»*. 1935. № 2. С. 1.

**Sharkan V. V. DISCURSIVE STRATEGIES FOR ASSERTING UKRAINIAN IDENTITY
IN THE PUBLICATIONS OF THE “ZEMLIA I VOLIA” NEWSPAPER**

The article analyzes the discursive strategies and linguopragmatic features of asserting Ukrainian national identity in Subcarpathian Rus based on the materials of the “Zemlia i Volia” newspaper, which was published during 1934–1938 and served as an organ of the Republican Agricultural (Agrarian) Party. It was found that one of the key strategies of the publication was the gradual replacement of the traditional local self-designation “Rusyn” with the nationwide ethnonym “Ukrainian”. In the discourse of the newspaper, this transition was conceptualized not as a simple change of name, but as a marker of political and social maturation, the transformation of the local peasant from a passive object of administrative influence into a conscious subject of socio-political life and a true master of their own land. Given the conservatism of the local population, the editorial board employed a transitional discursive tactic of ethnonym synonymization, using names such as “Rusyn-Ukrainian” and explaining to readers that these terms denote the same concept. It is emphasized that the pragmatics of rejection, implemented through the formation of the “us” versus “them” opposition, became an important tool for constructing identity. The strategies for creating a discourse of national distinctiveness and historical continuity are analyzed, attention given to the work with youth on the pages of the “Molodyi Pluhar” supplement. In the political dimension, the Ukrainian movement was positioned as a reliable state-building force, loyal to the Czechoslovak Republic, which serves as the best defense against Hungarian and Polish revisionism. Emotional and value-based strategies of influencing the reader were also identified, among which biblical metaphors and appeals to the image of the “peasant mother” dominated. The attempts of individual authors (specifically A. Shtefan) to form a discourse of tolerance and political compromise (“modus vivendi”) with the Moscovophile camp through temporary linguistic and orthographic dualism and the re-evaluation of the opponents’ image as the “prodigal sons of our nation” were also investigated.

Keywords: Subcarpathian Rus, Ukrainian identity, Ukrainian language, discursive strategies, linguopragmatics, “Zemlia i Volia” newspaper.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Шульська Н. М.

<https://orcid.org/0000-0003-4703-1798>

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Зінчук Р. С.

<https://orcid.org/0000-0002-5432-7346>

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Римар Н. Ю.

<https://orcid.org/0000-0003-2471-7703>

Білоцерківський національний аграрний університет

АГРАРНА ЛЕКСИКА В СУЧАСНІЙ НЕОФІЦІЙНІЙ КОМУНІКАЦІЇ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті досліджено функціонування лексем аграрної тематики в сучасній неофіційній військовій комунікації на матеріалі позивних українських захисників. Зауважено про активізацію неформальних номінативних практик у воєнному дискурсі, де позивні виконують не лише ідентифікаційну, а й символічну, психологічну та комунікативну функції. Проаналізовано структурно-семантичні й функційні особливості аграрно маркованих мілітіпсевдонімів, спорадично з'ясовано їхні мотиваційні характеристики та роль у процесах вторинної номінації. У межах аналізу виокремлено кілька основних тематичних груп аграрної лексики, що беруть участь у творенні позивних імен: номінації осіб за родом занять; назви сільськогосподарських культур; найменування знарядь праці та техніки; назви господарських об'єктів, структур, інших понять аграрної сфери. Установлено, що такі позивні реалізують як прямі номінативні зв'язки з аграрною сферою, так й опосередковані метафоричні та метонімічні перенесення значень. У результаті дослідження доведено, що аграрна лексика – продуктивна база творення позивних, оскільки забезпечує високу образність, асоціативність і різноманітність номінацій. Виявлено, що позивні цієї групи виконують не лише ідентифікаційну функцію, а й відображають професійний досвід, соціокультурні уявлення, риси характеру військовослужбовців, а також колективні цінності військового середовища. Окрему увагу приділено мотиваційним наративам походження позивних. Вони репрезентовані в медійних текстах у формі прямої або непрямої мови, дають змогу реконструювати внутрішню логіку номінації та поглиблюють розуміння позивного як елемента особистісної та групової ідентичності у воєнному дискурсі. Результати дослідження засвідчують значний номінативний потенціал аграрної лексики у формуванні позивних, зумовлений її образністю та культурною закоріненістю.

Ключові слова: аграрна лексика, неофіційна комунікація, позивний, номінація, воєнний дискурс.

Постановка проблеми. У сучасному українському мовному просторі, особливо в умовах війни, спостерігаємо активізацію неофіційних комунікативних практик, у межах яких виникають нові мовні явища та номінативні моделі. Важливий елемент військової комунікації – позивні, тобто індивідуалізовані найменування, що виконують не лише ідентифікаційну, а й комунікативну, психологічну та символічну функції. Позивні імена виникають у середовищі військових як результат творчого переосмислення мовних ресурсів і відо-

бражають особистісні риси бійців, їхній професійний досвід, зовнішні характеристики, гумор, а також культурні й соціальні маркери. У неофіційному мовленні військових мілітіпсевдоніми часто мають метафоричний характер і базуються на різних тематичних пластах лексики, серед яких помітне місце посідає аграрна лексика. Попри наявність досліджень, присвячених військовому сленгу, професійному мовленню та неофіційній комунікації, лексика аграрної сфери в аспекті творення позивних залишається зовсім не дослі-

дженою. Виникає потреба з'ясувати, які саме лексико-семантичні групи аграрної лексики залучають до формування позивних, які мотиваційні механізми лежать в основі такого перенесення значень, а також яку роль відіграють культурні, соціальні й професійні чинники в цьому процесі. Окремої уваги потребує питання семантичної трансформації аграрних найменувань у новому комунікативному середовищі, де вони набувають додаткових конотативних відтінків – ідентифікаційних, символічних, емоційно-оцінних. Заявлена наукова проблема полягає в комплексному аналізі функціонування аграрної лексики в сучасній неофіційній військовій комунікації як засобу номінації та самоідентифікації. Актуальність теми зумовлена кількома чинниками. По-перше, сучасні соціокультурні трансформації, спричинені війною, активізують процеси мовотворення та переосмислення лексичних ресурсів української мови. По-друге, аграрна лексика як складник національно маркованого лінгвофонду відображає глибинні культурні коди українського суспільства, що знаходять нове втілення в умовах воєнної дійсності. По-третє, позивні як специфічний різновид неофіційної номінації – важливий інструмент внутрішньої комунікації, що забезпечує оперативність взаємодії, згуртованість підрозділу та формування групової ідентичності. Крім того, дослідження неофіційних антропонімів військових у контексті аграрної лексики сприяє глибшому розумінню механізмів професійного мовлення, символічного мислення та мовної креативності бійців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові розвідки засвідчують активне вивчення аграрної лексики переважно в межах фахового та перекладацького дискурсів. Зокрема, Т. Авраменко і Л. Козуб аналізують специфіку перекладу аграрної термінології та окреслюють труднощі її адекватного відтворення [1]. Т. Кушнірова і М. Бочкар зосереджують увагу на перекладі термінів рослинництва, підкреслюючи значення контексту й галузевої специфіки [4]. В. Малик досліджує лексико-семантичні особливості агрономічних термінів, зокрема їхню структурну організацію та полісемію [5]. Г. Сидорук аналізує структурно-семантичні характеристики аграрної термінології в перекладацькому аспекті, визначаючи типові моделі її функціонування [8]. Попри ґрунтовне опрацювання аграрної лексики в межах фахового та перекладацького дискурсів, у сучасному мовознавстві недостатньо досліджено її функціонування в неофіційній комунікації, зокрема серед військового сленгу та позивних, що й зумов-

лює актуальність нашої розвідки. У сучасних лінгвістичних дослідженнях позивні осмислюють як важливий компонент неофіційної військової комунікації та специфічний різновид антропонімії. Зокрема, В. Калініченко визначає мілітіпсевдоніми як окремий тип власних назв, що виконують насамперед ідентифікаційну та комунікативну функції [2]. С. Ковтюх доповнює цей підхід аналізом словозмінних парадигм, доводячи, що позивні активно інтегровані в граматичну систему української мови [3]. О. Мироненко розглядає неофіційні антропоніми як різновид вторинної номінації, підкреслюючи їхню роль у репрезентації соціокультурної ідентичності військових [6]. С. Петрова характеризує лексичну базу їхнього творення, виокремлюючи різні тематичні джерела, серед яких фіксуємо й аграрну лексику як основу для метафоричних назв [7]. Н. Хрустик, С. Петрова і С. Серкал зосереджують увагу на мотиваційних чинниках виникнення позивних, що відображають індивідуальні характеристики носіїв або обставини їхнього формування [9]. Дослідники також вивчають специфіку творення неофіційних іменувань бійців у воєнному медіадискурсі [10] та їхній зв'язок із культурними реаліями [11], що підсилює їхню функцію як маркерів сучасного соціального досвіду. Отже, попри наявні напрацювання, роль окремих лексичних підсистем, зокрема аграрної, у формуванні позивних у неофіційній комунікації потребує подальшого системного дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити аналіз аграрної лексики в сучасній неофіційній комунікації на матеріалі позивних українських військових, зокрема з'ясувати структурно-семантичні характеристики, джерела мотивації та функції в процесах номінації й ідентифікації, а також у визначенні ролі лексем аграрної тематики як однієї з продуктивних баз творення мілітіпсевдонімів у комунікативному просторі. Матеріалом дослідження слугувала сучасна неофіційна військова комунікація, зокрема позивні захисників як специфічні одиниці неформальної антропонімії.

Виклад основного матеріалу. У сучасному мовознавстві зростає зацікавлення вивченням мовних явищ, що постають на перетині воєнного, професійного та медійного дискурсів. Особливу увагу привертають позивні українських бійців як динамічний і соціально маркований елемент неофіційного іменування, що відображає індивідуальні й колективні смисли. У цьому контексті позивні постають як специфічний різновид неофіційного антропонімікону, що функціонує в умовах

воєнного дискурсу та водночас активно репрезентований у медійному просторі.

Одним із лексико-семантичних пластів, що слугує основою для творення позивних, є аграрна лексика. Звернення до неї зумовлене глибинною вкоріненістю відповідних номінацій в українській мовно-культурній традиції, а також їхньою образністю та семантичною ємністю. Такі позивні актуалізують асоціативні зв'язки із землею, працею, врожаєм, витривалістю й відновленням, що надає їм додаткового символічного змісту та сприяє формуванню індивідуальних і групових ідентичностей у воєнному середовищі. Аналіз зібраного матеріалу дає змогу виокремити кілька основних тематичних груп позивних українських захисників, в основі яких лежать лексеми аграрної тематики. Такі номінації не лише віддзеркалюють професійний або регіональний досвід мовців, а й виконують ідентифікаційну, експресивну та символічну функції, актуалізуючи традиційно значущі для української культури образи землі, праці та врожаю. Водночас їхнє функціонування в медійному дискурсі засвідчує процеси вторинної номінації та семантичного переосмислення аграрної лексики в умовах війни.

Інколи позивні цього тематичного різновиду сформовані не лише як прямі номінації аграрних реалій, але й як результат словотворчих трансформацій або асоціативних переосмислень власних прізвищ чи імен військовослужбовців. У таких випадках вихідна антропонімічна основа зазнає семантичного або фонетичного зближення з лексемами аграрної сфери, що сприяє появі індивідуалізованих і водночас образно мотивованих номінацій. Такий спосіб творення підсилює експресивність номінацій і демонструє креативний характер сучасного військового неофіційного іменування. Серед найбільш репрезентативних тематичних груп лексем аграрної тематики як основ творення мілітіпсевдонімів диференціюємо такі:

1. Назви осіб за родом занять. Ця група охоплює позивні, утворені від найменувань осіб за родом занять у сфері сільського господарства, напр. *Пам'яті молодшого сержанта Олега Бурковського (позивний «Агроном»)* (ukrinform.ua, 24.06.2025); *Позивний «Фермер»: загинув за землю, на якій мріяв ростити хліб (ФОТО)* (persha.kr.ua, 13.05.2025); *Олександр, який обрав собі позивний «Пасічник» розповідає, що після початку війни їхав із сім'єю на Захід України практично навантаження* (loda.gov.ua, 01.09.2022); *Михайло із Рівненщини – чоловік із трудової заправки. Тракторист, механізатор, господар на землі. Звідси*

й позивний – Комбайнер (itvmg.com, 06.06.2025); *«Найкоротша відстань до ворога у мене була пів метра», – Олександр, позивний «Механік»* (ukrinform.ua, 06.03.2023); *53-річний молодший сержант Григорій Лапчак (позивний «Тракторист») загинув 12 жовтня 2023 р. на Куп'янському напрямку* (memorybook.org.ua, 15.12.2023); *Микола Іванович на війні спершу мав позивний «Ветеринар», а згодом побратими почали називати його «Батя» – за досвід, підтримку та витримку* (ukrinform.ua, 19.11.2024); *Додому «на щиті» повертається мужній воїн – Микола Аксьонов, позивний «Виноградар», який загинув під час виконання бойового завдання на Донеччині* (zink.gov.ua, 06.10.2025). Бачимо, що номінації цієї тематичної групи відображають як реальний професійний досвід військових, так й узагальнені уявлення про працю на землі, виконуючи ідентифікаційну та символічну функції. Такі позивні підкреслюють зв'язок носія з аграрною сферою, актуалізують риси працьовитості, витривалості та надійності, а в медійному дискурсі сприяють увиразненню особистісного образу захисника.

2. Номінації, утворені від назв сільськогосподарських культур. Неофіційні антропоніми цієї тематичної групи становлять значний пласт аграрно маркованих номінацій, що ґрунтуються на безпосередніх назвах рослинництва, садівництва, овочівництва та кормових культур. Такі позивні виконують передусім ідентифікаційну функцію, однак водночас набувають метафоричного й символічного змісту, напр. *Від навідника до командира міномета – історія військовослужбовця 143 ОМБр на позивний «Жито»* (ukrinform.ua, 09.09.2025); *Прикордонник на позивний «Кукурдза» робить попкорн з окупантів за допомогою ударного дрону* (youtube.com/watch?v=xY-0iWTxIE); *Військовослужбовець із позивним «Соняшник» з Вінниччини – головний сержант роти одного з підрозділів 144 ОМБР* (suspilne.media, 21.12.2025); *На війні загинув солдат 128-ї бригади ТрО з Дніпра на прізвисько «Сеньйор Помідор»* (opentv.media, 07.05.2024); *Військовий з позивним «Фрукт» пробує на позиціях у Вовчанську понад пів року* (suspilne.media/kharkiv, 01.04.2026); *Капітан «Малина» – танкіст за покликанням миколаївської бригади* (nikpravda.com.ua, 07.06.2024); *Майбутній економіст, громадський діяч, а нині – військовослужбовець з позивним «Гречка»* (pro100media.com.ua, 01.02.2023); *Денис Прокопенко, позивний «Редіс» – підполковник Національної гвардії України, командир полку «Азов», учасник російсько-української*

війни, Герой України (tsn.ua, 22.09.2023); Юрій Капустяк, позивний **Капуста**, майор Збройних сил України, Народний герой України багато років віддав службі у 24-ій бригаді (tv-park.ua, 05.07.2023); Солдат Сергій Мельник (позивний **Перець**) загинув 30 вересня 2023 р. поблизу с-ща Діброва на Луганщині (memorybook.org.ua, 15.06.2024); «Дуель зі смертю». Гвардієць на псевдо **Часник** про оборону Покровська, ворожі штурми і гранату для окупанта (zahid.espresso.tv, 14.04.2025); Пережив окупацію та боронить країну: як служить на Донеччині боєць **Персик** зі 152 ОЄБр (uspilne.media/donbas, 12.09.2025); **«Абрикос»** на війні: від волонтера до оператора дронів (dnipro.tv, 28.02.25). У цьому дискурсивному полі такі найменування зазвичай пов'язують з уявленнями про життєтворчість, природну силу, витривалість і здатність до відновлення. Журналісти часто через позивні імена конструюють образи військових, що апелюють до української землеробської традиції, природного довкілля та колективної культурної пам'яті, акцентуючи на зв'язку захисників із землею як першоджерелом енергії й життя. Водночас у звучанні позивних цієї групи нерідко фіксуємо розмовні, варіативні або знижені форми, що надають їм більш неформального та індивідуалізованого характеру.

3. Позивні, мотивовані назвами знарядь праці і техніки. Неофіційні номінації цієї групи утворені від найменувань механізмів та інструментів, що використовують у землеробстві та виробничих процесах, пор. *Військовий на позивний **Трактор**, невисокий чоловік у панамі та окулярах, очолює взвод пілотів саме таких БПЛА* (nv.ua, 30.04.2024); Владислав **«Мотоблок»**: командир із Первомайська, який просто робить свою справу (hegard.city, 09.10.2025); Боднарюк Денис Володимирович (позивний **Комбайн**) (chugui-v-gromada.gov.ua, 14.10.2025). Такі позивні часто мають метафоричний характер і можуть відображати не лише професійний досвід або попередню діяльність військовослужбовців, а й асоціативне осмислення техніки як символу сили, витривалості, надійності та здатності працювати в складних умовах. У воєнному дискурсі ці номінації набувають додаткового експресивного навантаження, формуючи образи людей, які асоціюються з потужністю, функціональністю та ефективністю дії.

4. Номінації, що постанали від назв господарських об'єктів і структур, інших понять аграрної сфери. Вони репрезентують просторово-організаційний вимір сільськогосподарської діяльності

та пов'язані з місцями виробництва, зберігання або організації аграрних процесів, пор. *Захищати рідну землю від російських окупантів старший солдат Євген на позивний **«Пасіка»** пішов уже вдруге* (che.sn.ua, 16.01.2026); Далі чути, як Сенцов, позивний **«Грунт»**, передає по рації побратимам: *«Повз нас проїхали 4 танки, вони стріляли, але поїхали далі на жезелезку. Як прийняв?»* (23.11.2023); *«Життя на цьому не закінчується»*: історія **«Дядька Чорнозема»** із 128 ОБМБр, який після ампутації ноги повернувся на фронт (suspilne.media/zaporizhzhia, 23.08.2025). Такі номінації часто мають узагальнювальний або метонімічний характер, оскільки назва об'єкта перенесена на особу як символ належності до певного середовища, способу життя чи професійного досвіду. У воєнному дискурсі вони можуть актуалізувати уявлення про стабільність, упорядкованість, прив'язаність до землі або управлінсько-організаційні якості. Медійні тексти засвідчують, що подібні найменування сприяють створенню лаконічних, але змістовно насичених образів, які через прості аграрні реалії передають ширший спектр асоціацій, пов'язаних із працею, відповідальністю та функціональною роллю людини у спільноті.

У медіаматеріалах неодноразово фіксуємо наявність мотиваційних історій походження позивних, поданих як через пряму мову самих військовослужбовців, так і через непряму – у викладі журналістів. Бійці нерідко самі пояснюють вибір або надання їм свого другого імені на війні, розкриваючи його зв'язок із попереднім фахом, життєвими обставинами, індивідуальними рисами чи випадковими ситуаціями, або ж ці відомості подають медійники. Такі наративи виконують важливу інтерпретаційну функцію, оскільки дають змогу простежити внутрішню мотивацію номінації, а також поглиблюють розуміння семантики позивного як елемента особистісної та колективної ідентичності у воєнному дискурсі, пор. *У війську Анатолій отримав псевдо **«Агроном»** від своєї цивільної спеціалізації* (suspilne.media/lutsk, 24.03.2023); *Боєць 53-ї ОБМБр отримав позивний **«Агроном»** завдяки своїй неабиякій господарській жилці: «Ще коли служив у зоні ООС, на позиціях вирощував овоч. Садив, доглядав. Так і приліпилося до мене – **«Агроном»**. Коли прийшла велика війна, про садівництво довелося забути», – розповів Артем*» (zemliak.com, 23.02.2024).

Отже, бачимо, що тематичні групи аграрної лексики, залученої до творення позивних, демонструють її різнорівневу семантичну організацію

та високу номінативну продуктивність у сучасній неофіційній військовій комунікації. Найбільш репрезентативними виявилися назви осіб за родом занять, номінації сільськогосподарських культур, менш продуктивні – лексеми на позначення знарядь праці та господарських об'єктів, що формують різні моделі вторинної номінації. У межах цих груп активно зреалізовані метафоричні та метонімічні перенесення значень, які забезпечують образність і багатозначність позивних. Загалом аграрна лексика постає важливим когнітивно-образним ресурсом формування сучасних мілітіпсевдонімів.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження засвідчило, що аграрна лексика – одна з продуктивних тематичних баз творення позивних у сучасній неофіційній військовій комунікації. У межах аналізованого матеріалу виокремлено кілька основних груп таких номінацій: назви осіб за родом занять, найменування сільськогосподарських культур, знарядь праці та техніки, а також господарських об'єктів і структур. Встановлено, що позивні аграрного походження характеризуються поєднанням прямих і переносних номі-

наційних механізмів, зокрема метафоризації та метонімізації. Це зумовлює їхню семантичну багатшаровість і високу образність. Такі одиниці не лише виконують ідентифікаційну функцію, а й набувають символічного, оцінного та експресивного навантаження, відображаючи як індивідуальний досвід військовослужбовців, так і колективні уявлення про працю на землі, силу, витривалість та організованість. Окремо відзначено, що мотиваційні наративи походження позивних, зафіксовані в медіадискурсі, сприяють глибшому розумінню внутрішньої логіки номінації та розкривають зв'язок між позивним і біографічними, професійними або ситуативними чинниками. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з розширенням аналізу інших тематичних лексичних джерел творення неофіційних антропонімів військових, вивченням регіональних і соціальних особливостей їхнього функціонування, а також зіставленням позивних у різних типах дискурсу (усному, медійному, цифровому). Важливе й вивчення когнітивних механізмів номінації у військовому середовищі та ролі культурних кодів у формуванні сучасної неофіційної антропонімії.

Список літератури:

1. Авраменко Т. В., Козуб Л. С. Специфіка перекладу термінології в аграрному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». 2016. Вип. 62. С. 13–15.
2. Калініченко В. І. Мілітіпсевдоніми як особливий вид антропонімів у вітчизняних лінгвістичних студіях. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди*. 2022. Вип. 56. С. 256–267.
3. Ковтюх С. Система чинників для визначення словозмінних парадигм мілітіпсевдонімів у сучасній українській літературній мові. *Філологічний часопис*. 2021. Вип. 2 (18). С. 37–46.
4. Кушнірова Т. В., Бочкар М. В. Особливості перекладу аграрної термінології підгалузі рослинництва в сучасному фаховому дискурсі *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: *Філологія*. 2024. № 69 Т. 2. С. 8–11.
5. Малик В. М. Лексична семантика англійських термінів в агрономії. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 31. С. 49–55.
6. Мироненко О. В. Вторинні номінації як репрезентанти соціально-культурної ідентифікації українських військових. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 33. Т. 2. С. 25–30.
7. Петрова С. Лексична база творення позивних українських бійців – учасників збройного конфлікту на Сході України. *Філологічні студії: зб. наук. статей студ. філол. факульт. / відп. за вип. В. Б. Мусій*. Одеса: Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова, 2019. Вип. X. С. 89–93.
8. Сидорук Г. І. Аналіз структурно семантичних характеристик термінів аграрного спрямування в перекладацькому аспекті. *Міжнародний філологічний часопис*. 2021. Вип. 12 (4). С. 53–58.
9. Хрустик Н. М., Петрова С. А., Серкал С. А. Позивні українських військовослужбовців: мотиви номінації. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: *Філологія*. 2021. № 26. 2 (24). С. 104–114.
10. Шульська Н. М., Кирилюк О. Л., Салтан В. Л. Неофіційна антропонімна лексика воєнного медіа-дискурсу: специфіка творення й номінація. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: *Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35 (74). № 6. С. 27–32.
11. Шульська Н. М., Зінчук Р. С., Калита О. П. Українські культурні реалії в сучасній неофіційній військовій антропонімії: на матеріалі мови медіа. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: *Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 36 (75). № 4. Ч. 1. С. 86–91.

Shulska N. M., Zinchuk R. S., Rymar N. Yu. AGRICULTURAL LEXIS IN CONTEMPORARY INFORMAL COMMUNICATION: STRUCTURAL-SEMANTIC AND FUNCTIONAL FEATURES

The article examines the functioning of agricultural lexical units in contemporary informal military communication based on the material of Ukrainian defenders' call signs. It is noted that informal nominative practices in military discourse are becoming increasingly active, where call signs perform not only an identifying function but also symbolic, psychological, and communicative roles. The structural-semantic and functional features of agriculturally marked military pseudonyms are analyzed, their motivational bases and role in secondary nomination processes are clarified.

Within the analysis, several main thematic groups of agricultural vocabulary involved in the formation of call signs are identified: nominations derived from names of persons according to their occupations in agriculture; names of agricultural crops; designations of tools and machinery; as well as names of agricultural facilities and structures. It is established that such call signs realize both direct nominative connections with the agricultural sphere and indirect metaphorical and metonymic transfers of meaning.

The study demonstrates that agricultural lexis represents a productive basis for the formation of call signs, as it provides a high degree of imagery, associativity, and diversity of nominations. It is found that call signs of this group perform not only an identifying function but also reflect professional experience, sociocultural perceptions, character traits of military personnel, as well as collective values of the military environment.

Particular attention is paid to motivational narratives of call sign origins, recorded in media texts in the form of direct or indirect speech. These narratives allow for the reconstruction of the internal logic of nomination and deepen the understanding of the call sign as an element of personal and group identity in military discourse.

The results of the study confirm the significant nominative potential of agricultural lexis in the formation of call signs, determined by its imagery and cultural embeddedness.

Keywords: agricultural lexis, informal communication, call sign, military discourse.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Юлдашева Л. П.

<https://orcid.org/0000-0002-6561-8827>

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Кобиліна Ю. М.

<https://orcid.org/0000-0002-1406-0093>

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИ ВІЙНИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПІСЕННОМУ ДИСКУРСІ: КОГНІТИВНО-ПОЕТИЧНИЙ І САКРАЛЬНИЙ ВИМІРИ

У статті здійснено комплексний аналіз концептуальних метафор війни в сучасному українському пісенному дискурсі з позицій когнітивної поетики та з урахуванням сакрального виміру смислотворення. Актуальність дослідження обґрунтована необхідністю комплексного вивчення мовних механізмів репрезентації воєнного досвіду в умовах сучасної російсько-української війни, а також недостатньою розробленістю проблеми метафоричної концептуалізації війни саме в пісенному дискурсі як окремому типі художньо-комунікативної практики. Метою статті є визначення, систематизація та інтерпретація когнітивно-поетичних моделей метафоризації війни, а також з'ясування ролі сакралізації як способу осмислення травматичного досвіду в пісенному тексті. Методологічну основу становлять положення когнітивної лінгвістики (теорія концептуальної метафори), когнітивної поетики, дискурс-аналізу та психолінгвістики. У процесі дослідження встановлено, що сучасний український пісенний дискурс формує цілісну систему концептуальних метафор війни, серед яких провідними є такі моделі: війна як стихія (земля, океан, хвиля), війна як вогонь і руйнування, війна як рух і динамічний потік, війна як тілесний і матеріальний досвід, війна як простір травми і внутрішнього розламу. Кожна з цих моделей забезпечує специфічний спосіб осмислення воєнної реальності, апелюючи до базових сфер людського досвіду – природної, тілесної, просторової та емоційної. Особливу увагу приділено сакральному виміру метафоризації війни, який реалізовано за допомогою молитви як форму колективного мовлення, образів Бога, Богородиці, ангелів, а також сакралізуючи жертву, пам'ять та національний простір.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням порівняльного аспекту (зіставлення українського матеріалу з іншими національними традиціями), а також із вивченням функціонування концептуальних метафор війни в різних типах дискурсу: публіцистичному, медійному, художньому та цифровому.

Ключові слова: концептуальна метафора, пісенний дискурс, війна, сакралізація, воєнний дискурс, травма, мовна картина світу.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна належить до провідних чинників трансформації сучасної української мовної картини світу. Вона зумовила глибокі зміни в семантичній структурі мови, системі образів і способах концептуалізації дійсності. Війна як екзистенційна подія виходить за межі суто історичного чи політичного явища, набуваючи статусу когнітивного досвіду, що потребує мовного осмислення. У таких умовах особливо значущими є механізми, що уможливають інтерпретацію травматичної реальності та

її структурування. До ключових механізмів належить метафора. У контексті воєнного дискурсу вона слугує для перекодування екстремального досвіду в систему зрозумілих образів, формує специфічні концептуальні моделі війни. Саме завдяки метафоричним структурам війна постає як стихія, вогонь, рух, тілесний біль або внутрішній розлам, що свідчить про її глибоку інтеграцію в когнітивні та емоційні процеси.

Особливо виразно ці процеси реалізовані в пісенному дискурсі, який поєднує вербальний

і музичний коди. Йому притаманний високий рівень емоційної інтенсивності, повторюваності й комунікативної мобільності. Сучасна воєнна українська пісня виконує не лише естетичну, а й когнітивну, аксіологічну та психотерапевтичну функції, стає простором колективного осмислення війни. Пісенний текст оперативно фіксує мовні інновації, водночас конструює образні моделі, завдяки яким можна інтерпретувати воєнні події.

Поряд із когнітивно-поетичним виміром метафоризації у пісенному дискурсі виразно виявляється сакральний вимір осмислення війни. У текстах воєнного часу активно функціують релігійні образи, молитва, звернення до Бога, Богородиці, ангелів, а також символіка жертви, пам'яті та ритуалу. Ці елементи не зводяться до декоративної стилістики, а формують окремий спосіб концептуалізації війни, у межах якого її осмислюють як метафізичне випробування, моральну боротьбу та досвід межі. Сакралізація в цьому контексті функціонує як дискурсивна стратегія, що уможливорює структурування хаотичного і травматичного досвіду, надаючи йому смислової завершеності.

Актуальність дослідження визначає потреба системного аналізу концептуальних метафор війни в сучасному українському пісенному дискурсі, з урахуванням їхніх когнітивно-поетичних та сакральних рис.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У численних наукових працях воєнний дискурс представлено як специфічний різновид комунікації, що поєднує інформативну, оцінну, ідентифікаційну та експресивну функції. Так, О. Тараненко наголошує на динамічності воєнної лексики, підкреслюючи її здатність оперативно реагувати на суспільно-політичні зміни, що виявляється у стрімкому оновленні словникового складу, появі неологізмів і семантичних трансформацій [5]. У працях Л. Шитик воєнний дискурс осмислено як систему мовних стратегій, у межах яких лексичні одиниці виконують не лише номінативну, а й аксіологічну та світоглядну функції, формують уявлення про події, учасників і ціннісні орієнтири війни [6]. Важливим аспектом дослідження є аналіз семантичних трансформацій мовних одиниць у воєнному контексті. Н. Клименко звертає увагу на підвищену емоційність текстів воєнного часу, концентрацію оцінної лексики та активне формування нових значень у межах уже наявних слів [2]. У цьому контексті мова війни постає як динамічна система, у якій відбувається переосмислення традиційних значень, формування нових конотативних відтінків і закріплення нових семантичних домінант.

Проблему мови війни у зв'язку з національною ідентичністю та колективною пам'яттю розглянуто у працях С. Єрмоленко [1] та Л. Масенко [4]. Дослідниці зазначають, що в умовах війни мова набуває статусу інструмента спротиву та маркера національної стійкості, а мовні одиниці виконують функцію репрезентації спільного досвіду та консолідації суспільства.

У межах когнітивно-дискурсивного підходу суттєвий акцент зроблено на дослідженні механізмів осмислення реальності за допомогою категорії контрасту, оцінності та концептуальної напруги. У працях Л. Юлдашевої контраст постає як один із базових механізмів організації сенсу, що забезпечує структурування складних явищ і підсилює їхній інтерпретаційний потенціал [7–8]. Такий підхід є методологічно важливим для аналізу воєнного дискурсу, у якому протиставлення, поляризація та смислова напруженість відіграють ключову роль у формуванні значення.

Теоретичне підґрунтя дослідження метафоричних механізмів осмислення війни становлять праці з теорії концептуальної метафори, передусім дослідження Дж. Лакоффа та М. Джонсона [9], у яких метафору трактовано як базовий когнітивний механізм, що забезпечує перенесення значень із конкретних сфер досвіду на абстрактні. У цьому контексті метафора представлена як спосіб мислення, що формує концептуальні моделі реальності.

Попри значну кількість досліджень, присвячених воєнному дискурсу, семантичним трансформаціям і когнітивним механізмам осмислення реальності, у лінгвістичному аспекті пісенний дискурс залишається недостатньо опрацьованим. Наявні науковці здебільшого зосереджені на загальних характеристиках мови війни або на аналізі художніх текстів, водночас пісенна творчість розглянута фрагментарно, переважно в межах культурологічних чи літературознавчих підходів.

Постановка завдання. Мета статті – ідентифікація, виявлення та систематизація концептуальних метафор війни в сучасному українському пісенному дискурсі, а також у визначенні їхніх когнітивно-поетичних і сакральних вимірів. Досягнення мети передбачає розв'язання низки завдань: окреслити теоретичні засади аналізу концептуальної метафори у воєнному дискурсі, виявити основні когнітивно-поетичні моделі метафоризації війни в пісенних текстах, проаналізувати сакральний вимір метафоричного осмислення війни.

Методологічні засади дослідження формують методи когнітивно-дискурсивного аналізу, опи-

совий та структурно-семантичний метод, а також елементи когнітивної поетики, що дають змогу виявити механізми метафоричної концептуалізації війни та особливості їхнього функціонування в пісенному тексті.

Виклад основного матеріалу. У сучасному українському пісенному дискурсі метафора є одним із ключових когнітивних механізмів осмислення війни. Вона забезпечує перехід від безпосереднього, часто невимовного досвіду до структурованого мовного знання, у якому війна представлена за допомогою системи образних відповідників: стихійних, тілесних, просторових, динамічних. Саме в цих моделях фіксовано спосіб колективного переживання війни, її інтерпретації та включення в смислову картину світу.

Однією з найпоширеніших репрезентованих є модель війни як стихії, що акцентує її неконтрольованість, масштабність і тотальність впливу. У пісенному тексті війна представлена як подія, що власне порушує основи буття, змінює стан світу на рівні природних процесів. Це особливо виразно простежується в рядках: *«Одного ранку, ще й на світанку / Земля зоригнулась...»* (Х. Соловій). Війну представлено як сейсмічний зсув, що охоплює не лише соціальний, а й природний вимір. Реакція землі набуває тілесних ознак, а отже, подія переводиться в площину базових, дораціональних відчуттів. Подальше розгортання цієї моделі відбувається за допомогою метафори внутрішньої мобілізації *«І враз закипіла наша кров»*, де стихійність переносена у сферу тілесного досвіду, поєднує природний і фізіологічний рівні. У межах тієї самої моделі функціонує і персоніфікований образ простору (*«І заревів старий Дніпро»*), у якому ріка постає як носій історичної пам'яті та емоційної реакції, що підсилює ефект колективного переживання.

Іншим потужним вектором метафоризації є осмислення війни як вогню і руйнації. У цій моделі війна функціонує як абсолютна руйнівна сила, що спустошує простір і знищує його цілісність. У рядку *«Тут тільки вогонь і свіжа зола»* (С. Соловій) *вогонь* – символ тотального знищення, а *зола* – знак завершеного руйнування, яке водночас ще не стало минулим, адже означена як *свіжа*. Особливої семантичної напруги набуває образ, у якому руйнування поєднується із сакральною символікою: *«Як свічки у церкві – палаючі хати»* (Г. Бабич). Тут метафоричне порівняння трансформує знищення в ритуальний акт пам'яті, де трагедія набуває ознак сакралізованого досвіду.

Важливе місце посідає модель війни як руху й динамічного потоку, що акцентує її мінливість, швидкість і некеровану енергію. У цьому разі війна представлена як сила, що не має стабільної форми, але постійно змінює конфігурацію простору й стан суб'єкта. У рядках *«Я лютую свою перетворю на вітер»* та *«Я рознесу їх, мов шалений вихор»* (С. Соловій) метафору руху поєднано з ідеєю трансформації внутрішнього стану в активну силу. Вітер і вихор репрезентують не лише стихійність, а й потенціал дії, що підпорядковується суб'єктові. Доповнює цю модель образ висоти й огляду *«Як сокіл в небі, бачу ворогів»*, де війну осмислено крізь перспективу контролю та просторового домінування.

Окремий пласт становить метафоризація війни як тілесного й матеріального досвіду, у межах якої відбувається переосмислення фізичної природи людини. Війна в цьому разі проникає в тіло, змінює його характеристики, підпорядковує його новим законам існування. У рядках *«Моє серце – сталь! / Моя кров – Азов!»* (С. Соловій) відбувається радикальне ототожнення внутрішнього світу людини з матеріалом і простором боротьби. *Серце* втрачає свою традиційну емоційну функцію й набуває ознак міцності, водночас *кров* стає символом колективної ідентичності. Подібний ефект має і парадоксальна формула: *«Ти металом зціли наші рани»* (С. Соловій), у якій матеріал руйнування одночасно функціонує як засіб відновлення. У цій моделі тілесність і матеріальність утворюють єдине смислове поле, у якому війна постає як процес радикальної трансформації людської природи.

Не менш значущою є модель війни як простору травми й внутрішнього розламу, де основний акцент зміщено із зовнішніх подій на психологічний досвід. У цьому разі війна – це стан, що руйнує цілісність особистості, змінює її сприйняття світу й себе. У рядках *«Серце, ніби скло, розбилося давно»* та *«Місто спить, але в мені лунає вибухи війни»* (Kazka) зовнішня реальність переносена у внутрішній простір, де набуває форми постійної присутності. Війна перестає бути подією й стає станом свідомості. Подібну функцію виконує і метафора стисненого простору: *«Там, де горить земля і ріже димом, Там, де зішшовся світ довкола клином»* (М. Стасула), у якій світ втрачає відкритість і перетворюється на замкнений простір болю. Контрастна метафора *«Цвітуть квіти мінних зон! / Дихає війна»* (О. Семешук, Farinhate) поєднує несумісні семантичні поля життя і смерті, підкреслюючи абсурдність і граничність переживаного досвіду.

Одним із провідних способів концептуалізації воєнного є сакральний вимір. У ситуації граничної напруги, коли реальність виходить за межі звичних пояснювальних моделей, мова звертається до сакрального коду як до універсальної системи смислотворення. Саме в його межах війна осмислюється не лише як історична подія, а як випробування, жертва, межовий стан буття, що потребує не тільки раціонального, а й метафізичного тлумачення.

Однією з найвиразніших форм сакральної концептуалізації війни є молитва, яка в пісенному дискурсі набуває ознак колективного ритуалу. Її мовна організація ґрунтується на імперативності, повторюваності та ритмічності, що створює ефект спільного звернення і синхронізації переживання. У рядках «*Pray for Ukraine! / Pray for Ukraine now!*» (Kazka) молитва постає як заклик, що виходить за межі індивідуального досвіду й трансформується у форму глобальної комунікації. Повторюваність формули надає їй ритуального характеру, де слово виконує функцію дії, а мовлення – функцію підтримки спільноти.

Водночас молитва може набувати інтимного, персоналізованого характеру, що виявляється у зверненні до сакральної постаті як останнього можливого адресата надії. У фрагменті пісні «*Марія свята, ти їх збережи / Мене не жалій – я вже на межі*» (С. Соловій) сакральне звернення поєднане з досвідом граничності, де мовлення фіксує стан між життям і смертю. Важливо, що імператив «збережи» спрямований не на себе, а на інших, що засвідчує колективний характер воєнної етики, у якій сакральне виконує функцію захисту спільноти.

Поряд із молитвою у пісенному дискурсі виразно артикулюється й криза сакрального порядку, що є не менш важливим аспектом осмислення війни. У ситуації радикального руйнування звичних уявлень про світ сакральне може заперечуватися або наголошуватися його відсутність. Це особливо виразно простежується в рядках: «*Ти бачила все, тут Бога нема / Тут тільки вогонь і свіжа зола*» (С. Соловій), де заперечення присутності Бога фіксує досвід катастрофи, що не піддається традиційному релігійному поясненню. Подібну функцію виконує й категоричне твердження: «*Я знаю одне: / Бог помер в Маріуполі...*» (О. Семешук, Farinhate), у якому метафора *смерті Бога* стає способом вербалізації крайнього ступеня руйнування. У цих випадках сакральне не зникає, а трансформується, переходячи в площину

екзистенційного запитання і свідчення про межу людського досвіду.

Суттєвим компонентом сакрального виміру є також сакралізація жертви й пам'яті, у межах якої смерть осмислено не як випадковість, а як подія, що набуває символічного значення. У пісенному дискурсі це реалізовано за допомогою образів, що поєднують тілесність і ритуал: «*Пливе в долонь / Обвуглена свіча / І лунуть душі / В небо журавлями*» (В. Ковтун), у яких *свічка* і *журавлі* формують ритуальний простір пам'яті, а смерть набуває ознак переходу. У цьому контексті сакралізація виконує функцію впорядкування втрати, надаючи їй смислової завершеності.

Окреме місце в сакральній концептуалізації війни посідають образи ангелів, Богородиці та землі, які формують систему символічного захисту й моральної опори. У пісенному фрагменті «*Де перестріли нас вороги / З ангелом-охоронцем... / Нас було двоє... / Неміряно – їх*» (Б. Томенчук) та «*Ангела я захистити устиг, / Ангел не встиг мене, мамо*» (Б. Томенчук) ангел – учасник події, що перебуває в одному смислового полі з людиною. Водночас його нездатність «встигнути» підкреслює трагічну обмеженість навіть сакрального захисту. Образ Богородиці формує материнський вимір сакрального, де захист пов'язаний із турботою й збереженням.

Не менш значущим є образ землі, який набуває ознак сакрального простору пам'яті: «*Матінко-земле, скільки в тобі імен!*» (О. Лоза). Звертання до землі як до живої істоти актуалізує її роль носія пам'яті, що зберігає імена загиблих, а отже, виконує функцію символічного зв'язку між минулим і сучасністю.

Висновки. Отже, концептуальні метафори війни в сучасному українському пісенному дискурсі виконують системоутворювальну функцію, поєднуючи когнітивний, емоційний, аксіологічний і сакральний виміри в єдину смислову структуру. Саме ця інтеграція визначає їхню значущу роль у формуванні мовної картини війни, де слово стає не лише засобом відображення реальності, а й інструментом її осмислення та переживання.

Перспективи подальших досліджень пов'язані передусім із поглибленням психолінгвістичного аналізу метафоричних механізмів як засобів колективного опрацювання травматичного досвіду, що відкриває нові перспективи для міждисциплінарних досліджень на перетині мовознавства, когнітології та культурології.

Список літератури:

1. Єрмоленко С. Засоби масової комунікації і мовна свідомість сучасного українця. *Культура слова*. 2013. Вип. 79. С. 123–125.
2. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
3. Костусяк Н., Навальна М. Російсько-українська війна в об'єктиві мови. Луцьк: Вежа-Друк, 2025. 340 с.
4. Масенко Л. Мова і суспільство: постколоніальний вимір. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 164 с.
5. Тараненко О. Російсько-українська війна і українська мова (попередні спостереження). *Мовознавство*. 2023. № 3. С. 3–29. DOI: 10.33190/0027-2833-330-2023-3-001.
6. Шитик Л. В., Юлдашева Л. П. Прецедентні феномени в сучасній українській поезії про війну. *Мовознавчий вісник*. 2023. Вип. 35. С. 95–108. DOI: 10.31651/2226-4388-2023-35-95-108.
7. Юлдашева Л. Антоніміїні опозиції в сучасному воєнному дискурсі. *Лінгвістичні студії*. 2025. Вип. 50. С. 134–150. DOI: 10.31558/1815-3070.2025.50.8.
8. Юлдашева Л. Парадоксальна метафора як форма імпліцитного контрасту в сучасній поезії. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки*. 2026. № 26. С. 243–254. <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2026-XXVI-30>
9. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 256 p.

Yuldasheva L. P., Kobylina Yu. M. CONCEPTUAL METAPHORS OF WAR IN CONTEMPORARY UKRAINIAN SONG DISCOURSE: COGNITIVE-POETIC AND SACRAL DIMENSIONS

The article presents a comprehensive analysis of conceptual metaphors of war in contemporary Ukrainian song discourse from the perspective of cognitive poetics, with particular attention to the sacred dimension of meaning-making. The relevance of the study is determined by the urgent need to understand linguistic mechanisms of representing war experience in the context of the ongoing Russian-Ukrainian war, as well as by the lack of systematic research on metaphorical conceptualization of war specifically in song discourse as a distinct form of artistic communication. The aim of the study is to identify, systematize, and interpret cognitive-poetic models of war metaphorization, as well as to determine the role of sacralization as a key mechanism for conceptualizing traumatic experience in song texts. The methodological framework is based on the principles of cognitive linguistics (conceptual metaphor theory), cognitive poetics, discourse analysis, and psycholinguistics. The study demonstrates that contemporary Ukrainian song discourse constructs a coherent system of conceptual metaphors of war. The dominant models include: war as a natural force (earth, ocean, wave), war as fire and destruction, war as movement and dynamic flow, war as a bodily and material experience, and war as a space of trauma and inner fragmentation. Each of these models provides a specific mode of interpreting war reality by mapping it onto fundamental domains of human experience – natural, bodily, spatial, and emotional. Special attention is given to the sacred dimension of war metaphorization, which is realized through prayer as a form of collective speech, as well as through the images of God, the Virgin Mary, angels, and the sacralization of sacrifice, memory, and national space.

Future research perspectives include expanding the comparative dimension (contrasting Ukrainian material with other national traditions) and exploring the functioning of conceptual metaphors of war across different types of discourse, including journalistic, media, literary, and digital contexts.

Keywords: conceptual metaphor, song discourse, war, cognitive poetics, sacralization, war discourse, psycholinguistics, trauma, linguistic worldview.

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'42:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.3.1/12>**Благовірна-Храновська У. М.**<https://orcid.org/0009-0006-6486-5582>

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Ущина В. А.<https://orcid.org/0000-0003-3086-4224>

Волинський національний університет імені Лесі Українки

КОНСТРУЮВАННЯ ПОЗИЦІЇ СУБ'ЄКТА ДИСКУРСИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АНГЛОМОВНИХ ОНЛАЙН-РЕЦЕНЗІЯХ

Стаття присвячена розкриттю специфіки конструювання позиції суб'єкта дискурсивної діяльності в англomовних онлайн-рецензіях. Увагу зосереджено на виявленні мовних маркерів позиціювання та описі їхньої функціональної ролі в організації рецензійного дискурсу. Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу до вивчення дискурсивних практик у цифровому середовищі, де рецензія є динамічним жанром, що поєднує інтерпретацію, оцінювання та взаємодію з читачем. Особливого значення набуває проблема опису способів, за допомогою яких рецензент маніфестує власну позицію та впливає на сприйняття тексту аудиторією. У роботі досліджено корпус англomовних онлайн-рецензій, відібраних із авторитетного видання «The Times Literary Supplement». Застосовано кількісно-якісний аналіз із ручним кодуванням мовного матеріалу. Виокремлено основні типи маркерів позиціювання: маркери оцінності, хеджування, підсилення та самопрезентації. Класифікацію здійснено з урахуванням сучасних підходів до аналізу позиції суб'єкта дискурсивної діяльності, зокрема моделі, що передбачає розмежування афективного, епістемічного та інтерсуб'єктивного компонентів. У результаті аналізу встановлено нерівномірний розподіл маркерів позиціювання. Виявлено, що ключову роль відіграють мовні засоби оцінювання, які забезпечують реалізацію афективних позицій та формують оцінний фон рецензій. Простежено, що оцінювальний компонент афективного позиціювання реалізується переважно через прикметникові конструкції, що свідчить про орієнтацію на приписування характеристик об'єкту аналізу. Визначено, що маркери хеджування посідають друге місце за частотністю, виконуючи функцію пом'якшення категоричності висловлювань і відображаючи епістемічну обережність, або політкоректність рецензента. З'ясовано, що маркери підсилення використовуються для інтенсифікації оцінок, однак поступаються за частотністю хеджам, що вказує на перевагу стратегії поміркованого формулювання суджень. Встановлено, що маркери самопрезентації є найменш уживаними, що інтерпретується як орієнтація на інклюзивну взаємодію з читачем. Отримані результати дозволяють розглядати рецензійний дискурс як такий, що поєднує виражену оцінність із помірною епістемічною категоричністю, яка межує з обережністю та завуальованістю суджень, а також з обмеженою експліцитною саморепрезентацією. Зроблено висновок про багатовимірний характер конструювання позиції суб'єкта дискурсивної діяльності, що реалізується через взаємодію різних типів мовних маркерів у межах сучасного англomовного онлайн-дискурсу.

Ключові слова: англomовна онлайн-рецензія, дискурс, мовні маркери, суб'єкт дискурсивної діяльності, позиціювання, рецензент.

Постановка проблеми. Рецензійний дискурс в англomовному онлайн-просторі є динамічним середовищем формування і трансформації комунікативних практик, у межах якого рецензент – активний суб’єкт інтерпретації та оцінювання. Цей простір відображає як усталені традиції критичного письма, так і новітні стратегії представлення суджень у цифровому середовищі. Відтак, у фокусі уваги цієї наукової розвідки перебуває позиціонування рецензента як суб’єкта дискурсивної діяльності, що, з одного боку, зумовлена особливостями організації дискурсу літературної рецензії, а з іншого, – зумовлює розмаїття підбору та застосування стратегій взаємодії з адресатом.

У сучасних наукових студіях рецензія тлумачиться як один із традиційних жанрів літературної критики, що зазнає помітних змін під впливом стрімкого розвитку цифрових технологій та інформаційного середовища. Трансформації літературного процесу, переосмислення ролей автора, рецензента й читача, а також активне поширення соціальних мереж зумовлюють нові формати та способи функціонування рецензії. Слід зазначити, що активне поширення веб-форматів значною мірою змінило рецензійні практики. Серед переваг такої тенденції О. Ясь виділяє «швидкість реагування на появу новітніх студій, гнучкість форматів, що зорієнтовані на сприйняття віртуальної аудиторії споживачів / читачів, оперативне розширення можливостей інтерактивного діалогу автор – рецензент – читач – коментатор» [2]. Водночас саме поняття рецензії як «оцінки» й «критики на форми мистецтва» (тут та надалі – переклад авторів) було окреслене ще на початку XVIII століття Джонатаном Річардсоном Старшим [6, с. 23–81]. Такий підхід насамперед підкреслює оцінну характеристику жанру. Йдеться про те, що рецензент обґрунтовує власну позицію, виокремлюючи особливості аналізованого твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть у лінгвістичних студіях позиція суб’єкта дискурсивної діяльності (англ. *stance*, надалі у тексті – позиція СДД), стала популярним об’єктом досліджень. Серед учених, які досліджували це явище, варто виділити доробок Кена Гайленда [4], Александри Джаффа [5], та Скотта Кіслінга [7]. Увага мовознавців до дискурсивного позиціонування (стансу) зумовлена його здатністю «поєднувати те, що відбувається в реальних комунікативних взаємодіях, із масштабними закономірностями функціонування мови та пояснювати причини виникнення цих закономірностей» [7]. Термін було введено Д. Байбером

і Е. Фінеган у статті «*Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect*», 1989. Відповідно до їхнього визначення, «*stance*» є лексичним і граматичним вираженням ставлень, почуттів, суджень або ступеня зобов’язаності щодо пропозиційного змісту повідомлення [3, с. 124].

У цьому дослідженні послуговуємося визначенням позиції СДД, запропонованим В. Ущиною: це спосіб, за допомогою якого мовець виявляє власні знання та ступінь упевненості щодо вербалізованого змісту висловлення (епістемічний компонент), а також емоційне й оцінне ставлення до власного або чужого повідомлення (афективний компонент), використовуючи відповідно дібрані мовні засоби [8, с. 464]. Таке розуміння дає підстави розглядати будь-яке висловлення як певну форму позиціонування мовця в комунікативному просторі. У такому трактуванні «нейтральність» є радше умовним конструктом, аніж як реальним способом мовленнєвої поведінки, що цілком узгоджується із підходом А. Джаффа, яка наголошує, що нейтральність також є формою позиціонування [5, с. 3]. К. Гайленд, своєю чергою, зазначає, що «автори прагнуть репрезентувати себе [...], апелюючи до солідарності з читачем, здійснюючи оцінювання матеріалу та враховуючи альтернативні позиції, унаслідок чого контроль рівня персоналізації тексту постає ключовим чинником формування переконливої аргументації» [4, с. 228].

Для нашого дослідження це має принципове значення, адже рецензент навіть у, здавалося б, лише відтворенні сюжету уже здійснює акт суб’єктивного позиціонування. Відтак висловлення є не лише вербальним оформленням уявлень про світ, а й проявом активності суб’єкта в дискурсивному просторі [1, с. 2].

Постановка завдання. Мета статті полягає у розкритті особливостей рецензента як суб’єкта дискурсивної діяльності, що конструюється у дискурсі літературної рецензії. Матеріалом дослідження послуговували 10 англomовних онлайн-рецензій, дібраних методом суцільної вибірки з матеріалів, опублікованих в онлайн-виданні «*The Times Literary Supplement*» упродовж 2020–2025 років. Згадана мета реалізована шляхом виконання таких завдань: виявлення таких маркерів позиціонування як хеджування (англ. – *hedges*), підсилення (англ. – *boosters*), оцінювання (англ. – *evaluation markers*), самопрезентації (англ. – *self-mentions*), виокремлених у праці Х. Зоу та К. Гайленда [11, с. 7], а також визначення їх прагматичних функцій.

Виклад основного матеріалу. Вибір «*The Times Literary Supplement*» (надалі – «*TLS*») зумовлений редакційним профілем цього видання як авторитетного майданчика літературної критики, що систематично публікує книжкові рецензії та матеріали про сучасну і класичну літературу. «*TLS*», заснований у 1902 році, і дотепер функціонує як платформа для книжкових рецензій, есеїв та аналітичних матеріалів з літератури, історії, філософії, політики і культури, що робить його релевантним джерелом для аналізу рецензії як простору професійного позиціонування.

Наш вибір рецензій на наукову фантастику (англ. – *science fiction*) зумовлений самою природою жанру, яка, на нашу думку, створює сприятливі умови для реалізації різних стратегій позиціонування рецензента. Крім того, за даними опитування *YouGov*, що проведено у Великій Британії, наукова фантастика входить до п'ятірки найпопулярніших жанрів художньої літератури, що забезпечує репрезентативність обраного матеріалу для аналізу [10].

Методика дослідження об'єднує кількісний та якісний підходи до аналізу дискурсу із застосуванням ручного кодування маркерів хеджування, підсилення, оцінювання та самопрезентації. Таку класифікацію мовних маркерів здійснено з опорою на сучасні підходи до аналізу позиції суб'єкта дискурсивної діяльності, зокрема з урахуванням моделі К. Гайленда [4, с. 5]. У дослідженні застосовано ручне кодування мовного матеріалу за аналітичною схемою, що передбачає виокремлення епістемічного, афективного та інтерсуб'єктивного компонентів позиції СДД.

Виділення зазначених компонентів ґрунтується на розумінні позиціонування як багатовимірного явища, що охоплює когнітивний, оцінний та інтеракційний виміри дискурсу. Епістемічний

компонент пов'язаний із вираженням ступеня впевненості суб'єкта щодо змісту висловлювання [9]; його репрезентовано через маркери хеджування та підсилення. Афективний компонент відображає оцінне ставлення автора до предмета мовлення і реалізується за допомогою оцінних маркерів [4, с. 9]. Інтерсуб'єктивний компонент визначаємо як такий, що фіксує способи позиціонування суб'єкта щодо інших учасників дискурсу та аудиторії, зокрема через маркери саморепрезентації.

Насамперед схарактеризуємо специфіку реалізації маркерів позиції СДД у відібраному матеріалі. Виявлено, що рецензенти поєднують різні типи маркерів, формуючи багатовимірну модель позиціонування. З огляду на це в таблиці 2 систематизовано мовні маркери позиції СДД, виявлені в аналізованих рецензіях, із урахуванням їхньої функції та способу мовного вираження. Для зручності аналізу кожній рецензії присвоєно умовне позначення (R1–R10), що винесено у таблицю 1. До таблиці 2 додано чотири основні категорії маркерів за класифікацією Х. Зоу та К. Гайленда, а саме: хеджування, підсилення, оцінність та самопрезентацію [11, с. 7]. У межах цих категорій маркери згруповано за граматичним критерієм на прислівникові, дієслівні, модальні, прикметникові, займенникові та пасивні конструкції. До аналізу також було додано цитати, використані рецензентом, оскільки їх добір вважаємо невинуватим, адже добір цитат відображає інтерпретаційні пріоритети рецензента та є складником його позиціонування. Отже, таблиця дає змогу простежити особливості функціонування маркерів в структурі афективного, епістемічного та інтерсуб'єктивного компонентів позиції СДД.

Кількісний аналіз маркерів позиції СДД у відібраному корпусі англomовних онлайн-рецензій

Таблиця 1

Умовні позначення проаналізованого матеріалу

Рецензія	Умовне позначення
« <i>TLS</i> », <i>Nicholas Spencer</i> , « <i>Magisteria</i> », рецензент <i>Philip Ball</i>	R1
« <i>TLS</i> », <i>Jeff VanderMeer</i> , « <i>Dead Astronauts</i> », рецензент <i>Alexander Leissle</i>	R2
« <i>TLS</i> », <i>Samanta Schweblin</i> , « <i>Little Eyes</i> », рецензент <i>Carlos Fonseca</i>	R3
« <i>TLS</i> », <i>Harry Josephine Giles</i> , « <i>Deep Wheel Orcadia</i> », рецензент <i>David Wheatley</i>	R4
« <i>TLS</i> », <i>Hervé le Tellier</i> , « <i>L'anomalie</i> », рецензентка <i>Esmé O'Keeffe</i>	R5
« <i>TLS</i> », <i>Emily St. John Mandel</i> , « <i>Sea of Tranquility</i> », рецензент <i>Michael Saler</i>	R6
« <i>TLS</i> », <i>Jennifer Egan</i> , « <i>The Candy House</i> », рецензент <i>Edmund Gordon</i>	R7
« <i>TLS</i> », <i>Ray Nayler</i> , « <i>The Mountain in the Sea</i> », рецензент <i>Richard Lea</i>	R8
« <i>TLS</i> », <i>Nina Allan</i> , « <i>Conquest</i> », рецензент <i>Ian Sansom</i>	R9
« <i>TLS</i> », <i>Sebastian Faulks</i> , « <i>The Seventh Son</i> », рецензент <i>Andrew Motion</i>	R10

Класифікація маркерів позиції СДД

Категорія маркера позиції СДД	Тип маркера позиції СДД (за граматичним критерієм)	Приклади маркерів позиції СДД	Компонент позиції СДД
1	2	3	4
Хеджування	Прислівниковий	R1: «[...] largely [...]», «[...] broadly [...]», «[...] almost [...]», «[...] hardly [...]», «[...] widely [...]», «[...] mostly [...]»; R2: —; R3: «[...] almost [...]», «[...] simply [...]»; R4: «[...] not exactly [...]», «[...] perhaps [...]»; R5: —; R6: —; R7: «[...] sometimes [...]», «[...] perhaps [...]», «[...] partly [...]», «[...] rather [...]»; R8: «[...] gradually [...]» (twice), «[...] almost [...]»; R9: «[...] probably [...]»; R10: «[...] more likely».	Епістемічний
	Дієслівний	R1: «[...] argued that [...]»; R2: —; R3: «[...] seem to be [...]», «[...] claims to have erased [...]»; R4: «[...] seem undecided [...]»; R5: —; R6: «[...] seems peripheral [...]», «[...] seems more easily [...]»; R7: «[...] there seems [...]»; R8: —; R9: —; R10: «[...] seems [...]» (3 times), «[...] seem [...]».	
	Модальний	R1: «[...] might be said [...]», «[...] would say [...]», «[...] could be read [...]», «[...] could be interpreted [...]», «[...] could be [...]»; R2: «[...] can be [...]» (twice), «[...] can [...] seem [...]»; R3: «[...] can sit [...]», «[...] would it feel [...]»; R4: —; R5: конструкції з «would» не є класичними маркерами хеджування, оскільки не виражають невпевненості; натомість вони реалізують гіпотетичну модальність і можуть розглядатися як периферійні засоби хеджування: «[...] would be like [...]», «[...] would [...] react [...]», «[...] would you feel [...]», «[...] would you trust [...]», «[...] would they trust [...]», «[...] would you trust yourself [...]»; R6: «[...] can illuminate [...]», «[...] can be tranquil [...]», «[...] can one determine [...]», «[...] could be glitches [...]»; R7: «[...] might be [...]», «[...] would have been [...]», «[...] would give [...]», «[...] would deserve [...]», «[...] shouldn't thrive [...]», «[...] might imagine [...]»; R8: «[...] may even be [...]»; R9: «[...] feels like [...]»; R10: «[...] would make [...]».	
	Пасивні конструкції (пасивні конструкції з модальними дієсловами)	R1: «[...] is [...] said to have declared [...]», «[...] were [...] considered to [...]», «[...] is presented as [...]», «[...] is [...] supposed»; R2: «[...] was later adapted [...]»; R3: —; R4: —;	

1	2	3	4
	віднесено до модального типу, оскільки їхнє хеджувальне значення визначаємо насамперед модальністю)	R5: —; R6: « <i>as has frequently been remarked [...]</i> »; R7: « <i>[...] we are given to understand [...]</i> »; R8: « <i>[...] has been cleared [...]</i> », « <i>[...] has been gathering [...]</i> », « <i>[...] has been paraded, prodded, examined, discussed [...]</i> »; R9: « <i>[...] has been told</i> »; R10: —.	
Підсилення	Прислівниковий	R1: « <i>[...] certainly [...]</i> », « <i>[...] even [...]</i> », « <i>[...] only [...]</i> » (5 times); R2: « <i>[...] always [...]</i> »; R3: « <i>[...] all the time [...]</i> », « <i>[...] more than ever [...]</i> », « <i>[...] precisely [...]</i> », « <i>[...] even [...]</i> »; R4: —; R5: « <i>[...] indeed [...]</i> », « <i>[...] ultimately [...]</i> », « <i>[...] naturally [...]</i> »; R6: « <i>[...] actually [...]</i> », « <i>[...] of course [...]</i> »; R7: « <i>[...] even [...]</i> », « <i>[...] only [...]</i> », « <i>[...] always [...]</i> » (twice), « <i>[...] all but [...]</i> »; R8: « <i>[...] firmly reiterated [...]</i> », « <i>[...] so vividly [...]</i> »; R9: « <i>[...] really famous [...]</i> » (twice), « <i>[...] really good [...]</i> », « <i>[...] quite well [...]</i> », « <i>[...] highly charged</i> », « <i>[...] certainly worth [...]</i> », « <i>[...] truly strange [...]</i> », « <i>[...] truly bold [...]</i> »; R10: « <i>[...] certainly [...]</i> ».	Епістемічний
	Дієслівний	R1: « <i>[...] dismantles [...]</i> »; R2: « <i>[...] abounds [...]</i> »; R3: « <i>[...] succeeds [...]</i> »; R4: « <i>[...] has outdone [...]</i> »; R5: —; R6: « <i>[...] asserts [...]</i> »; R7: —; R8: « <i>[...] knew it [...]</i> »; R9: « <i>you know [...]</i> », « <i>[...] deserves to [...]</i> »; R10: —;	
	Модальний	R1: « <i>[...] must assign [...]</i> », « <i>[...] can and should seek out</i> »; R2: « <i>[...] will frustrate [...]</i> », « <i>[...] will enthrall [...]</i> »; R3: —; R4: « <i>[...] will not be lost [...]</i> », « <i>[...] will be disappointed [...]</i> », « <i>[...] must wait [...]</i> »; R5: —; R6: « <i>[...] will have a decisive impact [...]</i> », « <i>[...] will confirm [...]</i> », « <i>[...] will be so what</i> »; R7: —; R8: « <i>[...] will eventually make [...]</i> », « <i>[...] will delight [...]</i> »; R9: « <i>[...] you have to try [...]</i> »; R10: « <i>[...] she must keep [...]</i> »;	
Оцінність	Прислівниковий	R1: « <i>[...] much like [...]</i> », « <i>[...] rather grandly [...]</i> », « <i>[...] ultimately [...]</i> », « <i>[...] endlessly and fascinatingly [...]</i> »; R2: « <i>[...] eerily beautiful [...]</i> », « <i>[...] tantalizingly on the periphery [...]</i> », « <i>[...] aggressively creating [...]</i> »; R3: « <i>[...] profoundly human [...]</i> », « <i>[...] simply look [...]</i> », « <i>[...] precisely what [...]</i> », « <i>[...] hardly original [...]</i> »; R4: —; R5: —;	Афективний

1	2	3	4
		R6: «[...] cheerfully unconcerned [...]», «[...] genuinely meaningful [...]», «[...] meticulously plotted [...]»; R7: «[...] most interestingly explored [...] relationship [...]», «[...] most conspicuously [...]», «[...] slightly futuristic elements [...]»; R8: –; R9: «[...] genuinely off-the-wall odd [...]»; R10: «[...] conforms so expertly [...]», «[...] oddly ignorant [...]», «[...] surprisingly bad [...]», «[...] placidly surmises [...]», «[...] cunningly resurrected [...]».	
	Прикметниковий	R1: «[...] fundamental conflict [...]», «[...] modern invention [...]», «[...] simple narrative [...]», «[...] profitable collaboration [...]», «[...] rational [...] principles», «[...] classic contest [...]», «[...] shameful episode [...]», «[...] pugnacious and [...] arrogant Galileo», «[...] worst enemy [...]», «[...] mechanistic conception [...]», «[...] empty word [...]», «[...] cosy collusion [...]», «[...] sacred duty», «[...] idiosyncratic [...]», «[...] unedifying shouting match», «[...] ignorant [...]», «[...] easy target [...]», «[...] necessary and dangerous one», «[...] fatuous bluster [...]», «[...] fictionalized [...]», «[...] thoughtful, well-meaning but ultimately wrong», «[...] indistinct, sprawling, untidy and [...] entangled»; R2: «[...] familiar to readers [...]», «[...] bizarre worlds [...]», «[...] uncertain world [...]», «[...] key concern [...]», «[...] fascinating ways», «[...] enigmatic Area X [...]», «[...] disturbing hybrid creatures [...]», «[...] unique cancers», «[...] barren but ecologically rife», «[...] endless, adjacent timelines [...]», «the upshot can be confusing [...]», «the best passages [...]», «[...] mythic, Frankensteinian presence [...]», «[...] magical garden [...]» (twice), «[...] brutal [...] consequences [...]», «[...] beautiful consequences», «[...] ravaged face [...]», «[...] dizzying smorgasbord [...]», «[...] precarious wonder [...]», «[...] catastrophic direction [...]», «the result is impressive, but also baggy and uneven»; R3: «[...] formulaic rigidity [...]», «[...] world that is [...] quotidian», «[...] very best [...] writing [...]», «[...] estranged eyes», «[...] broken intimacy [...]», «[...] fragile community», «[...] underlying nonsense [...]», «[...] not so distant lives [...]», «[...] empty promises [...]», «[...] powerful examination [...]»; R4: «[...] traditional sensibility», «[...] crowded field [...]», «[...] real drama [...]», «[...] traditional lifestyle [...]», «[...] uncanny cosmic visions [...]», «[...] easier going [...]», «a strong intertext [...]», «[...] symbiotic [...]», «[...] impenetrable galactic mysteries [...]», «[...] unmoored heroine [...]», «[...] strangest chapter [...]»; R5: «[...] mind-bending novel [...]», «[...] disarming combination [...]», «[...] superb satire [...]», «[...] cryptic, pseudo-literary phrases [...]», «[...] conceptually challenging [...]», «[...] great skill [...]», «[...] nightmarish plot [...]», «[...] emotional and intellectual rollercoaster [...]»; R6: «[...] peculiar present [...]», «[...] marvellous television series [...]», «[...] strange lesson [...]», «[...] crazy sci-fi thing [...]», «[...] witty, insightful, moving [...]», «[...] precarious nature [...]», «[...] inexplicable vision», «[...] callow [...] son [...]», «[...] lightest sketch	

1	2	3	4
		<i>of civilizations [...]</i>», «<i>[...] perturbing sensory event</i>», «<i>[...] unusual protagonist</i>», «<i>reality is [...] tangible [...]</i>», «<i>[...] timeless message [...]</i>»; R7: «<i>[...] authentic literature [...]</i>», «<i>[...] nightmarish near-future [...]</i>», «<i>[...] easy predictions [...]</i>», «<i>[...] most virtuosic, intelligent and downright entertaining novels [...]</i>», «<i>[...] bewildering [...]</i>», «<i>[...] most positive impact [...]</i>», «<i>[...] bald assertion [...]</i>», «<i>[...] huge technological development [...]</i>»; R8: «<i>[...] fruitless search [...]</i>», «<i>[...] complex behaviours</i>», «<i>[...] mysterious blade [...]</i>», «<i>[...] sophisticated AI [...]</i>», «<i>[...] crucial flaw [...]</i>», «<i>[...] defective translator [...]</i>», «<i>[...] dense network [...]</i>»; R9: «<i>writers who are [...] good [...]</i>», «<i>[...] books are serious [...]</i>», «<i>[...] books are [...] odd [...]</i>», «<i>[...] creepy work [...]</i>», «<i>[...] good estate [...]</i>», «<i>[...] bad one [...]</i>», «<i>[...] bizarre mix [...]</i>», «<i>[...] silly [...]</i>», «<i>[...] bold and inventive piece of work [...]</i>»; R10: «<i>[...] old-fashioned novels [...]</i>», «<i>[...] serious themes [...]</i>», «<i>[...] bold leap [...]</i>», «<i>[...] fearless reputation [...]</i>», «<i>[...] surprising blanks [...]</i>», «<i>[...] less significant traits [...]</i>», «<i>[...] hefty nudge [...]</i>», «<i>[...] world more peaceful place [...]</i> less unhappy place [...]», «<i>[...] life miserable [...]</i>», «<i>[...] unreflective nature</i>», «<i>[...] tragic oversimplification [...]</i>», «<i>conscientious this novel [...]</i>».	
Маркери само-презентації	Займенниковий	R1: у тексті рецензії відсутні експліцитні маркери самопрезентації («<i>I</i>», «<i>ty</i>» тощо), натомість займенник «<i>we</i>» має інклюзивний характер й залучає рецензента до спільного з читачем інтерпретаційного простору: «<i>we should not read the Scriptures as if they were a scientific treatise [...]</i>», «<i>[...] we read it for our salvation</i>»; R2: аналогічно, експліцитні індивідуалізовані маркери самопрезентації відсутні: «<i>[...] we are reading [...]</i>», «<i>we learn [...]</i>», «<i>[...] as we become aware of our mistreatment of it [...]</i>», «<i>[...] catastrophes we know</i>»; R3: експліцитні маркери самопрезентації відсутні; позиціювання реалізується через інклюзивні форми «<i>we</i>», «<i>us</i>», «<i>our</i>»: «<i>we hear it [...]</i>», «<i>[...] we witness [...]</i>», «<i>[...] from our own</i>», «<i>[...] provides us [...]</i>», «<i>[...] we are all made to feel [...]</i>»; R4: експліцитні засоби індивідуалізованої самопрезентації в рецензії відсутні; авторська позиція виражається за допомогою інклюзивного займенника «<i>we</i>»: «<i>[...] if we see [...]</i>»; R5: експліцитні маркери самопрезентації відсутні; позиціювання реалізується через інклюзивні форми «<i>we</i>», «<i>us</i>»: «<i>[...] for us to live in [...]</i>», «<i>[...] we are confronted with [...]</i>»; R6: —; R7: «<i>I suspect [...]</i>», «<i>[...] I'm not sure [...]</i>»; R8: у рецензії не зафіксовано експліцитних маркерів самопрезентації; натомість виявлено поодинокі вживання займенника «<i>we</i>»: «<i>[...] we adapted [...]</i>», що апелює до спільного людського досвіду; R9: —; R10: у тексті не зафіксовано експліцитних маркерів самопрезентації рецензента. Натомість виявлено поодинокі випадки інклюзивного «<i>we</i>»: «<i>[...] as we see [...]</i>», «<i>[...] we can be sure [...]</i>».	Інтерсуб'єктивний

засвідчив нерівномірний розподіл стратегій позиціонування. Загалом у межах дослідження зафіксовано 289 маркерів, серед яких виокремлено маркери хеджування, підсилення, оцінності та самопрезентації. Найбільш репрезентованою групою виявилися маркери оцінності – 145 одиниць, що становить 50,2% від загальної кількості. Значно меншу частку становлять маркери хеджування – 70 одиниць (24,2%), тоді як маркери підсилення представлені 55 випадками (19%). Найменш уживаними є маркери самопрезентації – 19 одиниць (6,6%). Отримані результати дають підстави стверджувати, що в аналізованому рецензійному дискурсі домінує афективний компонент позиції СДД, який реалізовано через оцінні маркери. Така кількісна перевага свідчить, що рецензія як жанр насамперед орієнтована на інтерпретацію та оцінювання.

На рисунку 1 подано розподіл маркерів в аналізованому корпусі. Діаграма відображає співвідношення основних категорій маркерів у відсотковому вираженні. Візуалізацію створено авторами з використанням сервісу *Canva*.

У межах категорії оцінності спостерігається чітка структурна асиметрія: з 145 маркерів лише 23 (15,9%) є прислівниковими, тоді як 122 (84,1%) – прикметниковими. Це вказує на те, що оцінювання в рецензіях здебільшого реалізується через номінативні характеристики об'єкта, тобто шляхом приписування йому певних якостей (наприклад, «*bizarre*», «*powerful*», «*strange*»), а не через модифікацію висловлення в цілому. Отже, прикметникові конструкції виконують ключову роль у формуванні оцінного фону тексту.

Маркери хеджування (24,2%) посідають друге місце за частотністю, що свідчить про важливість епістемічного компонента у структурі рецензійного дискурсу. Їхнє використання вказує на прагнення рецензента пом'якшити категоричність суджень, залишити простір для альтернативних інтерпретацій.

Водночас маркери підсилення (19%) виконують протилежну функцію, забезпечуючи інтенсифікацію висловлювань і підкреслення ключових оцінок або тверджень. Їхня відносно менша кількість у порівнянні з хеджами свідчить про те, що рецензенти частіше обирають стратегію обережного формулювання думки, ніж категоричного її посилення.

Найменш представленими є маркери самопрезентації (6,6%) що репрезентують інтерсуб'єктивний компонент позиції СДД. При цьому з 19 зафіксованих випадків лише 2 є експліцитними, реалізованими через займенник «*I*», тоді як решта представлені інклюзивними формами («*we*», «*us*», «*our*»). Такий розподіл демонструє тенденцію до деіндивідуалізації авторської позиції та орієнтації на спільний із читачем інтерпретаційний простір. Інакше кажучи, рецензент уникає відкритого самовисловлення, натомість формує ефект колективного залучення до процесу осмислення тексту.

Загалом співвідношення виявлених маркерів дозволяє описати рецензійний дискурс як такий, що поєднує високий рівень оцінності з помірною епістемічною обережністю та обмеженою саморепрезентацією автора.

Висновки. Отже, отримані результати підтверджують, що рецензент у сучасному англо-

Рис. 1. Розподіл маркерів позиції СДД у корпусі англomовних онлайн-рецензій (%)

мовному онлайн-дискурсі постає як активний суб'єкт, який актуалізує свою позицію через взаємодію мовних засобів і комунікативних стратегій. Рецензійний дискурс поєднує афективне ставлення й оцінність із помірною епістемічною

обережністю, реалізованою через хеджування та підсилення. У той же час, обмежене використання маркерів самопрезентації свідчить про орієнтацію на спільний інтерпретаційний простір із читачем.

Список літератури:

1. Ущина В. А. Позиціювання суб'єкта в сучасному англomовному дискурсі ризику : дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Київський національний лінгвістичний університет. К., 2016.
2. Ясь О. В. Рецензія. Енциклопедія історії України [Електронний ресурс] / Інститут історії України НАН України. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Retsenziia> (дата звернення: 13.04.2026).
3. Biber D., Finegan E. Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect. *Text*. 1989. Vol. 9. P. 93–124.
4. Hyland K. Stance and engagement: a model of interaction in academic discourse. *Discourse Studies*. 2005. Vol. 7, No. 2. P. 173–191. DOI: <https://doi.org/10.1177/1461445605050365>.
5. Jaffe A. Introduction: The Sociolinguistics of Stance. *Stance: Sociolinguistic Perspectives* / ed. by A. Jaffe. Oxford : Oxford University Press, 2009. Pp. 3–28. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195331646.003.0001>.
6. Houston K. *A History of Art Criticism*. London : Pearson, 2012. 352 p.
7. Kiesling S. Stance [Електронний ресурс]. URL: <https://sfkiesling.com/stance> (дата звернення: 13.04.2026).
8. Ushchyna V. Risk communication and stance: Strategic framing in risk discourse. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*. 2020. Vol. V, No. 1. Pp. 459–498. URL: https://lartis.sk/wp-content/uploads/2020/06/Ushchyna_Issue-1_2020.pdf (дата звернення: 13.04.2026).
9. Yang A., Zheng S.-y., Ge G.-c. Epistemic modality in English-medium medical research articles: a systemic functional perspective. *English for Specific Purposes*. 2015. 38. Pp. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.esp.2014.10.005>.
10. YouGov. *Books and Reading Results*. YouGov Profiles data. March 2020. URL: https://d3nkl3psvxxpe9.cloudfront.net/documents/YouGov_-_Books_and_Reading_Results.pdf (дата звернення: 13.04.2026).
11. Zou H., Hyland K. How the medium shapes the message: Stance in two forms of book reviews. *Journal of Pragmatics*. 2022. Vol. 193. Pp. 269–280. URL: https://ueaeprints.uea.ac.uk/id/eprint/85735/1/medium_shapes_the_message_rev.pdf (дата звернення: 13.04.2026).

Blahovirna-Khranovska U. M., Ushchyna V. A. CONSTRUCTION OF DISCURSIVE STANCES IN THE ENGLISH-LANGUAGE ONLINE REVIEWS

The article deals with the analysis of stancetaking in the English-language online reviews. The study focuses on the identification of linguistic stance markers and on defining their functional role in the organization of the online review discourse. The relevance of the study is determined by the growing interest to various discursive practices in the digital environment, where the review functions as a dynamic genre combining interpretation, evaluation, and interaction with the reader. Particular attention is given to outlining the ways in which the reviewer constructs their stance and influences the audience's perception of the text. The study examines a corpus of the English-language online reviews selected from the authoritative publication «The Times Literary Supplement». A quantitative-qualitative analysis with manual coding of linguistic data is employed. The main types of stance markers are identified, namely attitude markers, hedges, boosters, and self-mentions. The classification is carried out with reference to contemporary approaches to stance-taker's discursive activity, in particular a model that distinguishes affective, epistemic, and intersubjective components of stance-taking. The analysis reveals an uneven distribution of stance markers. It is established that attitude markers play a key role, ensuring the realization of the affective component and shaping the evaluative background of reviews. It is observed that evaluation is predominantly realized through adjectival constructions, indicating an orientation toward attributing characteristics to the object under analysis. It is determined that hedges occupy the second position in terms of frequency, performing the function of mitigating categorical statements and reflecting the reviewer's epistemic caution. It is found that boosters are used to intensify evaluations; however, they occur less frequently than hedges, which indicates a preference for cautious formulation of judgments. It is also established that self-mentions are the least frequent markers, which is interpreted as an orientation toward inclusive interaction with the reader. The obtained results enable characterization of stance-taking in review discourse as a combination of highly evaluative judgments? moderate epistemic caution and limited explicit

self-representation. It is concluded that the stance of the subject of discursive activity is multidimensional in nature and is realized through the interaction of different types of linguistic markers within contemporary English-language online discourse.

Keywords: *English-language online review, discourse, linguistic markers, stance, stance-taking, stance-taker, reviewer.*

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Бобер Н. М.<https://orcid.org/0000-0002-9639-0562>

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ВЕРБАЛЬНИЙ ЕМОТИКОН У СИСТЕМІ СУМІЖНИХ МОВНИХ І ПАРАГРАФЕМНИХ ЯВИЩ: КРИТЕРІЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

У статті уточнено поняття вербального емотикону та запропоновано систему критеріїв його відмежування від суміжних мовних і параграфемних явищ сучасного англомовного дискурсу. Актуальність дослідження зумовлена тим, що короткі словесні реакції типу wow, ugh, aww, haha, oh no, seriously у працях із цифрової прагматики, теорії інтер'єкцій, емоційної лексикології та когнітивної семантики описуються в межах різних, частково накладених категорій. Це призводить до змішування інтер'єкцій, емоційної лексики, емоційної метафори, дискурсивного маркера й параграфемного сигналу. Мета статті полягає у встановленні семантичних, функціонально-прагматичних, синтаксичних і матеріально-виражальних критеріїв, за якими вербальний емотикон диференціюється від зазначених суміжних одиниць. Матеріалом дослідження стали 34 наукові праці 1992–2025 років, серед яких статті, індексовані в Scopus і Web of Science, а також релевантні українські студії з емоційної метафорики. У роботі застосовано дефініційний, зіставно-семантичний, функціонально-прагматичний, дискурсивно-інтерпретаційний і лінгвостилістичний методи. Доведено, що вербальний емотикон не слід трактувати як макрокатегорію всіх способів словесної репрезентації емоції. Його доцільно визначати як компактну вербальну реактивно-оцінну одиницю, яка індексує афективну позицію мовця, тяжіє до синтаксичної автономності або периферійної інтеграції, виявляє високу контекстуальну чутливість і може поєднуватися з графічним підсиленням, не втрачаючи словесної природи. Обґрунтовано, що від емоційної лексики вербальний емотикон відрізняється способом актуалізації емоції; від емоційної метафори – відсутністю обов'язкової образно-концептуальної реконцептуалізації; від дискурсивного маркера – первинністю афективної, а не текстоорганізуючої функції; від параграфемного сигналу – словесним, а не іконічно-графічним планом вираження. Наукова новизна полягає в побудові багатокритеріальної моделі диференціації, придатної для корпусного аналізу й лінгвостилістичного опису англомовного цифрового дискурсу.

Ключові слова: вербальний емотикон, англомовний цифровий дискурс, інтер'єкція, емоційна лексема, емоційна метафора, дискурсивний маркер, параграфемний сигнал.

Постановка проблеми. В англомовному цифровому дискурсі короткі словесні реакції типу wow, ugh, aww, haha, oh no, seriously давно перестали бути периферійними «домішками» до висловлення. У чатах, коментарях, приватному листуванні й соціальних мережах вони задають тон репліки, змінюють її оцінний вектор, сигналізують солідарність, іронічну дистанцію, роздратування або співчуття. У таких позиціях слово функціонує не лише як носій лексичного значення, а як стиснений показник афективної установки мовця.

Теоретичний опис цього явища залишається несталим, бо зазначені форми перетинаються з кількома вже усталеними класами – інтер'єкціями,

дискурсивними маркерами, емоційною лексикою та графічними сигналами цифрового письма. Через це в одному аналітичному полі опиняються назва емоції, реактивний вигук, образна реконцептуалізація переживання, процедурний маркер інтерпретації та параграфемний індикатор тону. Для філологічного опису таке змішування є неприйнятним, оскільки воно затемнює різницю між мовним значенням, дискурсивною функцією та способом матеріалізації афекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вихідною для цього дослідження є стаття Н. М. Бобер, у якій вербальні емотикони описано як маркери емоційної експресивності англомовного цифрового дискурсу [1, с. 16–24]. Її цінність

полягає в тому, що об'єкт виведено з периферії випадкових мережевих сигналів у площину регулярних емотивних форм. Проте питання меж категорії в цій праці лише окреслено: відмежування від інтер'єкції, емоційної лексеми, дискурсивного маркера та параграфемного сигналу потребує спеціального системного опису.

Теорію інтер'єкції задають праці Ф. К. Амеки, М. Дінгемансе, Н. Р. Норріка, К. Годдарда й Е. Хої [2–6]. Амека закріплює граматичну легітимність інтер'єкції та розрізняє первинні й вторинні її типи; Дінгемансе повертає інтер'єкцію до центру мовної теорії як форму реакції та інтерсуб'єктивного залучення; Норрік показує, як вигуківі форми переходять у прагматичне керування реплікою; Годдард демонструє семантичну визначеність окремих емоційних вигуків; Хої розширює поле реактивних сигналів до соматично мотивованих форм [2, с. 257–274; 3, с. 101–111; 4, с. 866–880; 5, с. 53–61; 6, с. 175–182]. Сукупно ці праці дають підстави тлумачити вербальний емотикон як реактивну словесну форму, але не дозволяють ототожнити його з інтер'єкцією без залишку.

Цифрово-прагматичний вимір окреслюють І. Вандергріфф, Дж. Волтер і К. Д'Аддаріо, Е. Дреснер і С. Герінг, Н. Алдунате й Р. Гонсалес-Ібаньєс, Д. Томпсон і Р. Філік, Р. Провайн зі співавторами, Ф. Буш, Дж. Реклоу, А. Луанграт, А. Самп'єтро, С. Петіжан і Е. Морель [7–14; 19–21]. У цих студіях показано, що текстові емотикони, сміхові маркери, пунктуаційні комплекси й інші СМС-cues не декорують повідомлення, а керують його іллокутивною силою, емоційною орієнтацією та міжособистісним режимом читання. Звідси впливає принципове для нашої теми спостереження: функція словесного реактивного сигналу може збігатися з функцією графічного індикатора, але збіг функцій не усуває різниці їхньої матеріальної природи.

Межу між афективною реакцією та дискурсивною процедурністю прояснюють праці Дж. Фокс Трі, А. Ланглода й М. Лохер, а також Г. Спенсер-Оуті [15–18]. Вони не зводять емоційне до приватного внутрішнього стану: афект у дискурсі завжди адресований, інтеракційно навантажений і включений у реляційне налаштування спілкування [15, с. 64–76; 16, с. 87–99; 17, с. 529–540; 18, с. 3565–3573].

Студії емоційної лексики – від А. Павленко до Ч. У й Дж. Чжана – переконливо доводять, що саме поняття емоційного слова не є однорідним [22–28]. Павленко розрізняє *emotion-label words* і *emotion-laden words*; подальші психолінгвістичні

й нейролінгвістичні праці показують когнітивну та семантичну нерівноцінність цих типів; У і Чжан прямо називають термін *emotion word* неоднозначним, а Паркінсон доповнює цю лінію культурно-прагматичним виміром [22, с. 147–156; 23, с. 310–320; 24–28]. Отже, механічне включення вербального емотикону до емоційної лексики не має достатніх підстав.

У площині емоційної метафори опорними є праці У. Остер, Б. Гюльденрінг, К. Кравчак, Л. Коваленко й А. Мартинюк, а також українські студії М. Гончарук і Х. Павлюк [29–34]. Вони засвідчують, що емоційна метафора працює через образну реконцептуалізацію переживання, а не через компактний реактивний сигнал [29, с. 727–752; 30, с. 82–103; 31, с. 1–10; 32, с. 190–196; 33, с. 71–81; 34, с. 79–83].

Таким чином, сучасна література докладно описує суміжні зони – інтер'єкцію, цифрові емотивні сигнали, емоційні слова, реляційну прагматику та метафоричне моделювання емоцій. Невирішеною залишається інтегрована модель, яка дала б змогу без термінологічних зсувів визначити місце вербального емотикону між цими явищами.

Постановка завдання. Мета статті – встановити систему семантичних, функціонально-прагматичних, синтаксичних і матеріально-виражальних критеріїв, за якими вербальний емотикон у сучасному англомовному дискурсі диференціюється від інтер'єкції, емоційної лексеми, емоційної метафори, дискурсивного маркера та параграфемного сигналу.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом стали 34 наукові джерела 1992–2025 років і типові одиниці сучасного англомовного цифрового дискурсу – *wow, ugh, aww, haha, oh no, yay, seriously* та їхні графічно інтенсифіковані варіанти. Дослідження має теоретико-синтетичний характер. Дефініційний аналіз використано для уточнення ознак суміжних категорій; зіставно-семантичний – для розмежування номінативного, реактивно-індексального й образно-концептуального типів значення; функціонально-прагматичний і дискурсивно-інтерпретаційний – для опису позиційної поведінки, міжособистісного навантаження та ступеня контекстуальної залежності; лінгвостилістичний – для виявлення ролі цих форм у тональному налаштуванні цифрового висловлення.

Виклад основного матеріалу дослідження:

1. Робоче визначення вербального емотикону і межі категорії

Непродуктивним є підхід, за якого вербальний емотикон проголошують макрокатегорією будь-

якого словесного вираження емоції. Таке розширення стирає різницю між назвою стану, реакцією на нього, метафоричною реконцептуалізацією та графічним сигналом. Якщо в одному класі опиняються *anger*, *I'm devastated*, *anger boiled over*, *wow* і *!!!*, сам термін перестає виконувати класифікаційну функцію.

З огляду на це вербальний емотикон доцільно визначати як компактну вербальну реактивно-оцінну одиницю, що індексує афективну позицію мовця щодо ситуації, висловлення або адресата, тяжіє до синтаксичної автономності чи периферійної інтеграції, виявляє високу контекстуальну чутливість і може поєднуватися з графічним підсиленням, не втрачаючи словесної природи. Визначальними для нього є не просто емоційність, а реактивність, індексальність і прагматична спрямованість на режим інтерпретації репліки.

Тому форми *wow*, *ugh*, *aww* чи *haha* не дорівнюють лексичним назвам емоцій. Вони не описують стан так, як *joy*, *anger* чи *shame*, а вводять його в дискурс як миттєву реакцію, що задає іронічний, співчутливий, обурений або солідаризувальний ключ висловлення.

2. Вербальний емотикон та інтер'єкція

Найближчою до вербального емотикону є інтер'єкція. Проте близькість поля ще не означає тотожності категорій. Інтер'єкція охоплює ширший клас реактивних одиниць – від контактних і волюнтативних до больових, оціночних та фатичних. Вербальний емотикон становить вужчий сегмент цього поля: словесні сигнали, у яких реакція поєднується з виразною афективною індексацією та прагматичною роботою в цифровій комунікації.

Амекин поділяє первинні та вторинні інтер'єкції дає змогу зрозуміти генетичну різноманітність таких форм, а Дінгемансова концепція центральності інтер'єкції пояснює, чому слова типу *wow* чи *ugh* не сприймаються як мовний шум, а функціонують як повноцінні засоби реакції [2, с. 257–266; 3, с. 101–108]. Норрікова модель прагматикалізації показує, де починається зона переходу: щойно форма не лише реагує, а й організовує хід репліки, постає конкуренція з дискурсивним маркером [4, с. 866–878].

Отже, інтер'єкція є родовою опорою для вербального емотикону, але не вичерпує його. Вербальний емотикон відрізняється від ширшого класу інтер'єкцій вужчою емотивною спеціалізацією, схильністю до тонального керування цифровою реплікою та регулярною взаємодією з графічним підсиленням.

3. Вербальний емотикон та емоційна лексема

Від емоційної лексики вербальний емотикон відмежовується не наявністю чи відсутністю емоційного компонента, а способом його мовної актуалізації. Лексема входить до словникової системи як одиниця номінації або оцінки. Вона або прямо називає емоцію, або має усталене афективне навантаження. Натомість вербальний емотикон актуалізує емоцію подієво: не описує її, а здійснює в точці мовлення.

У цьому сенсі особливо важливим є розрізнення *emotion-label words* і *emotion-laden words* [22, с. 147–156]. Подальші психолінгвістичні та нейролінгвістичні праці засвідчують, що різні типи емоційних слів обробляються нерівноцінно, отже, сама лексика емоцій не є монолітною [23, с. 310–320; 24–28]. На цьому тлі вербальний емотикон ще менше піддається лексикалізаційному скороченню: вирішальним для нього залишається локальний дискурсивний імпульс.

Порівняймо: у висловленні *She felt shame after the call* емоція номінується; у репліці *Ugh, that call again* афект індексується як актуальна реакція. У першому випадку значення входить до предикативного змісту, у другому – рамкує його ззовні, задаючи спосіб читання всієї репліки.

4. Вербальний емотикон та емоційна метафора

Емоційна метафора і вербальний емотикон однаково працюють у зоні емоційного змісту, проте використовують різні смислотворчі механізми. Метафора не просто повідомляє про стан, а реконцептуалізує його через іншу сферу досвіду. Її ядром є образна схема, а не реактивний імпульс.

Остер показує, що корпусний опис емоційної мови виводить дослідника на образні моделі; Гюльденрінг і Кравчак демонструють жанрову та лексичну варіативність метафоризації [29, с. 727–752; 30, с. 82–103; 31, с. 1–10]. Українські студії Гончарук і Павлюк уточнюють відповідно теоретичний і текстовий виміри цієї проблеми [33, с. 71–81; 34, с. 79–83].

Отже, *anger boiled over* або *She was frozen with fear* належать до образної концептуалізації емоції, тоді як *wow*, *ugh* чи *aww* не перебудовують зміст через метафоричну схему, а безпосередньо сигналізують афективну реакцію.

5. Вербальний емотикон та дискурсивний маркер

Найрухомішою є межа між вербальним емотиконом і дискурсивним маркером, оскільки ті самі

форми можуть у різних контекстах виконувати різні функції. Тут вирішальним є не формальний вигляд одиниці, а ієрархія її функцій у конкретному вживанні.

Фокс Трі переконливо показує, що дискурсивні маркери в письмі зберігають процедурну роль: орієнтують адресата, структурують перехід, сигналізують спосіб інференції [15, с. 64–76]. Ланглюц і Лохер, а також Спенсер-Оуті переносять проблему в площину взаємодії: емоційно забарвлені засоби нерідко працюють на побудову, корекцію або захист реляційного балансу [16, с. 87–99; 17, с. 529–540; 18, с. 3565–3573].

Тому seriously у репліці Seriously? після шокуючого повідомлення може функціонувати як вербальний емотикон, якщо домінує недовіра або обурення; у висловленні I seriously think we should leave його роль інша: воно підсилює твердження, але не є самостійним реактивним індексом. Вербальний емотикон первинно актуалізує афект; дискурсивний маркер первинно керує ходом інтерпретації.

6. Вербальний емотикон та параграфемний сигнал

У цифровому письмі вербальний емотикон і параграфемний сигнал часто виконують подібну прагматичну роботу: модулюють тон, інтенсивність, близькість, іронію, пом'якшення або дистанцію. Проте функційна близькість не скасовує відмінності матеріального плану.

Вандергріфф, Волтер і Д'Аддаріо, Дреснер і Герінг, Алдунате й Гонсалес-Ібаньес, Буш, Реклоу, Луанграт, Самп'єстро, Петіжан і Морель показують, що графічні емотикони, пунктуаційні

комплекси, textual paralinguistic, емоції та словесні сміхові форми входять у спільну систему цифрової емотивної сигналізації [7–14; 19–21]. Але !!!, ..., :) або 😊 існують як графічні індикатори, тоді як wow, ugh, haha, aww мають словесну основу.

Звідси впливає головний критерій: параграфемний сигнал конститутивно графічний, вербальний емотикон – конститутивно словесний. Їхня кооперація в одному повідомленні є типовою, але саме розрізнення матеріального носія не дозволяє ототожнювати ці явища.

7. Критерії диференціації та практичні ілюстрації

Проведений аналіз дає змогу виокремити систему взаємопов'язаних критеріїв, які працюють не ізольовано, а в сукупності. Для вербального емотикону визначальними є: 1) словесна або квазісловесна матеріальна форма; 2) реактивно-індексальний тип значення; 3) первинна функція актуалізації афективної позиції; 4) відносна синтаксична автономність або периферійність щодо пропозиційного ядра; 5) висока залежність від локального контексту; 6) можливість графічного підсилення без втрати словесної основи.

Натомість емоційна лексема характеризується номінативною чи лексико-оцінною семантикою, емоційна метафора – образно-концептуальною реконцептуалізацією, дискурсивний маркер – процедурною організацією інтерпретації, а параграфемний сигнал – графічним способом матеріалізації.

Практична придатність запропонованої моделі виразно проступає в коротких мікроконтекстах цифрового спілкування. У фрагменті А: They

Таблиця 1

Вербальний емотикон у системі суміжних мовних і параграфемних явищ: узагальнена модель диференціації

Явище	Матеріальна форма	Тип значення	Первинна функція	Показовий приклад
Вербальний емотикон	словесна / квазісловесна	реактивно-індексальне	актуалізація афективної позиції	wow, ugh, aww, haha
Інтер'єкція	словесна	реактивне, модальне, контактне	реакція, апеляція, контакт	oh!, hey!, ouch!
Емоційна лексема	словесна	номінативне / лексико-оцінне	називання або характеристика емоції	anger, shame, happy
Емоційна метафора	словесно-предикативна	образно-концептуальне	реконцептуалізація переживання	anger boiled over
Дискурсивний маркер	словесна	процедурне	організація інтерпретації та переходу	well, you know
Параграфемний сигнал	графічна / іконічна	графічно-індексальне	модулювання тону, інтенсивності, дистанції	!!!, ..., :) , 😊

moved the deadline again. – В: Ugh, seriously? форма ugh виконує реактивно-оцінну функцію й становить вербальний емотикон; seriously у такій позиції також частково емотиконізується, бо виражає недовіру, а не організує текст. У висловленні I felt anger after the call маємо емоційну лексему, у фразі Her anger boiled over during the meeting – емоційну метафору, у Well, let us return to the first point – дискурсивний маркер, а у Thanks for the file!!! – параграфемний сигнал. Отже, класифікація спирається не на загальну емоційність репліки, а на спосіб її мовної реалізації.

Висновки. Вербальний емотикон не слід тлумачити ні як довільний синонім словесного вираження емоції, ні як повний дублет інтер'єкції. Це окрема функціонально-прагматична одиниця, у якій словесна форма виконує реактивно-оцінну й тонально-індексувальну роботу.

Від інтер'єкції він відмежовується вужчою емотивною спеціалізацією; від емоційної лексеми – переходом від номінації до індексації; від емоційної метафори – відсутністю обов'язкової образної реконцептуалізації; від дискурсивного маркера – первинністю афективної, а не процедурної функції; від параграфемного сигналу – словесним, а не графічним способом вираження.

Для надійної класифікації вербального емотикону необхідно враховувати систему критеріїв: матеріальну форму, тип значення, первинну функцію, синтаксичний статус, позиційну поведінку, ступінь контекстуальної залежності та характер графічного підсилення. Перспективним є корпусне вивчення цих одиниць у різних жанрах англомовного цифрового спілкування та їх зіставлення з відповідними формами інших германських мов.

Список літератури:

1. Bober N. M. Verbal Emoticons as Markers of Emotional Expressivity: A Corpus-Linguistic Analysis of English Digital Discourse. *Scientific Journal of Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine*. Series 9. Current Trends in Language Development. 2025. Vol. 30. P. 16–25. DOI: 10.31392/UDU-nc.series9.2025.30.02.
2. Dingemanse M. Interjections at the Heart of Language. *Annual Review of Linguistics*. 2024. Vol. 10. P. 257–277. DOI: 10.1146/annurev-linguistics-031422-124743.
3. Ameka F. K. Interjections: The Universal Yet Neglected Part of Speech. *Journal of Pragmatics*. 1992. Vol. 18, Issues 2–3. P. 101–118. DOI: 10.1016/0378-2166(92)90048-G.
4. Norrick N. R. Interjections as Pragmatic Markers. *Journal of Pragmatics*. 2009. Vol. 41. № 5. P. 866–891. DOI: 10.1016/j.pragma.2008.08.005.
5. Goddard C. Interjections and Emotion (with Special Reference to “Surprise” and “Disgust”). *Emotion Review*. 2014. Vol. 6. № 1. P. 53–63. DOI: 10.1177/1754073913491843.
6. Hoey E. M. Sighing in Interaction: Somatic, Semiotic, and Social. *Research on Language and Social Interaction*. 2014. Vol. 47. № 2. P. 175–200. DOI: 10.1080/08351813.2014.900229.
7. Vandergriff I. Emotive Communication Online: A Contextual Analysis of Computer-Mediated Communication (CMC) Cues. *Journal of Pragmatics*. 2013. Vol. 51. P. 1–12. DOI: 10.1016/j.pragma.2013.02.008.
8. Walther J. B., D'Addario K. P. The Impacts of Emoticons on Message Interpretation in Computer-Mediated Communication. *Social Science Computer Review*. 2001. Vol. 19. № 3. P. 324–347. DOI: 10.1177/089443930101900307.
9. Dresner E., Herring S. C. Functions of the Nonverbal in CMC: Emoticons and Illocutionary Force. *Communication Theory*. 2010. Vol. 20. № 3. P. 249–268. DOI: 10.1111/j.1468-2885.2010.01362.x.
10. Aldunate N., González-Ibáñez R. An Integrated Review of Emoticons in Computer-Mediated Communication. *Frontiers in Psychology*. 2017. Vol. 7. Article 2061. DOI: 10.3389/fpsyg.2016.02061.
11. Thompson D., Filik R. Sarcasm in Written Communication: Emoticons Are Efficient Markers of Intention. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 2016. Vol. 21. № 2. P. 105–120. DOI: 10.1111/jcc4.12156.
12. Provine R. R., Spencer R. J., Mandell D. L. Emotional Expression Online: Emoticons Punctuate Website Text Messages. *Journal of Language and Social Psychology*. 2007. Vol. 26. № 3. P. 299–307. DOI: 10.1177/0261927X06303481.
13. Busch F. The Interactional Principle in Digital Punctuation. *Discourse, Context & Media*. 2021. Vol. 40. Article 100481. DOI: 10.1016/j.dcm.2021.100481.
14. Raclaw J. Punctuation as Social Action: The Ellipsis as a Discourse Marker in Computer-Mediated Communication. *Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. 2006. Vol. 32. № 1. P. 299–310. DOI: 10.3765/bls.v32i1.3469.
15. Fox Tree J. E. Discourse Markers in Writing. *Discourse Studies*. 2015. Vol. 17. № 1. P. 64–82. DOI: 10.1177/1461445614557758.
16. Langlotz A., Locher M. A. The Role of Emotions in Relational Work. *Journal of Pragmatics*. 2013. Vol. 58. P. 87–107. DOI: 10.1016/j.pragma.2013.05.014.

17. Spencer-Oatey H. Managing Rapport in Talk: Using Rapport Sensitive Incidents to Explore the Motivational Concerns Underlying the Management of Relations. *Journal of Pragmatics*. 2002. Vol. 34. № 5. P. 529–545. DOI: 10.1016/S0378-2166(01)00039-X.
18. Spencer-Oatey H. Conceptualising ‘the Relational’ in Pragmatics: Insights from Metapragmatic Emotion and (Im)Politeness Comments. *Journal of Pragmatics*. 2011. Vol. 43. № 14. P. 3565–3578. DOI: 10.1016/j.pragma.2011.08.009.
19. Luangrath A. W., Peck J., Barger V. A. Textual Paralanguage and Its Implications for Marketing Communications. *Journal of Consumer Psychology*. 2017. Vol. 27. № 1. P. 98–107. DOI: 10.1016/j.jcps.2016.05.002.
20. Sampietro A. Emoji and Rapport Management in Spanish WhatsApp Chats. *Journal of Pragmatics*. 2019. Vol. 143. P. 109–120. DOI: 10.1016/j.pragma.2019.02.009.
21. Petitjean C., Morel E. “Hahaha”: Laughter as a Resource to Manage WhatsApp Conversations. *Journal of Pragmatics*. 2017. Vol. 110. P. 1–19. DOI: 10.1016/j.pragma.2017.01.001.
22. Pavlenko A. Emotion and Emotion-Laden Words in the Bilingual Lexicon. *Bilingualism: Language and Cognition*. 2008. Vol. 11. № 2. P. 147–164. DOI: 10.1017/S1366728908003283.
23. Altarriba J., Basnight-Brown D. M. The Representation of Emotion vs. Emotion-Laden Words in English and Spanish in the Affective Simon Task. *International Journal of Bilingualism*. 2011. Vol. 15. № 3. P. 310–328. DOI: 10.1177/1367006910379261.
24. Zhang J., Wu C., Meng Y., Yuan Z. Different Neural Correlates of Emotion-Label Words and Emotion-Laden Words: An ERP Study. *Frontiers in Human Neuroscience*. 2017. Vol. 11. Article 455. DOI: 10.3389/fnhum.2017.00455.
25. Tang D., Fu Y., Wang H., Liu B., Zang A., Kärkkäinen T. The Embodiment of Emotion-Label Words and Emotion-Laden Words: Evidence from Late Chinese–English Bilinguals. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. Article 1143064. DOI: 10.3389/fpsyg.2023.1143064.
26. Betancourt Á.-A., Guasch M., Ferré P. What Distinguishes Emotion-Label Words from Emotion-Laden Words? The Characterization of Affective Meaning from a Multi-Componential Conception of Emotions. *Frontiers in Psychology*. 2024. Vol. 15. Article 1308421. DOI: 10.3389/fpsyg.2024.1308421.
27. Wu C., Zhang J. Emotion Word Is an Ambiguous Concept: Dividing, Defining, and Connecting Emotion-Label Words and Emotion-Laden Words. *Cognition and Emotion*. 2025. P. 1–15. DOI: 10.1080/02699931.2025.2551080.
28. Parkinson B. Cross-Cultural Calibration of Words and Emotions: Referential, Constructionist, and Pragmatic Perspectives. *Emotion Review*. 2023. Vol. 15. № 4. P. 348–362. DOI: 10.1177/17540739231182680.
29. Oster U. Using Corpus Methodology for Semantic and Pragmatic Analyses: What Can Corpora Tell Us about the Linguistic Expression of Emotions? *Cognitive Linguistics*. 2010. Vol. 21. № 4. P. 727–763. DOI: 10.1515/cogl.2010.023.
30. Güldenring B. A. Emotion Metaphors in New Englishes: A Corpus-Based Study of ANGER. *Cognitive Linguistic Studies*. 2017. Vol. 4. № 1. P. 82–109. DOI: 10.1075/cogls.4.1.05gul.
31. Krawczak K. Corpus Evidence for Lexical and Genre Effects in the Metaphorical Conceptualization of Negative Self-Evaluative Emotions: The Case of Shame and Embarrassment. *Language and Cognition*. 2025. Vol. 17. Article e23. DOI: 10.1017/langcog.2024.57.
32. Kovalenko L., Martynyuk A. English Container Metaphors of Emotions in Ukrainian Translations. *Advanced Education*. 2018. Vol. 5. № 10. P. 190–197. DOI: 10.20535/2410-8286.142723.
33. Гончарук М. М. Концептуальна метафора у дослідженні емоційних концептів. *Науковий вісник Чернівецького університету: Германська філологія*. 2013. Вип. 653. С. 71–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnugf_2013_653_12.
34. Павлюк Х. Т. Метафоричне втілення емоційного концепту ANGER (на матеріалі романів-антиутопій Лорен Олівер *Delirium*, *Pandemonium*, *Requiem*). *Львівський філологічний часопис*. 2018. № 4. С. 79–83. URL: <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/philology/article/view/1006>.

Bober N. M. VERBAL EMOTICON IN THE SYSTEM OF RELATED LINGUISTIC AND PARAGRAPHEMIC PHENOMENA: DIFFERENTIATION CRITERIA

The article refines the notion of the verbal emoticon and proposes a set of criteria for distinguishing it from related linguistic and paragraphemic phenomena in present-day English discourse. The relevance of the study stems from the fact that short verbal reactions such as wow, ugh, aww, haha, oh no, and seriously are described in digital pragmatics, interjection theory, emotion lexicology, and cognitive semantics, within different, partly overlapping categories. This results in the conflation of the interjection, the emotional lexeme, the emotional metaphor, the discourse marker, and the paragraphemic signal. The aim of the article is to establish semantic, functional-pragmatic, syntactic, and material-expression criteria by which the verbal emoticon can be

differentiated from these adjacent units. The study is based on 34 scholarly publications issued between 1992 and 2025, including articles indexed in Scopus and Web of Science as well as relevant works by Ukrainian linguists on emotional metaphor. The methodology combines definitional, comparative-semantic, functional-pragmatic, discourse-interpretive, and linguostylistic approaches. The findings show that the verbal emoticon should not be treated as a macro-category covering all forms of verbal emotion representation. It is more adequately defined as a compact verbal reactive-evaluative unit that indexes the speaker's affective stance, tends toward syntactic autonomy or peripheral integration, is highly context-sensitive, and may co-occur with graphic intensification without losing its verbal nature. The article demonstrates that the verbal emoticon differs from the emotional lexeme by the mode of emotional actualization, from the emotional metaphor by the absence of obligatory figurative reconceptualization, from the discourse marker by the primacy of affective rather than text-organizing function, and from the paragraphemic signal by its verbal rather than iconic-graphic plane of expression. The novelty of the study lies in constructing a multi-criteria differentiation model suitable for corpus-based and linguostylistic analysis of English digital discourse.

Keywords: verbal emoticon, English digital discourse, interjection, emotional lexeme, emotional metaphor, discourse marker, paragraphemic signal.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Котовська Т. І.

<https://orcid.org/0000-0002-1032-5912>

Західноукраїнський національний університет

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ АНГЛІЙСЬКОГО БІЗНЕС-ДИСКУРСУ: ФУНКЦІОНАЛЬНО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено функціонально-синергетичному аналізу інтертекстуальності як ключового механізму постмодерністської трансформації сучасного англійського бізнес-дискурсу. На матеріалі публікацій видання *The Economist* та виступів на міжнародних економічних форумах (зокрема, доповіді Дж. Бхагваті на форумі *In Defense of Globalization*, 2004) досліджено, як введення прецедентних феноменів – алюзій, ремінісценцій, цитат, референцій до кіно, літератури, біблійних мотивів, поп-культури – порушує канонічні норми ділового спілкування, зокрема максимум кількості, релевантності та ясності за Г.П. Грайсом. Установлено, що такі елементи спочатку спричиняють хаотизацію прагма-семантичної системи дискурсу, блокуючи стандартний обмін із зовнішнім середовищем (свідомістю реципієнтів і комунікативною ситуацією), що вимагає від адресата додаткових когнітивних зусиль та володіння широким вертикальним контекстом. Продоменстровано, що завдяки нелінійній самоорганізації, синергетичним ефектам і дисипації деструктивних смислів, інтертекстуальні включення залучають нові прагма-семантичні компоненти, підвищують рівень смислової впорядкованості та спрямовують систему до функціонального атрактора – успішної реалізації комунікативної мети (переконання, акцентування значущості лобіювання, створення міцних асоціативних зв'язків між бізнес-концептами та ширшими культурними/емоційними значеннями). На конкретних прикладах («From Brussels, With Shove» з алюзією на фільм про Джеймса Бонда, історія Дідро–Ейлера в інтерпретації Бхагваті) показано емерджентний маніпулятивний потенціал інтертекстуальності, яка посилює експресивність, запам'ятовуваність і прагматичну ефективність тексту в умовах постмодерністського бізнес-дискурсу. Окреслено перспективи подальших досліджень: аналіз інтертекстуальності в цифрових форматах, корпусне вивчення частотності алюзій у різних жанрах, порівняння стратегій у високо- та низькоресурсних мовах, етичні аспекти маніпулятивного використання прецедентних феноменів.

Ключові слова: інтертекстуальність, бізнес-дискурс, функціональна лінгвосинергетика, алюзія, прецедентний феномен, самоорганізація, нелінійна система, прагма-семантичний простір, функціональний аттрактор, постмодернізм, англійська бізнес-риторика, вертикальний контекст, дерегламентація, емерджентні властивості, маніпулятивний потенціал.

Постановка проблеми. Сучасний англійський діловий дискурс, що функціонує в умовах глобалізації, цифровізації та постмодерністських зрушень у комунікації, зазнає суттєвих трансформацій. Традиційні норми строгого дотримання принципів кооперативності (зокрема максимум кількості, релевантності та ясності за Г.П. Грайсом), які довгий час визначали канонічний бізнес-стиль, поступово розмиваються під впливом інтертекстуальних стратегій. Інтертекстуальність як один із центральних маркерів постмодерну проявляється в активному включенні прецедентних феноменів (алюзій, цитат, ремінісценцій, референцій

до масової культури, літератури, кіно тощо), часто далеких від суто ділової семантики.

Така практика створює напругу: з одного боку, інтертекстуальні елементи збагачують дискурс, підвищують його експресивність, креативність і запам'ятовуваність; з іншого – вимагають від реципієнтів додаткових когнітивних зусиль для декодування, володіння широким вертикальним контекстом і ризикують порушити адекватне розуміння, призводячи до комунікативних збоїв. У бізнес-спілкуванні, де мета – ефективна передача інформації, переконання та досягнення прагматичних цілей (укладання угод, лобіювання, пре-

зентація рішень), введення «чужих» голосів може як посилювати, так і дестабілізувати прагматичний ефект.

Проблема полягає в необхідності пояснити, як саме інтертекстуальні включення, попри свою «дерегламентуючу» природу, сприяють самоорганізації дискурсивної системи, її переходу до нового рівня смислової впорядкованості та досягненню функціонального атрактора (реалізації комунікативної мети). Традиційні лінгвістичні підходи (прагмалінгвістика, дискурс-аналіз) не повною мірою пояснюють цей нелінійний, емерджентний процес. Тому актуальним є застосування функціонально-синергетичного підходу, який трактує діловий дискурс як відкриту нелінійну нерівноважну систему, здатну до самоорганізації через чергування хаосу та впорядкованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання інтертекстуальності в дискурсі активно розробляється з кінця XX ст. (Р. Барт, Ж. Дерріда, У. Еко). У контексті професійного та бізнес-дискурсу інтертекстуальність розглядається як ключовий механізм конструювання тексту (S. Bremner, 2008; M. Warren, 2009, 2016), зокрема в електронному листуванні, рекламних текстах і медіа-комунікації. Дослідники (наприклад, С. Бремнер) наголошують, що «інтертекстуальність впливає на структуру тексту та вимагає від адресата фонових знань, а її недостатнє врахування в підручниках з бізнес-комунікації ускладнює підготовку фахівців» [11].

В українськомовній лінгвістиці інтертекстуальність вивчена переважно в медіа-, політичному та художньому дискурсі (В. Є. Чернявська), а також у пресрелізах і рекламі (Козак, 2021) [6]. Синергетичний підхід до мови та мовлення (лінгвосинергетика) розроблений у працях Н. О. Бондарчук, Т. І. Домброван та ін. (2010–2020-ті рр.), де дискурс трактується як нелінійна система з ефектами самоорганізації [3; 5]. Також уводиться поняття функціонального атрактора, дерегламентації та синергії інтертекстуальних елементів. Однак комплексне осмислення механізмів, за яких «хаотизуючі» алюзії призводять до емерджентних прагматичних ефектів у бізнес-контексті, залишається недостатньо розробленим, що й визначає новизну даного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є функціонально-синергетичний аналіз ролі інтертекстуальних елементів у формуванні та еволюції прагма-семантичного простору англійського бізнес-дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Тенденції постмодернізму як специфічного способу сві-

товідчуття та світосприйняття поступово проникають у найзакритіші та найбільш конвенційні сфери комунікації, неминуче призводячи до трансформації усталених протягом тривалого часу норм і правил, що регулюють вербальну поведінку учасників усного та писемного спілкування. Аналіз фактичного матеріалу свідчить про те, що на сучасному етапі розвитку англійського ділового дискурсу значно зросла популярність функціонально обґрунтованого включення в мовлення елементів, які належать до різних мовних засобів інтертекстуальності – одного з ключових маркерів постмодерну. У бізнес-спілкуванні інтертекстуальність, або втілення в дискурсивній тканині прецедентних феноменів у вигляді різноманітних ремінісценцій, що відсилають до відповідних текстів різних жанрів, натяків і референцій до інформації, яка часто не має прямого стосунку до ділової тематики, вступає в дисонанс із наявними настановами на дотримання максим кількості, релевантності та ясності, що зобов'язують комунікантів послідовно, чітко й однозначно викладати свою позицію в оптимальній для адекватного сприйняття формі. Декодування інформації, що передається засобами інтертекстуальності, вимагає від учасників ділового дискурсу додаткових інтелектуальних зусиль і володіння широким вертикальним контекстом, який включає знання різноманітних алюзій, певних реалій, ідіом, цитат, а також мовних одиниць, що містять інформацію соціального, економічного, географічного та ідеологічного характеру. Недотримання цих умов призводить до втрати взаєморозуміння між комунікантами, втрати значного пласту семантики, закладеної автором у звучному/писемному тексті, ймовірного зриву реалізації мети спілкування та обструкції ділової взаємодії. Актуальним стає вміння суб'єкта мовлення вибудовувати функціональну перспективу дискурсу з урахуванням цілого комплексу факторів, що включає синергійний характер англійської бізнес-риторики.

Ключова ідея функціональної лінгвосинергетики полягає в тому, що в процесі розгортання ділового дискурсу його смислове та прагматичне простір формується як відкрита нелінійна нерівноважна система, що постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем (свідомістю комунікантів і комунікативною ситуацією), здатна до самоорганізації та саморегуляції в процесі чергування етапів хаотизації та впорядкованості й просувається до функціонального атрактора (області тяжіння всіх елементів системи), тобто до реалізації комунікативної мети [1]. При цьому самоорганізація перед-

бачає утворення нових функціонально-смыслових властивостей. В основі самоорганізації такого типу лежить властивість нелінійності, що визначається в працях із синергетики як результат суми впливів на систему, не рівний сумі їхніх результатів – умовно кажучи, коли « $2+2=5$ », і загальний результат функціонування системи залежить від будь-якого, навіть на перший погляд малозначного елемента чи фактора.

Введення в смыслову систему інтертекстуальних елементів дерегламентує бізнес-дискурс, блокуючи обмін із підсистемами зовнішнього середовища – комунікативною ситуацією та частково свідомістю учасників спілкування, від яких, відповідно до задуму продуцента мовлення, вимагається актуалізація глибинних значень шляхом маніпуляції фреймовими структурами, не пов'язаними із семантикою бізнесу й такими, що викликають комплекс асоціацій змістового та емоційного плану. У результаті в систему залучаються нові прагма-семантичні компоненти, що сприяють виходу дискурсу на новий рівень смылової впорядкованості та успішному просуванню в напрямку функціонального атрактора.

Наприклад, у заголовку статті «From Brussels, With Shove», опублікованій у популярному діловому журналі «The Economist» на початку тексту автор спеціально вводить у прагма-семантичну систему дискурсу елементи, покликані сигналізувати реципієнтам про наявність додаткового, другого смылового плану, що містить «закодовану» інформацію:

«Just as Hollywood blockbusters tend to spawn sequels, financial regulations do not usually stop at the first effort. For years insurers, actuaries and consultants have awaited the premiere of Solvency 2, an updated regulatory regime that sets out tougher risk-management and capital requirements for European insurers. Originally planned for October of this year, its launch is now expected in January 2014. So there is still time for lobbying to pay off» [13].

Лексеми **Hollywood, blockbusters, sequels** та **premiere** належать до семантичного поля кінематографу і таким чином корелюють із заголовком статті, хаотизуючи смылову систему. Винесена в сильну позицію фраза **From Brussels, With Shove** структурно та фонетично нагадує назву шпигунського бойовика, що має мало спільного з серйозним обговоренням нововведень у сфері надання страхових послуг. Порухення адекватної взаємодії із зовнішнім середовищем і виникнення функціональних коливань змушують систему інтенсифікувати обмінні процеси зі свідомістю

читачів, задіяючи їхні знання в галузі кіно, що забезпечують розпізнавання авторської алюзії. У підсумку деструктивні смылові компоненти нейтралізуються, піддаючись диссипації, а в систему для гармонізації функціонального простору з зовнішнього середовища транслуються нові прагма-семантичні компоненти, які кооперуються зі словосполученням *time for lobbying*, що міститься в останньому реченні фрагмента, підкреслюючи його значущість для розуміння ключової ідеї фрагмента. Синергія дерегламентуючих бізнес-дискурс елементів формує прагматичний ефект вагомості аргументів автора та забезпечує еволюційний рух системи в напрямку атрактора – думки про те, що всім особам, так чи інакше залученим до проєкту **Solvency 2**, доведеться зіткнутися з різного роду інтригами та несподіваними поворотами під час лобіювання інтересів великого бізнесу. Нетиповий для ділового видання заголовок із залученням інтелектуального ресурсу інтертекстуальності дозволяє автору модифікувати прагматику дискурсу вигідним для себе чином і полегшує каналізацію пропонованої точки зору в оригінальній запам'ятовуваній формі за умови відповідності вертикального контексту адресатів очікуваному рівню.

У даному випадку інтертекстуальність – це не просто прикраса, а функціональний інструмент: вона «хаотизує» текст (за синергетичним підходом), змушує читача активізувати вертикальний контекст, а потім «самоорганізовує» смысл на новому рівні – з іронією, критикою та запам'ятовуванням ефектом. Це ідеально ілюструє постмодерні тенденції в елітарному бізнес-дискурсі.

На економічному форумі «In Defense of Globalization», що проходив у 2004 році під егідою МВФ, один із доповідачів – професор Колумбійського університету Дж. Бхагваті – вибудував частину свого виступу, активно використовуючи мовні засоби інтертекстуальності для підвищення образності, виразності та доступності викладених тез:

«Often I'm asked, which is the best proof you could advance for free trade? I respond with the famous Diderot story. He was at court of Catherine the Great in Russia. He didn't believe in God. So Catherine brought in Euler; then the greatest mathematician of his time, who confronted Diderot in court and said: « X is equal to A plus B raised to the power of n divided by n ; therefore, God exists». And this scared the pants off Diderot and he rapidly left the court and returned to France.

So the point is that you could always try to produce a decisive proof through the Euler technique that wins your case. So, to prove the case for free trade, you could say: Let's go back to the Garden of Eden and assume that Adam and Eve had been able to trade at the time. Then it's just conceivable that they could have traded in the apple for a kiwi fruit, perhaps, and then the whole history of the human race would have been much more benign» [10].

Перше висловлювання оратора налаштовує зібраних учасників форуму на обговорення доказів важливості та ефективності вільної торгівлі (free trade) для світової спільноти. Питальна форма речення на початку фрагмента передбачає послідовне розкриття заявленої проблематики в процесі подальшого розгортання дискурсу. Однак вбудовування в прагма-семантичну систему елемента *the famous Diderot story* суперечить сформованим очікуванням аудиторії та дисонує з максимами кількості та релевантності Г.П. Грайса, що регулюють вербалізацію змістової інформації в канонічному англійському бізнес-спілкуванні та передбачають викладення своєї позиції по суті в найбільш простій і ясній формі. Виникнення функціональних і стилістичних коливань посилює обмін дискурсу із зовнішнім середовищем – свідомістю слухачів, у якій актуалізуються фонові знання, пов'язані з видатним французьким мислителем. Компоненти смислів, що надходять при цьому в систему, провокують нові флуктуації внаслідок порушення адекватного взаємообміну з іншою підсистемою зовнішнього середовища – комунікативною ситуацією, що передбачає домінування ділової семантики в рамках еволюціонуючого простору даного дискурсивного типу. Двократна номінація лексеми *God*, що належить до тематичного поля антонімічного релігійного дискурсу, згадування антропонімів *Catherine the Great* та *Euler*, розмовного виразу зі зниженою конотативною значущістю *scared the pants off*, а також недостовірне цитування слів математика Леонарда Ейлера (*«X is equal to A plus B raised to the power of n divided by n; therefore, God exists»*) відхиляють систему від рівноважного стану. Введення елементів *So the point is, decisive proof, to prove the case for free trade* покликане стабілізувати хаотизований прагма-семантичний простір шляхом встановлення логічних зв'язків між усіма основними компонентами фрагмента. Проте далі автор навмисно нівелює намічену позитивну тенденцію до впорядкування смислової системи використанням нових дерегламентуючих алюзивних елементів *the Garden of Eden, Adam and Eve,*

the apple. Нагнітані флуктуації змушують дискурс здійснювати зворотний вплив на зовнішнє середовище, активізуючи в свідомості аудиторії концептуальні області, пов'язані з історією гріхопадіння Адама та Єви. Внутрішні синергійні самоорганізаційні процеси призводять до розсіювання деструктивних смислів, що перешкоджають впорядкованому розвитку, натомість для підтримки балансу залучаються нові прагма-семантичні компоненти, що корелюють із доданими в останньому висловлюванні лексичними одиницями *benign* та *the whole history of the human race*.

Керуючи системними процесами та перенаправляючи рух функціональних зв'язків у найбільш вигідне русло, автор послідовно й методично маніпулює свідомістю комунікантів, задіяючи несподівані та нестандартні для бізнес-спілкування концепти й фрейми, вибудовуючи риторику на основі експлуатації широкого спектра фонових знань реципієнтів і створюючи в уявленні слухачів міцні асоціативні зв'язки між вільною торгівлею та можливими позитивними змінами в житті людей. Функціональний аттрактор таким чином не вербалізується, але за належного рівня володіння вертикальним контекстом легко сприймається всіма учасниками дискурсу.

Отже, функціонально-синергетичний аналіз прикладів свідчить про те, що синергія включаємих в англійський діловий дискурс алюзивних конститuentів змушує смислову систему активно впливати на зовнішнє середовище – свідомість реципієнтів, актуалізуючи різні концепти та фрейми, не пов'язані з функціональною сферою бізнесу. У результаті цього в систему із середовища починають надходити прагма-смислові компоненти, які каталізують еволюцію дискурсу в напрямку оптимального для суб'єкта мовлення аттрактора та значно модифікують прагматичний простір, що набуває емерджентних маніпулятивних властивостей.

Висновки. Функціонально-синергетичний аналіз підтверджує, що інтертекстуальність в англійському бізнес-дискурсі не є випадковим декоративним елементом, а виступає потужним механізмом нелінійної самоорганізації. Введення прецедентних феноменів (алюзій до кіно, літератури, біблійних мотивів тощо) спочатку хаотизує прагма-семантичну систему, порушуючи канонічні максими кооперативності та блокуючи рутинний обмін із зовнішнім середовищем (свідомістю реципієнтів і комунікативною ситуацією). Однак ця дерегламентація запускає інтенсивні обмінні процеси, дисипацію деструктивних смислів і залучення нових прагма-семантичних

компонентів, що підвищують упорядкованість системи та спрямовують її до функціонального атрактора – реалізації комунікативної мети (переконання, акцентування значущості лобіювання, створення асоціативних зв'язків між бізнес-концептами та позитивними змінами).

Приклади («From Brussels, With Shove», історія Дідро–Ейлера–Бхагваті) демонструють, як інтертекстуальність посилює експресивність, створює емерджентні маніпулятивні ефекти та полегшує каналізацію авторської позиції в запам'ятовуваній формі за умови достатнього вертикального контексту реципієнтів.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні інтертекстуальності в цифровому бізнес-дискурсі; порівняльному аналізі інтертекстуальних стратегій у високо- та низькоресурсних мовах бізнес-комунікації; кількісному корпусному аналізі частотності та типів інтертекстуальних маркерів у різних жанрах (звіти, пресрелізи, переговори); дослідженні впливу культурного та ідеологічного контексту на сприйняття інтертекстуальних елементів різними аудиторіями; етичних аспектах використання інтертекстуальності як маніпулятивного інструменту в бізнес-риториці.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Академія, 2004. 344 с.
2. Бойко О. О. Теоретичні засади дослідження інтертекстуальності як категорії художнього дискурсу. *Вісник ОНУ. Сер.: Філологія*. Т. 23. Вип. 2 (18). Одеса, 2018. С. 27–34.
3. Бондарчук Н. О. Лінгвосинергетика: основні принципи та поняття. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2015. № 1. С. 45–52.
4. Голянич М. І., Стефурак Р. І., Бабій І. О. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / за редакцією М. І. Голянич. Івано-Франківськ: Сімик, 2011. 272 с.
5. Домброван Т. І. Діахронічна лінгвосинергетика: перші здобутки та вектори подальшого розвитку. *Нова філологія: збірник наукових праць. Запоріжжя: ЗНУ*, 2016. Вип. № 68. С. 154–160.
6. Козак С. Функції інтертекстуальності в англійських пресрелізах. Сучасні дослідження з іноземної філології. *Збірник наукових праць. Випуск 1(19)*. Відп. ред. Фабіан М.П. Ужгород: Видавничий дім “Гельветика”. 2021. С. 72–80.
7. Кравченко Н. Г. Синергетика дискурсу у міжкультурному контексті. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2019. Випуск. 65. С. 87–94.
8. Alexander R. J. Article headlines in *The Economist*: An empirical analysis. *Journal of Pragmatics*. Vol. 11. Narr Francke Attempto Verlage GmbH + Co. KG, 1986. P. 159–177.
9. Bargiela-Chiappini F., Nickerson C., Planken B. *Business Discourse*. Palgrave Macmillan, 2007. 359 p.
10. Bhagwati J. In Defense of Globalization. New York: Oxford University Press, 2004. 27 p. URL: <https://bpb-us-e2.wpmucdn.com/sites.middlebury.edu/dist/b/2714/files/2013/08/Bhagwati-In-Defense-of-Globalization-chpt-1.pdf>
11. Bremner S. Intertextuality and business communication textbooks: Why students need more textual support. *English for Specific Purposes*. 2008. Vol. 27. No. 3. P. 306–321.
12. Crawford Camiciottoli B. *The Language of Business Studies Lectures*. John Benjamins Publishing Company, 2007. 257 p.
12. Dombrovan T.I. Linguistic synergetics: origin, key concepts and application. *Записки з романо-германської філології*. Вип. 2 (37). 2016. С. 95–107.
13. From Brussels, With Love. *The Economist*. 2012. April 7th. P. 85. URL: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2012/04/07/from-brussels-with-shove>.
14. Grice H. P. *Logic and Conversation // Syntax and Semantics*. Vol. 3: Speech Acts / Ed. by P. Cole, J. L. Morgan. New York: Academic Press, 1975. P. 41–58. URL: <https://lawandlogic.org/wp-content/uploads/2018/07/grice1975logic-and-conversation.pdf>
15. Köhler R. *Synergetic Linguistics. Contributions to Quantitative Linguistics*. Dordrecht: Springer, 1993. P. 41–50.
16. Ngai, C. S. B., Singh, R. G., & Kwan, B. S. C. (). A comparative study of the linguistic manifestations of intertextuality in corporate leaders' messages of global corporations in the US and China. *English for Specific Purposes*. Vol. 60. 2020. P. 65–84.
17. Porter J. E. Intertextuality and the Discourse Community. *Rhetoric Review*. Vol. 5. No. 1. Taylor & Francis, 1986. P. 34–47.
18. Transcript of an Economic Forum «In Defense of Globalization». URL: <http://imf.org>.
19. Yu L. Typology of English business discourse. *Knowledge, Education, Law, Management* 2021 № 3 (39), vol. 2. P. 85–88.

20. Warren M. The phraseology of intertextuality in English for professional communication. *Language Value*. 2009. Vol. 1. P. 1–25.
21. Warren M. Signalling intertextuality in business emails. *English for Specific Purposes*. 2016. Vol. 42. P. 26–37.

**Kotovska T. I. INTERTEXTUALITY OF ENGLISH BUSINESS DISCOURSE:
FUNCTIONAL-SYNERGETIC ASPECT.**

The article is devoted to a functional-synergetic analysis of intertextuality as a key mechanism of the postmodern transformation of contemporary English business discourse. Drawing on materials from publications in “The Economist” and speeches at international economic forums (in particular, J. Bhagwati’s presentation at the In Defense of Globalization forum, 2004), the study examines how the introduction of precedent phenomena – allusions, reminiscences, quotations, references to cinema, literature, biblical motifs, and pop culture – disrupts the canonical norms of business communication, specifically Grice’s maxims of quantity, relevance, and manner (clarity). It has been established that such elements initially cause chaotization of the pragma-semantic system of discourse, blocking standard exchange with the external environment (the recipients’ consciousness and the communicative situation), which requires additional cognitive effort from the addressee and mastery of a broad vertical context. It has been demonstrated that, thanks to nonlinear self-organization, synergetic effects, and dissipation of destructive meanings, intertextual inclusions attract new pragma-semantic components, raise the level of semantic ordering, and direct the system toward the functional attractor – the successful realization of the communicative goal (persuasion, emphasis on the significance of lobbying, creation of strong associative links between business concepts and broader cultural/emotional meanings). Specific examples illustrate the emergent manipulative potential of intertextuality, which enhances expressiveness, memorability, and pragmatic effectiveness of the text under the conditions of postmodern business discourse: the headline “From Brussels, With Shove” with its allusion to the James Bond film, and the Diderot–Euler story in Bhagwati’s interpretation. Prospects for further research are outlined: analysis of intertextuality in digital formats, corpus-based study of allusion frequency across various genres, comparison of strategies in high- and low-resource languages, and ethical aspects of the manipulative use of precedent phenomena.

Keywords: *intertextuality, business discourse, functional linguosynergetics, allusion, precedent phenomenon, self-organization, nonlinear system, pragma-semantic space, functional attractor, postmodernism, English business rhetoric, vertical context, deregulation, emergent properties, manipulative potential.*

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Майданюк Ю. І.

<https://orcid.org/0009-0004-7108-0332>

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

БІЛІНГВАЛЬНІ ЯВИЩА В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: ІНТЕРФЕРЕНЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

У статті здійснено комплексний аналіз білінгвальних явищ в англomовному публіцистичному дискурсі з позицій сучасної лінгвістики тексту, теорії мовної інтерференції та дискурс-аналізу. Особливу увагу зосереджено на механізмах інтеграції іношомовних елементів у публіцистичні тексти англomовних медіа, їхніх функціях та прагматичному навантаженні. Білінгвальні вкраплення розглядаються не як випадкові порушення мовної норми, а як свідомі стилістичні та дискурсивні стратегії, спрямовані на досягнення експресивності, інтертекстуальності та ідеологічного впливу на реципієнта. Теоретичну базу дослідження становлять праці з проблем білінгвізму, мовних контактів, публіцистичного дискурсу та інтерференції. У роботі використано методи контекстуального, семантико-прагматичного та функціонального аналізу.

Додатково у статті розглянуто типологію іношомовних вкраплень, їхню класифікацію за функціональними та структурними ознаками, а також визначено особливості їхнього використання залежно від жанрових характеристик публіцистичних текстів. Проаналізовано роль білінгвальних елементів у формуванні авторської позиції, створенні ефекту достовірності та впливу на читацьку аудиторію. Окрему увагу приділено взаємодії мовних і поза-мовних чинників, що зумовлюють появу іношомовних компонентів у сучасному медійному просторі. Показано, що білінгвальні явища виступають важливим інструментом комунікативної стратегії, сприяючи посиленню виразності тексту та розширенню його смислового потенціалу.

Ключові слова: білінгвізм, публіцистичний дискурс, англomовні медіа, інтерференція, іношомовні вкраплення, дискурс-аналіз, лінгвістика тексту, мовні контакти.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, цифровізація медіапростору та інтенсифікація транскультурної комунікації зумовили якісну трансформацію англomовного публіцистичного дискурсу, який дедалі виразніше демонструє ознаки системної мовної гібридизації. Англійська мова як глобальна *lingua franca* перебуває у стані перманентного контактного тиску, що, за спостереженнями У. Вайнрайха, активує інтерференційні процеси різних рівнів [14, с. 45]. У сучасних медіатекстах білінгвальні явища вже не можуть інтерпретуватися виключно як побічний продукт мовного контакту. Натомість вони дедалі частіше виступають як інтенційно керовані дискурсивні стратегії, що корелює з положенням Н. Ферклафа про стратегічну природу мовного вибору в медіа [8, с. 67]. Як підкреслює Т. ван Дейк «мікролінг-

вістичні рішення журналіста мають прямий вихід на макрорівень ідеологічного конструювання реальності» [13, с. 112].

Особливо показовим є сегмент глянцевої публіцистики, де іношомовні включення функціонують як маркери престижу, космополітизму та культурного змішування. У цьому значенні доречно згадати концепцію символічної влади мови П. Бурдьє, згідно з якою «мовний код здатен індексувати соціальну ієрархію» [5, с. 78]. Попри значний доробок у сфері контактної лінгвістики, функціонально-прагматичний вимір білінгвальних явищ у публіцистичному дискурсі залишається недостатньо систематизованим, що й визначає наукову новизну пропонованого дослідження.

Актуальність наукової розвідки зумовлена тим, що білінгвальні елементи в англomовних

медіатекстах дедалі частіше виконують не лише номінативну, а й виразну, оцінну та маніпулятивну функції. Як слушно зазначає О. В. Косович, «мовна інтерференція в дискурсивному просторі сучасних медіа перестає бути побічним ефектом контактів мов і перетворюється на усвідомлений інструмент стилістичного та прагматичного впливу» [15, с. 47]. Саме тому аналіз білінгвальних явищ потребує виходу за межі суто описового підходу та залучення дискурс-орієнтованих методологій.

Попри значну кількість праць, присвячених білінгвізму та мовним контактам, специфіка функціонування іншомовних елементів в англomовному публіцистичному дискурсі залишається недостатньо систематизованою. Більшість досліджень зосереджується або на соціолінгвістичних аспектах білінгвізму, або на аналізі художніх текстів, тоді як публіцистика як особливий тип дискурсу з власними комунікативними завданнями потребує окремого комплексного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика білінгвізму та мовної інтерференції має ґрунтовну теоретичну базу в працях У. Вайнрайха, який розглядав мовні контакти як джерело системних змін у мовах, що взаємодіють, а також Дж. Фішмана, котрий наголошував на соціальній зумовленості білінгвальних практик [9, с. 54]. У межах дискурс-аналізу важливими є підходи Н. Ферклафа та Т. ван Дейка, які розглядають медіатекст як інструмент ідеологічного впливу [10, 22].

Доповненням до цих підходів є дослідження К. Майєрс-Скоттон, яка розробила модель маркованості кодового перемикавання. Її концепція дозволяє пояснити, чому саме іншомовні вставки в медіатекстах часто виконують функцію соціального позиціонування автора й аудиторії [16].

Проблеми інтерференції та стилістичного потенціалу мовних контактів розробляються, зокрема, в працях О. В. Косович, де «інтерференційні явища осмислюються як складні багаторівневі механізми, що поєднують формальне зближення мовних одиниць із функціональною переорієнтацією їхнього значення» [1].

Окремо слід згадати дослідження українських медіалінгвістів, зокрема, у руслі праць Л. Шевченко та Н. Непийводи, які наголошують на прагматичній мотивованості іншомовних елементів у журналістських текстах [2, с. 56; 3]. Їхні спостереження підтверджують, що білінгвальні вкраплення дедалі частіше виконують роль дискурсивних тригерів уваги.

Значний внесок у дослідження іншомовних вкраплень у медіа зробили також А. Муссолф, М. Кронін та Д. Кристал. Водночас у більшості робіт білінгвальні явища розглядаються фрагментарно, без чіткого розмежування їхніх функцій у публіцистичному дискурсі, що зумовлює необхідність детального розгляду явища білінгвізму та інтерференційні механізми [17, с. 34; 3, с. 91; 4, с. 120].

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне та прикладне осмислення білінгвальних явищ в англomовному публіцистичному дискурсі як проявів мовної інтерференції та визначення їхнього функціонального потенціалу.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: 1) уточнити поняття білінгвальних явищ у контексті публіцистичного дискурсу; 2) окреслити основні типи іншомовних вкраплень в англomовних медіатекстах; 3) проаналізувати механізми їхнього інтегрування в текстову структуру; 4) визначити функції білінгвальних елементів у публіцистичному дискурсі; 5) простежити прагматичний та ідеологічний потенціал мовної інтерференції в сучасних англomовних медіа.

У статті застосовано комплекс методів: описовий метод для систематизації теоретичних підходів; контекстуальний аналіз; семантико-прагматичний аналіз; елементи дискурс-аналізу.

Методологічну валідність дослідження посилено поєднанням різних аналітичних процедур, що відповідає рекомендаціям сучасної критичної дискурсології та дозволяє уникнути поверхневого трактування білінгвальних явищ.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці інтерференція трактується як результат взаємодії мовних систем у свідомості мовця, однак у межах медіадискурсу вона дедалі частіше розглядається як функціонально зумовлений і стратегічно вмотивований вибір, спрямований на досягнення певного прагматичного ефекту [4, с. 23; 20, с. 65; 23, с. 144]. У цьому контексті особливої ваги набуває аналіз англomовного публіцистичного дискурсу модних журналів *Vogue*, *Elle*, *Harper's Bazaar*, *GQ*, *i-D*, *Dazed*, *The Cut*, де білінгвальні явища функціонують як інструменти стилістичної гри, культурної репрезентації та впливу на аудиторію.

Лексична інтерференція, яка є найбільш очевидною формою мовного контакту, реалізується через включення іншомовних одиниць у структуру англomовного висловлювання. Зокрема, в англomовних виданнях французька мова виступає основним донором у текстах про високу

моду: “*The collection moves effortlessly between prêt-à-porter and couture, offering a new definition of modern luxury*” [23]. Тут використання терміна *prêt-à-porter* не лише виконує номінативну функцію, але й сигналізує про професійну обізнаність автора. Аналогічно, у висловлюванні “*A subtle dégradé effect gives the dress a sense of fluidity and depth*” [13] французьке слово *dégradé* вводиться без перекладу, що свідчить про його інституціоналізацію в межах модного дискурсу.

Розширення конотативного поля особливо помітне у використанні таких виразів, як *joie de vivre, je ne sais quoi, en vogue, à la mode*. Наприклад: “*The campaign radiates joie de vivre, capturing the spirit of carefree elegance*” [9], або “*There’s something undeniably captivating – that je ne sais quoi – in her minimalist aesthetic*” [20]. У цих випадках іншомовні одиниці виконують роль смислових концентраторів, які акумулюють культурні асоціації та формують естетичний ефект.

Також зазначимо, що поряд із лексичною інтерференцією активно функціонує кодове перемикавання, яке реалізується як на рівні окремих вставок, так і на рівні цілих синтаксичних сегментів. Наприклад: “*Ready to reinvent your wardrobe? Voilà – the essentials you need this season*” [9], або “*It’s bold, it’s daring, and honestly – c’est magnifique*” [14]. Такі вставки виконують емотивно-експресивну функцію, створюючи ефект живого мовлення та безпосереднього звернення до читача.

Однак значно менш дослідженим, але не менш важливим є явище синтаксичної інтерференції, яке проявляється у перенесенні структурних моделей однієї мови в іншу. У публіцистичному дискурсі тематики моди це явище часто має латентний характер, але відіграє ключову роль у формуванні стилю тексту. Зокрема, під впливом французької мови в англійських текстах спостерігається тенденція до використання інверсійних структур та постпозиційних означень. Наприклад: “*A silhouette so chic, so Parisian, it feels almost cinematic*” [23]. Подібна структура відтворює французьку модель інтенсифікації через повтор і ритмічну організацію висловлювання.

Інший приклад: “*Elegant, refined, undeniably couture – this is the look of the season*” [13]. Тут прикметники винесені в препозицію до основного речення, що створює ефект номінативного стилю, що є характерним для французького публіцистичного дискурсу. Така синтаксична організація підсилює експресивність і дозволяє акцентувати увагу на ключових характеристиках об’єкта.

Цікавим є також використання парцеляції, яка може розглядатися як результат мовних моделей романських мов: “*Not just a dress. A statement. A manifesto of style*” [8]. Подібна структура створює динамічний ритм тексту та підсилює його емоційний вплив.

Синтаксична інтерференція проявляється і у використанні риторичних питань за моделлю французької мови: “*Chic, effortless, timeless – isn’t that what we all want?*” [9], або “*Who wouldn’t fall for such elegance?*” [20]. У цих випадках питання виконує не стільки інформативну, скільки прагматичну функцію, стимулюючи читача до згоди з автором.

Окрему увагу слід приділити явищу концептуальної інтерференції, яке передбачає перенесення цілих культурних моделей. Наприклад: “*This season is all about sprezzatura – the art of looking effortless while being meticulously styled*” [12]. Тут італійська лексема інтегрується в англійський синтаксичний контекст через пояснювальну конструкцію, що є типовим способом адаптації іншомовних концептів.

Так само функціонує і вираз з італійської мови *dolce vita*: “*The collection channels a sense of dolce vita, blending leisure with luxury*” [13]. У цьому випадку іншомовна одиниця виконує роль концептуального ядра, навколо якого вибудовується все висловлювання.

Синтаксична інтерференція також може проявлятися у калькуванні структур. Наприклад, використання конструкцій типу “*the more, the better*” у розширених варіантах: “*The bolder the print, the stronger the statement*” [20] відображає вплив романських мовних моделей інтенсифікації. Інший приклад: “*So chic is this look that it redefines elegance*” [23], де інверсія підмета і присудка створює підсилювальний ефект, характерний для французького синтаксису.

У текстах сучасних цифрових видань [8, 14] спостерігається ще одна тенденція – фрагментація синтаксису, яка поєднується з білінгвальними елементами: “*Less perfection. More attitude. Très cool.*” або “*No rules. Just style. Sempre elegante.*”. У цих прикладах іншомовні вставки інтегруються в мінімалістичні синтаксичні структури, що підсилює їхню виразність.

Розглядаючи подальші приклади лексичної інтерференції, варто звернути увагу на тенденцію до накопичення іншомовних елементів у межах одного висловлювання, що створює ефект «багатомовного шару». Наприклад: “*From couture ateliers in Paris to the effortless sprezzatura of Milan,*

this collection captures the essence of modern luxury” [23]. У цьому випадку *couture ateliers* з французької та *sprezzatura* з італійської мов співіснують в одному синтаксичному просторі, формуючи складну мережу культурних асоціацій. Така стратегія демонструє не лише мовну компетентність автора, але й його здатність оперувати різними культурними кодами.

Ще один показовий приклад: *“Think less fast fashion, more savoir-faire – a return to craftsmanship that feels both nostalgic and forward-thinking”* (Numéro). Слово з французької мови *savoir-faire* тут виконує роль концептуального ядра, яке не має повноцінного англійського відповідника, оскільки поєднує значення майстерності, досвіду та культурної традиції. Його використання супроводжується синтаксичною конструкцією зіставлення (*less... more*), що підсилює контраст і водночас демонструє інтеграцію іншомовного елемента в англомовну граматичну систему.

Особливу увагу привертає також використання іспанських та італійських елементів у текстах, орієнтованих на lifestyle-сегмент. Наприклад: *“This summer is all about vivir la vida – embracing color, rhythm, and unapologetic joy”* [5]. Тут іспанський вираз *vivir la vida* функціонує як стилістичний маркер життєствердної філософії, додаючи тексту емоційної насиченості. Інший приклад: *“Sempre chic, always relevant – Italian design continues to dominate the global stage”* [14]. У цьому випадку італійська лексема *sempre* інтегрується в англомовне речення, створюючи ефект ритмічної симетрії.

Поглиблений аналіз синтаксичної інтерференції дозволяє виявити ще складніші механізми впливу. Зокрема, у текстах модних журналів спостерігається тенденція до використання так званих «гібридних синтаксичних моделей», у яких англомовна структура модифікується під впливом іншомовних шаблонів. Наприклад: *“So effortlessly elegant, so distinctly Paris – this look defines the season”* [23]. Подвійна анафорична конструкція (*so... so...*) відтворює ритмічні особливості французького стилю, де повтор використовується як засіб інтенсифікації.

Іншим проявом синтаксичної інтерференції є використання номінативних конструкцій, які імітують заголовковий стиль французької публіцистики: *“Pure lines. Sharp tailoring. Absolute sophistication”* [14]. Відсутність дієслів створює ефект статичності та концентрованості значення, що підсилює візуальний і семантичний вплив тексту.

Цікавим є також явище синтаксичної редукції, яке поєднується з білінгвальними вставками: *“More drama. Less effort. Très couture.”* [8]. У цьому прикладі французький елемент виступає кульмінаційною точкою висловлювання, що підсилює його експресивність. Подібні структури часто використовуються у сучасних цифрових медіа, де важливу роль відіграє швидкість сприйняття інформації.

Варто також відзначити використання складних синтаксичних конструкцій із включенням іншомовних елементів, які створюють ефект інтелектуалізації тексту: *“What defines true elegance, if not that elusive je ne sais quoi that transcends trends and seasons?”* [20]. Тут іншомовний вираз інтегрується в підрядне речення, виконуючи роль ключового смислового елемента.

Окремий інтерес становить явище синтаксичної інтерференції на рівні пунктуації та ритму тексту. У деяких випадках автори наслідують французьку традицію використання тире або ком для створення пауз і логічних акцентів: *“Elegant – but never predictable; classic – yet entirely modern”* [12]. Така організація тексту відображає вплив іншомовних стилістичних норм і сприяє формуванню індивідуального авторського стилю.

Крім того, у сучасному медіадискурсі спостерігається тенденція до мультимодальної інтерференції, коли мовні елементи поєднуються з візуальними компонентами. Наприклад, іншомовні слова можуть виділятися курсивом або використовуватися як окремі графічні елементи: *“Chic. Bold. Inimitable”* або *“La dolce vita – reimagined”*. У таких випадках інтерференція виходить за межі суто мовного рівня і стає частиною загальної комунікативної стратегії.

Розширюючи функціональний аналіз, слід зазначити, що білінгвальні явища виконують також функцію стилістичної економії. Використання іншомовного терміна дозволяє уникнути громіздких описових конструкцій і водночас зберегти багатство значення. Наприклад, слово *couture* передає значно ширший спектр значень, ніж його англійський відповідник *high fashion*.

Не менш важливою є функція інтертекстуальності, оскільки іншомовні елементи часто відсилають до певних культурних текстів або традицій. Наприклад, використання виразу *la dolce vita* автоматично викликає асоціації з італійським кінематографом та естетикою середини XX століття.

Висновки. Узагальнюючи наведені спостереження, можна стверджувати, що синтаксична інтерференція в англомовному публіцистичному

дискурсі виконує низку важливих функцій. Вона сприяє формуванню ритмічної організації тексту, підсилює його експресивність, забезпечує стилістичну варіативність і дозволяє інтегрувати іншомовні елементи на глибшому рівні. У поєднанні з лексичною та семантичною інтерференцією вона створює комплексний ефект, який визначає специфіку сучасного медіадискурсу.

Відтак, білінгвальні явища в англomовному публіцистичному дискурсі формують складну багаторівневу систему, у якій лексична, семантична та синтаксична інтерференція взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну. Лексична інтерференція забезпечує введення нових одиниць і концептів, семантична – розширення значень, а синтаксична – формування специфічної організації тексту.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що інтерференційні процеси є не лише відображенням мовного контакту, але й інструментом конструювання дискурсивної реальності. Вони виконують низку стратегічних функцій: маркують елітарність і професійність дискурсу, підсилюють емоційний вплив, забезпечують культурну автентичність і сприяють формуванню ідентичності учасників комунікації. Особливої уваги заслуго-

вує синтаксична інтерференція, яка, хоча й менш помітна, відіграє ключову роль у створенні ритму, динаміки та стилістичної виразності тексту.

Таким чином, сучасний англomовний публіцистичний дискурс демонструє тенденцію до нормалізації білінгвальних практик, де межі між мовами стають дедалі більш умовними. Інтерференція трансформується з явища «відхилення» у повноцінний ресурс мовної творчості, що відкриває нові перспективи для дослідження в галузі контактної лінгвістики, дискурс-аналізу та медіалінгвістики.

Подальше розширення аналізу білінгвальних явищ в англomовному публіцистичному дискурсі дозволяє глибше простежити взаємодію лексичної, семантичної та синтаксичної інтерференції як взаємопов'язаних механізмів, що формують цілісну стилістичну організацію тексту. Важливо підкреслити, що у сучасному медіапросторі інтерференція вже не є периферійним явищем, а виступає нормалізованою практикою, яка активно використовується авторами для досягнення різних комунікативних цілей. Це особливо помітно у текстах таких видань, як *Vogue Runway*, *The Business of Fashion*, *i-D*, *Dazed*, *Numéro*, *L'Officiel*, де поєднання лексичних елементів стає частиною редакційної стилістики.

Список літератури:

1. Косович О. В. Інтерференція в сучасному медіадискурсі // *Мовознавство*. 2018. № 3. С. 45–52.
2. Непийвода Н. Ф. Мова українських ЗМІ: функціонально-стилістичний аспект. Київ : Логос, 2010. 198 с.
3. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика: сучасні підходи до аналізу медіатексту. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2012. 275 с.
4. Auer P. *Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity*. London : Routledge, 1998. 317 p.
5. Bourdieu P. *Language and Symbolic Power*. Cambridge : Harvard University Press, 1991. 302 p.
6. Cronin M. *Translation and Globalization*. London : Routledge, 2003. 197 p.
7. Crystal D. *English as a Global Language*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 212 p.
8. Dazed Media. *Dazed Magazine*. London : Dazed Media, 2024. URL: <https://www.dazeddigital.com> (дата звернення: 19.03.2026).
9. Elle. *Elle Magazine*. Paris : Lagardère Group, 2024. URL: <https://www.elle.com> (дата звернення: 19.01.2026).
10. Fairclough N. *Media Discourse*. London : Edward Arnold, 1995. 214 p.
11. Fishman J. A. *Sociolinguistics: A Brief Introduction*. Rowley, MA : Newbury House, 1971. 126 p.
12. GQ. *Gentlemen's Quarterly Magazine*. New York : Condé Nast, 2024. URL: <https://www.gq.com> (дата звернення: 22.03.2026).
13. Harper's Bazaar. *Harper's Bazaar Magazine*. New York : Hearst Communications, 2024. URL: <https://www.harpersbazaar.com> (дата звернення: 22.03.2026).
14. i-D Magazine. *i-D: Vice Media Group*. London : Vice Media, 2024. URL: <https://i-d.vice.com> (дата звернення: 22.03.2026).
15. L'Officiel. *L'Officiel Magazine*. Paris : Jalou Media Group, 2024. URL: <https://www.lofficiel.com> (дата звернення: 22.03.2026).
16. Myers-Scotton C. *Social Motivations for Codeswitching: Evidence from Africa*. Oxford : Oxford University Press, 1993. 177 p.
17. Musolff A. *Metaphor and Political Discourse*. London : Palgrave Macmillan, 2004. 198 p.

18. Numéro. *Numéro Magazine*. Paris : Groupe Alain Ayache, 2024. URL: <https://www.numero.com> (дата звернення: 22.03.2026).
19. The Business of Fashion. *BoF: Fashion News, Analysis and Business Intelligence*. London : The Business of Fashion Ltd., 2024. URL: <https://www.businessoffashion.com> (дата звернення: 22.03.2026).
20. The Cut. *The Cut Magazine*. New York : Vox Media, 2024. URL: <https://www.thecut.com> (дата звернення: 22.03.2026).
21. Thomason S. G. *Language Contact: An Introduction*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2001. 310 p.
22. van Dijk T. A. *News as Discourse*. Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1988. 200 p.
23. Vogue. *Vogue Magazine*. New York : Condé Nast, 2024. URL: <https://www.vogue.com> (дата звернення: 22.03.2026).
24. Weinreich U. *Languages in Contact: Findings and Problems*. New York : Linguistic Circle of New York, 1953. 148 p.

Maidaniuk Yu. I. BILINGUAL PHENOMENA IN ENGLISH-LANGUAGE JOURNALISTIC DISCOURSE: INTERFERENCE MECHANISMS AND FUNCTIONAL POTENTIAL

The article presents a comprehensive analysis of bilingual phenomena in English-language journalistic discourse from the perspectives of contemporary text linguistics, the theory of language interference, and discourse analysis. Particular attention is paid to the mechanisms by which foreign-language elements are integrated into journalistic texts of English-language media, as well as to their functions and pragmatic load. Bilingual insertions are interpreted not as accidental violations of linguistic norms, but as deliberate stylistic and discursive strategies aimed at achieving expressivity, intertextuality, and ideological influence on the recipient. The theoretical framework of the study is grounded in scholarship on bilingualism, language contact, journalistic discourse, and interference. The research employs contextual, semantic-pragmatic, and functional methods of analysis.

In addition, the article examines the typology of foreign-language insertions, their classification according to functional and structural criteria, and identifies the specific features of their use depending on the genre characteristics of journalistic texts. The role of bilingual elements in shaping the author's stance, creating an effect of credibility, and influencing the readership is analyzed. Special attention is given to the interaction of linguistic and extralinguistic factors that determine the emergence of foreign-language components in the contemporary media space. It is demonstrated that bilingual phenomena function as an important instrument of communicative strategy, contributing to the enhancement of textual expressiveness and the expansion of its semantic potential.

Keywords: *bilingualism, journalistic discourse, English-language media, interference, foreign-language insertions, discourse analysis, text linguistics, language contact.*

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Moisiuk V. A.

<http://orcid.org/0000-0002-2732-3817>

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

LES PHENOMENES INTERTEXTUELS EN LINGUISTIQUE CONTEMPORAINE: VERS UNE TYPOLOGIE INTEGRATIVE

The article examines intertextuality as a key mechanism in the organization of the lexical system and the representation of cultural memory. Intertextuality is understood as the ability of linguistic units to actualize culturally significant knowledge embedded in collective consciousness and to establish a link between language, culture, and cognition, defining it as a fundamental instrument of meaning construction. Intertextual phenomena (referred to as precedent phenomena in the Slavic tradition) are characterized by a shared cultural basis and reproducibility across different discursive contexts. The aim of the study is to analyze intertextual phenomena in contemporary linguistics, taking into account their cognitive, cultural, and lexicological dimensions. The paper clarifies their key characteristics, outlines their main features and functions, as well as their role in nomination and interpretation, systematizes existing typologies, and proposes an approach to their organization. As a result, a typology of intertextual phenomena based on informational density is developed, including intertextual names, intertextual utterances, intertextual texts, and intertextual situations. These phenomena function as cognitive-cultural models that condense complex meanings and enable their effective actualization in discourse, facilitating the recognition of cultural codes. Intertextuality plays a significant role in structuring meaning, contributes to a shared cultural space, and serves as a means of interpreting reality. The findings open prospects for further research, particularly in the study of intertextual phenomena in different types of discourse, their cognitive mechanisms, and their role in intercultural communication, as well as their functioning in the digital environment.

Keywords: intertextuality (precedence), intertextual (precedent) phenomena, cultural memory, cognitive linguistics, linguoculturology.

Présentation de la problématique. Chaque langue, en tant que composante essentielle de l'identité nationale, conserve et transmet les acquis spirituels, historiques et culturels des générations précédentes, tout en les enrichissant grâce aux contacts interculturels. Elle constitue ainsi un mécanisme fondamental de transmission sociale. Dans ce contexte, l'un des problèmes théoriques actuels de l'ethnolinguistique et de la linguistique culturelle concerne la définition du statut et l'analyse de la nature fonctionnelle des phénomènes intertextuels (appelés, dans la tradition slave, phénomènes précédentiels), entendus comme des éléments du système conceptuel connus et partagés par une communauté ethnoculturelle et opérant aux niveaux cognitifs et communicatifs.

État de la recherche actuelle. Les recherches contemporaines montrent que les phénomènes intertextuels relèvent à la fois de la compétence linguistique et de la compétence culturelle (R. Barthes, J. Kristeva, G. Genette, A. Rey, L.-J. Calvet, A.-M. Houdebine, V. Gladka, O. Selivanova, R. Tchorovol-Tka-

tchenko, etc.). Ils permettent d'identifier, dans les unités linguistiques et les discours, des normes, des valeurs et des codes culturels, et d'organiser leur comportement communicatif en conséquence. Dans cette perspective, différentes approches typologiques du phénomène d'intertextualité (ou «précédence» dans la tradition slave) sont proposées. Selon leur degré de diffusion, on distingue des phénomènes socioculturels, nationaux et universels. D'un point de vue structurel, ils peuvent se manifester sous forme de textes, de noms, de situations ou d'énoncés intertextuels. Sur le plan fonctionnel, ils contribuent à la construction du sens, à l'évaluation axiologique et à la structuration de l'expérience cognitive. Cependant, malgré l'intérêt constant pour cette problématique, plusieurs aspects demeurent insuffisamment étudiés, notamment l'essence du phénomène, ses paramètres définitoires et sa nature fonctionnelle, ce qui en souligne la pertinence scientifique.

L'objectif de notre recherche est d'analyser l'essence des phénomènes intertextuels en linguistique

contemporaine, en mettant en évidence leur nature cognitive, culturelle et linguistique, ainsi que leur rôle dans l'organisation du système lexical. Les principales tâches de l'étude sont les suivantes: caractériser le phénomène de l'intertextualité dans le cadre des approches linguistiques contemporaines; déterminer les principaux traits distinctifs des phénomènes intertextuels et préciser leur statut dans le système linguistique; analyser les approches typologiques existantes et identifier leurs limites; proposer une typologie des phénomènes intertextuels fondée sur leur densité informative; illustrer les types identifiés par des exemples issus de différentes sphères culturelles et discursives.

Exposé du contenu principal. La notion d'**intertextualité** s'est constituée dans le cadre des recherches sémiotiques et discursives qui postulent le caractère dialogique de tout texte dans l'univers sémiotique, en relation constante avec les textes antérieurs et avec les processus ultérieurs de création textuelle (J. Kristeva, R. Barthes, G. Genette, C. Lévi-Strauss, U. Eco, Y. Lotman, etc.). Comme l'écrit J. Kristeva: «Tout texte se construit comme une mosaïque de citations, tout texte est absorption et transformation d'un autre texte» [11, p. 146].

Dans ce contexte, les phénomènes intertextuels peuvent être définis comme des éléments du trésor cognitif et culturel d'une communauté linguistique, dotés d'une valeur sociale partagée et capables de réactiver, dans un nouveau discours, certains aspects de textes antérieurs. Ils peuvent également être définis comme «des unités systématiques du thésaurus d'une communauté linguistique et culturelle, dotées d'une signification socialement partagée pour ses membres et qui permettent d'actualiser certains aspects de la précedence de ces textes dans les textes récepteurs au cours de la communication» [5, p. 16]. M. Arrivé souligne à cet égard que «le texte n'est jamais clos sur lui-même; il appelle, par ses échos et ses reprises, d'autres textes qui lui confèrent sa pleine signification» [6, p. 27]. Ces éléments fonctionnent comme des signes culturellement chargés, constituant des noyaux de la mémoire cognitive et collective. Dans une perspective lexicologique, ils participent à la structuration du lexique en tant qu'unités porteuses de sens culturel et contribuent aux processus de nomination et de re-nomination, notamment dans le domaine phraséologique. A. Rey observe ainsi que le lexique, incluant ses composantes phraséologiques, loin d'être un simple inventaire de formes, constitue un «palimpseste de la mémoire intertextuelle» [14, p. 12], où se superposent des couches historiques, mythologiques, littéraires et médiatiques.

Il est donc naturel que la théorisation de l'intertextualité se soit d'abord développée au niveau du texte. G. Genette, dans sa théorie de la transtextualité, distingue plusieurs types de relation textuelle (intertextualité, hypertextualité, architextualité, etc.) qui éclairent le fonctionnement des références implicites et explicites dans la communication [10]. M.-A. Paveau et G.-E. Sarfati ajoutent que «les emprunts discursifs, loin d'être accessoires, constituent une matrice cognitive et axiologique indispensable à la compréhension et à la persuasion» [13, p. 54].

Avec l'émergence de l'approche cognitive dans la linguistique, la compréhension de l'intertextualité s'est élargie. L'intertextualité n'est plus seulement conçue comme la présence d'un texte dans un autre, mais comme la capacité des locuteurs à mobiliser des connaissances culturellement signifiantes, ancrée dans la mémoire collective. Le lexique dans son ensemble – y compris les unités phraséologiques – apparaît donc comme un espace privilégié de cristallisation et de transmission de ces contenus sémantiques et conceptuels.

Ainsi, les phénomènes intertextuels se présentent comme des formes particulières de concepts, culturellement déterminés et cognitivement structurés, qui trouvent leur expression dans la langue. Du point de vue d'O. Selivanova, «les phénomènes précédents représentent des unités de la compétence linguistique et culturelle, permettant de reconnaître dans les énoncés et textes les valeurs, normes et codes culturels, et d'organiser le comportement communicationnel en accord avec ces connaissances» [3, p. 109]. Elle souligne également que «ces unités servent aussi à l'auto-identification culturelle et linguistique de l'individu, et à la régulation de sa perception et expression dans le discours» [3, p. 110].

Comme l'indique P. Ricœur, «la mémoire collective ne se conserve et ne se transmet que dans des formes symboliques, narratives et métaphoriques» [15, p. 88]. A. Wierzbicka ajoute que «les unités lexicales – y compris les unités phraséologiques – incarnent des visions du monde partagées et des scénarios culturels profondément enracinés» [17, p. 22].

Par conséquent, l'extension du concept d'intertextualité inclut désormais plusieurs types de manifestations discursives et culturelles, à savoir: 1) *des textes verbaux*, englobant le texte-récepteur lui-même ainsi que ses prédécesseurs et successeurs chronologiques; 2) *des textes intégrant une composante non verbale*, tels que les œuvres musicales, picturales ou cinématographiques, considérées comme prédéces-

seurs ou successeurs d'un texte donné; 3) *des phénomènes socio-historiques et culturels*, incluant les événements, les périodes et les époques marquantes de l'histoire collective; 4) *des systèmes codés*, tels que les archétypes, les genres ou les langues, qui servent de matrices de sens et de transmission.

Ainsi, la notion d'intertextualité se déploie aujourd'hui selon deux approches complémentaires: une *approche restreinte*, qui limite ces phénomènes aux expressions verbales et textuelles (citations, énoncés littéraires, slogans); une *approche élargie*, qui intègre aussi les références culturelles, historiques, mythologiques, etc., mobilisées dans le lexique dans son ensemble – y compris les unités phraséologiques, les proverbes, les allusions et les métaphores.

Dans notre recherche, nous nous concentrons sur les phénomènes intertextuels verbaux, c'est-à-dire ceux qui possèdent une expression linguistique, car ce sont précisément ces formes qui s'inscrivent directement dans le système lexical de la langue et qui permettent une analyse linguistique rigoureuse de leurs propriétés sémantiques, cognitives et fonctionnelles. En effet, contrairement aux phénomènes non verbaux, les formes verbalisées sont accessibles à l'observation et à la description systématique, ce qui les rend particulièrement pertinentes dans une perspective lexicologique. De plus, elles constituent le principal vecteur de transmission et d'actualisation des contenus culturels dans le discours, assurant ainsi le lien entre mémoire collective et fonctionnement linguistique.

En étudiant les principales caractéristiques des phénomènes intertextuels verbaux, les linguistes identifient les traits suivants: le lien avec une œuvre classique; la notoriété du phénomène et sa reproductibilité régulière dans les textes; l'usage non dénотatif du nom propre comme signe culturel; le rôle de modèle culturel et génératif, servant de référence pour toute une classe d'objets; l'expression d'une évaluation émotionnelle plutôt que rationnelle; la possibilité de transformation tout en conservant la reconnaissabilité; la pertinence cognitive, car chaque phénomène intertextuel renvoie à une représentation partagée par les locuteurs d'une même culture, rendant toutes les références à ce phénomène «transparentes» et compréhensibles [2–5].

Selon les linguistes, ces caractéristiques déterminent également les fonctions des phénomènes intertextuels telles que: *évaluative* (ils expriment de manière marquée l'attitude subjective du locuteur), *modélisante* (ils contribuent à former une représentation du monde sous forme de modèle), *pragmatique* (ils peuvent influencer le récepteur), *esthétique* (ils sont perçus comme un moyen d'évaluer

le monde sur le plan esthétique), *codée / signalétique* (ils servent à révéler la communauté de base mentale et linguistique entre locuteur et récipient), *ludique* (ils sont utilisés comme un jeu linguistique pour attirer l'attention et réduire la tension dans le texte), *euphémistique* (ils permettent d'adoucir l'expression et de transmettre un contenu nécessaire de manière non agressive) [1; 3; 7; 15].

La typologie des phénomènes intertextuels constitue un enjeu central de la recherche linguistique contemporaine, mais il n'existe pas encore de consensus clair sur ses catégories. En fonction de leur portée et de leur universalité, les linguistes [12; 17] distinguent: *phénomènes intertextuels socioculturels*, connus de tout membre d'un groupe social spécifique (professionnel, confessionnel, etc.) et intégrés dans l'espace cognitif collectif; *phénomènes intertextuels nationaux*, partagés par les membres d'une communauté linguistique et culturelle donnée, et intégrés dans la base cognitive nationale; *phénomènes intertextuels universels*, représentatifs de la cognition humaine commune et intégrés dans un espace cognitif universel.

A ces catégories certains linguistes ajoutent les *autoprécédents*, qui reflètent dans la conscience individuelle des phénomènes de l'environnement possédant une valeur cognitive, émotionnelle ou axiologique particulière pour un individu, et formant des chaînes associatives singulières [3; 15]. Ces phénomènes, bien que personnellement significatifs, ne deviennent intertextuels que lorsqu'ils acquièrent une reconnaissance collective dans un contexte social ou culturel plus large.

Les linguistes européens mettent en avant l'importance de l'encodage culturel et cognitif des phénomènes intertextuels. A. Wierzbicka souligne que «les unités lexicales et intertextuelles incarnent des schémas cognitifs universels, mais leur manifestation linguistique est culturellement spécifique» [17, p. 25]. Y.-Ch. Morin note que «la typologie des références intertextuelles doit tenir compte de la diversité des communautés linguistiques et de la diffusion des motifs intertextuels à travers les cultures» [12, p. 44].

Les chercheurs ukrainiens, quant à eux, insistent sur l'intégration des phénomènes intertextuels dans la compétence linguistique et culturelle, leur rôle dans l'auto-identification culturelle de l'individu et dans la régulation du comportement communicationnel. Selon eux, l'attribution d'un phénomène intertextuel à une catégorie donnée demeure conditionnelle, car elle dépend de nombreux facteurs extralinguistiques tels que l'âge, l'éducation, le niveau de vie, la culture et le contexte social des locuteurs [1; 3–5]. O. Selivanova

propose de différencier les phénomènes intertextuels selon les niveaux auxquels ils se manifestent. Au niveau référentiel, l'intertextualité se présente sous la forme d'une situation ou d'un ensemble de situations, réelles ou fictives. Au niveau cognitif, l'intertextualité existe comme une structure conceptuelle d'une situation intériorisée (proposition, cadre, modèle mental, etc.). Au niveau verbal, ces structures peuvent être représentées par un mot, une expression, un énoncé, un fragment textuel ou un texte complet [3, p. 110].

Dans la linguistique slave, il existe également une typologie des phénomènes précédents selon leurs sphères sources (littérature, théâtre, politique, etc.) et leurs sphères d'application (publicité, sport, politique, médias, etc.), ainsi que selon l'origine nationale des sources de préférence (domestiques ou étrangères) [8; 16].

Dans cette perspective, la diversité des approches existantes ainsi que leur caractère fragmentaire justifient la nécessité d'élaborer une typologie intégrative, apte à saisir la complexité et l'hétérogénéité des phénomènes intertextuels. Sur la base de l'analyse des classifications recensées, il paraît pertinent de retenir une typologie fondée sur la densité informative des phénomènes intertextuels. Cette classification repose sur le degré de condensation de l'information culturelle au sein des unités intertextuelles et sur les modalités de leur actualisation dans le discours.

Ainsi, le nom intertextuel correspond à un nom propre largement connu, utilisé non pour désigner un référent concret, mais comme signe culturel. Par exemple, des noms tels que *Don Juan*, *Tartuffe* ou encore *Albert Einstein* fonctionnent dans le discours comme des marqueurs de qualités typifiées (séducteur, hypocrite, génie), ce qui témoigne de leur forte charge culturelle et axiologique. Ainsi, les noms et figures issus des récits mythologiques, bibliques et religieux jouent également un rôle fondamental en tant que supports de l'intertextualité. Ainsi, l'expression *les yeux de Chimère* («regard amoureux») renvoie à Chimère, créature mythologique associée aux rêves inaccessibles et à l'imaginaire; *le talon d'Achille* («point faible») se réfère à Achille, symbole de vulnérabilité au sein d'une force globale.

Quant à l'énoncé intertextuel, il se présente comme une unité autonome issue de l'activité langagière, dotée d'un fort potentiel pragmatique. Ainsi, des formules telles que *Je pense, donc je suis* (R. Descartes), *L'enfer, c'est les autres* (J.-P. Sartre) ou encore *Yes we can* (B. Obama) sont régulièrement mobilisées dans le discours pour condenser des positions philosophiques, idéologiques ou argumentatives. Dans le même

ordre d'idées, de nombreuses expressions issues des récits bibliques et religieux fonctionnent comme des énoncés intertextuels stabilisés. Ainsi, *apporter sa pierre* («contribuer à une œuvre collective») renvoie à la métaphore des «pierres vivantes» dans le Nouveau Testament; *porter sa croix* («endurer des épreuves») fait référence au sacrifice de Jésus Christ; enfin, *laver les mains de quelque chose* («se décharger de toute responsabilité») évoque le geste de Pontius Pilate, devenu symbole du refus d'implication.

Le texte intertextuel correspond à une œuvre entière conservée dans la mémoire cognitive sous forme d'un schéma global, auquel on renvoie indirectement. À titre d'exemple, *Le Petit Prince* actualise des représentations liées à l'enfance, à l'innocence et à la sagesse, tandis que *l'an de 1984* évoque immédiatement des notions de surveillance et de totalitarisme. D'autres œuvres, telles que *Les Misérables* (V. Hugo) ou *Roméo et Juliette* (Shakespeare), fonctionnent également comme des matrices interprétatives, mobilisant respectivement des représentations de justice sociale, de souffrance humaine et de tragédie amoureuse. Ces textes, intériorisés sous forme de modèles culturels, permettent aux locuteurs de condenser des significations complexes et de les actualiser dans le discours par des allusions brèves mais fortement chargées sémantiquement.

Enfin, la situation intertextuelle renvoie à un scénario culturel stabilisé, réel ou fictif, activé dans le discours par allusion. Ainsi, des expressions comme *ouvrir la boîte de Pandore*, *franchir le Rubicon* ou *attendre Godot* illustrent la manière dont des situations prototypiques deviennent des modèles interprétatifs permettant de structurer le sens. Ce type inclut également des situations issues de pratiques culturelles et historiques, comme *trempe comme un jour de Song Kran*, qui renvoie à une fête traditionnelle caractérisée par des aspersions d'eau, ou encore *Journée des dupes!*, évoquant un épisode politique marquant de l'histoire française.

Ainsi, chaque type de phénomènes intertextuels relève un mode spécifique de structuration du sens, fondé sur la mobilisation de la mémoire culturelle et sur l'activation de connaissances partagées au sein d'une communauté linguistique.

Conclusion. L'analyse menée permet de confirmer que l'intertextualité constitue un principe fondamental d'organisation du système linguistique, en particulier au niveau lexical. Les phénomènes intertextuels, en tant qu'unités de la mémoire culturelle collective, assurent la médiation entre langue, culture et cognition, en participant activement aux processus de nomination, d'interprétation et de

structuration du sens dans le discours. L'étude des approches théoriques existantes a montré que, malgré la diversité des classifications proposées, il subsiste une certaine hétérogénéité dans la description de ces phénomènes. C'est dans ce contexte qu'a été proposée une typologie fondée sur la densité informative des phénomènes intertextuels, distinguant le nom intertextuel, l'énoncé intertextuel, le texte intertextuel et la situation intertextuelle. Cette classification permet de rendre compte des différentes modalités d'actualisation de l'information culturelle dans le discours, tout en mettant en évidence le rôle

central de la mémoire collective dans la construction du sens.

Les résultats obtenus ouvrent plusieurs perspectives de recherche. Il serait pertinent d'approfondir l'étude des mécanismes cognitifs de reconnaissance et d'interprétation des phénomènes intertextuels, ainsi que d'analyser leur fonctionnement dans différents types de discours (médiatique, politique, littéraire, numérique). Une attention particulière pourrait également être accordée à la dimension interculturelle de ces phénomènes, notamment dans le contexte de la traduction et de la communication interculturelle.

Littérature:

1. Гладка В.А. Лінгвокультурологічний підхід у вивченні фразеологізмів французької мови. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Вип. 1 (35). Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2016. С. 41–46.
2. Кондратенко Н.В. Інтертекстуальність в українському політичному дискурсі. Реклама та PR у масово-інформаційному просторі; ред. О.В. Александрів. Одеса: Астропринт, 2009. С. 155–160.
3. Селіванова О.О. Світ свідомості в мові: монографічне видання. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
4. Чернявська С.М., Шокуров О.В., Дяченко О.В. Інтертекстуальність у сучасній літературі: традиції і новаторство. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2025. Т. 36 (75), № 2, Ч. 1. С. 228–233.
5. Чорновол-Ткаченко Р.С. Прецедентний текст як основа лінгвостилістичної реалізації категорії інтертекстуальності (на матеріалі казок Льюїса Керрола): автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови. Харків, 2007. 19 с.
6. Arrivé M. *Langage et psychanalyse*. Paris: PUF, 2000. 232 p.
7. Barthes R. *Le bruissement de la langue*. Paris: Seuil, 1984. 196 p.
8. Bartmiński J. *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. London: Equinox, 2009. 250 p.
9. Eco U. *Lector in fabula*. Paris: Grasset, 1985. 315 p.
10. Genette G. *Palimpsestes. La littérature au second degré*. Paris: Éditions du Seuil, 1982. 652 p.
11. Kristeva J. *Séméiotikè. Recherches pour une sémanalyse*. Paris: Éditions du Seuil, 1969. 379 p.
12. Morin Y.-Ch. *Introduction à la linguistique*. Paris: Seuil, 2003. 177 p.
13. Paveau M.-A., Sarfati G.-E. Les grandes théories de la linguistique: de la grammaire comparée à la pragmatique. Paris: Armand Colin, 2003. 256 p.
14. Rey A. *La lexicologie. Lectures*. Paris: Editions Klincksieck, 1970. 323 p.
15. Ricœur P. *La mémoire, l'histoire, l'oubli*. Paris: Seuil, 2000. 224 p.
16. Tokarski R. *Semantyka barw*. Lublin: UMCS, 2004. 212 p.
17. Wierzbicka A. *Understanding Cultures through Their Key Words*. Oxford: Oxford University Press, 1997. 328 p.

Мойсюк В. А. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ЯВИЩА В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ: НА ШЛЯХУ ДО ІНТЕГРАТИВНОЇ ТИПОЛОГІЇ

Статтю присвячено дослідженню інтертекстуальності як ключового механізму організації лексичної системи мови та репрезентації культурної пам'яті. Інтертекстуальність розглядається як здатність мовних одиниць актуалізувати культурно значущі знання, закріплені в колективній свідомості, та забезпечувати зв'язок між мовою, культурою і когніцією, що визначає її як базовий інструмент смислотворення в мові. Інтертекстуальні явища (у слов'янській традиції – прецедентні) характеризуються наявністю спільної культурної основи та здатністю до відтворення в різних дискурсивних контекстах. Метою дослідження є аналіз інтертекстуальних явищ у сучасній лінгвістиці з урахуванням їх когнітивного, культурного та лексикологічного вимірів. У зв'язку з цим у роботі уточнено їх ключові характеристики, окреслено основні ознаки та функції, а також їх значення для процесів номінації та інтерпретації, систематизовано наявні типології та окреслено підхід до їх упорядкування. У результаті дослідження розроблено типологію інтертекстуальних явищ на основі ступеня їх інформативної насиченості, що включає інтертекстуальне ім'я, інтертекстуальне висловлення, інтертекстуальний текст та інтертекстуальну ситуацію. Показано, що такі явища

функціонують як когнітивно-культурні моделі, які забезпечують конденсацію складних смислів та їх ефективну актуалізацію в дискурсі, сприяючи швидкому розпізнаванню культурних кодів мовцями. Встановлено, що інтертекстуальність відіграє важливу роль у структуризації значення, сприяє формуванню спільного культурного простору та виступає засобом інтерпретації реальності. Отримані результати відкривають перспективи подальших досліджень, зокрема у напрямі вивчення інтертекстуальних явищ у різних типах дискурсу, аналізу їх когнітивних механізмів та ролі в міжкультурній комунікації, а також їх функціонування в цифровому середовищі.

Ключові слова: інтертекстуальність (прецедентність), інтертекстуальні (прецедентні) явища, культурна пам'ять, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Novak D. N.

<https://orcid.org/0009-0001-2805-0195>

Lviv Polytechnic National University

Hrytsiv N. M.

<https://orcid.org/0000-0001-6660-7161>

Lviv Polytechnic National University

NON-FINITE FORMS AS MARKERS OF GRAMMATICAL COMPRESSION IN SCIENTIFIC STYLE

As scientific communication continues to develop in response to the rapidly increasing volume of information, the study of grammatical compression becomes particularly relevant. Modern academic discourse demonstrates a clear tendency toward structural economy, clarity, and informational density, which requires linguistic mechanisms capable of condensing complex ideas without reducing semantic precision. Non-finite verb forms constitute one of the most productive grammatical tools for achieving such compression. However, despite their frequent use in academic writing and public scientific communication, their functional and stylistic potential remains insufficiently explored, especially with regard to their role in shaping syntactic economy in contemporary English scientific discourse.

The aim of the article is to analyse the role and functions of non-finite verb forms as mechanisms of grammatical compression in modern English scientific texts. The object of the study is grammatical compression as a characteristic feature of the English scientific style. The subject of the research comprises non-finite verb forms and the patterns of their functional realisation as markers of grammatical compression in scientific discourse.

The theoretical part of the study outlines the linguistic foundations of grammatical compression and describes the structural and functional characteristics of infinitives, gerunds, and participles based on modern grammatical and lexicographic sources. Special attention is paid to the ways in which non-finite constructions allow authors to replace full subordinate clauses, thereby reducing syntactic complexity while preserving logical relations within the sentence.

The practical analysis is based on selected examples from Nobel Prize lectures, Nobel Prize Award Ceremony addresses, and Nobel Banquet speeches. These texts, representing formal academic and public scientific discourse, demonstrate how infinitival, participial, and gerund constructions function as effective means of syntactic and semantic condensation. The analysis shows that non-finite forms contribute significantly to the informational density, structural efficiency, and coherence characteristic of modern scientific communication.

Keywords: non-finite verb forms, infinitive, gerund, participle, grammatical compression, Nobel Prize lectures, academic discourse, syntactic economy.

The statement of the problem. The statement of the problem. The phenomenon of grammatical compression occupies an important place in contemporary linguistic studies, as it reflects the tendency of scientific discourse toward clarity, conciseness, and structural efficiency. Modern research in discourse analysis and functional linguistics emphasises that academic communication increasingly relies on compact grammatical structures that allow authors to present complex information in a logically organised and economically expressed form.

A number of linguistic studies have addressed the structural and functional properties of non-finite verb forms and their role in English grammar. In traditional descriptive grammars, non-finite forms are defined as verb forms that do not express person, number, or tense and include infinitives, participles, and gerunds. These forms are characterised by their multifunctionality and their ability to combine verbal and nominal features, which enables them to perform various syntactic roles within the sentence. Contemporary lexicographic and grammatical sources, including the

Cambridge Dictionary and Collins Dictionary, also emphasise that non-finite constructions often replace full clauses and thus contribute to the structural reduction of sentences while preserving their informational content [6; 7; 8].

In modern linguistic research, grammatical compression is commonly interpreted as the reduction of syntactic complexity through the use of more compact grammatical structures without loss of semantic content. This tendency is particularly characteristic of scientific and academic discourse, where clarity, precision, and informational density are essential communicative requirements. Within this framework, non-finite verb forms function as productive mechanisms that allow authors to integrate subordinate meanings into condensed syntactic constructions.

Despite the considerable attention devoted to non-finite verb forms in English grammar, their stylistic and functional role as markers of grammatical compression in scientific discourse remains insufficiently explored, especially in the context of contemporary academic and public scientific texts. Consequently, further investigation of non-finite constructions is necessary in order to clarify their contribution to the syntactic economy and communicative efficiency of modern English scientific style.

The **object** of the study is grammatical compression as a characteristic feature of the English scientific style.

The **subject** of the research comprises non-finite verb forms and their functional-realisation patterns that serve as markers of grammatical compression in scientific discourse.

Analysis of recent research and publications.

Theoretical Background. The theoretical framework of the present study is based on contemporary linguistic approaches to grammatical compression as a characteristic feature of scientific discourse. In the *Oxford Concise Dictionary of English Etymology*, the prefix **non-** is explained as a marker of negation used with nouns, adjectives, participles, gerunds, and adverbs. The dictionary traces its origin to the Latin particle *non* meaning ‘not’, which later entered Old French and Middle English in the same form. Early examples cited in English include formations such as *non-power*, *non-residence*, and *nonsuit*, already attested in the fourteenth century. Over time, the use of the prefix widened, particularly in technical and scientific vocabulary, where it became a productive means of forming terms with the meaning of absence, negation, or exclusion (e.g., *nonchalant*, *nondescript*, *nonsense*, *nonsuit*) [1]. In the *Macmillan School Dictionary*, the adjective

finite is defined as “existing only in limited numbers or amounts, or continuing only for a limited time,” and is contrasted with infinite [2].

Grammatical compression is understood as the reduction of syntactic complexity through the use of compact grammatical structures while preserving the informational content and logical coherence of the utterance. In scientific and academic writing, this tendency contributes to clarity, economy of expression, and structural efficiency. According to the Cambridge Dictionary, a *non-finite verb is in the infinitive form or is a participle and does not show the tense and subject of the verb*. Non-finite verb forms do not express tense, person, or number and include infinitives, -ing forms, and past participles [Cambridge Dictionary, 2026]. The Collins Dictionary distinguishes finite and non-finite verbs based on tense and subject agreement. Non-finite verbs include the present participle, past participle, base form, and the to-infinitive. Grammatical compression refers to the process of reducing the structural length of a sentence while retaining its informational content [9].

According to *L. Verba's Grammar of Modern English*, infinitive is defined as a non-finite form of the verb denoting an action without reference to person, number, or tense [Верба, 1997, p. 88]. In Modern English, it appears in various structural forms, including the Indefinite, Continuous, Perfect, and Passive Infinitive. Its use is closely connected with the temporal and aspectual relations between the infinitive and the finite verb. In scientific discourse, the infinitive demonstrates a high degree of functional versatility, performing subject, predicative, object, attributive, and adverbial functions [3, p. 89].

The participle is characterised as a non-finite verb form combining verbal, adjectival, and adverbial properties. English distinguishes between the Present Participle and the Past Participle, both of which contribute to grammatical compression by forming reduced relative clauses and compressed adverbial constructions. Participial structures allow authors to integrate descriptive and explanatory information directly into noun phrases, thereby increasing informational density [3, p. 102].

The gerund is described as a non-finite verb form possessing both verbal and nominal features. It retains verbal properties such as the ability to take objects and express aspect and voice, while simultaneously functioning as a noun within the sentence. In scientific texts, gerund constructions are widely used to nominalise processes and actions, enabling the compression of entire subordinate clauses into compact syntactic units [3, p. 115, 116].

The issue of the *Visnyk of Lviv Polytechnic National University* presents a detailed investigation into the syntactic behaviour and communicative functions of the English infinitive in authentic popular-scientific texts on computer engineering. The research, conducted by *L. V. Ilnytska*, offers a comprehensive statistical and functional analysis of infinitive constructions, drawing on a corpus of articles published in *New Scientist* and *The Economist* between 2004 and 2006. The study provides valuable insights into the diversity of syntactic positions in which the infinitive operates and the semantic nuances it introduces into scientific discourse.

According to Ilnytska's findings, the **infinitive** demonstrates considerable structural versatility, fulfilling a range of predicate-related, subject-related, and object-related functions. One of the observed patterns includes the infinitive as part of a **compound verbal predicate**, typically following modal or semi-modal verbs to express actions associated with necessity, predictability, or potentiality, as in "*Much work remains to be done before such a technology becomes a reality.*" [4, p. 68]. The infinitive can function as a **subject**, often in anticipatory it-constructions, which shift the logical subject and add evaluative meaning. The subjective infinitive construction, typically in passive forms, expresses expectation or assessment.

It also frequently appears as part of a **complex object** after verbs of cognition, intention, or effort, especially when describing research aims. Additionally, the infinitive serves as a **direct object** after lexical and modal verbs, particularly when indicating intended actions [4, p. 69].

In its attributive role, the infinitive specifies purpose or potential, enhancing precision in technical descriptions. As an adverbial modifier, it most commonly expresses purpose or result, supporting the logical structure of scientific texts.

Modal infinitive constructions (with *should*, *may*, *might*) are widely used to convey recommendations, hypotheses, and evaluations of possibility [4, p. 70].

Task statement. The **aim** of the paper is to analyse the role and functions of non-finite verb forms as mechanisms of grammatical compression in modern English scientific texts.

To achieve this aim, the following **objectives** have been set:

- to outline theoretical foundations of grammatical compression within modern linguistics;
- to characterise the main features of the scientific style and its communicative requirements;
- to classify the types of non-finite verb forms in English and define their structural properties;

- to determine the functional load of infinitives, gerunds, and participles in expressing compressed grammatical structures;

- to identify the most frequent patterns of grammatical compression in scientific texts;

- to analyse selected examples illustrating the use of non-finite forms as means of syntactic and semantic condensation;

- to establish the relationship between grammatical compression and the overall coherence and efficiency of scientific discourse.

Outline of the main material of the study. In Nobel Prize lectures, non-finite verb forms systematically function as mechanisms of grammatical compression. Infinitival and participial constructions replace full finite clauses, eliminating explicit subjects, auxiliaries, and subordinating conjunctions. Such syntactic choices contribute to textual density, rhetorical clarity, and stylistic elevation characteristic of formal scientific and public discourse.

In **William Faulkner's** Nobel address, infinitive constructions function as central devices of grammatical compression. In the sentence "*I would like to do the same with the acclaim too...*" the infinitive phrase *to do the same* serves as an object complement after the verb *would like*. Instead of using a finite complement clause such as *I would like that I do the same*, the infinitive replaces the finite verb, the subject, and the complementizer, thus compressing the syntactic structure. This usage illustrates object-complement compression, where a non-finite form substitutes an entire finite clause.

A similar mechanism is observed in the statement "*...the basest of all things is to be afraid*". The infinitive *to be afraid* functions as a predicative complement and replaces the fuller construction *that a person is afraid*. The compression eliminates the subject, the finite verb, and the conjunction, transforming the proposition into a nominalised structure suitable for expressing general evaluation. This represents subject-complement reduction through an infinitive construction.

In the sentence "*...not for glory and least of all for profit, but to create out of the materials of the human spirit something which did not exist before*" the infinitive *to create* expresses purpose. It replaces the finite purpose clause *so that he could create*, omitting the subject, the modal auxiliary, and the subordinating conjunction. The infinitive thus condenses a potentially long subordinate clause into a compact verbal phrase, maintaining rhetorical flow while expressing intentionality [11].

Infinitive constructions also play a significant role in **Linus Pauling's** Nobel Peace Prize lecture. In the phrase "...such as **to permit** me to be here today" the infinitive *to permit* functions as a reduced result clause. Instead of the finite structure that permits me to be here today, the infinitive removes tense marking and the explicit subject, allowing the resultative meaning to be expressed in a concise form characteristic of formal scientific discourse.

A particularly illustrative example of infinitive compression appears in the sentence "*We have learned that not only the explosives factories but also the peace congresses are necessary **to get** the civilized nations **to recoil** from war and discharge their troops*". The infinitive *to get* reduces a finite subordinate clause such as *so that they can get*. The compression removes subject (they), modal (can), conjunction (so that). Full form: *...are necessary so that they can get the civilized nations and they will recoil...*

The infinitive serves as a complement to necessary, creating a compact purposive relation [15].

Participial constructions are another productive means of grammatical compression. In **Faulkner's** sentence "...teaching himself that, forget it forever, leaving no room in his workshop..." the present participle *teaching* replaces a finite temporal clause *such as when he teaches himself that*. The compression removes the subject, the finite verb, and the subordinating conjunction. Similarly, the participial phrase *leaving no room* functions as a reduced clause of result instead of *and this will leave no room*. In both cases, participial constructions merge subordinate meanings into the main clause, reducing syntactic weight while preserving logical relations.

Reduced relative clauses formed by participles are also characteristic of scientific and ceremonial discourse. In the phrase "...the dramatic progress **being made** in a new form of Artificial Intelligence", the participial construction *being made* replaces the finite relative clause *which is being made*. The omission of the relative pronoun and auxiliary verb results in a compact noun phrase with high informational density, typical of academic style [11].

Gerund constructions further contribute to grammatical compression by nominalising actions and processes. In **Linus Pauling's** expression "*I express my heartfelt gratitude to the Nobel Committee of the Norwegian Storting for having selected me for this great honor; to all the people of Norway; and to those people all over the world whose **striving** for peace has led to a degree of success*", the gerund *striving* replaces the relative clause *who strive for peace*. The

compression eliminates the relative pronoun and the finite verb, embedding the meaning of continuous action into a single nominal unit [15].

A similar pattern is observed in **John Steinbeck's** sentence "*He is charged with **exposing** our many grievous faults and failures, with **dredging up** to the light our dark and dangerous dreams...*". The gerunds *exposing* and *dredging up* replace finite clauses such as *that he exposes* and *that he dredges up*. These gerund constructions function as complements governed by the preposition *with*, eliminating explicit subjects and finite verb forms while maintaining syntactic parallelism and rhythmic balance [16].

Gerund compression is also evident in the **Nobel Prize Award Ceremony 2020** statement "*Only by **understanding** the coronavirus, how it infects people and the mechanisms whereby it causes disease...*". The gerund *understanding* replaces the finite adverbial clause *only when we understand*. The subject, conjunction, and finite verb are omitted, resulting in a compact non-finite construction that retains the semantic relation of condition. Despite its non-finite form, the construction maintains a clear semantic link to an implicit generalized subject [14].

Finally, in **Geoffrey Hinton's** public scientific discourse, gerund constructions appear as a means of explanatory compression. In the sentence "*This new form of AI excels at modeling human intuition rather than human reasoning, ...*" the gerund *modeling* replaces the explanatory clause *how it models human intuition*. The construction eliminates the subject, the finite verb, and the complementizer, transforming the process into an abstract conceptual unit typical of scientific language [12].

Conclusions. The conducted research demonstrates that non-finite verb forms constitute an important mechanism of grammatical compression in modern English scientific discourse. The theoretical background established the essential linguistic foundations for understanding grammatical compression as a universal tendency of formal and academic language. Special attention was devoted to dictionary definitions and to the descriptions of non-finite verb forms provided in authoritative linguistic sources. The analysis shows that infinitives, gerunds, and participles actively contribute to the reduction of syntactic complexity by replacing full finite clauses with more compact grammatical structures.

The practical examination of examples from *Nobel Prize lectures*, *Nobel Prize Award Ceremony addresses*, and *Nobel Banquet speeches* confirms that non-finite constructions enable speakers to omit explicit subjects, auxiliaries, and subordinating conjunctions while preserving the semantic relations

between clauses. Infinitival constructions most frequently express purpose and complement relations, gerunds allow the nominalisation of processes and actions, and participial constructions function as reduced relative or adverbial clauses that integrate additional information into the main clause.

Thus, non-finite verb forms significantly increase informational density and structural economy in formal scientific and public academic discourse. Their frequent use contributes to the conciseness, coherence, and efficiency that are characteristic of modern English scientific communication.

Bibliography:

1. Hoad T. F. The Concise Oxford Dictionary of English Etymology. Oxford : Oxford University Press, 1993. 552 p.
2. Macmillan School Dictionary. Oxford : Macmillan Education, 2004.
3. Верба Л. Г., Верба Г. В. Граматика сучасної англійської мови : довідник. Київ : Логос, 1997. ISBN 996-509-001-1.
4. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми лінгвістики науково-технічного і художнього тексту та питання лінгвометодики : зб. наук. праць. № 586. Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2007.
5. Cambridge Dictionary. Non-finite [Електронний ресурс]. Cambridge University Press. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/non-finite> (дата звернення: 15.12.2025).
6. Cambridge Dictionary. Non-finite clause [Електронний ресурс]. Cambridge University Press. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/non-finite-clause> (дата звернення: 15.12.2025).
7. Cambridge Grammar. Clauses: finite and non-finite [Електронний ресурс]. Cambridge University Press. URL: <https://dictionary.cambridge.org/grammar/british-grammar/clauses-finite-and-non-finite> (дата звернення: 02.01.2026).
8. Collins Dictionary. What are finite and non-finite verbs in English? [Електронний ресурс]. URL: <https://grammar.collinsdictionary.com/easy-learning/what-are-finite-and-non-finite-verbs-in-english> (дата звернення: 15.12.2025).
9. Collins Dictionary. What are the non-finite parts of the verb in English? [Електронний ресурс]. URL: <https://grammar.collinsdictionary.com/easy-learning/what-are-the-non-finite-parts-of-the-verb-in-english> (дата звернення: 15.12.2025).
10. Collins Dictionary. Participle [Електронний ресурс]. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/participle> (дата звернення: 15.12.2025).
11. Faulkner W. Banquet Speech [Електронний ресурс]. The Nobel Prize. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1949/faulkner/speech/> (дата звернення: 18.12.2025).
12. Hinton G. Nobel Lecture: 2024 Physics Prize [Електронний ресурс]. The Nobel Prize, 2024. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/physics/2024/hinton/speech/> (дата звернення: 20.12.2025).
13. Opening Address at the Nobel Prize Award Ceremony, 1995 [Електронний ресурс]. The Nobel Prize. URL: <https://www.nobelprize.org/ceremonies/1995-opening-address/> (дата звернення: 17.12.2025).
14. Opening Address at the Nobel Prize Award Ceremony, 2020 [Електронний ресурс]. The Nobel Prize. URL: <https://www.nobelprize.org/ceremonies/opening-address-2020/> (дата звернення: 17.12.2025).
15. Pauling L. Lecture upon Receiving the Nobel Peace Prize [Електронний ресурс]. The Nobel Prize. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1962/pauling/lecture/> (дата звернення: 20.12.2025).
16. Steinbeck J. Nobel Lecture [Електронний ресурс]. The Nobel Prize, 1962. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1962/steinbeck/speech/> (дата звернення: 20.12.2025).

Новак Д. Н., Гриців Н. М. NON-FINITE ФОРМИ ЯК МАРКЕРИ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПРЕСІЇ В НАУКОВОМУ СТИЛІ

У процесі розвитку наукової комунікації, зумовленого постійним зростанням обсягу інформації та необхідністю її ефективної передачі, особливої актуальності набуває дослідження явища граматичної компресії. Сучасний науковий дискурс характеризується прагненням до лаконічності, структурної економії та високої інформативності, що зумовлює активне використання мовних засобів, здатних передавати складні змісти у компактній синтаксичній формі. Одним із найпродуктивніших засобів досягнення такої компресії є нефінітні форми дієслова. Водночас їхній функціональний та стилістичний потенціал у сучасних англійських наукових текстах досліджено недостатньо, що визначає необхідність подальших лінгвістичних розвідок.

Метою статті є аналіз ролі та функцій non-finite форм дієслова як механізмів граматичної компресії в сучасних англійських наукових текстах. Об'єктом дослідження є граматична компресія як характерна ознака англійського наукового стилю. Предмет дослідження становлять нефінітні форми

дієслова та особливості їх функціональної реалізації як маркерів граматичної компресії в науковому дискурсі.

У теоретичній частині роботи окреслено лінгвістичні засади дослідження граматичної компресії, а також охарактеризовано структурні й функціональні властивості інфінітива, герундія та дієприкметника на основі сучасних граматичних і лексикографічних джерел. Особливу увагу приділено здатності нефінитних конструкцій замінювати підрядні речення та інтегрувати додаткову інформацію у межах компактних синтаксичних структур.

Практичний аналіз здійснено на матеріалі *Nobel Prize lectures, Address at the Nobel Prize Award Ceremony та Banquet speeches*. Ці тексти, що належать до академічного та публіцистично-наукового дискурсу, демонструють, як інфінітивні та дієприкметникові конструкції, а також герундій забезпечують синтаксичну економію та сприяють підвищенню інформативності й структурної цілісності наукової комунікації.

Ключові слова: інфінітив, герундій, дієприкметник, граматична компресія, лауреати нобелівських премій, академічний дискурс, синтаксична економія.

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Підгорна А. Б.

<https://orcid.org/0000-0003-1832-7100>

Національний університет «Запорізька політехніка»

Савка С. В.

<https://orcid.org/0009-0006-2711-2717>

Національний університет «Запорізька політехніка»

ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ДЕСТРУКТИВНИХ ЕМОЦІЙ У ДИСКУРСІ ДАРК РОМАНУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Х. Д. КАРЛТОН «HAUNTING ADELINE»)

У статті розглянуто лексико-синтаксичні засоби репрезентації деструктивних емоцій у дискурсі дарк роману на матеріалі твору Х. Д. Карлтон «Haunting Adeline». Твори жанру «дарк роман» привертають увагу сучасних читачів завдяки надзвичайній емоційній насиченості та незвичним для любовного наративу сюжетним лініям. Цей жанр почав розвиватися відносно нещодавно, тому залишається майже недослідженим, особливо з лінгвостилістичного погляду. Представлене дослідження спрямоване на аналіз одного з романів зазначеного жанру саме з огляду на його мовне наповнення, яке уможливорює створення потрібного психологічного ефекту. У статті зроблено акцент на використанні мовних одиниць, за допомогою яких письменники майстерно створюють атмосферу психологічної напруженості, водночас розкриваючи часто суперечливі емоційні стани своїх персонажів. Особливу увагу приділено аналізу емотивної лексики, слів із негативною конотацією, а також використанню розмовної та ненормативної лексики як засобів відтворення страху, тривоги, агресії та внутрішніх конфліктів героїв. Окремо розглянуто синтаксичні прийоми. До таких можна віднести короткі та уривчасті речення, що створюють ефект динамічного ритму оповіді та імітують емоційний стан персонажів у моменти страху або паніки; риторичні питання, що активно використовуються у внутрішньому монолозі персонажів; імперативні конструкції та експресивні вигукі, що разом підсилюють емоційно-виражальний потенціал тексту. Проведений аналіз засвідчив, що саме завдяки поєднанню емотивної лексики, насичених експресивних зворотів, епітетів та порівнянь із виразною негативною конотацією, а також ретельно підібраних синтаксичних конструкцій авторка роману змогла точно відобразити внутрішній світ героїв і глибину їх переживань. Таким чином, результати дослідження дають підстави стверджувати, що органічна взаємодія ретельно підібраних лексичних одиниць та продуманих синтаксичних структур є ключовим фактором у формуванні атмосфери напруження, тиску та небезпеки, яка є визначальною для жанру дарк роману та гарантує читачеві інтенсивний емоційний досвід.

Ключові слова: дарк роман, деструктивні емоції, емотивна лексика, лексико-синтаксичні засоби, художній дискурс, лінгвостилістичний аналіз, психологічна напруженість.

Постановка проблеми. Сучасна художня література, перебуваючи у постійному динамічному розвитку, постійно змінюється під впливом соціокультурних процесів у світі. Вона, безперечно, є одним із найважливіших інструментів, що дає змогу передати всю глибину почуттів та унікальність переживань самого автора. Протягом тривалого часу письменники розробляли різні форми художнього вираження, які з часом набу-

вали певної структурованості й поступово еволюціонували, формуючись у самостійні літературні жанри. Саме ця жанрова система не тільки допомагає класифікувати твори, а й глибоко осмислювати їхні стилістичні та змістові особливості, надаючи основу для їхнього всебічного наукового аналізу.

У сучасному літературному процесі регулярно з'являються нові жанрові форми, що відобража-

ють зміни в читацьких уподобаннях та домінуючих культурних тенденціях. Одним із таких відносно нових, проте вже надзвичайно популярних жанрів є дарк роман. Цей специфічний напрямок у літературі вміло поєднує елементи хоррору, готики, психологічної драми та романтики. На відміну від традиційних моделей любовного нарративу, цей жанр акцентує увагу на суперечливих, проблемних і темних аспектах кохання, заглиблюючись у внутрішні конфлікти персонажів, аналізуючи психологічну залежність, страх, одержимість та цілу низку інших інтенсивних, часом руйнівних емоційних переживань [3]. Тон тут більш загострений – похмурий і емоційно напружений, іноді викликає тривогу. Ці історії занурюють читача в інтенсивну емоційну подорож, залишаючи його на межі хвилювання і змушуючи розмірковувати, чи знайдуть персонажі порятунк або поступляться своїм внутрішнім темним бажанням [6].

Центральною ознакою творів, що належать до цього жанру, безперечно, виступає надзвичайно висока емоційна напруженість. Цей ефект майстерно досягається завдяки застосуванню широкого спектру мовних інструментів, які вирізняються особливо насиченою емоційною забарвленістю, глибокою метафоричністю та витонченими літературними засобами, які допомагають передати атмосферу психологічної напруженості та відтворити темні, часто приховані аспекти людської душі. Ключову функцію у формуванні такої специфічної атмосфери виконують, безумовно, мовні компоненти тексту. Саме завдяки використанню емотивної лексики, насичених експресивних зворотів, епітетів та порівнянь, що несуть у собі виразну негативну конотацію, а також ретельно дібраних синтаксичних конструкцій вдається точно відобразити внутрішній світ героїв. Значна увага приділяється деталізованим описам еротичних моментів, які нерідко виявляються тісно пов'язаними з ідеями внутрішньої одержимості, пошуку влади або переходу за межі дозволеного. Такі сцени завжди наповнені інтенсивними емоційними та психологічними переживаннями героїв, що підсилює відчуття драматизму і додає нотки тривожної напруги всій сюжетній лінії [7, с. 2–6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначалося вище, жанр дарк роман є відносно новим явищем, у зв'язку з чим, попри його значний комерційний успіх та зростаючий інтерес читацької аудиторії до цієї специфічної жанрової категорії, він залишається недостатньо репрезентованим у науковому дискурсі. Наразі наявна лише

обмежена кількість праць, присвячених літературознавчому осмисленню цього жанру [4–9], тоді як його лінгвостилістичні параметри фактично не підлягали системному аналізу ані у вітчизняному, ані в зарубіжному мовознавстві. Такий стан розробленості проблеми зумовлює **актуальність** його вивчення, оскільки аналіз мовних засобів конструювання атмосфери загрози, психологічного напруження та особливої еротизації художнього дискурсу сприяє глибшому розумінню прагматичних і когнітивних механізмів впливу популярної літератури на сучасного реципієнта, а також розширює взаємодію мови, емоцій та жанрової специфіки.

Постановка завдання. Метою дослідження є комплексний лінгвостилістичний аналіз лексико-синтаксичних засобів, що слугують для репрезентації деструктивних емоцій у романі Х. Д. Карлтон «Haunting Adeline». Особлива увага приділяється тому, як авторка через добір лексики, особливості синтаксису та стилістичні прийоми досягає створення психологічно напруженої атмосфери, передає внутрішні конфлікти та темні емоції персонажів, а також впливає на емоційний стан читача.

Матеріалом дослідження слугує роман сучасної американської письменниці Х. Д. Карлтон «Haunting Adeline» [2]. Під час дослідження було застосовано комплекс наукових методів. Перш за все було використано описовий метод для характеристики мовних і стилістичних особливостей жанру. Метод аналізу та синтезу забезпечив детальний аналіз лексичних, стилістичних та синтаксичних засобів художнього тексту, а також узагальнення отриманих результатів з метою формування цілісного уявлення про специфіку мовної організації жанру. Крім того, було застосовано метод суцільної вибірки для відбору мовного матеріалу з аутентичного тексту роману Х. Д. Карлтон «Haunting Adeline», зокрема прикладів лексики та стилістичних засобів, характерних для жанру дарк роман, а також метод контекстуального аналізу – для дослідження функціонування відібраних мовних одиниць у конкретних художніх контекстах з метою визначення їх емоційно-експресивного навантаження та ролі у створенні загальної атмосфери твору.

Виклад основного матеріалу. Художній текст жанру дарк роман становить складну систему мовних і стилістичних засобів, за допомогою яких автор впливає на емоційне сприйняття читача. Цей напрям сучасної прози вирізняється з-поміж інших унікальною лексичною системою. До його лексичного наповнення входять тематично зосе-

реджені групи слів, емотивна лексика, елементи розмовного стилю, а саме вульгаризми, ненормативна лексика, які допомагають передати атмосферу небезпеки й тривоги. Ці особливості яскраво виражені у романі Х. Д. Карлтон «Haunting Adeline», де авторка активно використовує лексеми, що виражають страх, темряву та психологічну напругу.

Лексичний рівень тексту відіграє важливу роль у створенні емоційної атмосфери роману. Однією з найхарактерніших особливостей є активне використання слів із негативною емоційною конотацією, які безпосередньо відображають психологічні стани персонажів. У тексті роману часто простежуються лексичні одиниці, що передають страх, тривогу та внутрішнє напруження. Завдяки такій лексиці читач не просто читає текст, а буквально занурюється в емоційний світ персонажів, де панують тривога, вразливість і постійне відчуття невидимої загрози.

Особливо важливу роль відіграють іменники, що безпосередньо номінують емоційні стани та почуття небезпеки. Такі лексеми, як *dread, panic (panic from the men), terror, paranoia, tremor, stalker* допомагають розкрити внутрішні переживання персонажів і підкреслити напруженість сюжетних подій. Завдяки цим найменуванням, читач отримує можливість відчути на собі атмосферу постійної загрози, яка супроводжує кожен поворот сюжету, заглиблюючись у світ героїв ще більше.

Прикметники ж відіграють не менш значущу роль, деталізуючи емоційні стани героїв. У романі часто трапляються слова *scared, terrified, petrified, uneasy, ominous, sinister*, які не лише створюють яскраві психологічні портрети, а й підсилюють загальну атмосферу неспокою та небезпеки. Такі прикметники, окрім своєї прямої описової функції, виконують ще емоційно забарвлену функцію, формуючи відчутний настрій у читача.

Дієслова в тексті є також критично важливими, відображаючи реакції персонажів на драматичні події. Лексеми на зразок *tremble, shiver, gasp, cower, flinch, to haunt, to beat* ілюструють фізичні прояви страху або напруження. Завдяки їм тілесні прояви емоцій передаються з особливою реалістичністю, що робить переживання героїв більш переконливими та зрозумілими для читача:

Another week passes, and Zade continues to haunt my house [2, с. 306].

Додаткову емоційну інтенсивність тексту забезпечують прислівники, які підсилюють значення дієслів і уточнюють характер дії. У романі часто використовуються слова *nervously,*

desperately, helplessly, silently. У прикладі нижче прислівник *desperately* підкреслює силу емоцій героя та його психологічну залежність від головної героїні:

He's never sugarcoated or denied the fact that he desperately craves me [2, с. 361].

Ключову роль у мовній структурі творів жанру дарк роман відіграє емотивна лексика, оскільки саме вона сприяє вираженню глибоких психологічних переживань героїв і створенню насиченої емоційної атмосфери. За допомогою емотивів людина висловлює емоції та почуття. Такі лексичні одиниці обов'язково містять у своїй семантичній структурі емоційний компонент [1, с. 134]. Позначення емоцій реалізується іменниками, прикметниками, вигуками, але особливо дієвами можуть бути саме дієслова, які описують прояви гніву, агресії або роздратування:

I growl and give her the filthiest look I can manage [2, с. 21].

У цьому прикладі дієслово *growl* викликає асоціацію з поведінкою хижака, що підкреслює агресивність і небезпечність героя. Така лексика не лише сприяє формуванню психологічного портрета персонажа, але й додає відчуття загрози, підсилюючи атмосферу напруження.

Значну роль у репрезентації деструктивних емоцій відіграє також ненормативна лексика. Оскільки роман висвітлює теми насильства, влади, болю або сексуального збудження, саме вульгаризми допомагають передати стан персонажів у моменти найвищої напруги та підсилюють відчуття загрози та дискомфорту, яке має відчувати читач разом із головними героями. Такий стиль характерний для текстів Х. Д. Карлтон, яка набула популярності, зокрема, завдяки своїй прямолінійності і часто вульгарній манері письма:

You're such a bitch, Addie. All you do is give me blue balls and I am sick of it [2, с. 24].

And you're an asshole. Get the fuck out of my house, Greyson [2, с. 25].

У цих прикладах лайливі слова використовуються для підсилення емоційної напруги у діалозі. Вони відображають конфлікт між персонажами та демонструють їхню агресію один до одного.

Особливо показовими є висловлювання персонажа Зейда, мовлення якого часто містить погрози або агресивні репліки:

I don't care if you only breathed in her direction the wrong way, you will fucking die [2, с. 102].

У даному випадку вживання ненормативної лексики значно посилює категоричність висловлювання та виразно підкреслює домінуючий та

владний характер героя, створюючи образ людини, що звикла контролювати ситуацію та наполягати на своєму за будь-яких обставин.

Окрім лексичних засобів, важливу роль у передачі деструктивних емоцій відіграють синтаксичні конструкції. У дарк романах синтаксичні фігури мають особливе значення, оскільки вони сприяють формуванню цієї напруженої атмосфери, яка робить цей жанр таким популярним серед читачів. Х. Д. Карлтон у романі «*Haunting Adeline*» передає емоційний стан персонажів і загальний настрій твору, використовуючи короткі й уривчасті речення, що є однією з характерних синтаксичних особливостей роману. Такі конструкції створюють ефект швидкого ритму оповіді та імітують емоційний стан персонажів у моменти страху або паніки. Оскільки роман зосереджений на ідеї домінування та підкорення, короткі речення, що використовуються в діалогах та внутрішніх думках Зейда, вказують на його впевнений контроль над головною героїнею Аделіною:

My mother is a bitch. Plain and simple [2, с. 11].

Очевидно, що синтаксична структура цього висловлювання допомагає виразити внутрішній стан героя – його напругу, роздратування та внутрішній конфлікт. Членування на два короткі речення створює ефект паузи завдяки розділовому знаку, що підсилює експресивність та привертає увагу читача.

Ще одним важливим синтаксичним засобом є риторичні питання, які часто використовуються у внутрішньому монологі персонажів. Вони дозволяють передати їхні сумніви, переживання та внутрішній конфлікт. Приклади нижче яскраво ілюструють психологічну розгубленість героїні та її спробу осмислити власні емоції:

So why is it every time he comes around, I slip into insanity? [2, с. 182].

God, why did you make me the way that I am? [2, с. 127].

Ще одним синтаксичним засобом, який відіграє важливу роль у мовленні персонажів роману, є використання імперативних конструкцій. Ці звороти здебільшого зустрічаються в діалогах, слугуючи засобом вираження прагнення одного персонажа домінувати чи контролювати іншого. Наказові речення не лише посилюють атмосферу психологічного напруження, але й виразно виявляють владні риси характеру окремих героїв, підкреслюючи міжособистісну динаміку у творі, наприклад: «*Look at me!*», «*Shut up!*», «*Come here*», «*Don't move*». Такі висловлення не просто керують поведінкою персонажа, а й постійно під-

тримують атмосферу глибокого психологічного тиску, де одна сторона завжди домінує, а інша – завжди підкоряється.

Поряд із наказовими реченнями у романі активно функціонують вигуки, які можна класифікувати на:

1. Спонукальні вигуки, які виступають емоційно загостреними, скороченими формами наказу. Вони зазвичай короткі, різкі та наділені максимальною експресивністю. До цієї групи належать, зокрема: «*Mine!*», «*Now!*», «*Stop!*».

2. Емоційні вигуки, які з'являються в напружені моменти переслідування або ж у ситуаціях раптової, непередбачуваної появи «Тіні». Найчастіше це короткі репліки, наприклад: «*Goddamn!*», «*NO!*», «*Oh God!*».

3. Вигуки в умовах інтимної напруги, які характеризуються помітно меншим рівнем агресивності, але при цьому демонструють значно вищу інтенсивність, зокрема «*God!*», «*More!*», а також «*Please!*».

Висновки. Проведений аналіз роману Х. Д. Карлтон «*Haunting Adeline*» засвідчує, що репрезентація деструктивних емоцій у тексті здійснюється за допомогою широкого спектра мовних засобів. Важливе місце серед них посідає емотивна лексика, слова з негативною конотацією, а також елементи розмовного мовлення і ненормативна лексика. Використання іменників, прикметників, дієслів і прислівників із виразним емоційним забарвленням допомагає створити насичений емоційний простір, у якому читач може краще зрозуміти внутрішній світ героїв і відчувати інтенсивність їхніх переживань. Саме завдяки таким лексемам текст стає більш емоційно насиченим і дозволяє глибше передати переживання персонажів, їхні страхи, агресію, одержимість і внутрішню напруженість.

Не менш важливу роль у створенні емоційної напруженості відіграють синтаксичні засоби. Саме завдяки використанню коротких, навіть уривчастих речень, текст набуває виразного динамічного ритму, що глибоко віддзеркалює внутрішній стан персонажів. Не менш ефективними виявляються риторичні питання, адже вони дозволяють читачеві відчувати сумніви головних героїв та навіть повну психологічну розгубленість. Використання імперативних конструкцій в діалогах свідчить про прагнення окремих персонажів панувати над іншими або ж цілковито контролювати їхні дії та думки. Неабияку роль, також, відіграють вигуки, адже ці мовні одиниці мають здатність передавати глибокі та миттєві емоційні реакції. Вони також є

потужним засобом для підсилення драматизму у будь-якому контексті чи сцені.

Перспективи подальших досліджень включають розширення матеріалу для аналізу за рахунок залучення інших творів жанру дарк роману, що

сприятиме глибшому вивченню мовних особливостей відображення деструктивних емоцій у сучасній художній прозі. Також цікавим напрямом є проведення порівняльного аналізу лексико-синтаксичних засобів у творчості різних авторів цього жанру.

Список літератури:

1. Малій А. С., Опанасенко О. І. Лексика на позначення емоцій у художньому тексті (на прикладі німецької та англійської мов). *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 25. 2022. С. 132–136. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.24>.
2. Carlton H. D. *Haunting Adeline*. New York : Zando, 2021. 494 p.
3. DiLuzio F., Murphy D. *Dark Romance Genre Defined (With Essential Recs!)*. URL: <https://www.wikihow.com/What-Is-Dark-Romance> (access date: 17.11.2025).
4. Farzand M. *Comparative Analysis of Syntax in Linguistics and Literature: Exploring Structural Patterns and Their Significance* // ResearchGate. Sept., 2023. URL: <https://surl.li/tjsfmj> (access date: 28.11.2025). DOI:10.13140/RG.2.2.26222.38722.
5. Hernandez J. *Exploring Consent: An Analysis of Consent in Dark Romance and Contemporary Romance Books*. Portland State University, 2024. 30 p. URL: <https://surl.li/lzffpg> (access date: 07.11.2025).
6. Kieran. *How Do Dark Romance Novels Differ from Traditional Romance?* *GoodNovel*. 2025. URL: <https://surl.li/qbnsyz> (access date: 12.11.2025).
7. Kudratbek M. The Importance of Linguocultural Analysis in the Gothic Style. *Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning*. 2024. Vol. 3. P. 1–12.
8. Kvaskova A., Shyshkina I. The Concept of Idiolect in Modern Linguistics with a Focus on Youth Language in Donna Tartt's «The Secret History» // *English and American Studies*. 2025. Вип. 2. С. 31–36. DOI: <https://doi.org/10.15421/382505>.
9. Nagy-Kolozsvári E., Lizák K., Huszti I. *A Guide to English Literary Genres and Glossary of Literary Terms for BA Students Majoring in English language and Literature*. Berehove, 2021. 82 p. URL: https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/4672/1/2021-nagy-kolozsvari_lizak_hushti_literature_2021-1.pdf (access date: 30.10.2025).

Pidhorna A. B., Savka S. V. LEXICAL AND SYNTACTIC MEANS OF REPRESENTING DESTRUCTIVE EMOTIONS IN THE DISCOURSE OF THE DARK NOVEL (BASED ON H. D. CARLTON'S "HAUNTING ADELINE")

The article examines the lexical and syntactic means of representing destructive emotions in the discourse of dark romance, based on H. D. Carlton's novel «Haunting Adeline». Works of the dark romance genre attract the attention of modern readers due to their high emotional intensity and plotlines that are unusual for traditional romantic narratives. This genre has begun to develop relatively recently and therefore remains largely unexplored, particularly from a linguo-stylistic perspective. The present study focuses on analyzing one of the novels belonging to this genre. Particular attention is paid to the genre's linguistic features contributing to the creation of a specific psychological effect. The article emphasizes the use of language units enabling the author to create an atmosphere of psychological tension while revealing the characters' contradictory emotional states. Additionally, the focus is made on the analysis of emotive vocabulary, words with negative connotations, as well as the use of colloquial and non-normative vocabulary as means of conveying fear, anxiety, aggression, and the characters' internal conflicts. Syntactic devices are also examined in detail. These include short and fragmented sentences that create the effect of a dynamic narrative rhythm and imitate the emotional state of characters during moments of fear or panic; rhetorical questions that are actively used in the characters' internal monologues; as well as imperative constructions and expressive exclamations that enhance the emotional and expressive impact of the text. The analysis demonstrates that the author succeeds in accurately portraying the inner world of the characters and the depth of their emotional experiences owing to the combination of emotive vocabulary, expressive phrases, epithets and similes with strong negative connotations, along with carefully selected syntactic constructions. Thus, the study leads to the conclusion that the organic interaction of carefully selected lexical units and well-constructed syntactic structures is a key factor in shaping the atmosphere of tension, pressure, and danger that is characteristic of the dark romance genre and ensures an intense emotional experience for the reader.

Keywords: dark novel, destructive emotions, emotive vocabulary, lexical and syntactic means, literary discourse, stylistic-linguistic analysis, psychological tension.

Дата першого надходження статті до видання: 04.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Побережний Д. О.<https://orcid.org/0000-0002-4789-9848>

Бердянський державний педагогічний університет

ТИПОЛОГІЯ ТА ДИНАМІКА НЕОЛОГІЗАЦІЇ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

У статті досліджено процеси активного поповнення словникового складу англійської та німецької мов в порівняльному аспекті. Актуальність роботи зумовлена стрімкою цифро-візацією суспільства та появою нових концептів, пов'язаних із розвитком штучного інтелекту, трансформаціями на ринку праці та змінами в соціокультурній сфері протягом 2023–2026 років. Мета дослідження полягає у розробці комплексної типології сучасних неологізмів та проведенні порівняльного аналізу механізмів їхнього формування в англійській та німецькій мовах, виявлення спільних тенденцій та національно-специфічних особливостей лексичної деривації в умовах цифрової трансформації.

Для досягнення мети було використано комплексний підхід, що поєднує реферативний аналіз наукових джерел та інноваційний метод ШІ-аналізу (із залученням нейронних мереж) для автоматизованої вибірки 50 найбільш репрезентативних неолексем з актуальних медіа-ресурсів та соціальних платформ. Також застосовано етимологічний аналіз для визначення генезису слів, порівняльно-зіставний метод для виявлення міжмовних розбіжностей та статистичний метод (кількісний підрахунок) для верифікації продуктивності окремих словотвірних моделей.

Встановлено, що в обох мовах домінують різні стратегії неологізації. Для німецької мови ключовим механізмом залишається складання основ (Komposition), частка якого становить 55–60%, що підтверджує її синтетичну природу. В англійській мові спостерігається вища продуктивність семантичної деривації (25–30%) та блендингу (до 15%). Виявлено значний розрив у сфері запозичень: німецька мова виступає активним «рецептором» англіцизмів (25%), тоді як англійська демонструє тенденцію до внутрішньомовної метафоризації (запозичення складають лише 5%). ШІ-аналіз дозволив виокремити тематичні пласти «AI-лексики» та «соціальної рефлексії» (напр., Prompt Engineering, Quiet Quitting), які в англійській мові частіше реалізуються через зміну значення слова, а в німецькій – через створення нових багатоконпонентних композитів.

Дослідження підтвердило статус англійської мови як глобального джерела лексичних інновацій. З'ясовано, що інтернет-дискурс стимулює перехід від спонтанної появи слів до свідомого терміноутворення. Незважаючи на спільні вектори глобалізації, німецька мова зберігає структурну ідентичність через складні слова, тоді як англійська еволюціонує в бік функціональної конверсії та креативної контамінації (блендингу). Отримані результати мають практичне значення для теорії перекладу та методики викладання іноземних мов у вищій школі.

Ключові слова: лінгвопростір, словоскладання, семантична деривація, англіцизми, блендинг, цифрова трансформація, лексична інновація, компаративістика.

Постановка проблеми. Сучасна мова постає як динамічна саморегульована система, що безперервно трансформується задля вербалізації нових концептів та ідей. Неологізми виникають як закономірна детермінанта суспільно-політичного, технологічного та наукового прогресу, а їх стрімка поява в англійській та німецькій мовах зумовлю-

ють необхідність в їх зіставному і комплексному дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві значна кількість наукових розвідок спрямована на вивчення процесів неологізації як відповіді на динамічні соціокультурні зміни. Учені ґрунтовно досліджують теоре-

тичні засади етимології та класифікації неологізмів, розкриваючи їхній вплив на розвиток мовної системи [6; 8; 18]; вивчають специфіку формування та функціонування інноваційних одиниць у різних типах дискурсів: від мас-медійного та бізнесового до художнього й науково-технічного [5; 7; 10; 12; 17; 18]. Особлива увага приділяється відображенню глобальних криз у мовній картині світу та лінгводидактиці [4; 14; 15], а також трансформаціям у морфологічній та лексикографічній репрезентації неологізмів у сучасних словниках [9; 13; 19]. Окремий вектор досліджень спрямований на розробку стратегій перекладу комп'ютерної та спеціальної лексики в умовах цифрової трансформації [1; 3; 11; 20]. Проте, попри наявність праць, присвячених окремим аспектам інтернет-комунікації [11; 16], на сучасному етапі все ще потребує цілісного висвітлення питання типології та кількісної динаміки неологізмів у лінгвопросторі інтернет-дискурсу в зівставному аспекті.

Постановка завдання. Метою пропонованої розвідки є розробка актуальної типології неологізмів на засадах сучасних лінгвістичних парадигм, а також проведення компаративного аналізу механізмів їхнього словотворення в англійській та німецькій мовах. У межах дослідження особлива увага приділяється ролі неологічних одиниць у процесах збагачення лексичного складу, а також їхньому функціонуванню як маркерів соціолінгвістичних зрушень.

Наукова новизна цієї статті полягає в комплексному порівнянні словотвірних процесів, притаманних неологізмам англійської та німецької мов в порівняльному аспекті.

Формування емпіричної бази дослідження ґрунтується на поєднанні реферативного аналізу профільних наукових джерел та інструментарію штучного інтелекту для автоматизованої вибірки й систематизації актуального мовного матеріалу:

1) реферативний метод, що передбачає аналіз актуальних реферативних фахових джерел в компаративному аспекті;

2) метод ІІІ-аналізу, в основі якого лежить залучення нейронних мереж для добору та аналізу актуальної для дослідження вибірки матеріалу.

Етимологічний аналіз застосовано для встановлення генезису неологізмів, зокрема для розмежування питомих новотворів та запозичень (англіцизмів у німецькій мові). Метод кількісного підрахунку (статистичний метод) – використано для верифікації отриманих даних та побудови порівняльних таблиць, що відображають відсоткову частку різних способів словотворення в загальному масиві вибірки.

Виклад основного матеріалу. Компаративний аналіз механізмів неологізації

В основі аналізу встановлено наступні домінантні стратегії поповнення словникового складу в сучасних англійській та німецькій мовах:

1. Морфологічна деривація (Word Formation):

– **Афіксація:** префіксально-суфіксальний розвиток існуючих основ (напр., англ. *rebuild*, *leadership*; нім. *Digitalisierung*, *vernetzen*).

– **Словоскладання (Compounding):** інтеграція двох незалежних основ для створення нового концепту (*brain drain*, *starfish*).

2. Транспресія значень (Semantic Shifts):

– **Конверсія:** функціональний перехід слова з однієї граматичної категорії до іншої без зміни морфемного складу (*Google – to google*).

– **Метафорична експансія:** набуття лексемами переносних значень, зумовлених технологічним контекстом (напр., *virus* у біологічному та комп'ютерному дискурсах).

3. Контамінація та аббревіація (Blending & Shortening):

– **Блендинг:** телескопічне злиття основ (*brunch*, *spork*), що демонструє високу продуктивність у германських мовах, проте виявляє специфічну динаміку в інших лінгвокультурах.

– **Абревіація:** оптимізація мовних зусиль через створення акронімів та скорочень (*NASA*, *BBC*).

4. Власне креація (Coinage):

Виникнення абсолютно нових лексем, часто у формі прагматонімів (брендів) або ономотопей, що не мають генетичного зв'язку з існуючими морфемами.

Класифікація за структурою

За структурними параметрами неологізми диференціюються на **прості** (елементарні лексеми), **складні** (композиції) та **термінологічні одиниці** (вузькоспеціалізовані деривати).

Серед дослідників, які вивчали динаміку змін в категорії неологізмів протягом останніх років, примітними видаються дослідження Мельник О. та Кисельової І. [12]. За їх спостереженнями, найчастіше неологізми утворювалися шляхом поєднання (наприклад, *бранч* від *сніданку* + *обіду*) та складення (наприклад, *binge-watch*, *краудфандинг*) [12, с. 189]. Ці процеси узгоджуються з загальновідомим фактом, що складні слова є одним із найпродуктивніших механізмів у сучасній англійській мові, пропонуючи гнучкість для опису складних явищ, і узгоджуються з висновками, отриманими методом ІІІ-аналізу.

Серед відмінностей, які акцентовано в дослідженні, слід зазначити домінування акронімів як словотвірного процесу, що посідає друге місце серед найбільш продуктивних [12]. Не менш цікавим спостереженням є й те, що саме комп'ютерні тексти мають особливу структуру; вони багаті на неологізми, зокрема акроніми й аббревіатури, що є результатом стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій як в перші десятиліття ХХІ століття, так і протягом останніх років [20]. Згадуючи мову бізнесу, ділову англійську, встановлено, що найпродуктивнішими механізмами словотворення ділових неологізмів є словоскладання (40% неологізмів корпусу), злиття (26%) та аббревіатура (21%), менш популярними механізмами словотворення ділових неологізмів є афіксація (11% вибірки) та аналогія (2% вибірки) [14].

Цікавим фактом, що помічають дослідники лексичних новоутворень англійської мови, є й те, що неологізми збагачують словниковий запас мови і тим самим підтверджують динаміку її розвитку [1; 2]. Неологізми не захаращують мову; вони лише збагачують і сприяють поглибленому вивченню цих лексичних одиниць та причин їх виникнення, проте, не всі неологізми фіксуються у словниках, оскільки потрібно кілька років, щоб відстежити активне та фактичне використання слів і фраз [11, с. 82]. Серед дослідників стилістичних неологізмів літератури чік-літ домінує думка, що способи утворення стилістичних неологізмів включають афіксацію, словоскладання, усичення та конверсію, причому суфіксація домінує в цьому списку, відбувається з порушенням морфологічних конвенцій, а унікальним процесом, який використовується при створенні стилістичних неологізмів, є спосіб словотвору, зворотній словоскладанню, коли наявне складне слово розкладається на окремі сегменти, які функціонують самостійно [5, с. 78].

Беручи до уваги поширеність частин мови серед неологізмів англійської мови, науковці зазначають, що 71,1% неологізмів є іменниками, що може свідчити про іменникову природу англійської мови [19]. Такі частини мови, як іменники, прикметники, прислівники та дієслова, складають майже 96% неологізмів.

В німецькій мові серед наукових праць, що вивчають діахронічні зміни в складі неологізмів, насамперед відносно лексикографічні дослідження. Наукова розвідка Віталія Максимчука охоплює онлайн-словники та бази даних неологізмів (а також інколи лексикографічні праці, що містять неологізми), оновлені протягом

2014–2024 років та доступні станом на січень 2025 року. Виявлено, що інтернет-неографія активно розвивається в романо-германських дослідженнях протягом останнього десятиліття, що зумовлено цифровізацією сучасної науки [2]. Наукові пошуки сучасних дослідників зосереджені на трансформаційних процесах у мовній системі, що відбуваються під впливом глобалізації та технологічного поступу. Зокрема, у розвідках останніх років аналізуються англіцизми та синонімічні новотвори в німецькій мові, де особлива увага приділяється питанню свідомого словотворення як засобу збереження мовної ідентичності [13]. Дослідження прикладного характеру розкривають перспективи використання інтернет-технологій у германістиці, акцентуючи на мовній рефлексії в межах нових дискурсивних парадигм, таких як енергозабезпечення чи пандемійні комунікації [6; 16]. Вагомий сегмент праць присвячено електронній лексикографії, де розглядаються методологічні засади створення онлайн-словників, інтеграція користувачького контенту та автоматизація виявлення неологізмів у цифрових корпусах.

Результати аналізу сучасного німецькомовного дискурсу свідчать про високу адаптивність мовної системи до глобальних викликів, зокрема через активне продукування неолексем у сферах освіти, маркетингу та публічної комунікації [4; 9]. Дослідниками встановлено, що основними механізмами оновлення лексичного складу є морфологічні інновації та семантична деривація, які дозволяють фіксувати нові соціальні реалії, як-от пандемійні обмеження чи трансформації в енергетичному секторі [1; 6]. Важливим висновком став доказ того, що креативні форми вираження в публічному просторі та цифровій комунікації (зокрема в чатах та інтернет-технологіях) не лише збагачують мову, а змінюють традиційні норми правопису та морфологічної структури, адаптуючи їх до вимог швидкоплинного дигітального середовища [7; 15].

У межах лінгводидактичних та лексикографічних розвідок було виявлено, що ефективно засвоєння неологізмів студентами, які вивчають німецьку як іноземну (DaF), безпосередньо залежить від способу їх фіксації у словниках та використання контекстуальних маркерів лінгвістичного ландшафту [8; 10]. Провідні відкриття у неографії останнього десятиліття, зокрема в спортивній та технічній галузях, вказують на зростання ролі англіцизмів, які часто вступають у синонімічні відношення з питомими новотворами, створюючи складні термінологічні парадигми [2;

13]. Підсумкові дані підтверджують, що вивчення інтертекстуальних зв'язків у сучасних текстах дозволяє розрізнити функціональне призначення неологізму як «замінника» чи «доповнення», що є критично важливим для збереження адекватності фахового перекладу та наукової комунікації [16].

Методом III-аналізу виконано добір 50 найпродуктивніших англomовних та німецькомовних неологізмів 2023–2025 років, а саме: 1) Generative AI, Prompt Engineering, Hallucination (AI), Deepfake-proofing, Large Language Model (LLM), Human-in-the-loop, Multimodal AI, Sentience-baiting, Agentic AI, Dead Internet Theory, Quiet Quitting, Quiet Hiring, Lazy Girl Job, Coffee Badging, Rage Applying, Side Hustle Stack, Poly-employment, Bed Rotting, Career Cushioning, Digital Nomad Visa, Rizz, Delulu, Situationship, Slow-living, Main Character Energy, Era (flop era), Glow-up, Beige Flag, Soft Launch, Parasocial relationship, Green-hushing, Eco-anxiety, Circular fashion, Climate-positive, Regenerative Agriculture, Finfluencer, Healthspan, Loneliness Epidemic, Micro-stress, Doomscrolling, Touch grass, Shrinkflation, Skimpflation, Brain Rot, Gatekeeping, Niche-tok, Cozy-core, De-influencing, Poly-crisis, Enshittification.

Виконана робота із залученням метода III-аналізу демонструє домінування **семантичної деривації** (напр., Hallucination, Era) та **складання основ** (напр., Green-hushing, Doomscrolling) як найбільш продуктивних словотвірних процесів. Наведемо кількісні характеристики зазначених змін протягом 2023–2025 р.

Для німецької мови картина неологізації у 2023–2025 роках має схожі і відмінні риси. Зважаючи на велику кількість запозичень з англійської (англіцизмів) та традиційною німецькою здатністю до створення нескінченно довгих композитів, велика кількість нових слів виникає через складання основ, проте частка прямих запозичень значно вища, ніж в англійській мові.

Серед найпоширеніших неологізмів німецької мови останніх 3 років можливо навести

Zeitenwende, Klimakleber, Heizungsgesetz, Strompreisbremse, Krisenmodus, Doppel-Wumms, Fachkräftemangel, Generation Z (Gen Z), Homeoffice-Pflicht, KI-gestützt, Chatbot-Dienst, Energiewende, Balkonkraftwerk, Wärmepumpe, Deutschlandticket, Fachkräfteeinwanderungsgesetz, Flugscham, Verbrenner-Aus, 49-Euro-Ticket, Ampel-Koalition, Übergewinnsteuer, Bürgergeld, Übergangsfrist, Lieferkettengesetz, Greenwashing, Work-Life-Blending, Quiet Quitting (німецький контекст), Digitalzwang, KI-Verordnung, Lastenrad, Klimaneutralität, Kreislaufwirtschaft, ChatGPT-Hype, Quantensprung (політ.), Entlastungspaket, Resilienzstrategie, Lieferengpass, Inflationsausgleich, Teuerungsrate, Sharing-Economy, Gig-Worker, Ghosting (запозичення), Flexarier, Insektenprotein, Künstliche Intelligenz (KI), Datenethik, Cybersecurity-Abwehr, Desinformation, Social-Media-Bubble, Wasserstoffwirtschaft.

Найпродуктивніші процеси словотворення

1. **Складання основ (Komposition):** Це фундамент німецької мови. Нові явища в політиці чи технологіях миттєво стають складними іменниками. Особливо продуктивними є компоненти **Klima-, Krisen-, Digital-**.

2. **Гібридні запозичення:** Унікальний процес, де англійський корінь поєднується з німецькою граматикою чи словом (*faken, googeln, KI-gestützt*).

3. **Семантичне переосмислення:** Старі слова отримують вузьке політичне або соціальне значення (напр., **Zeitenwende** – слово 2022 року, що набуло нового змісту у 2023–2025 роках).

Отже, наведений аналіз демонструє значно вищий показник **словоскладання (Komposition)**. Це пояснюється її синтетичним характером: німецька прагне «запакувати» складне поняття в одну лексему (напр., *Wasserstoffwirtschaft* – воднева економіка). В англійській мові ці ж концепти часто існують як словосполучення (*hydrogen economy*), які іноді класифікують як аналітичні композити, але їхня частка все одно залишається нижчою.

Таблиця 1

Кількісний розподіл способів неологізації (2023–2025) в англійській мові

Спосіб словотворення	Відсоток від загальної кількості неологізмів	Приклади
Складання основ (Compounding)	~40–45%	<i>Doomscrolling, Green-hushing, Side-hustle</i>
Семантична деривація (Semantic Shift)	~25–30%	<i>Hallucination (AI), Era, Ghosting, Rizz</i>
Афіксація (Affixation)	~15%	<i>De-influencing, Enshittification, Finfluencer</i>
Інші (Blending, Clipping, Acronyms)	~10–15%	<i>Delulu (clipping), Brunch (blending)</i>

Таблиця 2

Кількісне співвідношення способів словотворення в неологізмах 23–25 рр.

Спосіб словотворення	Відсоток	Приклади
Складання основ (Komposition)	~55%	<i>Heizungsgesetz, Strompreisbremse, Klimakleber</i>
Запозичення (Entlehnung / Anglizismen)	~25%	<i>Homeoffice, Cloud-native, Side-Hustle</i>
Семантична деривація (Bedeutungswandel)	~10%	<i>Ampel (nolim.), Zeitenwende, Blase</i>
Скорочення та блендинг (Kurzwörter/Blending)	~10%	<i>GroKo, Teuro, Wisskomm</i>

Суттєвий розрив у графі «Запозичення» підтверджує збереження за англійською мовою статусу глобального джерела неологізмів. Німецька мова активно інтегрує англіцизми в незмінному вигляді (*Homeoffice, Greenwashing*). В англійській мові запозичення у 2023–2025 роках відбуваються переважно з вузьких культурних сфер (напр., кулінарія чи специфічні соціальні явища), що робить цей процес менш продуктивним у загальному масиві.

Вищий відсоток **семантичної деривації** в англійській мові свідчить про її схильність до метафоризації та конверсії. Англійська легше змінює функцію слова без зміни його форми (напр., слово *Hallucination* просто отримало нову дефініцію в ІТ). Німецька мова в таких випадках частіше створює нове складне слово (*KI-Halluzination*), що знову ж таки збільшує частку композитів.

Англійська мова набагато активніше використовує **блендинг (Blending)**. Такі новостворені лексичні одиниці, як *Finfluencer* чи *Enshittification*, все частіше стають відомими в медіа та інших сферах громадянського життя і функціонування мови. У німецькій мові цей процес менш природний і частіше зустрічається у політичному сленгу (*GroKo*) або як запозичення вже готових англійських блендів.

Висновки. Проведене компаративне дослідження динаміки неологізації в англійській та німецькій мовах протягом 2023–2025 років

дозволяє констатувати, що інтернет-дискурс виступає потужним каталізатором лексичного оновлення, де провідну роль відіграють технологічні та соціокультурні трансформації. Встановлено, що ключовою відмінністю між досліджуваними мовами є домінування різних словотвірних стратегій: якщо в німецькій мові абсолютним детермінантом розвитку лексики залишається складання основ (Komposition – до 60%), що зумовлено її синтетичним характером, то англійська мова виявляє більшу гнучкість через семантичну деривацію (до 30%) та активне використання блендингу. Зіставний аналіз підтвердив статус англійської мови як глобального «донора» неологізмів, що відображається у високому показнику прямих запозичень у німецькій мові (25%), тоді як англійська мова демонструє закритість до рецепції чужомовних одиниць, орієнтуючись на внутрішньомовну метафоризацію. Використання методів штучного інтелекту для формування емпіричної бази дозволило ідентифікувати нові пласти лексики, пов’язані з генеративними моделями та зміною парадигм на ринку праці (напр., *Prompt Engineering, Quiet Quitting*), що підкреслює перехід від спонтанної неологізації до свідомого термінотворення. Отримані результати доводять, що попри спільну тенденцію до посилення процесів абревіації, німецька мова зберігає ідентичність шляхом створення

Таблиця 3

Кількісне співвідношення способів словотворення в неологізмах 23–25 рр.
в порівняльному аспекті

Спосіб словотворення	Англійська мова (%)	Німецька мова (%)	Характерні особливості
Складання основ (Compounding / Komposition)	40–45%	55–60%	У німецькій мові цей процес є домінантним через морфологічну здатність до створення багатокомпонентних слів.
Запозичення (Borrowing / Entlehnung)	~5%	~25%	Англійська мова є «донором», німецька – активним «рецептором» англіцизмів.
Семантична деривація (Semantic Shift)	25–30%	~10%	Англійська мова частіше використовує старі лексеми в нових значеннях (метафоризація).
Афіксація (Affixation)	15%	10%	Схожі показники; часто використовуються міжнародні префікси та суфікси (<i>-ierung, -ize</i>).
Інші (Blending, Clipping, Acronyms)	10–15%	< 5%	Контамінація (блендинг) набагато продуктивніша в англійській мові (<i>brunch, spork</i>).

багатокомпонентних композитів, тоді як англійська еволюціонує в бік функціональної конверсії та креативної контамінації, що необхідно враховувати для забезпечення адекватності фахового перекладу та ефективної міжкультурної комунікації в цифровому просторі.

Список літератури:

1. Кирпиченко О. Е. Морфологічні інновації німецької мови (на матеріалі художніх текстів). *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки*. 2020. № 2 (20). С. 182–188. DOI: <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2020-2-20-19>
2. Максимчук В. Футбольні інновації в романо-германській неографії 2014–2024 років. *Orbis Linguarum*. 2024. Vol. 23, Issue 2. DOI: <https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v23i2.8>
3. Algeo J. Fifty years among the new words: A dictionary of neologisms, 1941–1991. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. 267 p.
4. Ankowska N. Bildung während der Pandemiezeit und ihre Widerspiegelung in Neologismen der Coronakrise. *Linguistische Treffen in Wrocław*. 2023. Vol. 24 (II). P. 201–216. DOI: <https://doi.org/10.23817/lingtreff.24-13>
5. Bielova M. Stylistic Neologisms in English-Language Chick Lit: Morphosemantic Aspect. *Alfred Nobel University Journal of Philology*. 2025. Vol. 1, Issue 29. P. 78–102. DOI: <https://doi.org/10.32342/3041-217X-2025-1-29-5>
6. Collaoni F. Internettechnologie und Energieversorgung im neuen Jahrzehnt: Sprachreflexionen und Forschungsperspektiven der Angewandten Germanistik. *Linguistische Treffen in Wrocław*. 2025. Vol. 27. DOI: <https://doi.org/10.23817/lingtreff.27-2>
7. Dargiewicz A. Zu kreativen Ausdrucksformen im deutschsprachigen öffentlichen Raum. *Colloquia Germanica Stetinensia*. 2024. Vol. 33. P. 75–94. DOI: <https://doi.org/10.18276/cgs.2024.33-05>
8. González Ribao V. Die lexikografische Behandlung von Neologismen aus der Perspektive hispanophoner DaF-Lernender. *Lexikos*. 2019. Vol. 29 (1). DOI: <https://doi.org/10.5788/29-1-1510>
9. Horbach O., Hryniuk O. Semantic aspect of compound neologisms in the modern German language (based on marketing lexis materials). *Advanced Education*. 2018. Vol. 5. P. 231–239. DOI: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.111193>
10. Kuße H. The linguistic landscape of the coronavirus crisis in foreign language didactics by using the example of German. *SHS Web of Conferences*. 2021. Vol. 99. P. 01001. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20219901001>
11. Medvid O., Malovana N., Vashyst K. Ways of generating neologisms in modern English. *Філологічні трактати*. 2022. Vol. 14 (2). С. 73–84. DOI: [https://doi.org/10.21272/Ftrk.2022.14\(2\)-7](https://doi.org/10.21272/Ftrk.2022.14(2)-7)
12. Melnyk O., Kyselova I. Lexical Neologisms in English: Formation, Trends, and Cultural Impact. *Studia Philologica*. 2025. Vol. 24. P. 183–193. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2025.2413>
13. Nikitina O. Anglizismen und synonyme Wortneubildungen im modernen Deutsch: sinnvolle Ergänzung oder Ersatz? *Linguistica Pragensia*. 2015. Vol. 25, No. 2. P. 116–131.
14. Sandyha L., Kyshenia Y. Business neologisms in modern English. *Linguistic and Conceptual Worldviews*. 2025. Vol. 1 (77). P. 86–98. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2025.1.05>
15. Siebenhaar B. Sprachgeographische Aspekte der Morphologie und Verschriftung in schweizerdeutschen Chats. *Linguistik Online*. 2003. Vol. 15 (3). DOI: <https://doi.org/10.13092/lo.15.818>
16. Szablewska M. Corona-Pandemie im Text und Diskurs. Fragestellungen, Zugänge und Perspektiven. *Linguistische Treffen in Wrocław*. 2024. Vol. 25. P. 425–433. DOI: <https://doi.org/10.23817/lingtreff.25-27>
17. Urmonova M. Addressing challenges and solutions for neologisms. *International Journal of European Research Output*. 2024. Vol. 3, No. 5. P. 247–252.
18. Urmonova M. Neologisms: exploring their etymology and benefits. *Conference on Scientific and Academic Innovations*. Andijan, 2024. P. 153–155.
19. Wang A. M., Chen X. On the inclusion of neologisms in Oxford advanced learner's dictionary (10th edition). *Lexikos*. 2024. Vol. 34. P. 41–50. DOI: <https://doi.org/10.5788/34-1-1871>
20. Yenko S. V. Translation strategies in the process of conveying neologisms, abbreviations and acronyms in English language computer texts. *Вісник КНЛУ. Серія: Філологія*. 2023. Т. 26, № 2. С. 44–50. DOI: <https://doi.org/10.32243/2522-4514.2023.26.2.06>
21. Zulfiya Rashidovna S. Importance of neologisms in modern English (based on mass media and internet communication). *Science, Education, Innovation: Modern Tasks and Prospects*. 2025. Vol. 2 (2). P. 114–117.

Poberezhnyi D. O. TYPOLOGY AND DYNAMICS OF NEOLOGIZATION: A COMPARATIVE ASPECT (BASED ON ENGLISH AND GERMAN)

The article examines the processes of active vocabulary replenishment in the English and German languages from a comparative perspective. The relevance of the study is driven by the rapid digitalization

of society and the emergence of new concepts related to the development of artificial intelligence, labor market transformations, and socio-cultural shifts occurring between 2023 and 2026.

The research aims to develop a comprehensive typology of modern neologisms and conduct a comparative analysis of their formation mechanisms in English and German, so as to identify common trends and national-specific features of lexical derivation amid digital transformation.

To achieve this objective, a multifaceted approach was employed, combining a desk research analysis of scientific sources with an innovative AI-analysis method. Neural networks were utilized for the automated selection of 50 highly representative neolexemes from current media resources and social platforms. Additionally, etymological analysis was used to determine the genesis of terms, the comparative-contrastive method to identify cross-linguistic discrepancies, and the statistical method (quantitative analysis) to verify the productivity of specific word-formation models.

The study reveals that different neologization strategies dominate in each language. In German, the primary mechanism remains stem compounding (Komposition), accounting for 55–60% of cases, which confirms its synthetic nature. In English, there is a higher productivity of semantic derivation (25–30%) and blending (up to 15%). A significant gap was identified in the area of borrowing: German acts as an active «receptor» of Anglicisms (25%), while English tends toward intra-linguistic metaphORIZATION (with borrowings making up only 5%). AI-analysis facilitated the categorization of thematic layers such as «AI-vocabulary» and «social reflection» (e.g., Prompt Engineering, Quiet Quitting). These concepts are more frequently implemented in English through shifts in meaning, whereas in German, they are realized through the creation of new multi-component compounds.

The research confirms the status of the English language as a global source of lexical innovations. It was found that Internet discourse stimulates a transition from spontaneous word emergence to conscious terminology creation. Despite shared globalization vectors, German maintains its structural identity through complex compounding, while English evolves toward functional conversion and creative contamination (blending). The findings have practical implications for translation theory and foreign language teaching methodologies in higher education.

Keywords: *linguistic space, compounding, semantic shift, anglicisms, blending, digital transformation, lexical innovation, comparative linguistics.*

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Potiatynyk U. O.

<https://orcid.org/0000-0001-8886-3633>

Ivan Franko National University of Lviv

Kobzar N. O.

<https://orcid.org/0009-0003-3828-1290>

Ivan Franko National University of Lviv

USE AND ABUSE OF *POLITENESS*: A SOCIOLINGUISTIC ANALYSIS OF POLITENESS STRATEGIES IN *KEEPING UP APPEARANCES*

This study investigates the complex interplay between normative politeness and interactional impoliteness within the televised discourse of the British sitcom Keeping Up Appearances. The research focuses on the protagonist, Hyacinth Bucket, whose linguistic behavior serves as a fertile site for exploring the performative nature of social class and the strategic management of «face.» Central to the investigation is the paradox wherein the protagonist's obsessive adherence to prescriptive politeness norms – intended to project a superior social identity – frequently results in profound face-threats and communicative failure.

Drawing upon a multi-dimensional framework, the study synthesizes Brown and Levinson's (1987) classical Politeness Theory with more recent developments in Impoliteness studies (Culpeper, 2011; Bousfield, 2008) and Communication Accommodation Theory (Giles et al., 1991). The methodology involves a qualitative analysis of verbal exchanges from the series, categorized according to the perceived social class of the interlocutors. The findings reveal that Hyacinth's communicative strategies are strictly delineated along class lines. It's been established that with the perceived «social elite,» the protagonist employs blatant over-accommodation and hyper-polite strategies that often miscarry, resulting in divergence rather than the intended social synchrony. Conversely, her interactions with family and the «socially less fortunate» are marked by downward divergence and bald on-record impoliteness.

The analysis further explores how Hyacinth utilizes negative politeness and off-record implicatures not to mitigate face-threats, but to establish social distance and bestow guilt. This is particularly evident in her interactions with «in-group» members, such as her husband Richard and neighbor Elizabeth, where she systematically flouts Gricean maxims to undermine their positive face while ostensibly maintaining a «polite» veneer. Ultimately, the study concludes that Hyacinth's behavior illustrates the fundamental distinction between the socially expected behavior and her actual (im)polite behavior. Her failure to achieve social upward mobility via language stems from her inability to align her linguistic output with the interactional needs of her interlocutors, which is arguably the result of her linguistic performance – but also her non-verbal behavior – being systematically shaped by her social aspirations.

Keywords: Communication Accommodation Theory (CAT), politeness strategies, positive face, negative face, Face-Threatening Acts (FTAs), face management, on-record (im)politeness, off-record (im)politeness.

Problem statement. The relationship between language, social identity, and interpersonal dynamics has long been a central concern in sociolinguistics and pragmatics. One of the ways to examine this relationship is through the analysis of fictional dialogue. While scripted conversations are not recordings of natural speech, they nevertheless reflect and reproduce the unconscious assumptions that

speakers hold about social relationships, class, and face-to-face interaction. As the *Concise Encyclopedia of Pragmatics* argues, whether one prioritizes actual language use or constructed examples, the ultimate frame of reference remains individual speech activities and the verbal interactions in which they occur [7, p. 120]. Consequently, the systematic study of television dialogue can yield genuine insights

into the sociolinguistic mechanisms that underpin everyday communication.

The present study undertakes to explore the language choices made by the main character of the British television series *Keeping Up Appearances* (henceforth KUA), Hyacinth Bucket (pronounced “Bouquet” at her insistence). Hyacinth is an abnormally snobbish, arrogant, and self-righteous middle-class housewife, driven by an overwhelming desire to be accepted into upper-class social circles. The series, which aired from 1990 to 1995, derives much of its humour from the contradiction between Hyacinth’s professed politeness and her actual communicative behaviour, which is frequently bullying, manipulative, and dismissive.

The focus of this paper is on the sociolinguistic and pragmatic aspects of Hyacinth’s verbal and non-verbal behaviour. Since people’s linguistic choices reflect their social behaviour, our intention is to determine whether and how Hyacinth’s (mal)treatment of those around her can be explained linguistically from the perspective of several established theories: Communication Accommodation Theory (CAT), *face* and identity theory [19], politeness theory [5], and impoliteness approaches [8; 9; 11]. We argue that KUA offers a particularly rich dataset for such analysis because the series is explicitly built upon the concepts of politeness, social appearance, and class distinction.

The paper is structured as follows. First, we lay out background research on the key theoretical frameworks, which is followed by a discussion of the projected goals and tasks, as well as the object, methods and corpus of the research. The main body of the paper presents a detailed analysis and discussion of the results, organised around accommodative and (im)politeness strategies. Finally, the concluding section summarizes the findings and sketches out ideas for prospective research.

Analysis of recent research and publications. *Communication Accommodation Theory* (CAT) [15; 16; 17]. CAT is a robust social-psychological framework whose core assumption is that language and behaviours communicate social status, group belonging, and attitudes between conversational partners. CAT emerged from Speech Accommodation Theory (SAT), which focused primarily on two strategies: convergence and divergence.

Convergence refers to the process by which speakers adapt their communicative behaviours (accent, speech rate, pause length, intonation, vocal intensity, vocabulary, etc.) to become more similar to their interlocutor [15, p. 107–110]. Convergence is often

motivated by a desire for social approval, efficiency of communication, or the need to reduce social distance. Divergence, conversely, is the strategy by which speakers accentuate speech differences to establish or maintain distance from others. Divergence can signal in-group loyalty, resistance, or a desire to assert one’s own social identity. CAT later broadened the scope to include non-verbal modifications such as body language, posture, and positioning.

Crucially, CAT overlaps in its concerns with politeness theory, notably on issues of face management and identity concerns. For the purposes of this study, CAT provides a lens through which to examine how Hyacinth’s accommodation patterns shift depending on the perceived social status of her interlocutor.

Politeness and Impoliteness Approaches. Even Grice and Searle acknowledged that treating conversation simply as information exchange would be something of an oversimplification, and that to do justice to the complexities of real conversational exchanges, one would need to factor in social aspects of communication, notably politeness. Crucial to understanding of politeness is the notion of *face*, which we understand in a sense that goes beyond Goffman’s interpretation [19, p. 5] and subsumes the positive and negative faces of Brown and Levinson, as well as Culpeper’s and Bousfield’s view of face within fairly recently developed approaches to impoliteness and is construed as the public image, or social identity that one tries to uphold and project [3; 4; 8; 9; 10].

It seemed fitting to deploy politeness and impoliteness theories to the series because, as the title implies, the series is built upon the very concept of polite behaviour and on how one appears in the eyes of others. The idea that underlies this particular perspective of Hyacinth’s behavior is one expressed by Terkourafi that face considerations are ever-present in any communication [27]. Indeed, Scollon and Scollon believe that “there is no *faceless* communication” [25, p. 38], meaning that “use of language can never be innocent with respect to face considerations and how interactants always come out of an exchange feeling that their faces have been constituted or threatened to a greater or lesser extent [25, p. 38]. Applying this line of argument, it would be hard to find any exchange in the series which would be inconsequential to face, especially the ones where Hyacinth is involved.

By politeness we will mean, to use Watts’ definition, linguistic behaviour geared toward maintaining the equilibrium of interpersonal relationships within the social group [28, p. 135]. However, communicative diversity that unfolds throughout the episodes

under analysis leads one to call into question whether politeness theory alone can account for many communicational contexts in the series, given the fact that the protagonist tends to continuously bully, harass or impose on those around her, effectively communicating with no regard for any face considerations. In view of this, we were compelled to look for a more encompassing framework to accommodate all (or almost all) cases. The reason why we have opted for an integrated view of politeness/impoliteness, rather than the better-known and better-developed theory of politeness is because the latter is now believed to be somewhat limited in its application, i.e. there are countless situations of communicative interchange that it is incapable of accounting for. The Brown-Levinson theory seeks to show how affronts to face are redressed in order to avoid or mitigate face-threatening acts, while face threat mitigation or redress is often not an issue [5]. There are many situations where “the focus of interaction is task-oriented” or the speaker “does not care about maintaining face” [5, p. 97]. These are, in fact, contexts which impoliteness theory has stepped in to account for. We therefore believe that, for the purposes of the more profitable line of analysis of Hyacinth’s speech, it is best to draw on various available perspectives: the traditional view of politeness, the more recent approaches to politeness by Watts [28; 29], and more recent studies of impoliteness [3; 4; 8; 9; 10]. With this in mind, we have adopted the following classification, synthesised from the above scholars:

Negatively marked behavior		Positively marked behavior
Impolite ↔ Rude ↔	Over-polite ↔	Polite
On-record impoliteness	Bald on-record politeness	Positive politeness
Off-record impoliteness (sarcasm, withholding of politeness)	Negative politeness	Off-record/indirect politeness

As is obvious from the above table, our view of politeness makes a distinction between behavior that is perceived as positive and behavior that is viewed negatively. Negatively marked conduct subsumes impolite behavior, on the one hand, and rude behavior, on the other, the difference, according to Bousfield, being that impoliteness necessarily involves intentionality, whereas rudeness does not [3; 4, p. 138]. It may be worth noting here that, as Terkourafi argues, intentions are socially influenced

and, just like politeness in general, vary cross-culturally [27, p. 249]. With on-record impoliteness, one deals with strategies designed to attack the face of an interactant; to construct his/her face in a non-harmonious way; to deny the interactant’s face needs, wants or rights. The attack is made in an unambiguous way. With off-record impoliteness, the threat or damage to the interactant’s face is conveyed indirectly, by way of implicature. Here Bousfield considers sarcasm and withholding of politeness as dominant strategies, where some form of polite behavior is expected or mandatory. Sarcasm describes a situation where the utterance that appears – on the surface – to positively constitute, maintain or enhance the face of the intended recipient, actually threatens, attacks or damages the face of the recipient [4, p. 138].

Task statement. The primary *objectives* of this study are to identify and classify the accommodative strategies (convergence vs. divergence) employed by Hyacinth Bucket, the protagonist of the series, in her interactions with characters from different social classes; to identify and classify the (im)politeness strategies deployed by Hyacinth and to examine how these correlate with her accommodative patterns; to determine whether social class is the primary variable governing Hyacinth’s communicative choices (which has been our hypothesis); finally, to assess the explanatory power of an integrated politeness/impoliteness framework when applied to a fictional but sociolinguistically revealing corpus.

The *object* of the research comprises the communicative strategies – both accommodative and (im)polite – that Hyacinth Bucket deploys across different interactional contexts, as well as – in some cases – the responses these strategies elicit from her interlocutors.

The *corpus* for this study consists of verbal exchanges culled from all five episodes of Season 1 (approximately 180 minutes) and two selected episodes from Season 2 (Episode 3, “The Candlelight Supper”, and Episode 4, “The Toy Store”) of KUA. The total number of analysed exchanges is 78, each defined as a sequence of turns initiated by Hyacinth or addressed directly to her. The selection was purposive: only episodes containing interactions with representatives of three distinct social groups (upper-class aspirational targets, same-class family/neighbours, and working-class relatives) were retained.

Methods employed in the study. Analytical procedure followed three stages. First, each exchange was transcribed orthographically, with paralinguistic features (sighs, eye-rolling, posture

shifts) noted. Second, each utterance was interpreted within its context for accommodative strategy (convergence, divergence, over-accommodation, or non-accommodation) following the CAT framework. Third, each utterance was analyzed in the context of the exchange for (im)politeness strategy following the integrated taxonomy presented above.

Analysis and Discussion of the Results. We will start with considering accommodative patterns in Hyacinth's speech. The examination of tokens from the first five episodes (45 exchanges between Hyacinth and family members, neighbours, or social superiors) demonstrates that her communicative strategies are distinguished along social-class lines. Three groups are manifest:

Group 1: Richard (husband), Daisy and Rose (sisters), and Elizabeth (next-door neighbour) – same-class or close family.

Group 2: Onslow (brother-in-law) and other working-class individuals – socially inferior.

Group 3: Major, Mrs. Fortescue, and other upper-class representatives – socially superior.

We will now consider the evidence in support of the hypothesis that Hyacinth's need for social approval would correlate positively with convergence towards higher-status individuals. As Giles et al. [17, p. 18] note, the greater the speaker's need for social approval, the greater the likely degree of convergence. Hyacinth's burning ambition to enter social elites intensifies this need.

Divergence with regard to the working-class people (Group 2). In interactions with Group 2, Hyacinth's strategies are predominantly divergent. Fragment 1 (Episode 1, at Daisy's house) illustrates this. Her body language conveys revulsion: exasperated facial expressions, weary sighs, rolled eyes. When compelled to address Onslow, she tends to look away, turn her head, or ignore his remarks entirely. She excludes him from the communicative situation, violating the principles of reciprocity and synchrony [2; 12]. She does not show downward convergence; instead, she accentuates difference to assert her own superior status.

Convergence towards the upper class (Group 3). With representatives of higher social classes, Hyacinth exhibits consistent, indeed excessive, convergence. However, her convergence is rarely reciprocated. She over-accommodates: her prosodic shifts, lexical choices (e.g., adopting formal registers, avoiding even mildly informal language, pronounced 'ladylike' speech etc.), and deferential body language are so blatant as to become irritating. In Fragment 2 (Season 2, Episode 4), Hyacinth attempts to match

the speech of an upper-class acquaintance but cannot resist boasting about her son (and thus herself). This miscarried convergence amounts, in effect, to divergence, as her interlocutors respond with visible disgust and divergent non-verbal cues.

As Meyerhoff and Niedzielski [23, p. 320] observe, a person attempting to communicate as if a network tie exists where there is none will meet resentment or incomprehension. Hyacinth consistently overestimates the intimacy and shared identity with her social superiors, thereby provoking the opposite of her desired effect.

Asymmetrical convergence with same-class interlocutors (Group 1). With Richard, Elizabeth, and her sisters, convergence is asymmetrical. Hyacinth frequently over-accommodates when she has an ulterior motive (e.g., securing help with a candlelight supper). One rare example of symmetrical convergence occurs in Episode 1, when Hyacinth invites Major to supper. Here, she engages in turn-taking, provides *preferred* (to use the language of Conversational Analysis) responses, and avoids flouting Gricean maxims. However, Major's motives differ: he is making romantic advances to her. Notably, Hyacinth tolerates address forms such as "*you minx*" and "*By God, woman...*" – which would otherwise offend her if such forms were coming from someone socially inferior – precisely because they come from a higher-status individual. This selective tolerance underscores the primacy of class-based accommodation.

Impoliteness and Politeness Strategies. We hypothesised that differences in (im)politeness strategies would also align with the social-class divide, with politeness correlating with convergence and impoliteness with divergence. This hypothesis has been largely confirmed.

On-record and off-record impoliteness. Consider the opening of Episode 1 ("Daddy's Accident"). Hyacinth intercepts the postman with: "*You new?*" Such phrasing, typical of contexts where one wields power over another, constitutes a bald on-record threat to positive face. When the postman proves impervious, she shifts to negative politeness: "*I'd be greatly obliged if you'd make quite sure there's anything for Mrs. Bucket.*" However, her body language (weary expression, exasperated look, resignation) reveals divergence. The postman's divergence intensifies when she insists on having her name pronounced "Bouquet" rather than "Bucket".

Later in the same scene, Hyacinth tells the postman: "*There must be a card from my sister in Tenerife. She's back home, of course, but we're still waiting for the card.*" From a Gricean perspective, this flouts the

maxims of quantity and relevance. The implicature is boastful: Hyacinth signals, by association, her connection to someone with sufficient socio-economic status to holiday in Tenerife. In Bousfield's terms [4, p. 138], this is off-record impoliteness: the face-threat is conveyed indirectly. The postman's response – turning his back, refusing to face her and even stop when responding to her comments – shows that the implicature was understood.

Indirect impoliteness from powerless characters. When Hyacinth invites her next-door neighbor, Elizabeth, to her home for the much-dreaded candlelight supper, Elizabeth's response to Hyacinth's reminder – “You will remember, Elizabeth, that you're invited this evening to my candlelight supper?” – is “It's engraved on my mind.” This off-record impoliteness flouts the maxim of manner; the implicature (caustic resentment) is typically lost on Hyacinth. Powerless groups resort to off-record impoliteness because they fear confronting the powerful Other openly, and indirectness allows the implicature to be denied if challenged. Similarly, Richard's meek remarks (e.g., “Practically in Beirut”) constitute off-record face-threats that go unnoticed.

Positive and negative face attacks on Elizabeth. In the kitchen scene (Episode 1), Hyacinth's first remark to Elizabeth, commenting on her somewhat early arrival – “A tiny bit early, but do come in, Elizabeth” – is negatively impolite, indirectly making Elizabeth feel piqued. When Elizabeth blames her watch for this, Hyacinth responds: “Oh that watch? I suppose it would.” This attacks her neighbor's positive face by criticising an item associated with Elizabeth.

After Elizabeth drops a cup and saucer because her hands tremble – as they always do in the presence of Hyacinth – the latter says: “Do stop worrying, dear. We're not going to fall out over a cup and saucer. Even a very old and irreplaceable cup and saucer [...] Now, we're not going to worry anymore about a bit of expensive carpet and a cup that's been around for ages!” Semantically, she reassures her guest. But the adjectives (“very old”, “irreplaceable”, “expensive”) flout the maxim of quantity; the implicature emphasizes the gravity of Elizabeth's accident. This constitutes a threat to her negative face (bestowing guilt) while superficially appearing polite. Prior to this, Hyacinth had remarked of Onslow's similar accident: “I could have killed him. Of course, one can't make a fuss on festive occasions but he certainly got the short end of the turkey.” The pattern is consistent: pretended forbearance combined with articulated guilt.

The worst attack comes when Hyacinth comments on Elizabeth's daughter: “It's a struggle, isn't it, when

they are not academically gifted.” The sympathetic frame (“it's a struggle, isn't it”) and the generic “they” do little to conceal the positive-face assault. Elizabeth's predicament is compounded by Hyacinth's monopolization of the conversation, which also restricts her negative face. Her weak attempts to push back are immediately forestalled.

Distinguishing rudeness from impoliteness. Hyacinth exhibits both impoliteness (intentional face-attack) and rudeness (unintentional or habitual face-threat). An example of rudeness occurs when she is so single-mindedly pursuing her agenda that she fails to hear the response: “And you'll never guess who I bumped into?” “Good. Would you polish those glasses for me, dear?” The lack of alignment with the interlocutor does not appear to be strategic but rather compulsive.

Or another recurring example: Hyacinth offers Elizabeth a seat “anywhere you like” in the kitchen. Elizabeth chooses a chair, but Hyacinth responds: “Except there, dear.” Only one chair is actually available. The offer turns out to be an empty gesture that prioritizes Hyacinth's control over any genuine politeness. What all of this demonstrates is that the protagonist's verbal behavior can be viewed, in Cameron's terminology, strictly “performative” [6]. Her speech is not natural – it is a careful built performance, used to distance her from her working-class roots. By over-applying rules of what she believes to be “proper” speech, she is actively “performing” the identity of a high-status woman.

Conclusions. This study set out to examine the communicative strategies of Hyacinth Bucket in the TV series *Keeping Up Appearances* through the integrated lenses of CAT and (im)politeness frameworks. The analysis yielded three principal conclusions.

First, social class is the primary variable governing Hyacinth's linguistic and non-verbal behaviour. Her accommodative strategies are systematically differentiated: divergence towards those she perceives as socially inferior; excessive, often miscarried convergence towards social superiors; and asymmetrical, often agenda-driven convergence towards same-class family and neighbours.

Second, the integrated politeness/impoliteness framework proves more powerful than traditional politeness theory alone. Brown and Levinson's model [5] accounts for Hyacinth's negative politeness strategies with superiors and her occasional redressive acts, but it cannot explain her frequent on-record and off-record face-attacks. Bousfield's [3; 4] and Culpeper's [8; 10; 11] impoliteness categories –

particularly off-record impoliteness via sarcasm and withholding of politeness – are essential for analysing exchanges with Elizabeth and the postman.

Third, a central paradox defines the series' humor: Hyacinth wishes to appear as a woman of class and politeness, yet she is consistently impolite and rude. Her face-threatening behaviour toward equals and inferiors, combined with her over-accommodative but ultimately self-defeating behavior toward superiors, ensures that she never achieves her desired social standing. The model of human interaction provided by CAT and (im) politeness theory offers a profitable framework for understanding the sociolinguistic and interpersonal dynamics that underpin not only this fictional world but also analogous real-world interactions where status, face, and identity are at stake.

As for further research, several possible avenues emerge from this study.

a) The present analysis is confined to a British television series. A comparative study of politeness/impoliteness strategies in social-climbing characters

from other cultural contexts (e.g., American, Australian, Canadian, or Indian sitcoms) would illuminate cultural variability in face-work and accommodation.

b) Culpeper, Bousfield and Wichmann [3; 4; 9] have shown the importance of prosody in impoliteness. The current study noted non-verbal cues but did not pursue them further. Future research could examine pitch, pause duration, inflection dynamics etc. in Hyacinth's convergent vs. divergent speech.

c) The study treated KUA as a dataset for linguistic analysis, but an interesting sociolinguistic question might be as to how real viewers perceive Hyacinth's behaviour. Would viewers from different social backgrounds classify her strategies as impolite, rude, or humorous to different degrees?

d) The present corpus focused on Seasons 1 and 2. An extended analysis covering all five seasons could determine whether Hyacinth's strategies change over time – for instance, whether she becomes more (or less) successful at convergence as the series unfold.

Bibliography:

1. Комунікативні бар'єри та шляхи їх подолання: гендерний лінгвістичний аспект. Соціолінгвістичні студії. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. С. 148 – 152.
2. Argyle M. Social Interaction: Process and products. Routledge, 2017. 504 p.
3. Bousfield D. Beginnings, middles and ends: a biopsy of the dynamics of impolite exchanges. *Journal of Pragmatics*. 2007. № 39. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S037821660700057X> (Accessed 26.04.2026).
4. Bousfield D. Impoliteness in Interaction. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2008. 282 p. URL: <https://benjamins.com/catalog/pbns.167> (Accessed 26.04.2026).
5. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: CUP, 1987. 345 p.
6. Cameron D. Verbal Hygiene. London: Routledge, 2012. 328 p.
7. Concise Encyclopedia of Pragmatics (2nd ed.). Mey, J. L. (Ed.). Oxford: Elsevier, 2009. 1180 p.
8. Culpeper J. Towards an Anatomy of Impoliteness. *Journal of Pragmatics*. 1996. № 25. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0378216695000143> (Accessed 26.04.2026).
9. Culpeper J., Bousfield D., Wichmann A. Impoliteness Revisited: with Special Reference to Dynamic and Prosodic Aspects. *Journal of Pragmatics*. 2003. №35. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S037821660300045X> (Accessed 26.04.2026).
10. Culpeper J. Impoliteness and entertainment in the TV quiz show: The Weakest Link. *Journal of Politeness Research: Language, Behaviour, Culture*. 2005. № 1. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/jplr.2005.1.1.35/html> (Accessed 26.04.2026).
11. Culpeper J. Impoliteness: Using Language to Cause Offence. Cambridge: CUP, 2011. 295 p.
12. Du Z. A study of hedges in American sitcom The Big Bang Theory from the perspective of politeness principle. *Frontiers in Educational Research*. 2023. Vol. 6, Iss. 7. DOI: <https://doi.org/10.25236/FER.2023.060711>.
13. Feldstein S. Temporal patterns of dialogue: Basic research and reconsiderations. In A. W. Siegman & B. Pope (Eds.), *Studies in Dyadic Communication*. New York: Pergamon, 1972.
14. Gardner M. J., Paulsen N., Gallois C., Callan V. J., Monaghan P. An intergroup perspective on communication in organizations. In H. Giles & W. P. Robinson (Eds.), *The New Handbook of Language and Social Psychology*. Chichester: Wiley, 2001. P. 561–584.
15. Giles H. Accommodation theory: Some new directions. *York Papers in Linguistics*, 9, 1980. P. 105–136.
16. Giles H. Accommodating translational research. *Journal of Applied Communication Research*, 36(2), 2008. P. 121–127.
17. Giles H., Coupland N., Coupland J. Accommodation theory: communication, context, and consequence. *Contexts of Accommodation*. New York: Cambridge University Press, 1991. P. 7–21.

18. Giles H., Ogay T. Communication accommodation theory. In B. B. Whaley, W. Samter (Eds.), *Explaining Communication: Contemporary Theories and Exemplars*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2007. P. 293–310.
19. Goffman E. *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. Garden City, NY: Anchor Books, 1967. 270 p.
20. Lakoff R. What you can do with words: Politeness, pragmatics and performatives. In *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presuppositions and Implicatures*. Arlington, VA: Center for Applied Linguistics, 1974. P.79-106.
21. Leech G. Language and Tact. LAUT Series A, Paper No. 46. Trier: University of Trier, 1977.
22. Locher M. A., Watts R. J. Politeness theory and relational work. *Journal of Politeness Research*, 1(1), 2005. P. 9–33.
23. Meyerhoff M., Niedzielski N. Resistance to creolization: An interpersonal and intergroup account. *Language and Communication*, 1994. 14(4), 313–330.
24. Omoniyi T., White G. *The Sociolinguistics of Identity*. London: Continuum, 2006. 250 p.
25. Scollon R., Scollon S. W. *Intercultural Communication: A Discourse Approach*. Oxford: Blackwell, 1995. 336 p.
26. Sinkeviciute V. Conversational Humour and (Im)politeness: A pragmatic analysis of social interaction. John Benjamins, 2019. 286 p.
27. Terkourafi M. Beyond the micro-level in politeness research. *Journal of Politeness Research*, 2005. 1(2), p. 237–262.
28. Watts R. J. Relevance and relational work: Linguistic politeness as politic behaviour. *Multilingua*, 1989. 8(2–3), p. 131–166.
29. Watts R. J. *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 320 p.
30. Wiczorek M. Humorous and Non-Humorous Effects in Sitcoms: a Relevance-Theoretic Perspective”. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. STUDIA LINGUISTICA*, (15), 2020. DOI: 10.24917/20831765.15.26.

Потятиник У. О., Кобзар Н. О. ПАРАДОКС КОМУНІКАТИВНОЇ ПРИСТОЙНОСТІ В МІЖОСОБИСТИСНИХ ІНТЕРАКЦІЯХ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТРАТЕГІЙ ВВІЧЛИВОСТІ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ «ОБЛИЧЧЯ» У СЕРІАЛІ «KEEPING UP APPEARANCES»

Дана розвідка присвячена вивченню складної взаємодії між нормативною ввічливістю та інтераційною неввічливістю у телевізійному дискурсі британського телесеріалу «*Keeping Up Appearances*». У фокусі дослідження – мовленнєва поведінка головної героїні, Гіацинт Бакет (Буке), яка є репрезентативним об'єктом для аналізу перформативної природи соціального класу та стратегічного управління категорією «обличчя» (face). Основну увагу було зосереджено на парадоксі, за якого нав'язливе дотримання героїнею прескриптивних норм ввічливості, спрямоване на позірне завищення власної соціальної ідентичності, на практиці призводить до систематичних загроз «обличчю» та комунікативних невдач.

Теоретичну базу дослідження становить синтез класичної теорії ввічливості П. Браун та С. Левінсона (1987) з новітніми підходами до вивчення неввічливості (Дж. Калпер, Д. Баусфілд) та теорії комунікативної акомодатії (Г. Джайлз). Методологія передбачає якісний аналіз вербальних взаємодій, класифікованих відповідно до соціального статусу учасників. Дослідженням продемонстровано, що комунікативні стратегії героїні чітко диференційовані за класовою ознакою. У взаємодії з «соціальною елітою» героїня серіалу використовує надмірну акомодатію та гіперввічливість, що часто призводить до «перебільшеної» ввічливості, що сприймається оточенням як дивергенція (divergence), і, відповідно, закінчується комунікативною невдачею. Натомість у спілкуванні з членами родини та представниками «нижчих» класів було встановлено, що в її інтеракціях домінують стратегії дивергенції та відвертої неввічливості.

Результатами розвідки продемонстровано, що негативна ввічливість та непрямі імплікатури використовуються не для пом'якшення загрози «обличчю», а для встановлення соціальної дистанції та маніпулювання почуттям провини у співбесідників. Аналіз засвідчив, що героїня систематично порушує максими Грайса заради створення загроз «позитивному обличчю» близьких осіб, зберігаючи при цьому зовнішню маску доброрядності. Виявлено суттєвий розрив у поведінці головної героїні між «соціально очікуваною» та реальною поведінкою, хоча вона переслідує протилежні цілі. Її комунікативний «провал» у спробі соціального вивищування зумовлений нездатністю узгодити мовний

вибір з прагматичними потребами співрозмовників, що підкреслює соціолінгвістичну напругу між амбіціями героїні та міжособистісною динамікою.

Ключові слова: *теорія комунікативної акомодатії, категорія лінгвістичної ввічливості, стратегії (не)ввічливості, категорія позитивного/негативного (соціального) «обличчя», загрози «обличчю», стратегії збереження «обличчя», менеджмент «обличчя».*

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Савчук Р. І.

<https://orcid.org/0000-0001-8335-1639>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МІЖ СЛОВОМ, ТІЛОМ І ОБРАЗОМ: ІНТЕРМЕДІАЛЬНІ ВАРІАЦІЇ У РОМАНІ ЕРІКА-ЕММАНЮЕЛЯ ШМІТТА “LORSQUE J'ÉTAIS UNE ŒUVRE D'ART”

У пропонованій статті інтермедіальність у сучасному французькому художньому наративі осмислено як механізм смислородження, що функціонує на перетині різних медіа та мистецьких кодів. Матеріалом дослідження було обрано роман відомого французького письменника Еріка-Емманюеля Шмітта «*Lorsque j'étais une œuvre d'art*». Мета цієї розвідки полягає у виявленні та аналізі специфіки взаємодії вербальних, візуальних і перформативних кодів у формуванні та форматуванні наративної структури художнього тексту і конструюванні ідентичності головного персонажа. Теоретико-методологічну основу статті становлять сучасні підходи до інтермедіальності як міждисциплінарної аналітичної категорії та способу медіального мислення, а також лінгвонаративний і лінгвосеміотичний аналізи із залученням концепцій українських і зарубіжних лінгвопоетологів і наратологів. У цій студії інтермедіальність проінтерпретовано як конвергенцію естетичних кодів, що зумовлює взаємопроникнення літератури, образотворчого мистецтва та перформативних практик театру. Особливу увагу приділено візуальним механізмам інтермедіальності, що реалізуються через апеляцію до скульптури й живопису, а також перформативним стратегіям, які моделюють життя персонажа як сценічну подію і/або дію. Доведено, що розглядуваний роман слід інтерпретувати як багатовимірний інтермедіальний простір, у якому слово, тіло й образ функціонують як рівноправні елементи поліфонічного наративу. Результати дослідження засвідчують, що Е.-Е. Шмітт вибудовує свій текст як перетин медіальних систем, де смисли постійно (транс)формуються у процесі інтермедіальної взаємодії, забезпечуючи нові способи інтерпретації авторського світосприйняття і світовідчуження. Саме інтермедіальні стратегії письменника є ключовим чинником осмислення проблем ідентичності гомодієгетичного наратора та меж між мистецтвом і реальністю в аналізованому творі. Таким чином, інтермедіальність постає не лише як аналітична категорія, а й як когнітивно-естетичний принцип організації авторського художнього мислення.

Ключові слова: візуальність, гомодієгетичний наратор, інтермедіальність, перформативність, смислородження, художній наратив, французький художній дискурс.

“... chaque fois que j'essaie de trouver une définition à l'intermédialité,
... je procède ici en accolant un champ disciplinaire
et un autre type d'élément (transmissions, relations, etc.).
La définition que j'aime bien en ce moment, c'est la «science des hésitations»
(Elsa Tadier, Éric Méchoulan 2021: 32)

(«... щоразу, коли я намагаюся знайти визначення інтермедіальності,
... я вдаюся тут до поєднання однієї дисциплінарної галузі
з іншими типами елементів (передавання, взаємини тощо).

Визначення, яке мені наразі особливо імponує, – це «наука вагань»
Ельза Тадьє, Ерік Мешулан 2021: 32 – Тут і далі переклад мій. – Р.С.)

Постановка проблеми. Однією з визначальних рис у текстотворенні сучасного художнього дискурсу є письменницьке прагнення естетизу-

вати буденне, звернути увагу на яскраве в пересічному та на виразне в другорядному. За спостереженнями Тетяни Бовсунівської, літературний

процес початку ХХІ століття демонструє загальном тенденцію до поетизації маргінального, нецентрального та, здавалося б, незначущого [1, с. 19–21]. Периферійні об'єкти та суб'єкти дедалі частіше стають носіями основного концептуального навантаження твору, тоді як центральні елементи можуть утрачати свою домінуючу роль. Таким чином, авторська гра зі співвідношеннями головного й другорядного, випадкового й засадничого, перетворюється на стійкий принцип сучасного письменства.

На моє переконання, увага до буденного та маргінального створює сприятливий ґрунт для лінгвокреативної діяльності авторів, чиї тексти демонструють, як другорядне може набувати статусу центрального. Сучасний французький письменник Ерік-Емманюель Шмітт належить до когорти саме таких митців, адже в його творах другорядні персонажі та, здавалося б, незначні деталі часто постають носіями основної ідеї, що, своєю чергою, зумовлює дослідницький інтерес і спонукає до виокремлення й аналізу авторських (лінгво)нарративних технік і тактик, які й дозволяють Е.-Е. Шмітту вибудовувати особливий простір персонажного буття.

Одним із способів реалізації такої тенденції є *інтермедіальність* як міжмистецький принцип сучасної культури. Художня література доволі часто взаємодіє з іншими видами мистецтва, зокрема живописом, скульптурою, архітектурою, театром, кінематографом, фотографією тощо, створюючи у такий спосіб нові форми вираження. Як зауважує І. Раєвські, *інтермедіальність* – це не лише про взаємопроникнення мистецтв, а й про спосіб мислення про медіа [14, с. 46], а також, у ширшому розумінні, про мислення через медіа. Така міжмистецька взаємодія відкриває додаткові можливості для поетизації та семіотизації буденного й виведення на перший план тих елементів, які раніше вважалися другорядними.

Актуальність пропонованої розвідки полягає у зацікавленості сучасних гуманітарних досліджень питаннями взаємодії різних медіа у процесі (с)творення культурних артефактів, включно з художніми текстами. Однак, попри активне використання міжмедійних практик у художній літературі, живописі та театрі, їхній системний аналіз все-ще залишається недостатньо розробленим. Саме тому праці, присвячені виявленню специфіки використання інтермедіальних засобів у процесі смислопородження та аналізу способів їхньої взаємодії у творах мистецтва, є особливо на часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен *інтермедіальності* дійсно здобув широку популярність у гуманітаристиці останніх десятиліть. Я би навіть сказала, що питання взаємодії між різними медіа та художніми формами стало одним із центральних напрямів сучасних текстоцентризованих студій. Іншими словами, інтермедіальні дослідження, поряд із вивченням мультимодальності та інтерсеміотичності різних типів дискурсів, нині привертають увагу не лише мовознавців і літературознавців, а й мистецтвознавців і навіть перекладознавців.

У цьому сенсі, показовим прикладом є колективна монографія українських та зарубіжних дослідників «Міждисциплінарні обрії інтермедіальності: лінгвістика – літературознавство – перекладознавство» [2], в якій порушені питання щодо наукової легітимності та доцільності терміна *інтермедіальність*. Мовиться про сталу галузь досліджень, виконаних на перехресті мовознавства, літературознавства та семіотики мови і культури? Чи йдеться все-ж про короткотривалий модний тренд? На моє переконання, відповідь варто шукати у контексті тих парадигмальних змін і зрушень, які ведуть нас до (пере)осмислення механізмів смислопородження, що дедалі більш виразно й більш очевидно можуть бути поясненими у термінах багатовимірності, методологічної поліфонічності та поглибленої феноменологічності.

Поняття *інтермедіальності* та виклики, що з ним пов'язані, доволі природно інтегруються в сучасний науковий гуманітарний дискурс. Їх можна розглядати як логічне продовження семіотичних і когнітивних підходів до дослідження процесів смислотворення та способів їхньої реалізації через різні типи медіа. Так, цілком обґрунтованим мені видається сьогодні витлумачення *інтермедіальності* як феномена, що одночасно уможливорює та стимулює міжпарадигмальні зміщення у вивченні художніх і естетичних явищ, відштовхуючись від їхньої інтертекстуальності і/або інтердискурсивності, з одного боку, та від понять мульти- й трансмедіальності, з іншого. Незалежно від того, як саме визначають і класифікують *інтермедіальність*, включно з окресленням її різновидів, беззаперечною залишається сутність цього явища, що переконливо засвідчує його потужний смислопороджувальний потенціал у формуванні та форматуванні міжмистецьких паралелей і кореляцій між медіа різного гатунку.

У новітніх дослідженнях мови, літератури й культури загалом спостерігаємо виразну зміну наукової парадигми, що є зумовленою міждис-

циплінарними горизонтами сучасного знання. Варто лише згадати праці таких відомих текстологів, як Вернер Вольф [23; 24], Єнс Шрьотер [18; 19], Ліліан Лувель [8], Патрісія Віалле [21] та ін. На мою думку, ця зміна суттєво збагатила способи, в які ми сьогодні інтерпретуємо, або будемо інтерпретувати художні наративи. У цьому сенсі, сучасна лінгвопоетика та когнітивна наратологія охоплюють широкий спектр фундаментальних і прикладних студій, що розташовуються на перетині різних парадигм і дозволяють відтак поєднувати численні підходи до аналізу мови, мислення, літератури й мистецтва.

Особливої уваги заслуговують когнітивні та структурні моделі опису сприйняття, зокрема відносність, симетрія, фрейм або гештальт, оскільки дозволяють виокремити й описати механізми конструювання й інтерпретації медіальних образів. У цьому контексті авторські текстотвірні наративні стратегії постають способами організації *інтермедіальних відношень*, що структурують взаємодію вербальних і невербальних систем у межах одного твору. Такі конфігурації можна описати як наративно-семіотичні структури, що виникають у процесі перетину різних медіальних кодів і способів їхньої взаємодії. Подібна перспектива, запропонована у сучасних *інтермедіальних студіях*, дозволяє розглядати художній наратив як динамічний простір взаємодії медіа, де смисл формується не лише через зміст, а й через різні способи його медіального опосередкування.

Постановка завдання. Мета цієї статті – узагальнити низку ідей, пов'язаних із поняттям *інтермедіальності*, яке останнім часом активно розвивається, зокрема в українській лінгвістичній і літературознавчій традиціях. Ця студія має також і прикладний характер, оскільки спрямована на схарактеризування (транс)формації класичних художніх і/або охудожнених мистецьких кодів у процесі (с)творення цілісного поліфонічного простору в тексті. У цьому просторі слово, тіло та образ можуть витлумачуватися як рівноправні елементи художньої системи, що, відповідно до концепцій *інтермедіальності* та перформативних практик, спільно формують смислову і естетичну цілісність художнього тексту.

Предмет дослідження становлять *інтермедіальні механізми* творення оповідної реальності в художньому наративі Еріка-Емманюеля Шмітта «Lorsque j'étais une œuvre d'art» (Éditions Albin Michel S.A., 2002), зокрема знаково-мовні структури візуальності та перформативності.

Виклад основного матеріалу. Нині *інтермедіальність* визначається як міждисциплінарний підхід, що поєднує різні наукові галузі. Інтегруючи численні медіа й дослідницькі перспективи, вона сприяє появі інноваційних ідей і розширює відтак горизонти розуміння культурних і текстових явищ. У цьому разі варто звернутися до праць Ірини Раєвські [15], яка розглядає *інтермедіальність* як «парасольковий термін», котрий, за її словами, «важко знову закрити, щойно відкривши» [там само, с. 29]. Взаємодія й перетин художніх і/або охудожнених елементів у вербальному тексті стають можливими завдяки сумісності різних медіа [6]. У літературі *інтермедіальність* виявляється через формальні елементи, що створюють естетичні ефекти й транслують інформацію про присутні інші види мистецтва, відмінні від письма.

Тут варто повернутися до потрактовування *інтермедіальності* як «науки вагань» («*science des hésitations*») Еріка Мешулана [10; 20], оскільки, як зауважує сам дослідник, лексема «вагання» («*hésitation*») походить від дієслова *haerere*, що означає «прикріплювати», «чіпляти» [20, с. 30–32]. У цьому разі йдеться про певні елементи, які є доволі частотними у межах однієї мистецької системи і засвідчують відтак *множинність прикріплень* або *модусів прикріплень і/або зчеплень* в іншій [там само]. *Інтермедіальність* постає як режим деякої семіотичної нестабільності, у якому жоден елемент не закріплюється остаточно, а смисл виникає швидше як ефект постійного «(пере)прикріплення» та взаємного тяжіння різних медіальних кодів, що й утворює специфічну логіку *інтермедіального мислення*.

Розуміння *інтермедіальності* як міждисциплінарного підходу висвітлює важливість візуальних, аудіальних, перформативних, архітектурних, а також інших сенсорних (зокрема смакових і нюхових) кодів у формуванні смислу мистецького твору. У художньому тексті *інтермедіальність* можна осмислити як конвергенцію естетичних кодів, успадкованих із різних форм мистецтва. Ця конвергенція набуває визначального значення, адже вона формує текстову (у тому числі оповідну) реальність і відкриває письменникові можливість віднаходити нові засоби репрезентації реального і/або уявного світу.

Зауважу також, що дослідження *інтермедіальності* порушує важливі питання перекладознавства, адже перекладач повинен насамперед ідентифікувати, зрозуміти й проінтерпретувати *інтермедіальні елементи*, присутні у вихідному тексті – візуальні, звукові, смакові чи інші. Така

робота вимагає не лише високої мовної компетентності, а й творчої інтуїції та чутливості до семіотичних кодів різних мистецтв. Далі, перекладачеві потрібно зіставити відтінки значення й функційне навантаження цих елементів у вихідному й перекладеному текстах, враховуючи їхню ступінь імпліцитності чи експліцитності, а також простежити, яким чином ці елементи поєднуються з іншими текстовими знаками, забезпечуючи збереження естетичного ефекту й цілісності смислу в цільовому тексті.

Попри нещодавнє зростання популярності, *інтермедіальний підхід* має тривалу історію, що сягає естетичних і лінгвопоетологічних пошуків у минулому [13]. Сучасна теорія тексту розглядає медіа не як ізольовані системи, а як взаємопов'язані процеси [там само]. У теоретичній концепції Ю. Крістевой текст постає як простір взаємодії та трансформації інших текстів, що стало підґрунтям для формування поняття *інтертекстуальності* [7]. У свою чергу, Ю. Мюллер розвиває цю проблематику в напрямі *інтермедіальності*, наголошуючи на процесах творення смислу, що виникають у взаємодії між різними медіа [12]. Франк Вагнер, утім, зауважує, що спроби розмежувати *інтертекстуальність* та *інтермедіальність* означають «винайдення наново колеса» [22], адже принцип *інтертекстуальності*, запропонований Юлією Крістевой, тривалий час слугував основою для розуміння *інтермедіальності* у ширшій перспективі [там само]. Сьогодні поступово все-ж утверджується консенсус, оскільки інтертекстуальність описує взаємозв'язки між текстами, тоді як інтермедіальність – між медіа. Таке трактування, на мою думку, дозволяє найточніше окреслити сучасний стан теорії *інтермедіальності* та її базові принципи.

Водночас, є також дослідники, які пропонують говорити радше про *аналітичну* вісь інтермедіальності (un axe d'intermedialité), що потенційно може стати основою теорії, здатної охопити кілька медіасистем [12; 13]. У цьому контексті, дедалі частіше використовується поняття «*інтермедіального твору*», яке підкреслює деяку розмитість меж між мистецькими медіа, створюючи між ними певну безперервність. Нізар Муакар, до прикладу, говорить про твір-континуум [11], що ґрунтується на обміні й діалозі між його складовими, тоді як Андреас Малер визначає такі твори як «інтермедіальні артефакти, що утворюють єдине ціле» [9, с. 254]. У будь-якому разі, погляд на художній текст крізь призму наявних у ньому інтермедіальних елементів свідчить про «художнє вираження

антиконформістське й таке, що не піддається усталеному (класичному) визначенню» [11].

Саме тому маємо низку цікавих і змістовних рефлексій з цієї проблематики [див. 2], серед яких знаковим питанням є те, яким чином *інтермедіальність* дозволяє (пере)осмислити процес творення смислу в художній літературі та мистецтві загалом? Чи можна розглядати її не лише як описову категорію, а й як теоретико-методологічний інструмент, здатний поєднати семіотичні, когнітивні та естетичні підходи? Один із ключових термінів у концепції Еріка Мешулана – *передавання* («transmissions») – слід розуміти як *динамічний інтермедіальний процес* [10; 20, с. 30–32], у якому смисли, форми й афекти не просто переходять від одного медіа до іншого, а щоразу переоформлюються, створюючи таку собі зону «медіальної нестабільності».

Показовим прикладом практичного втілення *інтермедіальної теорії* є роман відомого французького письменника, нашого сучасника – Е.-Е. Шмітта «Lorsque j'étais une œuvre d'art». Цей художній наратив демонструє, яким чином *інтермедіальність* функціонує у процесі конструювання смислів і забезпечує обмін та взаємну сумісність естетичних кодів різних медіальних систем.

Зауважу при цьому, що розглядуваний роман витлумачують у термінах філософської притчі, психологічної драми, а подекуди й справжнього естетичного експерименту. Тетяна Бовсунівська, приміром, пропонує трактувати цей текст як «екфрастичний жанр на основі бодіарту» [1, с. 18–19], оскільки його доцільно аналізувати, відштовхуючись від сучасного мистецтва бодіарту, яке вводиться в тканину тексту на когнітивних засадах та зважаючи на уяву [там само, с. 19]. Я повністю поділяю позицію дослідниці щодо такого прочитання шміттівського наративу, зважаючи на те, що він вибудовується на взаємодії слова як репрезентативної форми та тіла як об'єкта художнього конструювання. Йдеться насамперед про *візуальні та перформативні прояви інтермедіальності*, що реалізуються через перехресне використання прийомів образотворчого мистецтва, зокрема живопису та скульптури, а також театру як перформативної форми мистецтва.

У художньому наративі загалом візуальні та перформативні принципи текстотворення можуть виявлятися на рівні стилю, композиції або модальності сприйняття, що свідчить про взаємодію різних медіальних нашарувань. Такий підхід дозволяє простежити конвергенцію естетичних кодів і пояснити, яким чином художній текст здатен

інтегрувати елементи інших медіальних форм – скульптури, живопису і/або театру – без утрати цілісності власної наративної структури. Подібні спостереження та аргументацію можна віднайти у працях І. Раєвські [15] та О. Ханзена-Льове [6], які наголошують на взаємній сумісності медіа та на потенціалі художнього тексту до мультимодальної репрезентації.

Власне роман «Lorsque j'étais une œuvre d'art» розпочинається з того, що головний персонаж як гомодієгетичний наратор уводить читача у дієгетичний світ подій і/або дій, пропонуючи своєрідну ретроспекцію – повторне проживання події, або швидше ментальної дії, що виступає осердям усієї подієвості цього художнього наративу. Центральним мотивом постає досвід невдачі та суїцидального наміру, який артикулюється вже у початковій фразі:

J'ai toujours raté mes suicides.

J'ai toujours tout raté, pour être exact : ma vie comme mes suicides.

Ce qui est cruel, dans mon cas, c'est que je m'en rends compte. Nous sommes des milliers sur Terre à manquer de force, d'esprit, de beauté ou de chance, or ce qui fait ma malheureuse singularité, c'est que j'en suis conscient.

Tous les dons m'auront été épargnés sauf la lucidité.

Rater ma vie, soit ... mais rater mes suicides ! J'ai honte de moi. Incapable

d'entrer dans la vie et pas fichu d'en sortir, je me suis inutile, je ne me dois rien.

Il est temps d'insuffler un peu de volonté à mon destin. La vie, j'en ai hérité ; la

mort, je me la donnerai !

Voilà ce que je me disais, ce matin-là, en regardant le précipice qui s'ouvrait sous mes pieds.

<...>

La falaise de Palomba Sol était réputée pour ses suicides. Pointue, excessive, surplombant les flots rageurs de cent quatre-vingt-dix-neuf mètres, elle offrait aux corps qui s'y jetaient au moins trois occasions très sûres de devenir des cadavres: soit les excroissances pierreuses les embrochaient sur leurs pics, soit les récifs les éclataient en mille morceaux, soit le choc de la réception sur l'eau les assommait en leur garantissant une noyade sans douleur. Depuis des millénaires, on ne s'y ratait pas. J'y venais donc plein d'espoir [17, с. 4].

Як засвідчує ініціальна сцена, гомодієгетичний наратор вважає себе таким, що не просто змарнував власне життя: *j'ai toujours tout raté* («я завжди все марнував»; *rater ma vie* («марнувати життя»);

j'ai honte de moi («мені соромно за себе»); *incapable d'entrer dans la vie et pas fichu d'en sortir* («неспроможний увійти у життя і нездатний з нього вийти»); *je me suis inutile, je ne me dois rien* («я бездарний, я нічого не можу собі дати»), а й не спромігся здійснити свої три перші спроби самогубства: *rater mes suicides* («змарнував своє самогубство»). Для наступної – четвертої спроби – гомодієгетичний наратор обрав особливе місце, а саме скелю Паломба-Соль: *la falaise de Palomba Sol était réputée pour ses suicides* («скеля Паломба-Соль славилася самогубствами»), яка не лишала жодного шансу на невдачу або порятунок (*depuis des millénaires, on ne s'y ratait pas*).

Тацію Фіреллі, гомодієгетичний наратор, готується стрибнути зі скелі, проте його зупиняє поважний чоловік і просить дати йому 24 години, аби відбити в нього будь-яке бажання самогубства. Цей багатий і дивний персонаж є відомий своїми ексцентричними діями художник Зевс-Петер Лама, котрий має прихований намір перетворити головного героя на витвір мистецтва, – витвір свого мистецтва, даючи йому при цьому красномовне ім'я Adam bis – Адам-біс, тобто Адам номер 2.

Саме у початкових фрагментах наративу увиразнюється мотив інтермедіального конструювання образу людини як об'єкта естетичної трансформації, що дає підстави розглядати текст у термінах *серійності* та *репродукції* усталених культурних моделей. Тут також виразно проступає біблійний інтертекст, який відсилає до образу Адама як першої людини, створеної Богом, унаслідок чого художнє конструювання постає як повторна спроба естетичного моделювання людини. Показовим у цьому контексті є й ім'я Зевс-Петер Лама, що поєднує кілька семіотичних шарів, а саме антично-міфологічний (Зевс як верховне божество) та східно-духовний (Лама як духовний наставник). У такий спосіб ім'я набуває характеру своєрідного сценічного конструкту, який уводить у наратив ідею множинності ролей і культурних ідентичностей.

З погляду наративного текстотворення, маємо приклад застосування французьким автором наративної техніки *серійності*, що, у свою чергу, ґрунтується на тактиках відтворення та тиражування. За твердженням У. Еко, у текстотвірних практиках *серійність* постає повторювальним мистецтвом, естетика якого має у своїй основі філософію репродукування та концепцію гри як творення певних комбінацій серій або серійних рядів [4, с. 162–163].

Убачаючи в конструюванні розглядуваного тексту елементи *серійності*, зауважу, що у цьому разі має місце введення в гомодієгетичний наратив (Я-розповідь) уже відомих або існуючих моделей, які, зважаючи на певну формульність, пропонують читачеві своєрідні фрейми сприйняття, тобто апріорну запрограмованість інтерпретації представлених подій і/або дій. Водночас *серійність* вибудовується на прийомі варіацій, оскільки завжди відзначається оновленням наповненням усталених і традиційних програм, а тому, з погляду семіотичної теорії, новий знак виникає у процесі відтворення і до певної міри збереження у власній структурі елементів або відбитків свого референта відображення.

У цьому контексті, художній наратив Е.-Е. Шмітта імплікує відомі міфологічні та літературні моделі, а саме мотиви Фауста і його договору з Дияволом, Франкенштейна – штучної людини, і найповніше – мотив Галатеї, яку творив Пігмаліон. Усі ці моделі функціонують тут як певні інтерпретаційні фрейми, що забезпечують перенесення відомих міфологічних структур у сучасний художній контекст і водночас актуалізують проблематику *(пере)творення людини на мистецький артефакт* з максимальною увагою до її *тілесності* як *об'єкта художньої репрезентації*.

Зевс-Петер Лама, позиціонуючи себе деміургом, вирішив перетворити живу людину, з тіла і плоти, на витвір мистецтва, аби увіковічнити не лише мистецтво як таке, а передусім себе у мистецтві як творця і поціновувача всього прекрасного: *J'enfonce le monde entier. Je n'ai plus de concurrents. Je règne. Tu es ma bombe atomique. Plus rien, jamais, ne sera pareil après toi* («Я підкорюю весь світ. У мене більше немає конкурентів. Я паную. Ти – моя атомна бомба. Після тебе більше ніколи нічого не буде таким, як раніше»).

Проте, у своєму викривленому бажанні творіння прекрасного, Зевс-Петер Лама забирає у Тацію Фірееллі все дароване йому природою та перетворює на «живу» інсталяцію, статую, що повинна рухатися або видавати якісь звуки лише за велінням свого великого майстра. У такий спосіб у розглядуваному наративі має місце спроба дегуманізувати головного персонажа (постмодерністська наративна техніка дефокалізації), перетворивши його самого на деякого «монстра», а його тіло – на музейний експонат, об'єкт, якому заборонений будь-який вияв чи прояв людяності. У результаті тіло стає об'єктом експонування, а сам персонаж – елементом мистецької інсталяції.

Інтермедіальність процесу такого (пере)творення проявляється через систему візуальних і перформативних кодів, оскільки гомодієгетичний наратив опиняється у позиції безмовного об'єкта споглядання, у той час як публіка виконує роль активного глядача. Опис сценічної взаємодії, а саме оплески, вигуки та певні театральні ритуалізовані жести формують ефект театралізації події і/або дії. У такий спосіб наратив моделює ситуацію, в якій тіло трансформується в артефакт, що функціонує на перетині візуального та перформативного кодів:

À chaque geste, l'ovation augmentait. J'avais l'impression d'actionner le bouton qui faisait délirer le public. J'étais grisé. Un signe, un rappel. Jamais de ma vie je n'avais été regardé, applaudi, acclamé. Mon Bienfaiteur vint me prendre la main pour s'associer à mes révérences. L'assistance hurlait, tempêtait, tapait des pieds. Nous saluions sans fin, tels deux danseurs étoiles à l'issue d'un ballet.

Les invités défilaient devant moi pour étudier chaque détail de mon corps. De toutes parts, les louanges affluaient [17, с. 44–45].

У поданому вище фрагменті візуалізація оповідного зображення набуває *інтермедіального характеру*, оскільки тіло персонажа репрезентується через коди *сценічного мистецтва* та *скульптури*, що переносить його з площини живого досвіду в площину естетичного об'єкта. Так, наратив вибудовується як театральна постановка або перформанс: *l'ovation augmentait* («овації ставали гучнішими»); *je n'avais été regardé, applaudi, acclamé* («на мене ніколи не дивилися, мені ніколи не аплодували, мене ніколи не вітали вигуками захоплення»); *mes révérences* («мої поклони»); *l'assistance hurlait, tempêtait, tapait des pieds* («публіка кричала, лютувала, тупотіла ногами»); *tels deux danseurs étoiles à l'issue d'un ballet* («як двоє провідних балетних танцівників після завершення балету»). Гомодієгетичний наратив спершу відтворює досвід живої людини, а згодом репрезентує своє (пере)творення як пафосну інсталяцію або арт-об'єкт, зосереджуючи увагу на трансформаціях власного тіла: *étudier chaque détail de mon corps* («розглядати кожну деталь мого тіла»).

Отже, у тексті можна простежити *візуальні механізми інтермедіальності*, що полягають у перенесенні принципів візуальних мистецтв у площину художнього наративу. Це дозволяє описати трансформацію гомодієгетичного наратива як головного героя за такою схемою: *тіло* → *візуальний об'єкт* → *мистецький артефакт*. У результаті повністю стерто межі між суб'єктом і

об'єктом Я-розповіді, а *тілесність* набуває статусу естетичного й соціального конструктів.

Крім того, *перформативні механізми інтермедіальності* проявляються у способі побудови наративу, в якому життя гомодієгетичного наратива поступово перетворюється на сценічний простір, а оповідна дійсність – на перформанс. У межах Я-розповіді подієвість репрезентується як така, що розгортається в режимі безпосереднього переживання та проживання процесу (пере)творення через внутрішню перспективу бачення самого суб'єкта, який одночасно постає об'єктом мистецької інсталяції та перформансу.

Зазначу, що у розглядуваному наративі важливим є процес *медіалізації* тіла як сцени, оскільки *тілесність* персонажа тут перестає функціонувати як суто біологічна або психологічна категорія, а набуває статусу простору художньої репрезентації [5], в якому розгортаються події і/або дії, погляди, судження та інтерпретації інших. Таким чином, тіло постає тут не лише об'єктом зображення, а й своєрідним медіумом, через який конструюється перформативна подія та реалізується взаємодія між автором арт-інсталяції, персонажем і його публікою. На моє переконання, такий підхід уповні корелює з сучасними інтермедіальними практиками, які можна осмислити й пояснити, зокрема, через залучення концепції І. Раєвські, що позиціонує художній текст як простір взаємодії різних медіа та способів їхньої репрезентації [14]. Сам акт (с)творення «живого твору мистецтва» набуває рис театрального дійства, у якому Зевс-Петер Лама виступає режисером, а Таціо Фіреллі – актором, змушеним грати нав'язану йому роль.

Е.-Е. Шмітт вибудовує уявлення про те, що у сучасному світі життя перетворюється на виставу, де автентичність підмінюється певним образом. Цей мотив перегукується з ідеєю «театральності культури», описаною у працях Р. Барта, який наголошував, що сучасне суспільство функціонує через систему знаків і масок [3, с. 7–12]. Водночас театральність у Е.-Е. Шмітта набуває філософського виміру, оскільки виявляє драму самопізнання людини, яка певний час існує лише в межах власної тілесної репрезентації. Через тіло гомодієгетичного наратива, яке постає відкинутим, деконструйованим, виставленим напоказ, обтяженим почуттям провини, замаскованим і, зрештою, прийнятим і визнаним самим собою [16, с. 323], автор розкриває соціальне уявлення про людину в межах певної

епохи, що формує її образ відповідно до її вчинків і певного культурного контексту.

Висновки. *Інтермедіальність* у сучасних гуманітарних студіях розглядається не лише як описова категорія взаємодії різних мистецьких систем, а як складний когнітивно-семіотичний спосіб організації культурного досвіду. У цьому сенсі вона виходить за межі традиційного порівняльного аналізу мистецтв і постає *способом мислення через медіа*, що передбачає постійну циркуляцію, трансформацію та (ре)контекстуалізацію смислів у різних медіальних середовищах.

Мені особливо імponує ідея інтерпретувати *інтермедіальність* як динамічну модель смислородження, у межах якої жодне медіа не функціонує ізольовано, а завжди включене в систему взаємних перекодувань і естетичних трансферів. Відповідно, художній наратив постає як перетин медіальних кодів, у межах якого вербальні структури набувають властивостей візуальності, перформативності, а іноді – тактильної або просторової репрезентацій.

Доцільним є також підхід, згідно з яким *інтермедіальність* розглядається як «зона медіальної нестабільності» [див. 10; 20, с. 30–32], у межах якої смисли не передаються механічно, а щоразу заново конструюються в процесі переходу між різними кодами та формами мистецьких репрезентацій. Така перспектива дозволяє осмислювати художній текст загалом як відкриту систему, де взаємодіють не лише різні мистецькі медіа, але й різні режими сприйняття, як-от візуальний, перформативний або міфопоетичний.

У цьому контексті, роман Еріка-Емманюеля Шмітта «*Lorsque j'étais une œuvre d'art*» є прикладом *інтермедіального тексту*, у якому слово взаємодіє з візуальними та перформативними елементами. Саме через це поєднання автор вибудовує художній простір, у якому *слово стає образом, тіло – текстом, а життя – сценою*.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі я пов'язую з розширенням аналізу *інтермедіальності* у французькому художньому дискурсі, зокрема у вивченні тілесності як форми художнього вираження. Перспективним є також порівняння словесних моделей репрезентації тіла з іншими медіа, зокрема кіномистецтвом і/або цифровим мистецтвом, що дозволить глибше окреслити механізми формування образу тіла в різних культурних контекстах.

Список літератури:

1. Бовсунівська Т. Сучасний роман у світлі фреймової поетики. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*, 2021. № 17. С. 16–24. URL: <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2021.17.2> (дата звернення: 21.03.2026).
2. Міждисциплінарні обрії інтермедіальності : лінгвістика – літературознавство – перекладознавство : колективна монографія / за ред. О. Воробйової, Р. Савчук, Л. Тараненко. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2024. 392 с. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15237597> (дата звернення: 13.04.2026).
3. Barthes R. *Mythologies*. Paris : Éditions du Seuil, 1957. 288 p.
4. Eco U. Innovation and Repetition : Between Modern and Postmodern Aesthetics. *Daedalus*, 1985. Vol. 114, № 4. P. 161–184.
5. Fischer-Lichte E. *The Transformative Power of Performance : A New Aesthetics*. London; New York : Routledge, 2008. 320 p.
6. Hansen-Löve A. Intermedialität und Intertextualität : Probleme der Korrelation von Wort und Bildkunst – am Beispiel der russischen Moderne. *Wiener Slawistischer Almanach*. 1983, № 11. P. 291–360.
7. Kristeva J. *La Révolution du langage poétique : L'avant-garde à la fin du XIXe siècle. Lautréamont et Mallarmé*. Paris : Seuil, 1974. 640 p.
8. Louvel L. Intermedialité, intersémioticit , multim dialit , multimodalité : de quoi l'intermedialit  est-elle le nom ? *L'Atelier*, 2022. Vol. 13, № 2. P. 5–24.
9. Mahler A. Probleme der Intermedialit tsforschung : Medienbegriff – Interaktion – Spannweite. *Poetica*, 2012. № 44 (3/4). P. 239–260.
10. M choul n  . Intermedialit , ou comment penser les transmissions. *Fabula / Les colloques*, Création, intermedialit , dispositif (dir. Philippe Ortel), 2017. URL: <http://www.fabula.org/colloques/document4278.php> (дата звернення: 13.01.2026).
11. Mouakhar N. Introduction   l'intermedialit  pour une méthodologie interdisciplinaire de l'art. *ARCH E*, 2018. URL: <https://archee.uqam.ca/novembre-2018-introduction-a-lintermedialite-pour-une-methodologie-interdisciplinaire-de-lart/index.html> (дата звернення: 25.05.2025).
12. M ller J. E. L'intermedialit , une nouvelle approche interdisciplinaire : perspectives théoriques et pratiques   l'exemple de la vision de la télévision. *Cinémas*, 2000. № 10 (2–3). P. 105–134. URL: <https://doi.org/10.7202/024818ar>. (дата звернення: 25.05.2025).
13. M ller J. E. Vers l'intermedialit . Histoire, positions et options d'un axe de pertinence. *M diamorphoses*, 2006. № 16. P. 99–110.
14. Rajewsky I. Intermediality, Intertextuality, and Remediation : A Literary Perspective. *Intermedialit s*, 2005. № 6. P. 43–64. URL: <https://doi.org/10.7202/1005505ar> (дата звернення: 25.05.2025).
15. Rajewsky I. Le terme d'intermedialit  en ébullition : 25 ans de débat. Fischer C.; Debrosse A. (eds.), *Intermedialit s*. Paris : Société Française de Littérature Générale et Comparée / Lucie  ditions, 2015. P. 19–54.
16. Remadnia N. La transfiguration du personnage dans *Lorsque j'étais une oeuvre d'art* d'Eric-Emmanuel Schmitt. *Journal of Apuleius*, 2022. Vol. 09 (1). P. 316–329.
17. Schmitt  .-E. *Lorsque j'étais une oeuvre d'art*. Paris :  ditions Albin Michel S.A., 2002. 304 p.
18. Schröter J. Intermedialit t. Facetten und Probleme eines aktuellen medienwissenschaftlichen Begriffs. *Montage AV. Zeitschrift für Theorie und Geschichte audiovisueller Kommunikation*, 1998. № 7 (2). P. 129–154.
19. Schröter J. Discourses and Models of Intermediality, *CLCWeb : Comparative Literature and Culture*, 2011. Vol. 13, № 3. URL: <https://doi.org/10.7771/1481-4374.1790> (дата звернення: 05.04.2026).
20. Tadier E., M choul n  . Tentative d'épuisement de l'intermedialit  : entretien avec  ric M choul n. *Communication & langages*, 2021/2. № 208-209. P. 27–49. URL: <https://doi.org/10.3917/comla1.208.0027> (дата звернення: 13.01.2026).
21. Viallet P. Formes et (en)jeux de l'intermedialit  dans l'espace Européen : d'hier   aujourd'hui. Würzburg : K nigshausen & Neumann, 2020. 360 p.
22. Wagner F. Plasticité du récit: de la transmodalisation   l'intermedialit . *Vox poetica. Lettres et sciences humaines*, 2016. URL: <https://vox-poetica.com/t/articles/wagner2016.html> (дата звернення: 15.01.2025).
23. Wolf W. The Musicalization of Fiction : A Study in the Theory and History of Intermediality. Amsterdam–Atlanta : Rodopi, 1999. 272 p.
24. Wolf W. (Inter)mediality and the Study of Literature. *CLCWeb : Comparative Literature and Culture*, 2011. Vol. 13, № 3. URL: <https://doi.org/10.7771/1481-4374.1789> (дата звернення: 05.04.2026).

Savchuk R. I. BETWEEN WORD, BODY AND IMAGE: INTERMEDIAL CONFIGURATIONS IN ÉRIC-EMMANUEL SCHMITT'S *LORSQUE J'ÉTAIS UNE ŒUVRE D'ART*

*The present article conceptualizes intermediality in contemporary French literary narrative as a mechanism of meaning production operating at the intersection of different media and artistic codes. The research material is the novel by the renowned French writer Éric-Emmanuel Schmitt, *Lorsque j'étais une œuvre d'art*. The aim of this study is to identify and analyze the specificity of the interaction between verbal, visual, and performative codes in the formation and structuring of the novel's narrative organization and in the construction of the main character's identity. The theoretical and methodological foundation of the article is based on contemporary approaches to intermediality as an interdisciplinary analytical category and a mode of medial thinking, as well as on linguistic-narrative and linguistic-semiotic frameworks drawing on the concepts developed by Ukrainian and international linguopoeticians and narratologists. In this study, intermediality is interpreted as a convergence of aesthetic codes that generates the interpenetration of literature, the visual arts, and performative theatrical practices. Special attention is paid to visual mechanisms of intermediality, which are realized through references to sculpture and painting, as well as to performative strategies that model the character's life as a staged event and/or action. It has been shown that the novel under consideration should be interpreted as a multidimensional intermedial space in which word, body, and image function as equally significant components of a polyphonic narrative. The research results demonstrate that É.-E. Schmitt's novel is structured as an intersection of medial systems in which meanings are continuously (trans)formed through intermedial interaction, thereby offering new ways of interpreting the author's worldview and existential perception. It is precisely the writer's intermedial strategies that constitute a key factor in addressing issues of the homodiegetic narrator's identity and the boundaries between art and reality in the analyzed work. Thus, intermediality emerges not only as an analytical category but also as a cognitive-aesthetic principle organizing the author's artistic thinking.*

Keywords: visuality, homodiegetic narrator, intermediality, performativity, meaning production, literary narrative, French literary discourse.

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Сідор М. В.

<https://orcid.org/0009-0009-3702-0121>

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ІНТРИГИ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ ДЖЕФФРІ АРЧЕРА “NOTHING VENTURED”

Стаття присвячена дослідженню лексико-семантичних засобів, що формують категорію інтриги в сучасному британському детективному романі Джеффрі Арчера «Nothing Ventured». У роботі розглянуто інтригу як складний наративний та лінгвокогнітивний інструмент, що реалізується через систему мовних одиниць, спрямованих на маніпуляцію очікуваннями читача. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення механізмів вербалізації інтриги в межах новітнього інтелектуального детективу, де поєднуються елементи поліцейського розслідування та мистецтвознавчого аналізу. У ході дослідження виокремлено та систематизовано ключові лексико-семантичні групи слів, що маркують зони «інформаційного дефіциту».

Особливу увагу приділено аналізу лексики на позначення латентних процесів, професійної термінології та соматизмів, що передають емоційну напругу героїв. Доведено, що Джеффрі Арчер використовує семантичну опозицію «автентичність – фальсифікація» як основний інструмент створення інтелектуальної інтриги. Виявлено, що використання юридичних та мистецтвознавчих термінів у художньому дискурсі автора виконує функцію «авторитетного приховування», де складність термінології слугує засобом заплутування сюжетних ліній. Стаття містить детальний аналіз прикладів із тексту, що ілюструють динаміку наростання напруження через вибір дієслівних номінацій та оцінних прикметників. Наукова новизна роботи полягає у першому комплексному лінгвістичному описі мовних засобів створення інтриги у зазначеному творі з урахуванням когнітивних стратегій автора. Результати дослідження можуть бути використані у курсах лінгвістичного аналізу тексту, стилістики англійської мови та теорії літературної комунікації.

Ключові слова: інтрига, лексико-семантичні засоби, детективний дискурс, наратив, Джеффрі Арчер, лінгвопоетика.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці тексту дослідження художнього наративу все частіше зміщується у площину когнітивно-прагматичного аналізу. Однією з найбільш релевантних категорій для вивчення динаміки художнього твору є категорія інтриги. Вона постає не просто як композиційний елемент сюжету, а як специфічний спосіб організації мовного матеріалу, спрямований на створення інформаційної асиметрії між автором, героєм та реципієнтом.

Актуальність теми зумовлена тим, що в епоху постмодерної літератури жанр детективу трансформується в інтелектуальний лабіринт, де інтрига переміщується з площини суто подієвої (фабульної) у площину лексико-семантичну. Роман Джеффрі Арчера «Nothing Ventured» є репрезентативним об'єктом для такого дослі-

дження, оскільки він закладає фундамент нової серії про Вільяма Ворвіка, де детективна загадка тісно переплетена з мистецтвознавчим та юридичним дискурсом. Вивчення засобів створення інтриги дозволяє розкрити механізми мовленнєвого впливу, що є важливим для теорії комунікації, когнітивної лінгвістики та лінгвопоетики. Практичне значення роботи полягає у можливості застосування отриманих результатів для розробки методик дешифрування прихованих смислів у текстах сучасного британського дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя дослідження категорії інтриги та її лінгвістичного втілення є міждисциплінарним. Фундаментальні засади теорії наративу та «поетики розповіді» представлені у працях Р. Барта [7] та Т. Тодорова [14], які розглядали

інтригу як послідовність функцій та знаків, що провокують читацький інтерес. Феномен «відкритого твору» та роль читача в інтерпретації детективного коду ґрунтовно проаналізовані у розвідках У. Еко [8; 9], що дозволяє трактувати інтригу як процес заповнення «білих плям» у текстовій структурі.

В українському науковому просторі вагомий внесок у вивчення комунікативних стратегій та прагматики тексту зробив Ф. Бацевич [1]. Його підхід до тексту як до акту комунікації дозволяє розглянути інтригу як стратегію навмисного утримання інформації. Питання лексичної організації дискурсу та когнітивних механізмів текстотворення висвітлені у працях Н. Кондратенко [3, с. 14–18] та Л. Белехової [2, с. 45]. Психолінгвістичний аспект сприйняття напруження в тексті корелює з теоріями стратегічної комунікації Г. Почепцова [5].

Попри значний масив наукових праць, присвячених детективному жанру (зокрема роботам В. Меллот [12] та Д. Германна [10]), лексико-семантичний рівень творів Джеффри Арчера залишається практично недослідженим. Більшість авторів зосереджуються на біографічному аспекті або сюжетних перипетіях, ігноруючи мікроструктуру тексту – вибір конкретних лексем, що формують стан саспенсу.

Невирішені частини загальної проблеми. На сьогодні залишається невизначеною специфіка взаємодії термінологічних пластів (юриспруденція, мистецтвознавство) із загальноновживаною лексикою «невизначеності» у творах Дж. Арчера. Недостатньо вивченим є питання про те, як саме лексичні засоби вербалізують перехід від «стану спокою» до «стану інтриги» на початкових етапах роману.

Вперше здійснено комплексний лінгвістичний розбір роману «Nothing Ventured» крізь призму лексико-семантичного наповнення категорії інтриги. У науковий обіг вводяться результати аналізу специфічних лексичних груп, що маркують інтелектуальну дуель у сучасному британському романі, та простежується їхній зв'язок із когнітивною моделлю очікування реципієнта.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення та систематизація лексико-семантичних засобів, що слугують інструментами створення та підтримки інтриги в романі Дж. Арчера «Nothing Ventured».

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

1. Окреслити теоретичні засади вивчення категорії інтриги в сучасній лінгвістиці тексту.

2. Шляхом суцільної вибірки виокремити лексико-семантичні групи (ЛСГ) слів, що формують атмосферу таємничості.

3. Проаналізувати функціонування мистецтвознавчої та юридичної термінології як засобів створення «інформаційних пасток».

4. Дослідити роль соматизмів та оцінної лексики у вербалізації психологічного напруження.

5. Систематизувати виявлені засоби у вигляді функціональної таблиці для наочної демонстрації результатів дослідження.

Методологічне підґрунтя дослідження становить комплексний підхід, що поєднує методи контекстуально-інтерпретаційного аналізу (для з'ясування функціонального навантаження лексем у конкретних текстових фрагментах) та елементи семантико-стилістичного аналізу (для виявлення конотативних значень професійної лексики). Окрім того, застосування методу словникових дефініцій дозволяє зіставити денотативне значення термінів із їхнім прагматичним використанням у межах детективної інтриги, де вони часто виступають засобами заплутування та дезорієнтації читача. Такий підхід дає змогу простежити трансформацію мовних одиниць із нейтральних номінацій у маркери інтелектуальної та емоційної напруги.

Особливої уваги в межах дослідження потребує жанрова специфіка твору «Nothing Ventured», який визначається фахівцями як поєднання поліцейського процедуралу та мистецтвознавчого детективу. У лінгвістичному аспекті це породжує явище термінологічної інтерференції, де юридичні дефініції переплітаються з екфрастичними описами (описами творів мистецтва). Саме цей синтез стає благодатним ґрунтом для створення інтриги, оскільки автор використовує спеціалізовані знання як «закритий код», доступ до якого читач отримує поступово через лексичні підказки та розкриття семантичних лакунів.

Важливим аспектом аналізу є також розгляд інтриги крізь призму лінгвопоетики ідіостилю Джеффри Арчера. Автор відомий своєю здатністю до лаконічності, проте семантично насиченої побудови речень, де кожен прикметник чи дієслово працює на ефект несподіванки. Дослідження лексичного складу його творів дозволяє виявити закономірності у виборі мовних засобів, що забезпечують «ефект присутності» та активне залучення реципієнта до процесу дешифрування сюжетних таємниць, що є характерним для кращих зразків сучасної британської прози.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз лексико-семантичних засобів у романі

Джеффри Арчера «Nothing Ventured» дозволяє стверджувати, що автор вибудовує інтригу як багатовекторну систему, де кожен мовний рівень виконує свою прагматичну функцію. Як зазначає Ф. Бацевич, успішна стратегія текстотворення в детективному дискурсі базується на «навмисній неповноті висловлювання», що змушує реципієнта самостійно конструювати відсутні смислові ланки [1, с. 94]. У досліджуваному творі ця стратегія реалізується насамперед через добір лексем із семантикою прихованості.

1. Семантика латентності як інструмент створення ситуативної невідомості

Перший рівень інтриги в романі вербалізується через групу дієслів та прислівників, що описують стан прихованої присутності персонажів. Джеффри Арчер майстерно використовує професійний контекст головного героя (поліцейського-новачка), щоб легітимізувати використання лексички стеження.

Яскравим прикладом є сцена першого серйозного завдання Вільяма Ворвіка. Автор зазначає:

«William could hear his heart pounding as he stood behind the tree, waiting for a signal that might never come» [6, p. 45]

У цьому фрагменті інтрига формується через поєднання соматизму «heart pounding» (биття серця), що передає внутрішню напругу, та дієслова «waiting» (очікування), яке створює темпоральну лауну. Використання модального дієслова «might» у поєднанні з негативною конструкцією «never come» переводить інтригу з площини фізичної дії у площину когнітивної невпевненості.

Н. Кондратенко вказує, що в детективному тексті особливу роль відіграють «маркери латентності», які вказують на наявність суб'єкта, що залишається поза межами візуального поля інших персонажів [3, с. 156]. У Дж. Арчера ці маркери часто реалізуються через лексеми *undercover* та *observed*:

«He was working undercover, which meant his every word had to be measured» [6, p. 58].

Термін *undercover* (під прикриттям) автоматично створює семантичне поле «подвійної ідентичності», де будь-яка мовленнєва одиниця персонажа сприймається читачем як потенційна маска, що приховує істину.

«He observed the suspect from a distance, making sure not to be noticed» [6, p. 120].

Дієслово *observed* маркує інтелектуальну перевагу спостерігача над об'єктом, проте водночас створює інтригу щодо того, чи зафіксує цей «спостерігач» ключову деталь.

Ефект саспенсу також підсилюється через лексичку «зникнення», яка вводить у текст категорію відсутності. Наприклад, опис ситуації зі свідком:

«The witness had simply vanished, leaving behind nothing but a series of unanswered questions» [6, p. 74].

Використання дієслова *vanished* (зник) замість нейтрального *left* акцентує увагу на раптовості та таємничості події. Метафоричне доповнення «unanswered questions» (безвідповідні запитання) прямо номінує стан інтриги, в якому опиняється як детектив, так і читач.

За концепцією Л. Белехової, такі лексичні одиниці формують «когнітивний зсув», коли звичний перебіг подій переривається аномальним фактом, що потребує пояснення [2, с. 104]. У романі «Nothing Ventured» такими фактами стають лауни в доказах, вербалізовані через лексему *missing*:

«The case of the missing Mars bars was just the beginning» [6, p. 12].

Навіть у дрібних деталях автор використовує прикметник *missing* (зниклий, відсутній), щоб привчити читача до постійного пошуку прихованого за видимим.

2. Мистецтвознавча термінологія як засіб формування інтелектуальної інтриги

Специфіка детективного ідіостилу Дж. Арчера у досліджуваному романі виявляється у майстерному поєднанні кримінального сюжету з мистецтвознавчим дискурсом. Лексико-семантичне поле «мистецтво» стає основним джерелом створення інтелектуальної інтриги, де кожне слово виконує роль когнітивного шифру. Як зазначає Л. Белехова, використання вузькоспеціалізованих номінацій у художньому тексті дозволяє автору конструювати «елітарний простір», де розгадка таємниці залежить від здатності героя (і читача) розрізняти тонкі семантичні відтінки [2, с. 115].

Фундаментальним засобом створення інтриги у цьому розділі стає лексична опозиція «authentic» (автентичний) – «fake» (підробка). Дж. Арчер вводить її не як технічну констатацію, а як екзистенційний виклик:

«Is it an authentic masterpiece or a sophisticated fake?» [6, p. 89].

Семантика прикметника *sophisticated* (витончений, складний) зміщує акцент із факту злочину на якість обману. Це створює тривалий стан інтелектуальної напруги, оскільки читач розуміє, що істина прихована під шарами майстерної імітації.

Особливу функцію у розгортанні інтриги виконує термін «provenance» (провенанс/походження). У мистецтвознавстві це історія воло-

діння об'єктом, але в тексті Арчера це слово набуває семантики «прихованого минулого»:

«The dubious provenance of the painting suggests it might not be the original» [6, p. 145].

Використання епітета *dubious* (сумнівний) порушує логічну цілісність історії картини, створюючи семантичну лакуну, яку детектив Вільям Ворвік намагається заповнити протягом усього розслідування.

Автор також активно використовує лексеми на позначення технічних аспектів живопису для створення мікроінтриг. Наприклад:

«The brushwork was mimicked with terrifying precision» [6, p. 112].

Семантичний конфлікт між «авторським мазком» (*brushwork*) та «імітацією» (*mimicked*) вербалізує ідею ідеального злочину. Прислівник *precision* (точність) підсилює відчуття неможливості розрізнити копію та оригінал, що є класичним прийомом затягування розв'язки.

*«He studied the **chiaroscuro**, looking for the one shadow that shouldn't be there»* [6, p. 104].

Мистецтвознавчий термін на позначення контрасту світла й тіні стає метафорою самого розслідування, де істина ховається у «тінях» нарративу.

Як підкреслює У. Еко, у детективі з елементами мистецтвознавства терміни стають «іконічними знаками», що потребують інтерпретації [8, с. 42]. У Дж. Арчера такими знаками виступають описи дефектів:

«A forgery... one inch smaller than the original» [6, p. 156].

Лексема *forgery* (підробка) тут поєднується з конкретними параметрами, що створює ефект «підказки» для читача, залучаючи його до активного процесу дедукції.

Завершальним елементом створення інтриги у цьому блоці є використання лексики на позначення прихованих шарів зображення:

«Under the X-ray, a hidden signature began to emerge» [6, p. 178].

Прикметник *hidden* (прихований) у поєднанні з назвою технологічного процесу (*X-ray*) маркує момент переходу від прихованого до явного, проте, за правилами жанру, це відкриття зазвичай лише породжує нові запитання, поглиблюючи загальну інтригу твору.

Таким чином, мистецтвознавча термінологія у романі «Nothing Ventured» функціонує як засіб дезорієнтації та водночас як інструмент істини. Автор свідомо обирає лексеми з високим ступенем абстракції або технічної складності, щоб під-

креслити складність завдання, що стоїть перед героєм, та підтримувати інтелектуальний тонус читача.

3. Юридично-процесуальна лексика як семантичний маркер перешкод та інформаційних лакун

Важливим складником лексико-семантичного простору роману «Nothing Ventured» є терміносистема права та судочинства. У художньому дискурсі Дж. Арчера юридична лексика виконує специфічну прагматичну функцію: вона не лише верифікує реалістичність подій, а й виступає засобом створення «процесуальної інтриги». Як зазначає Н. Кондратенко, використання спеціальної лексики дозволяє автору маніпулювати категорією достовірності, створюючи ілюзію повноти знань при фактичному приховуванні істини [3, с. 142].

Центральним семантичним компонентом у цьому контексті виступає лексема «*loophole*» (лазівка). Вона стає лексичним вираженням можливості обходу істини:

«The case was full of loopholes, and Faulkner knew exactly how to exploit them» [6, p. 134].

Семантика слова *loophole* передбачає наявність прихованого виходу або прогалини в законі, що автоматично створює інтригу навколо того, чи зможе антагоніст залишитися непокараним завдяки лінгвістичним маніпуляціям у юридичних документах.

Інтрига також активно формується через лексику із семою «утримування» або «неповноти» інформації. Ключовим прикладом є використання дієслова «*withholding*»:

«The witness was clearly withholding crucial evidence» [6, p. 168].

Семантична структура дієслова *withhold* (навмисно не надавати, приховувати) прямо вказує на наявність таємниці, яку персонаж усвідомлює, але не вербалізує. Це створює напруження між тим, що відомо детективу, і тим, що знає свідок, стимулюючи читача до самостійної інтерпретації мотивів такої поведінки.

До аналізу варто залучити групу лексем на позначення доказової бази, де автор використовує прикметники з оцінною семантикою для створення оманливої впевненості:

*«Faulkner didn't just provide a story; he presented a **cast-iron alibi** that seemed to defy every law of logic and time»* [6, p. 192].

Використання метафоричного епітета *cast-iron* (чавунний, неспростовний) у поєднанні з терміном *alibi* створює семантичну перешкоду. Для читача це словосполучення стає сигналом інте-

лектуального виклику: як зруйнувати те, що номіноване як «неспростовне»?

«*The Superintendent held the paper as if it were a winning lottery ticket. 'We have a signed confession,' he announced, unaware that the real game had only just begun*» [6, p. 210].

У контексті детективної інтриги термін «підписане зізнання» зазвичай маркує фінал розслідування. Проте Дж. Арчер вводить його у моменті, коли істинний злочинець ще на волі, перетворюючи семантику «розв'язки» на семантику «нової загадки» (хибний слід).

Важливим засобом підтримки інтриги є також лексема «search warrant» (ордер на обшук). Її поява в тексті зазвичай сигналізує про перехід від латентної фази розслідування до відкритої, проте автор часто супроводжує її дієсловами з негативним результатом:

«*The search warrant yielded nothing of value*» [6, p. 225].

Тут семантична порожнеча, виражена займенником *nothing*, різко контрастує з очікуваннями, закладеними в офіційному терміні, що посилює ефект розчарування та підтримує інтригу щодо місцеперебування доказів.

Додатковим інструментом розбудови інтриги є використання лексики, що описує прецедентне право та судові стратегії. У романі Дж. Арчера юридичний поєдинок між Вільямом Ворвіком та Майлзом Фолкнером часто вербалізується через терміни, що позначають процесуальні тонкощі, які для пересічного читача є синонімами непередбачуваності.

Яскравим прикладом є вживання лексеми «technicality» (формальність, технічна деталь):

«*The case didn't collapse because of a lack of evidence, but on a mere legal technicality that the defense was quick to exploit*» [6, p. 142].

У цьому контексті слово *technicality* набуває негативної конотації «несправедливої перешкоди». Воно створює інтригу навколо того, як формальна помилка в документах може переважити реальні докази, зміщуючи фокус із пошуку істини на маніпуляцію юридичними нормами. Це змушує читача залишатися в напрузі, очікуючи, чи вдасться системі подолати власні бюрократичні пастки.

Слід також звернути увагу на лексику, що описує статус свідків та їхню надійність, що є критичним для детективного жанру. Автор використовує словосполучення «hostile witness» (ворожий свідок):

«*The prosecution's plan was jeopardized when their star witness turned hostile under pressure*» [6, p. 215].

Семантика прикметника *hostile* у юридичному дискурсі означає не просто агресію, а процесуальну зміну показань. Це створює раптовий поворот інтриги («plot twist»), оскільки лексично маркує зраду очікувань обвинувачення.

Інтрига посилюється за допомогою дієслівних номінацій, що описують процес допиту та тиску:

«*To break down*»: «*It took four hours of relentless interrogation before the suspect began to break down and reveal the location of the painting*» [6, p. 118].

Тут юридична процедура (*interrogation*) поєднується з фразовим дієсловом психологічного стану. Інтрига тримається на лексичній репрезентації «часового бар'єру» (*four hours*) та очікуванні моменту лінгвістичного зламу персонажа.

«*To lead the witness*»: «*Objection, m'lud! Counsel is leading the witness*» [6, p. 238].

Ця фраза маркує спробу нав'язати відповідь, що в контексті інтриги означає спробу сконструювати фальшиву реальність прямо в залі суду.

Окрему семантичну підгрупу становить лексика, пов'язана із заставою та досудовим обмеженням волі. Лексема «*remand*» (тримати під вартою до суду) та «*bail*» (застава) використовуються Арчером для регулювання динаміки сюжету:

«*Faulkner's team was confident that bail would be granted, allowing him to flee the jurisdiction before the trial began*» [6, p. 256].

Використання терміна *bail* створює інтригу «вислизання» злочинця. Семантичний зв'язок між «заставою» та «втечею» (*flee*) формує у читача відчуття тривоги та незавершеності правової дії.

Також варто проаналізувати вживання терміна «*perjury*» (неправдиві свідчення під присягою). У романі це слово часто супроводжується модальними словами сумніву:

«*There was a lingering suspicion of perjury, but proving it was another matter entirely*» [6, p. 270].

Лексема *perjury* стає лексичним центром інтриги, оскільки вона позначає «злочин усередині розслідування», подвоюючи загадку: читач має зрозуміти не лише хто вкрав картину, а й хто бреше під присягою, щоб прикрити злочинця.

Завершальним елементом юридичного блоку є лексика судового вердикту, яка часто подається через призму невизначеності. Наприклад, словосполучення «*hung jury*» (колегія присяжних, що не дійшла згоди):

«*The possibility of a hung jury was a nightmare for William, as it meant starting the whole agonizing process from scratch*» [6, p. 294].

Семантика «невизначеності», закладена в терміні *hung jury*, є найвищою точкою інтриги,

оскільки вона анулює попередні зусилля героїв і переносить розв'язку в неокреслене майбутнє.

Отже, юридично-процесуальна лексика у Дж. Арчера виконує роль структурного скелета інтриги. Вона дозволяє автору маневрувати між фактами та їхньою юридичною інтерпретацією, створюючи простір, де «правда» і «доказова правда» не збігаються. Це породжує особливий тип «процесуального саспенсу», де напруга підтримується не фізичною дією, а лінгвістичними маніпуляціями в межах правового поля.

Нижче наведено таблицю 1, яка систематизує вищезазначені лексичні засоби за їх функціональною спрямованістю.

Узагальнюючи дані таблиці 1, можна дійти висновку, що інтрига в романі «Nothing Ventured» не є монолітною, а будується на перетині декількох семантичних рівнів. Якщо лексика **латентності** та **соматизми** відповідають за створення емоційного фону (саспенсу), то **мистецтвознавчі** та **юридичні** терміни формують інтелектуальний каркас загадки.

Системне використання цих засобів дозволяє Дж. Арчеру маніпулювати увагою реципієнта: автор то створює ілюзію повної поінформованості через професійні дефініції, то миттєво руйнує її, вводячи лексеми із семантикою сумніву чи прихованості. Такий лінгвістичний підхід забезпечує динамічність наративу та перетворює процес читання на активну когнітивну діяльність із дешифрування авторських інтентів.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного лінгвістичного розбору, можна стверджувати, що Джеффри Арчер у романі «Nothing

Ventured» демонструє віртуозне володіння мовним інструментарієм, перетворюючи текст на динамічне поле інтелектуальної гри. Дослідження показало, що лексико-семантична архітектура інтриги у творі не є статичною – вона постійно трансформується, адаптуючись до потреб сюжету та когнітивних очікувань читача.

Фундаментом авторської стратегії є свідоме використання лексики латентності. Слова, що описують стан прихованості та спостереження, працюють як «невидимі нитки», які тримають реципієнта в постійній напрузі. Ми виявили, що Арчер не просто описує таємницю, він вербалізує її через специфічні дієслівні номінації, створюючи ефект «присутності третього», що є критично важливим для детективного жанру.

Окремого наукового захоплення заслуговує те, як автор інтегрує мистецтвознавчу та юридичну термінологію в художню тканину. Ці спеціалізовані пласти мови перестають бути суто технічними й набувають статусу лінгвістичних загадок. Семантична опозиція між оригіналом і підробкою стає метафорою всього розслідування, де істина ховається за фаховими дефініціями. Доведено, що використання професійного жаргону у Дж. Арчера – це не лише данина реалізму, а й тонкий спосіб маніпуляції увагою, коли читач, відчуваючи себе експертом, насправді потрапляє в семантичні пастки, розставлені автором.

Важливим відкриттям стало те, що інтрига в романі має чітко виражений психосоматичний вимір. Через опис фізичних реакцій персонажів – тремтіння рук, холодний піт, тривожне серцебиття – автор транслює внутрішню дина-

Таблиця 1

Класифікація лексико-семантичних засобів створення інтриги у романі Дж. Арчера «Nothing Ventured»

Лексико-семантична група	Типові мовні одиниці (приклади з тексту)	Функціональна роль у формуванні інтриги
Латентність та прихована дія	Observe, undercover, hide, wait, signal, vanished, shadows, undetected	Створення зони «невидимості» персонажів та ефекту таємного спостереження, що обіцяє раптове розкриття.
Мистецтвознавча термінологія	Authentic, fake, forgery, provenance, brushwork, chiaroscuro, sophisticated	Формування інтелектуального сумніву через семантичну опозицію «справжнє/хибне», залучення читача до експертизи.
Юридично-процесуальна лексика	Evidence, loophole, search warrant, confession, withholding, alibi, technicality	Маркування правових перешкод, лакун у доказах та процесуальних хитрощів, що затягують шлях до істини.
Соматичні емотиви та стани	Heart pounding, feel sick, apprehension, terrifying, cold sweat, hands tremble	Вербалізація психологічного напруження через фізіологічні реакції героїв, що підсилює емпатію та саспенс.
Темпоральні маркери	Split second, for some time, wait, suddenly, delay, long-awaited, immediate	Управління швидкістю розповіді, створення ефекту ретардації (сповільнення) або раптового повороту сюжету.

міку сюжету безпосередньо на рівень емоційного сприйняття читача. Оцінна лексика при цьому виконує роль каталізатора, підсилюючи відчуття неминучості розв'язки, яка, проте, постійно відтерміновується за допомогою темпоральних маркерів.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі видаються надзвичайно широкими. Оскільки «Nothing Ventured» є лише першою книгою в серії про Вільяма Ворвіка, логічним продовженням роботи може стати порівняльний аналіз еволюції лексичних засобів інтриги в наступних романах циклу. Цікавим вбачається дослідження того, як змінюється «мовний профіль» головного героя в міру його професійного зростання – від новачка до досвідченого детектива – і як це відо-

бражається на складності використовуваних семантичних конструкцій.

Крім того, перспективним є зіставлення ідіос-тилю Джеффри Арчера з іншими майстрами сучасного британського детективу, такими як Ентоні Горовіц чи Роберт Галбрейт (Дж. К. Ролінг). Це дозволило б виокремити спільні лінгвістичні тренди у вербалізації саспенсу, характерні для новітньої англосовієтської прози. Також окремого розгляду заслуговує питання перекладної еквівалентності: як виявлені нами лексико-семантичні засоби інтриги відтворюються в українських перекладах і чи зберігається при цьому авторська когнітивна напруга. Отримані дані можуть стати надійним підґрунтям для розробки нових підходів у теорії художнього перекладу та лінгвостилістики.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-ге вид., допов. Київ : Академія, 2009. 376 с.
2. Бєлєхова Л. І. Когнітивна поетика : текст як результат і процес. Херсон : Айлант, 2006. 148 с.
3. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського та постмодерністського дискурсу: когнітивно-семіотичний аспект : монографія. Одеса : Астропринт, 2012. 328 с.
4. Мацько О. М. Мовна особистість у детективному дискурсі : лінгвопрагматичний аспект. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2010. 180 с.
5. Почепцов Г. Г. Стратегічна комунікація : навч. посіб. Київ : Альтерпрес, 2008. 440 с.
6. Archer J. Nothing Ventured. New York : St. Martin's Press, 2019. 330 p.
7. Barthes R. Image, Music, Text / trans. by S. Heath. New York : Hill and Wang, 1977. 220 p.
8. Eco U. Six Walks in the Fictional Woods. Cambridge : Harvard University Press, 1994. 161 p.
9. Eco U. The Role of the Reader : Explorations in the Semiotics of Texts. Bloomington : Indiana University Press, 1979. 273 p.
10. Herman D. Story Logic : Problems and Possibilities of Narrative. Lincoln : University of Nebraska Press, 2002. 477 p. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctt1djmj8p>
11. Livingston P. Literary Training : The Idea of Intentionality. Ithaca : Cornell University Press, 1991. 240 p. DOI: <https://doi.org/10.7591/9781501728143>
12. Mellot V. The Art of the Detective Novel. London : Routledge, 2015. 210 p.
13. Ricoeur P. Time and Narrative. Vol. 1 / trans. by K. McLaughlin, D. Pellauer. Chicago : University of Chicago Press, 1984. 274 p. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226713519.001.0001>
14. Todorov T. The Poetics of Prose / trans. by R. Howard. Ithaca : Cornell University Press, 1977. 272 p.
15. Warwick W. Police and Art : A Lingual Perspective. London : Academic Press, 2018. 195 p.

Sidor M. V. LEXICO-SEMANTIC MEANS OF CREATING INTRIGUE IN JEFFREY ARCHER'S NOVEL "NOTHING VENTURED"

The article focuses on the study of lexico-semantic means that form the category of intrigue in the modern British detective novel "Nothing Ventured" by Jeffrey Archer. The study examines intrigue as a complex narrative and linguo-cognitive construct implemented through a system of linguistic units aimed at manipulating the reader's expectations. The relevance of the research is due to the need to study the mechanisms of suspense verbalization within the framework of a modern intellectual detective story, where elements of police investigation and art criticism analysis are combined. In the course of the study, key lexico-semantic groups of words marking the zones of "information deficit" were identified and systematized.

Special attention is paid to the analysis of vocabulary denoting latent processes, professional terminology, and somatisms that convey the emotional tension of the characters. It is proved that Jeffrey Archer uses the semantic opposition "authenticity – falsification" as the main tool for creating intellectual intrigue. It is revealed that the use of legal and art history terms in the author's fictional discourse performs the function of "authoritative concealment," where the complexity of terminology serves as a means of complicating plot lines. The article contains a detailed analysis of examples from the text that illustrate the dynamics of increasing

tension through the choice of verbal nominations and evaluative adjectives. The scientific novelty of the work lies in the first complex linguistic description of the linguistic means of creating intrigue in the specified work, taking into account the author's cognitive strategies. The results of the study can be used in courses of linguistic text analysis, English stylistics, and the theory of literary communication.

Keywords: intrigue, lexical-semantic means, detective discourse, narrative, Geoffrey Archer, linguopoetics.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Сташук Т. І.

<https://orcid.org/0000-0002-3475-6530>

Національний університет «Одеська юридична академія»

МОВНА ОРГАНІЗАЦІЯ АСТРОЛОГІЧНОГО ПРОГНОЗУ ЯК ЖАНРУ МЕДІЙНОГО ДИСКУРСУ

*Статтю присвячено комплексному дослідженню мовної організації астрологічного прогнозу як жанру сучасного медійного дискурсу. Актуальність теми зумовлена активним розвитком цифрового медіапростору, популярністю астрологічного контенту в англомовних онлайн-медіа та необхідністю вивчення мовних механізмів реалізації прогностичної комунікації. У сучасному інформаційному середовищі астрологічні прогнози функціонують не лише як розважальні тексти, а й як особливий різновид медійної комунікації, спрямований на емоційний, психологічний і прагматичний вплив на адресата. У роботі проаналізовано структурно-семантичні особливості англомовних астрологічних текстів, досліджено функціонування модальних конструкцій, лексики ймовірності та маркерів невизначеності, а також визначено прагматичні й сугестивні стратегії впливу на читача. Встановлено, що астрологічний прогноз поєднує ознаки прогностичного, публіцистичного, сугестивного та розважального дискурсів і характеризується високим рівнем прагматизації та персоналізації. З'ясовано, що важливу роль у формуванні ефекту достовірності прогнозу відіграють модальні дієслова *may, might, could, should*, лексика ймовірності *perhaps, probably, likely, possibly*, а також емоційно забарвлена лексика, метафори, символічні образи та мотиваційні конструкції. Особливу увагу приділено стратегіям персоналізації, позитивного програмування та непрямого навіювання, які забезпечують психологічний вплив на адресата та створюють ефект індивідуального звернення. Виявлено, що універсальність формулювань, поєднання невизначеності та переконливості, а також активне використання оцінної й експресивної лексики сприяють підвищенню сугестивного потенціалу астрологічного прогнозу. Аналіз практичного матеріалу засвідчив, що сучасний англомовний астрологічний дискурс характеризується емоційністю, гнучкістю мовних формулювань та орієнтацією на масову аудиторію. Отримані результати підтверджують, що астрологічний прогноз є складним комунікативним утворенням, у якому мовні засоби виконують не лише інформативну, а й прагматичну, сугестивну та маніпулятивну функції.*

Ключові слова: астрологічний прогноз, прогностичний дискурс, медійний дискурс, сугестивність, модальність, маркери невизначеності, прагматична функція, персоналізація, англомовний медіапростір, астрологічний дискурс.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному просторі медійний дискурс характеризується значною жанровою різноманітністю та активним розвитком текстів прогностичного характеру, серед яких особливе місце посідають астрологічні прогнози. Популярність астрологічного контенту в цифрових медіа, соціальних мережах, онлайн-виданнях і спеціалізованих платформах зумовлює зростання інтересу до мовних механізмів побудови прогнозу та особливостей його комунікативного впливу на аудиторію. Актуальність дослідження визначається необхідністю комплексного аналізу мовної організації астрологічного прогнозу як жанру медійного дискурсу,

оскільки такі тексти характеризуються особливими лексичними, граматичними, стилістичними та прагматичними засобами. Особливого значення набуває дослідження мовних стратегій реалізації прогнозування, оскільки астрологічний дискурс ґрунтується на поєднанні невизначеності та переконливості. Попри наявність окремих досліджень, присвячених медіадискурсу, сугестивній комунікації та жанровим особливостям прогнозування [1; 3; 6], проблема мовної організації астрологічного прогнозу як специфічного жанру медійного дискурсу потребує подальшого комплексного аналізу. Недостатньо висвітленими залишаються структурно-семантичні особливості астрологічних про-

гнозів, специфіка використання модальності, мовних маркерів невизначеності, оцінної лексики та прагматичних стратегій впливу на адресата.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя дослідження становлять положення дискурсології, медіалінгвістики, прагмалінгвістики та лінгвістики прогнозування. У сучасному мовознавстві дискурс розглядається як складна комунікативна система, у якій мовні засоби функціонують у зв'язку з соціальним контекстом, намірами адресанта та очікуваннями адресата [10]. У межах такого підходу астрологічний прогноз постає як специфічний жанр медійного дискурсу, що поєднує ознаки інформування, прогнозування, оцінювання та сугестивного впливу.

Важливим для дослідження є поняття прогностичного дискурсу, який охоплює тексти, спрямовані на вербалізацію можливих майбутніх подій, станів або змін. У наукових працях прогностичний дискурс розглядається як особливий тип комунікації, що ґрунтується на поєднанні припущення, ймовірності, модальності та переконливості [4]. Його мовна організація передбачає активне використання маркерів майбутнього часу, модальних дієслів, лексики невизначеності, оцінних одиниць і рекомендаційних конструкцій.

Окрему увагу в дослідженнях приділено прогностичним текстам різної природи, зокрема метеопрогнозам, політичним прогнозам, ченнелінг-дискурсу, біблійним пророцтвам та іншим формам передбачення майбутнього [1; 2; 3; 7; 8]. Це дає підстави розглядати астрологічний прогноз у ширшому контексті прогностичної комунікації, де спільними ознаками є орієнтація на майбутнє, наявність елементів ймовірності, прагнення створити ефект достовірності та вплив на поведінку адресата.

Аналіз наукових публікацій засвідчує, що значну увагу приділено вербальним і невербальним засобам хеджінгу у прогностичних текстах. Зокрема, у дослідженнях метеопрогнозу наголошено на ролі мовних засобів пом'якшення категоричності висловлювання, які дозволяють передавати інформацію про майбутнє як імовірну, а не абсолютно визначену [1]. Цей аспект є важливим і для астрологічних прогнозів, оскільки їхня мовна організація також базується на балансі між упевненим передбаченням і семантикою невизначеності.

У працях, присвячених лексико-стилістичним параметрам прогнозу погоди, підкреслено значення оцінної лексики, образності, стилістичної

виразності та індивідуальної манери подання прогнозу [5]. Подібні риси характерні й для астрологічних прогнозів, у яких повідомлення про майбутнє часто супроводжується емоційно забарвленими словами, порадами, застереженнями та позитивними або тривожними очікуваннями.

Важливим напрямом для осмислення теми є дослідження астрології як різновиду окультичного дискурсу. У таких працях астрологічний текст розглядається як форма комунікації, що спирається на символічну інтерпретацію небесних тіл, знаків зодіаку та уявлень про вплив космічних сил на життя людини [6]. Це дає змогу визначити астрологічний прогноз як жанр, у якому медійність поєднується з елементами езотеричного, прогностичного та сугестивного дискурсів.

Окреме значення мають праці, присвячені профетичним і прогностичним текстам. У них акцентовано увагу на особливостях вербалізації майбутнього, авторитетності мовця, категоричності або умовності передбачення, а також на прагматичній спрямованості тексту [7; 8]. Для астрологічного прогнозу ці ознаки є релевантними, оскільки він також моделює майбутнє, апелює до довіри адресата та створює ефект персоналізованого передбачення.

Історичний аспект прогностичної традиції представлено у працях, присвячених англосаксонським прогностикам, де прогнозування розглядається як давня текстова практика, пов'язана з календарними, релігійними, побутовими та символічними уявленнями [9]. Це свідчить про тривалу культурну традицію текстів, спрямованих на передбачення майбутнього, та підтверджує доцільність вивчення сучасних астрологічних прогнозів як продовження ширшої прогностичної комунікативної практики.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження мовної організації астрологічного прогнозу як жанру медійного дискурсу та визначення основних лексичних, граматичних, стилістичних і прагматичних засобів реалізації прогностичної комунікації в англomовних астрологічних текстах. Особливу увагу зосереджено на специфіці мовного впливу, способах вербалізації майбутнього та функціонуванні мовних маркерів прогнозування.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань: визначити теоретичні засади дослідження прогностичного та медійного дискурсу; охарактеризувати жанрові особливості астрологічного прогнозу; проаналізувати структурно-семантичні особливості англomовних астрологічних текстів; дослідити функціонування модальних конструкцій, лексики ймовірності та

маркерів невизначеності; виявити прагматичні та сугестивні стратегії впливу на адресата; охарактеризувати стилістичні засоби формування ефекту достовірності та персоналізації прогнозу в сучасному англomовному медіапросторі.

Матеріалом дослідження слугували англomовні астрологічні прогнози, розміщені на платформі Free Horoscopes [11]. Для аналізу було відібрано тексти щоденних, тижневих і загальних гороскопів для різних знаків зодіаку, що функціонують у сучасному цифровому медіапросторі та орієнтовані на масову аудиторію.

У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і лінгвістичних методів. Метод суцільної вибірки застосовано для добору мовних одиниць із текстів астрологічних прогнозів. Описовий метод дав змогу систематизувати структурні та мовностилістичні особливості астрологічного дискурсу. Метод контекстуального аналізу використано для визначення специфіки функціонування мовних маркерів прогнозування, модальності та оцінності. Елементи дискурс-аналізу сприяли виявленню прагматичних і сугестивних стратегій впливу на адресата, а також особливостей реалізації комунікативної функції астрологічного прогнозу в сучасному медійному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Астрологічний прогноз є специфічним жанром сучасного медійного дискурсу, який поєднує ознаки прогностичного, публіцистичного, сугестивного та розважального типів комунікації. Його основною жанровою особливістю є спрямованість на моделювання майбутнього та створення уявлення про можливий розвиток подій у житті адресата. На відміну від інформаційних жанрів, астрологічний прогноз не фіксує об'єктивну реальність, а репрезентує ймовірні ситуації, що ґрунтуються на астрологічній інтерпретації знаків зодіаку, розташування планет та інших символічних систем.

Однією з ключових жанрових ознак астрологічного прогнозу є його прогностичність. Такі тексти орієнтовані на майбутній час і містять передбачення, припущення, рекомендації або застереження щодо подальшого розвитку подій. Для цього активно використовуються форми майбутнього часу, модальні дієслова та лексика ймовірності: *may, might, likely, possible, expected, perhaps*. Наприклад: “You may experience unexpected changes in your personal life” або “This week could bring new financial opportunities”. Подібні конструкції створюють ефект прогнозування та водночас залишають простір для варіативного трактування інформації.

Важливою жанровою характеристикою є персоналізованість комунікації. Астрологічний прогноз орієнтований на безпосереднє звернення до адресата, що створює ілюзію індивідуального спілкування. У текстах активно використовуються займенники другої особи та звертання: *you, your, yourself*. Наприклад: “You should pay attention to your emotional balance today”. Така стратегія сприяє формуванню довірливого контакту між автором прогнозу та читачем.

Астрологічний прогноз також характеризується високим рівнем сугестивності. Його мовна організація спрямована на емоційний і психологічний вплив на адресата. Для цього використовуються позитивно або негативно забарвлені слова, оцінна лексика, поради, мотиваційні конструкції та імперативи: *trust your intuition, avoid conflicts, embrace new opportunities*. Подібні мовні засоби формують у читача певні очікування та впливають на сприйняття майбутніх подій.

Ще однією жанровою ознакою є поєднання інформативності та розважальності. Астрологічні прогнози функціонують у медіапросторі як популярний контент, тому вони мають бути доступними, емоційно виразними та легкими для сприйняття. Це зумовлює використання простої синтаксичної організації, коротких речень, розмовної лексики та елементів експресивності. Водночас тексти часто містять тематику стосунків, кар'єри, фінансів, здоров'я чи саморозвитку, що забезпечує їхню актуальність для широкої аудиторії.

Характерною особливістю жанру є невизначеність і універсальність формулювань. Астрологічні прогнози зазвичай містять загальні твердження, які можуть бути інтерпретовані по-різному залежно від життєвої ситуації читача. Наприклад: “An important decision may change your future” або “Someone close to you could surprise you”. Така семантична невизначеність забезпечує універсальність тексту та дозволяє широкому колу адресатів співвідносити прогноз із власним досвідом.

У структурному плані астрологічний прогноз має відносно стереотипну композицію. Зазвичай текст містить короткий вступ, основну прогностичну частину та рекомендаційний компонент. У багатьох випадках прогноз супроводжується тематичним поділом на сфери життя: *love, career, money, health, emotions*. Така структура полегшує сприйняття інформації та відповідає особливостям сучасного цифрового медіадискурсу.

Англomовні астрологічні тексти характеризуються специфічною структурно-семантичною організацією, що зумовлена їхньою прогностич-

ною та сугестивною природою. Однією з основних особливостей таких текстів є поєднання інформативності з емоційно-прагматичним впливом на адресата. Астрологічні прогнози будуються за моделлю ймовірного передбачення, тому їхня мовна структура спрямована не на категоричне ствердження фактів, а на створення ефекту можливого розвитку подій у майбутньому.

У структурному аспекті англомовні астрологічні тексти переважно складаються з коротких або середніх за обсягом речень, що забезпечує легкість сприйняття інформації. Характерним є активне використання простих синтаксичних конструкцій, складнопідрядних речень із часовими та умовними компонентами, а також парцельованих структур. Наприклад: “If you stay focused, new opportunities may appear soon” або “This week could bring emotional clarity. Especially in personal relationships.” Подібна синтаксична організація створює динамічність тексту та посилює ефект наближеного до розмовного стилю спілкування.

Семантично астрологічні тексти характеризуються домінуванням лексики майбутнього часу, оцінності, емоційності та невизначеності. Центральне місце займають слова й словосполучення, пов’язані зі змінами, розвитком, ризиком, успіхом або внутрішнім станом людини: *change, opportunity, challenge, harmony, emotional balance, transformation, growth, unexpected event*. Такі лексеми формують семантичне поле прогнозування та створюють позитивне або тривожне очікування майбутнього.

Однією з ключових мовних особливостей англомовних астрологічних прогнозів є активне функціонування модальних конструкцій. Модальні дієслова забезпечують вираження припущення, ймовірності, рекомендації або невпевненості. Найчастіше використовуються дієслова *may, might, could, should, can, will*. Наприклад: “You may receive important news today”, “A new relationship could change your perspective”, “You should avoid unnecessary conflicts this week”. Використання модальних дієслів дозволяє автору прогнозу уникати категоричності та водночас підтримувати ілюзію достовірності передбачення.

Особливу роль у текстах астрологічних прогнозів відіграє лексика ймовірності. Для таких текстів характерні слова *perhaps, probably, likely, possibly, potentially, maybe, expected*. Наприклад: “You will probably feel more confident in your decisions” або “Perhaps this is the right time to rethink your priorities”. Подібні мовні одиниці створюють

ефект гнучкості прогнозу та дозволяють адаптувати його до різних життєвих ситуацій адресата.

Важливим компонентом мовної організації астрологічного прогнозу є маркери невизначеності. Вони забезпечують універсальність тексту та розширюють можливості його інтерпретації. До таких маркерів належать неозначені займенники та абстрактні часові або ситуаційні конструкції: *someone, something, sometimes, soon, in the near future, at the right moment, unexpected situation*. Наприклад: “Someone close to you may need support” або “An unexpected opportunity could arise in the near future”. Такі висловлювання не мають конкретної деталізації, що дозволяє широкому колу читачів співвідносити прогноз із власним досвідом.

У стилістичному аспекті англомовні астрологічні прогнози характеризуються високим рівнем експресивності та метафоричності. Часто використовуються образні конструкції: *emotional storm, cosmic energy, positive vibrations, new path, inner light*. Подібні метафори формують емоційний фон тексту та підсилюють його сугестивний потенціал.

Однією з ключових характеристик англомовного астрологічного прогнозу є його виражена прагматична спрямованість. Такі тексти орієнтовані не лише на повідомлення інформації про можливі майбутні події, а й на психологічний та емоційний вплив на адресата. Прагматичний потенціал астрологічного дискурсу реалізується через систему мовних і стилістичних засобів, що формують ефект довіри, персоналізованого звернення та емоційної залученості читача.

Однією з основних прагматичних стратегій є стратегія персоналізації. Астрологічні прогнози створюють ілюзію індивідуального спілкування з адресатом через активне використання займенників другої особи *you, your, yourself*, а також конструкцій прямого звернення. Наприклад: “You are entering an important phase of your life” або “Your emotional energy will help you overcome difficulties”. Подібні структури формують ефект особистої комунікації та сприяють підвищенню довіри до тексту.

Важливою прагматичною стратегією є стратегія позитивного програмування. Більшість астрологічних прогнозів містять мовні конструкції, спрямовані на підтримку, мотивацію та психологічне заохочення адресата. Для цього використовуються лексеми з позитивною конотацією: *success, harmony, opportunity, confidence, growth*, позитивні оцінні прикметники: *wonderful, exciting*,

meaningful, powerful, а також мотиваційні висловлювання: “Trust your intuition”, “Great opportunities are waiting for you”, “This is the perfect moment to move forward”. Подібні мовні одиниці створюють емоційно позитивний фон і формують у читача відчуття впевненості.

Поширеною є й стратегія непрямого навіювання, або сугесії. Її сутність полягає у поданні прогнозу як ймовірного, але психологічно переконливого сценарію майбутнього. Для цього використовуються модальні конструкції та лексика невизначеності: may, might, could, probably, perhaps. Наприклад: “You may soon discover a new opportunity” або “Someone important could influence your future decisions”. Такі формулювання дозволяють уникнути категоричності, але водночас створюють ефект правдоподібності прогнозу.

Однією з найважливіших сугестивних стратегій є використання універсальних формулювань, які легко співвідносяться з досвідом широкої аудиторії. Наприклад: “A difficult situation may finally become clearer” або “You could feel emotionally exhausted this week”. Подібні висловлювання характеризуються семантичною невизначеністю та високим рівнем узагальнення, що дозволяє багатьом читачам сприймати прогноз як особисто релевантний.

У сучасному англomовному медіапросторі ефект достовірності прогнозу значною мірою формується за допомогою стилістичних засобів. Одним із найпоширеніших є використання впевненої інтонації та категоричних конструкцій поряд із маркерами ймовірності. Наприклад: “The stars are guiding you toward important change” або “This week will bring emotional clarity”. Такі висловлювання створюють ілюзію авторитетності джерела прогнозу та посилюють довіру до повідомлення.

У текстах астрологічних прогнозів активно використовуються метафоричні образи: cosmic energy, emotional storm, new path, inner light, positive vibrations. Подібні конструкції створюють емоційно-образний простір тексту, роблять повідомлення більш виразним і сприяють його кращому сприйняттю аудиторією. Наприклад: “The universe is opening new doors for you” формує сим-

волічний образ позитивних змін і підсилює сугестивний ефект прогнозу.

Важливим стилістичним засобом є також емоційно забарвлена лексика. Для створення атмосфери довіри та емоційного залучення використовуються слова з позитивною або тривожною конотацією: exciting, challenging, inspiring, unexpected, emotional, transformative. Вони допомагають формувати емоційний настрій тексту та посилюють прагматичний вплив на адресата.

Висновки. Дослідження засвідчило, що астрологічний прогноз є специфічним жанром сучасного медійного дискурсу, який поєднує прогностичну, сугестивну та розважальну функції. Його мовна організація спрямована на емоційний і прагматичний вплив на адресата.

Установлено, що англomовні астрологічні тексти характеризуються використанням простих синтаксичних конструкцій, модальних форм, емоційно забарвленої лексики та маркерів невизначеності. Важливу роль відіграють модальні дієслова may, might, could, should і лексика ймовірності perhaps, probably, likely, possibly, які забезпечують поєднання переконливості та гнучкості прогнозу.

Виявлено, що астрологічні прогнози активно реалізують стратегії персоналізації, позитивного програмування та непрямого навіювання. Використання займенників другої особи, оцінної лексики та мотиваційних конструкцій формує ефект індивідуального звернення до читача.

Важливими засобами формування ефекту достовірності є метафори, символічні образи та емоційно забарвлена лексика. Метафоричні моделі типу cosmic energy, new path, emotional storm підсилюють сугестивний потенціал тексту.

Отже, астрологічний прогноз у сучасному англomовному медіапросторі є складним комунікативним утворенням, у якому мовні засоби виконують не лише інформативну, а й сугестивну, прагматичну та маніпулятивну функції. Перспективи подальших досліджень убачаються у вивченні когнітивних механізмів сприйняття астрологічних прогнозів, аналізі мультимодальних засобів реалізації прогностичного дискурсу, а також у дослідженні особливостей перекладу англomовних астрологічних текстів українською мовою.

Список літератури:

1. Ганжа І. В. Вербальний та невербальний хеджінг у прогностичному креолізованому тексті (на матеріалі англomовного метеопрогнозу). Мова. Культура. Комунікація: інноваційні підходи до вивчення мов та літератур: Матеріали 7-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 22–23 квітня 2016 р.). Чернігів : ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2016. С. 16–19.
2. Глобальні тренди міжнародних відносин: реалії і прогнозування. Київ: Вадекс, 2020. 442 с.

3. Петрик Т. Елементи прогностичного дискурсу у англomовному ченнелінгдискурсі. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2013. Вип. 21. С. 10–15.
4. Прогностичний дискурс: електрон. метод. рекомендації з курсу для здобувачів другого (магістер.) рівня вищої освіти / уклад. А. П. Романченко. Одеса, 2023. 33 с.
5. Романченко А. П., Бугаєнко Л. П. Лексико-стилістичні параметри прогнозу погоди елітарної мовної особистості синоптика. *Одеська лінгвістична школа: траєкторія досліджень : колект. монографія*. Одеса : ПолиПринт, 2021. С. 16–25.
6. Томчаковська Ю.О. Англomовна астрологія як різновид окультиного дискурсу. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Випуск 19. Том 2. С. 34–38.
7. Черхавя О. О. Англomовне біблійне пророцтво як різновид фідейстичного дискурсу (на матеріалі KING JAMES BIBLE) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2011. 22 с.
8. Черхавя О. О. Поняття профетизму та деякі особливості профетичного тексту. *Наукові записки*. 2008. Вип. 75(3). С. 177–179.
9. Anglo-Saxon Prognostics: An Edition and Translation of Texts from London, British Library, MS Cotton Tiberius A.Iii. Boydell & Brewer, 2010. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/10.7722/j.ctt81xzs> (дата звернення: 26.03.2026).
10. Stubbs M. Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language. Oxford, 1983. 384 p.
11. Free horoscopes. URL: <https://www.horoscope.com/us/index.aspx> (дата звернення: 27.03.2026).

Stashuk T. I. LINGUISTIC ORGANIZATION OF ASTROLOGICAL FORECAST AS A GENRE OF MEDIA DISCOURSE

The article is devoted to a comprehensive study of the linguistic organization of astrological forecast as a genre of modern media discourse. The relevance of the topic is determined by the active development of the digital media space, the popularity of astrological content in English online media, and the necessity to study the linguistic mechanisms of prognostic communication. In the modern information environment, astrological forecasts function not only as entertaining texts but also as a specific type of media communication aimed at emotional, psychological, and pragmatic influence on the recipient. The paper analyses the structural and semantic features of English astrological texts, investigates the functioning of modal constructions, probability vocabulary, and markers of uncertainty, and identifies pragmatic and suggestive strategies of influencing the reader. It has been established that astrological forecast combines the features of prognostic, publicistic, suggestive, and entertaining discourses and is characterized by a high level of pragmatization and personalization. It has been found that modal verbs such as may, might, could, should, probability vocabulary such as perhaps, probably, likely, possibly, as well as emotionally coloured vocabulary, metaphors, symbolic images, and motivational constructions play an important role in creating the effect of forecast credibility. Particular attention is paid to the strategies of personalization, positive programming, and indirect suggestion, which provide psychological influence on the recipient and create the effect of individual addressing. It has been revealed that the universality of formulations, the combination of uncertainty and persuasiveness, and the active use of evaluative and expressive vocabulary contribute to strengthening the suggestive potential of astrological forecast. The analysis of the practical material demonstrated that modern English-language astrological discourse is characterized by emotionality, flexibility of linguistic formulations, and orientation toward a mass audience. The obtained results confirm that astrological forecast is a complex communicative phenomenon in which linguistic means perform not only informative but also pragmatic, suggestive, and manipulative functions.

Keywords: astrological forecast, prognostic discourse, media discourse, suggestiveness, modality, markers of uncertainty, pragmatic function, personalization, English-language media space, astrological discourse.

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Строченко Л. В.<https://orcid.org/0000-0003-3619-3484>

Національний університет «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ JUSTICE У БРИТАНСЬКОМУ ТА АМЕРИКАНСЬКОМУ ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено комплексному дослідженню особливостей репрезентації концепту JUSTICE у британському та американському юридичному дискурсі. Актуальність теми зумовлена активним розвитком сучасної когнітивної лінгвістики, дискурсології та юридичної лінгвістики, у межах яких значна увага приділяється вивченню механізмів концептуалізації базових правових категорій у професійному комунікативному просторі. У сучасному англо-мовному юридичному дискурсі концепт JUSTICE виступає однією з центральних категорій правової картини світу, оскільки репрезентує уявлення про справедливість, законність, рівність перед законом, правовий порядок і захист прав людини. Юридичний дискурс у роботі розглядається як різновид професійного дискурсу, що характеризується інституційною зумовленістю, високим рівнем стандартизації, термінологічною точністю, прагматичною спрямованістю та специфічними мовними засобами реалізації правового впливу. Метою статті є виявлення особливостей мовної репрезентації концепту JUSTICE у британській та американській правових традиціях, визначення його когнітивних ознак, семантичної структури та прагматичних функцій у юридичному дискурсі. Для досягнення поставленої мети було проаналізовано лексичні, семантичні та прагматичні засоби вербалізації концепту JUSTICE, охарактеризовано особливості англо-мовного юридичного дискурсу як різновиду професійного дискурсу та здійснено порівняльний аналіз функціонування концепту JUSTICE у британській і американській правових системах. У результаті дослідження встановлено, що концепт JUSTICE має складну багаторівневу структуру та реалізується через систему юридичної термінології, модальних конструкцій, оцінної лексики, стандартизованих синтаксичних моделей і дискурсивних стратегій нормативного впливу. Визначено, що концептуальне ядро JUSTICE формують когнітивні ознаки законності, неупередженості, відповідальності, рівності, правового контролю та захисту прав людини. Порівняльний аналіз британського та американського юридичного дискурсу дозволив виявити спільні та відмінні риси репрезентації концепту JUSTICE.

Ключові слова: юридичний дискурс, професійний дискурс, концепт, когнітивна лінгвістика, юридична термінологія, правова комунікація, прагматика.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці юридичний дискурс розглядається не лише як сукупність спеціалізованих текстів, а як складний когнітивно-комунікативний простір, у межах якого формуються та вербалізуються ключові правові концепти [2; 3]. Одним із таких концептів є JUSTICE, що репрезентує уявлення про справедливість, законність, рівність, правосуддя та соціальну відповідальність. Особливого значення дослідження цього концепту набуває в умовах глобалізації правової комунікації та активної взаємодії різних правових систем.

Актуальність теми зумовлена зростанням інтересу сучасної когнітивної лінгвістики та дискурсології до проблем концептуалізації юридичних категорій у професійному дискурсі [4; 5]. У британському та американському юридичному дискурсі концепт JUSTICE функціонує як один із ключових елементів правової картини світу, проте його мовна репрезентація може варіюватися залежно від історичних, культурних і правових особливостей відповідних систем права. Британська правова традиція, заснована на прецедентному праві, та американська система, що поєднує

елементи common law і конституційного права, формують специфічні моделі вербалізації концепту JUSTICE у законодавчих, судових та нормативних текстах.

На сучасному етапі розвитку мовознавства особливу увагу приділяють дослідженню професійного дискурсу як засобу реалізації інституційної комунікації та відображення колективного професійного знання [5; 6]. У цьому контексті юридичний дискурс виступає не лише як система термінів і норм, а й як механізм мовного впливу, регуляції суспільних відносин і трансляції правових цінностей. Аналіз концепту JUSTICE дає змогу виявити когнітивні моделі, семантичні структури та прагматичні стратегії, що лежать в основі англomовної правової комунікації.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика юридичного дискурсу та концептуалізації ключових правових категорій посідає важливе місце у сучасних лінгвістичних дослідженнях, що здійснюються в межах когнітивного, прагматичного та дискурсологічного підходів. Значна увага приділяється професійному дискурсу як особливому типу інституційної комунікації, що характеризується специфічною термінологією, стандартизованістю мовних засобів та прагматичною спрямованістю [2; 3]. Професійний дискурс розглядається як складна система взаємодії мовних, соціальних і когнітивних чинників, що забезпечують функціонування професійної комунікації та репрезентацію спеціалізованого знання [5; 6].

Важливим напрямом сучасних досліджень є вивчення англomовної юридичної термінології, її генезису, словотвірних моделей і семантично-функціональних характеристик [1]. Юридична термінологія вирізняється високим рівнем системності, консервативністю та тісним зв'язком із розвитком правових систем. Особливу увагу дослідники приділяють функціонуванню юридичних термінів у законодавчих і судових текстах, а також проблемам їх когнітивної інтерпретації та прагматичної реалізації.

У сучасній дискурсології професійний дискурс досліджується як багаторівнева система репрезентації професійної картини світу, у межах якої реалізуються комунікативні стратегії, механізми мовного впливу та інституційної взаємодії [3; 4]. Юридичний дискурс у цьому контексті розглядається як окремий різновид професійного дискурсу, що поєднує регулятивну, інформативну та прагматичну функції. Значна увага приділяється також аналізу мовних засобів реалізації авторитетності, нормативності та переконання у правових текстах [4].

Сучасні дослідження дедалі частіше зосереджуються на когнітивних аспектах юридичної комунікації, зокрема на проблемах концептуалізації базових правових понять у мовній свідомості та професійному дискурсі. Концепти права, справедливості, влади, відповідальності та законності розглядаються як ключові елементи правової картини світу, що репрезентуються через систему спеціалізованих мовних засобів і дискурсивних стратегій. Попри значну кількість праць, присвячених юридичному та професійному дискурсу, особливості репрезентації концепту JUSTICE у британському та американському юридичному дискурсі залишаються недостатньо дослідженими. Актуальним є вивчення мовних засобів вербалізації цього концепту, його когнітивних ознак і прагматичних функцій у різних правових традиціях.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей репрезентації концепту JUSTICE у британському та американському юридичному дискурсі, а також виявлення основних мовних засобів його вербалізації, когнітивних ознак і прагматичних функцій у текстах англomовного законодавства та судового дискурсу.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань: визначити теоретичні засади дослідження юридичного дискурсу та концепту JUSTICE у межах когнітивно-дискурсивного підходу; охарактеризувати особливості англomовного юридичного дискурсу як різновиду професійного дискурсу; проаналізувати лексичні, семантичні та прагматичні засоби репрезентації концепту JUSTICE у британських та американських правових текстах; виявити основні когнітивні ознаки концепту JUSTICE та специфіку їх мовної реалізації; здійснити порівняльний аналіз функціонування концепту JUSTICE у британській та американській правових традиціях.

Матеріалом дослідження слугували тексти британського та американського законодавства, нормативно-правові акти, судові документи й історичні матеріали англomовного юридичного дискурсу, представлені на ресурсах EUR-Lex, UK Legislation, United States Code та The Old Bailey Proceedings Online [7; 8; 9; 10]. Вибірка дослідження охоплює фрагменти законодавчих і судових текстів, що містять мовні репрезентації концепту JUSTICE та суміжних правових понять.

Виклад основного матеріалу дослідження. Англomовний юридичний дискурс є одним із ключових різновидів професійного дискурсу, що функціонує у сфері правової комунікації та забез-

печує реалізацію регулятивної, інформативної й інституційної функцій. Його специфіка визначається тісним зв'язком із правовою системою, нормативністю та високим ступенем стандартизації мовних засобів. Юридичний дискурс охоплює законодавчі, судові, адміністративні та процесуальні тексти, які спрямовані на регулювання суспільних відносин, закріплення правових норм і реалізацію механізмів правового впливу.

Як різновид професійного дискурсу, англomовний юридичний дискурс характеризується використанням спеціалізованої термінології, точністю формулювань і прагненням до максимальної однозначності висловлення. Значну роль у ньому відіграють юридичні терміни, латинізми, усталені кліше та формульні конструкції, що забезпечують уніфікацію правової комунікації. Для юридичних текстів характерними є складні синтаксичні структури, розгорнуті речення, пасивні конструкції, модальні дієслова та безособові форми, які підсилюють офіційність і нормативність викладу.

Важливою ознакою англomовного юридичного дискурсу є його інституційний характер, оскільки комунікація здійснюється в межах правових інституцій та регламентується відповідними нормами й процедурами. Учасники такої комунікації виконують визначені соціальні ролі – судді, адвокати, законодавці, прокурори, присяжні тощо, що впливає на вибір мовних засобів і комунікативних стратегій. Юридичний дискурс також характеризується високим рівнем прагматичної спрямованості, оскільки його основною метою є не лише передача інформації, а й здійснення правового впливу, встановлення обов'язків, заборон, дозволів і правових наслідків.

На когнітивному рівні англomовний юридичний дискурс відображає специфічну правову картину світу, у межах якої формуються та функціонують ключові концепти права, справедливості, відповідальності, законності та влади. Через систему мовних засобів юридичний дискурс репрезентує професійне знання, правові цінності та соціально значущі норми поведінки. У британській та американській правових традиціях особливості юридичного дискурсу також зумовлюються історичним розвитком систем *common law*, що відображається у значній ролі прецедентності, специфічній юридичній термінології та особливостях судового мовлення.

У британських та американських правових текстах концепт JUSTICE репрезентується через розгалужену систему лексичних, семантичних і прагматичних засобів, що формують уявлення про

справедливість, законність, рівність перед законом та правовий порядок. На лексичному рівні концепт вербалізується за допомогою ключових термінів *justice, fairness, equality, rights, lawfulness, legal protection, due process, punishment, liability, court, judgment, legal remedy*, які функціонують у законодавчих і судових текстах як основні маркери правової регуляції.

Поняттєва структура концепту JUSTICE характеризується багатокомпонентністю та охоплює декілька взаємопов'язаних смислових сфер. До основних семантичних компонентів належать законність, неупередженість, відповідальність, захист прав людини, покарання за правопорушення та забезпечення соціального порядку. У британських правових текстах концепт JUSTICE часто асоціюється з традицією правової рівноваги та принципом *fairness*, тоді як в американському дискурсі значну роль відіграє семантика індивідуальних прав і свобод. Це зумовлює різну акцентуацію мовних засобів у двох правових системах.

На прагматичному рівні репрезентація концепту JUSTICE реалізується через регулятивну функцію юридичного дискурсу. Законодавчі та судові тексти використовують модальні конструкції *shall, must, may, is entitled to, is prohibited to* для вираження обов'язків, дозволів, заборон і правових гарантій. Значну роль відіграють також дискурсивні стратегії авторитетності, імперативності та інституційного впливу, спрямовані на формування правової поведінки адресата. У юридичному дискурсі концепт JUSTICE виконує не лише інформативну, а й аксіологічну функцію, оскільки через мовні засоби транслиуються базові правові цінності та морально-етичні принципи суспільства.

Аналіз мовного матеріалу дозволяє виокремити основні когнітивні ознаки концепту JUSTICE, серед яких центральними є законність, рівність, відповідальність, захист, покарання, правовий контроль та неупередженість. Ці ознаки формують концептуальне ядро правової картини світу в англomовному юридичному дискурсі. Їх мовна реалізація здійснюється через юридичну термінологію, абстрактну оцінну лексику, модальні конструкції, пасивні форми та стандартизовані синтаксичні моделі, характерні для законодавчих і судових текстів.

Специфіка мовної репрезентації концепту JUSTICE у британському та американському юридичному дискурсі зумовлена історичними й культурно-правовими особливостями систем *common law*. У британському дискурсі переважає орієн-

тація на традиційність і прецедентність, тоді як американський юридичний дискурс демонструє більшу увагу до конституційних прав, індивідуальної свободи та демократичних цінностей. Це впливає на добір лексичних засобів, семантичні акценти та прагматичні стратегії репрезентації концепту JUSTICE у правовій комунікації.

Порівняльний аналіз функціонування концепту JUSTICE у британській та американській правових традиціях свідчить про наявність спільного концептуального ядра, сформованого в межах системи common law, а також про існування суттєвих відмінностей у способах мовної репрезентації справедливості, законності та правового порядку. В обох правових традиціях концепт JUSTICE пов'язується з ідеями верховенства права, рівності перед законом, неупередженого судочинства та захисту прав людини. Водночас специфіка історичного розвитку британської та американської правових систем зумовлює різні акценти у структурі цього концепту та особливостях його вербалізації.

У британській правовій традиції концепт JUSTICE функціонує переважно в межах прецедентного права та історично сформованої системи судової практики. Значну роль у його репрезентації відіграють поняття fairness, equity, judicial impartiality, rule of law, які підкреслюють важливість правової рівноваги, судової неупередженості та дотримання усталених правових норм. Для британського юридичного дискурсу характерна орієнтація на традиційність, формалізованість і прецедентність, що відображається у використанні архаїзованої юридичної лексики, складних синтаксичних конструкцій і стандартизованих формулювань. Концепт JUSTICE у британському дискурсі часто репрезентується як механізм підтримання соціального порядку та стабільності правової системи.

В американській правовій традиції концепт JUSTICE має більш виражений аксіологічний і демократичний характер. Його функціонування тісно пов'язане з ідеями constitutional rights, civil liberties, equality, freedom та due process. Американський юридичний дискурс акцентує увагу на захисті індивідуальних прав і свобод, що зумовлено вагомою роллю Конституції США та концепції громадянських прав у формуванні правової картини світу. У мовній репрезентації концепту JUSTICE часто використовуються лексеми rights, liberty, protection, discrimination, equal justice, які підкреслюють значущість прав людини та принципу рівності.

Порівняльний аналіз також демонструє відмінності у прагматичній реалізації концепту JUSTICE. У британському юридичному дискурсі домінує прагнення до формальної точності, процедурної послідовності та інституційної стабільності, тоді як американський дискурс характеризується більшою орієнтацією на суспільний вплив, демократичні цінності та риторику захисту громадянських свобод, що проявляється у виборі мовних засобів, ступені експресивності та способах аргументації в законодавчих і судових текстах. Незважаючи на спільну правову основу, британський і американський юридичний дискурс репрезентують різні культурно-правові моделі осмислення справедливості, що знаходить відображення у лексичному складі, семантичній структурі та прагматичних функціях концепту JUSTICE.

Висновки. Отже, проведене дослідження засвідчило, що концепт JUSTICE є одним із базових концептів англomовного юридичного дискурсу та виконує важливу когнітивну, регулятивну й аксіологічну функції у правовій комунікації. Його репрезентація у британських та американських правових текстах здійснюється через систему лексичних і прагматичних засобів, що відображають специфіку правової картини світу, особливості функціонування інституцій та культурно-історичні засади англomовних правових традицій. У результаті аналізу встановлено, що концепт JUSTICE має складну багаторівневу структуру та охоплює такі ключові когнітивні ознаки, як законність, рівність, неупередженість, відповідальність, захист прав людини, правовий контроль і покарання. Його мовна реалізація відбувається за допомогою юридичної термінології, модальних конструкцій, оцінної лексики, стандартизованих синтаксичних моделей і дискурсивних стратегій авторитетності та нормативного впливу. Важливу роль у вербалізації концепту JUSTICE відіграють терміни justice, fairness, equality, rights, due process, liability, punishment, legal protection, що формують концептуальне ядро англomовного юридичного дискурсу.

Порівняльний аналіз британської та американської правових традицій дозволив виявити як спільні, так і відмінні риси функціонування концепту JUSTICE. Спільність зумовлена належністю обох систем до традиції common law та орієнтацією на принцип верховенства права. Водночас британський юридичний дискурс характеризується більшою орієнтацією на прецедентність, процедурність, тоді як американський дискурс акцентує увагу на конституційних правах, індивідуальних

свободах, що відображається у специфіці добору мовних засобів, прагматичних стратегій та семантичних акцентів у правових текстах. Дослідження також підтвердило, що англomовний юридичний дискурс як різновид професійного дискурсу характеризується високим рівнем стандартизації, термінологічною точністю, інституційною зумовленістю та прагненням до максимальної однозначності мовного вираження. Концепт JUSTICE у його межах виступає не лише правовою катего-

рією, а й важливим елементом мовної репрезентації соціальних цінностей, морально-етичних норм і механізмів правового впливу.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у поглибленому аналізі концептів LAW, RIGHTS, POWER, RESPONSIBILITY та FREEDOM у сучасному англomовному юридичному дискурсі, а також у вивченні особливостей їхньої репрезентації в судовому, політичному та міжнародно-правовому дискурсах.

Список літератури:

1. Гумовська І. М. Англійська юридична термінологія в юридичних текстах: генезис, дериваційні та семантично-функціональні аспекти: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2000. 19 с.
2. Кузнєцова Г.В. Політичний дискурс vs професійний дискурс. *Когнітивно прагматичні дослідження професійних дискурсів: матеріали VI наукової конференції з міжнародною участю*, 17 Березня 2018 р. Харків, 2018. С. 51–53.
3. Морозова М. Професійний дискурс: семіотичний та когнітивний підходи. *Актуальні питання іноземної філології*. 2024. № 21. С. 84–90. DOI: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2024-21-13>
4. Academic Discourse Across Disciplines / eds. K. Hyland, M. Bondi. Bern: Peter Lang, 2006. (Linguistic Insights). P. 68–70.
5. Gunnarsson B. L. Professional Discourse. London: Bloomsbury Publishing, 2009. 275 p.
6. Gunnarsson B.-L., Linell P., Nordberg B. (Eds.). The construction of professional discourse. London and New York: Longman, 1997. 328 p.
7. EUR-Lex – Access to European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu> (дата звернення: 17.03.2026 р.)
8. UK Legislation (Legislation.gov.uk). URL: <https://www.legislation.gov.uk> (дата звернення: 18.03.2026 р.)
9. United States Code (U.S. Code). URL: <https://uscode.house.gov> (дата звернення: 17.03.2026 р.)
10. The Old Bailey Proceedings Online (London's Central Criminal Court). URL: <https://www.oldbaileyonline.org> (дата звернення: 17.03.2026 р.)

Strochenko L. V. PECULIARITIES OF THE REPRESENTATION OF CONCEPT JUSTICE IN BRITISH AND AMERICAN LEGAL DISCOURSE

The article is devoted to a comprehensive study of the peculiarities of the representation of the concept JUSTICE in British and American legal discourse. The relevance of the topic is determined by the active development of modern cognitive linguistics, discourse studies, and legal linguistics, within which considerable attention is paid to the investigation of the mechanisms of conceptualization of fundamental legal categories in professional communicative space. In contemporary English legal discourse, the concept JUSTICE functions as one of the central categories of the legal worldview, as it represents ideas of fairness, legality, equality before the law, legal order, and the protection of human rights. Legal discourse in the paper is considered a type of professional discourse characterized by institutional determination, a high level of standardization, terminological precision, pragmatic orientation, and specific linguistic means of implementing legal influence. The article aims to identify the peculiarities of the linguistic representation of the concept JUSTICE in British and American legal traditions, as well as to determine its cognitive features, semantic structure, and pragmatic functions in legal discourse. To achieve this aim, lexical, semantic, and pragmatic means of verbalizing the concept JUSTICE were analyzed; the peculiarities of English-language legal discourse as a type of professional discourse were characterized; and a comparative analysis of the functioning of the concept JUSTICE in British and American legal systems was carried out. The study established that the concept JUSTICE has a complex multilevel structure and is realized through a system of legal terminology, modal constructions, evaluative vocabulary, standardized syntactic models, and discursive strategies of normative influence. It was determined that the conceptual core of JUSTICE is formed by such cognitive features as legality, impartiality, responsibility, equality, legal control, and the protection of human rights. The comparative analysis of British and American legal discourse made it possible to identify both common and distinctive features in the representation of the concept JUSTICE.

Keywords: legal discourse, professional discourse, concept, cognitive linguistics, legal terminology, legal communication, pragmatics.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Сушко З. С.

<https://orcid.org/0000-0002-0953-6296>

Західноукраїнський національний університет

ІРОНІЯ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ СИНЕРГІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ПРАГМА-СЕМАНТИЧНОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОГО ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено вивченню іронії як потужного риторичного засобу, що активізує синергійні процеси прагма-семантичної самоорганізації в англійському діловому дискурсі. З позицій функціональної лінгвосинергетики іронія трактується не лише як стилістична фігура чи форма непрямой критики, а як хаотизуючий елемент, що виводить систему смислів дискурсу з рівноважного стану, ініціює функціональні флуктуації та сприяє появі емерджентних властивостей, які спрямовують дискурс до якісно нового рівня упорядкованості й досягнення комунікативної мети – функціонального атрактора.

Зазначено, що в контексті посилення глобалізаційних процесів, зростання міжнародних бізнес-контактів та інтернаціоналізації економіки англійська мова стала основним інструментом ділової комунікації. Традиційна конвенційність, стандартизованість і коректність ділового дискурсу обмежують можливості прямого впливу, що зумовлює активне використання «чорної риторики» – мистецтва маніпулятивного керування діалогом для подолання опору, усунення «ловушок» і перетворення негативних установок на конструктивні.

Іронію розглянуто як один із найефективніших засобів такої риторики, що інтегрує різнорівневі мовні засоби, генерує нелінійний синергійний ефект («два плюс два дорівнює п'ять»), формує другий смисловий план, дозволяє завуальовано висловлювати негативну оцінку, налаштовувати співрозмовника на потрібне сприйняття інформації та досягати прагматичного ефекту, зберігаючи формальну коректність.

Проаналізовано конкретні приклади: іронічна двозначність у статті The Economist «Capital Punishment» (викриття несправедливості «золотих парашутів» топ-менеджерів), захисна іронія героїні роману І. Бенкса «The Business» у діалозі з королевою-матір'ю, а також класичний афоризм Менкена з циклу «законів Мерфі», що ілюструє скептичне ставлення до компетентності керівників.

Доведено, що іронія виконує роль дерегламентатора дискурсу: викликає контрольовану хаотизацію, запускає процеси диссипації надлишкової інформації, активізує приплив ресурсів із зовнішнього середовища та сприяє переходу системи до нового стійкого режиму функціонування. Увиражено, що іронія стає ключовим механізмом підвищення ефективності міжкультурного бізнес-спілкування.

Підтверджено, що перспективність функціонально-синергетичного підходу для опису складних риторичних явищ у професійному дискурсі та відкривають шлях до подальшого корпусного й порівняльного вивчення іронії в різних жанрах і національних варіантах ділової комунікації.

Ключові слова: іронія, англійський діловий дискурс, лінгвосинергетика, синергійні процеси, прагма-семантична самоорганізація, функціональний атрактор, флуктуації, емерджентні властивості, чорна риторика, бізнес-комунікація, нелінійний ефект.

Постановка проблеми. У контексті інтенсивної глобалізації, зростання міжнародних бізнес-контактів та інтернаціоналізації економічної діяльності значно підвищилася роль ефективного ділового спілкування англійською мовою як основного робочого інструменту. Традиційний англій-

ський діловий дискурс, що характеризується високим рівнем конвенційності, стандартизації та коректності, дедалі частіше потребує нетрадиційних риторичних засобів для оптимізації комунікації, подолання «ловушок», маніпулятивного спрямування діалогу в конструктивне русло та

перетворення негативних установок на позитивні (так звана «чорна риторика»).

Особливе місце серед таких засобів посідає іронія, яка традиційно розглядається як поєднання несумісних функціональних полів і діє як хаотизуючий елемент. Вона виводить систему смислів дискурсу з рівноваги, проте спричиняє конструктивні флуктуації, що сприяють появі емерджентних властивостей і переходу на якісно новий рівень упорядкованості. Водночас відсутній єдиний комплексний теоретико-методологічний підхід до розуміння механізму іронії саме як активатора синергійних процесів прагма-семантичної самоорганізації англійського ділового дискурсу. Це зумовлює наукову проблему: недостатню вивченість функціонального статусу іронії в бізнес-спілкуванні з позицій функціональної лінгвосинергетики, що розглядає дискурс як динамічну нелінійну саморегульовану систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання іронії як риторичного та комунікативного феномена широко висвітлено в сучасній лінгвістиці. Іронію трактують як непряму негацію, вербальну стратегію, особливий спосіб мислення чи релевантну невідповідність у працях К. Барбе (Barbe, 1995), М. Дайнел (Dyrel, 2014, 2016, 2017), С. Аттардо (Attardo, 2000, 2003, 2013), Р. Гіббса (Gibbs, 2000) та інших фундаментальних дослідженнях.

Окремі аспекти «чорної риторики» та впливу іронії на ефективність ділового спілкування висвітлено в працях К. Бредемайєра («Schwarze Rhetorik», 2008), літературних прикладах І. Бенкса («The Business», 2006), а також у збірках законів Мерфі (Bloch, 2002) та афоризмах бізнес-комунікації.

Проте, попри значну кількість публікацій, присвячених іронії в художньому, розмовному та загальному прагматичному аспектах (Семків, 2004; Смушинська, 2010; Циркунова, 2015; Sperber, 1984; Muecke, 1969; Brown, 1980; Clift, 1999 та ін.), комплексних робіт, які б розглядали іронію саме як інструмент активації синергійних процесів прагма-семантичної самоорганізації в англійському діловому дискурсі (на рівні конкретних усних і писемних фрагментів), практично не існує. Більшість досліджень обмежується загальними прагматичними чи стилістичними характеристиками іронії, без динаміко-системного аналізу нелінійних ефектів («два плюс два дорівнює п'ять»). Саме цю наукову прогалину й покликана заповнити дана стаття.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування та практична ілюстрація

функціонального статусу іронії в англійському діловому дискурсі з позицій функціональної лінгвосинергетики.

Виклад основного матеріалу. Іронія, традиційно визначається як поєднання несумісних функціональних полів, досить часто трапляється в різних жанрах англійського ділового дискурсу. Будучи хаотизуючим елементом, вона занурює систему смислів дискурсу в нерівноважний стан, проте спричинені флуктуації відіграють конструктивну роль, сприяючи створенню нових функціональних властивостей ділового дискурсу та виводячи систему смислів на якісно новий рівень упорядкованості.

Посилені в останні десятиліття інтеграційні та глобалізаційні процеси в житті сучасного суспільства, активне зростання кількості міжнародних контактів, а також інтернаціоналізація економічної діяльності країн світової спільноти зумовили необхідність удосконалення ділової риторики з використанням англійської мови, яка стала робочою при встановленні відносин на різних рівнях. Значно зросла роль ділового спілкування – складного й багатопланового процесу організації та оптимізації управлінської, виробничої й комерційної діяльності, запорукою успіху якої є партнерські відносини між учасниками дискурсу та вироблення конструктивного рішення різноманітних проблем [1, с. 12].

На сьогодні серед представників бізнес-спільноти величезною популярністю користується так звана «чорна риторика», суть якої полягає в маніпулюванні всіма риторичними прийомами та засобами для того, щоб спрямовувати діловий діалог у бажане, конструктивне русло, підводити опонента чи публіку до необхідного висновку, результату, усунути суперечності та перетворювати негативне мислення й поведінку співрозмовника на позитивне, усуваючи «пастки», розставлені іншими учасниками ділового дискурсу. Як вважає відомий німецький фахівець у галузі комунікації К. Бредемайєр, «чорна риторика – це чудодійне мистецтво керування словами з використанням усього калейдоскопу можливостей мови та здібностей мовця» [10, с. 27].

Дійсно, послідовне використання всього комплексу засобів і інструментів, доступних у мовній сфері цього типу дискурсу, сприяє успішному досягненню комунікативної мети. Однак конвенційний характер спілкування в рамках англійського ділового дискурсу, висока ступінь стандартизації, вираженості та коректності призводять до того, що комунікантам доводиться оперувати

в межах обмеженого кола вербальних засобів, спрямованих на здійснення впливу на партнера під час розв'язання різноманітних професійних завдань. У зв'язку з цим успішному розвитку ділових відносин сприяє також уміння планувати функціональну перспективу мовлення, комбінуючи різноманітні риторичні прийоми та вибудовуючи їх в оптимальній послідовності, приділяючи особливу увагу співвідношенню різних типів функціональних зв'язків між висловлюваннями.

На думку багатьох успішних підприємців, бізнес – це вміння розмовляти з людьми. Слід також зазначити необхідність уважно слухати, стежити за реакцією інших комунікантів. Однією з немало-важних умов підвищення ефективності ділового дискурсу є здатність його учасників системно сприймати мовленнєву поведінку своїх англомовних колег і партнерів, розпізнавати та адекватно реагувати на позитивні й, що ще важливіше, негативні сигнали, які досить часто надсилаються у формі іронічного висловлювання, що зумовлює актуальність і необхідність вивчення іронії як компонента ділової взаємодії в міжнаціональному спілкуванні [2, с. 12; 3, с. 62].

На сьогодні не існує єдиного комплексного підходу до розуміння такого складного явища, як іронія, що пов'язано з неоднозначністю вкладеного в сам термін смислу, відсутністю чіткого його визначення, яке варіюється від тонкої насмішки, вираженої в прихованій формі, антифразису до особливого світогляду, способу мислення, що виник як загальна тенденція сучасності [23, с. 30; 24, с. 76]. Відсутність єдиної чіткої концепції іронії, яка описувала б її складний механізм, головним чином на рівні дискурсу, свідчить про необхідність пошуку нових можливостей її теоретико-методологічного обґрунтування. Функціональна лінгвосинергетика, в руслі якої здійснюється динамічно-системний підхід до мови/дискурсу, з цієї точки зору видається найбільш придатною базою для розв'язання цього завдання.

В основі лінгвосинергетики лежить підхід до мови/дискурсу як до самоорганізовуваної системи, тісно взаємопов'язаної із зовнішнім середовищем (свідомістю комунікантів та загальною системою мови), вплив якого, поряд із внутрішніми процесами мовленнєвої системи, призводить до виникнення функціональних коливань (у термінах лінгвосинергетики – «флуктуацій»), відхилення від рівноважного стану прагма-сміслового поля дискурсу, яке підтримується так званими параметрами порядку, що керують функціонуванням системи. У відповідь на спричинені

зміни, хаотизацію в смисловій системі виникають нові, спонтанні («емерджентні») властивості, які сприяють подальшому руху дискурсу до найбільш упорядкованої точки системи – комунікативної мети – «функціонального атрактора» як найсприятливішого режиму функціонування. Надлишки інформації, що з'являються в процесі спілкування, будучи нерелевантними й дезорганізуючими елементами дискурсивної системи, піддаються «дисипації» – розсіюються в зовнішнє середовище, з якого, у свою чергу, здійснюється приплив у систему ресурсів, що сприяють гасінню смислової розупорядкованості, тобто в розвитку системи на основі кругового причинного зв'язку постійно відбувається рух і взаємодія прагма-семантичних компонентів, що створює комплексний синергійний функціональний простір дискурсу.

Таким чином, з позицій лінгвосинергетики «система дискурсу характеризується як динамічна нелінійна саморегульована система смислів дискурсу, що формується через їх мовленнєве вираження» [7, с. 12].

Функціонально-синергетичний підхід дає лінгвістичне обґрунтування «чорної риторики», сутність якої полягає в комбінуванні різноманітних мовних засобів з метою здійснення комплексного впливу на комунікантів, і дозволяє пояснити механізми функціонування риторичної фігури іронії в бізнес-спілкуванні англійською мовою.

З точки зору лінгвосинергетики англійський діловий дискурс є складною відкритою нелінійною системою, що постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем і проходить чергування етапів хаотизації та упорядкованості. Еволюцію, динаміку розвитку цього типу дискурсу можна спостерігати як на рівні одного конкретного фрагмента, так і на рівні ділової мови загалом, яскравим прикладом чого може бути намітившася в останні десятиліття загальна тенденція до відхилення від установленої комунікативної норми (рівноважного функціонального стану) та нехтування деякими раніше беззаперечними правилами ділового мовленнєвого етикету, що пояснюється впливом процесів демократизації в житті сучасного суспільства.

Іронія як найменш вивчений прийом ділової риторики, що дерегламентує дискурс і веде або до його хаотизації, або до гармонізації та оптимізації бізнес-спілкування, заслуговує на детальний розгляд з точки зору функціональної лінгвосинергетики.

Слід зазначити, що іронія характерна як для усного, так і для писемного ділового англійського дискурсу. Так, у статті «Capital Punishment»

популярного в ділових колах щотижневика «The Economist» розповідається про економічну кризу, що розгорілася в Сполучених Штатах, та спроби великих комерційних банків вийти з неї. Іронічна двозначність заголовка стає зрозумілою читачеві вже після прочитання першого абзацу:

*«Since the barbaric **«breaking wheel»** was replaced by **the guillotine** in the century France, methods of **execution** have increasingly sought to end life speedily rather than inflict long agony. There can, however, be few **decapitations less painful** than those at big **American banks**. On November 4 Chuck Prince left the boss's office at **Citigroup**, the world's largest banks, with the «tremendous support and respect» of the board ringing in his ears, even though the firm had to write down \$8 billion – 11 billion in October alone. A week earlier, Stan O'Neal lost his job at Merrill Lynch after leading the investment bank to a loss with \$8.4 billion of write-downs. He too entered retirement not on tumbrel but in a limousine, with \$160m to soothe his discomfort»* [26, с. 14].

На початковому етапі розгортання дискурсу смислова система цього фрагмента перебуває в рівноважному стані. Завдяки використаній автором лексиці, що належить до семантичного поля страти, покарання (**breaking wheel, guillotine, execution, agony, decapitation, painful**), читач налаштовується на передбачуване за першими фразами опис «розправи» над персонажами статті. Однак вираз **less painful**, застосований до поняття **decapitation**, вносить певний відтінок іронічної характеристики, що призводить до відхилення початково обраного напрямку смислового розвитку та хаотизує смисловий простір. Виниклі функціональні коливання посилюються включенням у контекст статті елемента **American banks**, завдяки якому **decapitation** одразу трансформується в метафоричний прийом, і з'являється натяк на те, що йдеться не про таку вже страшну екзекуцію. Далі, вибудовуючи функціональні відношення протиставлення, автор переорієнтовує вектор прагма-семантичного розвитку дискурсу: згадуючи про гучні похвали на адресу боса **Citigroup (ringing in his ears)**, він замість очікуваних читачем заслуг Чака Прінса описує завдану ним шкоду. Другий аналогічний епізод надає типовості розглядуваній ненормальній, по суті, ситуації та закріплює новий напрям прагма-семантичного розвитку дискурсу, тобто в дискурсивній системі реалізуються спонтанні функціональні властивості й відбувається перехід на новий рівень упорядкування, оскільки цей новий шлях смислової еволюції затверджується як досить стійкий. Функціональний атрак-

тор вербально не сформульовано в цьому уривку, але цілком «прочитується» між рядків: викриття несправедливості становища, за якого корпорації обмежилися звільненням з посади керівників, що завдали серйозної шкоди, видавши при цьому винуватцям провалу величезну компенсацію.

Формована взаємодією різнопланових засобів динаміка смислового простору виводить систему цього дискурсу на новий рівень стабільного смислового розвитку та актуалізує потенційні функціональні властивості цього твору мовлення, що сприяють синергійному формуванню модальності, протилежної формальній стороні тексту статті. Вдало активізована іронічна риторика слугує успішному просуванню смислової системи дискурсу до функціонального атрактора, а також формуванню прагматики викриття описуваних рішень великих корпорацій.

Прикладом іронії в англійському усному діловому дискурсі може слугувати описана в романі І. Бенкса «The Business» ситуація, в якій головній героїні Кетрін Телман, розумній діловій жінці, доводиться спілкуватися з зарозумілою королевою-матір'ю з далекої гірської країни, мовленнєву поведінку якої під час бесіди можна охарактеризувати як досить агресивну.

«I'm afraid I can't help you there, ma'am».

*«Not many can, young lady. Do you have any idea how few **princesses** there are in the world these days? Or even **duchesses**? Or ladies?»*

«I have no idea, ma'am».

*«Of course you wouldn't. **You're just a commoner. You are just a commoner, aren't you?**»*

«I have to confess that any position I've achieved has been attained through merit and hard work, ma'am, so, yes, I'm afraid so» [7, с. 228].

Перед Кетрін постає непросте завдання: відрегувати на висловлювання королеви, відстоявши власну гідність і не образивши монаршу особу, що може призвести до зриву запланованої великої угоди. Як ефективний спосіб самозахисту вона вдається до прийому іронії.

На початку фрагмента система смислів перебуває в рівновазі. Королева навмисно дистанціюється від Кетрін, вказуючи їй на значну різницю в їхньому соціальному становищі за допомогою дискурсивних елементів **princesses, duchesses, ladies**, контрастно протиставлюваних лексемі **commoner**, яка в поєднанні зі словом **just** набуває негативного відтінку значення. Вторинна номінація вербалізованого атрактора (**You are just a commoner**) закріплює негативний ефект, посилюючи експресивність недружньої риторики. Однак

уведені Кетрін елементи *merit* і *hard work* призводять до виникнення значних функціональних коливань. Вектор прагма-семантичного розвитку змінює свій напрям на діаметрально протилежний завдяки синергійно сформованій ідеї значних особистих досягнень героїні та одночасно генерованому другому плану тексту, що містить замаскований іронічний натяк на відсутність особистих заслуг королеви в отриманні такого високого статусу. Важливо зазначити, що прихована іронія все ж дозволяє дотриматися пристойності та певного ступеня поваги під час спілкування з високопоставленим співрозмовником. Таким чином реалізуються спонтанні функціональні властивості, що сприяють виходу системи дискурсу на новий рівень упорядкованості. При цьому новий аттрактор не набуває словесної форми, але успішно сприймається всіма співрозмовниками. Обраний Кетрін прийом іронії призводить до бажаного результату, дозволяючи використати проти опонента його ж «зброю».

Властиве діловим англійцям та їхнім американським колегам іронічне ставлення до дійсності яскраво відображається в так званих законах Мерфі, що є дотепними висловлюваннями відомих бізнесменів і успішних підприємців, у яких у стислій формі відображено результати багаторічних роздумів над проблемами та перипетіями ділового світу [9]. Відмінним прикладом такого роду афоризмів є досить відомий закон Менкена: «*Those who can – do. Those who cannot – teach. Those who cannot teach – administrate*», покликаний продемонструвати скептичне ставлення його автора до здібностей і компетентності багатьох людей, що обіймають ту чи іншу керівну посаду. Початок цього фрагмента ділового дискурсу налаштовує комунікантів на сприйняття позитивно забарвленої інформації про необхідність і важливість наполегливої праці на благо бізнесу. Однак поєднання в другому висловлюванні контекстуально протилежних елементів *cannot* і *teach* створює певний іронічний ефект, посилений поєднанням синтаксичного паралелізму та анафори, і викликає відхилення від раніше обраного напрямку прагма-семантичного розвитку. Таким чином, система занурюється в стан хаосу. Функціональні коливання посилюються введенням у систему елемента *administrate*, яким автор навмисно доповнює й завершує вибудований ним логічний ланцюжок. Причинно-наслідковий зв'язок між трьома цими висловлюваннями відверто порушується з метою створення в свідомості співрозмовника асоціації середньостатистичного начальника

з посереднім непрофесіоналом, нездатним щось зробити самостійно. Синергійний функціональний потенціал послідовно вибудованих дискурсивних елементів переорієнтовує вектор смислового розвитку. Виниклі в системі нові емерджентні функціональні властивості виводять її на якісно новий рівень упорядкованості. Функціональний аттрактор не вербалізується, але при належному осмисленні розуміється учасниками комунікації: *those who cannot do – administrate*, очолювати роботу великих фірм і підприємств досить часто беруться люди, які не підходять для цього за рівнем знань, умінь і досвіду.

Таким чином, функціональне значення іронії в англійському діловому дискурсі можна описати за допомогою формули нелінійного ефекту – «два плюс два дорівнює п'ять», оскільки вона інтегрує можливості всіх дискурсивних елементів, генеруючи абсолютно новий смисл комунікативного блоку, нерівний сумі смислів усіх його складових. Риторична фігура іронії використовується як інструмент формування другого смислового плану. Вона вбудовується в прагма-семантичну систему ділового дискурсу і, завдяки синергії функціональних потенціалів різних рівневих лінійних і нелінійних мовних засобів, слугує основоположним фактором виходу смислової системи зі стану розупорядкованості та подальшої еволюції дискурсу, руху до комунікативної мети – функціонального аттрактора. Запущені внутрішнім механізмом іронії синергійні процеси смислової самоорганізації виводять дискурс на якісно новий рівень розвитку, у результаті чого в системі смислів виникають нові, до цього моменту не існуючі в ній функціональні властивості. Дерегламентуючи діловий дискурс, іронія дозволяє його учасникам висловити своє негативне ставлення до предмета мовлення в замаскованій, більш-менш коректній формі, налаштувати комунікантів на сприйняття інформації в певному ключі, повідомити їм оцінку інтенцію мовця та слугує засобом створення необхідного прагматичного ефекту.

Висновки. Проведений аналіз підтверджує, що іронія в англійському діловому дискурсі функціонує як потужний каталізатор синергійних процесів: вона інтегрує лінійні та нелінійні мовні засоби, генерує абсолютно новий смисл комунікативного блоку («два плюс два дорівнює п'ять»), виводить систему зі стану розупорядкованості та спрямовує її до комунікативної мети – функціонального аттрактора. Іронія дозволяє завуальовано висловлювати негативну оцінку, налаштовувати співрозмовників на потрібний лад, уникати кон-

фліктів і досягати конструктивних результатів, залишаючись у межах коректності.

Отримані результати доводять перспективність функціонально-синергетичного підходу для вивчення риторичних фігур у професійному дискурсі.

Перспективи подальших досліджень охоплюють: емпіричний корпусний аналіз іронії в різних жанрах бізнес-дискурсу (переговори, презентації, e-mail, LinkedIn тощо); порівняльне дослідження іронії в англійському, українському

та інших національних ділових дискурсах; розробку методичних рекомендацій для навчання «чорної риторики» та розпізнавання іронічних сигналів у курсі Business English; вивчення впливу цифровізації (чатів, Zoom) на частоту та форми іронії; створення типології синергійних ефектів різних риторичних прийомів у динаміці дискурсу.

Такі напрями дозволять не лише поглибити теорію, а й підвищити практичну ефективність міжкультурної ділової комунікації.

Список літератури:

1. Семків Р.А. Іронічна структура: Типи іронії в художній літературі. Київ: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. 136 с.
2. Смуциньська О. В. Іронія в сучасному художньому дискурсі: прагматичні та стилістичні параметри. Мовознавство. 2010. №6. С. 45–52.
3. Циркунова О. П. Іронічні смисли в англомовному художньому тексті: типологія та функції. Вісник Київського університету. Іноземна філологія. 2015. Вип.48. С. 72–78.
4. Attardo S. Irony as Relevant Inappropriateness. *Journal of Pragmatics*. 2000. Vol. 32 (6). P. 793–826.
5. Attardo S. Multimodal Markers of Irony and Sarcasm. *Humor*. 2003. Vol. 16 (2). P. 243–260.
6. Attardo S. Intentionality and Irony. *Irony and Humor: From Pragmatics to Discourse* [Eds. L. Ruiz-Gurillo, M. Belen Alvarado-Ortega]. Amsterdam: John Benjamins, 2013. P. 39–58.
7. Banks I. *The Business*. London: Abacus, 2006. 393 p.
8. Barbe K. *Irony in Context*. Amsterdam: John Benjamins, 1995. 208 p.
9. Bloch A. *Murphy's Law Complete*. London: Arrow Books, 2002. 282 p.
10. Bredemeier K. *Schwarze Rhetorik*. Saga Egmont, 2008.
11. Brown R.L. *The Pragmatics of Verbal Irony*. *Language Use and Uses of Language* [Eds. R.W. Shuy, A. Shnukal]. Washington. DC: Georgetown University Press, 1980. P. 111–127.
12. Clift R. Irony in Conversation. *Language in Society*. 1999. Vol. 28 (4). P. 523–553.
13. Dynel M. Linguistic Approaches to Non-humorous Irony. *Humor*. 2014. Vol. 27(4). P. 537–550.
14. Dynel M. Pejoration via Sarcastic Irony and Sarcasm. *Pejoration* [Eds. R. Finkenbeiner, J. Meibauer, H. Wiese]. Amsterdam: John Benjamins, 2016. P. 219–239.
15. Dynel M. The Irony of Irony: Irony Based on Truthfulness. *Corpus Pragmatics*. – 2017. Vol. 1 (1). P. 3–36.
16. Fowler H.W. *A Dictionary of Modern English Usage*. New York: Oxford University Press, 2008. 784 p.
17. Gibbs R.W. Jr. Irony in Talk Among Friends. *Metaphor and Symbol*. 2000. Vol. 15 (1&2). P. 15–27.
18. Grice H. P. *Logic and conversation*. Syntax and semantics/ ed.by P.Cole, J.Morgan. New York: Academic Press, 1975. Vol.3. P. 41–58.
19. Kushner S. Irony in context: Pragmatic and cognitive approaches. *Pragmatics*. 2010. Vol.20, No. 3. P.381–400.
20. Leech G. *The Pragmatics of Politeness*. New York: Oxford University Press, 2014. 343 p.
21. Littman D.C. The Nature of Irony: Toward a Computation Model of Irony. *Journal of Pragmatics*. 1991. Vol. 15 (2). P. 131–151.
22. Mencken H. L. *A Mencken Chrestomathy*. New York: Vintage Books, 1982. URL: https://archive.org/details/menckenchrestoma0000menc_b1y1.
23. Muecke D.C. *The Compass of Irony*. Methuen and LTD, 1969. 270 p. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781000291223_A40887225/preview-9781000291223_A40887225.pdf
24. Raskin B. *Semantic Mechanisms of Humor*. Springer Science & Business Media, 1984. 284 p.
25. Schaffer R.R. *Vocal Cues for Irony in English*. Unpublished Ph.D. Ohio: Ohio State University, 1982. 135 p.
26. The Economist. November 10-16 2007. URL: <https://www.economist.com/weeklyedition/2007-11-10>.
27. The Economist. Capital Punishment. 2007. November 8. P. 14. URL: <https://www.economist.com/leaders/2007/11/08/capital-punishment> (дата звернення: 19.03.2026).
28. Sperber D. Verbal Irony: Pretense or Echoic Mention. *Journal of Experimental Psychology: General*, 1984. Vol. 113 (1). P. 130–136.

Sushko Z. S. IRONY AS A MEANS OF ACTIVATING SYNERGISTIC PROCESSES OF PRAGMA-SEMANTIC SELF-ORGANIZATION IN ENGLISH BUSINESS DISCOURSE

The article is devoted to the study of irony as a powerful rhetorical device that activates synergistic processes of pragma-semantic self-organization in English business discourse. From the standpoint of functional linguosynergetics, irony is interpreted not merely as a stylistic figure or a form of indirect criticism, but as a chaotizing element that displaces the discourse's meaning system from an equilibrium state, initiates functional fluctuations, and promotes the emergence of emergent properties. These properties direct the discourse toward a qualitatively new level of orderliness and the achievement of the communicative goal – the functional attractor.

It is noted that in the context of intensifying globalization processes, the growth of international business contacts, and the internationalization of the economy, the English language has become the primary tool of business communication. The traditional conventionality, standardization, and correctness of business discourse limit the possibilities of direct influence, which prompts the active use of “black rhetoric” – the art of manipulative dialogue management aimed at overcoming resistance, eliminating “traps,” and transforming negative attitudes into constructive ones.

Irony is examined as one of the most effective means of such rhetoric. It integrates multi-level linguistic resources, generates a nonlinear synergistic effect (“two plus two equals five”), forms a second semantic plane, enables veiled expression of negative evaluation, tunes the interlocutor to the desired perception of information, and achieves the intended pragmatic effect while preserving formal correctness.

Specific examples are analyzed: the ironic ambiguity in the article from The Economist titled “Capital Punishment” (exposing the injustice of “golden parachutes” for top managers), the defensive irony employed by the heroine in Iain Banks’s novel The Business during her dialogue with the queen mother, and the classic aphorism by Mencken from the cycle of “Murphy’s laws,” which illustrates a skeptical attitude toward the competence of executives.

It is demonstrated that irony functions as a deregulator of discourse: it induces controlled chaotization, triggers processes of dissipation of excess information, activates the influx of resources from the external environment, and facilitates the system’s transition to a new stable mode of functioning. Thus, irony becomes a key mechanism for enhancing the effectiveness of intercultural business communication.

The results confirm the promising nature of the functional-synergetic approach for describing complex rhetorical phenomena in professional discourse and open pathways for further corpus-based and comparative studies of irony across various genres and national variants of business communication.

Keywords: *irony, English business discourse, linguosynergetics, synergistic processes, pragma-semantic self-organization, functional attractor, fluctuations, emergent properties, black rhetoric, business communication, nonlinear effect.*

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Томчаковська Ю. О.

<https://orcid.org/0000-0003-0117-2704>

Національний університет «Одеська юридична академія»

ФУНКЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню функцій економічної термінології в англomовному публіцистичному дискурсі на матеріалі статей BBC News та CNN. Актуальність теми зумовлена активним розвитком сучасного медіапростору, високим рівнем термінологізації англomовних медіатекстів та зростанням ролі економічної інформації у глобальній комунікації. У роботі проаналізовано структурно-семантичні особливості англomовних економічних термінів, визначено основні способи їх функціонування в сучасних публіцистичних текстах, а також охарактеризовано їхній прагматичний та впливовий потенціал. Встановлено, що економічна термінологія в англomовному публіцистичному дискурсі виконує не лише номінативну та інформаційну функції, а й реалізує оцінну, прагматичну, доказову, маніпулятивну та популяризаторську функції. Доведено, що економічні терміни активно поєднуються з експресивними та метафоричними мовними засобами, що сприяє посиленню емоційного впливу на адресата та формуванню певного сприйняття економічних процесів. У статті визначено основні структурні типи економічних термінів, серед яких прості, похідні, складні та багатокomпонентні терміни, а також аббревіатури й акроніми. Матеріалом дослідження слугували англomовні публіцистичні тексти економічної тематики, опубліковані на платформах BBC News та CNN. Аналіз практичного матеріалу засвідчив, що сучасний англomовний медіадискурс характеризується активною метафоризацією економічної лексики, високим рівнем прагматизації та адаптацією спеціалізованої економічної термінології до потреб масової аудиторії. Отримані результати підтверджують, що економічна термінологія є важливим інструментом формування медійного впливу та репрезентації економічної картини світу в сучасному англomовному публіцистичному дискурсі. Перспективи подальших досліджень убагажуються у поглибленому вивченні прагматичного потенціалу економічної термінології, особливостей її перекладу українською мовою, а також аналізі функціонування економічних термінів у цифровому медіапросторі та соціальних мережах.

Ключові слова: економічна термінологія, англomовний публіцистичний дискурс, медіалінгвістика, економічний дискурс, медіатекст, прагматична функція, метафоризація, термін, англomовні медіа, економічна лексика.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому інформаційному просторі економічна тематика посідає одне з провідних місць у системі англomовного публіцистичного дискурсу. Активний розвиток міжнародних фінансових відносин, цифрової економіки, біржових ринків, підприємництва та економічної журналістики сприяє постійному оновленню й розширенню економічної термінології, яка дедалі частіше виходить за межі вузькоспеціалізованого вжитку та функціонує у мас-медійному просторі. У сучасних англomовних публіцистичних текстах економічні терміни виконують не лише номінативну функцію, а й слугують важливим інструментом впливу на громадську думку, формування економічної кар-

тини світу та реалізації прагматичних стратегій медіакомунікації.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу функцій економічної термінології в англomовному публіцистичному дискурсі, оскільки сучасні медіатексти характеризуються високим рівнем термінологізації, поєднанням спеціалізованої та загальноновживаної лексики, а також активним використанням економічних термінів у процесах інтерпретації суспільно-політичних та фінансових подій. Особливого значення набуває дослідження того, як економічна термінологія адаптується до потреб масової аудиторії, спрощується, метафоризується або набуває експресивного забарвлення в публіцистичних текстах.

Попри значну кількість праць, присвячених термінології, медіалінгвістиці та дискурсології [2; 3; 4], функціональний аспект економічної термінології в англomовному публіцистичному дискурсі потребує подальшого вивчення. Недостатньо дослідженими залишаються особливості реалізації інформаційної, оцінної, маніпулятивної, прагматичної та популяризаторської функцій економічних термінів у сучасних англomовних медіа. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу мовних засобів репрезентації економічної термінології та її ролі у формуванні змісту й комунікативного впливу публіцистичного дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика функціонування термінології в сучасному медійному просторі активно досліджується в межах медіалінгвістики, дискурсології та термінознавства. Значна увага приділяється особливостям англomовного медіа-дискурсу, його структурним характеристикам, прагматичному потенціалу та механізмам мовного впливу на адресата. У сучасних дослідженнях медіа розглядаються не лише як засіб передачі інформації, а і як інструмент формування суспільної свідомості, оцінок та інтерпретацій соціально-економічних процесів [4].

У працях, присвячених медіалінгвістиці, визначено основні тенденції розвитку сучасного медійного дискурсу, його мультимодальний характер, динамічність та активне використання спеціалізованої лексики у публіцистичних текстах [7]. Особливу увагу приділено англomовним газетним і медійним текстам, у яких поєднуються інформативна та впливова функції мовлення [5]. Дослідники наголошують, що сучасний медіадискурс характеризується високим рівнем термінологізації, зокрема активним функціонуванням економічної, політичної та соціальної термінології [2].

У наукових розвідках щодо англomовних медійних текстів акцентується увага на мовних засобах репрезентації інформації, способах адаптації спеціалізованої лексики до масового сприйняття та особливостях перекладу медійних текстів українською мовою [1]. Водночас підкреслюється, що економічна термінологія у медіа часто набуває додаткових прагматичних та оцінних значень, що пов'язано з необхідністю впливу на аудиторію та інтерпретації економічних подій.

Дослідження структурно-семантичних характеристик економічної термінології засвідчують її динамічний розвиток, відкритість до лексичних інновацій та активне поповнення новими терміно-одинами [3]. У сучасному англomовному публі-

цистичному дискурсі економічні терміни часто виходять за межі вузькоспеціалізованого вжитку й стають складником загальномовної комунікації. Це сприяє виникненню процесів спрощення, метафоризації та експресивізації економічної лексики у медіатекстах.

Окремі дослідження присвячені лексичним інноваціям в англomовному медійному дискурсі початку XXI століття, зокрема змінам у функціонуванні спеціалізованої лексики та її прагматичному потенціалу [6]. Значну увагу також приділено аналізу медіадискурсу як комунікативного простору, у межах якого мовні одиниці реалізують не лише номінативну, а й маніпулятивну, оцінну та популяризаторську функції [8].

Попри значну кількість наукових праць, присвячених медіалінгвістиці та термінології, функціональний аспект економічної термінології в англomовному публіцистичному дискурсі залишається недостатньо висвітленим. Потребують подальшого дослідження особливості реалізації інформаційної, прагматичної, оцінної та маніпулятивної функцій економічних термінів у сучасних англomовних медіа, що й зумовлює актуальність обраної теми.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження функцій економічної термінології в англomовному публіцистичному дискурсі та визначення особливостей її функціонування у сучасних медіатекстах. Особливу увагу зосереджено на ролі економічних термінів у реалізації інформаційного, прагматичного та впливового потенціалу англomовних публіцистичних матеріалів.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань: з'ясувати теоретичні засади дослідження економічної термінології в межах медіалінгвістики та дискурсології; визначити основні структурно-семантичні особливості економічних термінів у сучасному англomовному публіцистичному дискурсі; проаналізувати функції економічної термінології в англomовних медіатекстах; дослідити специфіку реалізації інформаційної, оцінної, прагматичної та маніпулятивної функцій економічних термінів; охарактеризувати особливості адаптації спеціалізованої економічної лексики до потреб масової аудиторії в англomовних медіа.

Матеріалом дослідження слугували англomовні публіцистичні тексти економічної тематики, опубліковані на інформаційних ресурсах BBC News Official Website та CNN Official Website. Для аналізу було відібрано статті, присвячені питанням

міжнародної економіки, фінансових криз, інфляції, ринку праці, бізнесу та глобальних економічних процесів.

У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і лінгвістичних методів. Метод суцільної вибірки застосовано для добору економічних термінів із медіатекстів. Описовий метод дав змогу систематизувати та охарактеризувати функціональні особливості економічної термінології. Метод контекстуального аналізу використано для визначення специфіки функціонування економічних термінів у публіцистичному дискурсі. Елементи дискурс-аналізу сприяли виявленню прагматичного потенціалу економічної термінології та її ролі у формуванні медійного впливу на адресата.

Виклад основного матеріалу. Однією з основних структурних особливостей англomовних економічних термінів є переважання іменникових конструкцій. Найбільш поширеними є прості терміни, представлені одним словом: *market, inflation, budget, revenue, assets, trade*. Вони становлять основу економічної терміносистеми та виконують номінативну функцію, позначаючи базові економічні поняття. Поряд із простими термінами активно функціонують похідні терміни, утворені за допомогою афіксації: *globalization, profitability, deregulation, unemployment, monetization*. Використання суфіксів *-tion, -ity, -ment, -ing, -ance* забезпечує формування абстрактних економічних понять та процесів.

Важливе місце в англomовній економічній термінології займають складні терміни та багатокomпонентні словосполучення. Найпоширенішими є двокomпонентні конструкції типу *noun + noun* або *adjective + noun*: *stock market, interest rate, financial crisis, economic growth, consumer demand*. Такі терміни характеризуються високою інформативністю та здатністю точно передавати спеціалізовані поняття. У сучасному економічному дискурсі також широко використовуються багатокomпонентні терміни: *international monetary policy, global financial stability, sustainable economic development*.

Характерною рисою економічної термінології є активне використання абревіацій та акронімів, що зумовлено прагненням до мовної економії. Наприклад: *GDP (Gross Domestic Product), IMF (International Monetary Fund), WTO (World Trade Organization), CEO (Chief Executive Officer)*. Скорочення забезпечують компактність економічного дискурсу та сприяють швидкому сприйняттю інформації у професійній комунікації.

Семантично економічні терміни відзначаються тенденцією до точності й однозначності в межах фахового контексту. Однак у публіцистичному та медійному дискурсі багато економічних термінів набувають додаткових конотативних та оцінних значень. Наприклад, термін *recession* у медіатекстах часто асоціюється не лише зі спадом економіки, а й із соціальною нестабільністю та кризою. Термін *inflation* може використовуватися для створення негативного емоційного впливу на аудиторію через асоціації зі зростанням цін та зниженням рівня життя.

Ще однією важливою семантичною особливістю є процес метафоризації економічної термінології. У сучасному англomовному дискурсі економічні явища часто описуються через метафоричні моделі: *market crash, economic slowdown, financial storm, economic recovery*. Такі одиниці підсилюють експресивність медіатекстів та полегшують сприйняття складних економічних процесів широкою аудиторією.

Крім того, економічна термінологія англійської мови характеризується високим рівнем відкритості до лексичних інновацій. Поява нових фінансових технологій, цифрових платформ і глобальних економічних явищ сприяє виникненню неологізмів, зокрема *fintech, cryptocurrency, crowdfunding, gig economy, digital assets*. Це свідчить про динамічний характер сучасної економічної терміносистеми та її здатність швидко реагувати на суспільні й технологічні зміни.

В одній із проаналізованих статей [9] економічна термінологія виконує насамперед інформаційну, прагматичну та оцінну функції. Текст присвячений впливу воєнного конфлікту на туристичну галузь Дубая, тому економічні терміни використовуються для опису фінансових втрат, кризових процесів і змін у сфері міжнародного туризму.

У межах структурно-семантичного аналізу можна виділити прості економічні терміни: *revenues, salaries, tourists, businesses, airlines, hotels, economy*. Вони виконують базову номінативну функцію та позначають ключові економічні поняття. Наприклад, у реченні “many of her restaurants have seen revenues fall by more than 50%” термін *revenues* використовується для позначення прибутків компанії та реалізує інформаційну функцію, оскільки передає конкретні фінансові показники.

У статті активно функціонують багатокomпонентні економічні терміни: *tourism industry, international visitors, operational costs, financial*

hardship, travel agencies, reduced flight schedule. Такі конструкції забезпечують точність і деталізацію економічної інформації. Наприклад, словосполучення *tourism industry* у заголовку “Dubai's tourism industry reels from ‘brutal’ impact of war” позначає цілий сектор економіки та водночас набуває емоційно-оцінного забарвлення через дієслово *reels* та прикметник *brutal*).

Важливою особливістю тексту є поєднання економічної термінології з експресивною лексикою. Наприклад, терміни *revenues*, *salaries*, *operational costs* поєднуються з емоційно забарвленими словами *brutal*, *devastating*, *sharply disrupted*. Це свідчить про реалізацію прагматичної та впливової функцій економічної термінології у публіцистичному дискурсі. Автор не лише інформує читача про економічні втрати, а й формує емоційне сприйняття кризи.

У тексті також простежується використання кількісних економічних показників: “*revenues fall by more than 50%*”, “*declines of 70% to 80%*”, “*95.2 million travellers last year*”. Такі числові дані підсилюють достовірність повідомлення та реалізують інформаційно-доказову функцію економічної термінології.

Окрему увагу привертають терміни, пов'язані з кризовими економічними процесами: *cut salaries*, *unpaid leave*, *shut down outlets*, *occupancy levels dropped*, *economic disruption*. Вони формують семантичне поле економічної нестабільності та репрезентують негативні наслідки воєнного конфлікту для туристичної індустрії. Наприклад, конструкція *occupancy levels across Dubai hotels dropped to between 15% and 20% of the usual level* демонструє використання спеціалізованої термінології готельного бізнесу в публіцистичному тексті.

З погляду семантики у статті активно реалізується метафоризація економічних процесів. Наприклад, словосполучення *tourism industry reels* та *taking a heavy toll* мають метафоричний характер і підсилюють драматичність опису економічної ситуації. Подібні конструкції роблять економічну інформацію більш зрозумілою та емоційно виразною для масової аудиторії.

Аналіз статті засвідчує, що економічна термінологія в англomовному публіцистичному дискурсі виконує комплекс функцій: інформаційну, оцінну, прагматичну та впливову. Економічні терміни забезпечують точність передачі інформації, водночас поєднуючись із засобами емоційного впливу та формуючи певне сприйняття економічної ситуації читачем.

В одній зі статей на платформі CNN [10] економічна термінологія функціонує в межах публіцистичного дискурсу, поєднуючи інформаційну, прагматичну, оцінну та маніпулятивну функції. Матеріал присвячений впливу нових AI-інструментів компанії Anthropic на світовий ринок програмного забезпечення та реакції фондового ринку на технологічні інновації.

У тексті активно використовуються прості економічні терміни: *stocks*, *investors*, *market*, *subscriptions*, *profits*, *industry*, *companies*. Вони виконують базову номінативну функцію та забезпечують точність передачі економічної інформації. Наприклад, у реченні “*software stocks into a spiral*” термін *stocks* позначає акції компаній і використовується для опису негативної динаміки фондового ринку.

Значне місце займають багатокomпонентні економічні терміни та словосполучення: *software industry*, *software-as-a-service business model*, *data analytics products*, *enterprise software companies*, *financial services sector*. Такі конструкції характеризуються високою інформативністю та деталізують специфіку сучасного цифрового ринку. Наприклад, термін *software-as-a-service business model* використовується для позначення моделі SaaS, яка, за твердженням авторів статті, може зазнати серйозних змін через розвиток AI-технологій.

У межах структурного аналізу спостерігається активне використання абревіацій та скорочень, зокрема AI та SaaS. Вони реалізують функцію мовної економії та відображають тенденцію сучасного англomовного економічного дискурсу до компактності й стандартизації професійної комунікації.

Особливістю статті є поєднання економічної термінології з емоційно забарвленою лексикою. Наприклад, у заголовку “*Anthropic's new AI tool sends shudders through software stocks*” економічний термін *software stocks* поєднується з метафоричним висловом *sends shudders*, що створює атмосферу нестабільності та паніки на ринку. Подібне поєднання свідчить про реалізацію оцінної та прагматичної функцій економічної термінології у публіцистичному дискурсі.

У тексті активно функціонують терміни, пов'язані з кризовими економічними процесами: *disruption*, *selloff*, *market panic*, *downturn*, *valuation losses*. Наприклад, конструкція “*raising fears that the bread-and-butter software-as-a-service business model is now at risk of disruption*” демонструє використання економічної термінології для формування тривожного інформаційного фону та підсилення емоційного впливу на читача.

Важливу роль відіграють числові показники та фінансові дані, які реалізують доказову та інформаційну функції. Наприклад, у супровідних матеріалах згадуються “\$250 billion wipeout in global stock markets” та “\$30 billion funding round”. Такі одиниці підвищують рівень достовірності тексту й створюють ефект об’єктивності економічного аналізу.

Семантично текст характеризується активною метафоризацією економічних процесів. Наприклад, конструкції *software stocks into a spiral*, *market panic*, *AI apocalypse trade*, *sends shockwaves through Wall Street* створюють образ економічної нестабільності та посилюють експресивність медійного повідомлення. Подібні метафори полегшують сприйняття складних фінансових процесів широкою аудиторією та підвищують впливовість тексту.

У статті також простежується тенденція до популяризації спеціалізованої економічної термінології. Складні поняття фондового ринку та ІТ-економіки подаються через зрозумілі широкій аудиторії пояснення, що свідчить про реалізацію популяризаторської функції економічної лексики в англомовному публіцистичному дискурсі.

Таким чином, аналіз статті засвідчує, що економічна термінологія в англомовному медійному просторі виконує комплекс функцій: інформаційну, прагматичну, оцінну, доказову та маніпулятивну. Економічні терміни забезпечують точність передачі інформації, водночас поєднуючись із метафоричними та експресивними засобами, що формують певне сприйняття економічної ситуації читачем.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що економічна термінологія є важливим складником англомовного публіцистичного дискурсу та

виконує комплекс функцій, спрямованих не лише на передачу спеціалізованої інформації, а й на реалізацію прагматичного впливу на адресата. У сучасних англомовних медіатекстах економічні терміни активно виходять за межі вузькопрофесійного вжитку та стають елементом масової комунікації, забезпечуючи формування економічної картини світу в суспільній свідомості.

Дослідження семантичних особливостей економічних термінів показало, що у публіцистичному дискурсі вони нерідко набувають додаткових конотативних та оцінних значень. У сучасних англомовних медіатекстах економічна лексика активно поєднується з експресивними та метафоричними засобами, що сприяє підсиленню емоційного впливу на аудиторію. Аналіз публікацій BBC News та CNN підтвердив, що економічна термінологія в англомовному публіцистичному дискурсі реалізує інформаційну, оцінну, прагматичну, доказову, маніпулятивну та популяризаторську функції. Економічні терміни використовуються для передачі точних фінансових показників, опису кризових процесів, формування атмосфери економічної нестабільності та впливу на емоційне сприйняття читача.

Отже, економічна термінологія в англомовному публіцистичному дискурсі є не лише засобом номінації економічних явищ, а й важливим інструментом медійного впливу та інтерпретації соціально-економічної реальності. Перспективи подальших досліджень убачаються у поглибленому вивченні прагматичного потенціалу економічної термінології, особливостей її перекладу українською мовою, а також аналізі функціонування економічних термінів у цифровому медіапросторі та соціальних мережах.

Список літератури:

1. Гайдук Н. А., Хоровець В. Є. Лінгвістичні особливості англомовних медійних текстів та способи їх перекладу українською мовою. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 27. Т. 1. С. 164–169. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.1.28>
2. Красівський О. М. Термінологія англійського мас-медійного дискурсу: теоретичні та методологічні засади. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71), № 6. С. 133–137. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.6-1/24>
3. Лиса Н. С., Янкова Т. М. Структурно-семантичні особливості сучасної економічної термінології. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2013. Вип. 14. С. 62–71.
4. Потапенко С. І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти. Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. 391 с.
5. Чугу С. Д. Дослідження сучасного англомовного газетного тексту в категоріях медіалінгвістики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72). С. 57–60.
6. Чумак Л. М. Лексичні інновації в англомовному медійному дискурсі початку XXI століття: структурний і лінгвопрагматичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2018. 237 с.
7. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика в сучасній Україні: аналіз ситуації. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. Київ, 2013. Вип. 26. С. 3–12.

8. Matheson D. Media discourses: analysing media texts. London : Open University Press, 2005. 206 p.
9. BBC News. URL: BBC News Official Website (дата звернення: 09.04.2026).
10. CNN. URL: CNN Official Website (дата звернення: 09.05.2026).

Tomchakovska Yu. O. FUNCTIONS OF ECONOMIC TERMINOLOGY IN ENGLISH PUBLICISTIC DISCOURSE

The article is devoted to the study of the functions of economic terminology in English publicistic discourse based on articles published by BBC News and CNN. The relevance of the topic is determined by the active development of the modern media space, the high level of terminologization of English media texts, and the growing role of economic information in global communication. The paper analyses the structural and semantic features of English economic terms, identifies the main ways of their functioning in modern publicistic texts, and characterizes their pragmatic and influential potential. It has been established that economic terminology in English publicistic discourse performs not only nominative and informative functions but also evaluative, pragmatic, evidential, manipulative, and popularizing functions. It is proven that economic terms are actively combined with expressive and metaphorical linguistic means, which contribute to strengthening the emotional impact on the recipient and shaping a particular perception of economic processes. The article identifies the main structural types of economic terms, including simple, derived, compound, and multi-component terms, as well as abbreviations and acronyms. The research material consisted of English publicistic texts on economic topics published on the BBC News and CNN platforms. The analysis of the practical material demonstrated that modern English-language media discourse is characterized by active metaphorization of economic vocabulary, a high level of pragmatization, and adaptation of specialized economic terminology to the needs of a mass audience. The obtained results confirm that economic terminology is an important tool for shaping media influence and representing the economic worldview in modern English publicistic discourse. Prospects for further research are seen in a deeper study of the pragmatic potential of economic terminology, the peculiarities of its translation into Ukrainian, as well as the analysis of the functioning of economic terms in the digital media space and social networks.

Keywords: economic terminology, English publicistic discourse, media linguistics, economic discourse, media text, pragmatic function, metaphorization, term, English media, economic vocabulary.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

СЕМІТСЬКІ МОВИ

УДК 811.411.21'373.7:81'25

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.3.1/27>

Алкаді М. С. А.

<https://orcid.org/0009-0003-9410-3229>

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

АБРЕВІАЦІЯ ТА АКРОНІМІЯ В СУЧАСНІЙ АРАБСЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРНІ, ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧІ АСПЕКТИ

У запропонованій статті здійснюється комплексний розгляд явищ аббревіації та акронімії в сучасній арабській мові з урахуванням їх структурних характеристик, функціонального навантаження та перекладознавчої інтерпретації. Особливу увагу приділено способам утворення скорочених номінативних одиниць, а також особливостям їх використання в умовах сучасного медійного й політичного дискурсу.

У межах дослідження використано сукупність методів, зокрема описовий, структурно-лінгвістичний, контекстуальний та перекладознавчий, що дозволяє всебічно охарактеризувати функціонування акронімів у сучасній мовній практиці.

У результаті аналізу встановлено, що аббревіація в арабській мові має виразну специфіку та істотно відрізняється від відповідних процесів у європейських мовах. Це зумовлено особливостями морфологічної будови, передусім коренево-модельною системою словотворення, а також характеристиками консонантного письма. У зв'язку з цим буквено-ініціальні скорочення виявляють обмежену продуктивність, тоді як акронімія поступово займає провідне місце серед засобів скорочення.

У роботі охарактеризовано основні типи акронімів, що функціонують у сучасній арабській мові, зокрема політичні, міжнародні та економічні, які поступово закріплюються у лексичній системі мови та функціонують як самостійні номінативні одиниці.

Доведено, що акроніми активно використовуються в сучасному комунікативному просторі ЗМІ, де вони виконують комплекс функцій: забезпечують мовну економію, сприяють стандартизації термінології, підвищують інформаційну насиченість тексту та виступають засобами ідентифікації політичних і соціальних суб'єктів.

Окрему увагу приділено перекладознавчим аспектам, зокрема проблемам передачі арабських акронімів українською мовою. Встановлено, що ефективність перекладу визначається ступенем закріпленості скорочення у мові, наявності його еквівалента у перекладному варіанті та конкретного контексту використання. Аргументовано доцільність використання комбінованих стратегій перекладу, що поєднують транслітерацію з поданням повної форми при першій згадці.

Отримані результати можуть бути використані у подальших лінгвістичних і перекладознавчих дослідженнях, а також у практиці перекладу сучасних арабомовних медійних текстів.

Ключові слова: арабська мова, аббревіація, акронімія, медійний дискурс, перекладознавство, термінологія.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві аббревіація та акронімія розглядаються як продуктивні засоби мовної економії, що забезпечують творення нових номінативних одиниць

і сприяють оперативній передачі інформації. У більшості європейських мов ці явища характеризуються високим рівнем продуктивності та системності.

Натомість у сучасній арабській мові їх розвиток має специфічний характер, зумовлений морфологічними та графічними особливостями мовної системи. Коренево-модельна структура словотворення та консонантний принцип письма обмежують поширення буквено-ініціальних скорочень і водночас сприяють активному використанню акронімів як повноцінних лексичних одиниць.

Особливо помітною ця тенденція є в сучасному арабськомовному медійному просторі, де скорочені найменування активно функціонують у політичних, економічних і новинних текстах. Водночас проблема їх перекладу українською мовою залишається недостатньо розробленою. Це зумовлює потребу системного аналізу аббревіації та акронімії в сучасній арабській мові з урахуванням структурних, функціональних і перекладознавчих аспектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми аббревіації та акронімії в сучасній арабській мові розглядаються переважно в межах ширших досліджень словотвору, морфології та функціонування лексики в різних комунікативних сферах. Наукове підґрунтя становлять праці, присвячені морфологічній структурі слова, словотвірним процесам і питанням зіставної типології мов.

Важливе значення для дослідження мають праці українських мовознавців І. Вихованця, К. Городенської, Л. Куликової, а також роботи І. Корунця, присвячені зіставному аналізу мовних систем. Суттєвими є також граматичні описи арабської та англійської мов у працях А. Фассі Фехрі (А. Fassi Fehri), К. Райдінг (К. Ryding), Р. Худлестона (R. Huddleston) та інших дослідників, які дають змогу пояснити структурні обмеження й можливості формування скорочень у різних мовах.

Класичні арабські граматичні праці Ібн Гішама, Ібн Аджуррума, аз-Заджаджі відображають внутрішню логіку арабської мовної системи та особливості її граматичної організації. Водночас аналіз наявних досліджень засвідчує, що аббревіація та акронімія в сучасній арабській мові ще не отримали достатнього комплексного висвітлення, зокрема в аспектах структурної організації, функціонування в медійному дискурсі та перекладознавчої інтерпретації.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз явищ аббревіації та акронімії в сучасній арабській мові з урахуванням їхніх структурних, функціональних і перекладознавчих особливостей, а також виявлення специфіки фор-

мування та функціонування цих одиниць у мові медіатекстів і політичному мовленні.

Виклад основного матеріалу. У сучасних лінгвістичних дослідженнях аббревіація визначається як один із ефективних способів словотворення, що передбачає утворення нових лексичних одиниць шляхом скорочення слова або багатокомпонентного словосполучення [3, с. 57]. Подібний механізм стислості вираження (що полягає у скороченні обсягу багатокомпонентних найменувань без втрати їх змістової точності) поширений у багатьох мовах світу та відіграє важливу роль у формуванні спеціалізованої термінології. У широкому значенні до аббревіації відносять різні форми скорочення мовного матеріалу, зокрема буквені скорочення, складові аббревіатури, графічні скорочення, телескопічні утворення та акроніми. У вузькому значенні під аббревіатурою зазвичай розуміють одиницю, сформовану з початкових літер або компонентів кількох слів [4, с. 23]. Для аналізу арабської мовної системи таке розмежування має принципове значення, оскільки її структура не завжди дозволяє механічно застосовувати моделі, характерні для європейських мов.

Поняття акроніма в сучасній лінгвістиці пов'язується зі скороченою формою, яка вимовляється як єдине слово та функціонує подібно до звичайної лексичної одиниці. У багатьох мовах світу цей тип скорочення набув значного поширення. Зокрема, в англійській мові широко відомі такі одиниці, як NATO, UNESCO, radar, laser, UNICEF, NASA, INTERPOL, FIFA, OPEC.

Для арабської мовної практики саме акронімія виявляється найбільш природною формою скорочення, оскільки вона узгоджується з фонетичною системою мови: носієві значно легше сприймати слово, ніж послідовність окремих літер [10, с. 49].

Серед чинників, що зумовлюють виникнення скорочень, зазвичай виокремлюють прагнення до мовної економії, необхідність стандартизації складних термінів, високу частотність довгих найменувань та потребу в оперативній передачі інформації. У сфері масових комунікацій ці фактори проявляються особливо виразно. Наприклад, у газетних заголовках або новинних стрічках коротка форма є значно зручнішою, ніж повна назва. Так, використання *يونسكو* є значно ефективнішим, ніж розгорнуте словосполучення *منظمة الأمم المتحدة للتربية والعلم والثقافة*. Аналогічна ситуація спостерігається і в інших випадках, зокрема:

منظمة الدول المصدرة للنفط (أوبك)

وكالة الأمم المتحدة لإغاثة وتشغيل اللاجئين الفلسطينيين (الأونروا)
 منظمة حلف شمال الأطلسي (الناتو)
 صندوق الأمم المتحدة للطفولة (اليونيسف)
 منظمة العالم الإسلامي للتربية والعلوم والثقافة (الإيسيسكو)
 المنظمة الدولية للشرطة الجنائية (الإنتربول)

Важливо підкреслити, що скорочення не зводяться лише до механічного зменшення мовного матеріалу. У процесі функціонування вони поступово набувають семантичної самостійності та входять до словникового складу мови як окремі номінативні одиниці. З часом носії мови можуть сприймати їх як повноцінні назви без необхідності відновлення їхньої повної форми. Саме таким чином у сучасній арабській мові функціонують одиниці на кшталт أوبك، الناتو، فتح، حماس або أرامكو، які у багатьох контекстах сприймаються як самостійні лексеми.

Для аналізу арабської акронімії доцільно розрізнити внутрішньомовні скорочення та запозичені або адаптовані міжнародні форми [11, с. 59]. У першому випадку скорочення утворюється на основі елементів арабського словосполучення, як це спостерігається, наприклад у назвах حماس، أوبك، فوج، وفاق، أولوية، أمل، داعش، جفرا. У другому випадку відбувається адаптація міжнародної назви до фонетичної та графічної системи арабської мови, що має місце у формах يونيسكو، يونيسيف، الناتو.

Це розмежування є важливим не лише для словотвірного аналізу, але й для перекладознавчої практики.

Функціонування скорочень в арабській мові безпосередньо пов'язане з її морфологічною структурою. Арабська мова належить до семітської групи та характеризується коренево-модельною системою словотворення. Більшість слів утворюється на основі трилітерних або, рідше, чотирилітерних коренів, які поєднуються з певними словотвірними моделями [10, с. 79]. Наприклад:

від кореня علم утворюються слова: عالم، تعليم، علم، معلومات، معلم، متعلم

від кореня درس утворюються слова: مدرس، مدرسة، دارس، مدرّس، دراسة، تدریس

від кореня عمل утворюються слова: عامل، عمل، معمل، معمول، أعمال، استعمال

Така система забезпечує високу продуктивність словотворення, однак не сприяє широкому використанню буквено-ініціальних аббревіатур.

Важливим фактором є також специфіка арабської графіки. Арабське письмо має консонантний характер, тобто більшість коротких голосних у звичайному письмі не фіксується [10, с. 51]. Унаслідок цього механічне поєднання початкових літер кількох слів не завжди створює форму, при-

датну для природної вимови. Саме тому багато скорочень у сучасній арабській мові набувають вигляду акронімів, які можна вимовляти як звичайні слова.

У класичній арабській мовній традиції скорочення використовувалися переважно у графічному вигляді. Найвідомішим прикладом є символ ﷺ, який означає формулу صلى الله عليه وسلم.

Також широко використовувалися скорочення رضي الله عنه і عليه السلام. Ці формули виконували передусім релігійно-етикетну функцію і не були пов'язані з термінологічною економією. Вони наглядно демонструють, що арабська писемна культура має власні традиції стислого запису часто повторюваних формул [10, с. 76].

У сучасний період система скорочень зазнала значних змін під впливом глобалізаційних процесів, розвитку міжнародних структур та геополітичних змін. Часте використання довгих назв міжнародних організацій сприяло формуванню коротких номінацій, які поступово закріпилися в мовній практиці. Саме тому сьогодні в арабському медійному дискурсі активно функціонують такі форми, як أيكواس، أرامكو، أسيان، ألكسو، الإيسيسكو та інші. Більшість із них є фонетично адаптованими акронімами, які легко інтегруються у синтаксичну структуру речення і поводяться як звичайні іменники. З огляду на це можна стверджувати, що морфологічні та графічні особливості арабської мови визначають специфіку її системи скорочень. На відміну від європейських мов, де переважають буквені аббревіатури, в арабській мові домінують акроніми, які відповідають внутрішнім закономірностям арабської мовної системи.

Доцільно розглянути і типологію сучасних арабських акронімів. Аналіз яких дає підстави говорити про поступове формування певної системи скорочених номінацій. Незважаючи на те, що арабська мовна традиція історично не була схильна до буквеної аббревіації, сучасний політичний та інформаційний дискурс активно формує акроніми, які виконують функції повноцінних лексичних одиниць. У сучасній арабській мові можна виділити кілька основних типів таких утворень [11, с. 76].

Першу групу становлять акроніми, що позначають політичні організації та рухи. До найвідоміших прикладів належать назви палестинських політичних структур حماس، جبهة، حشد. Перша з них походить від словосполучення أفواج المقاومة، друга є скороченою назвою حزب البعث العربي، третя співвідноситься з найменуванням الاشتراكي، а четверта вживається як الجبهة الشعبية لتحرير فلسطين.

скорочена форма назви هيئة الحشد الشعبي. З часом ці одиниці настільки закріпилися в мовній практиці, що функціонують як самостійні назви без обов'язкового розгортання повної форми. Це сприяє їх швидкому сприйняттю адресатом і підвищує ефективність комунікації.

Другу групу утворюють акроніми, що позначають міжнародні організації. Серед них особливо поширені منظمة الأمم المتحدة للتربية والعلم والثقافة (ЮНЕСКО), منظمة الأمم المتحدة للطفولة (ЮНІСЕФ), منظمة الأمم المتحدة للإغاثة وتشغيل اللاجئين (الأونروا) та منظمة الأمم المتحدة للسلام (الفلسطينيين). У цих випадках арабська мова адаптує міжнародні скорочення до власної фонетичної та графічної системи, створюючи форми, які легко інтегруються у синтаксичну структуру речення.

Окрему групу становлять економічні акроніми. Найбільш показовим прикладом є назва أوبك, що використовується для позначення منظمة الدول المصدرة للبترول. До цієї групи також належать أوابك, уживане на позначення منظمة الأقطار العربية المصدرة للبترول, та إيكوسوك, що є скороченою формою назви المجلس الاقتصادي والاجتماعي التابع للأمم المتحدة. Подібні скорочення активно функціонують у текстах економічної аналітики, новинних повідомленнях та офіційних документах.

До сучасних скорочених найменувань також належать назви регіональних і міжнародних організацій, такі як:

أسيان (رابطة دول جنوب شرق آسيا)

إيكواس (الجماعة الاقتصادية لدول غرب إفريقيا)

ميركوسور (السوق المشتركة لأمريكا الجنوبية) та адаптовані назви міжнародних структур на зразок أفریکوم або أرامكو. Усі ці приклади свідчать про формування власної системи акронімії в арабській мові.

Особливо інтенсивно акроніми функціонують у текстах сучасних арабських засобів масової інформації. У новинних повідомленнях акроніми зазвичай використовуються як повноцінні іменники, що виконують різні синтаксичні функції. Наприклад, у політичних новинах часто зустрічаються речення на кшталт:

قالت حماس إن المفاوضات مع إسرائيل مستمرة بوساطة دولية.

У цьому випадку акронім حماس функціонує як підмет і позначає конкретний політичний суб'єкт. Інший приклад демонструє використання економічних акронімів:

ناقشت أوبك مستوى الإنتاج النفطي في الاجتماع الأخير للمنظمة.

Тут скорочена форма أوبك виконує роль іменника, що позначає міжнародну організацію. Ще один приклад засвідчує функціонування акронімів у міжнародному дискурсі:

أعلنت اليونسف عن إطلاق برنامج جديد لدعم تعليم الأطفال.

У цьому реченні назва اليونسف уживається як самостійна номінативна одиниця на позначення міжнародної установи.

У новинах гуманітарної тематики часто трапляються конструкції з назвами міжнародних установ:

أكدت يونسكو أهمية حماية التراث الثقافي في المنطقة.

طالبت يونسف بتعزيز برامج دعم الأطفال في مناطق النزاع.

Ці приклади демонструють повну інтеграцію акронімів у синтаксичну структуру речення. Крім того, у сучасних арабських новинах широко використовуються назви військово-політичних структур:

قالت قسد إن العمليات العسكرية مستمرة في شمال سوريا.

أعلنت قوات الحشد الشعبي عن بدء عملية أمنية جديدة.

Такі одиниці виконують не лише номінативну, але й ідентифікаційну функцію.

Варто детально розглянути особливості функціонування акронімів у сучасному арабському інформаційному просторі, де вони відіграють помітну роль у процесі організації новинного тексту, та дозволяють значно скоротити обсяг повідомлення, не знижуючи при цьому інформативності матеріалу. Такі одиниці виступають ефективним засобом компактної номінації складних політичних або інституційних назв [10, с. 93]. Завдяки цьому скорочення активно використовуються у газетних заголовках, телевізійних повідомленнях і аналітичних статтях.

Особливо показовим є функціонування акронімів у новинних повідомленнях міжнародної тематики. У таких текстах короткі форми можуть використовуватися як повноцінні синтаксичні компоненти речення. Наприклад:

قالت حماس إن الاتصالات السياسية ما زالت مستمرة.

У цьому випадку акронім حماس є граматичним підметом і позначає конкретного політичного суб'єкта. Подібна структура є типовою для новинних повідомлень, де коротка назва використовується без розгортання повної форми.

В економічному дискурсі також спостерігається активне використання акронімів. Наприклад:

أعلنت أوبك عن نتائج الاجتماع الأخير للمنظمة.

У цьому реченні акронім أوبك функціонує як назва міжнародної економічної організації і становить основний зміст повідомлення.

У текстах гуманітарної тематики часто з'являються назви міжнародних інституцій системи ООН:

أكدت يونسكو ضرورة حماية المواقع الأثرية.

طالبت يونسف بزيادة الدعم للأطفال المتضررين من النزاعات.

Такі приклади демонструють, що акроніми в арабській мові виступають характерними мов-

ними засобами політичного та військового дискурсу. Вони посилюють лаконічність і виразність тексту.

Проблематика передачі арабських акронімів українською мовою пов'язана з низкою складних перекладознавчих завдань. Головна складність полягає у виборі адекватної стратегії відтворення скорочених форм, яка враховує як мовні, так і позамовні чинники. Передусім перекладач повинен визначити, чи існує в мові перекладу поширений еквівалент відповідного скорочення. Якщо такий існує, то його використання є найбільш доцільним, оскільки забезпечує точність і зрозумілість для реципієнта.

У випадку міжнародних організацій переклад зазвичай не викликає значних труднощів, оскільки більшість із них має офіційно закріплені українські відповідники. Наприклад:

أوبك – ОПЕК

الناطو – НАТО

يونسكو – ЮНЕСКО

يونسيف – ЮНІСЕФ

У подібних ситуаціях перекладач використовує усталені українські форми, які вже закріпилися в науковій і публіцистичній літературі.

Складнішою є передача акронімів, що сформувалися безпосередньо в арабському мовному середовищі та не мають усталених відповідників. До таких належать, зокрема, назви політичних організацій і рухів. У подібних випадках найчастіше застосовується транслітерація, яка дозволяє відтворити фонетичну форму слова та зберегти його легке розпізнавання [10, с. 56]. Наприклад назви حماس або فتح у перекладі можуть передаватися шляхом транслітерації: ХАМАС, ФАТХ. До таких прикладів також належать ОПЕК (أوبك), ЮНЕСКО (يونسكو), ЮНІСЕФ (اليونسيف), НАТО (الناطو). Подібний підхід дозволяє зберегти звучання слова і водночас передати його функціональний статус.

У ряді випадків доцільним є використання комбінованої стратегії перекладу, яка передбачає поєднання транслітерації з поданням повної назви при першій згадці. Наприклад:

Сменська партія народної єдності حزب الوحدة الشعبية اليمني (ХУШІ)

Надалі у тексті використовується лише скорочена форма. Така стратегія є особливо ефективною в наукових публікаціях, де важливо поєднати точність номінації та зручність читання.

Загалом переклад арабських акронімів потребує врахування кількох факторів, таких як ступень поширення скорочення, наявність усталеного

українського відповідника, контексту використання та цільової аудиторії тексту [12, с. 90].

Також слід зазначити, що порівняння арабської системи скорочень з аналогічними процесами в інших мовах дозволяє краще зрозуміти її специфіку. У більшості європейських мов буквено-ініціальні аббревіатури широко використовуються як у письмовому, так і в усному мовленні [6, с. 129]. Наприклад, англійська мова активно застосовує скорочення типу UN, EU, FBI або NATO.

В арабській мові ситуація дещо інша. Через особливості графічної системи та морфологічної структури буквені скорочення використовуються рідше, тоді як акроніми, що можуть вимовлятися як окремі слова, виявляються більш придатними для реального мовлення. Саме тому такі форми, як الناطو або يونسكو، يونسيف، أوبك, стали звичними елементами сучасної арабської комунікації.

Важливим є й той факт, що багато акронімів у арабській мові є результатом адаптації міжнародних назв. У процесі такої адаптації іншомовні скорочення пристосовуються до фонетичних і графічних норм арабської мови. Це дозволяє їм функціонувати як повноцінні лексичні одиниці в межах арабської мовної системи. Отже, специфіка арабської аббревіації полягає не у відсутності скорочень як таких, а у використанні власних механізмів їх формування [11, с.188]. Найбільш характерною формою скорочення в сучасній арабській мові є саме акронімія.

Висновки. Підбиття підсумків дослідження засвідчує, що аббревіація та акронімія виступають важливими складниками розвитку арабської мовної системи. Незважаючи на те, що класична арабська мовна традиція не передбачала широкого використання буквено-ініціальних скорочень, медійний та політичний дискурс активно використовує акроніми як засіб стислого найменування складних назв.

Найбільш поширеними є акроніми, що позначають політичні рухи, міжнародні організації, економічні установи та фонди. Такі одиниці поступово вкорінилися в лексичну систему арабської мови й функціонують як самостійні слова, що особливо виразно простежується в матеріалах арабських засобів масової інформації. Аналіз медійних текстів показує, що акроніми активно використовуються в новинних повідомленнях, де вони скорочують мовні засоби, стандартизують термінологію та позначають політичних суб'єктів.

Узагальнення результатів роботи дає змогу дійти висновку, що переклад таких одиниць українською мовою потребує комплексного підходу,

який враховує як мовні, так і культурні особливості функціонування скорочень. Найбільш ефективною перекладацькою стратегією є поєднання транслітерації з поясненням повної назви при першій згадці.

Проведене дослідження дало змогу окреслити проблемні аспекти функціонування та перекладу арабських скорочень, що підтверджує

перспективність цього напрямку. Отримані результати можуть бути використані у викладанні арабської мови, перекладознавчих курсів і підготовці студентів-арабістів до роботи з актуальними медійними матеріалами.

Перспективним залишається також вивчення новітніх скорочень, що формуються в цифровому комунікативному просторі.

Список літератури:

1. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Словотвір і граматика. Київ: Вища школа, 1987. 296 с.
2. Карпіловська Є. А. Аббревіація в сучасній українській мові: тенденції та функції. *Мовознавство*. 2010. № 3. С. 45–52.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ: Академія, 2010. 464 с.
5. Карабан В. І. Переклад англійської науково-технічної літератури. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 576 с.
6. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 499 p.
7. Plag I. *Word-Formation in English*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 240 p.
8. Adams V. *An Introduction to Modern English Word-Formation*. London : Longman, 1973. 238 p.
9. Bauer L. *English Word-Formation*. Cambridge : Cambridge University Press, 1983. 312 p.
10. عمر، أحمد مختار. معجم اللغة العربية المعاصرة. القاهرة: عالم الكتب، 2008. 3367 ص.
11. عبد التواب، رمضان. فصول في فقه اللغة العربية. القاهرة: مكتبة الخانجي، 1997. 368 ص.
12. حسن، عباس. النحو الوافي. القاهرة: دار المعارف، 2004. 4 مجلدات، 2500 ص.
13. حجازي، محمود فهمي. علم اللغة العربية. القاهرة: دار غريب، 1998. 432 ص.

Alkadi M. S. A. ABBREVIATION AND ACRONYMY IN MODERN ARABIC: STRUCTURAL, FUNCTIONAL, AND TRANSLATION ASPECTS

The article presents a comprehensive analysis of abbreviation and acronymy in Modern Arabic, taking into account their structural characteristics, functional roles, and translation-related features. Particular attention is paid to the mechanisms of forming shortened lexical units and their use in contemporary media and political discourse.

The study is based on descriptive, structural-linguistic, contextual, and translation-oriented approaches, which allow for a detailed examination of acronyms as elements of the linguistic system. The findings indicate that abbreviation processes in Arabic have a distinct character and differ significantly from those observed in European languages. This is due to the root-and-pattern morphological system of Arabic as well as the specific features of consonantal writing. As a result, initial-letter abbreviations are less productive, whereas acronymy becomes the dominant form of shortening.

The research identifies the main types of acronyms functioning in Modern Arabic, including political, international, and economic ones. These units are gradually integrated into the lexical system of the language and function as independent nominative elements.

It is demonstrated that acronyms are widely used in modern Arabic media discourse, where they perform several functions, such as linguistic economy, terminology standardization, increased information density, and identification of socio-political actors.

Special attention is given to translation-related issues, particularly the challenges of rendering Arabic acronyms into Ukrainian. The study shows that translation effectiveness depends on the degree of conventionalization, the availability of equivalents, and the context of use. A combined strategy involving transliteration and the introduction of the full form at first mention is considered the most effective.

The results of the study may be applied in further linguistic and translation research, as well as in the practice of translating modern Arabic media texts.

Keywords: Arabic language, abbreviation, acronymy, media discourse, translation studies, terminology.

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.111'42:327(73)

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.3.1/28>**Чернявська О. К.**<https://orcid.org/0000-0001-8592-180X>

Університет митної справи та фінансів, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

**ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС ВІЙНИ В УКРАЇНІ:
ЛІНГВІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ У ВИСТУПАХ
Д. БАЙДЕНА ТА Д. ТРАМПА**

У статті здійснено аналіз дискурсивних моделей репрезентації російсько-української війни у політичному мовленні президентів США Д. Байдена та Д. Трампа. Дослідження виконано в межах критичного дискурс-аналізу із залученням теоретичних положень Ессекської школи (Е. Лакло, Ш. Муфф), що дозволяє розглядати політичний дискурс як інструмент конструювання соціальної реальності та боротьби за гегемонію значень. Метою роботи є виявлення мовленнєвих стратегій і механізмів (де)легітимації, за допомогою яких формуються альтернативні моделі інтерпретації війни. У ході аналізу застосовано лексико-семантичний підхід, аналіз агентності, а також дослідження стратегій легітимації та делегітимації.

Встановлено, що дискурс Д. Байдена характеризується чіткою ідеологічною маркованістю, прямою номінацією агресії та персоналізацією відповідальності, що сприяє формуванню морально структурованої моделі реальності, у якій війна постає як свідомий акт порушення міжнародного порядку. Натомість риторика Д. Трампа демонструє тенденцію до десемантизації конфлікту через використання метафоричного зниження та симетризації сторін, що призводить до розмивання категорій відповідальності та легітимації політичної пасивності. З'ясовано, що обидва дискурси реалізують протилежні гегемонічні проєкти: один – через утвердження моральної визначеності та солідарності, інший – через раціоналізовану нейтралізацію конфлікту. Доведено, що мовленнєві стратегії у політичному дискурсі відіграють ключову роль у формуванні інтерпретаційних рамок сучасних міжнародних процесів.

Ключові слова: політичний дискурс, критичний дискурс-аналіз, легітимація, делегітимація, мовленнєві стратегії, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна стала не лише геополітичним зламом, а й каталізатором глибокої дискурсивної трансформації західного політикуму. В умовах глобальної турбулентності мовлення лідерів провідних держав світу перестає бути лише засобом інформування, перетворюючись на інструмент конструювання альтернативних моделей реальності. Питання про те, як через мовні механізми легітимується підтримка України або, навпаки, артикулюється ізоляціонізм, потребує прискіпливого філологічного аналізу, оскільки саме в дискурсі закладаються підвалини майбутнього світового порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Риторичні стратегії лідерів США перебувають у центрі уваги сучасної лінгвістики, де особливий акцент робиться на вивченні інструментів політичного впливу та легітимації.

Дискурс Д. Байдена дослідники [4; 8] інтерпретують крізь призму стратегій інклюзивності та моральної легітимації. Зокрема, у найновіших розвідках [14] акцентується на переході адміністрації Байдена до нормативного фреймування, де США виступають гарантом демократичного суверенітету. Цей процес супроводжується стратегічним вибором номінацій: як зазначає А. Кривенко, свідомо відмова від терміну «криза» на

користь категорій «війна» та «агресія» є актом політичної влади, що встановлює чітку агентність та моральну рамку конфлікту [11]. В. Ницполь, Т. Тимошук доповнюють цей вектор вивченням метафорики «захисту свободи» та риторики солідарності, що формують імідж США як ключового союзника України [1; 2; 18].

Риторика Д. Трампа аналізується як простір стратегічної поляризації та емоційної мобілізації [10]. Згідно з висновками Г. Лу, дискурс Трампа підпорядкований транзакційній логіці, де відносини з росією та Україною оцінюються крізь призму «витрат і вигод», що фактично нівелює ціннісний компонент [14]. Ряд дослідників вказують на експлуатацію семантичного поля «змови» та використання гіперболізації для конструювання образу ворога [3; 5]. Використання розмитих або емоційно знижених фреймів, які А. Кривенко кваліфікує як засіб уникнення політичних зобов'язань [11], дозволяє Трампу десемантизувати агресію, переводячи її у площину випадкових інцидентів, позбавлених етичних координат.

Попри ґрунтовний аналіз окремих стилістичних засобів, питання про те, як ці ресурси трансформуються у цілісні моделі реальності в умовах воєнної кризи, потребує подальшого вивчення. Саме інтегроване застосування КДА та теорії Лакло-Муффа дозволить розкрити глибинні механізми формування гегемонних артикуляцій, які реалізують Д. Байден і Д. Трамп у сучасному політичному дискурсі.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз дискурсивних моделей російсько-української війни в риторичі Д. Байдена та Д. Трампа. Досягнення поставленої мети передбачає аналіз мовленнєвих стратегій обох лідерів, визначення «вузлових точок» та механізмів формування протилежних моделей реальності.

Виклад основного матеріалу. Реалізація поставленої мети вимагає окреслення методологічного інструментарію. Вихідною точкою дослідження є розуміння дискурсу як специфічної форми соціальної практики, що перебуває у діалектичному зв'язку із соціальною структурою, коли мовлення відображає дійсність і водночас активно її конструє [7; 15]. У контексті аналізу політичної риторики під час війни особливої ваги набуває макростратегія, описана Т. ван Дейком – дихотомія «позитивної самопрезентації» та «негативної презентації Іншого» [19].

Для деконструкції промов Д. Байдена та Д. Трампа нами застосовано низку аналітичних інструментів критичного дискурс-аналізу (КДА).

Зокрема, лексико-семантичний аналіз спрямований на виявлення ідеологічної маркованості лексики та евфемізмів, що рефреймують події війни [6]. Аналіз агентності дозволяє простежити стратегії розподілу відповідальності через акцентування або приховування суб'єктів дії [9]. Нарешті, аналіз стратегій (де)легітимації [20; 21] виявляє мовні засоби виправдання політичних рішень через апеляцію до моралі, закону чи авторитету.

Водночас для розуміння того, як ці мовні одиниці складаються у цілісні моделі реальності, ми залучаємо інструментарій Ессекської школи дискурс-аналізу. Згідно з теорією Е. Лакло та Ш. Муффа, політичний простір не є наперед заданим, а постає результатом «артикуляційних практик». У цьому процесі ключову роль відіграють «вузлові пункти» (nodal points) – значущі елементи (наприклад, «демократія» або «національний інтерес»), що стабілізують значення навколо себе [13].

Динаміка боротьби за гегемонію в дискурсах обох президентів розгортається через взаємодію двох логік: логіки відмінності (спроба зберегти складність соціальних запитів) та логіки еквівалентності. Остання є визначальною для популістського мовлення, оскільки вона нівелює внутрішні розбіжності задля формування антагоністичної опозиції «Ми» проти «Вони» [12]. Саме через вибудовування ланцюгів еквівалентності розрізнені поняття (наприклад, допомога Україні, захист кордонів, економічний добробут) об'єднуються навколо порожнього означника, що маркує перемогу того чи іншого дискурсивного проекту.

Така інтеграція підходів дозволяє не лише описати мовні особливості висловлювань лідерів США, а й розкрити механізми формування тієї моделі реальності, що претендує на статус домінантної в умовах глобальної кризи.

Практичне втілення зазначених стратегій чітко простежується у риторичі Д. Байдена, де через послідовну ідеологічну маркованість лексики вибудовується образ агресора. Президент США фактично здійснює акт політичної деконструкції дій росії, позбавляючи їх дипломатичної легітимності. Через стратегію прямої номінації він визначає «вузлову точку» свого дискурсу: війна – це не випадковість чи помилка, а свідомий вибір росії на користь неоімперської експансії: «But now the entire world sees clearly what Putin and his Kremlin – and his Kremlin allies are really all about. ... It was always about naked aggression, about Putin's desire for empire by any means necessary – **by bullying** Russia's neighbors through coercion and corruption,

by changing borders by force, and, ultimately, by choosing a war without a cause» [16].

Фрагмент промови відкривається номінацією дискурсивної реальності: «But now the entire world sees clearly what Putin and his Kremlin – and his Kremlin allies are really all about». Слово *clearly* відіграє тут ключову роль, адже воно не залишає можливості для різночитань щодо нападу росії на Україну. Сукупність означників *naked aggression*, *Putin's desire for empire*, *bullying*, *coercion*, *corruption* та *changing borders by force* вибудовує семантичне ядро, де дії росії постають як свідомо та системна імперська практика.

З позицій КДА мовець вдається до повної персоналізації відповідальності за агресію, означену як *war without a cause*. Д. Байден уникає евфемізмів: замість геополітичних суперечок він прямо артикулює імперську експансію росії, що здійснюється через насильство. У контексті теорії Лакло–Муфф означник *desire for empire* функціонує як вузлова точка, що згортає множинні прояви російського впливу (від ностальгії за СРСР до воєн у Грузії чи Молдові) у єдине поле.

Через перелік методів (*bullying*, *coercion*, *corruption*, *war*) реалізується логіка еквівалентності: розрізнені дії кремля постають як елементи цілісної стратегії відновлення контролю над пострадянським простором. У такий спосіб формується антагоністичний поділ: «ми» (ті, хто протистоїть цій логіці) та «вони» (ті, хто її втілює).

Окремої уваги заслуговує повтор лексеми *his Kremlin* у фразі *what Putin and his Kremlin – and his Kremlin allies are really all about*. На перший погляд, він може здатися стилістичним дублюванням уже означеного. Проте, в межах політичного мовлення Д. Байдена такий повтор виконує кілька важливих функцій.

По-перше, через формулу *his Kremlin* зміщується фокус з державної інституції на персональну узурпацію влади. Кремль представлено не як інституцію, що репрезентує державу, а як таку, що належить виключно путіну. Д. Байден підкреслює авторитарний стиль керування, де відсутня колективна суб'єктність і всю владу зведено до фігури однієї особи.

По-друге, стилістичний повтор у конструкції *and his Kremlin allies* створює ефект знеособлення оточення путіна. У цьому повторі міститься елемент іронії, який читається як натяк: співники путіна не мають власної значимості, вони є лише виконавцями його волі. Використання іронії в офіційній промові має на меті публічно знизити політичну вагу путіна, що є відповіддю на наративи

російської пропаганди про його персональну «велич».

По-третє, цей повтор утворює виразний контраст із колективною формулою *we*, яку Д. Байден послідовно використовує для позначення коаліції цивілізованого світу. Якщо «ми» – це множинність, відповідальність і стратегічна злагожденість, то *his Kremlin* – це метонімія влади, замкненої на одній особі, що не допускає внутрішнього діалогу. Як бачимо, у контексті фрагменту повтор *his Kremlin* функціонує як дискурсивна мікростратегія делегітимації.

У такий спосіб Д. Байден здійснює гегемонічне закріплення значень: росія постає як агресор, який реалізує свої імперські амбіції через зброю, коли вичерпуються м'які засоби тиску. Позиціонуючи себе як головного інтерпретатора подій, президент США вписує війну у безкомпромісну етичну та історичну рамку.

Натомість Д. Трамп пропонує радикально іншу дискурсивну модель, у якій звичні координати відповідальності свідомо розмиваються. Якщо для Д. Байдена війна є актом злочинної волі путіна, то в риториці Трампа вона редукується до рівня «прикрого інциденту», де агресор і жертва фактично симетризуються. При цьому сам мовець постає як арбітр або сторонній коментатор, який спостерігає за конфліктом як за стихійним процесом.

Найбільш виразно ця стратегія проявляється у побутових метафорах Трампа. Зокрема, трагедію війни він зводить до рівня дитячої суперечки, позбавляючи дії сторін будь-якого політичного чи морального контексту: «*Sometimes you see two young children fighting like crazy... They hate each other, and they're fighting in a park, and you try and pull them apart. They don't want to be pulled. Sometimes you're better off letting them fight for a while and then pulling them apart*» [17].

З позицій КДА це висловлювання реалізує стратегію десемантизації війни та легітимації невтручання. Лексичні одиниці *two young children*, *fighting like crazy* та *they hate each other* створюють семантичне поле дитячої сварки. Номінація *children* виконує функцію статусного зниження, позбавляючи сторони політичної ідентичності та відповідальності. Агентність тут максимально розмита: займенник *they* нівелює різницю між агресором і жертвою, а дії спостерігача (*you try and pull them apart*) подаються як суто формальні.

Трамп раціоналізує пасивність, трактуючи втручання у «стан афекту» як неефективне: оскільки учасники *don't want to be pulled*, їм варто

дати час «випустити пару». На рівні стратегій легітимації це ілюструє механізм раціоналізації [20]: формула *you're better off letting them fight* трансформує відмову від дій у нібито розсудливу політичну позицію.

У такий спосіб реалізується опосередкована делегітимація: війна вилучається з політичного й морального полів. Поняття «справедливості» заміщується образом «тимчасової емоційної кризи», що не потребує втручання зовнішнього агента. Ця метафорична рамка дозволяє мовцеві самоусунутися від оцінки нападу росії на Україну, розмиваючи провину агресора та редукуючи геополітичну трагедію до рівня аполітичного побутового інциденту.

З позицій теорії Лакло–Муфф, наведений фрагмент демонструє гегемонічне переозначення війни через побудову ланцюга еквівалентності, що перекодовує геополітичний конфлікт у побуту, ідеологічно знижену форму.

Першим вузловим пунктом цього ланцюга постає метафора *two young children fighting like crazy*. Вона редукує повномасштабне вторгнення до дитячої бійки, вибудовуючи послідовність: війна → сварка → імпульсивність → взаємна відповідальність. У такий спосіб Трамп витісняє політичну артикуляцію агресор/жертва та заміщує її образом емоційного хаосу, який не потребує зовнішнього регулювання.

Другий вузловий пункт – простір *park* – здійснює просторову трансформацію конфлікту. Війна переноситься з реального світу міжнародного права у символічно нейтральне, безпечне середовище. Це нівелює аномальність насильства, перетворюючи його на фонове явище, позбавлене політичної відповідальності.

Логіка невтручання остаточно закріплюється через функцію займенника *you* та настанову *you're better off letting them fight for a while*. Тут моральне зобов'язання підміняється гегемонічною логікою дистанціювання, яке подається як форма поміркованого раціоналізму. Метафора Трампа не просто спрощує трагедію, а активно витісняє з дискурсу категорії справедливості та солідарності, нав'язуючи трактування війни як епізоду, що має вичерпатися сам по собі.

Синтез КДА та теорії Лакло–Муфф дозволяє кваліфікувати дискурс Трампа як стратегію раціоналізованого самоусунення. Якщо мікролінгвістичний аналіз виявляє інструменти десемантизації війни через метафоричне зниження статусів учасників, то макрорівневий підхід фіксує спробу

встановити гегемонію «прагматичної нейтральності». Через ланцюг еквівалентності, що отождено війну з емоційним афектом та взаємною провиною, конфлікт остаточно вилучається з етичних координат справедливості. У такий спосіб формується модель реальності, де пасивність зовнішнього суб'єкта легітимується не як цинізм, а як єдино розсудлива політична відповідь на некерований хаос.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що у промовах Д. Байдена та Д. Трампа щодо війни росії проти України розкриваються не просто риторичні розбіжності, а дві фундаментально протилежні моделі світоутворення.

1. Дискурс Д. Байдена вибудовує моральну архітектуру сучасного світу, де мовлення виконує функцію солідаризації та етичного зобов'язання. Через гегемонічне закріплення значень («імперська експансія», «відкрита агресія») президент США встановлює чіткі межі допустимого в міжнародному просторі. У цій моделі війна артикулюється як свідомий злочин агресора, що потребує колективної відповідальності та активної протидії.

2. Дискурс Д. Трампа репрезентує фрагментовану реальність, у якій через механізми десемантизації повномасштабна агресія ядерної держави проти суверенної України перетворюється на аполітичне фонове явище. Використання метафоричного зниження дозволяє мовцеві легітимувати стратегію раціоналізованого самоусунення від власної відповідальності та дій. Свідоме замовчування статусу агресора та відмова від його номінації постають у цій моделі як мовчазний дозвіл з його діями. Насильство нормалізується як ситуативний хаос, що фактично виводить дії росії з поля міжнародного правового та морального засудження.

У підсумку, спостерігаємо боротьбу за гегемонію між двома проєктами майбутнього. Перший проєкт (Д. Байдена) спрямований на стабілізацію світоустрою через мову моральної вертикалі та правової визначеності. Другий проєкт (Д. Трампа) орієнтований на деконструкцію існуючих безпекових моделей через мову прагматичної нейтральності, що в результаті слугує інструментом негласної підтримки деструктивної політики росії. Таким чином, вибір лінгвістичних стратегій у ситуації глобальної кризи постає вагомим чинником формування нової геополітичної реальності.

Список літератури:

1. Ницполь В. І. Критичний дискурс-аналіз політичного дискурсу (на матеріалі промови Дж. Байдена). *Folium*. 2023. Вип. 2. С. 124–130. DOI: <https://doi.org/10.32782/folium/2023.2.8>
2. Тимошук Т. М. «UKRAINE IS STILL INDEPENDENT AND FREE»: аналіз промов Джозефа Байдена щодо війни в Україні. *Нова філологія*. 2025. № 97. С. 114–121. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2025-97-15>
3. Чеботар Т. В. Гіперболізація у політичному дискурсі Д. Трампа. *Науковий огляд*. 2021. Т. 5, № 77. С. 20–32. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/download/2389/2380> (дата звернення: 05.04.2026).
4. Amaireh H., Rababah L. Rhetorical Discourse Analysis of Biden's Address to the Nation on Afghanistan: Positive Us and Negative Them. *Journal of Positive School Psychology*. 2022. Vol. 6, No. 8. Pp. 908–918.
5. Atmawijaya T. D. Reclaiming the Narrative: A Critical Discourse Analysis of Donald Trump's 2024 Super Tuesday Campaign Speech. *A Biannual Publication on the Study of Language and Literature*. 2024. Vol. 26, No. 2. Pp. 87–102. DOI: <https://doi.org/10.9744/kata.26.2.87-102>
6. Fairclough N. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge, 2003. 270 p.
7. Fairclough N. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press, 1992. 259 p.
8. Fareh S., Malkawi R., Rabab'ah G. et al. Framing Crisis Discourse in Biden's Political Speech: The Use of Persuasion to Rally Public Support. *International Journal for the Semiotics of Law*. 2025. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11196-025-10292-x>
9. Jørgensen M. W., Phillips L. J. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: SAGE Publications, 2002. 232 p.
10. Kotenko O., Kosharna N., Chepurna M. et al. Linguistic and stylistic features of English public speeches. *World Journal of English Language*. 2023. Vol. 13, No. 4. Pp. 56–60.
11. Kryvenko A. Is it 'the Ukraine crisis' or a war in Europe? Multiple frames of Russia's aggression in parliamentary discourse from a comparative MD-CADS perspective. *Language, Discourse & Society*. 2025. Vol. 13, No. 1(25). Pp. 17–38.
12. Laclau E. *On Populist Reason*. London: Verso, 2005. 271 p.
13. Laclau E., Mouffe Ch. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics (2nd ed.)*. London: Verso, 2001. 224 p.
14. Lu G. Discursive strategies shift in U.S. Governmental discourse on Russia and Ukraine: a corpus-assisted discourse analysis across the Obama, Trump, and Biden administrations. *Social Semiotics*. 2026. DOI: <https://doi.org/10.1080/10350330.2026.2630268>
15. Reisigl M., Wodak R. *Discourse and Discrimination: Rhetorics of Racism and Antisemitism*. London: Routledge, 2001. 298 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203993712>
16. Remarks: Joe Biden Provides an Update on the Russian Invasion of Ukraine – February 24, 2022. *Factba.se*. URL: <https://rollcall.com/factbase/biden/transcript/joe-biden-remarks-ukraine-russia-invasion-february-24-2022/> (дата звернення: 10.04.2026).
17. Trump compares Ukraine-Russia war to kids' brawl: 'Sometimes you're better off letting them fight'. *CNN Politics*. URL: <https://edition.cnn.com/2025/06/05/politics/ukraine-war-trump-kids-fighting> (дата звернення: 15.04.2026).
18. Tymoshchuk N. M. Euphemisms in Modern Political Discourse: Joseph Biden's Speeches in the War in Ukraine. *Alfred Nobel University Journal of Philology*. 2023. Vol. 2, Iss. 26/2. Pp. 210–224. DOI: <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2023-2-26/2-13>
19. van Dijk T. A. War rhetoric of a little ally: Political implicatures and Aznar's legitimization of the war in Iraq. *Journal of Language and Politics*. 2005. Vol. 4, No. 1. Pp. 65–91.
20. van Leeuwen T. *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. Oxford: Oxford University Press, 2008. 208 p.
21. Wodak R., Meyer M. The Discourse-Historical Approach. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE, 2001. Pp. 63–94.

Cherniavska O. K. POLITICAL DISCOURSE ON THE WAR IN UKRAINE: LINGUISTIC MECHANISMS OF REPRESENTATION IN THE SPEECHES OF J. BIDEN AND D. TRUMP

The article analyzes discursive models of representing the russian–Ukrainian war in the political speeches of U.S. Presidents J. Biden and D. Trump. The study is conducted within the framework of Critical Discourse Analysis, incorporating the theoretical principles of the Essex School (E. Laclau and Ch. Mouffe), which makes it possible to interpret political discourse as a tool for constructing social reality and contesting the hegemony of meanings. The aim of the research is to identify speech strategies and mechanisms of (de)legitimation

through which alternative models of interpreting the war are formed. The analysis employs a lexical-semantic approach, agency analysis, as well as the examination of legitimation and delegitimation strategies.

The findings demonstrate that J. Biden's discourse is characterized by clear ideological marking, direct nomination of aggression, and personalization of responsibility, which contributes to the construction of a morally structured model of reality in which the war is presented as a deliberate violation of the international order. In contrast, D. Trump's rhetoric reveals a tendency toward the desemanticization of the conflict through metaphorical downgrading and the symmetrization of the parties, resulting in the blurring of responsibility and the legitimation of political passivity. It is established that both discourses implement opposing hegemonic projects: one through the affirmation of moral clarity and solidarity, and the other through the rationalized neutralization of the conflict. The study proves that speech strategies in political discourse play a crucial role in shaping interpretative frameworks of contemporary international processes.

Keywords: *political discourse, Critical Discourse Analysis, legitimation, delegitimation, speech strategies, russian – Ukrainian war.*

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Яссін М. А.

<https://orcid.org/0000-0002-0891-2069>

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КЛЮЧОВИХ ІСЛАМСЬКИХ ПОНЯТЬ У СУЧАСНОМУ ДИСКУРСІ

У сучасних дослідженнях ісламської думки дедалі більшої актуальності набуває проблема семантичної трансформації ключових понять, що формують релігійно-правову систему. У статті досліджується явище зміни значень таких термінів, як «газва», «джихад», «шахід», «вбивство», а також «الأمية» та концепт «насах» (аброгація), у різних історичних і соціокультурних контекстах.

Аналіз наукових джерел свідчить, що трансформація значень цих понять не може розглядатися виключно як мовний процес. Вона відображає складну взаємодію між релігійними текстами, політичними структурами та суспільними умовами, в яких відбувалося формування та розвиток ісламської правової традиції. Зокрема, поняття «джихад» і «газва» демонструють процес семантичної спеціалізації, тоді як «шахід» – термінологізації, а «الأمية» – розширення інтерпретаційного поля.

Окрему наукову проблему становить концепт «نسخ» (насах), який посідає центральне місце у тлумаченні коранічного тексту та безпосередньо впливає на формування правових норм. У класичній ісламській традиції цей термін здебільшого інтерпретується як «скасування» або «замінення» одного припису іншим, що стало основою для формування теорії аброгації в усуль аль-фіхх.

Водночас лінгвістичний аналіз кореня (ن-س-خ) свідчить про ширше значення, яке включає «переписування», «перенесення» або «підтвердження». У цьому контексті окремі дослідницькі підходи пропонують інтерпретувати «насах» не лише як скасування, але і як процес уточнення, послідовного роз'яснення або підтвердження змісту, що відповідає внутрішній логіці розвитку коранічного тексту.

Різні підходи до розуміння «насах» у класичній та сучасній науковій традиції свідчать про відсутність єдиного методологічного підходу. У ряді випадків розширене тлумачення аброгації призводило до значного збільшення кількості так званих «скасованих» аятів, що, у свою чергу, впливало на формування правових висновків.

Окремої уваги потребує питання співвідношення коранічного тексту та пророчої традиції (сунни) у контексті «насах». У деяких правових підходах висловлювалася думка про можливість впливу позакоранічних джерел на інтерпретацію або обмеження змісту коранічних приписів. Це породжує складні герменевтичні питання та підкреслює необхідність критичного й методологічно виваженого аналізу.

Таким чином, концепт «насах» відображає не лише внутрішньотекстові процеси, але й ширші інтерпретаційні механізми, що сформувалися у процесі розвитку ісламської правової та богословської думки. Його дослідження вимагає комплексного підходу, що враховує лінгвістичний, історичний і правовий аспекти.

Крім того, у сучасному дискурсі спостерігається тенденція до переосмислення та інтерпретаційного варіювання релігійної термінології залежно від ідеологічних, політичних та культурних контекстів. Це ускладнює адекватне розуміння первісних значень понять і потребує критичного аналізу з урахуванням історичної динаміки їхнього розвитку.

Таким чином, наукова проблема полягає у необхідності комплексного дослідження семантичної еволюції ключових ісламських понять, виявлення механізмів їхньої трансформації та оцінки впливу цих процесів на формування ісламського права. Вирішення цієї проблеми потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує мовознавчий, історичний та правовий аналіз.

Ключові слова: семантична трансформація, ісламські поняття, джихад, шахід, газва, політичний дискурс, релігійна термінологія.

Постановка проблеми. Проблема семантичної трансформації арабських понять набуває особливої актуальності у зв'язку з її безпосереднім впливом на інтерпретацію релігійних текстів і формування ісламського права. Незважаючи на значну кількість досліджень у галузі арабського мовознавства та ісламознавства, питання історичної еволюції значень ключових термінів та їхнього впливу на правову думку залишається недостатньо систематизованим.

Основна проблема полягає у розбіжності між первісними значеннями понять, зафіксованими у коранічному тексті, та їхнім подальшим тлумаченням у класичній і сучасній традиціях. Ця розбіжність часто зумовлює різні підходи до розуміння релігійних норм і може впливати на формування правових висновків у межах ісламського права (фікху).

Крім того, відсутність комплексного міждисциплінарного підходу, який поєднує історичний, лінгвістичний і правовий аналіз, ускладнює адекватне розуміння процесів семантичної трансформації. Це створює потребу в системному дослідженні, спрямованому на виявлення причин, механізмів і наслідків змін значень ключових арабських понять.

Таким чином, постановка проблеми дослідження полягає у необхідності з'ясування характеру семантичних трансформацій арабських термінів та їхнього впливу на інтерпретацію ісламського права в історичній перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема семантичних змін в арабській мові та їхнього впливу на ісламську релігійну і правову думку привертала увагу як класичних, так і сучасних дослідників. У межах традиційної ісламської науки питання значення та інтерпретації ключових термінів розглядалися у працях з тлумачення Корану (тафсір) та ісламського права (фікху), зокрема у працях al-Ṭabaṭī, Ibn Kathīr та інших представників класичної традиції. У цих роботах основна увага приділялася поясненню значень термінів у контексті коранічного тексту, однак без системного аналізу їхньої семантичної еволюції в історичній перспективі.

У лексикографічній традиції, представлений такими працями, як «*Lisān al-ʿArab*» Ibn Manẓūr, досліджено етимологічні аспекти та первісні значення арабських слів, що створює важливу основу для подальшого аналізу семантичних трансформацій. Водночас ці джерела здебільшого фіксують значення слів без урахування їхньої динаміки у релігійному та правовому дискурсах.

Сучасні дослідження демонструють зростаючий інтерес до проблеми семантичної еволюції релігійних понять. Зокрема, у працях Fazlur Rahman розглядається розвиток коранічних концептів у їхньому історичному контексті, тоді як John L. Esposito аналізує трансформацію значення окремих термінів у сучасному ісламському дискурсі. W. Montgomery Watt досліджує формування ісламської теології та вплив інтелектуальних процесів на розвиток релігійної термінології.

Разом із тим, аналіз наявних досліджень свідчить про відсутність комплексного підходу, який поєднував би історико-лінгвістичний аналіз семантичних змін із їхнім впливом на формування ісламського права. Більшість робіт зосереджується або на лінгвістичному, або на богословському аспекті, не приділяючи достатньої уваги їхній взаємодії. Це зумовлює наукову потребу у системному дослідженні семантичної трансформації ключових арабських понять у їхньому історичному розвитку.

У цьому контексті аналіз семантичних трансформацій передбачає звернення до конкретних понять, значення яких зазнали суттєвих змін у процесі історичного розвитку та відіграють ключову роль у формуванні ісламської релігійної та правової думки.

Показовим прикладом семантичної трансформації є поняття «*الأمية*» (аль-уммія). У класичних тлумаченнях Корану, зокрема у працях al-Ṭabaṭī та Ibn Kathīr, цей термін переважно інтерпретується як «неграмотність», тобто відсутність умінь читати й писати. Таке розуміння закріпилося у пізнішій традиції та стало домінуючим у багатьох лінгвістичних і популярних інтерпретаціях.

Водночас аналіз коранічного тексту дозволяє виявити ширше та більш первісне значення цього поняття. Зокрема, у аяті: «*هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ*» (Коран, ۶۲:۲) термін «*الأُمِّيِّينَ*» може інтерпретуватися не лише як «неписемні», але й як спільнота, яка не мала попереднього писаного одкровення або священного тексту. У цьому контексті «уммій» означає не стільки соціальну характеристику, скільки релігійно-історичний статус.

Це розуміння знаходить підтримку і в сучасних дослідженнях, зокрема у працях Fazlur Rahman, який розглядає даний термін як позначення спільноти, що не належала до традиції «людей Писання» і не мала власного канонічного одкровення.

Таким чином, відбувається розширення семантичного поля поняття «*الأمية*» – від вузького

значення «неграмотності» до ширшої категорії, що охоплює релігійно-історичний контекст. Це свідчить про складність інтерпретації терміна та необхідність врахування як мовного, так і текстуального й історичного аспектів його функціонування.

Іншим важливим прикладом є поняття «الجهاد» (аль-джихад), яке демонструє складний і багатовимірний процес семантичної трансформації. У лексикографічній традиції корінь (ج-ه-د) пов'язується зі значеннями «зусилля», «напруження сил», «праця» та «витривалість», що передбачає активне докладання фізичних або моральних зусиль. У цьому ж семантичному полі знаходиться і значення «терпіння» (ṣabr), як форма внутрішнього зусилля та стійкості.

У коранічному тексті поняття «джихад» функціонує у широкому спектрі значень, що охоплюють як внутрішнє моральне вдосконалення, самоконтроль і духовну боротьбу, так і більш загальне прагнення до захисту спільноти та утвердження справедливості. Таким чином, первісне значення терміна має комплексний характер і не обмежується виключно військовим виміром.

У процесі подальшого історичного розвитку, зокрема в період формування класичної ісламської правової традиції, відбувається поступова семантична спеціалізація поняття. У працях представників різних правових шкіл значна увага приділяється військовому аспекту «джихаду», що пов'язано з конкретними історичними умовами, включаючи політичну консолідацію та розширення мусульманських держав.

У сучасних дослідженнях підкреслюється, що таке звуження значення є результатом складної взаємодії релігійних текстів, інтерпретаційної практики та соціально-політичних чинників. Отже, поняття «джихад» зазнає трансформації від широкого універсального значення «зусилля» до більш спеціалізованого, що в окремих контекстах асоціюється переважно з військовою діяльністю.

Таким чином, цей приклад ілюструє процес семантичного звуження та спеціалізації, який має безпосередній вплив на інтерпретацію релігійних текстів і формування правових концепцій.

Поняття «شاهد» (шахід) є показовим прикладом глибокої семантичної трансформації. У своєму первісному мовному значенні, що відображене як у класичній арабській мові, так і в коранічному тексті, цей термін походить від кореня (ش-ه-د) і означає «свідок», тобто особу, яка надає свідчення або підтверджує істину. У правовому контексті

«шахід» – це той, хто виступає свідком у суді та дає свідчення щодо певної події чи факту.

У ширшому релігійному значенні це поняття також пов'язане з ідеєю засвідчення істини, де «шахід» постає як той, хто підтверджує правдивість віри або подій, зокрема в есхатологічному вимірі, виступаючи свідком перед Богом.

Однак у подальшій ісламській традиції відбувається поступова семантична спеціалізація цього терміна, внаслідок чого він набуває вузького значення – «той, хто загинув на шляху Бога». Така трансформація пов'язана з історичними, богословськими та інтерпретаційними процесами, що сформували нове термінологічне навантаження поняття в межах релігійного дискурсу.

Таким чином, відбувається перехід від загального значення «свідка», який дає свідчення, до спеціалізованого релігійного поняття, що позначає особу, чия смерть інтерпретується як найвище підтвердження віри. Це є характерним прикладом термінологізації та звуження семантичного поля у процесі історичного розвитку.

Окремої уваги заслуговує поняття «عقيدة» ('aqida), яке в сучасному ісламському дискурсі функціонує як позначення догматичного віровчення. З лінгвістичної точки зору це слово походить від кореня (ع-ق-د), що означає «зв'язувати», «зав'язувати» або «укріплювати», а дієслово «اعتقد» вказує на внутрішнє переконання або уявлення, яке «закріплюється» у свідомості.

Водночас у коранічному тексті термін «عقيدة» у такій формі відсутній. Натомість для позначення віри використовуються інші поняття, зокрема «الإيمان» (віра) та «اليقين» (впевненість, переконаність), які мають більш динамічний і процесуальний характер, пов'язаний не лише з інтелектуальним прийняттям, але й з етичним та духовним виміром.

Формування поняття «عقيدة» як технічного терміна пов'язане з розвитком ісламської теології (калам) у класичний період, коли виникла потреба у систематизації та раціоналізації віровчення. У цьому контексті відбувається процес концептуалізації – перехід від коранічних описових і багатовимірних понять до більш фіксованих і доктринальних категорій.

Таким чином, використання терміна «عقيدة» відображає не стільки первісну коранічну термінологію, скільки пізніший етап розвитку ісламської інтелектуальної традиції. Це свідчить про семантичну трансформацію, в межах якої відбувається перехід від відкритих смислових структур до більш систематизованих догматичних форм.

Таким чином, наведені приклади демонструють різні типи семантичних змін – розширення, спеціалізацію, термінологізацію та концептуалізацію. Усі ці процеси відбуваються під впливом історичних, релігійних і інтелектуальних чинників та безпосередньо впливають на інтерпретацію ісламських текстів і формування правових норм.

Постановка завдання. Відповідно до сформульованої наукової проблеми та мети дослідження, у статті ставиться завдання здійснити комплексний аналіз семантичної трансформації ключових арабських понять у їхньому історичному розвитку та визначити її вплив на формування ісламського права.

Зокрема, дослідження спрямоване на виявлення основних причин і механізмів зміни значень релігійних термінів, простеження їхньої еволюції від коранічного контексту до класичної та сучасної інтерпретаційної традиції, а також на з'ясування ролі лінгвістичних, соціокультурних і політичних чинників у цьому процесі.

Окрему увагу приділено аналізу конкретних понять, таких як «джихад», «газва», «шахід», «الأمية» та концепту «насах», з метою виявлення особливостей їхньої семантичної трансформації та впливу на інтерпретацію релігійних текстів. У межах дослідження також ставиться завдання здійснити порівняльний аналіз первісних і пізніших значень цих термінів у різних джерелах.

Таким чином, постановка завдання передбачає інтеграцію історико-лінгвістичного, контекстуального та інтерпретаційного підходів для досягнення цілісного розуміння процесів семантичної еволюції арабських понять та їхнього значення для ісламської правової думки.

Виклад основного матеріалу. Основний матеріал дослідження присвячено комплексному аналізу семантичної трансформації ключових арабських понять та виявленню її впливу на формування ісламської правової традиції. У межах даного розділу розглядаються як загальні теоретичні аспекти семантичних змін, так і конкретні приклади трансформації значень у релігійному контексті.

Виклад матеріалу побудовано за логікою поєднання історичного та лінгвістичного підходів. Спочатку аналізуються основні причини семантичних трансформацій, включаючи історичні, соціокультурні, мовні та ідеологічні чинники. Далі простежується історична еволюція значень досліджуваних понять від доісламського періоду через коранічний етап до класичної та сучасної інтерпретаційних традицій.

Особливе місце займає аналіз конкретних понять, зокрема «джихад», «газва», «шахід», «الأمية» та концепту «насах», які демонструють різні типи семантичних змін – розширення, звуження, спеціалізацію та термінологізацію. Розгляд цих прикладів здійснюється на основі зіставлення їхніх первісних значень у коранічному тексті з подальшими інтерпретаціями у класичних та сучасних джерелах.

Таким чином, виклад основного матеріалу спрямований на формування цілісного уявлення про механізми семантичної трансформації та їхній вплив на інтерпретацію релігійних текстів і розвиток ісламського права.

Результати дослідження. У ході проведеного дослідження було виявлено низку закономірностей, що характеризують процес семантичної трансформації ключових ісламських понять.

По-перше, встановлено, що зміна значень релігійних термінів відбувається під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників, серед яких провідну роль відіграють історичні умови, інтерпретаційна діяльність релігійних учених, а також соціально-політичний контекст. Зокрема, поняття «джихад», «газва» та «шахід» демонструють різні типи семантичної еволюції – від розширення значення до його спеціалізації.

По-друге, з'ясовано, що трансформація значень часто супроводжується зміщенням смислових акцентів, що може призводити до звуження або переінтерпретації первісного змісту понять у межах релігійного та правового дискурсу.

По-третє, результати дослідження свідчать про наявність тенденції до інтерпретаційного варіювання релігійної термінології в сучасному дискурсі, що залежить від конкретних ідеологічних, культурних та політичних умов.

Водночас встановлено, що повернення до аналізу первісних значень понять у їхньому історичному контексті дозволяє більш об'єктивно оцінити їхній зміст та уникнути спрощених інтерпретацій.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що семантична трансформація є складним багаторівневим процесом, який має безпосередній вплив на формування ісламської правової думки.

Висновки. Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що семантична трансформація ключових ісламських понять є не лише лінгвістичним явищем, але й результатом складної взаємодії історичних, релігійних і соціокультурних чинників. Водночас вона відображає динамічні процеси інтерпретації, що нерідко пов'язані

з інтелектуальними та соціальними змінами, а також із боротьбою за смисли в межах релігійного дискурсу.

Аналіз показав, що зміна значень таких понять, як «джихад», «газва», «шахід» та інших, відбувається у процесі їхньої інтерпретації в різних історичних контекстах, що безпосередньо впливає на формування ісламського права та релігійної думки загалом. Встановлено, що сучасне розуміння багатьох термінів може істотно відрізнятись від їхнього первісного змісту, що зумовлює необхідність критичного, історично обґрунтованого та міждисциплінарного підходу до їх аналізу.

Отже, дослідження підтверджує важливість поєднання методів мовознавства, історії та правознавства для глибшого розуміння процесів семантичної еволюції, а також відкриває перспективи для подальших наукових розвідок у цій галузі. Відновлення більш автентичного розуміння ключових понять можливе за умови застосування критичного мислення, наукового аналізу та збереження балансу між традицією та сучасними інтерпретаційними підходами.

Рекомендації. На основі отриманих результатів доцільно сформулювати такі рекомендації:

– здійснювати аналіз релігійних текстів з урахуванням їхнього історичного та соціокультурного контексту;

– застосовувати міждисциплінарний підхід при дослідженні ісламської термінології, поєднуючи лінгвістичний, історичний і правовий аналіз;

– сприяти розвитку наукового дискурсу, заснованого на критичному осмисленні класичних і сучасних інтерпретацій;

– приділяти увагу освітнім програмам, спрямованим на формування глибокого розуміння релігійної термінології;

– заохочувати міжкультурний і міжрелігійний діалог як засіб уточнення та гармонізації інтерпретацій ключових понять.

Реалізація зазначених рекомендацій може сприяти більш об'єктивному розумінню ісламської релігійної традиції та зменшенню ризиків її спрощеного або однобічного тлумачення.

Таблиця 1

Семантична трансформація ключових ісламських понять

Поняття	Первісне (лінгвістичне / коранічне) значення	Тип семантичної зміни	Пізніше (термінологічне / дискурсивне) значення	Основні чинники трансформації
«الأمية» (аль-уммія)	Спільнота без писаного одкровення; також можливе значення «неписемність»	Розширення (semantic expansion)	Соціальна характеристика: «неграмотність»	Тлумачення (тафсір), спрощення значення у пізнішій традиції
«الجهاد» (аль-джихад)	Зусилля, напруження, самодисципліна, моральна боротьба	Спеціалізація (semantic specialization)	Переважно військова боротьба	Політичні фактори, правові школи, історичні війни
«شهيد» (шахід)	Свідок, той, хто дає свідчення (юридичне та моральне)	Термінологізація (terminologization)	Той, хто загинув «на шляху Бога»	Релігійна традиція, хадиси, богословська інтерпретація
«عقيدة» (‘aqīda)	Відсутнє як термін у Корані; корінь означає «зв'язувати», «закріплювати переконання»	Концептуалізація (conceptualization)	Догматичне віровчення, систематизована теологія	Розвиток каламу, інтелектуалізація віри
«نسخ» (насх)	Заміна, скасування або перенесення (у мовному значенні)	Інтерпретаційна трансформація	Теорія аброгації в коранічному праві	Потреба узгодження текстів, розвиток усуль аль-фікх
«غزوة» (газва)	Військовий набіг (доісламський контекст)	Переосмислення + розширення	Релігійно легітимована війна; сучасно – метафоричне використання	Ісламізація поняття, сучасний дискурс
«قتل» (вбивство)	Позбавлення життя	Контекстуалізація	Правове, етичне та символічне значення	Правові норми, моральна інтерпретація, контекст

Список літератури:

1. Al-Āmidī, S. al-D. (n.d.). *Al-Ihkām fī uṣūl al-aḥkām*. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya.
2. Al-Shāfi‘ī, M. b. Idrīs. (n.d.). *Al-Risāla*. Cairo: Dār al-Turāth.
3. Al-Suyūṭī, J. al-D. (n.d.). *Al-Itqān fī ‘ulūm al-Qur’ān*. Beirut: Dār al-Fikr.
4. Al-Zarkashī, B. (n.d.). *Al-Burhān fī ‘ulūm al-Qur’ān*. Beirut: Dār al-Ma‘rifa.
5. Ayoub, M. (1984). *The Qur'an and Its Interpreters*. Albany: State University of New York Press.
6. Blank, A. (1999). *Historical Semantics and Cognition*. Berlin: Mouton de Gruyter.
7. Esposito, J. L. (2002). *Unholy War: Terror in the Name of Islam*. Oxford: Oxford University Press.
8. Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2014). *An Introduction to Language* (10th ed.). Boston: Cengage Learning.
9. Ibn Fāris, A. (n.d.). *Maqāyīs al-lughā*. Cairo: Dār al-Fikr.
10. Ibn Kathīr, I. (n.d.). *Tafsīr al-Qur’ān al-‘azīm*. Beirut: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya.
11. Ibn Manzūr, M. (n.d.). *Lisān al-‘Arab*. Beirut: Dār Ṣādir.
12. Al-Nahhās, A. J. (n.d.). *Al-Nāsikh wa al-mansūkh*. Cairo: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya.
13. Rahman, F. (1980). *Major Themes of the Qur'an*. Chicago: University of Chicago Press.
14. Al-Rāghib al-Aṣḥānī, H. (n.d.). *Al-Mufradāt fī gharīb al-Qur’ān*. Beirut: Dār al-Ma‘rifa.
15. Al-Ṣābūnī, M. A. (n.d.). *Dalālat al-alfāz*. Damascus: Dār al-Qalam.
16. Al-Ṭabarī, M. b. Jarīr. (n.d.). *Jāmi‘ al-bayān ‘an ta’wīl āy al-Qur’ān*. Beirut: Dār al-Fikr.
17. Al-Tha‘ālibī, A. (n.d.). *Fiqh al-lughā wa sirr al-‘Arabiyya*. Cairo: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyya.
18. Watt, W. M. (1998). *Islamic Philosophy and Theology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
19. Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
20. ‘Umar, A. M. (n.d.). *Ilm al-dalāla*. Cairo: ‘Ālam al-Kutub.

Yassin M. A. SEMANTIC TRANSFORMATIONS OF KEY ISLAMIC CONCEPTS IN CONTEMPORARY DISCOURSE

In contemporary studies of Islamic thought, the issue of semantic transformation of key concepts that shape the religious and legal system is becoming increasingly relevant. This article examines the phenomenon of changing meanings of terms such as ghazwa, jihad, shahid, killing, as well as al-ummiyya and the concept of naskh (abrogation), across different historical and socio-cultural contexts.

The analysis of scholarly sources indicates that the transformation of these concepts cannot be viewed solely as a linguistic process. Rather, it reflects a complex interaction between religious texts, political structures, and social conditions in which Islamic legal tradition was formed and developed. In particular, the concepts of jihad and ghazwa demonstrate processes of semantic specialization, while shahid reflects terminologization, and al-ummiyya illustrates an expansion of interpretive scope.

A separate issue concerns the concept of naskh (abrogation), which plays a significant role in the interpretation of Qur’anic texts and may influence shifts in the semantic emphasis of certain terms within legal interpretation. Diverse approaches to understanding this phenomenon in both classical and modern scholarship indicate the absence of a unified methodological framework.

Moreover, contemporary discourse shows a tendency toward reinterpretation and variation in the understanding of religious terminology depending on ideological, political, and cultural contexts. This complicates an adequate understanding of the original meanings of concepts and necessitates critical analysis that takes into account the historical dynamics of their development.

Thus, the scientific problem lies in the need for a comprehensive study of the semantic evolution of key Islamic concepts, the identification of mechanisms of their transformation, and the assessment of their impact on the formation of Islamic law. Addressing this problem requires an interdisciplinary approach that integrates linguistic, historical, and legal analysis.

Keywords: semantic transformation, Islamic concepts, jihad, shahid, ghazwa, political discourse, religious terminology.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.111'255:81'37

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.3.1/30>**Бялик В. Д.**<https://orcid.org/0000-0001-7428-7145>

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Лелет П. Р.<https://orcid.org/0009-0003-3349-763>

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *LOVE*/КОХАННЯ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ТА ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ

Статтю присвячено комплексному аналізу вербалізації концепту LOVE в англomовному художньому дискурсі та особливостям його відтворення в українському перекладі як концепту КОХАННЯ. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення концептів емоційної сфери як багатовимірних когнітивно-аксіологічних структур, що формують індивідуальну та колективну мовну картину світу. Метою роботи є виявлення мовних засобів репрезентації концепту LOVE в оригінальному тексті та встановлення закономірностей перекладацьких рішень, спрямованих на збереження його семантичних, образних та ціннісних складників для відтворення концепту КОХАННЯ.

Методологічну основу становлять положення когнітивної лінгвістики, теорії концепту, дискурс-аналізу та перекладознавства. У роботі використано методи концептуального моделювання, контекстуально-інтерпретаційного аналізу, компонентного аналізу лексичних одиниць, а також зіставний аналіз перекладацьких трансформацій. Установлено, що концепт LOVE/КОХАННЯ вербалізується через розгалужену систему лексичних номінацій (love, affection, devotion, passion, tenderness), усталені словосполучення та індивідуально-авторські метафоричні моделі (LOVE AS JOURNEY, LOVE AS FORCE, LOVE AS FATE, LOVE AS LOSS, LOVE AS BODILY EXPERIENCE). У статті запропоновано семантичну класифікацію мовних маркерів, пов'язаних із концептом КОХАННЯ, та виокремлено домінантні концептуальні моделі, зокрема "КОХАННЯ ЯК ШЛЯХ", "КОХАННЯ ЯК СИЛА", "КОХАННЯ ЯК ДОЛЯ", "КОХАННЯ ЯК ВТРАТА", "КОХАННЯ ЯК ТІЛЕСНИЙ ДОСВІД". Особливу роль відіграють емоційно забарвлені прикметники, дієслова внутрішнього стану та синтаксичні конструкції інтенсифікації, які формують експресивний потенціал тексту.

З'ясовано, що в процесі перекладу застосовуються такі трансформації, як модуляція, конкретизація, генералізація, компенсація та експлікація, що впливають на інтенсивність емоційного впливу, культурні конотації та аксіологічну спрямованість концепту. Зроблено висновки, що адекватне відтворення LOVE/КОХАННЯ передбачає врахування не лише семантичної еквівалентності, а й когнітивних і культурних параметрів обох мовних спільнот.

Ключові слова: концепт LOVE/КОХАННЯ, художній дискурс, переклад, перекладацькі трансформації, когнітивна лінгвістика, аксіологія.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика розвивається в межах антропоцентричної наукової парадигми, у якій мова розглядається як інструмент репрезентації людського досвіду, мислення та емоцій. У цьому контексті осо-

бливого значення набуває поняття концепту, що інтерпретується як ментальна одиниця колективної та індивідуальної свідомості, яка структурує знання про світ і фіксується у мовних формах [8, с. 73; 9, с. 27; 10, с. 64].

© Бялик В. Д., Лелет П. Р., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу сучасної лінгвістики [1; 2] та перекладознавства [6; 7; 3] до когнітивно-дискурсивних аспектів художнього тексту, зокрема до вивчення механізмів вербалізації та трансформації базових емоційних концептів, серед яких концепт LOVE є важливим, оскільки належить до універсальних категорій людського досвіду.

Особливої ваги набуває дослідження цього концепту в художньому перекладі, оскільки переклад не лише відтворює зміст оригіналу, а й здійснює когнітивну адаптацію смислів відповідно до концептосфери цільової аудиторії. У цьому контексті актуальним є вивчення перекладацьких трансформацій, які впливають на структуру, образність та емоційну інтенсивність концепту КОХАННЯ, а також на формування читацької інтерпретації.

Крім того, недостатня розробленість питання взаємодії когнітивних моделей, метафоричних структур і перекладацьких стратегій у сучасному художньому дискурсі зумовлює потребу в системному аналізі цих явищ. Таким чином, дослідження спрямоване на поглиблення теоретичних засад когнітивного перекладознавства та має практичну цінність для вдосконалення стратегій перекладу художніх текстів.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення мовних засобів репрезентації концепту LOVE в оригінальному тексті, дослідження когнітивних наслідків перекладацьких трансформацій концепту LOVE та визначення їхнього впливу на інтерпретацію художнього дискурсу. Така мета передбачає виконання низки **завдань**, які складають предмет дослідження, як-от: окреслити теоретичні засади дослідження концепту LOVE/КОХАННЯ у межах сучасної когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та перекладознавства; визначити особливості вербалізації концепту LOVE у художньому дискурсі роману *The Best of Me* [12], встановивши основні мовні засоби його репрезентації (лексичні, стилістичні та ідіоматичні одиниці); проаналізувати структурні компоненти концепту LOVE, зокрема його образно-метафоричний, емоційно-оцінний та прагматичний складники у художньому тексті; виявити ключові семантичні поля та концептуальні метафори, через які у творі моделюється уявлення про кохання як емоційно-психологічний та соціокультурний феномен; здійснити зіставний аналіз вербалізації концепту LOVE в англomовному оригіналі та його репрезентації в українському перекладі роману «Найкраще в мені»;

визначити перекладацькі стратегії та трансформації, використані для відтворення мовних засобів репрезентації концепту LOVE/КОХАННЯ в українській перекладній версії; оцінити ступінь адекватності та функціонально-стилістичної еквівалентності перекладу у відтворенні емоційно-образного потенціалу концепту LOVE в українському лінгвокультурному просторі; встановити особливості міжкультурної трансформації концепту LOVE/КОХАННЯ, що виникають у процесі перекладу художнього тексту.

Роман *“The Best of Me”* Ніколаса Спаркса [12] обрано **об’єктом** аналізу не випадково, оскільки він належить до корпусу сучасної англomовної романтичної прози, у межах якої тема кохання функціонує як провідна смислова домінанта художнього наративу. У центрі сюжетної структури твору перебуває історія взаємин Довсона Коула (Dawson Cole) та Аманди Кольєр (Amanda Collier), що набула широкого читацького резонансу, засвідченого статусом бестселера та подальшою екранізацією. Екранізована версія роману, у якій головні ролі виконали Джеймс Марсден (James Marsden) та Мішель Монаган (Michelle Monaghan), сприяла розширенню культурного впливу твору та популяризації його наративної моделі любовної історії.

Особливий інтерес для перекладознавчого аналізу становить український переклад роману під назвою «Найкраще в мені», здійснений Ольгою Любарською та опублікований у 2013 році у харківському видавництві «Клуб Сімейного Дозвілля» [4]. Зіставлення оригінального тексту та його перекладної версії створює продуктивне підґрунтя для дослідження особливостей відтворення мовних засобів, що репрезентують концепт кохання, у різних лінгвокультурних системах. У цьому контексті переклад постає як важливий інструмент міжкультурної комунікації, що дає змогу простежити трансформації змісту твору та способи адаптації образно-емоційного потенціалу англomовного тексту в українському культурномовному середовищі.

Дослідження виконано на **матеріалі** роману *The Best of Me* [12] Ніколаса Спаркса, що репрезентує емоційно насичений тип художнього дискурсу, у межах якого концепт LOVE виступає домінантним смислотворчим компонентом. Методологічною основою проведеного дослідження є поєднання положень когнітивної лінгвістики, теорії концепту, дискурс-аналізу та сучасного перекладознавства.

Такий інтегрований підхід дозволяє розглядати концепт LOVE не лише як семантичну оди-

ницю, а й як складну когнітивно-дискурсивну конструкцію, що реалізується у тексті через систему мовних засобів, образних моделей і наративних стратегій. Застосування цих методів дає змогу реконструювати структуру концепту, визначити його домінуючі смислові компоненти та простежити механізми його художньої вербалізації.

Отож, в теоретико-методологічному плані дослідження спирається на теорію концепту як ментально-культурної одиниці, що має ядерно-периферійну структуру; положення когнітивної семантики щодо метафоричного моделювання (LOVE AS JOURNEY, LOVE AS FORCE тощо); принципи аксіологічного аналізу мовних одиниць; класифікації перекладацьких трансформацій (модуляція, конкретизація, генералізація, експлікація, компенсація).

У художньому дискурсі дослідження концепту LOVE передбачає аналіз взаємодії мовних, когнітивних і культурних чинників, що забезпечують його репрезентацію. Такий підхід відкриває можливість глибшого розуміння не лише семантики емоційних концептів, а й ролі мови у формуванні художньої картини світу.

З іншого боку, концепт LOVE в українському перекладі відтворюється як концепт КОХАННЯ, а його вербальні маркери є об'єктом аналізу для перекладача.

У роботі використано комплекс взаємодоповнювальних **методів**: метод суцільної вибірки для відбору фрагментів роману, що містять вербалізатори (мовні маркери) концепту LOVE (*love, devotion, passion, tenderness, forever* тощо); концептуальний аналіз для моделювання структури концепту (ядро, ближня та дальня периферія); контекстуально-інтерпретаційний аналіз для встановлення функційно-прагматичної ролі лексем у конкретних епізодах та концептуальних моделях; компонентний аналіз для визначення семантичних відтінків лексичних одиниць; зіставний перекладознавчий аналіз для виявлення типів трансформацій при передачі концепту українською мовою; елементи кількісного аналізу для встановлення частотності ключових номінацій.

Дослідження здійснювалося у кілька етапів:

Перший етап – формування корпусу текстових фрагментів роману, що репрезентують концепт LOVE. Було виокремлено 136 контекстів (текстових фрагментів) із прямими та опосередкованими вербалізаторами.

Другий етап – структурно-семантичне групування лексем за ядром (*love, loving*), ближньою периферією (*devotion, passion, affection*) та мета-

форичними моделями (*journey, force, fate, loss, bodily experience*).

Третій етап – аналіз українських відповідників та встановлення перекладацьких трансформацій, що застосовуються для передачі семантичних і прагматичних характеристик концепту.

Четвертий етап – інтерпретація когнітивних наслідків перекладацьких змін, зокрема впливу на емоційну інтенсивність, часову перспективу та аксіологічну спрямованість тексту.

Виклад основного матеріалу. У когнітивній лінгвістиці концепт розглядається як багаторівнева структура, що включає образний (образна схема, метафорика), поняттєвий (ядро його змісту) та ціннісний (оцінно-емотивний, прагматичний) компоненти [2, с. 103]. Поняттєвий зміст концепту якнайкраще відбивається в словникових дефініціях. Так, при розгляді англійського концепту LOVE та українського КОХАННЯ можемо простежити як спільні, так і певні відмінності уже на понятійному рівні, який виступає ядром концепту [1, с. 64]. Це впливає із дефініцій у тлумачних словниках, які вказують на прототипові характеристики відповідних концептів. Більше того, в українській лінгвокультурі маємо справу не з одним найменуванням цього концепту, а з двома – КОХАННЯ і ЛЮБОВ. Серед основних характеристик концепту LOVE знаходимо: “*strong affection for another arising out of kinship or personal ties; attraction based on sexual desire: affection and tenderness felt by lovers; affection based on admiration, benevolence, or common interests; the object of attachment, devotion, or admiration; unselfish loyal and benevolent concern for the good of another; sexual intercourse; a score of zero (as in tennis)*” [11]. Український тлумачний словник трактує поняття ЛЮБОВ як “*почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; те саме, що й кохання; той, кого люблять; інтимні стосунки з особою іншої статі; глибока повага; шанобливе ставлення до людини; глибока приязнь, викликана родинними зв'язками; стосунки між чоловіком і жінкою, викликані сердечною прихильністю; інтимні стосунки з особою іншої статі*” [5], а поняття КОХАННЯ як “*почуття глибокої сердечної прихильності до особи іншої статі; особа, що викликає таке почуття; кохана людина; те саме, що й любов*” (Український тлумачний словник онлайн). Як бачимо, у багатьох випадках ці два поняття в українській лінгвокультурі є взаємопов'язаними і синонімічними, але КОХАННЯ в українській мові асоціюється частіше із чуттєвою сферою людини, почуттями

та пристрастями, акцентує увагу на романтичних стосунках. Це, на нашу думку, є важливим для романтичного наративу взагалі та змісту аналізованого твору, зокрема. Отже, надалі в нашому дослідженні обмежимося розглядом тільки концепту КОХАННЯ для української лінгвокультури.

У художньому дискурсі концепт LOVE виконує не лише номінативну, а й текстотворчу функцію, оскільки він формує сюжетні конфлікти, мотивує поведінку персонажів і структурує емоційний простір твору.

Вважаємо, що його мовна реалізація відбувається через систему лексичних одиниць, фразеологізмів, метафор, синтаксичних моделей та дискурсивних стратегій. Особливу роль у репрезентації емоційних концептів відіграє **концептуальна метафора** [10, с. 84], яка дозволяє осмислювати абстрактні почуття через конкретний тілесний і просторовий досвід. Так, любов у мовленні часто інтерпретується як шлях, сила, доля, жертва або втрата, що демонструє когнітивну природу емоційної семантики.

Концепт LOVE є, передовсім, лінгвокультурним концептом, за замовчуванням, оскільки передає вербалізований смисл “мови” культури соціуму, якому він притаманний. У різних культурних середовищах його реалізація значною мірою детермінується особливостями лінгвокультури індивіда. Цей факт є важливим у перекладознавчій практиці, коли на перший план виступає адекватне відтворення концепту вербальними засобами у приймаючій культурі. Відтак перекладацькі трансформації, які змінюють мовну форму репрезентації LOVE, неминуче впливають на когнітивне моделювання цього концепту у свідомості читача. У сучасній лінгвістиці художнього тексту переклад розглядається не лише як мовна репрезентація змісту, а й як процес реконструкції концептосфери твору. Особливо це стосується емоційних концептів, які формують смислове ядро художнього дискурсу, до якого належить і концепт LOVE.

Мовна організація аналізованого тексту характеризується високим ступенем лексичної насиченості: мовні засоби виступають важливим засобом вербалізації емоційної напруги, репрезентації внутрішніх переживань персонажів і динаміки розвитку міжособистісних взаємин протагоністів твору. Така мовна специфіка формує своєрідний мовний простір художнього тексту, у якому відображено складну палітру почуттів, психологічних конфліктів і комунікативних стратегій героїв.

На базовому рівні, який складає його ядро, концепт LOVE вербалізується через прямі номінації

(*love, loved, loving, lover, in love*), однак значно важливішими є контекстуальні маркери, що розкривають його смислові відтінки, які охоплюють його периферію (ближню і дальню). У тексті часто використовуються дієслова емоційного стану (*to need, to miss, to hold on, to remember*), які актуалізують любов як тривалий психологічний зв'язок.

Важливу роль у вербалізації концепту LOVE відіграють синтаксичні структури. У романі часто використовуються короткі емоційні речення, паузи, повтори та риторичні питання, які передають психологічну напругу й внутрішні переживання персонажів.

Вербалізація концепту LOVE мовними засобами у досліджуваному творі експліцитно представлена нижче (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Лінгвістичні засоби вербалізації
концепту LOVE**

Рівень	Мовні засоби
Лексичний	love, heart, destiny, path, memory
Фразеологічний	fall in love, meant to be, come back to
Стилістичний	метафора, антитеза, символіка
Синтаксичний	емоційні прості речення, складнопідрядні структури, афористичні вирази

Моделювання структури концепту за польовим принципом (ядро, ближня і дальня периферія) передбачає врахування не тільки власне мовних засобів, але й метафоричних моделей, які репрезентують концепт LOVE, а саме: *LOVE AS JOURNEY, LOVE AS FORCE, LOVE AS FATE, LOVE AS LOSS, LOVE AS BODILY EXPERIENCE*. Якщо прямі номінації (*love, lover, devotion, passion, relationship, affection, beloved*) складають ядро концепту LOVE, то метафоричні моделі також репрезентовані мовними засобами (вербальними маркерами) і формують його периферію. Таким чином, ближню периферію конститують такі метафоричні моделі, як: *LOVE AS JOURNEY (path, road, return, together)*, *LOVE AS FORCE (pull, power, attraction, emotional intensity)*, *LOVE AS FATE (destiny, meant to be, inevitability)*, а дальню – *LOVE AS LOSS (memory, nostalgia, pain, absence)*, *LOVE AS BODILY EXPERIENCE (heart, breath, touch, warmth)*.

Експліцитно когнітивну структуру концепту LOVE можна представити у вигляді схеми (див. рис. 1).

Кожна із цих найбільш репрезентативних концептуальних метафоричних моделей реалізується

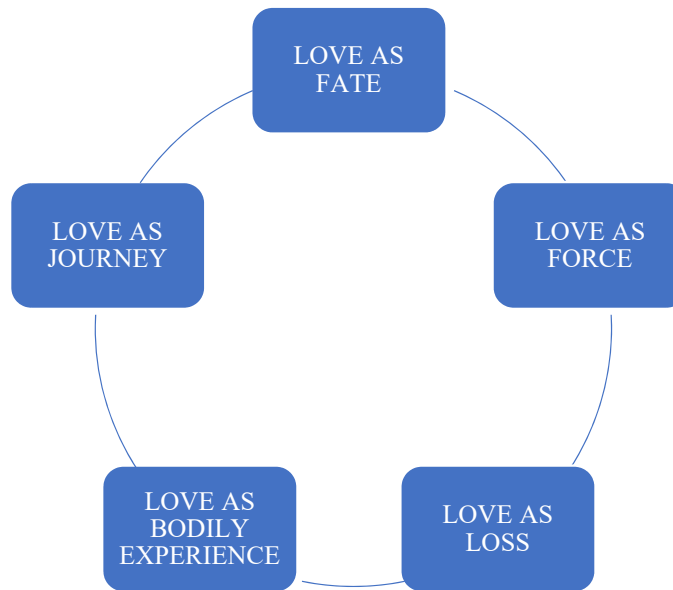

Рис. 1. Когнітивна структура концепту LOVE

через систему вербальних маркерів на різних рівнях мови. Так, концептуальна модель *LOVE AS JOURNEY* вказує на те, що концептуалізується як спільний життєвий шлях, де персонажі можуть розходитися, але знову «повертатися» один до одного. Любов персонажів осмислюється як тривалий рух, що включає розлуку, повернення та духовне зростання. У тексті зустрічаються образи дороги, подорожі та перетину життєвих шляхів.

"They had taken different paths, but somehow their lives led them back." [12, с. 76].

"Their story came full circle." [12, с. 81].

Синтаксичні засоби для цієї моделі включають складнопідрядні речення з часовими та умовними відношеннями, конструкції *lead back*, *come back*, *find the way*, тощо:

"Life led them back to each other" [12, с. 79].

Стилістичні засоби представлені концептуальною метафорою руху, символікою дороги:

"They walked the same road again" [12, с. 83].

Модель *LOVE AS FORCE* охоплює такі лексичні засоби, як *pull*, *power*, *force*, *irresistible*, *stronger*, тощо:

"He felt an irresistible pull toward Amanda." [12, с. 17].

Як бачимо, кохання тут постає як потужна сила, яка керує поведінкою людини та не піддається раціональному контролю. Синтаксична структура цієї моделі характеризується простими емоційно насиченими реченнями, конструкціями з дієсловами відчуття (*feel*, *draw*, *pull*):

"Everything stronger than reason drew him." [12, с. 26].

Серед стилістичних засобів цієї моделі подибуємо метафору фізичної сили, емоційну інтенсифікацію:

"The feeling overwhelmed him." [12, с. 143].

Модель *LOVE AS FATE* характеризується такими лексичними одиницями, як *destiny*, *meant to be*, *forever*, *inevitable*:

"Some loves are meant to last forever." [12, с. 284].

Кохання подається як визначене долею, що не залежить від соціальних обставин, що узгоджується з наявністю фаталістичної метафори, афористичними висловами в стилістичному плані.

"Their love was written in the stars." [12, с. 148].

Синтаксичні особливості цієї моделі здебільшого представлені узагальнювальними конструкціями:

"Their connection felt inevitable." [12, с. 84].

Модель *LOVE AS LOSS* налічує серед лексичних засобів такі одиниці, як *loss*, *memory*, *pain*, *absence*, *regret*:

"Her memory never left him." [12, с. 187].

"Loving her had always come with a quiet pain." [12, с. 286].

Кохання у романі нерідко поєднується з ностальгією, втраченою можливістю і болем розлуки.

"Time could not erase what they had." [12, с. 152].

У стилістичному аспекті кохання у творі виступає як емоційна антитеза:

"Her memory never left him." [12, с. 187].

Синтаксична структура цієї моделі представлена складними реченнями з причинно-наслідковими зв'язками, риторичною інтонацією:

"He felt emptiness without her, but loving her carried pain." [12, с. 127].

Модель LOVE AS BODILY EXPERIENCE визначається такими лексичними засобами, як: *heart, breath, touch, warmth, heartbeat*:

"His heart began to race when he saw her." [12, с. 263].

Емоційне переживання кохання вербалізується через тілесні реакції, які стилістично передаються через соматичні метафори, метонімію (*heart* = почуття):

"Her touch warmed him." [12, с. 92].

"That was love, and he felt it in his chest." [12, с. 238].

Синтаксис цієї моделі виражається короткими емоційними реченнями, описом фізіологічних реакцій:

"His breath caught him." [12, с. 37].

Отже, вербалізація концепту LOVE у романі здійснюється через складну систему мовних маркерів, де поєднуються прямі номінації, метафоричні моделі, синтаксичні структури та стилістичні особливості. На основі вибірки фрагментів художнього дискурсу роману можна виділити основні семантичні групи маркерів, що вербалізують концепт LOVE (див. табл. 2).

Як свідчать дані табл. 2, найчастотнішими є соматичні маркери (30%), що свідчить про тілесну концептуалізацію любові. Почуття репрезентується через фізіологічні реакції персонажів. Другою за продуктивністю є модель LOVE AS JOURNEY, де кохання осмислюється як життєвий шлях персонажів. LOVE AS FORCE підкреслює неконтрольованість емоцій та їхню психологічну інтенсивність. LOVE AS FATE реалізує романтичну ідею доленості почуття. LOVE AS LOSS відображає важливу для наративу тему ностальгії, втрати та пам'яті. Таким чином, художній дискурс роману *The Best of Me* характеризується багаторівневою вербалізацією концепту LOVE, що здійснюється через поєднання лексичних, стилістичних і синтаксичних засобів. Найпродуктивнішими виступають соматичні метафори та метафори руху, які формують когнітивну модель кохання як емоційного досвіду, життєвого шляху та внутрішньої сили.

У процесі перекладу художнього тексту концепт LOVE зазнає системних трансформацій, унаслідок чого в цільовому тексті він репрезентується як концепт КОХАННЯ. Такі зміни зумовлені відмінностями між мовними системами, культурно детермінованими моделями емоційності та стилістичними нормами рецептивної аудиторії. Порівняльний аналіз оригіналу та українського перекладу дозволяє виокремити низку доміантних типів перекладацьких трансформацій.

У випадках, коли англійський вислів має усталений український відповідник, перекладачка застосовує повну або майже повну фразеологічну еквівалентність. Наприклад, вирази на позначення глибокої прихильності чи внутрішнього зв'язку передаються через традиційні українські конструкції (*кохати всім серцем, бути нерозлучними*), що дозволяє зберегти емоційну інтенсивність вислову:

"I loved you with all my heart" [12, с. 293].

"Я кохав тебе всім серцем" [4, с. 302].

Тут використано повний фразеологічний відповідник. Метафора серця як осередку почуттів є універсальною, тому переклад відтворює як зміст, так і образ. Такі випадки демонструють, що базові культурні моделі любові є універсальними та легко переносяться між мовами.

Досить поширеною є трансформація, коли зберігається загальний смисл, але змінюється образна основа вислову. Англійські метафори, побудовані на динамічних діях або фізичних образах, у перекладі нерідко замінюються більш психологізованими формами.

"My love for you never faded" [12, с. 187]. (образ любові як кольору/світла, що тьмяніє)

"Моє кохання до тебе ніколи не згасало" [4, с. 196].

Англійський дієслівний образ *fade* передано іншим метафоричним полем, а саме згасанням світла. Смысл збережено, але змінено образну основу.

Унаслідок цього любов в українському тексті частіше постає як внутрішній стан, а не як активна сила чи рух. Подібні трансформації свідчать про

Таблиця 2

Мовні маркери концепту LOVE

Маркери	Приклади	Частка
Соматичні маркери	<i>heart, breath, touch, chest</i>	30%
Маркери руху/шляху	<i>Path, road, lead, return</i>	22%
Емоційні маркери	<i>pain, memory, longing</i>	18%
Маркери сили	<i>Pull, power, draw, overwhelm</i>	16%
Маркери долі	<i>Destiny, meant to be, inevitable</i>	14%

адаптацію тексту до традиційної української літературної моделі емоційної стриманості.

В окремих випадках метафоричність оригіналу зменшується або зникає. Образні конструкції можуть передаватися нейтральними описами почуттів, що підсилює ясність змісту, але водночас послаблює художню експресію.

"She carried his love like a wound" [12, с. 174]. (любов як тілесна травма)

"Вона болісно переживала його кохання" [4, с. 183].

Метафора рани нейтралізована й замінена психологічним описом. Переклад стає менш тілесним і більш внутрішнім за характером. Така стратегія характерна для складних авторських метафор, які могли б сприйматися як неприродні або стилістично перевантажені в українському тексті.

Найцікавішою є трансформація, коли переклад не просто передає зміст, а змінює концептуальний акцент вислову. У таких випадках любов із категорії дії чи події переходить у сферу пам'яті, морального вибору або внутрішнього досвіду.

"Their love had shaped the course of their lives" [12, с. 128]. (любов як сила, що керує рухом).

"Їхнє кохання визначило їхню долю" [4, с. 136].

Замість образу руху (*course*) використано концепт долі. У перекладі любов постає не як сила, а як життєвий вибір або призначення. Подібні зміни не руйнують авторську ідею, але створюють інший емоційний фокус: перекладений текст виглядає більш рефлексивним і менш драматичним.

Коли окремі метафори не можуть бути відтворені без втрати природності, перекладачка компенсує їх у сусідніх фрагментах тексту, посилюючи емоційність лексичними або синтаксичними засобами. Наприклад, нейтралізація образу в одному реченні може супроводжуватися додатковими епітетами чи повтором у наступному, що відновлює загальний емоційний тон.

"He felt her love surround him" [12, с. 74].

"Він відчував, як її ніжне кохання огортає його теплом" [4, с. 83].

У перекладі додано епітети (*ніжне, теплом*), які компенсують втрату простоти оригіналу та підсилюють емоційність сцени.

Отже, переклад концепту LOVE у романі демонструє поєднання еквівалентності та трансформації. Українська версія загалом зберігає смислове ядро авторського бачення, однак характеризується більшою психологічною інтеріоризацією почуття; зменшенням динамічних та тілесних метафор; посиленням рефлексивності мовлення персонажів. Ці зміни свідчать про те, що художній

переклад функціонує не лише як міжмовне перенесення тексту, а й як вторинна концептуалізація емоційного досвіду, у якій відображаються норми цільової культури.

В результаті проведеного аналізу виокремлюємо найбільш поширені перекладацькі трансформації, до яких вдається перекладачка (див. табл. 3).

Таблиця 3

**Перекладацькі трансформації:
частотний аналіз**

Тип трансформації	Частка
Еквівалентний переклад	36%
Модуляція	20%
Семантична адаптація	16%
Експлікація	12%
Лексична заміна	10%
Калькування	6%

Як видно з табл. 3, найчастіше перекладачка застосовує еквівалентний переклад, що свідчить про високий ступінь міжмовної співвіднесеності концепту LOVE/КОХАННЯ в англomовній та українській лінгвокультурах.

Переклад художнього тексту неминує супроводжується трансформаціями, що впливають не лише на мовну форму, а й на когнітивну репрезентацію ключових концептів твору. У романі концепт LOVE виступає домінантним смислотворчим ядром наративу, тому його перекладацька інтерпретація безпосередньо впливає на реконструкцію авторської концептосфери у свідомості реципієнта, що виражається у зміні прототипових ознак концепту. Так, в англomовному тексті LOVE часто реалізується як багатовимірний концепт, що поєднує романтичне кохання, пам'ять і ностальгію, жертвність, моральний вибір. У перекладі відбувається звуження або розширення цих семантичних ознак. Наприклад, переклад *love* як *кохання* активує прототип інтимного романтичного почуття, тоді як англійський концепт має ширший діапазон значень (від прихильності до моральної відповідальності). Таким чином, у когнітивній моделі українського читача LOVE набуває більш емоційно-інтимного характеру. У процесі перекладу відбувається переформатування емоційної інтенсивності. Трансформації типу модуляції та експлікації часто підсилюють емоційність перекладу. Наприклад:

"He held her close" [12, с. 237].

"Він міцно притис її до себе" [4, с. 246].

Додавання прислівника *міцно* активує сенсомоторний образ близькості, що посилює тілесну

метафорику кохання. У результаті LOVE сприймається не лише як психологічний стан, а й як фізично відчутний досвід. Адаптаційні перекладацькі рішення часто інтегрують українські культурні моделі почуттів, що призводить до зміщення культурних сценаріїв любові:

"They were meant to be together" [12, с. 113].

"Їм судилося бути разом" [4, с. 122].

Така трансформація вводить концепт *долі*, який у слов'янській культурній традиції має сильну когнітивну вагу. Унаслідок цього LOVE переосмислюється як наперед визначений життєвий шлях, а не лише як результат особистого вибору.

У романі любов часто описується через метафори руху, сили або світла. Переклад може призводити до зміни метафоричної структури концепту, а саме: зберігати метафору, замінювати її культурно релевантною, або експлікувати прихований образ:

– *a rush of love* – хвиля кохання.

Тут зберігається концептуальна метафора LOVE IS A FORCE, але вона переосмислюється через образ природної стихії, що ближчий українській образності. У когнітивному плані це сприяє формуванню більш романтизованого та емоційно насиченого уявлення про любов.

У результаті перекладацьких трансформацій концепт LOVE у цільовому тексті стає більш емоційно інтенсивним, набуває сильнішої тілесно-чуттєвої образності, інтегрує культурні сценарії долі та жертвності, втрачає частину нейтрально-афективних відтінків англійського *love*.

Таким чином, переклад не лише передає зміст роману, а й конструює нову когнітивну модель любові, адаптовану до концептосфери українського читача. Це підтверджує, що переклад художнього тексту є процесом вторинної концептуалізації, у якому мовні трансформації функціонують як інструменти реконструкції смислу.

Висновки. У романі *The Best of Me* концепт LOVE функціонує як ключова семантична домінанта, що визначає організацію сюжетної структури та моделює психологічний простір персонажів. Його вербалізація має багаторівневий характер і реалізується через взаємодію лексичних, стилістичних і синтаксичних засобів, серед яких провідну роль відіграють соматичні метафори та метафори руху.

Концепт LOVE у творі репрезентований як складна когнітивна структура, організована за принципом радіальної категорії з ядром базової семантики почуття та периферією варіатив-

них способів його осмислення. Найбільш продуктивними є концептуальні моделі LOVE AS JOURNEY, LOVE AS FORCE, LOVE AS FATE, LOVE AS BODILY EXPERIENCE та LOVE AS LOSS, які репрезентують кохання як життєвий шлях, внутрішню силу, доленосний зв'язок, тілесно-емоційний досвід і переживання втрати. Така множинність моделей засвідчує багатовимірність концепту, що поєднує психологічні, тілесні та культурні компоненти.

Переклад роману українською мовою постає як процес когнітивної реконцептуалізації, у межах якого відбувається трансформація структури концепту LOVE. Використання еквівалентного перекладу, модуляції та інших перекладацьких стратегій забезпечує збереження основного образно-емоційного потенціалу оригіналу, водночас модифікуючи окремі семантичні та прагматичні параметри.

Перекладацькі трансформації спричиняють зміни у когнітивному сприйнятті концепту: відбувається його семантична конкретизація, посилення експресивності та тілесно-чуттєвої образності, інтеграція культурно зумовлених сценаріїв (зокрема долі та жертвності), а також часткова редукція нейтрально-афективних відтінків, притаманних англійському *love*.

Отже, переклад художнього тексту слід розглядати як інструмент когнітивної адаптації та вторинної концептуалізації, у результаті якої формується нова модель концепту КОХАННЯ, релевантна концептосфері українського читача. Це підтверджує доцільність застосування когнітивно орієнтованого підходу в дослідженнях художнього перекладу.

Перспективами подальших досліджень є розширення корпусу аналізу шляхом залучення інших творів сучасної англійської художньої літератури, що дозволить виявити типологічні та ідіостильові особливості вербалізації концепту LOVE та встановити ступінь їх універсальності чи варіативності, проведення зіставного перекладознавчого критичного аналізу різних перекладів одного й того самого твору, що дасть змогу простежити альтернативні стратегії реконцептуалізації концепту LOVE та їхній вплив на читацьку інтерпретацію.

Подальшого розвитку, на нашу думку, також потребує дослідження культурно зумовлених трансформацій концепту в перекладі, зокрема механізмів інтеграції національно-специфічних емоційних і ціннісних сценаріїв у цільовому тексті.

Список літератури:

1. Загребельна Н. В., Демчук А. І. Вербалізація концепту LOVE в англomовному дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2025 № 73. С.62-65. DOI <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.73.11>
2. Павлович Т., Сурodeйкіна Т. Фреймова структура концепту LOVE. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія: Германська філологія*, 2024. № 835-836. С. 102-108. <https://doi.org/10.31861/gph2022.835-836.102-108>
3. Поличева Ю.В., Цепкало О.В., Гуцуляк В.В. Особливості перекладу українською мовою концепту «КОХАННЯ» в англійських фразеологізмах. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: Гельветика 2025. Вип.40.Т.2 С. 119–125. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.2.21>
4. Спаркс Н. *Найкраще в мені*. Пер. з англ. О. Любарської. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 352 с.
5. Тлумачний словник української мови online: <https://slovnuk.ua=кохання/=любов> (дата звернення 08.02.2026).
6. Baker, M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. 3rd ed. London; New York: Routledge, 2018. 352 p.
7. Bialyk, V. *Fundamentals of Translation Studies*. Chernivtsi: Chernivtsi University, 2016. 376 p.
8. Jackendoff, R.S, *Semantics and Cognition*. (Current Studies in Linguistics Series), Cambridge, MA: The MIT Press, 1985. 283 p..
9. Kövecses Z. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 314 p.
10. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 2003. 276 p.
11. Merriam-Webster Dictionary online: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/love> (дата звернення 08.02.2026).
12. Sparks N. *The Best of Me*. New York: Grand Central Publishing, 2011. 304 p.

Bialyk V. D., Lelet P. R. THE VERBALIZATION OF THE CONCEPT LOVE IN THE DISCOURSE OF FICTION AND ITS REPRODUCTION IN TRANSLATION

The article provides a comprehensive analysis of the verbalization of the concept of LOVE in English-language literary discourse and the peculiarities of its translation into Ukrainian. The relevance of the study lies in the need to interpret emotion-related concepts as multidimensional cognitive and axiological structures that shape both individual and collective linguistic worldviews. The aim of the paper is to identify the linguistic means used to represent the concept of LOVE in the source text and to establish the regularities of translation decisions aimed at preserving its semantic, figurative, and value components.

The methodological framework is based on the principles of cognitive linguistics, concept theory, discourse analysis, and translation studies. The research employs methods of conceptual modeling, contextual and interpretative analysis, componential analysis of lexical units, and comparative analysis of translation transformations. It has been established that the concept LOVE is verbalized through an extensive system of lexical nominations (love, affection, devotion, passion, tenderness), fixed expressions, and individual authorial metaphorical models LOVE AS JOURNEY, LOVE AS FORCE, LOVE AS FATE, LOVE AS LOSS, LOVE AS BODILY EXPERIENCE.. Emotionally marked adjectives, verbs denoting inner states, and intensification constructions shape the expressive potential of the text.

The study demonstrates that translation involves transformations such as modulation, concretization, generalization, compensation, and explicitation, which may influence the intensity of emotional impact, the concept's cultural connotations, and its axiological orientation. It is concluded that adequate reproduction of the concept LOVE requires consideration not only of semantic equivalence but also of cognitive and cultural parameters of both linguistic communities.

Keywords: concept LOVE, literary discourse, translation, translation transformations, cognitive linguistics, axiology.

Дата першого надходження статті до видання: 10.04.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Криницька О. І.

<https://orcid.org/0000-0002-4624-7768>

Івано-Франківський національний медичний університет

Білічак О. І.

<https://orcid.org/0000-0002-0182-4891>

Івано-Франківський національний медичний університет

Шпільчак Л. Я.

<https://orcid.org/0000-0002-6144-2430>

Івано-Франківський національний медичний університет

КОГНІТИВНЕ НАВАНТАЖЕННЯ У МЕДИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ: ВПЛИВ САТ-ІНСТРУМЕНТІВ НА ПРОЦЕС УХВАЛЕННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ РІШЕНЬ

У дослідженні проаналізовано вплив САТ-інструментів на когнітивне навантаження та процеси ухвалення перекладачем рішень під час роботи з медичною документацією. Показано, що сегментація тексту та зміна налаштувань САТ-програми створюють для перекладача низку когнітивних завдань, пов'язаних із вибором стратегії перекладу, обробкою сегментів і використанням пам'яті перекладу. Виявлено, що функції САТ-інструментів можуть водночас зменшувати когнітивні зусилля та створювати додаткові когнітивні вимоги для перекладача, перерозподіляючи, а не усуваючи когнітивне навантаження. На матеріалі медичних документів проілюстровано, що сегментація тексту у САТ-інструменті формує для перекладача комплекс когнітивних завдань, які передбачають прийняття рішень (розділення/об'єднання сегментів, пріоритет у черговості перекладу сегментів тощо), зміщуючи когнітивні зусилля з власне перекладацької діяльності на створення найбільш оптимальних умов для перекладу, які у перспективі компенсують ці зусилля. Доведено, що сегментація в САТ-інструментах вимагає від перекладача когнітивного компромісу, оскільки, з одного боку, зменшує навантаження на робочу пам'ять перекладача та підвищує ефективність за рахунок зосередженості на менших смислових одиницях, а з іншого – фрагментує розуміння через втрачений контекст та збільшує зусилля, необхідні для прийняття рішень. Також встановлено, що вибір послідовності перекладу сегментів визначає баланс між економією когнітивних ресурсів і збереженням контекстуальної узгодженості. Когнітивний компроміс досягається з урахуванням специфіки медичного документа, досвіду перекладача, його навичок використання САТ-програм та індивідуальних особливостей когнітивної обробки інформації.

У статті обґрунтовано, що на когнітивне навантаження у процесі перекладу впливає і зміна конфігурації САТ-інструментів. Зокрема, проаналізовано функцію автоматичного поширення пропозицій для точних збігів, яка сприяє уніфікації повторюваних сегментів, але може створювати когнітивну напругу для перекладача при контекстуальному їх узгодженні, змушуючи його витратити когнітивні ресурси на перевірку та коригування. З когнітивними процесами при перекладі документа з використанням САТ-програми корелює й зміна мінімального значення збігу для пошуку у пам'яті перекладу: його зниження збільшує кількість пропозицій, але водночас ускладнює їх обробку. Матеріал дослідження показує, що для ефективного використання САТ-інструмента перекладач повинен знайти баланс між економією й затратами когнітивних зусиль при прийнятті рішення про зміну конфігурації програми. Таке рішення також вимагає великої уваги до попереднього аналізу медичного документа, глибокої оцінки ризиків та здатності прогнозувати наслідки, тобто пов'язане зі складною когнітивною обробкою перекладачем різноаспектної інформації.

Ключові слова: когнітивне навантаження, медичний переклад, САТ-інструменти, процеси прийняття рішень, сегментація тексту, пам'ять перекладу, мінімальне значення збігу, автоматичне поширення.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток цифрових технологій докорінно змінив перекладацьку діяльність. Інструменти автоматизованого перекладу (CAT) у поєднанні з машинним перекладом і штучним інтелектом стали невід'ємною частиною сучасних перекладацьких процесів. Ці технології дозволяють перекладачам ефективно опрацьовувати великі обсяги текстів, забезпечувати термінологічну узгодженість і працювати командою в режимі реального часу. Водночас зростання рівня автоматизації змінює саму природу перекладу як когнітивної діяльності. Перекладач дедалі частіше виступає не лише як автор тексту, а як суб'єкт ухвалення рішень у цифровому технологічному середовищі. З огляду на це важливо дослідити чинники, що визначають перекладацькі рішення, зокрема у сфері медичного перекладу, де точність є критичною, а помилки можуть мати серйозні наслідки. Попри очевидні переваги CAT-інструментів, їхній вплив на когнітивне навантаження, тобто розумові зусилля, необхідні для виконання завдання, залишається недостатньо вивченим. Розуміння особливостей взаємодії перекладача з такими інструментами є важливим для оптимізації якості перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження когнітивного впливу CAT-інструментів проводились у рамках ширшої галузі когнітивних перекладацьких досліджень і зосереджувались на тому, як технології змінюють розумові зусилля перекладачів, їхню увагу та процес прийняття рішень.

Ключовий напрям досліджень стосується сегментації тексту в CAT-середовищах. Одним із фундаментальних внесків є робота Ш. О'Браєн та її колег, які запровадили поняття «когнітивного тертя» у середовищах CAT. Вони провели масштабне опитування професійних перекладачів, яке продемонструвало, що багато функцій CAT-інструментів, особливо сегментація та складні інтерфейси, вимагають додаткових когнітивних зусиль, порушуючи робочий процес перекладачів та збільшуючи стороннє когнітивне навантаження. Вони стверджують, що окремі функції можуть переривати хід роботи перекладача і тим самим негативно впливати на продуктивність [6, с. 160–162]. В іншому дослідженні Б. Драгстед продемонструвала, що сегментація у CAT-інструментах нав'язує штучну структуру обробки, спонукаючи перекладачів зосереджуватися на ізолюваних одиницях, а не на тексті в цілому. Це впливає як на когнітивну обробку, так і на страте-

гії перекладу, змінюючи поведінку під час редагування та прийняття рішень [5, с. 461–463].

Експериментальні дослідження щодо подання тексту в CAT-середовищах також демонструють когнітивні ефекти. Дослідження показують, що сегментована презентація тексту може покращити швидкість та виявлення помилок у межах сегментів, але несегментований текст може призвести до вищої загальної точності під час редагування, що вказує на компроміс між ефективністю та глибиною когнітивної обробки [12].

Емпіричні наукові розвідки К. Тейшейри та Ш. О'Браєн підтверджують, що CAT-інструменти впливають на когнітивне навантаження через переключення між завданнями, розподіл уваги та взаємодію з різними ресурсами. Використовуючи відстеження руху очей, запис екрану та реєстрацію натискань клавіш, вчені виявили, що перекладачі часто переключають увагу між інструментами та екранами, що може збільшувати когнітивне навантаження та порушувати ефективність роботи [11, с. 99].

Більш сучасні дослідження щодо перекладу у співпраці людини та машини підтверджують складний взаємозв'язок між автоматизацією та когнітивним навантаженням. Дослідження з використанням технології відстеження руху очей показують, що переклад із використанням технологій може зменшити загальне когнітивне навантаження під час виконання рутинних завдань, але водночас збільшити локалізовані когнітивні зусилля, зокрема під час оцінювання та прийняття рішень [4]. Крім того, теоретичні роботи щодо грамотності та когніції у машинному перекладі підкреслюють, що ефективне використання систем CAT та машинного перекладу вимагає усвідомлення їх когнітивних наслідків. Перекладачі повинні активно керувати когнітивним навантаженням, оскільки технологічна допомога може як підтримувати, так і перевантажувати когнітивну обробку [8, с. 151–152]. У контексті впливу автоматизованих інструментів на когнітивні процеси перекладача українські вчені Є. Долинський та К. Скиба серед обмежень і потенційних ризиків застосування CAT-технологій у перекладі технічних і нормативних текстів виділяють зниження критичного контролю перекладача та обмеження творчої складової перекладацької діяльності [1, с. 254].

Незважаючи на значний науковий інтерес до вивчення впливу CAT-інструментів та когнітивне навантаження на перекладача, практично не існує досліджень, що зосереджуються на їхній взаємодії в контексті медичного перекладу. Медичні тек-

сти характеризуються термінологічною точністю, високою інформаційною щільністю та чутливістю до ризиків [7, с. 17], тож когнітивний контроль при їх перекладі надзвичайно важливий через високу ціну помилки.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз впливу САТ-інструментів на когнітивне навантаження на перекладача та процеси ухвалення ним рішень у медичному перекладі. Для досягнення мети передбачено виконання таких **завдань**: дослідити роль сегментації медичного тексту в САТ-середовищі у когнітивних процесах обробки інформації; вивчити способи регулювання когнітивного навантаження через зміну налаштування САТ-програми; обґрунтувати амбівалентний ефект САТ-інструментів, що зменшують когнітивні зусилля та створюють додаткові когнітивні вимоги для перекладача.

Матеріалом дослідження є автентичні медичні тексти – медичні анкети, дослідження клінічних випадків, інструкції з використання медичних засобів тощо. *Прикладом САТ-інструмента* є програма автоматизованого перекладу Trados Studio.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переклад розглядається як складний когнітивний процес, що включає розуміння, розв’язання проблем і ухвалення рішень [3; 2]. Згідно з теорією когнітивного навантаження [10, с. 260–265], розрізняють внутрішнє навантаження, пов’язане зі складністю завдання, та зовнішнє навантаження, спричинене формою подання завдання або інструментами для його виконання. Медичний переклад за своєю суттю передбачає велике внутрішнє навантаження через спеціалізовану термінологію та складний синтаксис. Воно модулюється (збільшується або зменшується) зовнішнім навантаженням, зокрема, пов’язаним із використанням технологій автоматизованого перекладу, що мають вплив на прийняття перекладацьких рішень. Як зауважує Ш. О’Браєн, однією з проблем концепції когнітивного навантаження є те, що його можна визначити лише шляхом оцінки когнітивних зусиль, фактично витрачених під час виконання завдання, які, у свою чергу, можна виміряти лише за допомогою непрямих показників [8, с. 148].

На матеріалі медичної документації спробуємо продемонструвати, як САТ-інструменти впливають на когнітивні процеси при перекладі через сегментацію тексту та зміну налаштувань САТ-програми.

Сегментування тексту у САТ-інструменті та особливості використання пам’яті перекладу створюють для перекладача низку когнітивних

завдань, як-от: чи варто розділяти/об’єднувати певні сегменти, які сегменти перекладати в першу чергу та ін. Для оптимізації процесу перекладач повинен забезпечити умови, в яких він зможе отримати якнайбільше користі з пам’яті перекладу. Практика підказує, що чим довший сегмент, тим важче отримати для нього повний або частковий збіг. У медичній анкеті (тест на генералізований тривожний розлад) у сегментах 12 і 15 (Рис. 1) потенційно наявні кілька окремих сегментів: сегмент 12 містить перелік опцій, які у майбутньому можуть трапитися в інших питаннях, тому з цих міркувань доцільно було б розділити його. Сегмент 15, у свою чергу, містить два окремі речення, але вертикальна риска між ними за замовчуванням не є роздільником сегмента. Перекладач має вибір: залишити сегмент без змін або розділити його – вручну чи відповідно налаштувавши правила сегментування. Розбиття цього сегмента не позначиться на формі викладу тексту у цільовому файлі, оскільки текст сегмента залишається в межах однієї структурної одиниці – в даному випадку одного абзацу (P); це означає тільки, що ці два речення будуть перекладені і збережені у пам’яті перекладу як окремі сегменти. Тобто когнітивні зусилля перекладача у цьому випадку направлені не на текст перекладу, а на раціональне наповнення перекладацької пам’яті в САТ-інструменті, яка в перспективі повинна ці зусилля компенсувати.

Натомість рішення перекладача про об’єднання сегментів, за нашими спостереженнями, здебільшого продиктоване мовними особливостями перекладу. Як зазначено в інструкції до вивчення Trados Studio, об’єднання сегментів може бути необхідним, якщо мова перекладу вимагає подання інформації в іншому порядку, а іноді – зі стилістичних міркувань [9, с. 102]. Когнітивні зусилля перекладача у цьому випадку затрачаються на подолання перешкод, створених сегментацією у САТ-інструменті, для плавності і чіткості викладу. Наприклад, в інструкції з використання медичного засобу вихідний текст після сегментації має такий вигляд:

Administer the drug intravenously.

Monitor the patient closely for adverse effects.

В англійській мові короткі імперативні речення є прийнятними. Однак в українській мові, особливо в офіційному стилі медичної документації, їх об’єднання покращує плавність і чіткість викладу: «*Препарат слід вводити внутрішньовенно з подальшим ретельним моніторингом пацієнта щодо можливих побічних ефектів*». Таким

11	Scoring Guide 🧑🏻		Шкала оцінювання 🧑🏻	P
12	0 = Not at all 1 = Several days 2 = More than half the days 3 = Nearly every day		0 = Зовсім ні 1 = Кілька днів 2 = Більше половини днів 3 = Майже щодня	P
13	Interpretation of Results:		Інтерпретація результатів:	P
14	🧑🏻 0-2:	AT	🧑🏻 0-2:	P
15	Minimal Anxiety No clinical anxiety detected.		Мінімальний рівень тривожності Клінічно значущої тривожності не виявлено.	P
16	🧑🏻 3+:		🧑🏻 3+:	P
17	Positive for possible anxiety — further evaluation recommended		Можливі ознаки тривожності — рекомендується подальше обстеження.	P

Рис. 1. Сегменти, які потенційно можна розділити

чином, перекладач повинен відійти від рутини посегментного перекладу і прийняти рішення про об'єднання сегментів у CAT-інструменті, що вимагає окремих когнітивних зусиль.

Досвід перекладачів доводить, що CAT-інструменти можуть впливати на когнітивні процеси через сегментацію тексту як позитивно, так і потенційно негативно. Сегментація розділяє вихідний текст на менші одиниці (як правило, речення або його частини), що кардинально змінює те, як перекладачі читають, обробляють і створюють текст. Когнітивними ефектами сегментації є, з одного боку, зниження когнітивного навантаження, оскільки вона дозволяє перекладачеві зосередитися на менших смислових одиницях, зменшуючи обсяг інформації, що одночасно зберігається в робочій пам'яті, сприяє швидшому розумінню окремих сегментів, підвищує ефективність при роботі з рутинним або повторюваним контентом, що особливо корисно для шаблонних медичних текстів [4]. З іншого боку, кожен сегмент стає одиницею мікрорішення: перекладач повинен постійно оцінювати пропозиції (збіги з пам'яттю перекладу, результати машинного перекладу), що призводить до частих точок прийняття рішень, а отже, до збільшення когнітивних зусиль [11, с. 97]. Крім того, сегментація веде до

фрагментації контексту і може порушити сприйняття тексту як цілого [5, с. 450–454]. Перекладачі опрацьовують текст по частинах, а не як суцільний дискурс, і це може призвести до надмірно буквального перекладу, виникнення непослідовності стилю, проблеми узгодженості окремих одиниць на рівні тексту [5, с. 450–454; 12, с. 66–69]. Матеріал дослідження доводить, що внаслідок звуження візуального фокусу можуть бути пропущені важливі контекстуальні підказки, як-от вказівки на текст гіперпосилання, який не потребує перекладу (сегменти 40–44, рис. 2).

В оригінальному документі фрагмент, що охоплює сегменти 40–44, вмонтований у гіперпосилання і візуалізується лише при наведенні на нього курсора мишки (рис. 3). Без бачення ширшого контексту, при обмеженому фокусі на окремих сегментах у CAT-програмі, перекладач може перекласти текст гіперпосилання, що призведе до порушення функціональності документа перекладу.

Правильним перекладацьким рішенням у цьому випадку є скопіювати вихідний сегмент у цільове поле (функція *Copy Source to Target*), і воно потребує додаткових когнітивних затрат: моніторингу тексту оригіналу та попереднього перегляду перекладеного документа для розуміння контексту сег-

39	Referring to Bøen and colleagues [hyperlink 18 hyperlink], the OSSS-3 sum score can be operationalized into three broad categories of social support.		Відповідно до підходу, запропонованого Г. Бьеном та співавторами [hyperlink 18 hyperlink], сумарний бал за шкалою OSSS-3 може бути інтерпретований у трьох узагальнених категоріях соціальної підтримки.	P
40	https://bmcpyschology.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40359-018-0249-9	AT	https://bmcpyschology.biomedcentral.com/articles/10.1186/s40359-018-0249-9	ADR
41	Bøen H, Dalgard OS, Bjertness E. The importance of social support in the associations between psychological distress and somatic health problems and socio-economic factors among older adults living at home: a cross sectional study.		<u>Bøen H, Dalgard OS, Bjertness E. The importance of social support in the associations between psychological distress and somatic health problems and socio-economic factors among older adults living at home: a cross sectional study.</u>	ADR
42	BioMed Central Geriatrics.		BioMed Central Geriatrics.	
43	2012;12:27.	AT	2012;12:27.	
44	ref-CR18		ref-CR18	ADR
45	3–8 poor social support		3–8 – низький рівень соціальної підтримки	U
46	9–11 moderate social support		9–11 – помірний рівень соціальної підтримки	U
47	12–14 strong social support	87%	12–14 – високий рівень соціальної підтримки	U
	Oslo Social Support Scale.docx		Oslo Social Support Scale.docx	

Рис. 2. Відображення тексту гіперпосилання у CAT-інструменті

Scoring: The sum score ranges from 3 to 14, with high values representing strong levels and low values representing poor levels of social support. The sum score was used to generate the normative data for the OSSS-3 for each scoring group to examine group differences according to age and sex.

Bøen H, Dalgard OS, Bjertness E. The importance of social support in the associations between psychological distress and somatic health problems and socio-economic factors among older adults living at home: a cross sectional study. *BioMed Central Geriatrics*. 2010;10:1. [Ctrl + Click to follow link](#)

Referring to Bøen and colleagues [18], the OSSS-3 sum score can be operationalized into three broad categories of social support.

- 3–8 *poor social support*
- 9–11 *moderate social support*
- 12–14 *strong social support*

Рис. 3. Відображення тексту гіперпосилання в оригінальному документі

мента, що перекладається. Як бачимо, сегментація в САТ-інструментах створює когнітивний компроміс: зменшує навантаження на робочу пам'ять перекладача та підвищує ефективність, але може фрагментувати розуміння та збільшувати зусилля, необхідні для прийняття рішень. Для досягнення оптимальної ефективності перекладачам потрібно реконструювати загальний контекст та критично оцінювати пропозиції на рівні сегментів.

Ще одним когнітивним компромісом, за нашим спостереженням, є вибір перекладачем послідовності перекладу сегментів. На противагу перекладу їх у порядку розташування перекладач може визначити для себе інші пріоритети. Наприклад, першочергово він може перекласти короткі сегменти, які можуть трапитися у складі довших сегментів – тоді перекладач отримає автоматичну пропозицію їх перекладу завдяки функції *AutoSuggest* і тим самим збереже когнітивні ресурси. Простежмо це на прикладах перекладу текстів дослідження клінічного випадку (*Medical Case Study*):

I. Executive Summary

J.R., a 42-year-old female, presented with a persistent cough, fatigue, and unintentional weight loss.

Chief Complaints:

- *persistent cough;*
- *fatigue;*
- *unintentional weight loss.*

Якщо порушити послідовність і перекласти спочатку короткі сегменти «*persistent cough*», «*fatigue*», «*unintentional weight loss*», то у попередньому довшому сегменті, до складу якого вони входять, ці сегменти будуть запропоновані як «фрагменти сегмента» (*segment fragment*) автоматично. Це суттєво зменшує когнітивне навантаження на перекладача. Водночас, якщо медичний

документ великий за обсягом, переклад сегментів у довільному порядку посилює фрагментацію контексту і порушує сприйняття тексту як цілого, що може призвести до порушення міжреченневих зв'язків, труднощів у підтримці узгодженості стилю та контекстуальної точності і вимагає від перекладача додаткових когнітивних зусиль для розподілу уваги на різні частини тексту і їх смислової інтеграції.

Якщо ж переклад такого типу документа відбувається у прямому порядку розташування сегментів, то після збереження у пам'яті перекладу довгого сегмента автоматичних підказок стосовно коротких сегментів від САТ-програми не надходить. Перекладач може утримувати у своїй оперативній пам'яті інформацію, що раніше перекладав схожі речення або фрагменти речень, і скористатися функцією конкордансу (*Concordance Search*) для їх пошуку. У цьому разі зберігається вища контекстуальна узгодженість перекладу, однак збільшується навантаження на оперативну пам'ять перекладача та зростає ризик термінологічної неузгодженості – перекладач може забути, що перекладав схожий фрагмент у попередній частині документа, і не запустити пошук конкордансу, а перекласти цей фрагмент по-іншому. Крім того, якщо конкорданс таки застосовується, то перекладач затрачає когнітивний ресурс на перечитування перекладених раніше сегментів та ідентифікацію відповідників, що може бути досить трудомістким і затратним у часі процесом, особливо якщо перекладені сегменти досить великі за обсягом.

Проведений аналіз доводить, що кожен підхід має свої переваги та ризики, і це спонукає перекладача до пошуку когнітивного компромісу, який досягається з урахуванням типу, обсягу і складності медичного документа, що перекладається, а також досвіду перекладача, його навичок вико-

ристання САТ-програм та індивідуальних особливостей когнітивної обробки інформації.

Ще одним фактором регулювання когнітивного навантаження при використанні інструментів автоматизованого перекладу, на нашу думку, є зміна конфігурації САТ-програми. Так, для підвищення узгодженості перекладу (особливо, якщо над одним проектом працюють кілька перекладачів) може бути застосована адаптація для повторюваних сегментів у документі (*auto-propagation*). За замовчуванням, автоматичне поширення пропозицій для точних збігів не відбувається на сегменти, які підтверджені і/або розташовані вище за поточний сегмент у двомовному файлі [9, с. 107]. Якщо ж для зменшення когнітивних зусиль з уніфікації раніше перекладених і підтверджених сегментів перекладач змінює напрямки автоматичного поширення (з наступного на перший сегмент у документі), а також застосовує автоматичне поширення точних збігів до підтверджених сегментів з подальшим автоматичним їх підтвердженням, це, у свою чергу, створює когнітивну напругу для перекладача при контекстуальному узгодженні перекладу повторюваних сегментів. Наведемо приклад: ідентичні сегменти 5 і 15 (*None*) у медичній анкеті «Oslo Social Support Scale» вимагають різного перекладу відповідно до контексту:

4	How many people are so close to you that you can count on them if you have great personal problems?	Скільки людей близькі до вас настільки, що ви можете розраховувати на них, якщо у вас виникнуть серйозні особисті проблеми?

5	None	Немає жодної такої людини
14	How much interest and concern do people show in what you do?	Яке зацікавлення люди виявляють щодо того, чим ви займаєтеся?
15	None	Не виявляють жодного зацікавлення

При вказаних вище змінах у налаштуванні автоматичного поширення повторюваних сегментів після зміни і підтвердження сегмента 15 автоматично змінюється і підтверджується розташований вище сегмент 5, чим порушується контекстуальна відповідність перекладу (рис. 4).

Таким чином, перекладач повинен затрачати додаткові когнітивні зусилля на перевірку й узгодження перекладу кожного повторюваного сегмента. Матеріал дослідження показує, що для ефективного використання САТ-інструмента перекладач повинен знайти баланс між економією й затратами когнітивних зусиль при прийнятті рішення про зміну конфігурації програми. Таке рішення також вимагає великої уваги до попереднього аналізу медичного документа, глибокої оцінки ризиків та здатності прогнозувати наслідки, тобто пов'язане зі складною когнітивною обробкою перекладачем різноаспектної інформації.

Інший приклад налаштування конфігурації САТ-програми, що корелює з когнітивними процесами при перекладі документа, стосується зміни мінімального значення збігу (*minimum match value*) для пошуку у пам'яті перекладу. Пониження порогу мінімального значення до, скажімо, 50% (порівняно з 70% за замовчуванням)

1	Oslo Social Support Scale (OSSS-3)		Шкала соціальної підтримки Осло (OSSS-3)	P
2	Oslo 1:		Осло 1:	P
3	How many people are so close to you that you can count on them if you have great personal problems?		Скільки людей близькі до вас настільки, що ви можете розраховувати на них, якщо у вас виникнуть серйозні особисті проблеми?	
4	1	100%	1	ТС+
5	None	100%	Не виявляють жодного зацікавлення	ТС+
6	2	100%	2	ТС+
7	1-2	AT	1-2	ТС+
8	3	100%	3	ТС+
9	3-5	100%	3-5	ТС+
10	4	100%	4	ТС+
11	5+	96%	5+	ТС+
12	Oslo 2:	99%	Осло 2:	P
13	How much interest and concern do people show in what you do?		Яке зацікавлення люди виявляють щодо того, чим ви займаєтеся?	
14	1	100%	1	ТС+
15	None	100%	Не виявляють жодного зацікавлення	ТС+
16	2	100%	2	ТС+

Рис. 4. Порушення контекстуальної відповідності перекладу сегмента

має наслідком, з одного боку, більше пропозицій з пам'яті перекладу, а з іншого – потребує більше часу на обробку всіх розбіжностей. Іноді переклад з нуля може зайняти менше часу і вимагає менше когнітивних затрат, ніж постредагування пропозиції з дуже низьким рівнем збігу [9, с. 81]. Зниження мінімального значення збігу для пошуку у пам'яті перекладу може зменшити когнітивне навантаження на перекладача, коли він працює з документом, що містить багато коротких фрагментів, і не бажає запускати пошук за конкордансом щоразу, коли не знайдено збігів лише через те, що змінилося одне слово. Це підтверджує думку, що для результативного використання САТ-інструментів перекладачеві необхідно досягти оптимального співвідношення між економією та витратами когнітивних ресурсів під час ухвалення рішень щодо зміни налаштувань програми автоматизованого перекладу.

Висновки. Дослідження демонструє, що САТ-інструменти чинять багатогранний вплив на когнітивне навантаження та процеси прийняття рішень під час перекладу медичної документації. Отримані результати доводять, що функції програм автоматизованого перекладу не усувають когнітивних зусиль, а перерозподіляють їх, зміщуючи фокус уваги перекладача зі створення тексту на моніторинг, оцінку та прийняття рішень у середовищі САТ.

Сегментація тексту, як основна функція САТ-інструментів, створює умови для пошуку когнітивного компромісу, адже одночасно полегшує переклад, зменшуючи навантаження на робочу пам'ять і підвищуючи ефективність на рівні сегментів, та фрагментує розуміння контексту і збільшує кількість необхідних мікрорішень. Як наслідок, перекладачі мусять активно відстежувати загальну узгодженість тексту та критично оцінювати пропозиції на рівні сегментів. Дослідження також показує, що операційні рішення, як-от об'єднання або розділення сегментів, та вибір послідовності сегментів при перекладі відіграють вирішальну роль у збалансуванні когнітивних зусиль та забезпеченні контекстуальної узгодженості. Крім того, на когнітивне навантаження впливає й зміна конфігурації САТ-інструментів. Такі функції, як автоматичне поширення пропозицій для точних збігів та мінімальне значення збігу з пам'яттю перекладу, хоча й призначені для оптимізації продуктивності, можуть створювати додаткове когнітивне навантаження через необхідність верифікації з контекстом.

Майбутні дослідження можуть стосуватися адаптивних інтерфейсів САТ та механізмів когнітивної підтримки, спрямованих на оптимізацію взаємодії людини й автоматизованих технологій у перекладацьких галузях з високим рівнем ризику.

Список літератури:

1. Долинський Є., Скиба К. Роль САТ-інструментів у забезпеченні еквівалентності перекладу технічних і нормативних текстів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 96, том 1, 2026. С. 250–255. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-1-35>
2. Alves F., Lykke Jakobsen A. *The Routledge Handbook of Translation and Cognition*. Oxon & New York: Routledge, 2021. 570 p. <https://doi.org/10.4324/9781315178127>
3. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. *The Journal of Specialised Translation*. 2010. No. 14. P. 263–265. <https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2010.590>
4. Chen L. Examining cognitive load in human-machine collaborative translation: insights from eye-tracking experiments of Chinese-English translation. *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1570929>
5. Dragsted B. Computer-aided translation as a distributed cognitive task. *Distributed Cognition*. 2006. Vol. 14, no. 2. P. 443–464. <https://doi.org/10.1075/pc.14.2.17dra>
6. Irritating CAT tool features that matter to translators / S. O'Brien et al. *HERMES – journal of language and communication in business*. 2017. No. 56. P. 145–162. <https://doi.org/10.7146/hjlc.v0i56.97229>
7. Montalt V. *Medical Translation Step by Step*. Routledge, 2014. 298 p. <https://doi.org/10.4324/9781315760377>
8. O'Brien S., Ehrensberger-Dow M. MT Literacy – A cognitive view. *Translation, Cognition & Behavior*. 2020. Vol. 3, no. 2. P. 145–164. <https://doi.org/10.1075/tcb.00038.obr>
9. RWS Trados Studio. Level 1. Workbook. 2025. 152 p. URL: <https://www.trados.com/training/eLearning-trados-studio-level-1>
10. Sweller J. Cognitive Load During Problem Solving: Effects on Learning. *Cognitive Science*. 1988. Vol. 12, no. 2. P. 257–285. https://doi.org/10.1207/s15516709cog1202_4
11. Teixeira C. S. C., O'Brien S. Investigating the cognitive ergonomic aspects of translation tools in a workplace setting. *Translation Spaces*. 2017. Vol. 6, no. 1. P. 79–103. <https://doi.org/10.1075/ts.6.1.05tei>

12. The impact of text presentation on translator performance / S. Lübli et al. *Target. International Journal of Translation Studies*. 2021. <https://doi.org/10.1075/target.20006.lau>

Krynytska O. I., Bilichak O. I., Shpilchak L. Ya. COGNITIVE LOAD IN MEDICAL TRANSLATION: THE IMPACT OF CAT-TOOLS ON TRANSLATORS' DECISION-MAKING PROCESSES

The article examines the impact of CAT tools on cognitive load and translators' decision-making processes when working with medical documentation. It demonstrates that text segmentation and changes in CAT tool settings generate a range of cognitive tasks for the translator, related to the choice of translation strategy, segment processing, and the use of translation memory. It is shown that CAT-tool functionalities can both reduce cognitive effort and impose additional cognitive demands, thereby redistributing rather than eliminating cognitive effort.

Based on medical documents, the study illustrates that segmentation in CAT tools creates multiple decision-making tasks for translators (e.g., splitting/merging segments, determining translation order), shifting cognitive effort from the act of translation itself to the creation of optimal working conditions that may compensate for these efforts in the long run. It is argued that segmentation entails a cognitive trade-off: on the one hand, it reduces working memory load and increases efficiency by enabling focus on smaller units of meaning; on the other hand, it fragments comprehension due to loss of context and increases the effort required for decision-making. It is also established that the choice of segment translation order determines the balance between cognitive resource savings and the preservation of contextual coherence. This cognitive trade-off depends on the characteristics of the medical document, the translator's experience, their proficiency in using CAT tools, and individual cognitive processing styles.

The article further substantiates that changes in CAT tool configuration influence cognitive load during translation. In particular, the auto-propagation function for exact matches, while promoting consistency across repeated segments, may create cognitive strain when contextual adaptation is required, forcing the translator to allocate additional cognitive resources to verification and correction. Similarly, modifying the minimum match threshold in translation memory searches affects cognitive processing: lowering the threshold increases the number of suggestions but also complicates their evaluation.

The findings indicate that effective use of CAT tools requires translators to strike a balance between cognitive effort savings and expenditure when making decisions about tool configuration. Such decisions require careful preliminary analysis of the medical document, thorough risk assessment, and the ability to anticipate potential outcomes, all of which involve complex cognitive processing of multifaceted information.

Keywords: cognitive load, medical translation, CAT tools, decision-making processes, text segmentation, translation memory, minimum match value, auto-propagation.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Пригодій О. С.

<https://orcid.org/0009-0002-6216-7642>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТРАТЕГІЇ ПЕРЕДАЧІ ДІАЛЕКТІВ У ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ

У статті досліджується проблематика відтворення діалектного мовлення у перекладах художніх текстів, що є важливим культурним маркером української лінгвокультури. Ми зосереджуємо нашу увагу на особливостях передачі національних та регіональних мовних покривів на фонетичному, граматичному, лексичному та синтаксичному рівнях, а також розглядаємо труднощі, з якими стикаються перекладачі при відображенні діалектів. Вивчено сучасні перекладацькі стратегії, запропоновані провідними дослідниками, такими як А. Азіс Роза, Дж. Кетфорд та Р.П. Зорівчак, а також їх застосування при трансляції реалій і діалектизмів у текстах. Особливу увагу приділено технікам генералізації, нейтралізації, культурної адаптації, перефразування, добору еквівалентів та транслітерації, що дозволяють зберегти автентичність і смислову точність оригіналу.

На прикладі романів Марії Матіос («Москалиця», «Солодка Даруся»), Тараса Прохаська («НепрОсті») та Костя Москаляця («Вечірній мед») показано різноманітні способи передачі діалектних одиниць, зокрема номінацій побутових предметів, традиційних елементів побуту, планування житлових приміщень і міського середовища. Проведено порівняльний аналіз вихідного тексту та англійського перекладу, де діалектизми відтворюються як через нейтральні відповідники (shingles, gun, little blanket), так і за допомогою описових елементів (hollowed out log trough, sawn-off shotgun) або транслітерації з поясненням (grazhda, vorrynia). Розглянуто також передачу зменшувально-пестливих форм та лексичних особливостей, що додають художньої виразності та автентичності діалектного мовлення. Окрім цього, дослідження показує важливість контекстуального аналізу при передачі діалектних форм, оскільки значення окремих слів і висловів може змінюватися залежно від соціального та географічного контексту. Важливим аспектом є також врахування емоційного забарвлення та стилістичних особливостей мови персонажів, що допомагає зберегти автентичність художнього твору. У перспективі розвиток цифрових інструментів перекладу та корпусних досліджень може значно спростити аналіз і відтворення діалектного мовлення в перекладах.

Результати дослідження свідчать, що успішне відтворення діалектів у перекладах потребує комплексного підходу, поєднання лінгвістичних і культурологічних аспектів, а також професійної майстерності перекладача. Використання комбінованих стратегій дозволяє зберегти образність, культурний колорит і тональність першотвору, забезпечуючи адекватне сприйняття тексту цільовою аудиторією. Стаття підкреслює важливість подальшого розвитку теорії і практики перекладу діалектного мовлення, що сприятиме глибшому розумінню української лінгвокультури та міжкультурної комунікації в перекладі.

Ключові слова: лінгвокультурологія, діалект, перекладознавство, перекладацькі стратегії, адекватний переклад, предмет побуту, культура.

Постановка проблеми. Відтворення діалектної мови у перекладах завжди привертало увагу як науковців, так і практикуючих перекладачів, адже передати національні особливості на рівнях фонетики, граматики, лексики та синтаксису є складним завданням. Ускладнення у відтворенні діалектів стимулювали теоретичні дослідження та розробку стратегій їх подолання. У цій статті ми

аналізуємо способи відтворення діалектного мовлення, яке виступає культурним маркером української лінгвокультури, та визначаємо основні проблеми його перекладу.

Крім того, важливу роль відіграє вибір перекладацьких технік, які можуть забезпечити максимально автентичне звучання діалекту для цільової аудиторії. Розгляд конкретних прикладів перекла-

дів дозволяє виявити, які стратегії працюють найефективніше, а які потребують доопрацювання. Нарешті, дослідження підкреслює необхідність міждисциплінарного підходу, що поєднує лінгвістичні та культурологічні аспекти перекладу.

Аналіз останніх досліджень. Португальська дослідниця Алессандра Азіс Роза вважає доцільними такі стратегії перекладу діалектів, а саме: додавання, збереження, заміна контекстуального значення [17, с. 85]. Шотландський вчений Джон Кетфорд пропонує транслювати діалект мови оригіналу еквівалентним діалектом мови перекладу [7, с. 87].

При аналізі відтворення діалектного мовлення як складника української культури зустрічаємо певні елементи мовного вираження, які перегукуються із перекладом реалій. Український науковець та перекладознавець Р.П.Зорівчак наголошує на таких способах перекладу реалій: комбінована реномінація, дескриптивна перифраза, транскрипція (транслітерація), ситуативний відповідник, калькування, гіперонімічне перейменування (генералізація), транспозиція на конотативному рівні, метод уподібнення (синонімічна заміна) та контекстуальне тлумачення реалій [20, с. 84–150]. Деякі з них, як-от комбінована реномінація та метод уподібнення, є досить частими при відтворенні діалектного мовлення в перекладах.

На труднощах відтворення діалектного мовлення наголошує І. Струк у статті «Стратегії відтворення аномалій діалектного мовлення у перекладі (на матеріалі творів Марка Твена та їхніх перекладів українською та російською мовами), що «відтворення діалектного мовлення вимагає від перекладача професійної та творчої майстерності, адже існує загроза потрапити в пастку, розставлену автором, у результаті твір перекладу ряснітиме мовними покручами та незрозумілими конотаціями» [18, с. 84]. Таким чином, дуже важливо зосередитися на відображенні діалектного мовлення з погляду не лише лексичного пласту, але й культурного та естетичного. О.І. Чередниченко в статті «Функції перекладу в сучасному світі» зазначає, що «переклад стимулює розвиток жанрово-стилістичного розмаїття цільової мови, і в цьому полягає його естетична функція» [8, с. 8].

Постановка завдання. Стаття має на меті дослідити відтворення діалектного мовлення у перекладах, зокрема його роль як культурного маркера української лінгвокультури. Чи не найбільшу ланку відтворених при перекладі діалектних одиниць складають слова, що називають предмети зі сфери побутового начиння, на чому ми і фокусуємо нашу увагу.

Виклад основного матеріалу. Прикладом вербалізації діалектної лексики, що позначає побутові речі, є фрагмент роману «Москалиця» Марії Матіос:

“Цілу ніч у **тонтах** даху вило, скреготіло, шаруділо й шипіло” [9, с. 15].

“All night long the wind howled in the roof **shingles**, making them creak, rustle and hiss” [12, с. 25].

Діалектний елемент *тонт* має значення «покривельний матеріал у вигляді тонких дощечок» [2, с. 123], у перекладеному тексті відтворений через добирання нейтрального еквівалента *shingles*. Такий переклад є адекватним із влучним відображенням змісту роману та градації відчуттів.

Використання аналога для відтворення діалектного мовлення в романі «Москалиця» М. Матіос при відображенні предметів побуту бачимо у реченні:

“Тимчасом Дмитро Берник – «стрибок», обходив хату, раз по раз поправляючи за плечима **твєра**” [9, с. 37].

“Meanwhile Dmytro Bernyk, a strybok, was circling the house, from time to time adjusting **the sawn-off shotgun** behind his back” [12, с. 50].

У цьому уривку можна спостерігати діалектне слово *твєр*, що означає «рушниця, дробовик, кулемет» [2, с. 44], його відображено в перекладі шляхом добирання аналога *shotgun* із додаванням описового елементу *sawn-off*, де дієслово *to saw* має імплікацію «пиляти». Таке рішення перекладача є адекватним, адже додавання в тексті перекладу надає більшої детальності образу і в такий спосіб підтримує зображення сили та авторитетності персонажа.

Реалізацію діалектної лексеми *твєр*, але в дещо іншому ракурсі, подано в наступному рядку:

“Не чує вона в собі сили взяти до рук **твєра**” [9, с. 50].

“She didn’t have the strength inside her to use a **gun**” [12, с. 65].

У цьому реченні діалектний елемент *твєр* представлений у перекладі підбором нейтрального еквівалента, власне, іменником *gun*, який означає «рушницю, вогнепальну зброю, фузію, гармату», а значить, має доволі широкий спектр конотацій. Такий прийом перекладача є адекватним для збереження образності та змалювання внутрішньої боротьби персонажа.

Ще один приклад втілення діалектного елементу при зображенні предметів побуту, традиційних для регіону Західної України, подано в романі «Солодка Даруся» М. Матіос:

“Васюта чомусь не носить свого онука в садок у одних штаненятах, а лиш загортає в **коцик**...” [10, с. 5].

“Vasyuta doesn't carry her grandson to the garden in just his pants, but wraps him up in **a little blanket**...” [11, с. 2].

У даному прикладі розмовна діалектна лексема **коцик**, що є зменшено-пестливим варіантом іменника **коц** та позначає «грубе одностонне вкривало з начісками; ворсовий пристрижений однобічний килим» [4, с. 314]. У перекладеному тексті дана лексема відображена шляхом добирання нейтрального відповідника *little blanket* зі збереженням зменшувальної конотації. Таке рішення перекладачів є адекватним, що забезпечує вдале відтворення цілісного діалектного елемента вихідного повідомлення.

Цікавим є наступний рядок, де ми бачимо вербалізацію діалектного елемента **налигач**, що є частиною традиційного побуту людей в Західній Україні, та його відтворення в перекладі:

“Так вони і йшли берегом, з витягнутими одне до одного руками, ніби велися до шлюбу або на **налигачі**” [10, с. 11].

“So they walked along the bank, with hands stretched out to one another, as though they were being led to a marriage ceremony or on **a rope leash**” [11, с. 9].

У цьому уривку спостерігаємо діалектну лексему **налигач**, що позначає «мотузку або ремінь, який прив'язують до рогів худоби» [5, с. 118], вона відображена в тексті цільової мови нейтральним відповідником із конкретизацією значення: *a rope leash*, де іменник *rope* означає «мотуз, лину, трос», а *leash* – «прив'язь, швору». Таке рішення перекладачів є слушним і доцільним при відтворенні діалектного мовлення та особливостей предметів побуту.

Варіант вживання діалектного слова, яке належить до опису предметів побуту знаходимо у реченні:

“Тримлять сусідські **баняки** по обидва боки від Дарусиної господарки” [10, с. 19].

“The neighbor's **pots** clank on both sides of Darusya's household” [11, с. 19].

Використане розмовне діалектне слово **баняк** в оригінальному тексті означає «чавунний горщик, казан» [1, с. 102], англійський переклад здійснено шляхом добирання нейтрального відповідника *pot*. Такий переклад є адекватним із повноцінним збереженням чарівності мови Західної України та конотації вихідного повідомлення.

Наступний приклад є барвистим, оскільки тут вербалізується лексема, яка відноситься до діалектного мовлення та є проявом предмету побуту:

“Зверху на вовняну кацавейку накинута половинку тертого – перетертого, давно вицвілого **ліжника**” [10, с. 21].

“On top of her fur-trimmed wool jacket she threw half a well-worn, long ago faded **wool blanket**” [11, с. 21].

У даному прикладі підмічаємо діалектну лексему **ліжник**, що означає «домоткана ковдра, зазвичай вовняна; кустарний килим; ковдра» [4, с. 509], який набув своєї популярності у традиційно-побутовій культурі тих регіонів, де вівчарство було однією із головних галузей господарської діяльності, зокрема на Гуцульщині, Бойківщині та Мармарощині. У перекладі бачимо використання нейтрального відповідника із уточненням на матеріалі, з якого він зітканий, – *wool blanket*. Таке рішення перекладачів є адекватним, оскільки відтворює образність та автентичні відтінки заданого змістового орієнтиру першотвору.

Промовистий приклад діалектного мовлення в романі «Солодка Даруся» Марії Матіос містить наступне речення:

“Хай тато краще питає, чого її так довго не було, ніж має кривитися, що донька ходить, **як фіра без дишла**” [10, с. 22].

“Let father ask her why she hasn't visited him in such a long time than make a face, thinking that his daughter is walking **like a horses cart without a hitch**” [11, с. 23].

У цьому реченні спостерігаємо вербалізацію вжитого в оригінальному тексті порівняння – **як фіра без дишла**; у ньому лексема **фіра** означає «віз, підвода», а лексичний елемент **дишло** – «товсту жердину, прикріплену до передньої частини воза або саней, що використовується для запрягання коней і допомагає правити ними» [2, с. 292]. У перекладі ці елементи діалекту відображено через нейтральні відповідники *like a horses cart without a hitch*, що є підтвердженням адекватного та вмотивованого відтворення образності, створеного авторкою.

Вербалізацію діалектної лексеми на позначення приміщень будівлі знаходимо в уривку:

“Вона часто навідувала Троцького в найнесподіваніших місцях – у **кложеті**, в підземному переході, в ліжку...” [13, с. 28].

“It would often visit Trotsky in the most unexpected places – in the **bathroom**, in underground passages, in the streetcar, in bed...” [14, с. 29].

Слово *клезет* має кілька значень: «кімната, в якій одягаються, надають належного вигляду своїй зовнішності; туалетна кімната; кімната в театрі, де актори гримуються і переодягаються; приміщення, призначене для відправлення природних потреб людини» [4, с. 354]. Не можна не помітити схожості даної лексеми із англійським словом *closet*, що означає «кабінет, шафа, гардеробна». Втім, у цьому випадку перекладачі апелюють до нейтрального відповідника *bathroom*, що контекстуально є найближчим за значенням. Відтак, вважаємо переклад вмотивованим із повноцінним відображенням смислового навантаження роману та передаванням атмосфери напруження.

Переклад лексеми *маглівниця* зустрічаємо в наступному рядку роману «Солодка Даруся» Марії Матіос:

“Але Іван струсив порохи, розгладив *маглівницю* складки ...” [10, с. 59].

“But Ivan shook off the dust, ironed the wrinkles with a *wooden smoother* ...” [11, с. 63].

Діалектне слово *маглівниця*, що входить до сфери предметів побуту та має значення «вузька дерев'яна дошка з ручкою і поперечними зарубками для качання білизни; довга жердина, яку кладуть зверху на віз із сіном, снопами й притягують за кінці вірвовкою так, щоб, придавивши, утримати вантаж» [4, с. 892], у перекладеному тексті передається нейтральним відповідником *wooden smoother*, який є адекватним рішенням при змалюванні особливостей побуту та наближає текст цільової мови до читача.

Виразним є наступний приклад застосування діалектного мовлення при зображенні предметів вжитку, а саме: лексеми *довбанка* у перекладі:

“А на березі Іван вгорнув її ноги і плечі, розчесав руками волосся, розтер руки, щось подумав і широкими кроками майже побіг до *довбанки* з питною водою” [10, с. 65].

“And on the shore Ivan wrapped her legs and shoulders, combed her hair with his fingers, rubbed her hands, thought something, and in wide steps nearly ran to a *hollowed out log trough* filled with drinking water” [11, с. 70].

Діалектизм оригінального тексту *довбанка*, яке означає «предмет, видовбаний із суцільного шматка дерева» [2, с. 329], відображується у перекладі описово *hollowed out log trough*, де лексема *trough* є магістральною та має значення «діжі, корита, годівниці». Такий переклад є блискучим, адже повноцінно відтворює елементи національного побуту українців та дозволяє чита-

чам познайомитися із ремеслами, які з давніх часів буди поширеними на нашій території.

Варіант відтворення діалектного слова *дряпак*, що належить до предметів побуту, бачимо у реченні:

“Обголили в районі Івана на бубон, дали замість *дримби дряпак* у руки – і пішов Цвичок *замітати вулиці райцентру*” [10, с. 75].

“Ivan was shaved bald as a billiard ball in the regional police center; instead of *drymba*, they put an *old broom* into his hands – and Ivan went to sweep the streets of the regional center” [11, с. 81].

У даному рядку споглядаємо діалектну одиницю *дряпак*, що імплікує «багатолемішне сільськогосподарське знаряддя для підпушування землі; зношений віник» [2, с. 427] у перекладеному тексті цей діалектизм передається нейтральним відповідником *old broom*. Переклад є вмотивованим та зберігає втілену в першотворі ідею несправедливого ставлення влади до музиканта.

Приклад використання діалектної лексеми на позначення традиційного будинку гуцулів – *гражда* – знаходимо в романі «НепрОсті» Т. Прохаська:

“Тому спроектувала кілька будинків як гуцульські хати- *гражди*” [15, с. 43].

“For this reason she designed several buildings in the style of the Hutsul *grazhda*” [16, с. 28].

У цьому уривку автор використав діалектну одиницю *гражда*, що означає «садибу» [2, с. 154] та відображається в перекладеному тексті транслітерацією *grazhda*. Проте для читача дана діалектна лексема є зрозумілою, адже вона експлікована в самому реченні, що робить текст ближчим для іншомовного культурного континууму. Таким чином, можна стверджувати про адекватність та влучність перекладацьких рішень та їх кореляції в лінгвокультурній площині.

Ще один приклад застосування транслітерації при передачі діалектного слова, що входить до номінативів сфери предметів побуту в романі Т. Прохаська «НепрОсті», знаходимо в уривку:

“Саме ж місто Анна сказала обгородити прозорими зигзагуватими гуцульськими огорожами з довгих смерекових лат – *воринням*” [15, с. 43].

“Anna ordered that the town itself be encircled by transparent zigzag Hutsul fencing made from long spruce strips – *vorrynia*” [16, с. 28].

Тут спостерігаємо діалектну лексему *вориння*, що має значення «загорожі з довгих жердин, прибитих до стовпців» [1, с. 738] та її відтворення в перекладі транслітерацією *vorrynia*. Такий переклад є слушним, оскільки в самому реченні автор

подає тлумачення даного діалектного елемента, що значно спрощує розуміння національних особливостей побуту та повноцінно відображає колорит західноукраїнського містечка для читачів іншого культурного середовища.

Приклад використання діалектної лексеми для передавання особливостей планування міста та його складових спостерігаємо у рядку:

“Уходилося до міста справжніми **воротами-розлогами**, розсуваючи **заворітници**” [15, с. 43].

“Entry to the town was through real **Hutsul gates** – **rozlohy** – with gate panels – **zavorotnytsi** that needed to be pushed aside” [16, с. 28].

У цьому уривку вербалізуються діалектні одиниці *ворота-розлоги*, із самої назви яких можна зрозуміти механізм їхньої роботи, та бачимо відображення даного елемента шляхом комбінованої реномінації, власне транслітерації із дескриптивним елементом *rozlohy* – *Hutsul gates*. У такий спосіб у перекладеному тексті експліковано діалектну лексему *ворота-розлоги*, що значною мірою полегшує сприйняття національних відмінностей українського побуту читачем.

Друга діалектна одиниця – *заворітниця*, що означає «поперечну жердину», зображується в перекладі знову ж таки завдяки комбінованій реномінації, а значить, транслітерацією із пояснення у самому реченні: *with gate panels* – *zavorotnytsi*. Таким чином, переклад є адекватним із повноцінним збереженням діалектної колористики та образності роману.

Забарвлення діалектного мовлення втілюється лексичним елементом *моздир*, який можна побачити у наступному реченні:

“Розтовк у **моздири** горстку сушених афин, залив їх теплою водою з медом і взявся годувати Стефанію” [15, с. 54].

“He ground a handful of dried bilberries in a **mortar**, soaked them in warm water with honey, and began to feed Stefania” [16, с. 36].

У даному рядку спостерігаємо реалізацію діалектної одиниці *моздир*, що є предметом побуту та означає «ступка для розтирання ліків, перцю» [19, с. 1] та зображується в тексті цільової мови нейтральним еквівалентом *mortar*. Такий переклад є адекватним, що підтримує образність та передає диверсифікацію національного побуту.

Ще одним прикладом діалектної лексеми, яка входить до вжитку як назва предмету побуту, є *файка* – *люлька* [6, с. 551]:

“Засніжені Непрості курили **файки** і дивилися на Фархауль в Марамароських Альпах за долиною Білої Тиси” [15, с. 58].

“The snow-covered Unsimple smoked **pipes** and looked out at Farkaul in the Maramureş Alps beyond the Bila Tysa valley” [16, с. 39].

У цьому уривку діалектний елемент *файка* передається в перекладі нейтральним еквівалентом *pipe*, який має досить широку систему значень – «люлька, пищавка, сигара, трубопровід». Переклад є адекватним та влучним при зображенні тональності художнього твору та його атмосферності.

Вживання діалектного мовлення на позначення кухонного начиння – *збанок*, знаходить своє відображення в перекладі:

“А за ним – бочка зі **збанком**” [15, с. 65].

“And behind it, a barrel with a **jug**” [16, с. 44].

У даному рядку спостерігаємо втілення діалектної одиниці *збанок*, що позначає «дзбан – глекоподібний глиняний, дерев'яний або металевий посуд для води, молока, квасу і т. ін.» [3, с. 263], та відтворюється в перекладі нейтральним еквівалентом *jug*, який означає «гличик, кухоль; керамічний горщик». Таким чином, переклад дає підстави стверджувати про адекватну передачу образного навантаження та конотації вихідного повідомлення.

Ще два колоритні діалектизми подано в наступному уривку:

“Звідти приносив свіжу бринзу, перекинувши, наче коромисло з відрами, **бартку** з прив'язаними **бербеницями** через плече” [15, с. 72].

“From there he would bring back fresh brynza, slinging an **axe** across his shoulders like a yoke with the **buckets** of goat cheese tied on either end” [16, с. 49].

Перший із них – *бартка*, що має значення «маленька сокира» [1, с. 108], відображається в тексті цільової мови нейтральним еквівалентом *axe*. А друга діалектна одиниця – *бербениця* – позначає «діжечку, барило» [1, с. 157] і так само знаходить свій нейтральний відповідник *bucket*. При цьому перекладач уточнює, що, власне, знаходиться у діжці – *goat cheese*, тобто козячий сир. Таке доповнення певним чином полегшує сприйняття інформації у романі. Відтак, переклад є доцільним та адекватним із повноцінним збереженням образності та колоритних барв першотвору.

Різноманітність назв предметів побуту в діалектному мовленні роману «НепрОсті» Т. Прохаська засвідчує і наступне речення:

“Відірвала з **верети** чотири невеличкі клатики, взяла фляшечку чорнила «Пелікан» і сіла до столу” [15, с. 87].

*"She tore four small strips off the **vereta rug**, grabbed a bottle of «Pelikan» ink and sat down at the table" [16, с. 61].*

У ньому діалектна лексема *верета*, що означає «різнокольоровий килим з грубої вовни» [1, с. 329], відтворюється в перекладі транслітерацією із конкретизацією значення *vereta rug*, де елемент *rug* імплікує «килим, плед». Відтак, можна стверджувати про адекватне передавання діалектної одиниці із збереженням культурного маркера.

Мальовничим прикладом на позначення ємкостей, в яких зберігаються продукти харчування, вважаємо діалектну лексему *тарчик*, що втілюється у наступному рядку:

*"...кулачок масла чи **тарчик** сметани..." [10, с. 178].*

*"...a fistful of butter or a **big jar** of sour cream..." [11, с. 193].*

Діалектна одиниця *тарчик* походить від іменника *гарець* – «у дореволюційній Росії – міра сипких тіл, що дорівнює 3,28 літра; посудина, що вміщує таку кількість речовини» [2, с. 31], у перекладі відображується нейтральним відповідником *big jar*. Переклад є влучним, адже повноцінно передає образне навантаження та тональність першотвору.

Використання нейтрального відповідника тексту оригіналу при передаванні діалектної лексики демонструє наступний рядок:

*"Отож ідуть – займаючи всю вулицю, від **шанця** до **шанця**..." [10, с. 23].*

*"And so they walk – taking up the entire street, from **ditch** to **ditch**..." [11, с. 24].*

У даному реченні бачимо діалектну одиницю оригіналу *шанці*, тобто «земляні укріплення у вигляді ровів з насипом; окопи; цегляні та інші підпорки, зокрема в печі» [6, с. 406], та його переклад в цільовій мові шляхом добирання нейтрального відповідника *ditch*, яке означає «рівчак, канава, траншея». Таке рішення перекладачів є адекватним із повноцінним наближенням мови перекладу до читача зі збереженням образності першотвору.

Висновки. Відтворення діалектного мовлення у перекладах є складним і багатограним завданням, яке потребує врахування фонетичних, граматичних, лексичних та синтаксичних особливостей мови. Дослідження показало, що правильний вибір перекладацьких стратегій дозволяє максимально передати національні й культурні особливості оригіналу, зберігаючи автентичність діалекту. Аналіз конкретних перекладів виявив ефективні методи відтворення мовної своєрідності та підкреслив необхідність міждисциплінарного підходу, що поєднує лінгвістичні та культурологічні аспекти. Робота підкреслює важливість подальших досліджень у сфері перекладу діалектного мовлення для розвитку теорії та практики перекладу української лінгвокультури.

Список літератури:

1. Білодід І. К. (голова редколегії) [та ін.]. Словник української мови: [в 11 т.] Т. 1. Київ: Наукова думка, АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, 1970. С. 738.
2. Білодід І. К. (голова редколегії) [та ін.]. Словник української мови: [в 11 т.] Т. 2. Київ: Наукова думка, АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, 1971. С. 292.
3. Білодід І. К. (голова редколегії) [та ін.]. Словник української мови: [в 11 т.] Т. 3. Київ: Наукова думка, АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, 1972. С. 352.
4. Білодід І. К. (голова редколегії) [та ін.]. Словник української мови: [в 11 т.] Т. 4. Київ: Наукова думка, АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, 1973. С. 123.
5. Білодід І. К. (голова редколегії) [та ін.]. Словник української мови: [в 11 т.] Т. 5. Київ: Наукова думка, АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, 1974. С. 118.
6. Білодід І. К. (голова редколегії) [та ін.]. Словник української мови: [в 11 т.] Т. 11. Київ: Наукова думка, АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, 1980. С. 211.
7. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation. Oxford: Oxford University Press, 1965.
8. Чередниченко О. Функції перекладу в сучасному світі. Григорій Кочур у контексті української культури другої половини ХХ віку: матеріали Всеукр. наук. конф. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. С. 4–11.
9. Marios M. Москалиця. Львів: ЛА «Піраміда», 2008. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14956>
10. Marios M. Солодка Даруся. Вид. 7-е. – Львів: ЛА «Піраміда», 2019.
11. Matios M. Sweet Darusya: A Tale of Two Villages. – New York: Spuyten Duyvil, 2019.
12. Matios M. The Russky Woman. – Melbourne: Bayda Books, 2011.
13. Москалець К. Досвід коронації. Вибрані твори: Роман, повість, оповідання, есеї. Львів: ЛА «Піраміда», 2009.

14. Moskalets K. Evening Mead. *Ukrainian Literature: A Journal of Translations*. Vol. 3, 2011.
15. Прохасько Т. НепрОсті. – Івано-Франківськ: Видавництво «Лілія-НВ», 2015.
16. Prokhasko T. The UnSimple (part 1). *Ukrainian Literature: A Journal of Translations*. Vol. 2, 2007.
17. Rosa A. A. Translating Place: Linguistic Variation in Translation. *Word and Text: A Journal of Literary Studies and Linguistics*. 2012. № 2. P. 75–97.
18. Струк І. В. Стратегії відтворення аномалій діалектного мовлення у перекладі (на матеріалі творів Марка Твена та їхніх перекладів українською та російською мовами). *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2014. Вип. 30. С. 83–97.
19. Словник української мови online. Томи 1–10. 2015. URL: <http://services.ulif.org.ua/expl/?wordid=216092&page=1655>
20. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.

Prigodiy O. S. STRATEGIES FOR TRANSLATING DIALECTS IN UKRAINIAN LITERARY PROSE

The article examines the issue of rendering dialectal speech in translations of literary texts, which is an important cultural marker of Ukrainian linguoculture. Our focus is on the peculiarities of conveying national and regional linguistic variants at the phonetic, grammatical, lexical, and syntactic levels, as well as on the difficulties translators encounter when representing dialects. The study analyzes contemporary translation strategies proposed by leading scholars such as A. Azis Rosa, J. Catford, and R.P. Zorivchak, as well as their application in translating cultural realities and dialectal elements in texts. Special attention is given to techniques of generalization, neutralization, cultural adaptation, paraphrasing, selection of equivalents, and transliteration, which help preserve the authenticity and semantic accuracy of the original.

Using the novels of Mariya Matios (“Moskalytsia,” “Solodka Darusia”), Tarasa Prokhasko (“NeprOsti”) and Kostya Moskalets (“Evening Mead”) as examples, the article demonstrates various ways of rendering dialectal units, including the naming of household items, traditional elements of daily life, the layout of living spaces, and urban environments. A comparative analysis of the source text and the English translation is provided, where dialectal words are rendered either through neutral equivalents (shingles, gun, little blanket), descriptive elements (hollowed out log trough, sawn-off shotgun), or transliteration with explanation (grazhda, vorrynia). The study also examines the rendering of diminutive and affectionate forms, as well as lexical features that add artistic expressiveness and authenticity to dialectal speech. Furthermore, the research highlights the importance of contextual analysis when translating dialectal forms, as the meaning of individual words and expressions may change depending on social and geographic context. Another crucial aspect is considering the emotional coloring and stylistic features of the characters’ language, which helps preserve the authenticity of the literary work. In the future, the development of digital translation tools and corpus-based research may significantly simplify the analysis and reproduction of dialectal speech in translations.

The results of the study indicate that successful reproduction of dialects in translations requires a comprehensive approach, combining linguistic and cultural aspects with the professional skill of the translator. The use of combined strategies allows for the preservation of imagery, cultural color, and the tone of the original work, ensuring adequate reception of the text by the target audience. The article emphasizes the importance of further development of the theory and practice of translating dialectal speech, which will contribute to a deeper understanding of Ukrainian linguoculture and intercultural communication in translation.

Keywords: linguoculturology, dialect, translation studies, translation strategies, adequate translation, household item, culture.

Дата першого надходження статті до видання: 03.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Томашук М. В.

<https://orcid.org/0009-0009-8374-8869>

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ВІДТВОРЕННЯ ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБСЦЕННОЇ ЛЕКСИКИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті досліджуються екстралінгвальні чинники, що впливають на відтворення обсценної лексики при перекладі сучасної художньої прози з англійської мови на українську. Актуальність роботи зумовлена зростанням частотності використання табуйованих елементів у публічному дискурсі та літературі, а також необхідністю подолання традиційних меліоративних настанов в українській перекладацькій школі. Обсценна лексика розглядається не просто як набір вульгаризмів, а як важливий прагматичний інструмент формування індивідуально-авторської картини світу та соціокультурного коду персонажів. Наукова новизна полягає у застосуванні методу перекладацького автоаналізу на матеріалі роману Ноель Ілі «Run on Red» та його українського перекладу «Тікай, червона». Проаналізовано 102 випадки вживання обсценізмів, більшість з яких (78,4%) зосереджена в діалогічному мовленні, що підкреслює їхні функції: посилення емоційного впливу, вираження оцінки та емоційна розрядка персонажів. Особливу увагу приділено розрахунку коефіцієнта лексико-семантичної конвергентності, який склав 19,4%, що свідчить про значні трансформації або упущення при перекладі. Досліджено, що основними позамовними чинниками таких розбіжностей є відмінності у формах посилів, специфіка асоціативних зв'язків у різних лінгвокультурах та вплив редакційної політики видавництва. З результатів опитування видавців можна зробити висновок, що остаточне рішення щодо збереження або заміни обсценізмів часто залежить від жанру твору та внутрішньої політики видавництва, а не лише від волі перекладача. Доведено, що адекватне відтворення обсценності вимагає від перекладача не пошуку буквальних відповідників, а перекодування емоційно-прагматичного наповнення тексту з урахуванням сприйняття цільовою аудиторією.

Ключові слова: обсценна лексика, художній переклад, екстралінгвальні чинники, лексико-семантична конвергенція, лінгвокультура, табуйована лексика.

Постановка проблеми. Відтворення емотивно конотованої лексики є однією з перекладацьких труднощів, які, за О. В. Ребриєм, викликані об'єктивними розбіжностями «у структурах та правилах функціонування контактуючих мов», а також суб'єктивною природою «сприйняття цих розбіжностей» [7, с. 47]. З'ясувати особливості функціонування обсценізмів у межах художнього тексту.

2. Проаналізувати екстралінгвальні умови застосування обсценної лексики у вихідному тексті.

3. Виявити ступінь впливу позамовних чинників на перекладацькі рішення та лексико-семантичні зміни при перекладі обсценізмів крізь призму автоаналізу.

4. Окреслити потенційні особливості редакційних політик видавництва як важливого позамов-

ного чинника відтворення обсценізмів при перекладі художнього тексту.

Матеріалом дослідження виступає картотека зі 102 обсценних слововживань, відібраних методом суцільної вибірки та виявлених у тексті сучасної американської письменниці Noelle Ihli «Run on Red» [12], а також варіанти їхнього відтворення в українському перекладі «Тікай, червона», здійсненого М. Томашуком [2].

Методи дослідження. У розвідці застосовується метод перекладацького автоаналізу з елементами компонентного аналізу, аналізу словникових дефініцій та критичного дискурс-аналізу, а також методи стереоскопічного аналізу та опитування.

Метод **критичного дискурс-аналізу** використовується в межах **перекладацького автоаналізу** для з'ясування прагматичних позамовних умов вживання обсценної лексики в лінгвокультурах

вихідного та цільового текстів. Елементи **компонентного аналізу**, своєю чергою, спрямовані на виявлення типів семантичних змін у процесі перекладу.

Стереоскопічний аналіз, застосований у дослідженні, є адаптацією методики, запропонованої А. Перміною, яка призначена для обчислення коефіцієнта лексико-семантичної конвергенції за такою формулою:

$$Kc = \frac{Sc}{N_1 + N_2} \times 100 \text{ [6, с. 138],}$$

де N_1 та N_2 визначаємо як кількість загальної вибірки обценізмів у вихідному та цільовому текстах відповідно, а Sc – як загальну кількість відтворених еквівалентами слововживань в обох текстах.

У цій розвідці розглядається виключно дослідницький матеріал, а саме лексичні одиниці, що належать до поля обценності. Розрахунок коефіцієнта лексико-семантичної конвергентності дозволяє визначити ступінь впливу позамовних чинників на окремі перекладацькі рішення та художню рецепцію.

Наступним кроком є проведення опитування серед українських видавців з метою з'ясування потенційного впливу редакційних політик як позамовних чинників. Кількість видавців обмежена до шести – тих, з якими ми співпрацювали. Отже, результати опитування не можна вважати репрезентативними, і їх слід трактувати як ілюстративні та емпіричні дані.

Виклад основного матеріалу. У цій розвідці послуговуємося запропонованою Л. Ставицькою інвентаризацією обценної лексики, яка виокремлює такі основні групи:

1. Найменування соціально табуованих частин тіла.
2. Найменування процесу здійснення статевого акту.
3. Назви продажної жінки.
4. Найменування фізіологічних функцій відправлень.
5. Назви результатів фізичних відправлень [9, с. 18].

Переклад тлумачимо з позицій рецептивної моделі, згідно з якою він розглядається як «процес і наслідок рецепції перекладача, який формує створення мета-образу автора оригіналу і лінгвокультури, яку він репрезентує у свідомості читачів цільового тексту» [15, с. 10]. Відтак, розглядаємо не тільки ступінь відтворення обценної лексики у тексті перекладу, а й особливості його потенцій-

ного сприйняття цільовою аудиторією як елемента своєї лінгвокультури.

Цікаво зауважити, що серед виявлених 102 слововживань, 80 слововживання, або 78,4% від загальної вибірки, виявлені у тексті діалогічного мовлення. Це вкотре підкреслює роль прагматичної функції обценної лексики, яка виявляється у таких особливостях її застосування у художньому творі:

1. Посилення емоційного впливу на читача:

(1) *I would memorize the cabin's location, and then I would **fucking** run* [12, с. 117]. – *Запам'ятаю місце розташування хижі й потім, **чорт** забирай, втечу звідси* [2, с. 136].

2. Вираження оцінки персонажа:

(2) *"Hey, **dickhead**, switch me. You take her the rest of the way," Deep Voice called* [12, с. 99]. – *Агов, **придурку**, підміни мене. Решту дороги ти неси її, – озвався Низький Голос* [2, с. 115].

(3) *But if you try something like that again, I will give that **ugly-ass** cabin a fresh coat of paint with your blood.* [12, с. 154]. – *Та якщо утнеш щось подібне ще раз – пофарбую цю **потворну** хижу твоєю кров'ю* [2, с. 177].

3. Емоційна розрядка персонажа:

(4) *I heard Laura whisper, "**Shit**."* [12, с. 38] – *Лора раптом прошепотіла: – **Зараза*** [2, с. 44].

(5) *"**Shit**. Please, God. Please, please, please," I prayed, even though I hadn't been to church all year* [12, с. 60]. – ***Зараза**. Будь ласка, Боже. Будь ласка, будь ласка, будь ласка, – молилася я, хоч до церкви не ходила вже рік* [2, с. 69].

Зауважимо, що в силу прагматичних особливостей функціонування обценізмів, жодна з цих функцій не є «чистою», всі вони взаємопов'язані і, залежно від контексту висловлювання, можуть виражатися більшою чи меншою мірою. До прикладу, функція посилення емоційного впливу на читача є наскрізною для всіх випадків застосування обценізмів. Проте, на нашу думку, інколи, як ось у прикладах (2) і (5), вона є субфункцією і поступається головним. У прикладі (4) натомість, спостерігаємо, як персонаж не тільки вивільняє свої емоції, а ще й висловлює свою негативну оцінку щодо ситуації, в якій опинилася. Таким чином обценізм тут слугує в першу чергу виразником сильної емоційної напруги, а вже потім – лаконічної й критичної оцінки дійсності.

Отже, у цьому фрагменті зауважуємо виконання обценною лексикою всіх трьох зазначених функцій. Відтак, збереження цих функцій у тексті перекладу вимагає від перекладача врахувати не тільки семантичне наповнення лексем, але й їхнє праг-

матично-сміслові навантаження, яке, залежно від особливостей лінгвокультури, цілком може бути виражене засобами з відмінної концептосфери.

Цей умовивід нашо́вхує нас на потребу з'ясувати ступінь відтворюваності обценної лексики шляхом обчислення коефіцієнту лексико-семантичної конвергентності. В результаті розрахунків отримуємо таке:

$$Kc = \frac{29}{102 + 47} \times 100 = 19,4\%$$

Спостерігаємо доволі невисокий коефіцієнт відтворюваності обценної лексики. Також зауважуємо значно меншу кількість лексем з обценним значенням у тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу. Низький коефіцієнт відтворюваності пов'язуємо це з такими екстралінгвальними чинниками:

1. Різними формами посилів, які застосовуються щодо живого й неживого у лінгвокультурах:

(6) *"Screw politeness," "Stay safe, get weird," I knew deep down I'd only call 9-1-1 if I was actually in the process of being murdered* [12, с. 23]. – «**До біса** ввічливість», «Бережися, поведься дивно» — глибоко всередині, я знала, що на 911 буду телефонувати лише тоді, коли мене по-справжньому будуть вбивати [2, с. 26].

Одним зі словникових визначень лексеми «screw» є «to have sexual intercourse with» [17]. Українській лінгвокультурі не притаманна така форма посилю, коли об'єктом висловлювання виступає неживе. Водночас, коли йдеться про звернення до людини, спостерігаємо застосування в перекладі прямого смислового відповідника, який водночас залишає висловлювання в рамках обценного концептопростору, хоч і відмінної групи:

(7) *A neon fuck you* [12, с. 232]. – **Неонове йди нахуй** [2, с. 265].

Відтворення посилю наявним у цільовій лінгвокультурі еквівалентом є важливим для передачі граничності емоційного стану персонажів та їхнього вкрай негативного ставлення щодо того, що відбувається довкола. Семантичний сенс посилю цілком можливо, на нашу думку, передати меліоризованим висловлюванням, але тоді перекладач йде на ризик знехтувати прагматичним потенціалом лексичної одиниці.

2. Різними асоціаціями, притаманним лінгвокультурам для вираження негативної оцінки:

(8) *"Don't be a pussy," Deep Voice muttered* [12, с. 128] – **Не будь нюнею**, – похмуро відповів **Низький Голос** [2, с. 147].

(9) *My head still hurts like a bitch* [12, с. 215] – **Голова досі ниє, аж капець** як [2, с. 247].

У прикладах (8) та (9) спостерігаємо, що англійській лінгвокультурі притаманним є вираження негативного ставлення через асоціацію з лексемами з жіночої концептосфери – (8) статеві органи та (9) жінка сумнівної поведінки. Про це свідчать зокрема й словникові дефініції: *«Pussy – (a) The vagina or vulva. (b) A person regarded as weak or timid»* [17]. Однак, у даному контексті такі асоціації в українському тексті видаються вимушеними та неприродними, тому вважаємо упущення та заміну обценізмів релевантним рішенням. Тому спостерігаємо тут стратегію прагматичної адаптації – збереження емоційного ефекту (відчуття слабкості чи сильного болю) ціною втрати специфічного гендерного забарвлення оригіналу.

Утім, спостерігаємо випадки, коли такі елімінації є зовсім недоцільними, оскільки вони позбавляють текст перекладу оригінальної емоційно-експресивної домінант:

(10) *Hey, dickwad, you left the tailgate down* [12, с. 131] – **Гей, ідіоте**, ти не зачинив багажник [2, с. 152].

(11) *"If you shoot me, the whole story we went over goes to shit* [12, с. 254] – **Якщо пристрелиши мене, вся історія, яку ми обговорили, піде кому нід хвіст** [2, с. 292].

У прикладі (10) спостерігаємо заміну обценної лексеми *«dickwad»* на більш нейтральну *«idiote»*. Денотативні значення обох лексем мають спільне ядро – дурна, неприємна людина – але англійська лексема належить до нижчого регістру, і відповідно має сильніший прагматичний потенціал з точки зору зображення мовних звичок персонажа та його негативного ставлення до суб'єкта висловлювання. Лексема *«ідіот»*, натомість, немає словникового маркера, який ідентифікував би її як сленгову, тому вона цілком може застосовуватися у літературній мові і навіть не вважатися образливою у певних контекстах (наприклад, медичному), чого не можемо сказати про обценізм, виявлений у тексті оригіналу.

З точки зору автоаналізу, така лексична заміна була продиктована намаганням уникнути надмірної епатажності, проте в результаті призвела до певної стилістичної нейтралізації. Це підтверджує тезу про те, що перекладач часто діє в межах «безпечних» мовних конвенцій, навіть якщо це йде врозріз із експресивною домінантою оригіналу. Подібна стратегія меліорації нівелює індивідуальну мовну характеристику персонажа, роблячи його дискурс менш маргіналізованим, що є ек-

тралінгвальним наслідком впливу усталених літературних норм на процес перекладу.

3. Редакторськими правками. Практичний перекладацький досвід та проведене нами ситуативне опитування видавців свідчать, що рішення перекладача щодо відтворення obscenної лексики не є визначальним, адже воно приймається перекладачем спільно з редактором, а також може бути обмежене редакційною політикою видавництва. З цього випливає, що індивідуальне сприйняття перекладача, його усвідомлення лінгвокультурних особливостей вихідного та цільового текстів, а також морально-етичні норми не завжди є тим, що визначатиме вигляд тексту, у якому він потрапить до читача. До того ж результати проведеного нами опитування, у якому видавці та випускові редактори могли обирати кілька відповідей, свідчать про важливу роль додаткових чинників видавничої справи (див. рис. 1).

Водночас також спостерігаємо, що, попри меліоративні тенденції в українську мовознавстві, видавництва здебільшого допускають відтворення obscenної лексики без суттєвих змін.

Отже, хоч проведене опитування потребує подальшого вдосконалення та деталізації, воно слугує доцільним ілюстративним підґрунтям для нашої розвідки. Отримані дані дозволяють стверджувати, що процес відтворення obscenної лексики у художньому перекладі є багаторівневою структурою, де індивідуальна стратегія перекладача неминуче стикається з інституційними фільтрами. Простір екстралінгвальних чинників у цьому контексті виходить далеко за межі традиційного лінгвокультурного бар'єру та особистих морально-етичних переконань фахівця.

Як свідчать результати, ключовими детермінантами виступають жанрова специфіка твору,

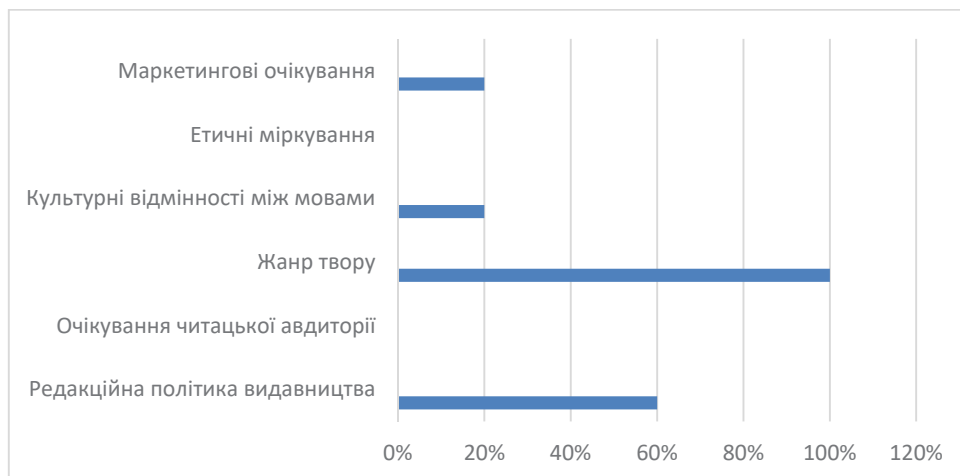

Рис. 1. Вплив додаткових чинників на рішення щодо перекладу obscenної лексики

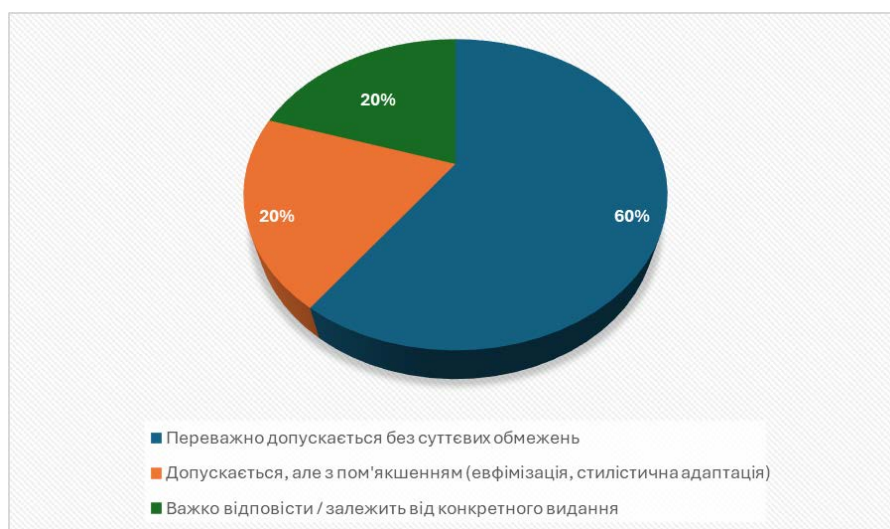

Рис. 2. Відтворення obscenної лексики у художньому перекладі: позиція видавництва

що отримала стовідсоткову підтримку опитаних, та редакційна політика видавництва, яка для понад половини респондентів є визначальним вектором прийняття рішень. Це вказує на поступовий відхід від суворих радянських меліоративних догм у бік прагматичної доцільності та ринкових запитів. Таким чином, фінальний образ тексту, що потрапляє до читача, є результатом складного компромісу між вихідним авторським задумом, перекладацьким баченням та видавничою стратегією адаптації обцененого контенту до сучасного соціокультурного контексту.

Висновки. Обценна лексика є одним із засобів прагматичного впливу в художньому тексті, виконуючи роль емоційного інтенсифікатора та інструмента соціокультурної характеристики пер-

сонажа. Також обценна лексика може слугувати у художньому творі засобом вираження негативної оцінки щодо об'єкта висловлювання. Низька конвергентність вказує на те, що перекладач часто змушений вдаватися до заміन або опущень через культурну невідповідність асоціативних рядів у вихідній та цільовій мовах.

Окрім мовних бар'єрів, на фінальний текст перекладу суттєво впливають видавничі чинники – редакційна політика та жанрові очікування, які можуть схилияти текст до більшої конвенційності. Зрештою, пріоритетним завданням перекладача є збереження комунікативної функції обценізму, а не його денотативного значення, що іноді виправдовує відхід від семантичної точності заради природності звучання.

Список літератури:

1. Волинець Н. В. Проблеми перекладу ненормативних лексичних одиниць у художньому тексті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*, № 47, том 3, 2021. С. 83–87. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.47-3.19>.
2. Ілі Н. В. Тікай, червона : роман ; пер. з англ. М. Томашука. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2025. 304 с.
3. Миронова Н. В. Художній текст як простір концептуалізації культурного коду. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. КНУ ім. Т. Шевченка*, №49, 2026. С. 52–56. DOI: <http://doi.org/10.17721/2663-6530.2026.49.52-62>.
4. Мізін К. І. Причини неадекватного відтворення обценної лексики в німецько-українських перекладах. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. № 10, 2021. С. 91–96. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-10.14>
5. Мізін К., Кононенко В. Тенденції до ігнорування, меліоризації та пейоризації обценізмів в англійсько-українських і українсько-англійських художніх перекладах. *Лінгвістичні Студії*, (49), 2025. С. 138–153. DOI: <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2025.49.10>.
6. Пермінова А. В. Перекладацька рецепція сучасної американської поезії: монографія. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 352 с.
7. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 116 с.
8. Ренн О. Гемінгвей для України ХХІ ст.: переклад як формування нового дискурсу. Переклад в Україні (24 серпня 1991 року – 24 лютого 2022 року) / ред. О. Дзера, І. Ордехівська. Львів, 2025. С. 274–283.
9. Ставицька Л. Українська мова без табу: словник нецензурної лексики та її відповідників: обценізми, евфемізми, сексуалізми. Критика, Київ, 2008. 454 с.
10. Ткачівська М. Р. Культурно-етимологічні закономірності відтворення лексики обмеженого вжитку в українсько-німецькому художньому перекладі : дис. ... док. філологічних наук : 10.02.16. Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника, Івано-Франківськ, 2021. 674 с.
11. Ткачівська М. Р. Обценна лексика в зарубіжних дослідженнях. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. №2(30), 2015. С. 122–129.
12. Ihli, Noelle W. Run on Red : A Novel. Mount Laurel : Dynamite Books, 2022. 310 p.
13. Lee T. F. Catullan Obscenity and Modern English Translation, 2016. 87 p. DOI: <https://doi.org/10.7936/K7SX6BGC>.
14. Marolova D., Kuzmanovska D., Vitanova-Ringaceva, A., Ivanova, B. (2024). The Problematic Translability of Pejorative and Obscene Expressions. 17th international conference of Education, Research and Innovation : Conference Proceedings, 2024. DOI: 10.21125/iceri.2024.m
15. Perminova, Alla. Reception of literary works in the original and translation. A case study: Students' responses. *SHS Web of Conferences* 105, 01005, 2021. P. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110501005>.
16. Tolochko O. Ya. Factors of stylistic inversion contexts' expressiveness in interlingual co-referential pairs. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University*, Series: "Philology. Journalism," 1(1), 2024. P. 204–210. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.1.1/35>.

17. The Free Dictionary [Electronic resource]. URL: <https://www.thefreedictionary.com/>.
18. Valdeón, R. A. (2024). The translation of swearwords: A pragmatics perspective. In *Journal of Pragmatics*, Vol. 224, 2024, pp. 74–79. Elsevier B.V. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2024.03.005>.
19. Zarzycki, L. *The Anatomy of Polish Offensive Words. A sociolinguistic exploration. A sociolinguistic exploration* : John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, 2024. 336 p.

Tomashchuk M. V. RENDERING OF PRAGMATIC POTENTIAL OF OBSCENE VOCABULARY IN THE TRANSLATION OF LITERARY TEXTS

The article examines the extralingual factors that influence the rendering of obscene vocabulary in the translation of contemporary fiction from English into Ukrainian. The relevance of this work is determined by the increasing frequency of taboo elements in public discourse and literature, as well as the need to overcome traditional euphemistic tendencies in the Ukrainian school of translation. Obscene vocabulary is considered not merely as a set of vulgarisms, but as an important pragmatic tool for shaping the author's individual worldview and the sociocultural code of the characters. The scientific novelty lies in the application of the method of translation self-analysis to the material of Noel Iley's novel "Run on Red" and its Ukrainian translation. The author analyzes 102 instances of obscene vocabulary usage, the majority of which (78.4%) are concentrated in dialogue, highlighting their functions: intensifying emotional impact, expressing evaluation, and providing emotional release for the characters. Particular attention is paid to calculating the lexical-semantic convergence coefficient, which amounted to 19.4%, indicating significant transformations or omissions in the translation. It was found that the main extralingual factors behind such discrepancies are differences in message forms, the specificity of associative connections in different linguistic and cultural contexts, and the influence of publishers' editorial policies. Based on the results of a survey of publishers, it can be concluded that the final decision on whether to retain or replace obscenities often depends on the genre of the work and the publisher's internal policies, rather than solely on the translator's discretion. It is argued that an adequate rendering of obscenity requires the translator not to search for literal equivalents, but to recode the emotional and pragmatic content of the text, taking into account the target audience's perception.

Keywords: obscene language, literary translation, extralingual factors, translator self-analysis, lexical-semantic convergence, linguoculture, taboo vocabulary.

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Yuhan N. L.

<https://orcid.org/0000-0001-6845-6731>

Staatliche Einrichtung «Luhansk Nationale Taras-Schewtschenko-Universität»

WIEDERGABESTRATEGIEN DEUTSCHER ZAHLENPARÖMIEN IN DER UKRAINISCHEN ÜBERSETZUNG

У статті досліджено комплексні питання відтворення німецького пареміологічного фонду з числівниковим компонентом засобами української мови. Актуальність роботи зумовлена специфікою паремій як конденсованого вираження народної мудрості, де мовна форма тісно переплетена з культурним кодом, а числівник часто втрачає свою первинну квантитативну функцію, набуваючи символічного, сакрального або метафоричного значень. У межах дослідження проаналізовано лінгвістичну природу паремій як цілісних комунікативних одиниць та виявлено чинники, що впливають на вибір стратегії їхнього перекладу в умовах міжмовної асиметрії.

Наукова новизна роботи полягає у систематизації перекладацьких підходів до трансформації числових образів з урахуванням етнокультурних розбіжностей німецької та української лінгвокультур. Авторкою обґрунтовано, що успішна стратегія перекладу базується на відмові від формального буквализму на користь функціонально-образної відповідності. Розглянуто механізми повної та часткової еквівалентності, а також випадки, коли культурна специфіка оригіналу вимагає застосування фразеологічної аналогії, лексико-семантичної трансформації або повної дечисловізації (відмови від числівника) для збереження прагматичного ефекту вислову.

Вибір способу перекладу безпосередньо залежить від ступеня ідіоматичності вислову та того, наскільки образ, закладений у числі, є універсальним або специфічним для конкретної мови. У випадках, коли цифрові символи в обох лінгвокультурах збігаються за своїм емоційним та смисловим навантаженням, стає можливим збереження структури оригіналу. Проте за умови міжмовної асиметрії, коли певне число в одній культурі викликає асоціації, невластиві іншій, перекладач має вдаватися до трансформацій, що передбачають заміну кількісного показника, його гіперболізацію або повну дечисловізацію.

Адекватний переклад вимагає від фахівця ролі «культурного посередника», здатного розпізнати внутрішню форму паремії та знайти в мові перекладу такий образ, який би сприймався реципієнтом як природний і автентичний, зберігаючи при цьому первинну інтенцію автора.

Ключові слова: паремія, німецька мова, числівниковий компонент, стратегії перекладу, фразеологічна аналогія, лінгвокультурологія, прагматичний ефект, міжмовна асиметрія.

Problemstellung. Die Übersetzung des paremiologischen Bestandes einer beliebigen Sprache gilt traditionell als eine der komplexesten Aufgaben der Übersetzungswissenschaft. Dies ist darauf zurückzuführen, dass Sprichwörter und Redensarten einen kondensierten Ausdruck der Volksweisheit darstellen, in dem die sprachliche Form untrennbar mit dem jeweiligen Kulturcode verwoben ist. Eine besondere Stellung innerhalb der deutschen Paremiographie nehmen dabei Wendungen mit einer numerischen Komponente ein. Das Zahlwort verliert im Gefüge der Paremie häufig

seine primäre quantitative Funktion und nimmt stattdessen symbolische, sakrale oder metaphorische Bedeutungen an.

Die Relevanz der vorliegenden Untersuchung ergibt sich aus der Notwendigkeit einer Systematisierung von Übersetzungsstrategien, die eine adäquate Wiedergabe deutscher Zahlenparömien im Ukrainischen ermöglichen. Dabei gilt es, die Balance zwischen semantischer Präzision und der ethnokulturellen Spezifik des Originals zu wahren. Die Wahl der Übersetzungsstrategie wird in diesem Kontext nicht nur durch linguistische Faktoren determiniert, sondern

auch durch die Kongruenz bzw. Divergenz numerischer Symbole innerhalb der deutschen und ukrainischen Linguokulturen.

Der Untersuchungsgegenstand umfasst deutsche Parömien, die Kardinal- oder Ordinalzahlen enthalten. Den Gegenstand der Analyse bilden Transformationsmodelle und Strategien (vollständige bzw. partielle Äquivalenz, Analogie, Lehnübersetzung, deskriptive Übersetzung), die zur deren Wiedergabe im ukrainischen Sprachraum eingesetzt werden.

Forschungsstand. Die Frage nach dem linguistischen Status sowie der semantischen Füllung von Parömien nimmt in der modernen Germanistik einen zentralen Stellenwert ein. Im Kontext der vorliegenden Untersuchung gewinnt jedoch vor allem die übersetzerische Relevanz dieser Einheiten an Bedeutung.

Die theoretische Basis für die Untersuchung fester Wortverbindungen im Deutschen wurde in den Fundamentalwerken von W. Fleischer gelegt. Seine Analyse der struktur-semantischen Besonderheiten von Phraseologismen ermöglicht es dem Übersetzer, die Grenze zwischen freien Wortverbindungen und festen Einheiten zu identifizieren, was den ersten Schritt bei der Wahl einer adäquaten Übersetzungsstrategie darstellt [2].

Die Klassifikation von H. Burger erlaubt eine präzise Differenzierung von Parömien nach ihrem Idiomatizitätsgrad. Für die Übersetzungswissenschaft ist dies von hohem praktischem Wert: Je höher der Grad der Idiomatizität einer Zahlenparömie ist, desto geringer ist die Wahrscheinlichkeit für den Einsatz einer Lehnübersetzung [1]. Die syntaktische Natur der Parömien als „satzwertige Phraseologismen“, wie von H.-H. Lüger begründet, unterstreicht die Notwendigkeit ihrer Wiedergabe als ganzheitliche kommunikative Einheiten und nicht als bloße Summe einzelner Lexeme [3].

Den maßgeblichsten Beitrag zum Verständnis der Funktionsweise von Sprichwörtern leistete W. Mieder. Sein soziolinguistischer Ansatz hilft dem Übersetzer zu verstehen, wie deutsche Zahlenparömien an den modernen Diskurs angepasst werden, was für die Bewahrung des pragmatischen Effekts bei der Übersetzung von entscheidender Bedeutung ist [4; 5].

Die Interpretation der Herkunft und der kulturellen Symbolik von Zahlen innerhalb der Parömien stützt sich auf die Arbeiten von L. Röhrich. Seine Forschungen ermöglichen es, die Tiefensemantik des Bildes (beispielsweise der Zahlen 3 oder 7) zu entschlüsseln und ein adäquates ethnokulturelles Analogon im Ukrainischen zu finden [6]. Den kognitiven Aspekt der Umdeutung quantitativer Werte in Parömien untersuchte C. Palm. Ihre Arbeit erlaubt es,

die Ersetzung eines Zahlwortes durch ein anderes im Übersetzungsprozess wissenschaftlich zu begründen [7]. Die praxisorientierte Ebene der Untersuchung, die unmittelbar mit der Suche nach zwischensprachlichen Entsprechungen verbunden ist, basiert auf den lexikographischen Leistungen von I. V. Barantsev. Sein deutsch-ukrainisches phraseologisches Wörterbuch dient als Grundlage für die komparative Analyse und die Verifizierung der Wiedergabestrategien von Parömien [8].

Ungeachtet der eingehenden Untersuchung struktureller und semantischer Besonderheiten der deutschen Phraseologie bleibt die Frage der Systematisierung konkreter Übersetzungsstrategien zur Wiedergabe von Zahlenparömien im Ukrainischen bisher unzureichend beleuchtet. Insbesondere bedarf der Algorithmus des übersetzerischen Handelns bei auftretender zwischensprachlicher Asymmetrie numerischer Symbole einer detaillierten Ausarbeitung, was die Themenwahl des vorliegenden Beitrags determiniert.

Die Zielsetzung der vorliegenden Arbeit besteht darin, die semantischen Besonderheiten deutscher Parömien mit numerischer Komponente zu identifizieren und effektive Strategien für deren Wiedergabe in der Übersetzung zu bestimmen.

Darstellung des Hauptmaterials. Wir unterscheiden drei grundlegende Strategien für die Übersetzung von Parömien mit numerischer Komponente.

1. Strategie der Verwendung vollständiger Äquivalente. Dieser Weg erweist sich in jenen Fällen als am zweckmäßigsten, in denen im Ukrainischen eine Wendung existiert, die in Bezug auf die semantische Bedeutung, die interne metaphorische Bildhaftigkeit und – was am wichtigsten ist – die spezifische numerische Komponente vollständig mit dem deutschen Ausdruck identisch ist. Solche Fälle absoluter Isomorphie lassen sich am häufigsten bei Parömien beobachten, die gemeinsame intertextuelle Wurzeln haben, insbesondere antiken oder biblischen Ursprungs.

Eine besondere Rolle spielen in dieser Strategie die sogenannten «magischen» oder sakralen Zahlen wie 3, 7 oder 12, die für den europäischen Kulturraum universellen Charakter besitzen. Ein prägnantes Beispiel für eine solche Entsprechung ist die deutsche Paremie «*Aller guten Dinge sind drei*». In der ukrainischen Übersetzung findet sie eine vollständige semantisch-strukturelle Entsprechung in der Wendung «*Бог любить трійцю*» (Gott liebt die Dreierheit).

Trotz einer gewissen lexikalischen Divergenz (deutsch «Dinge» («*печі*») gegenüber ukrainisch «Бог» (Gott)) bleibt das Zahlwort «drei» der Kern beider Ausdrücke. In diesem Kontext behält der

Übersetzer die numerische Einheit bewusst bei, da sie in beiden Linguokulturen eine identische sakrale und positive Konnotation trägt und auf die Abgeschlossenheit sowie den Erfolg einer Handlung hinweist. Somit ermöglicht die vollständige Äquivalenz eine präzise Wiedergabe nicht nur des Inhalts, sondern auch des Kulturcodes des Originals, ohne auf zusätzliche erläuternde Transformationen zurückgreifen zu müssen.

2. Strategie der phraseologischen Analogie (partielle Äquivalenz). Eine separate Gruppe numerischer Parömien bilden jene Einheiten, deren inneres Bild im Deutschen keine direkte strukturelle Übereinstimmung mit traditionellen ukrainischen Ausdrücken aufweist. In solchen Fällen ist die Strategie der phraseologischen Analogie am gerechtfertigsten. Sie sieht die Suche nach einer Entsprechung in der Zielsprache vor, die den analogen Inhalt durch eine andere Metapher wiedergibt. Dabei kann das Zahlwort seine Bedeutung ändern, verstärkt werden oder gänzlich entfallen.

Ein prägnantes Beispiel für die Transformation einer numerischen Komponente zur Steigerung der Expressivität ist die Übersetzung der deutschen Paremie *«Ein Unglück kommt selten allein»*. Trotz der Möglichkeit einer wörtlichen Wiedergabe bietet die ukrainische Linguokultur ein deutlich dynamischeres Analogon: *«Біда не ходить одна, а з собою ще й десять водить»* (wörtl.: *Das Unglück geht nicht allein, sondern führt noch zehn mit sich*). In diesem Kontext greift der Übersetzer zur Hyperbolisierung, indem er die deutsche «Eins» durch die ukrainische Zahl «Zehn» ersetzt. Dies ermöglicht nicht nur die Bewahrung des Inhalts über den kumulativen Charakter von Misserfolgen, sondern verleiht dem Ausdruck auch einen authentischen volkstümlichen Klang.

Ein weiterer Aspekt dieser Strategie ist die vollständige Ersetzung eines quantitativen Bildes durch ein somatisches oder verbales Bild, falls das deutsche Zahlwort vom ukrainischen Rezipienten als zu wörtlich oder situationsuntypisch wahrgenommen wird. Insbesondere die deutsche Wendung *«Sich auf allen vieren davonmachen»* (wörtl.: *Тікати на всіх чотирьох*), die eine Fortbewegungsart beschreibt, wird im Ukrainischen am adäquatesten durch das Phraseologismus *«Накивати н'ятам»* (wörtl.: *Mit den Fersen winken*) wiedergegeben. Hier verzichtet der Übersetzer bewusst auf das Zahlwort «Vier», da für das ukrainische Bewusstsein die Idee der schnellen Flucht im Bild der «Fersen» kodiert ist und nicht in der Anzahl der an der Bewegung beteiligten Extremitäten.

Komplexer ist die Situation bei der Paremie *«Auf zwei Hochzeiten gleichzeitig tanzen»* (wörtl.: *Тан-*

цювати на двох весіллях одночасно). Obwohl das Zahlwort «Zwei» beiden Sprachen gemeinsam ist, differiert die Bildreihe erheblich. Während die deutsche Paremie die festliche Metapher der «Hochzeit» verwendet, bietet die ukrainische Tradition zur Beschreibung des Versuchs, unvereinbare Dinge zu verbinden, das alltägliche Bild von Stühlen an: *«Сісти між двох стільців»* (wörtl.: *Sich zwischen zwei Stühle setzen*) oder die Warnung *«На двох стільцях не всидаш»* (wörtl.: *Auf zwei Stühlen bleibst du nicht sitzen*). Die Verwendung eines Analogons ist in diesem Fall entscheidend für die Bewahrung der Pragmatik: Der Übersetzer priorisiert nicht das «Tanzen», sondern die Idee der prekären Lage und des unvermeidlichen Scheiterns beim Versuch, überall gleichzeitig zu verweilen.

Somit erlaubt die Verwendung phraseologischer Analoga dem Übersetzer, über die mathematische Präzision des Zahlwortes hinauszugehen und die deutsche Paremie an die nationale Art der Realitätswahrnehmung anzupassen.

3. Strategie der lexiko-semantischen Transformation. Besondere Aufmerksamkeit verdienen Fälle, in denen das Zahlwort im Deutschen seine denotative Funktion verliert und ausschließlich als Intensifikator (semantischer Verstärker) fungiert. In dieser Position wirkt eine direkte Wiedergabe des numerischen Indikators im Ukrainischen oft unnatürlich, was die Notwendigkeit lexiko-semantischer Transformationen bedingt.

Ein anschauliches Beispiel ist die Paremie *«Ein Narr kann mehr fragen, als sieben Weise antworten können»*. Obwohl in der deutschen Tradition die Zahl 7 oft Erschöpfung oder eine beträchtliche Menge symbolisiert, ist es für den ukrainischen Sprachraum im Kontext intellektueller Überlegenheit oder Anzahl zweckmäßiger, die Strategie der Hyperbolisierung anzuwenden: *«Один дурень може стільки питати, що й десять мудрих не розберуть»* (wörtl.: *Ein Narr kann so viel erfragen, dass selbst zehn Weise es nicht klären können*) oder sogar eine weitreichende Generalisierung zu nutzen – *«...що й сотня мудреців не відновить»* (wörtl.: *...dass selbst hundert Weise nicht antworten werden*).

Dies erklärt sich dadurch, dass in ukrainischen Parömien zur Bezeichnung einer unbestimmten großen Menge häufiger die Zahlen 10 oder 100 herangezogen werden. Gleichzeitig markiert die Zahl 7 in der ukrainischen Paremigraphie meist keine abstrakte Vielheit, sondern eine übermäßige Anzahl an Personen, die an einem Prozess beteiligt sind, was oft zu einem negativen Ergebnis führt (z. B.: *«Де сім господарів, там хата не метена»*; wörtl.: *Wo sieben*

Hausfrauen sind, da ist das Haus nicht gekehrt). Somit muss der Übersetzer nicht nur den mathematischen Wert des Zahlwortes berücksichtigen, sondern auch dessen traditionelle Kombinatorik und konnotative Last in der jeweiligen Linguokultur.

4. Entlehnung und Kommentar (Literarische Übersetzung). Die übersetzerische Strategie der Entlehnung (Kalkierung) in Verbindung mit linguokultureller Adaptation wird in der Übersetzungspraxis selektiv angewandt. Am häufigsten kommt sie bei der Arbeit mit belletristischen Texten zum Einsatz, bei denen es prinzipiell wichtig ist, das nationale Kolorit, die Metaphorik des Autors oder spezifische Realien des Originals zu bewahren.

Obwohl die Kalkierung gewöhnlich als Form einer „wörtlichen“ Übersetzung betrachtet wird, kann sie sich im Bereich der Parömiologie in die Schaffung vollwertiger literarischer Äquivalente transformieren. Ein bezeichnendes Beispiel ist die Wiedergabe des deutschen Ausdrucks *«Mit sieben Meilenstiefeln»*. Die ukrainische Entsprechung *«у семимильних чоботях»* (wörtl.: *in siebenmeiligen Stiefeln*) ist formal das Ergebnis einer Kalkierung, doch dank der gemeinsamen europäischen Märchentradition hat sich dieses Bild vollständig im ukrainischen phraseologischen Bestand assimiliert.

In solchen Fällen bleibt das Zahlwort «sieben» nicht nur als quantitativer Indikator erhalten, sondern als integraler Bestandteil eines kulturellen Mythos. Somit erweist sich die Strategie der Entlehnung dann als gerechtfertigt, wenn das entlehnte Bild für den Rezipienten ohne zusätzliche Erklärungen verständlich ist oder wenn die Beibehaltung der «fremden» Struktur ein bewusster Schritt des Übersetzers ist, um einen besonderen stilistischen Effekt zu erzielen.

Dementsprechend hängt die Wahl der Strategie zur Wiedergabe der numerischen Komponente vom Grad ihrer Metaphorisierung ab. Wenn das Zahlwort seine quantitative Bedeutung verloren hat und zum Symbol geworden ist, ist der Übersetzer verpflichtet, der funktionalen Entsprechung den Vorzug vor der formalen Genauigkeit zu geben.

Bei der Arbeit mit deutschen Zahlenparömien stößt der Übersetzer nicht selten auf das Phänomen der «Pseudoäquivalenz», bei dem die trügerische Einfachheit der digitalen Komponente zu fehlerhaftem Literalismus verleitet. Am deutlichsten zeigt sich dies bei der Verwendung des Zahlwortes «null». In der deutschen Sprachtradition markiert es oft das vollständige Fehlen nicht nur von Quantität, sondern auch von Qualität, Interesse oder Motivation. Zum Beispiel verliert der populäre Ausdruck *«Null Bock haben»* bei einer wörtlichen Übersetzung (*«мату*

нуль цанів» oder *«мати нульове бажання»*; wörtl.: *null Böcke haben / null Wunsch haben*) seine Idiomatizität und wird zu «mathematisch». Eine adäquate Wiedergabe dieser Einheit erfordert den Verzicht auf das Zahlwort zugunsten expressiver Mittel der Zielsprache: von neutralen Varianten wie *«не мати жодного бажання»* (wörtl.: *keinen einzigen Wunsch haben*) bis hin zu umgangssprachlichen Formen wie *«не пре»* oder *«нема натхнення»* (wörtl.: *es treibt nicht / keine Inspiration da*), was die emotionale Tonalität des Originals bewahrt.

Nicht weniger spezifisch ist die Funktion der Zahl «fünf». Obwohl dieses Zahlwort in beiden Sprachen traditionell zur Beschreibung überflüssiger oder unnötiger Dinge verwendet wird – wie im Falle der vollständigen Äquivalenz *«Das fünfte Rad am Wagen sein»* (*«Бути п'ятим колесом до воза»*; wörtl.: *das fünfte Rad zum Wagen sein*) – gibt es Kontexte, in denen die Logik des Bildes radikal divergiert. Übersetzerische Vorsicht gebietet der Ausdruck *«Fünf gerade sein lassen»*. Der Versuch einer direkten Übersetzung (*«залишити п'ять рівними / парними»*; wörtl.: *fünf gerade sein lassen*) wäre für den ukrainischen Leser unverständlich. Dieser Paremie liegt der symbolische Versuch zugrunde, eine ungerade Zahl («fünf») als gerade («gerade») wahrzunehmen, was das bewusste Ignorieren eines Fehlers oder einer Unordnung bedeutet. Folglich wäre hier die Verwendung der ukrainischen Entsprechung *«дивитися на речі крізь пальці»* (wörtl.: *durch die Finger auf die Dinge schauen*) oder der Aufforderung *«не бути занадто прискіпливим»* (wörtl.: *nicht zu kleinlich sein*) eine adäquate übersetzerische Lösung.

Besondere Aufmerksamkeit sollte dem Zahlwort «eins» gewidmet werden, das in deutschen festen Wendungen oft keine quantitative Einheit, sondern absolute Einheit oder höchste Qualität symbolisiert. Standardisierte Bewertungskonstruktionen wie *«Klasse eins!»* oder *«Eins a» (1 a)* werden oft fälschlicherweise als *«перший клас»* im Sinne der Grundschule interpretiert. Das pragmatische Potenzial dieser Ausdrücke ist jedoch wesentlich breiter: Sie markieren die Perfektion eines Produkts oder einer Handlung. Daher ist es für ihre Wiedergabe im Ukrainischen zweckmäßig, Varianten wie *«вищий татуюнок»* (wörtl.: *höchste Sorte*), *«першокласно»* (wörtl.: *erstklassig*) oder sogar das Phraseologismus *«світова закуска»* (wörtl.: *Welt-Sauerteig*) zu verwenden.

Somit erfordert eine erfolgreiche Übersetzungsstrategie ein tiefes Verständnis dafür, dass das Zahlwort in einer Paremie primär eine kulturelle Metapher ist. Nur der Verzicht auf formale numerische Präzision

zugunsten bildlicher Entsprechung erlaubt es, semantische Verzerrungen zu vermeiden und die lebendige Energie des volkstümlichen Ausdrucks zu bewahren.

Die diskussionswürdigste Gruppe im Aspekt der Übersetzung sind Parömien, die in beiden Sprachen existieren, jedoch unterschiedliche numerische oder gegenständliche Komponenten verwenden, um dasselbe mentale Bild wiederzugeben. In solchen Fällen steht der Übersetzer oft vor dem Dilemma: die Originalform beizubehalten oder den Ausdruck an die traditionellen Vorstellungen des Rezipienten anzupassen.

Ein beispielhaftes Exempel ist die Funktionsweise der deutschen Paremie «*Mit sieben Siegeln verschlossen*». Obwohl die wörtliche Wiedergabe «*Зачинено на сім печаток*» (wörtl.: *mit sieben Siegeln verschlossen*) verständlich ist, klingt im ukrainischen Sprachraum das Analogon «*за сімома замками*» (wörtl.: *hinter sieben Schlössern*) wesentlich natürlicher. Ungeachtet dessen, dass die Zahl «sieben» in beiden Varianten erhalten bleibt, ist der Wechsel der gegenständlichen Komponente («Siegel» zu «Schlüssel») entscheidend für das Erreichen stilistischer Adäquatheit, da das Bild des Schlosses in der ukrainischen Paremigraphie stärker als Symbol der Unzugänglichkeit verwurzelt ist.

Interessant ist der Fall der vollständigen Übereinstimmung im Idiom «*Auf Wolke sieben schweben*», was im Ukrainischen als «*бути на сьомому небі*» (wörtl.: *auf dem siebten Himmel sein*) realisiert wird. Hier beobachten wir die Identität des numerischen Symbols «sieben», obwohl der metaphorische Raum («Wolke» im Deutschen und «Himmel» im Ukrainischen) leicht divergiert, was wiederum Flexibilität vom Übersetzer bei der Lexemwahl unter Beibehaltung des digitalen Codes verlangt.

Die stärkste Transformation erfordern Ausdrücke, bei denen das numerische Bild direkt mit ethnographischen Realien korreliert. Insbesondere die deutsche Beschreibung eines finsternen Gesichtsausdrucks – «*Ein Gesicht machen wie sieben Tage Regenwetter*» (wörtl.: «*обличчя як сім днів дощової погоди*») – verliert in der wörtlichen Übersetzung ihre idiomatische Schärfe. Für die ukrainische Sprache tritt hier als relevanter Ersatz das Phraseologismus «*виглядати як середа на п'ятницю*» (wörtl.: *aussehen wie Mittwoch auf Freitag*) oder der Vergleich «*кислий, як оцет*» (wörtl.: *sauer wie Essig*) auf. In dieser Situation ist der Verzicht auf das ursprüngliche Zahlwort «sieben» zugunsten von Kalendernamen oder Geschmacksassoziationen der einzige Weg, die pragmatische Bedeutung des Ausdrucks adäquat zu vermitteln.

Zusammenfassend lässt sich festhalten, dass die Hauptgefahr für den Übersetzer in der sogenannten «Magie der Zahl» liegt. Eine übermäßige Konzentration auf die Ziffer als mathematische Einheit führt zum Verlust des Zahlwortes als kulturelle Metapher. Eine adäquate Wiedergabestrategie solcher Einheiten erfordert den entschiedenen Verzicht auf numerische Genauigkeit zugunsten der bildlichen Genauigkeit, was es ermöglicht, den kommunikativen Wert der Paremie in einem anderen linguokulturellen Milieu zu bewahren.

Die vergleichende **Tabelle 1** illustriert, wie sich numerische Komponenten bei der Übersetzung verhalten. Es ist besonders darauf zu achten, dass Zahlen manchmal übereinstimmen (Äquivalente) und manchmal vollständig durch andere Bilder ersetzt werden (Analoge oder adäquater Ersatz).

Der abschließende Schritt in der Analyse der Besonderheiten bei der Übersetzung deutscher Zahlenparömien ins Ukrainische ist die Betrachtung des kommunikativen Aspekts. Hierbei liegt das Hauptaugenmerk auf pragmatischen Leerstellen (Lücken) und den Schwierigkeiten bei der Dekodierung von Hintergrundwissen. Bei der Übersetzung numerischer Einheiten entsteht eine Reihe spezifischer Probleme, die vom Übersetzer nicht nur linguistische, sondern auch extralinguistische Kompetenzen erfordern.

Das erste wesentliche Problem für den Übersetzer ist das Dilemma der **Beibehaltung numerischer Werte** in Situationen zwischensprachlicher Inkongruenz. Oft stellt sich die Frage: Ist es zweckmäßig, die deutsche Zahl «sieben» beizubehalten, wenn in der ukrainischen Tradition für einen identischen Kontext die «zehn» verankert ist? Bezeichnend ist hier das Beispiel des Ausdrucks «*sieben Sachen*» (wörtl.: «*сім речей*»). In der deutschen Kultur markiert die «Sieben» hier den gesamten vorhandenen Besitz eines Menschen. Eine wörtliche Übersetzung würde die erforderliche Expressivität nicht vermitteln, weshalb der Übersetzer gezwungen ist, zwischen einer deskriptiven Variante wie «*всі свої пожитки*» (wörtl.: *all sein Hab und Gut*) zu wählen oder auf das ukrainische Idiom «*сім мішків гречаної вовни*» (wörtl.: *sieben Säcke Buchweizenwolle*) zurückzugreifen, obwohl deren Konnotationen leicht divergieren. Dies verdeutlicht, dass das Zahlwort in der Paremie als metaphorischer Quantifikator fungiert, dessen Hauptaufgabe darin besteht, bewertende Koordinaten (viel/wenig, alles/nichts) festzulegen, anstatt eine exakte arithmetische Auskunft zu geben.

Ein zweiter wichtiger Aspekt ist die **Denumeralisierung** – eine Strategie des Verzichts auf die Verwendung des Zahlwortes zugunsten der Bewahrung des

Vergleichende Analyse deutscher und ukrainischer Parömien

Zahl	Deutsche Paremie	Wörtliche Übersetzung	ÜbersetzungUkrainisches Äquivalent / Übersetzungsvariante	Kommentar
1	Einmal ist keinmal	Один раз – це ні разу	Раз не в рахунок	Vollständige logische Übereinstimmung
1	Alles auf eine Karte setzen	Поставити все на одну карту	<i>Поставити все на кін (на одну карту)</i>	Identische Kartenmetapher in beiden Sprachen
2	Zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen	Вбити двох мух однією мухобійкою	Вбити двох зайців одним пострілом	Bildwechsel: Fliegen werden durch Hasen ersetzt
3	Aller guten Dinge sind drei	Всіх хороших речей – три	Бог трійцю любить	Kommunikativer Aspekt: religiöser Kontext im Ukrainischen vs. weltlicher im Deutschen
5	Das fünfte Rad am Wagen sein	Бути п'ятим колесом у возі	Бути п'ятою спицею в колесі / П'яте колесо до воза	Vollständige idiomatische Entsprechung
7	Auf Wolke sieben schweben	Парити на сьомій хмарі	Бути на сьомому небі	Gemeinsame biblische Wurzeln der Symbolik der Zahl 7
7	Seine sieben Sachen packen.	Пакувати свої сім речей	Збирати свої манатки / сім мішків гречаної вовни	Im Deutschen steht «7» für den gesamten Besitz
9	Alle neune!	<i>Всі дев'ять!</i> (з кегельбану).	В яблучко! / Одним махом усіх побивахом	Kulturcode: Im Ukrainischen fehlt die Assoziation der «9» mit Erfolg
100	Vom Hundertsten ins Tausendste kommen	Переходити зі сотого на тисячне	П'яте через десяте / 3 пустого в порожнє	Bezeichnet übermäßige Detaillierung oder ein ungeordnetes Gespräch

authentischen Inhalts der Paremie. Dieses Verfahren ist kritisch bei der Begegnung mit kulturspezifischen Bildern, die in der Zielsprache keine Entsprechungen haben. Ein prägnantes Beispiel ist der Ausruf «*Alle neune!*» (wörtl.: «*Усі дев'ять!*») Für einen deutschen Sprecher ist dies ein direkter Verweis auf das Kegelspiel (alle neun Kegel umwerfen), was absoluten Erfolg symbolisiert. Da im ukrainischen Kulturcode die Zahl 9 nicht mit Triumph assoziiert wird, wird die Denumeralisierung zum einzigen Weg für eine adäquate Übersetzung. Die Verwendung funktionaler Entsprechungen wie «*влучити в яблучко*» (wörtl.: *ins Apfelchen/ins Schwarze treffen*) oder «*одним махом усіх побивахом*» (wörtl.: *mit einem Streich alle schlagen*) ermöglicht es, den Verlust des Hintergrundwissens (über das Kegeln) durch eine für den ukrainischen Rezipienten verständliche Erfolgsmetapher zu kompensieren.

Darüber hinaus sollten *ethnomarkierte Unterschiede* in der Wahrnehmung bestimmter Zahlen berücksichtigt werden. Während beispielsweise in der ukrainischen Kommunikation die Zahl 40 häufig Trauerassoziationen weckt, markiert sie in der deutschen Tradition («*mit vierzig Jahren...*») nicht selten die Lebensreife und die Blütezeit der Kräfte. Ebenso transformiert sich das deutsche «*Dutzend*» in der alltäglichen ukrainischen Kommunikation natürlicher in

ein «*десяток*» (wörtl.: *Zehner/Dekade*), was kommunikativ gerechtfertigt, wenn auch mathematisch unpräzise ist.

Somit beweist der kommunikative übersetzerische Aspekt, dass der Erfolg der Übersetzung von der Fähigkeit des Übersetzers abhängt, als «*kultureller Vermittler*» zu fungieren. Das Hauptziel der Übersetzung besteht in der Wiederherstellung des pragmatischen Potenzials der Paremie, wobei das Zahlwort nicht als Ziffer, sondern als Instrument der Bildschöpfung auftritt, das eine flexible Anpassung an die linguokulturellen Erwartungen des ukrainischen Lesers erfordert.

Schlussfolgerungen. Die Ergebnisse der vorliegenden Untersuchung bestätigen, dass die Übersetzung von Parömien mit numerischer Komponente einen komplexen Prozess der linguokulturellen Adaptation darstellt, bei dem die mathematische Bedeutung der Zahl in der Regel ihrer symbolischen und metaphorischen Funktion untergeordnet ist. Die Hauptschwierigkeit liegt darin, dass das Zahlwort innerhalb eines Sprichworts oder einer Redensart häufig als ein kultursemiotischer Code fungiert, der Schichtungen aus Volksglauben, sakralen Bedeutungen oder der historischen Erfahrung eines bestimmten Ethnos in sich trägt.

Die Analyse hat gezeigt, dass der entscheidende Faktor für eine erfolgreiche Wiedergabe solcher

Einheiten die Priorität der pragmatischen Wirkung gegenüber der formalen Genauigkeit ist. Die Wahl des Übersetzungsverfahrens hängt unmittelbar vom Idiomatizitätsgrad des Ausdrucks ab sowie davon, inwieweit das in der Zahl verankerte Bild universell oder kulturspezifisch ist. In Fällen, in denen die numerischen Symbole in beiden Linguokulturen hinsichtlich ihrer emotionalen und semantischen Last übereinstimmen, bleibt die Struktur des Originals gewahrt. Bei einer zwischensprachlichen Asymmetrie jedoch – wenn eine bestimmte Zahl in der einen Kultur Assoziationen weckt, die der anderen fremd sind – muss der Übersetzer auf Transformationen zurückgreifen, die den Austausch des quantitativen Indikators, seine Hyperbolisierung oder eine vollständige Denumeralisierung vorsehen.

Somit erfordert eine adäquate Übersetzung vom Fachmann die Rolle eines «kulturellen Vermittlers», der in der Lage ist, die innere Form der Paremie zu erkennen und in der Zielsprache ein Bild zu finden, das vom Rezipienten als natürlich und authentisch wahrgenommen wird, während die ursprüngliche Intention des Autors bewahrt bleibt.

Weiterführende wissenschaftliche Untersuchungen in dieser Richtung könnten sich auf die Dynamik der Funktionalität von Zahlenparömien im modernen Medien- und Digitaldiskurs konzentrieren. Von besonderem Interesse ist dabei die Transformation traditioneller Ausdrücke in Texten der Massenkommunikation, wo die numerische Komponente häufig einer bewussten Umdeutung unterzogen wird, um komische Effekte oder Sprachspiele zu erzeugen.

Literaturverzeichnis:

1. Burger H. Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. 5., neu bearb. und erw. Aufl. Berlin: Erich Schmidt, 2015. 248 S.
2. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. 2., durchges. und erg. Aufl. Tübingen: Niemeyer, 1997. 299 S.
3. Lüger H.-H. Satzwertige Phraseologismen: Eine Einführung. Tübingen: Narr, 1999. 313 S.
4. Mieder W. Sprichwort – Ausdruck der Alltagserfahrung. Bern: Peter Lang, 1992. 297 S.
5. Mieder W. Deutsche Redensarten, Sprichwörter und Phraseme. Berlin: Schmidt, 1995. 232 S.
6. Palm C. Phraseologie: Eine Einführung. Tübingen: Narr, 1995. 130 S.
7. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. 5 Bände. Freiburg: Herder, 2003. 7425 S.
8. Баранцев І. В. Німецько-український фразеологічний словник. К.: Радянська школа, 1969. 1056 с.

Yuhan N. L. STRATEGIES FOR RENDERING GERMAN NUMERAL PAREMIAS IN UKRAINIAN TRANSLATION

The article investigates the complex issues of rendering the German paremiological fund containing numeral components into the Ukrainian language. The relevance of the study is determined by the specific nature of proverbs and sayings as a condensed expression of folk wisdom, where the linguistic form is closely intertwined with the cultural code, and the numeral often loses its primary quantitative function, acquiring symbolic, sacred, or metaphorical meaning. Within the scope of the research, the linguistic nature of paremias as integral communicative units is analyzed, and the factors influencing the choice of translation strategies under conditions of interlinguistic asymmetry are identified.

The scientific novelty of the work lies in the systematization of translational approaches to the transformation of numerical images, taking into account the ethnocultural differences between German and Ukrainian linguocultures. The author substantiates that a successful translation strategy is based on the rejection of formal literalism in favor of functional and figurative equivalence. The mechanisms of full and partial equivalence are considered, as well as cases where the cultural specificity of the original requires the use of phraseological analogy, lexico-semantic transformation, or complete denumeralization (omission of the numeral) to preserve the pragmatic effect of the utterance.

The choice of translation method directly depends on the degree of idiomaticity of the expression and the extent to which the image embedded in the number is universal or language-specific. In cases where numerical symbols in both linguocultures coincide in their emotional and semantic load, it becomes possible to preserve the structure of the original. However, in conditions of interlinguistic asymmetry – where a certain number in one culture evokes associations alien to the other – the translator must resort to transformations involving the replacement of the quantitative indicator, its hyperbolization, or complete denumeralization.

Keywords: *paremia, German language, numeral component, translation strategies, phraseological analogy, linguoculturology, pragmatic effect, interlinguistic asymmetry.*

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.111+811.161.2]44'37'367.332.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.3.1/35>

Білецька О. В.

<https://orcid.org/0000-0001-5420-3477>

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Соколова В. М.

<https://orcid.org/0000-0002-5221-1534>

Донецький національний університет імені Василя Стуса

МАНІПУЛЯТИВНА ТА ДИРЕКТИВНА КАУЗАЦІЯ В РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВАХ

У статті здійснено зіставний аналіз маніпулятивної та директивної каузації в різноструктурних мовах – англійській та українській. Матеріалом дослідження слугували 1186 каузативних конструкцій, вилучених методом суцільної вибірки з художніх текстів, серед яких 632 одиниці в англійській та 554 – в українській мові. Метою дослідження є виявлення основних семантичних типів каузативних ситуацій, визначення їхньої кількісної репрезентації, а також встановлення мовно-специфічних особливостей реалізації каузативності в обох мовах. Установлено, що базовими семантичними типами каузативної ситуації є маніпулятивна та директивна каузація, які відрізняються способом реалізації впливу – безпосереднім фізичним контактом або дистантним спонуканням. Кількісний аналіз засвідчив домінування маніпулятивної каузації (63 % в англійській мові та 73 % в українській), що зумовлено високою частотністю опису фізичних дій і тілесної взаємодії у художньому дискурсі. Директивна каузація (37 % та 27 % відповідно) репрезентує вплив через правові, вербальні, психологічні та соціальні механізми, зокрема через наказ, прохання, переконання або соціальний тиск. Виявлено, що в англійській мові продуктивнішими є аналітичні моделі каузування, тоді як в українській переважають лексичні засоби вираження каузативності. У межах обох типів встановлено систему семантичних параметрів, які можуть поєднуватися в межах однієї конструкції, що свідчить про складну, багаторівневу організацію каузативності та її функціональну варіативність. Отримані результати розширюють уявлення про типологію каузативних конструкцій і поглиблюють розуміння міжмовних відмінностей у сфері каузативності.

Ключові слова: каузативність, маніпулятивна каузація, директивна каузація, каузативна конструкція, англійська мова, українська мова, зіставне мовознавство.

Постановка проблеми. Однією з універсальних категорій мовної репрезентації дійсності є каузативність, що відображає причинно-наслідкові відношення між учасниками ситуації. Через каузативні конструкції мовець моделює ситуацію, у якій один суб'єкт спричиняє, ініціює, стимулює або дозволяє дію іншого суб'єкта чи зміну стану об'єкта. Категорія каузативності належить до міжрівневих мовних явищ, оскільки реалізується

лексичними, морфологічними та синтаксичними засобами [20, с. 15; 8, с. 32].

У сучасній лінгвістиці значний інтерес становлять зіставні студії, спрямовані на виявлення універсальних і національно-специфічних особливостей мовної категоризації причинності. Особливо перспективним є порівняння англійської та української мов як типологічно різних систем: аналітичної германської та флективної слов'янської.

Незважаючи на наявність окремих праць, присвячених каузативності, питання семантичної типології каузативних конструкцій у зіставному аспекті потребує подальшого опрацювання.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного опису семантичних типів каузативних конструкцій в англійській та українській мовах у зіставному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Каузативність як універсальна мовна категорія неодноразово ставала предметом дослідження в зарубіжній та українській лінгвістиці. Типологічні параметри каузативних конструкцій розроблено у працях Б. Комрі, який розглядає каузатив як граматичний механізм кодування причинно-наслідкових відношень [12, с. 89]. М. Шибатані трактує каузативність як складну подієву структуру з двома мікроситуаціями – каузуванням і результативною подією [20, с. 33]. Р. Діксон виокремлює формально-семантичні типи каузативів і звертає увагу на ступінь контролю каузатора над ситуацією [13, с. 115]. Л. Талмі досліджує каузативність у межах когнітивної семантики та концептуалізації сили й динаміки взаємодії учасників події [21, с. 45].

В українському мовознавстві проблему каузативності висвітлено у працях О. Селіванової, яка розглядає каузативність як міжривневу категорію [8, с. 33], а також М. Кочергана, котрий акцентує увагу на типологічному зіставленні мовних систем [6, с. 21]. Функціонально-комунікативний вимір причинно-наслідкових відношень розглядається в межах загальної комунікативної лінгвістики, зокрема у працях Ф. Бацевича [1, с. 15].

Серед сучасних зарубіжних досліджень особливої уваги заслуговує корпусна монографія Ж. Жільвен [14, с. 54], у якій на матеріалі англійського корпусу систематично описано синтаксичні, семантичні та стилістичні відмінності між каузативними конструкціями з *cause*, *get*, *have* і *make*; дослідниця демонструє продуктивність поєднання корпусної та когнітивної лінгвістики для аналізу каузативності. Суттєвий внесок у дослідження каузативних конструкцій у зіставному аспекті зробила Г. Жільвен у серії наступних праць [15, с. 106], де простежується динаміка становлення каузативних конструкцій у письмі носіїв мови з різними першими мовами.

У сфері зіставних студій каузативності на матеріалі англійської та української мов помітне місце посідають два основні дослідження. Так, Ольга Залужна здійснила зіставний аналіз семантики об'єкта каузативної ситуації в пермісивних і про-

хібитивних конструкціях на матеріалі дієслів *to let* / *to prohibit* та *дозволяти* / *забороняти* із використанням корпусних даних [5, с. 33]. Окремої уваги заслуговує також корпусне дослідження каузативної конструкції з *make* та її українського відповідника, виконане із залученням корпусів COCA та GRAC у межах підходу Usage-Based Construction Grammar [17, с. 2].

У галузі формальної семантики варто зазначити роботи, присвячені каузальній необхідності та достатності як параметрам опису каузативних дієслів [18, с. 49], а також збірник *Perspectives on Causation* [9, с. 17], що узагальнює сучасний стан дослідження каузації на перетині лінгвістики, логіки та когнітивних наук.

Водночас недостатньо дослідженим залишається кількісно верифікований опис семантичних типів каузативних конструкцій на матеріалі англійської та української мов у зіставному аспекті.

Постановка завдання. Мета статті полягає у здійсненні семантичної класифікації та кількісного опису каузативних конструкцій в англійській та українській мовах у зіставному аспекті з виявленням спільних і відмінних рис.

Сформульована мета дослідження передбачає вирішення таких завдань дослідження:

- укласти емпіричний корпус каузативних конструкцій в англійській та українській мовах;
- здійснити семантичну класифікацію каузативних конструкцій в обох мовах;
- провести кількісний аналіз матеріалу;
- виявити спільні та відмінні риси каузативних конструкцій в англійській та українській мовах.

Об'єктом дослідження виступають каузативні конструкції в англійській та українській мовах.

Предмет дослідження – семантичні та структурні особливості каузативних конструкцій в англійській та українській мовах.

Матеріал дослідження становлять 1186 каузативних конструкцій (далі – КК), відібраних методом суцільної вибірки з текстів англійської та української художньої прози кінця XIX–XXI ст., з яких 632 КК – в англійській мові та 554 – в українській мові. Джерелами матеріалу слугували твори А. Крісті, Дж. Орвелла, А. Гейлі, В. Нечуя-Левицького, В. Барки, О. Гончара та ін.

У дослідженні застосовано комплекс методів і прийомів лінгвістичного аналізу: аналіз дефініцій та компонентний аналіз – для визначення каузативних конструкцій та встановлення їхніх семантичних складників; структурний аналіз – з метою виявлення кореляції між семантикою та дистрибуцією аналізованих каузативних кон-

струкцій; дистрибутивний та контекстологічний аналіз – для визначення лексико-синтаксичної сполучуваності конструкцій у художньому тексті; зіставний метод – що дає можливість виявити спільні та відмінні семантичні, дистрибутивні й стилістичні ознаки досліджуваних конструкцій в англійській та українській мовах; кількісний аналіз – для встановлення наявності/відсутності та продуктивності/частотності певних структурних і семантичних типів КК у кожній із досліджуваних мов; описовий метод – як база для комплексної презентації та інтерпретації результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. КК репрезентує ситуацію, у якій один учасник – каузатор – спричиняє дію, стан або зміну стану іншого учасника – каузата. Семантична структура таких конструкцій передбачає дві мікроситуації: акт каузування та результативну подію. Саме дво-подієвість є визначальною ознакою КК, оскільки в їх основі лежить взаємодія двох предикативних центрів: дії каузатора та дії / стану каузата [20, с. 34].

Безпосередніми учасниками каузативної ситуації (далі – КС) є каузатор (X) та каузат, який одночасно функціонує як суб'єкт КС (Y). Зв'язок між ними належить до сфери каузативних відношень. Каузатором може виступати жива істота (людина або тварина), неживий предмет, природне явище, соціальний інститут або певний стан. Базова формула тлумачення, універсальна для більшості КК, має вигляд: «X каузативною дією впливає на Y».

У структурному аспекті каузативність реалізується різними мовними засобами: аналітичними конструкціями, лексичними каузативами, синтаксичними моделями спонування, а також імпліцитними формами причинно-наслідкових зв'язків. Це дає підстави розглядати каузативність як міжривневу мовну категорію [8, с. 36].

На підставі аналізу 1186 КК (632 – в англійській та 554 – в українській мові) виокремлено два базові семантичні типи за характером взаємовідносин між складниками конструкції X та Y: маніпулятивна каузація та директивна каузація (див. табл. 1). Такий поділ є функційно доцільним, оскільки відображає спосіб здійснення впливу, тобто безпосередній фізичний контакт або дистантне спонування.

1. Маніпулятивна каузація передбачає, що каузувальна дія відбувається за допомогою безпосереднього фізичного контакту між каузатором та об'єктом впливу. У таких конструкціях каузатор реалізує дію самостійно, контролює її перебіг і безпосередньо змінює стан каузата. Цей тип є домінантним в обох мовах – 398 КК (63 %) в англійській мові та 405 КК (73 %) в українській мові. Отримані результати свідчать про високу частотність фізично репрезентованих дій у художньому дискурсі, де опис поведінки персонажів і взаємодії з предметним світом посідає важливе місце.

У межах маніпулятивної каузації встановлено чотири основні семантичні параметри, які можуть поєднуватися в межах однієї конструкції: інструментальність, фізична сила, спосіб дії та протиправність. КК із семантикою використання інструмента.

1.1. КК із семантикою використання інструмента. У межах цього семантичного параметра каузатор впливає на об'єкт за допомогою певного засобу. Інструмент у складі каузативних конструкцій поділяється на два різновиди: інструмент-артефакт та інструмент-соматизм. Аналіз засвідчив, що в англійській мові інструмент частіше залишається імпліцитним, тоді як в українській він здебільшого отримує вербальне вираження – 18 КК (3 %) в англійській мові проти 68 КК (12 %) в українській., напр.:

Таблиця 1

Каузативні конструкції в англійській та українській мовах

Хар-ка ступеню впливу каузатора	Англійська мова		Українська мова	
	Приклади	Кількість (%)	Приклади	Кількість (%)
Маніпулятивна	<i>Do you die when you cut your fingernails?</i> [19, с. 315]	398 (63 %)	<i>Хотіли знести стару альтанку з покритими колонками, та Труда не дала: стала на порозі, схопилась обома руками за одвірок...</i> [2, с. 4]	405 (73 %)
Директивна	<i>They begged to be shot quickly...</i> [19, с. 315]	234 (37 %)	<i>Секретаря взято під арешт і невідомо де дівся. А ці два змовлені з третім...</i> [2, с. 16]	149 (27 %)
Всього		632 (100 %)		554 (100 %)

(1) англ. *As best he could, he smoothed the jacket with his hand* [16, с. 471];

(2) укр. *Вона втерла крадькома сльози рукавом* [7, с. 37].

Найпродуктивнішим інструментом-соматизмом є голова: 16 КК в англійській мові (47 % інструментальних КК) та 30 КК в українській (44 %). Показово, що між досліджуваними мовами простежуються відмінності у семантичній ролі відповідної лексики: в англійській мові у конструкції *to nod one's head* слово 'head' виконує роль суб'єкта каузації, тоді як в українській конструкції *хитати головою* 'голова' виступає інструментом виконання дії.

1.2. КК із семантикою фізичної сили. Цей підтип є найпродуктивнішим серед маніпулятивних конструкцій і передбачає застосування фізичної сили до об'єкта каузативної ситуації – 214 КК (54 %) в англійській мові, 186 КК (46 %) в українській, напр.:

(3) англ. *O'Shaughnessy kicked one cameraman in the groin* [9, с. 1];

(4) укр. *Благаю, не відтихай його руки, приборкай свою непомірну вибагливість і гординю* [7, с. 3].

Такі конструкції здебільшого є результативними, тобто дія досягає передбачуваного наслідку. Інтенсивність сили може виражатися як у семантиці дієслова, напр.: *push, strike, force*, так і за допомогою додаткових прислівників.

1.3. КК із семантикою способу дії. У цьому підтипі важливим є не лише сам факт впливу, а й спосіб його реалізації, що виражається обставинами способу дії. Продуктивність підтипу становить 44 КК (11 %) в англійській мові та 51 КК (13 %) в українській. В англійській мові для вираження способу дії активно використовуються прислівники *carefully, slowly, gingerly*, тоді як в українській – прислівникові форми та прийменниково-відмінкові конструкції, напр.:

(5) англ. *She moved her neck gingerly* [16, с. 8];

(6) укр. *Кайдашиха зачинила двері з притиском* [7, с. 48].

1.4. КК із семантикою протиправної дії. Центральною ознакою цього семантичного параметра є соціальна оцінність дії: каузатор спричиняє шкоду об'єктові, вступаючи з ним у безпосередній фізичний контакт. В англійській мові зафіксовано 41 КК (58 %), а в українській – 78 КК (62 %), напр.:

(7) англ. *I was hovering precariously close to murdering myself and everyone around me* [22, с. 7];

(8) укр. *Карпо, побивши батька, забув про те і нітрішки не жалкував* [7, с. 48].

Найпоширенішою є група конструкцій із семантикою завдання фізичної шкоди.

2. Директивна каузація – це спонукання через наказ, прохання, дозвіл або заборону без фізичного контакту між каузатором та каузатом. Вплив здійснюється через соціальні, правові, комунікативні або психологічні механізми. Характерною ознакою директивних конструкцій є антропоцентричність: каузатором виступає переважно людина або інституція, персоніфікована як суб'єкт волевиявлення. Цей тип є другим за продуктивністю: 234 КК (37 %) в англійській та 149 КК (27 %) в українській мові. У межах директивної каузації встановлено чотири основні семантичні параметри, які можуть реалізовуватися ізольовано або поєднуватися в межах однієї конструкції, актуалізуючи комплексний характер директивного каузативного впливу: правова дія, дистантна протиправна дія, вербальне спонукання та каузація емоційного стану.

2.1. КК із семантикою правової дії. У межах цього підтипу каузатором виступає держава, орган влади, установа або особа, яка має юридичні повноваження, напр.:

(9) англ. *Yes, we'll charge her as an accessory, and she'll be arrested after the funeral* [16, с. 468];

(10) укр. ... *Його призвали до армії, і довелося перервати навчання* [4, с. 70].

2.2. КК із семантикою дистантної протиправної дії. На відміну від маніпулятивного підтипу, у директивних конструкціях фізичний контакт відсутній: вплив реалізується через погрозу, обман, шахрайство або незаконне обмеження прав. Продуктивність підтипу становить 98 КК (42 %) в англійській та 43 КК (29 %) в українській мові. Семантику цих одиниць узагальнює формула: «Х протиправною дією каузує Y не робити Z, не вступаючи з Y-ком або Z-ом у фізичний контакт», напр.:

(11) англ. *A change of management will produce a crop of problems* [16, с. 424];

(12) укр. *Все в нього забрала комісія, впрах розорила...* [2, с. 20].

2.3. КК за допомогою вербальної дії. Каузування відбувається через мовленнєвий акт – переконання, наказ, заборону або натяк – без безпосереднього фізичного контакту в момент виконання каузативної дії. Формула тлумачення цих КК виглядає таким чином «Х вербальною дією каузує Y». Продуктивність підтипу становить 26 КК (11 %) в англійській та 19 КК (13 %) в українській мові, напр.:

(13) англ. ...*it was rubbed into every Party member from childhood onwards* [19, с. 84];

(14) укр. *Такий несподіваний випадок зав'язав рота свекрусі* [7, с. 30].

2.4. КК емоційного стану. У таких конструкціях каузатор змінює психологічний або емоційний стан каузата. Формула тлумачення: «Х каузує Y, змінюючи його емоційний стан». Аналіз виявив міжмовну асиметрію в характері емоційної семантики: в англійській мові переважають конструкції з негативними емоціями – 77 КК (65 % від загальної кількості КК емоційного стану), тоді як в українській – з позитивними – 53 КК (58 % від загальної кількості КК емоційного стану), напр.:

(15) англ. *The thought sent his spirits soaring* [16, с. 440];

(16) укр. *Аж дух тобі перехоплює, коли заглядиш її* [4, с. 20].

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що каузативність є універсальною міжрівневою категорією, яка в англійській та українській мовах репрезентується системою різнорівневих засобів і відображає причинно-наслідкові відношення між учасниками ситуації. На матеріалі 1186 КК, вилучених із художніх текстів англійської та української мов, встановлено спільні закономірності та мовноспецифічні особливості функціонування каузативних моделей.

У результаті аналізу виокремлено два базові семантичні типи КС: маніпулятивну та директивну каузацію, розмежовані за способом реалізації впливу каузатора на каузата. Маніпулятивна каузація передбачає безпосередній фізичний контакт між учасниками ситуації, тоді як директивна ґрунтується на дистантному спонуканні через соціальні, правові, комунікативні або психологічні механізми.

Кількісний аналіз засвідчив домінування маніпулятивної каузації в обох мовах: 398 КК (63 %) в англійській мові та 405 КК (73 %) в українській. Це свідчить про високу частотність репрезента-

ції фізичних дій, рухів і безпосереднього впливу в художньому дискурсі. Директивна каузація є менш продуктивною й становить 234 КК (37 %) в англійській мові та 149 КК (27 %) в українській.

У межах маніпулятивної каузації встановлено основні семантичні параметри: інструментальність, фізичну силу, спосіб дії та протиправність. Найпродуктивнішим виявився параметр фізичної сили (214 КК в англійській та 186 КК в українській мові), що підтверджує антропоцентричний характер фізичного впливу. Для української мови більш характерним є експліцитне вираження інструмента дії, тоді як в англійській він частіше залишається імпліцитним.

У межах директивної каузації виокремлено такі семантичні параметри: правову дію, дистантну протиправну дію, вербальне спонукання та каузацію емоційного стану. Для англійської мови характерною є вища продуктивність конструкцій із семантикою дистантної протиправної дії (98 КК), тоді як в українській мові ширше представлені конструкції правового впливу та емоційного стану.

Зіставний аналіз показав, що англійська мова тяжіє до використання аналітичних каузативних моделей, тоді як українська мова частіше реалізує каузативне значення за допомогою лексичних дієслів і контекстуально зумовлених синтаксичних структур. Це відображає типологічні особливості досліджуваних мов як аналітичної та флективної систем.

Отже, каузативні конструкції в англійській та українській мовах поєднують універсальні семантичні риси з національно-специфічними засобами формального вираження.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні функціонування каузативних конструкцій у різних типах дискурсу, а також у зіставному перекладознавчому аналізі способів передачі каузативного значення.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004.
2. Барка В. Жовтий князь : повість. Київ: Наукова думка, 2005. С. 35–298.
3. Вишня О. Мисливські усмішки. Київ: Клуб сімейного дозвілля, 2021. 304 с.
4. Гончар О. Твоя зоря : роман. Київ: Мультимедійне видавництво Стрельбицького, 2015. 492 с.
5. Залужна О. О. Семантика об'єкта каузативної ситуації в пермисивних та прохібітивних конструкціях в англійській та українській мовах (на матеріалі дієслів *to let / to prohibit* та *дозволяти / забороняти*) // Типологія мовних значень у діяхронічному та зіставному аспектах. 2017. Вип. 33–34. DOI: 10.31558/2075-2970.2017.33-34.6
6. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. Київ: Академія, 2006.
7. Нечуй-Левицький І. С. Кайдашева сім'я : у 2 т. Київ: Дніпро, 1977. Т.1. С. 374–512.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008.
9. Bar-Asher Siegal E., Boneh N. Perspectives on Causation. Springer, 2020.
10. Capote T. Breakfast at Tiffany's: A Short Novel and Three Stories. New York: Vintage International, 1993. 179 p.

11. Christie A. *At Bertram's Hotel*. London: Collins Crime Club, 1965. 256 p.
12. Comrie B. *Language Universals and Linguistic Typology*. Chicago: University of Chicago Press, 1981.
13. Dixon R. M. W. A typology of causatives: Form, syntax and meaning. *Changing Valency* / ed. by R. M. W. Dixon, A. Y. Aikhenvald. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. P. 30–83.
14. Gilquin G. *Corpus, Cognition and Causative Constructions*. Amsterdam: John Benjamins, 2010.
15. Gilquin G. Causative constructions in process: How do they come into existence in learner writing? *Yearbook of the German Cognitive Linguistics Association*. 2023. Vol. 11. No. 1. P. 105–120.
16. Hailey A. *Hotel*. Chicago: Academy Chicago Publishers, 2010. 448 p.
17. Karamysheva I. Challenges of Corpus-Based Contrastive Studies: a Case Study of the English “Make”-Construction and its Ukrainian Counterpart, 2024 IEEE 19th International Conference on Computer Science and Information Technologies (CSIT), Lviv, Ukraine, 2024, pp. 1–4, doi: 10.1109/CSIT65290.2024.10982618.
18. Nadathur P., Lauer S. Causal necessity, causal sufficiency, and the implications of causative verbs. *Glossa*. 2020. Vol. 5. No. 1. Article 49.
19. Orwell G. *Nineteen Eighty-Four*. London: Secker & Warburg, 1949. 328 p.
20. Shibatani M. The grammar of causative constructions: A conspectus. *Syntax and Semantics* / ed. by M. Shibatani. New York: Academic Press, 1976. Vol. 6. P. 1–40.
21. Talmy L. *Toward a Cognitive Semantics*. Vol. 1–2. Cambridge, MA: MIT Press, 2000.
22. Weisberger L. *The Devil Wears Prada*. New York: HarperCollins Publishers, 2006. 391 p.

Biletska O. V., Sokolova V. M. MANIPULATIVE AND DIRECTIVE CAUSATION IN TYPOLOGICALLY DIFFERENT LANGUAGES

The article presents a contrastive analysis of manipulative and directive causation in typologically different languages, namely English and Ukrainian. The material of the research contains causative constructions as a part of sentences that are selected from the English and the Ukrainian works of art. The sum total of the empiric material estimates 1186 causative constructions, among which there are 632 constructions in English and 554 – in Ukrainian.

The aim of the research is to identify the main semantic types of causative situations, determine their quantitative distribution, and establish language-specific features of the realization of causativity in both languages. The research shows that the basic semantic types of causative situations are manipulative and directive causation, which differ in the mode of influence, namely direct physical contact versus distant inducement. Quantitative analysis demonstrates the predominance of manipulative causation (63% in English and 73% in Ukrainian), which is explained by the high frequency of describing physical actions and bodily interaction in fictional discourse. Directive causation (37% and 27% respectively) represents influence realized through legal, verbal, psychological, and social mechanisms, in particular through commands, requests, persuasion, or social pressure. The study reveals that analytical causative models are more productive in English, whereas lexical means prevail in Ukrainian. Within both types, a system of semantic parameters has been identified, which may be combined within a single construction, indicating a complex, multi-layered organization of causativity and its functional variability. The findings contribute to the development of contrastive linguistics and deepen the understanding of cross-linguistic differences in the domain of causativity.

Keywords: causativity, manipulative causation, directive causation, causative construction, English language, Ukrainian language, contrastive linguistics.

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Fedoriv Y. R.

<https://orcid.org/0000-0001-5915-9428>

National University of "Kyiv-Mohyla Academy"

Semiankiv I. V.

<https://orcid.org/0009-0001-3734-5155>

National University of "Kyiv-Mohyla Academy"

CROSS-LINGUISTIC INTERFERENCE IN ENGLISH ACADEMIC DISCOURSE: A TYPOLOGY OF L1-INDUCED DEVIATIONS IN PUBLIC HEALTH AND SOCIAL SCIENCES

In the context of the growing demand for international scientific integration, Ukrainian researchers in the fields of public health and social-behavioural sciences encounter significant linguistic barriers stemming from the typological distance between the native and foreign language systems. This paper investigates the mechanisms of interlingual interference (negative transfer) from Ukrainian (L1) to English (L2) during the production of academic discourse.

Within the Contrastive Error Analysis (CEA) framework, the study examines a purposive corpus of peer-reviewed abstracts and manuscripts published in the National University of "Kyiv-Mohyla Academy" (NaUKMA) Research Papers within the disciplines of Public Health, Social Work, and Psychology. The research methodology involves the contrastive reconstruction of linguistic deviations to map the structural inconsistencies between the synthetic morphology of Ukrainian and the analytic syntax of English academic writing.

The analysis identifies morphosyntactic and lexico-semantic deviations, categorised into such typological domains: 1) Morphosyntactic Divergence, where the flexible, pragmatically driven word order of L1 disrupts the rigid English Subject-Verb-Object (SVO) requirement; 2) Lexico-Semantic Calquing, resulting from the literal mapping of L1 prepositional and collocational structures; 3) Rhetorical-Translational Redundancy: "Dedicatory" openings that reflect the persistence of Ukrainian scholarly traditions in L2; 4) Cognitive-Terminological Instability, aggravated by interlingual paronyms (false cognates); and 5) Ethical-Linguistic Incongruence regarding the L1-influenced stigmatising markers in the modern person-first discourse.

As a result of identifying deviations, the paper introduces a Structural Convergence Framework designed to facilitate the intellectual and rhetorical integration of non-native texts into international academic discourse. By applying hedging and functional equivalence strategies, researchers can bridge the "credibility gap" inherent in interlanguage discourse. These findings provide a foundation to enhance the structural validity and global acceptance of Ukrainian research in human-centred disciplines.

Keywords: *academic writing, analytic syntax, Contrastive Error Analysis, interlingual interference, person-first language, Public Health, Social Sciences, synthetic morphology, typological asymmetry.*

Introduction. The successful integration of Ukrainian scholarship into the international scientific community depends on publishing research in high-impact journals that demand strict adherence to English-language discursive norms. In human-centred fields such as Public Health and Social Sciences, the perceived authority of methodologically sound research is frequently compromised by a "credibility gap" arising from non-native linguistic and structural incongruence. This deviation is caused

by the typological distance between the Ukrainian and English language systems, where the rhetorical and syntactic models of the native language are transferred to the target academic register. Specifically, the intrusion of Ukrainian synthetic structural habits into English analytic frameworks creates language inconsistencies that obscure scientific intent and provoke editorial rejection.

Problem Statement. The dissemination potential of valuable Ukrainian research is critically

undermined by interlingual interference arising from the typological asymmetry between a synthetic L1 and an analytic L2, which results in structural deviations that reduce the perceived scientific validity of the discourse.

The **relevance** of this study is underscored by the necessity to investigate discipline-specific linguistic competence. While general academic English guidelines are widely available, there is a distinct shortage of research focused on the contrastive-typological interaction between Ukrainian and English within the terminologically sensitive discourses of the social and health sciences. Addressing these peculiarities is crucial for understanding how cross-linguistic influence shapes the visibility of Ukrainian scholarship on a global scale.

The primary **goal** of this research is to systematise the prevalent linguistic deviations in the English manuscripts of Ukrainian authors through the lens of comparative typology to facilitate more effective international communication. To achieve this, the following **objectives** have been established:

To identify and classify common morphosyntactic and lexico-semantic deviations arising from L1-induced interference.

To develop a structured typology of these deviations within Public Health and Social Science discourses.

To establish a Structural Convergence Framework designed to align Ukrainian authors' manuscripts with the typological and rhetorical conventions of international academic discourse.

The **methodological** approach relies on the Contrastive Error Analysis (CEA) framework to investigate the mechanisms of interlingual interference through a systematic four-stage process: the identification of non-canonical structures, categorisation into a diagnostic typology, contrastive reconstruction to confirm the Ukrainian "source" interference, and expert validation by specialists in philology.

The empirical foundation consists of a purposive corpus of 19 academic manuscripts authored by researchers at the National University of "Kyiv-Mohyla Academy" (NaUKMA). These data were retrieved from the *Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository* [12], specifically addressing the peer-reviewed series for Pedagogical and Psychological Sciences [13] and Social Sciences [14]. To ensure descriptive accuracy and maintain ethical standards, all sampled materials were fully anonymised, focusing the analysis exclusively on systemic linguistic phenomena and the development of an evidence-based analytical framework.

Literature Review: Typological Contexts of Academic Discourse. The investigation of academic writing has evolved from descriptive grammar to the analysis of cross-linguistic functional equivalence. Swales and Feak [19] and Hyland [9, p. 543–562] assert that academic communication is governed by genre-specific constraints that function as "discursive universals" within disciplines. In the fields of Public Health and Social Sciences, these constraints intersect with specific linguistic realisations of objectivity and modality. Byrnes, Maxim, and Norris [5, p. 139–156] propose that second language (L2) writing development is a manifestation of the author's ability to bridge distinct linguistic systems, while Flowerdew [21] positions discourse analysis as a method for identifying the structural markers of this systemic interaction.

Systems in Conflict: Synthetic L1 and Analytic L2

From a typological perspective, interlingual interference, or negative transfer, refers to the transfer of L1 structural archetypes into the L2 system. For Ukrainian authors, this phenomenon is characterised by a high degree of typological distance. Yakhontova [2; 3] identifies this as a conflict between the synthetic morphology of Slavic languages and the analytic syntax of English. This asymmetry is most apparent in the divergence between the flexible, pragmatically driven word order of L1 and the rigid Subject-Verb-Object (SVO) configuration required by English [6; 11, p. 1–20]. These cross-linguistic influences are not merely "errors" but systematic reflections of deep-seated cognitive-linguistic mapping, supporting the need for a rigorous framework for analysing structural deviations, according to recent neurocognitive data from Jiang & Kuhl [10, p. 567–593] and Santos [17, p. 123–147].

Discursive Typology in Public Health and Social Sciences

Professional discourse in the Social Sciences and Public Health exhibits specific linguistic requirements that distinguish it from the "hard sciences." While general academic registers rely on nominalisation, qualitative research requires specific pragmatic markers of methodological precision. Bondar [1, p. 31–34] emphasises that qualitative inquiry necessitates a specific linguistic structure for the adequate interpretation. Furthermore, Grech et al. [8] note that the shift toward "person-first" and "identity-first" language in health discourse represents a semantic evolution where ethical sensitivity is encoded through specific lexical choices. These strategies, alongside the use of hedging, function

as tools for managing academic caution and cross-cultural pragmatics [20]. This aligns with Aspers and Corte's [4, p. 139–160] assertion that the qualitative register is a distinct linguistic construct within the broader academic typology.

Linguo-Structural Barriers to Global Dissemination

The "periphery vs. centre" publication gap in Eastern Europe is seen as a result of lexico-semantic and syntactic incongruence. Radetska [16] argues that the primary dissemination obstacles for Ukrainian researchers are systemic and stem from the use of "false friends" and the literal translation of L1 idioms into L2, which distorts the intended scientific meaning. Fedoriv [7, p. 163–166] suggests that this "dissemination deficit" is rooted in the linguistic quality of the text, where L1-induced structural friction leads to misinterpretation by the global community. Savchenko [18, p. 105–120] confirms that persistent patterns of L1 interference in social science manuscripts serve as markers of "interlanguage," which diverges from established international norms. While Wingate [22] and Poehner & Lu [15, p. 1256–1263] discuss these issues within a sociocultural framework, from a typological standpoint, these barriers represent a failure of structural convergence between the researcher's L1 mental model and the L2 discursive standard.

Research Methodology

Qualitative Research Strategy and Typological Reflexivity

In accordance with the reflexive and integrative character of qualitative inquiry, this study implemented a complex research strategy (see Bondar [1, p. 31–34]) where methodological procedures were refined through interaction with the empirical object. The analysis focused on a 'case-by-case' examination of 19 purposive samples: English abstracts published in *NaUKMA Research Papers* within the fields of health care and social studies [13; 14] over a 25-year period.

This longitudinal approach facilitated the construction of a structural typology of interlingual deviations by treating each abstract as a specific linguistic event. The methodology was characterised by an iterative process, where the analytical instruments used for the examination of the first cases were re-evaluated and subsequently modified as the study proceeded to the following samples. Such a qualitative framework prioritises objective categorisation, allowing the researcher to identify systemic patterns of cross-linguistic influence. Consequently, the resulting typology is not merely

a summary of errors but a qualitative synthesis of academic discourse, reflecting the typological differentiation within the Ukrainian scholarly community.

Adopting a Contrastive Error Analysis (CEA) framework, this study investigates the mechanisms of interlingual interference through a systematic four-stage process:

Identification: isolating non-canonical structures within the L2 (English) text.

Categorisation: grouping deviations into a diagnostic typology based on linguistic levels (morphosyntactic, lexico-semantic).

Contrastive Reconstruction: mapping the L2 deviation back to the Ukrainian "source" structure to confirm typological transfer.

Expert Validation: philological verification of the findings to ensure descriptive accuracy.

Corpus Selection and Data Source

The empirical foundation of this study consists of a purposive sample of 19 academic manuscripts, including drafts, abstracts, and reports, authored by researchers at the National University of Kyiv-Mohyla Academy (NaUKMA). The data were retrieved from the *Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository* [12]. To ensure a discipline-specific sample that highlights specialised professional discourse, data were selected from the *NaUKMA Research Papers* in Pedagogical and Psychological Sciences [13] and Social Sciences [14].

Linguistic and Typological Analysis

A systematic linguistic analysis was conducted across the selected corpus to identify recurring patterns of interlingual interference. The analysis focused on tracing deviations back to the authors' L1 (Ukrainian) morphosyntactic and lexico-semantic roots, specifically examining how the synthetic nature of Ukrainian (e.g., case marking, flexible word order) interacts with the analytic requirements of the English academic writing.

Ethical Considerations and Anonymity

In adherence to ethical research protocols, the data collection process involved the full anonymisation of all sampled materials. To maintain a focus on systemic linguistic phenomena, the identities of the original authors have been intentionally withheld, and all specific examples cited have been de-identified to ensure that the analysis focuses exclusively on the interaction between linguistic systems and the development of an analytical framework rather than individual authorial performance.

Results: Analysis of Interlingual Transfer and Categorisation of Deviations. The findings have been

obtained through a systematic linguistic analysis of a purposive corpus consisting of 19 English-language abstracts retrieved from the *eKMair Repository* [12]. It included the identification of a consistent pattern of negative transfer from the Ukrainian language (L1) to English (L2). These results demonstrate that the identified deviations are not merely isolated grammatical oversights; rather, they represent a fundamental structural and typological disparity between the synthetic morphology of Ukrainian and the analytic syntax required by English academic discourse.

To establish the empirical basis for a typological analytical framework, this study treats these publications as diagnostic archetypes. Through the examination of the linguistic interface within the disciplines of Pedagogical and Psychological Sciences [13] and Social Sciences [14], the study reveals the interlingual interference even within formal, published contexts. Each identified deviation underwent contrastive reconstruction, enabling the tracing of the structural deviation from its Ukrainian-influenced "source" to a canonical English academic equivalent.

The resulting typology categorises these deviations into the following primary domains of cross-linguistic interference:

Morphosyntactic Divergence: Systemic disruptions of the S-V-O order and non-canonical applications of passive participles.

Lexico-Semantic Calquing: Literal translation of prepositional and collocational structures based on L1 models.

Rhetorical-Translational Redundancy: "Dedicatory" openings that reflect the persistence of Ukrainian scholarly traditions in L2.

Cognitive-Terminological Instability: Semantic "slips" caused by the influence of interlingual paronyms (false cognates).

Ethical-Linguistic Incongruence: Variations in the transition from L1-influenced stigmatising labels to modern person-first discourse.

Morphosyntactic Divergence: Structural S-V-O Disruption

The results reveal a significant conflict between the case-driven flexibility of the Ukrainian synthetic system and the rigid word order characteristic of analytic English. A recurring phenomenon is the presence of sentence fragments and syntactic inversion, where authors attempt to preserve the Ukrainian "Theme-Rheme" (Topic-Comment) progression.

Evidence of Fragments: "Represented methodical bases of using environmental factors..." (L1: *Пред-*

ставлено методичні основи...). This example reflects the Ukrainian typological tendency to use a standalone passive participle as a complete predicate.

Evidence of Inversion: "In the article the general characteristics reaction of human body on stress are given." In this instance, the delayed placement of the verb structure disrupts the fundamental English requirement for subject-first positioning.

Lexico-Semantic Calquing: Prepositional and Collocational Displacement

The findings indicate a tendency among researchers to perform a direct mapping of Ukrainian prepositional structures onto English. This results in "unnatural" collocations that diminish technical precision.

Prepositional Shifts: The corpus displays a high frequency of literal translations of the Ukrainian prepositions *на* (on) or *від* (from). Example: "...reaction of human body on stress..." (Target: "reaction to").

Genitive Noun Stacking: The phrase "...disease spreading rates" literally mirrors the Ukrainian genitive chain (*темпи поширення хвороби*), ignoring the standard English preference for compound or specific prepositional constructions.

Rhetorical-Translational Redundancy: The "Dedicatory" Tradition

A notable category identified in the longitudinal sample is the usage of "honorific" or "dedicatory" verbs to introduce the research object. This is a direct calque of the Ukrainian formula "*стаття присвячена*", which, while standard in local academic tradition, is viewed as semantically redundant in Western English-language discourse.

The systematic mapping of rhetorical redundancies and their corresponding structural corrections, identified through the contrastive analysis of the sampled abstracts, is presented in Table 1.

Cognitive-Terminological Instability: Interlingual Semantic Slippage

The results indicate "terminological slippage," where terms appear morphologically similar in both languages but possess distinct semantic weights in professional academic registers.

Example: "...effective elevation of mental activity" (L1: *підвищення*). In English academic typology, "elevation" typically denotes physical height or status, whereas "increase" or "enhancement" is the required functional equivalent for activity levels.

Example: "...strategies for problem's salvation" (L1: *вирішення*). This represents a significant lexico-semantic departure where a theological term is erroneously substituted for the technical "problem-solving."

Table 1

Analysis of Rhetorical-Translational Redundancy in Sample Abstracts

Category	Observed Deviation (Abstract Quotes)	L1 Source (Ukrainian)	Academic Correction
Rhetorical Redundancy	"The article is dedicated socialisation problems..."	Стаття присвячена...	"This article examines..."
Rhetorical Redundancy	"The article is devoted to the question of..."	Стаття присвячена питанню...	"This article discusses..."
Tautology	"This article represents the... characteristics..."	Стаття представляє...	"This article outlines..."

Ethical-Linguistic Incongruence: Stigmatising vs. Person-First Discourse

The 25-year longitudinal analysis captures a gradual transformation within the Social Science series from collective, L1-influenced stigmatising labels to modern person-first language.

Stigmatising Labels: "...socialisation problems of disabled children..." (L1: *дити-інваліди*).

Correction: Current international standards in Public Health mandate "children with disabilities" to distinguish the individual from the condition.

Legalistic Labels: "...social work with ex-felons...". Modern conventions in the social sciences increasingly adopt "formerly incarcerated individuals" to minimise professional bias and maintain stylistic neutrality.

Summary of Typology

The examination of the 19 samples suggests that Ukrainian scholarly English frequently functions as a "hybrid discourse." The persistence of "dedicatory" openings and syntactic inversion implies that authors prioritise the rhetorical archetypes of their L1 over the typological requirements of the L2, which remains a primary factor in the structural inconsistencies observed in international academic communication.

Discussion: Typological Synthesis and Discursive Convergence. The empirical data obtained in this study confirmed that interlingual interference constitutes a noticeable structural conflict between two contrasting typological and rhetorical traditions. The high frequency of word-order deviations indicates that Ukrainian authors consistently prioritise the Theme-Rheme progression (communicative dynamism) of their synthetic L1 over the fixed syntactic requirements of the analytic L2. By transcending the limitations of basic grammatical analysis and entering the domain of contrastive rhetoric, we can synthesise these findings to determine the systemic implications for Ukrainian academic discourse.

Impact of Typological Asymmetry on Global Dissemination

The "hybrid discourse" identified within the examined NaUKMA corpus functions as a systemic linguistic barrier to international integration.

When researchers employ Rhetorical-Translational Redundancies (e.g., "The article is dedicated to..."), they unintentionally signal about a divergence from global methodological standards to international reviewers.

The Credibility Gap: Cognitive-terminological instability (such as using "salvation" for "problem-solving") creates a perceived lack of scientific accuracy. Even when the underlying empirical research is sound, these lexico-semantic deviations diminish the professional authority of the text.

The Structural Mismatch: The transition from a synthetic L1 (Ukrainian) to an analytic L2 (English) represents a significant cognitive-typological challenge. The authors must fundamentally reconfigure their mental mapping of information, moving from a case-driven morphological system to a syntax-driven analytic one.

Evolution of Ethical-Linguistic Discourse

The identified transition from collective labels (e.g., "disabled children") to person-first language (e.g., "children with disabilities") reflects more than a lexical modification; it signifies a paradigm shift in the Ukrainian social science typology. This suggests that as Ukrainian academia aligns with European ethical standards, the L2 (English) functions as a primary vehicle for the modernisation of professional ethics within the L1 (Ukrainian) academic environment.

Framework for Structural Convergence

Based on the identified systemic deviations, we propose a strategy for typological alignment to assist researchers in navigating structural inconsistencies:

From Theme-Rheme to S-V-O: Authors should prioritise the "front-loading" of the grammatical subject to counteract the morphosyntactic divergence inherent in Slavic-influenced inversion.

Collocational Congruence: To overcome literal calquing, researchers should use corpus-based analytical tools to verify the functional equivalence of prepositions within technical contexts.

Elimination of the "Dedicatory" Archetype: A transition from ritualised openings ("The article is devoted to...") to utility-based structures ("This study

analyses...") is essential for increasing the discursive impact of the research.

Implications for Applied Linguistics in Higher Education

The present study provides a diagnostic mapping for Contrastive Error Analysis (CEA) within the Ukrainian educational context. Rather than providing general linguistic instruction, emphasis should be placed on field-specific "interlingual paronyms" (false cognates), such as the distinction between "elevation" and "enhancement", which are prevalent in professional registers.

Limitations and Perspectives for Further Research

While the 19 purposive samples provide a clear diagnostic model, the generalisation of these findings in a broader context of the Ukrainian academic discourse would require a larger-scale computational-linguistic analysis. Furthermore, the degree of ethical-linguistic inconsistencies appears more important in the Social Sciences than in the Natural Sciences, suggesting that different disciplinary typologies require distinct analytical priorities.

The fundamental cognitive and structural transformations required for the successful integration of Ukrainian scholarly discourse into the global academic environment are synthesised in Table 2.

Conclusions. The present study demonstrates that interlingual interference in the English academic discourse of Ukrainian scholars extends beyond surface-level grammatical and lexical inaccuracies. Namely, it manifests the typological divergence between disparate cognitive-linguistic patterns, rhetorical traditions, and epistemological norms. By placing these findings within the frameworks of contrastive linguistics and sociolinguistics, this research provides both theoretical and empirical contributions to the study of professional registers and academic literacy.

From a **theoretical** perspective, the study conceptualises interlingual interference as a

multidimensional phenomenon operating across morphosyntactic, lexico-semantic, and pragmatic-typological levels. It reveals how the interaction between the synthetic L1 (Ukrainian) and the analytic L2 (English) generates a specific "hybrid discourse" characterised by contrasting communicative logics. Furthermore, the introduced concept of ethical-linguistic inconsistency extends existing models of language transfer by demonstrating that structural interference also impacts value systems, especially within disciplines focused on human subjects. Consequently, the findings contribute to a more complex model of academic literacy, where linguistic competence is viewed as a function of rhetorical and typological alignment.

From a **practical** viewpoint, the research offers a formal framework for the structural convergence of Ukrainian scholarly writing with international standards. The proposed analytical framework transfers linguistic inferences into systemic strategies, facilitating the transition from literal translation to discourse-level adaptation. For the institutional pedagogy of higher education in Ukraine, these results provide a diagnostic foundation for curriculum design, shifting the emphasis from general grammar to targeted Contrastive Error Analysis (CEA) and the development of collocational competence. Ultimately, these systemic interventions are essential for bridging the "credibility gap" in international peer review and enhancing the global resonance of Ukrainian scholarship.

On a broader scale, the study underscores that successful participation in global scientific discourse requires not only English proficiency but also adherence to international discursive conventions. This process involves the L2 structural clarity, concision, and ethical sensitivity, transitioning from interlingual translation to intellectual and rhetorical integration.

The present study establishes a definitive analytical foundation and identifies several trajectories for **further research**:

Table 2

Typological and Cognitive Shifts in Academic English

Traditional Ukrainian Academic Style	Target Global English Style	Required Typological/Cognitive Shift
Introductory: "The article is dedicated..."	"This study examines..."	Move from ritualised opening to functional utility.
Syntax: Inverted / Verb-first	S-V-O / Subject-first	Transition from pragmatic emphasis to structural clarity.
Terminology: Calqued / Literal	Domain-Standardized	Shift from interlingual translation to discursive immersion.
Ethics: Condition-first labels	Person-first language	Evolution from categorical classification to human-centric discourse.

Large-Scale Corpus Analysis: Future research should employ computational methods to analyse broader corpora across diverse Ukrainian academic institutions to statistically validate the proposed typology of interference.

Disciplinary Comparisons: An investigation into how interlingual interference manifests across disparate fields (e.g., Natural vs Social Sciences) is required, specifically regarding the evolution of rhetorical conventions.

Longitudinal Research: Tracking the evolution of research writing practices over time would provide insights into the rate at which "hybrid discourse" diminishes through exposure to international standards.

Ethical Discourse and Language Change: Further exploration of how person-first language in English influences professional discourse in Ukrainian would contribute to the understanding of broader epistemic modernisation.

AI-Mediated Academic Writing: Given the spread of generative AI, future studies should examine the interaction between AI-assisted production and L1 interference, specifically considering the risk of pragmatic incongruence in automated collocations.

Hence, this research lays the groundwork for an integrated approach to academic discourse, where language, cognition, and disciplinary values are treated as an interconnected system. Such an approach will ensure that Ukrainian scholarship is not only linguistically appropriate but also typologically and rhetorically convincing on the global stage.

Declaration on AI usage: *This manuscript, authored by non-native speakers of English, was proofread using ChatGPT (OpenAI, GPT-5.3) and Gemini (Google DeepMind, Gemini 1.5 Pro) to improve grammar, clarity, and academic style. All scholarly ideas, research content, analysis, and conclusions are the authors' own, and the AI tools were used solely for linguistic refinement.*

Bibliography:

1. Бондар В. С. Методологічні особливості якісних методів. *NaUKMA Research Papers: Sociology*. 2000. No. 18. P. 31–34.
2. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : монографія. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 420 с.
3. Яхонтова Т. В. Основи англomовного наукового письма : навч. посібник для студентів, аспірантів і науковців. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. 220 с.
4. Aspers P., Corte U. What is qualitative in qualitative research. *Qualitative Sociology*. 2019. Vol. 42, No. 2. P. 139–160. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11133-019-9413-7> (retrieved: 04.04.2026).
5. Byrnes H., Maxim H., Norris J. M. Realizing a comprehensive curriculum-level awareness of L2 writing development. *Journal of Second Language Writing*. 2010. Vol. 19, No. 3. P. 139–156.
6. Connor U. Contrastive rhetoric: Cross-cultural aspects of second-language writing. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
7. Fedoriv Ya. Enhancing communication effectiveness in higher education through development of linguistic quality of academic writing. *Підвищення ефективності комунікації в закладі вищої освіти*. Lviv: Liha-Pres, 2024. P. 163–166.
8. Grech L. B., Koller D., Olley A. Person-first and identity-first disability language: Informing client centred care. *Social Science & Medicine*. 2024. Vol. 362. Article 117444. URL: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2024.117444> (retrieved: 05.04.2026).
9. Hyland K. Genre and academic writing in the disciplines. *Language Teaching*. 2008. Vol. 41, No. 4. P. 543–562.
10. Jiang N., Kuhl P. K. Cross-linguistic influence in second language writing. *Second Language Research*. 2021. Vol. 37, No. 4. P. 567–593.
11. Kaplan R. B. Cultural thought patterns in intercultural education. *Language Learning*. 1966. Vol. 16, No. 1. P. 1–20.
12. National University of Kyiv-Mohyla Academy. eKMair: Electronic Kyiv-Mohyla Academy institutional repository [Electronic resource]. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/home> (retrieved: 04.04.2026).
13. NaUKMA Research Papers: Pedagogical and Psychological Sciences (Series 047). National University of Kyiv-Mohyla Academy [Electronic resource]. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/> (retrieved: 04.04.2026).
14. NaUKMA Research Papers: Social Sciences (Series 022). National University of Kyiv-Mohyla Academy [Electronic resource]. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/> (retrieved: 04.04.2026).
15. Poehner M. E., Lu X. Sociocultural theory and corpus-based English language teaching. *TESOL Quarterly*. 2024. Vol. 58, No. 3. P. 1256–1263.
16. Radetska S. Challenges and innovations in scientific and technical translation. *The Modern Higher Education Review*. 2024. No. 9. DOI: <https://doi.org/10.28925/2617-5266/2024.97> (retrieved: 04.04.2026).

17. Santos T. A model for error analysis? *Journal of Second Language Writing*. 1992. Vol. 1, No. 2. P. 123–147.
18. Savchenko O. Cross-linguistic influence in social science articles. *Ukrainian Journal of Linguistics*. 2024. Vol. 22, No. 2. P. 105–120.
19. Swales J. M., Feak C. B. Academic writing for graduate students: Essential tasks and skills. 3rd ed. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2012.
20. Teaching and learning second language pragmatics for intercultural understanding / ed. by R. McConachy, A. J. Liddicoat. London: Routledge, 2022.
21. The Routledge handbook of discourse analysis / ed. by J. Flowerdew. 3rd ed. London: Routledge, 2024.
22. Wingate U. Academic literacy and student diversity. London: Bloomsbury Academic, 2023.

Федорів Я. Р., Сем'янків І. В. МІЖМОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ В АНГЛОМОВНОМУ АКАДЕМІЧНОМУ ДИСКУРСІ: ТИПОЛОГІЯ ПОМИЛОК, ЗУМОВЛЕНИХ ВПЛИВОМ РІДНОЇ МОВИ, У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА СОЦІАЛЬНИХ НАУК

У контексті зростання попиту на міжнародну наукову інтеграцію українські дослідники в галузі охорони здоров'я та соціально-поведінкових наук постають перед значними мовними перешкодами, зумовленими типологічною дистанцією між системами рідної та іноземної мов. У статті досліджено механізми міжмовної інтерференції (негативного трансферу) з української мови (L1) в англійську (L2) у процесі продукування академічного дискурсу.

На засадах методології контрастивного аналізу помилок (CEA) досліджено цільовий корпус рецензованих анотацій та рукописів, опублікованих у «Наукових записках НаУКМА» за спеціальностями «Громадське здоров'я», «Соціальна робота» та «Психологія». Методика дослідження передбачає контрастивну реконструкцію лінгвістичних помилок для виявлення структурних невідповідностей між синтетичною морфологією української мови та аналітичним синтаксисом англійського академічного письма.

У результаті аналізу виявлено морфосинтаксичні та лексико-семантичні девіації, що класифікуються за такими типологічними доменами: 1) морфосинтаксична дивергенція, за якої гнучкий, прагматично зумовлений порядок слів L1 порушує жорстку англійську структуру «Підмет–Присудок–Додаток» (SVO); 2) лексико-семантичне калькування, що виникає внаслідок дослівного перенесення прийменникових та колокаційних структур L1; 3) риторико-перекладацька надмірність – «перформативні» вступи, що переносять традиційні українські наукові кліше в L2; 4) когнітивно-термінологічна нестабільність, посилена впливом міжмовних паронімів («фальшивих друзів перекладача»); 5) етико-лінгвістична невідповідність щодо використання стигматизуючих маркерів під впливом L1 у сучасному людиноцентричному дискурсі (person-first discourse).

На основі ідентифікованих відхилень у статті запропоновано модель структурної конвергенції, розроблену для сприяння інтелектуальній та риторичній інтеграції текстів не-носіїв мови у міжнародний академічний дискурс. Застосовуючи стратегії хеджування та функціональної еквівалентності, дослідники можуть подолати «дефіцит довіри», притаманний інтерферованій мові. Отримані результати закладають підґрунтя для підвищення валідності та глобального визнання українських досліджень у людиноцентричних дисциплінах.

Ключові слова: академічне письмо, аналітичний синтаксис, етикетна лексика (person-first language), контрастивний аналіз помилок, міжмовна інтерференція, синтетична морфологія, типологічна асиметрія, громадське здоров'я, соціальні науки.

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.162.1.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.3.1/37>

Горічко Д. М.

<https://orcid.org/0009-0004-6065-3844>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КНЯЗІ РОМАНОВИЧІ В «ІСТОРИЧНИХ ПОДОРОЖАХ» ЮЛІАНА УРСИНА НЕМЦЕВИЧА: ІМАГОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Метою статті є спроба аналізу імагологічного аспекту зображення роду князів Романовичів у «Історичних подорожах» Юліана Урсуна Немцевича. Дослідження висвітлює специфіку створення опозиції між «своїм» (королівство П'ястів) і «чужим» (Галицько-Волинське князівство), і як це впливає на польську інтерпретацію української історії. Показано, що Немцевич послуговується вибірковыми джерелами, здійснює суттєвий хронологічний розрив в історичних періодах і, як наслідок, подає політичну історію Русі у спрощеному форматі. Звернено увагу, що Немцевич перебільшує вплив Польщі на Русь, підкреслюючи, орієнтування Русі на польську політику, що помітно в його стилізованій інтерпретації польсько-руських відносин, зокрема коли йдеться про боротьбу за Червенські міста.

Розглянуто Немцевичеву оцінку постатей князів Данила Галицького та Юрія II Болеслава. Князь Данило ним змальований позитивно, насамперед через його зв'язки з Римською церквою, про що Немцевич постійно підкреслює, і на відміну від православ'я трактує католицизм як рису культурного поступу. Відмічено, що Немцевич суттєво спрощує реальний характер політики Данила Галицького, для якого контакти з Римом були передусім дипломатичним інструментом у боротьбі за міжнародну підтримку, а не свідченням повної релігійної трансформації. Юрій II також інтерпретується Немцевичем як правитель із виразними прагненням навернення Галицько-Волинського князівства у католицизм, хоча підтвердження цьому відсутні в історичних джерелах. Протиставлення католицизму та «грецької віри» Немцевичем посилює поділ на «своє» і «чуже». Навіть коли йдеться про соціальний спротив українців, це пояснюється виключно бунтом бояр.

Здійснений аналіз виявляє чіткі імагологічні моделі, якими оперує Немцевич. У нього влада пов'язана з «польськістю» і католицькою вірою. Це створює наратив, в якому приналежність до Римо-католицької церкви є ознакою легітимності правителя. До цього нашаровується уявлення Немцевича про «польську кров» як ознаку влади. У його творі присутні зверхні характеристики бояр і нечітке зображення образу русича. У результаті формується історична картина, в якій поляки постають як легітимні правителі Галицько-Волинського князівства.

Відзначено, що наратив Немцевича є віддзеркаленням суспільно-політичних поглядів тієї епохи. Українська історія використовується для зміцнення польської національної ідентичності і не завжди достовірно відтворює минуле. Немцевич використовує прийнятні йому вибірково джерела, часто перебільшуючи польський вплив на Сході. Перш за все це відчувається в його описах польсько-руських відносин і територіальних конфліктів.

Ключові слова: князі Романовичі, Юліан Урсин Немцевич, «Історичні подорожі», імагологія, стереотипи.

Постановка проблеми: дослідження імагологічного аспекту при розгляді князів Романовичів в «Історичних подорожах» Юліана Немцевича. Виявлення стереотипних уявлень про «свій»

(Королівство П'ястів) і «чужий» (Галицько-Волинське князівство) світ в сприйнятті автора. Розгляд впливу стереотипів на інтерпретацію історичних подій.

© Горічко Д. М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Аналіз останніх досліджень. Попередньо чимало українських дослідників торкалося питання стереотипізації українського населення в польській літературі та вивчення польської історіографії періоду Просвітництва. Зокрема, у працях Марії Брацкої акцентовано увагу на імагологічних підходах, механізмах формування національних образів, бінарних опозицій і ролі конфесійного чинника у конструюванні історичного наративу.

Постановка завдання. Мета: проаналізувати способи зображення князів Романовичів у «Історичних подорожах», виявити імагологічні стратегії автора та з'ясувати, яким чином вони впливають на формування образу Русі та її політичної еліти з перспективи публіцистики Просвітництва.

Виклад основного матеріалу. У циклі подорожніх записів «Історичні подорожі» Юліана Урсіна Немцевича, знаходиться один цикл за 1820 рік під назвою «Подорож на Русь Червону, сьогодні Галичиною звану», де автор подає історію Львова, спираючись, зокрема, на хроніку Адама Нарушевича. Українському дослідникові впадає в око той факт, що наратив має виразно вибіркового характер [4, с. 14]. Немцевич зосереджується на окремих подіях і постатях, які відповідають його історичному баченню. Попри це, його розповідь загалом залишається в межах історичної традиції того часу, відображаючи джерельну базу, доступну авторові на момент написання нотаток [9, с. 114]. Автор певною мірою сам усвідомлює обмеженість доступних на той час джерел. Про це свідчить його заява, у якій Немцевич сам визнає плутанину давніх хронік: «Przy niedokładności kronikarzów i wielkiego w ich pismach zamętu, niewiadomo, mówi Naruszewicz, czym ów Stanisław był synem...» «За неточності хроністів і великого безладу в їхніх записах, невідомо, каже Нарушевич, чийм сином був той Станіслав (князь руський)» [12, с. 281].

Насправді, перші згадки про Галичину та Волинь містяться у «Повісті минулих літ» під 981 роком, де розповідається про похід князя Володимира Великого на землі ляхів та здобуття ним Перемишля, Червеня й низки інших укріплених міст. Цей епізод ілюструє прагнення київського правителя до територіальної експансії на захід. Найбільшими об'єктами суперництва між Руссю та Польщею стали так звані «Червенські городи» – Берестя (сучасний Брест), Холм (Хелм), Червен, Белз, а також Перемишль (Пшемишль). За одне століття після їхнього приєднання до Києва вони кілька разів переходили від однієї держави до іншої, про що в деталях говорять як Немцевич, так і Нарушевич. Це протистояння згодом

стало предметом історичних дискусій: у руській традиції вважалося, що ці землі здавна були східнослов'янськими і тому їх лише «повернули» Києву, тоді як польська історіографія наполягає, що вони належали до початкової території польської держави й були втрачені внаслідок воєн [6, с. 109].

Для Володимира й його наступників головним завданням було встановлення контролю над цим прикордонним регіоном, який мав стратегічне значення: не лише військове, а й економічне. Немцевич свідомий цього, і доволі детально описує боротьбу Володимира за Червенські міста [8].

Червенські міста лежали на торговому шляху, що поєднував Київ із Центральною Європою. Крім того, у Галичині розташовувалися багаті соляні копальні, які робили цей край особливо привабливим: сіль була одним із найцінніших товарів середньовіччя, забезпечуючи можливість тривалого зберігання продуктів. Щоправда в «Історичних подорожах» Немцевич в типовий польський, просвітницький спосіб перебільшує політичний вплив Польщі на Східній Галичині. Показовою є така його теза: «Z podziałem tym, po śmierci Włodzimierza, skończyła się jedność i potęga Rusi. W siedm lat potem, w r. 1008, Bolesław nasz Chrobry niezmiernie wojska książąt kijowskich zniósł ze szczerem, i Kijów opanował. Wylamali się na czas książęta ci z pod berta polskiego, lecz Bolesław Smiaty znowu ich ukorzył i do postuszeństwa powrócił. Zachowawszy sobie zwierzchnie panowanie, pozwalali królowie polscy książętom ruskim w dzielnicach swych władać» – «За цим поділом, після смерті Володимира, закінчилися єдність і могутність Русі. Через сім років потому, у 1008 р., наш Болеслав Хоробрий ущент розбив незліченні війська київських князів і опанував Київ. Князі ці на якийсь час вирвалися з-під польського берла, однак Болеслав Сміливий знову їх упокорив і повернув до послуху. Зберігаючи за собою верховне панування, польські королі дозволяли руським князям володіти у своїх уділах» [12, с. 281]. У цьому фрагменті автор прямо стверджує існування тривалого «верховного панування» польських королів над руськими князями, що не відповідає історичній дійсності XI ст. і свідчить про гіперболізацію ролі Польщі в регіоні.

Як відомо, навіть після походу Болеслава I Хороброго на Київ у 1018 р. його контроль над містом мав **короткочасний і ситуативний характер** і не означав встановлення тривалої васальної залежності Русі. Так само дії Болеслава II Сміливого не створили системного «верховного

панування» над руськими князями. Тож його твердження про те, що київські князі «вирвалися з-під польського берла», а згодом були знову підпорядковані, відображає радше історіографічну традицію польського наративу XVIII–XIX ст., ніж реальний стан політичних відносин XI ст.

Далі автор фактично перескакує майже два століття історії, зводячи складні геополітичні процеси до кількох узагальнених тез. Зокрема, він обмежується таким твердженням: «Nie używała większej spokojności i Ruś Czerwona. Zerwały się związki jej z kijowskimi książętami; napadana od Tatarów i Węgrów, w częstych wojnach z Polakami, słabiała stopniowo». «Червона Русь також не мала більшого спокою. Розірвалися її зв'язки з київськими князями; зазнаючи нападів від татар і угорців, у частих війнах із поляками вона поступово слабшала» [12, с. 281]. Така редукція тривалого історичного процесу до короткої характеристики в «Історичних подорожах» свідчить про поверхневий підхід і небажання автора заглиблюватися у складну динаміку політичних трансформацій Галичини [5, с. 7].

Окремої уваги заслуговує коментар Немцевича стосовно «угорських нападів», адже Русь та Угорське королівство в окреслений період не проходили через війни. У політичному плані розвиток Галичини в XI–XII ст. визначався двома процесами: становленням місцевих династій (Ігоревичів на Волині та Ростиславичів у Галичині) й тривалим суперництвом між ними. З другої половини XII ст. боротьба загострилася, і князі дедалі частіше зверталися по допомогу до сусідніх держав, насамперед до Угорщини. Це призвело до зростання впливу боярства та частих інтервенцій з боку угорців, особливо на територію Галичини. Це єдине пояснення подібного замішання з боку Немцевича. Також, у 1189 р. угорські володарі проголосили себе «королями Галичини та Лодомерії». Хоча їхня влада була нетривалою, сам титул мав віддалені наслідки: упродовж наступних 150 років він виправдовував експансію угорців на північ від Карпат, а у XVIII ст. слугував Габсбургам юридичною підставою для анексії Галичини під час першого поділу Речі Посполитої 1772 р. [6, с. 109].

У 1199 році відбулося визначне об'єднання Галичини та Волині, яке стало переломним моментом у розвитку цього регіону. Попри скрупульозність до деталей Немцевич випускає факт заснування Галицько-Волинського князівства, як державної одиниці. Ба більше, він ніколи не вживає терміну «Галицьке-Волинське князівство» на окреслення українських земель. Замість цього

вживаються терміни «Червона Русь», «Європейська Сарматія» і місцеві топоніми.

Лише в середині 1230-х років син Романа, Данило, здійснив кілька спроб відновити владу і врешті у 1238 році утвердився на престолі. Під його керівництвом Галицько-Волинське князівство відновило єдність і здобуло певну стабільність, хоч перед ним постали серйозні виклики. Данило енергійно займався господарським відродженням: залучав іноземних ремісників, сприяв торгівлі та розвитку міст, завдяки чому регіон перетворився на вагомий торговий центр між Східною та Центральною Європою [1, с. 85–90].

Зміцнення позицій Данила частково стало можливим через монгольську навалу, яка значно послабила Польщу, Угорщину та інших сусідів. Визнаючи формальну зверхність Орди, він зберігав відносини з монголами, що дозволяло уникнути руйнівних конфліктів і підтримувати внутрішній порядок. Водночас прагнення до незалежності та опір чужій владі залишалися визначальними рисами політичного життя князівства навіть за умов монгольського контролю.

На князя Данила було покладено навіть функцію збору данини для монголів – обов'язок, який на початкових етапах їхнього панування зазвичай виконували безпосередньо ханські намісники (баскаки). Для самого Данила це стало принизливим свідченням залежності, однак сучасники на Заході трактували цю ситуацію як його політичний успіх, адже саме він, а не монгольські чиновники, здійснював контроль над податковим процесом. У перспективі цей вимушений крок сприяв збереженню могутності та економічного розвитку Галицько-Волинської держави. Водночас князь не полишав планів визволення: практично одразу після підкорення Орди він почав обдумувати можливість антимонгольського хрестового походу. Його стратегія передбачала послаблення сусідів і створення ширшої коаліції, до якої мали б увійти держави Західної Європи.

У цьому контексті Данило використав шлюбну дипломатію, налагодивши союз із колишніми противниками – Польщею, Угорщиною та Литвою. У 1245 р. він вступив у переговори з папською курією, прагнучи домогтися офіційного визнання свого королівського статусу та підтримки в організації хрестового походу. У цих контактах князь разом із галицькими єпископами та частиною боярства навіть висловлював готовність визнати владу папи в церковних справах. Кульмінацією стало прибуття папських легатів у 1253 р., які урочисто коронували Данила як короля Русі (rex

Russiae), тим самим інтегрувавши його в систему західноєвропейських монархій [6, с. 114].

В наративі Немцевича постать князя Данила Романовича постає у доволі теплому світлі. Він в першу чергу зображений, як правитель, чия політична діяльність оцінюється через призму зближення з Римом. «Najsilniejszym atoli z pomiędzy książąt Rusi Czerwonej był Daniel, syn Romana. Ten przez nuncjusza apostolskiego, za przyrzeczenie, że się z całym ludem swym do kościoła rzymskiego nawróci, tytuł królewski otrzymał» – «Найсильнішим, однак, серед князів Червоної Русі був Данило, син Романа. За обіцянку, що разом зі своїм народом навернеться до римської церкви, він через папського нунція отримав королівський титул», – тут автор не скупиться на похвалу Данила, що є нехарактерним при описі руських князів [12, с. 281]. У цьому фрагменті письменник підкреслює саме факт обіцянки навернення до римської церкви як підставу для отримання королівського титулу, подаючи його як позитивний і політично значущий крок.

Такий акцент відображає європоцентричну оптику Немцевича, у межах якої зближення з Римом сприймається як форма «включення» руського правителя до західноєвропейського політичного простору. Водночас подібна інтерпретація спрощує реальний характер політики Данила Романовича, для якого контакти з папською курією були передусім дипломатичним інструментом у боротьбі за міжнародну підтримку, а не свідченням повної релігійної трансформації. Таким чином, оцінка Немцевича радше відображає ідеологічні уявлення його часу, ніж складність політичних і конфесійних процесів середини XIII століття.

Адже, як нам відомо, зовнішня політика Данила викликала підозру Орди. Монголи підтримали внутрішню опозицію серед бояр і частини тюркських чорних клобуків на прикордонні князівства. Попри те, що князь придушив повстання у 1254 р. та здобув кілька перемог (зокрема, витіснив монгольські загоны з Поділля й Волині), у 1259 р. хан Бурундай здійснив масштабний каральний похід. Галичина та Волинь були спустошені, князя змусили розібрати укріплення важливих міст і брати участь у військових кампаніях Орди. Антимонгольний хрестовий похід так і не отримав підтримки Заходу, а відмова Європи від союзницьких зобов'язань змусила Данила фактично зупинити католицькі ініціативи в державі [6, с. 105].

У подальшому викладі «Історичних подорожей» Немцевич описує наступну долю Галицько-Волинського князівства переважно з точки зору

занепаду й поступових втрат. Така інтерпретація, однак, не повністю узгоджується з історичною динамікою регіону. Адже після правління самого Данила Романовича відбувся не лише спад, а й певна стабілізація та нові етапи розвитку держави за його наступників. Правління його сина Лева (1264–1301) принесло відносну стабільність: він дотримувався васальних зобов'язань перед Ордою і продовжував союз із Угорщиною, а столицею королівства зробив Львів. Саме в цей час Галицько-Волинська держава сягнула високого рівня культурного розвитку. Активне містобудування, зведення храмів, поширення книжної традиції (зокрема створення Галицько-Волинського літопису) підкреслюють розвиток князівства.

Криза приходить значно пізніше – за відсутності спадкоємця по чоловічій лінії. Це відкрило шлях до влади племіннику останніх Романовичів, католицькому князю Болеславу, який, щоб заспокоїти місцеве населення, прийняв православ'я та титул Юрія II (1325–1340).

Його політична діяльність була спрямована на модернізацію управління: князь запрошував іноземних радників, насамперед із Тевтонського ордену, та почав запроваджувати у містах німецьку правову систему самоврядування – Магдебурзьке право. Воно гарантувало міським громадам певну юридичну автономію й обмежувало втручання князівської чи боярської влади. Надання цього права Сяноку (1339) та Львову (1356) мало відчутний позитивний вплив на розвиток міського господарства та торгівлі вже у XIV ст.

Однак така політика викликала сильне невдоволення боярської верхівки. Як великі землевласники та досі вагома політична сила, вони сприймали зміцнення міського самоврядування як загрозу власному становищу. До цього додавалися підозри в «прихованому католицизмі» Юрія II та його залежність від іноземних радників. У результаті кілька бояр організували змову, яка завершилася отруєнням князя у 1340 р. Немцевич свідомий того, що релігійна складова була вагомим чинником політичних інтриг, дає наступну характеристику ситуації: «W tem położeniu łatwo przeszli Rusini pod berło księżęcia ze krwi swych panów. Bolesław, dla podobania się nowym poddanym swoim, przeszedł na wiarę grecką; lecz za napomnieniem papieża Jana XXII, za staraniem dziada swego, króla Łokietka, nie tylko że powrócił do kościoła rzymskiego, ale z księżęcia chciał zostać apostołem. Nawracał więc, sprowadzał z Mazowsza szlachtę, osadził ją pokrzywdzeniem krajowców, wynosił na urzędy Polaków i Czechów, słowem, przez

gwałty swoje i zdzierstwa tyle nienawistnym stal się krajowcom, iż mu zadali truciznę tak tęgą, że go rozsadziła na sztuki. Rzecz do prawdy podobna, mówi Naruszewicz, że prócz niechęci gminu ku obrządkowi łacińskiemu i przestępstw Bolesława, posunęli się do tej zbrodni pomniejsi carzykowie krajowi, a to by sami panowali, jak się to wkrótce pokazało na Danielu czyli Daszku, który, za pomocą Tatarów, zdradzić Kazimierza przedsięwziął» – «У такому становищі русини легко перейшли під берло князя з крові своїх панів. Болеслав, щоб догодити своїм новим підданам, перейшов на грецьку віру; однак за напучуванням папи Івана XXII, за старанням свого діда, короля Локетка, не лише повернувся до римської церкви, але й із князя хотів стати апостолом. Тож він навертав, приводив із Мазовії шляхту, осаджував її, кривдячи місцевих, на уряди підносили поляків і чехів; словом, своїми насильствами та грабунком став настільки ненависним для місцевих, що вони дали йому таку сильну отруту, що вона розірвала його на шматки. Правдоподібно, каже Нарушевич, що, крім неприязні простолюду до латинського обряду і злочинів Болеслава, до цього злочину вдалися місцеві дрібні «царики», аби самим панувати, як це невдовзі виявилось на Данилі, або Дашку, який за допомогою татар задумав зрадити Казимира» [12, s. 281].

У наведеному фрагменті автор не просто описує династичний факт (походження Юрія II Болеслава з роду П'ясти), а **вписує його в ієрархічну модель**, де польський правитель постає як «природний» спадкоємець руських земель. Для польської історіографії XVIII–XIX ст. було характерне уявлення про особливу місію Польщі на сході. Підкреслення «роду панів» – це спосіб легітимізувати претензії на Русь як на територію, що нібито вже мала досвід підпорядкування польській династії. Немцевич мислить категоріями шляхетського суспільства, де ієрархія є природною нормою. Тому перенесення поняття «панів» на міждержавні відносини виглядає природно. Проте, це є анахронізмом щодо середньовічної Русі. Опис переходу до латинського обряду і навіть бажання «стати апостолом» подається як позитивний крок. Це відображає уявлення про католицький Захід як вищу модель організації політичної та церковної влади, яку Польща нібито приносить на Русь. Наразі немає підстав стверджувати, що Юрій II Болеслав хотів стати католицьким апостолом, або мав місіонерську мету навернення Русі до католицизму. Звісно, Юрій II був вихований у католицькому середовищі (як П'яст) і прийняв православне ім'я Юрій, щоб легітимізувати владу серед

руського населення. Йому слід віддати належне, адже в межах середньовічної політики він проводив доволі прагматичну політику балансування між католицьким Заходом і православним Сходом [7, с. 666].

Однак, де-факто його релігійна політика не відповідала баченню Немцевича. Князь не фігурує в жодному середньовічному джерелі (українському чи польському) як ініціатор масштабної католицької місії, так само, як не має доказів, що він планував католицьке навернення Русі. Тобто, він радше намагався утримати владу через компроміс між конфесіями.

Важливим є імагологічний аспект наративу Немцевича, зокрема його про князя «ze krwi swych rapów». У цьому вислові «польська кров» фактично ототожнюється з «панською кров'ю», тобто з природним правом на владу. Така риторика виходить за межі простої династичної вказівки і формує ієрархічну модель, у якій русини постають як спільнота, що нібито органічно потребує зовнішнього (польського) панування [2, с. 90].

Тут ми стикаємося з прикладом формації національного образу через опозицію. «Свій» (польський, шляхетський, владний) протиставляється «іншому» (руському, підлеглому, залежному). Водночас відбувається утвердження соціальної ієрархії, де політичне домінування подається як наслідок «походження», тобто крові, а не історичних обставин. Таким чином, Немцевич не лише описує події, а й відтворює стереотип «польського пана», який нібито історично покликаний прийти Україну як носій влади [11, s. 156].

Формулювання «з крові своїх панів» не має під собою реальної політичної основи. Русь не перебувала у сталому підпорядкуванні П'ястам. Автор переносить пізніші соціальні стереотипи (образ «польського пана») на значно раніший історичний контекст. Водночас сам текст суперечливий: після твердження про «природне» підпорядкування він описує насильство, конфлікти й ненависть населення, що фактично підриває його тезу [2, с. 92].

Немцевич, називаючи П'ястів «родом панів» для русинів (русичів), фактично відтворює характерний для свого часу стереотип про природну зверхність польського етносу на сході. Така інтерпретація є не стільки відображенням середньовічної реальності, скільки проєкцією пізнішої шляхетської моделі суспільства на історію Русі. Вона гіперболізує роль Польщі та формує уявлення про «закономірне» підпорядкування, яке не підтверджується джерелами [2, с. 166].

У лексиці Немцевича показовими є означення «*carzykowie krajowi*» («державні царки») та «*krajowcy*» («місцеві», «тубільці»). Перше, зменшувально-іронічне, застосоване до місцевих боярських родів і виконує функцію **соціального зниження**: воно ніби применшує їхній статус, перетворюючи їх дрібних, майже карикатурних «князьків». У імагології це є типовим прийомом маркування «іншого» як менш значущого, або менш легітимного (в політичному контексті) [3, с. 228].

Не менш промовистим є вживання розмитого терміна «*krajowcy*». Уникаючи чіткішого етноніма, автор фактично **розчиняє локальне населення в безликій масі**, позбавляючи його окресленої ідентичності. Така невизначеність не є випадковою: вона дозволяє говорити про «місцевих» без визнання їх як окремого політичного чи етнічного суб'єкта.

У поєднанні ці мовні стратегії формують ієрархічну картину світу. Тут польський елемент постає як носій легітимної влади, тоді як руська знать і населення загалом зображуються як другорядні, неупорядковані, або ж такі, що потребують зовнішнього управління. Це ще раз підкреслює, що наратив Немцевича є не лише історичним викладом, а й відображенням стійких стереотипів його часу [2, с. 40].

У його тексті простежується чітке протиставлення «грецької віри» (тобто православ'я) та римо-католицизму, яке функціонує не лише як конфесійна, а й як культурно-ціннісна опозиція «свого» і «чужого». Католицизм постає як «свій» – нормативний, пов'язаний із цивілізаційною моделлю Заходу, тоді як «грецька віра» маркується як інша, периферійна, менш престижна. З імагологічної точки зору це приклад бінарної опозиції, де релігійна відмінність підмінює собою ширше уявлення про культурну ієрархію. Відповідно, перехід до католицизму інтерпретується як піднесення, «наближення» до цивілізаційного центру (звідси наближення Юрія II до Папи римського, як джерела влади). А також акцент на бажанні українців зберегти православ'я (тут, як ознака відсталості або відчуженості) [2, с. 165].

Така схема дозволяє авторові вписати історію Русі у власний світогляд: простір, де Захід (уособлений Польщею і Римом) виступає носієм порядку і легітимності, а Схід – територією, що потребує впорядкування. Можна зробити висновок, що конфесійна мова у Немцевича виконує не лише описову, а й ідеологічну функцію, формуючи образ «іншого» через релігійну відмінність.

Попри те, що Немцевич цілком усвідомлює несприйняття католицизму місцевим населенням (про що свідчать його ж згадки про «*niechęć gminu ku obrządkowi łacińskiemu*»), він не відмовляється від насадження позитивного образу «польського пана» в регіоні. Навпаки, ця напруга між фактичним опором і бажаною інтерпретацією лише підсилює ідеологічний характер його наративу.

З одного боку, автор визнає конфліктність ситуації – насильницьке насадження латинського обряду, спротив «*krajowców*», навіть трагічну розв'язку у вигляді отруєння правителя. З іншого – він послідовно відтворює образ «поляка» як носія легітимної влади, цивілізаційного порядку і вищої культури. У цьому контексті навіть суперечливі чи негативні події інтерпретуються як наслідок «неосвіченості» або «бунтівливості» місцевого населення, а не як результат зовнішнього тиску.

Таким чином, історичний матеріал підпорядковується естетичному баченню польського автора і використовується для формування позитивного автообразу поляків («свого») і водночас знецінення або маргіналізації українців («іншого»). Бо Немцевич не лише фіксує історію, а й активно її інтерпретує, вибудовуючи ієрархічну модель минулого, у центрі якої перебуває польський наратив. Адже, як ми знаємо, смерть Юрія II відкрила період майже десятирічної політичної анархії та постійних зовнішніх інтервенцій. Місцева знать намагалася стабілізувати ситуацію, висунувши на престол литовського князя Любарта, проте його претензії викликали рішучий спротив з боку Угорщини та особливо Польщі, що врешті зупинило експансіоністські плани Великого князівства Литовського [3, с. 236].

Узагальнюючи, Немцевич у «Подорожах історичних» демонструє не стільки історичну реальність, скільки її інтерпретацію крізь призму ідеологічних уявлень просвітницької Речі Посполитої. Його виклад деформований вибірковістю джерел, хронологічними стрибками та явною тенденцією до узагальнень, що умисно спрощують політичні процеси в Україні [10].

Висновки. Імагологічно текст вибудовується на низці сталих опозицій: «свій» (польський, католицький, шляхетський) – «чужий» (руський, православний, місцевий). Через такі мовні конструкції, як «з крові своїх панів» чи «державні царки», автор змальовує соціально-політичну ієрархію, при цьому знецінюючи місцеві еліти та розмиваючи ідентичність українського населення. Протиставлення католицизму й «грецької віри» додат-

ково поляризує подавану опозицію, надаючи їй цивілізаційного виміру.

Попри усвідомлення опору місцевого населення, Немцевич послідовно формує позитивний образ «польського пана» як носія легітимної влади. Таким чином, його текст виступає прикла-

дом того, як історичний матеріал може бути використаний для конструювання польського національного наративу. Наративу, в якому українське минуле підпорядковується потребам польської ідентичності та польської ідеології, і ніколи не відтворюється у всій своїй багатогранній складності.

Список літератури:

1. Бойко О. Д. Історія України: підручник. 5-те вид., допов. Київ: Академвидав, 2014. 716 с.
2. Брацка М. Етнічна парадигма поезії «української школи» польського романтизму. Київ: Університет «Україна», 2009. 218 с.
3. Брацка М. Польська проза 40–80-х років XIX століття: міф – історія – цінності. Київ: Талком, 2013. 360 с.
4. Верба А. Постійне зацікавлення польської літератури. Наша культура. Варшава, 1936. № 117. С. 14.
5. Козак С. Джерела «української школи» в польській літературі // Наша культура. 1970. № 4. С. 7–8.
6. Магочій П. Р. Історія України. Київ: Критика, 2007. 638 с.
7. Мак-Ніл В. Піднесення Заходу. Київ: Ніка-Центр, 2020. 959 с.
8. Gall Anonim. Kronika. Monumenta Poloniae Historica. Lwów: Drukarnia Zakładu im. Ossolińskich, 1864. T. 1. S. 101.
9. Cieński A. Pamiętnikarstwo polskie XVIII wieku. Wrocław, 1981. 211 s.
10. Czartoryski A. J. Mowy polityczne 1838-1861. Warszawa: Ośrodek Myśli Politycznej, 2023. 288 s.
11. Michałowska A. Powóz złamany by Julian Ursyn Niemcewicz: A Voice in the Discussion on the Modernisation of Polish Jews. Central and East European Jews at the Crossroads of Tradition and Modernity. Vilnius, 2005. P. 156-163.
12. Niemcewicz J. U. Podróże historyczne. Warszawa: Grafika, 2020. 241 s.

Horichko D. M. THE ROMANOVYCH PRINCES IN “HISTORICAL TRAVELS” BY JULIAN URSYN NIEMCEWICZ: IMAGOLOGICAL ASPECT

This article analyzes the imagological representation of the Romanovych princes in “Historical Travels” by Julian Ursyn Niemcewicz. It focuses on how the author constructs the opposition between the “self” (the Piast Kingdom) and the “other” (the Galician-Volhynian lands), and how this shapes his reading of history. Here Niemcewicz relies on selective sources, compresses long historical periods, and unfortunately simplifies complex political developments. He consistently exaggerates Polish influence over Rus’, portraying it as a region naturally oriented toward Polish political dominance. This perspective is evident in his treatment of key events, including the struggle for the Cherven towns and the broader history of Polish-Rus’ relations.

Special attention is given to Daniel of Galicia and Yuri II Boleslav. Daniel is presented positively, mainly because of his links with the Roman Church. Niemcewicz constantly highlights his contacts with the Roman Church and treats them as a sign of political strength and “civilizational progress.” At the same time, Daniel’s policies are simplified and filtered through a Western, Catholic-centered perspective. Yuri II is misinterpreted as having strong Catholic goals, although historical evidence does not support this. The contrast between Catholicism and the “Greek faith” strengthens the division between “self” and “other.” Even when resistance is mentioned, it is explained as local weakness rather than political reality.

The analysis identifies clear imagological patterns. Authority is linked to Catholicism and “Polishness”. This creates a hierarchy in which Western affiliation equals legitimacy. These include the link between “Polish blood” and authority, negative labels for local elites, and vague terms for the Ruthenian population. These choices create a hierarchy where Poles appear as natural rulers.

Overall, the article argues that Niemcewicz’s narrative reflects ideological views of his time. It shows how history can be shaped to support national identity rather than present a balanced account. The study shows that Niemcewicz uses selective sources and simplifies complex historical processes. He often exaggerates Polish influence in the East. This is visible in his descriptions of early Polish-Rus’ relations and territorial conflicts.

Keywords: Romanovych princes, Julian Ursyn Niemcewicz, “Historical Travels”, imagology, stereotypes.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Колкутіна В. В.<https://orcid.org/0000-0002-3823-8415>

Національний університет «Одеська юридична академія»

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ СТУДІЇ: ІСТОРІОСОФСЬКА РЕЦЕПЦІЯ

У статті вивчено літературно-критичні розвідки В. Просалової, Л. Демської-Будзуляк, Я. Поліщука, написаними у перші десятиліття XXI століття, в яких досліджувалися колективні або ж авторські історії літератур І. Франка, М. Грушевського, М. Возняка.

Підкреслено, що історико-літературні праці (колективні та авторські історії літератур), попри їх прагнення до об'єктивності та наукової системності, залишаються інтерпретаційними моделями. Усвідомлення цього відкриває простір для авторів літературно-критичних розвідок спрямувати власні дослідження на аналіз цих самих історій літератур – їх концептуальних рамок, методологічних рішень і наративних стратегій. Саме тому виникає необхідність у літературній критиці особливого типу – критиці, спрямованій на аналіз історії літератури як дискурсивної конструкції.

Наголошено, що сучасні літературознавці, занурюючись в дослідження історії літератури, що здійснили велетні українського слова, певною мірою намагались реконструювати й осмислити не лише авторський задум і поетикальні особливості текстів, а й ті дискурсивно-комунікативні механізми, через які літературний твір входить у простір культури, взаємодіє з читачем і продукує смисли в конкретному історичному та соціальному контексті. Такий підхід засвідчує розуміння літератури як живого процесу смислотворення, де текст, інтерпретатор і рецептивна спільнота перебувають у постійному діалозі, а художнє слово постає чинником формування.

Простежено, що історик літератури в цьому процесі постає ключовим комунікативним посередником: він не лише структурує літературний матеріал, а й моделює образ читача, окреслює горизонти його розуміння, задає координати рецепції. Відтак дискурсивні стратегії історії літератури впливають на формування культурної пам'яті, канону та ціннісних орієнтирів, водночас залишаючись відкритими до перегляду й корекції. У такій перспективі художнє слово письменника в процесі інтерпретації постає чинником формування інтелектуального, етичного й ціннісного досвіду спільноти, а історія літератури – простором комунікативного діалогу між минулим і сучасним.

Досліджені нами літературно-критичні статті переконують, що в українській літературній історіографії усталена система щодо написання авторських і колективних історій літератур не сформувалась. Автор літературної статті виступає не нейтральним реєстратором історико-літературних фактів, а суб'єктом смислотворення, який пропонує власну інтелектуальну візію літературного процесу, проєктуючи її крізь призму теоретичних дискурсів і культурних запитів І. Франка, М. Грушевського, М. Возняка, М. Драгоманова, Б. Лепкого, М. Зерова, С. Єфремова. Завдяки цьому історія літератури постає як відкрита, варіативна система уявлень, де науковий аналіз поєднується з особистісним баченням дослідника, а сама літературна минушина осмислюється не лише як об'єкт знання, а як рухома картина, простір актуального діалогу між минулим і теперішнім.

Ключові слова: літературознавчі студії, історіософія, візія, літературна критика, історик літератури, історичний розвиток.

Постановка проблеми. Коли історики літератури в авторських та колективних працях презентували власні концептуальні моделі, вони дотримувалися все-таки усталених теоретико-методологічних понять: як правило, структурували матеріал, дотримуючись хронологічного

викладу життя та творчості митця, термінології, періодизації, стильової та жанрової парадигми. Не завжди враховувалась система поглядів письменників, їх значення у світовому процесі або ж комплексна поетика творів. Це обумовлювалось науковим підходом до розуміння історії літера-

тури, об'єктивністю, інституційними вимогами академічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На наш погляд, рецепцією й історіографією науки про літературу суттєво займалися в Чернівецькому національному університеті імені Ю. Федьковича, про що свідчать матеріали Міжнародних літературознавчих конференцій [1].

Науковці, користуючись тими чи тими методологіями, здійснювали відповідні науково-критичні операції для виявлення літературних феноменів та осмислення зв'язків між ними. Наприклад, романтичні концепції формувалися на підставі конфлікту ідеї та реалій, можливого й дійсного, формування національної свідомості на телеологічній основі, художнього мислення автора-деміурга. Позитивісти абсолютизували ідею каузальності художнього світу, залежного від поза художніх впливів. Безперечно, і ті, й інші мали право на презентацію власних концепцій, теорій, поглядів. Українська історіографія, представлена іменами І. Франка, М. Грушевського, М. Возняка, М. Драгоманова, Б. Лепкого, М. Зерова, С. Єфремова трактувала літературний процес як вияв національної сутності, з одного боку, і як відкриту систему, з іншого. Натомість, єдиного теоретико-методологічного літературознавчого алгоритму, який би розкривав художній дивосвіт того чи іншого митця, до сьогодні не вироблено. Відтоді, на наш погляд, історико-літературні праці (колективні та авторські історії літератур), попри їх прагнення до об'єктивності та наукової системності, залишаються *інтерпретаційними моделями*. Усвідомлення цього відкриває простір для авторів літературно-критичних розвідок спрямовувати власні дослідження на аналіз цих самих історій літератур – їх концептуальних рамок, методологічних рішень і наративних стратегій. Саме тому виникає необхідність у літературній критиці особливого типу – критиці, спрямованій на аналіз історії літератури як *дискурсивної конструкції*. У вивченні цього процесу полягає мета нашого дослідження. Ми будемо послуговуватися літературно-критичними розвідками, написаними у перші десятиліття ХХІ століття Вірою Просаловою, Лесею Демською-Будзуляк, Ярославом Поліщуком, які досліджували колективні або ж індивідуальні історії літератур авторства І. Франка, М. Грушевського, М. Возняка, М. Драгоманова, Б. Лепкого, М. Зерова, С. Єфремова.

Виклад основного матеріалу. Яким би шедевром не був літературний твір, без сприймання читачем він не носитиме повноцінного худож-

нього й культурного значення, адже саме в акті читання та рецепції текст набуває життя, нових сенсів і здатен впливати на суспільну свідомість загалом чи конкретну людину зокрема, формувати цінності, ініціювати діалог чи викликати зміни в соціальному чи особистому досвіді. У такий спосіб формується своєрідне комунікативно-дискурсивне поле, «сенсорно» творча атмосфера, коли читацьке сприйняття відгукується на те, про що йдеться у мистецькому витворі. На нашу думку, сучасні літературознавці, занурюючись в дослідження історії літератури, що здійснили велетні українського слова, певною мірою намагались реконструювати й осмислити не лише авторський задум і поетикальні особливості текстів, а й ті дискурсивно-комунікативні механізми, через які літературний твір входить у простір культури, взаємодіє з читачем і продукує смисли в *конкретному історичному та соціальному контексті*. Такий підхід засвідчує розуміння літератури як живого процесу смислотворення, де текст, інтерпретатор і рецептивна спільнота перебувають у постійному діалозі, а художнє слово постає чинником формування цієї взаємодії. Тому, на наш погляд, у літературно-критичних розвідках авторства В. Просалової, Л. Демської-Будзуляк, Я. Поліщука ми виокремимо та вивчимо наступні складові: *постать історика літератури, дискурсивний предмет дослідження, який він здійснює в колективній чи авторській історіях літератур, рецептивні моделі, що передбачають певний образ читача й горизонти його розуміння*. Це дає нам можливість констатувати: історія літератури постає не як статичний реєстр фактів й імен, а як динамічний комунікативний простір, у якому поєднуються авторські інтенції, наукові інтерпретації та актуальні соціокультурні запити.

Сучасні українські літературознавці, досліджуючи історіографію, передусім розкривали питання: хто такий історик літератури. Історіографія як модель пізнання «є способом присвоєння досвіду Іншого як власного» (Я. Поліщук). Нею користується історик літератури, стаючи для читача провідником до авторського всесвіту. У своїй розвідці «Авторські історії української літератури в першій половині ХХ ст.: тенденції, проблеми, здобутки» Віра Просалова звертаючись до досвіду Івана Франка як історика літератури, зазначала: «Одним із найважливіших питань, яке потребувало відповіді, лишалося поняття «історія літератури», саме тому І.Франко розпочав свою працю з відповіді на нього. «Трактуючи історію літератури як частину культурної історії

своєї нації, він ... мусить підносити в її появах усе важне з культурного погляду, в позитивнім і негативнім змислі, та, з другого боку, не може обмежуватися на самім малюванні того культурного тла, бо все ж таки історію літератури творять переважно визначні, творчі одиниці, що підносяться духом понад загальне, не раз відгадують його стремління, а іноді показують нові шляхи розвою» [4, с. 51]. Отже, дослідник літератури, на думку В. Просалової, насамперед наголошував на значенні творчих особистостей для літературного розвою, однак свою історію не намагався звести до них» [4, с. 51]. Авторка статті обґрунтовувала ті причини, котрі змусили Івана Франка увести в науковий обіг невідомі твори давньої української літератури, що дало змогу йому «реставрувати» сторінки давнього письменства [4, с. 51].

Історик літератури у процесі наукового осмислення літературного розвитку має послідовно здійснювати диференціацію літературних явищ, творчих постатей і художніх практик, зважаючи на їхню естетичну вагу, інноваційний потенціал та вплив на подальшу еволюцію літературного процесу. Такий підхід унеможливорює механічне вирівнювання письменників і текстів за принципом формальної присутності в певному хронологічному відтинку та сприяє адекватному розумінню ієрархії літературних фактів. У цьому контексті принципово важливо розрізняти митців, чия творчість стала чинником якісного зламу або формування нових художніх парадигм, і тих, хто, не продукуючи радикально нових естетичних моделей, виконував підготовчу, перехідну чи медіативну функцію в літературному русі.

Вивчаючи авторські концепції літератур Івана Франка, С. Єфремова, М. Грушевського, М. Зерова, Б. Лепкого, Віра Просалова наголошує на тому, «які твори мають репрезентувати того чи іншого автора». Визначальними моментами під час історіописання можуть бути факти літературної репутації як автора, його ідеологічних уподобань, так і дослідника літератури; відповідна суспільно-політична ситуація. При цьому «У будь-якій історії літератури мають урівноважуватися повнота охоплення емпіричного матеріалу і глибина його осягнення, що нерідко можуть реалізуватися як взаємовиключні тенденції: коли повнота призводить до поверховості, а глибина осмислення певного аспекту – до ігнорування інших, не менш важливих: тих чинників, що впливають на рецепцію твору в різні історичні періоди, невідповідності офіційного і читацького сприйняття художніх явищ тощо.» [4, с. 54].

Загалом, у літературно-критичній розвідці Віри Просалової порушує наступні проблеми: меншовартості історії української літератури, її оцінювання за зовнішніми, переважно російськими, аналогами, що призводить до односторонності й несправедливих характеристик; **критерії оцінювання письменників** та зменшення або перебільшення їхньої ролі в літературному процесі; періодизації, ідеологічного тиску та стилізованих особливостей; структурування літературного матеріалу; неповноти будь-якої інтерпретації художнього твору та суб'єктивізму авторських історій літератур.

Питання літературної класифікації, канону, компаративного дослідження літературних історіографій порушила у своїй статті Леся Демська-Будзуляк «Історія літератури в Україні – проблеми та виклики сьогодення». Дослідниця посилається на відсутність у сучасній філології «не лише корпусу української літератури, але й корпусу української літературної історіографії», на достатньо не розкриті в ній специфіку канону, точніше канонів (суспільних, політичних, ідеологічних, естетичних), які часто перебували в постійному естетико-ідеологічному протистоянні. Авторка статті стверджує, що українська історіографія, яка часто опинялася поза простором європейської, мусить сьогодні компенсувати прогалини в методологічних та практичних студіях історії національного письменства, бачити його цілісним явищем у контексті історії світової літератури.

Підсумовуючи відносні за змістом дефініції, Леся Демська-Будзуляк доходить висновку про певні спільні, характерні й для інших національних наук, «дві тенденції, згідно з якими відбуваються осмислення й розвиток науки: перше – це розуміння історії літератури як певної системи суспільних знань, покликаних обслуговувати ті чи інші соціальні, культурні, ідеологічні ідеї; друге – розуміння історії літератури як самодостатньої замкнутої структури, незалежної від соціальних, культурних чи політичних процесів, елементи якої доповнюють один одного й водночас постійно видозмінюються в інші закриті структури» [2, с. 148].

Розглянувши літературно-критичні розвідки Віри Просалової та Лесі Демської-Будзуляк ми можемо констатувати, що диференціація стилів, періодів, авторських позицій і теоретико-методологічних підходів дослідниць призводить до формування у статтях *історико-літературного дискурсу*, в центрі якого – розуміння літератури не як замкнутого естетичного об'єкта, а як динамічного

процесу смислотворення, у якому текст постійно переосмислюється в діалозі з новими інтерпретаціями та соціокультурними запитами.

Історик літератури в цьому процесі постає ключовим комунікативним посередником: він не лише структурує літературний матеріал, а й моделює образ читача, окреслює горизонти його розуміння, задає координати рецепції. Відтак дискурсивні стратегії історії літератури впливають на формування культурної пам'яті, канону та ціннісних орієнтирів, водночас залишаючись відкритими до перегляду й корекції. У такій перспективі художнє слово письменника в процесі інтерпретації постає чинником формування інтелектуального, етичного й ціннісного досвіду спільноти, а історія літератури – простором комунікативного діалогу між минулим і сучасним.

В авторських історіях літератур реалізовано індивідуальні концепції дослідників, проте «їх не можна вважати виключно суб'єктивними», на чому наполягає В. Просалова, розглядаючи їх у ширшому сенсі, тому що вони «відбивали тенденції суспільно-політичного і культурного життя першої половини ХХ ст., стан літературознавчої думки того часу, крім того, особисті симпатії та антипатії дослідників, що виявилися в недооцінюванні чи, навпаки, перебільшуванні місця окремих авторів у літературному процесі, а то й цілих літературних періодів» [4, с. 57]. Присутність автора-дослідника, його голосу в аспекті літературних класифікацій першорядна «з огляду на питання можливості «об'єктивної» історії літератури» [2, с. 151]. Відповідь на питання «якою має бути історія української літератури», на думку Я. Поліщука, залежить від суб'єкта дослідження, його колективних та індивідуальних преференцій. При цьому історик «не тільки проявляє власну індивідуальність, осягаючи факти та постаті минулого та поєднуючи їх в умовну систему, він також несе відповідальність за свій конструкт, пропонуючи його для широкого читача та масової рецепції» [3, с. 46].

Світоглядно-антропологічне бачення історії літератури альтернативного традиційній історіографії притаманне Я. Поліщуку, який знаходить у ньому «певне відвернення від методів, основою яких є семантична ідентифікація літератури та аналіз текстових структур як її основного феномену». Така тенденція сприяє «оживленню літературної антропології та її різноманітних відгалужень, які ставлять в основу дослідження феномен людини, тим самим віддаляючи на другий план категорію тексту», що властиво західному й поль-

ському літературознавству. Перенесення історіографічного акценту з об'єкта на суб'єкт змінює історичну перспективу.

При цьому Я. Поліщук вказує на труднощі «проблематизування суб'єкта як центру літературознавчої інтерпретації», що «дозволяє оцінити художній текст у дзеркально оберненій проекції, надаючи смислу тому, чим раніше легковажили, себто, авторським інтенціям, за якими можна дошукуватися концептуальної позиції, ідеологічної основи» [3, с. 48]. *Література постає не просто відображення світу, а умовним творенням його заново*, подаючи дійсність на рівні тропів, послуговуючись метафорою та метонімією як засадничими чинниками, тому художня «репрезентація є радше конструктом творчої уяви, аніж зліпком дійсних фактів, причому важливість цього конструкту уяви проявляється у тому, що саме він надає певного смислу дійсності» [3, с. 48]. Як бачимо, Ярослав Поліщук відходить від традиційної історіографії, зосередженої на семантичному аналізі тексту та його структур, і переносить фокус дослідження на людину як суб'єкта творчості. Такий підхід зближує українське літературознавство із західними та польськими науковими традиціями, де ключовим стає не текст сам по собі, а людський досвід, авторські інтенції та світоглядні позиції. Зміщення уваги з об'єкта на суб'єкта змінює саму історичну перспективу інтерпретації літератури, хоча водночас ускладнює осмислення суб'єкта як центральної категорії аналізу. У цій логіці художній текст постає не дзеркальним відображенням реальності, а результатом її умовного переосмислення й конструювання через тропи, метафору та метонімію. Саме уява, а не фактографічна точність, надає дійсності смислу, що робить літературу активним чинником формування, а не лише відтворення світу.

Висновок. Таким чином, колективні й авторські історії літератури, котрі стали об'єктом вивчення у літературно-критичних статтях В. Просалової, Л. Демської-Будзуляк, Я. Поліщука, незважаючи на об'єктивність і методологічну впорядкованість, по суті є *науковими інтерпретаціями літературного процесу*, зумовленими вибором теоретичних підходів, ціннісних орієнтирів і дослідницьких акцентів. Переважно це монументальні праці, в яких представлена інтерпретація динаміки літературного життя авторства І. Франка, М. Грушевського, М. Возняка, М. Драгоманова, Б. Лепкого, М. Зерова, С. Єфремова. Принцип хронологічної послідовності з причинно-наслідковими зв'язками зазнає перегляду. Під сумнів береться повнота

охоплення літературного й історичного матеріалу, пропонується його вибірковість. Виняткового значення набуває антропологічний підхід до їх аналізу, що відводить першорядне значення не тексту, суб'єкту, який має справу з «чужим словом», роблячи його своїм. Досліджені нами літературно-критичні статті переконують, що в українській літературній історіографії усталена система щодо написання авторських і колективних історій літератур не сформувалась. Автор літературної статті виступає не нейтральним реєстратором історико-літературних фактів, а суб'єктом смис-

лотворення, який пропонує власну інтелектуальну візію літературного процесу, проєктуючи її крізь призму теоретичних дискурсів і культурних запитів І. Франка, М. Грушевського, М. Возняка, М. Драгоманова, Б. Лепкого, М. Зерова, С. Єфремова. Завдяки цьому історія літератури постає як відкрита, варіативна система уявлень, де науковий аналіз поєднується з особистісним баченням дослідника, а сама літературна минувшина осмислюється не лише як об'єкт знання, а як рухома картина, простір актуального діалогу між минулим і теперішнім.

Список літератури:

1. Історіографія науки про літературу : матеріали XII Міжнародної літературознавчої конференції (до 70-річчя кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 25 вересня 2015 р.). Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. 104 с.
2. Демська-Буздюлак Л. Історія літератури в Україні – проблеми та виклики сьогодення. Сучасність. 2010. № 5. С. 145–153.
3. Поліщук Я. Перспектива множинності в літературній історіографії. *Філологічні семінари*. Що таке історія літератури. К., 2010. Вип. 13. С. 45.
4. Просалова В. Авторські історії української літератури в першій половині XX століття: тенденції, проблеми, здобутки. Режим доступу: <https://r2.donnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b98948ed-fa30-43aa-85f5-af7d8b2c5d17/content>

Kolkutina V. V. LITERARY STUDIES: HISTORIOSOPHICAL RECEPTION

The article examines literary-critical studies by V. Prosalova, L. Demska-Budziuliak, and Ya. Polishchuk written in the first decades of the 21st century, which analyze collective or authorial histories of literature by Ivan Franko, Mykhailo Hrushevskyi, and Mykhailo Vozniak.

It is emphasized that works of literary history (both collective and authorial histories of literature), despite their aspiration to objectivity and scholarly systematization, remain interpretive models. Awareness of this opens space for authors of literary-critical studies to direct their research toward the analysis of these very histories of literature – their conceptual frameworks, methodological decisions, and narrative strategies. For this reason, there arises a need for a special type of literary criticism: criticism aimed at analyzing the history of literature as a discursive construct.

It is noted that contemporary literary scholars, engaging with the study of literary history created by the giants of the Ukrainian word, to some extent sought to reconstruct and comprehend not only the authorial intent and the poetic features of texts, but also the discursive and communicative mechanisms through which a literary work enters the cultural space, interacts with the reader, and generates meanings within a specific historical and social context.

It is traced that the literary historian in this process appears as a key communicative mediator: not only structuring literary material, but also modeling the image of the reader, outlining the horizons of understanding, and setting the coordinates of reception. Thus, the discursive strategies of literary history influence the formation of cultural memory, the canon, and value orientations, while remaining open to revision and correction. From this perspective, the writer's artistic word in the process of interpretation becomes a factor in shaping the intellectual, ethical, and value-based experience of the community, while the history of literature becomes a space of communicative dialogue between the past and the present.

The literary-critical articles we have studied demonstrate that in Ukrainian literary historiography a stable system for writing authorial and collective histories of literature has not been formed. The author of a literary article acts not as a neutral recorder of historical-literary facts, but as a subject of meaning-making who proposes their own intellectual vision of the literary process, projecting it through the prism of theoretical discourses and cultural demands associated with Ivan Franko, Mykhailo Hrushevskyi, Mykhailo Vozniak, Mykhailo Dragomanov, Bohdan Lepky, Mykola Zerov, and Serhii Yefremov.

Keywords: literary studies, historiosophy, vision, literary criticism, literary historian, historical development.

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Омелянчук С. О.

<https://orcid.org/0009-0002-6532-4834>

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України

ОСМИСЛЕННЯ ЄВРОПИ ПЕРІОДУ INTERBELLUM: НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «НА КРАЮ ЧАСУ» УЛАСА САМЧУКА

Стаття присвячена комплексному аналізу особливостей осмислення Європи періоду interbellum у романі Уласа Самчука «На краю часу». У центрі дослідження – художня репрезентація соціокультурних, політичних та екзистенційних вимірів міжвоєнної доби, відтворених крізь досвід української еміграції в Празі як одному з ключових осередків інтелектуального життя того часу. Простежено конструювання образу Європи як амбівалентного простору: з одного боку – території культурного розквіту, інтелектуальних пошуків і можливостей особистісної самореалізації, з іншого – простору глибокої кризи, «тісноти», втрати історичної перспективи та передчуття неминучої катастрофи. Особливу увагу приділено аналізу ідейних дискусій персонажів, у яких віддзеркалилися провідні інтелектуальні тенденції епохи, зокрема концепція занепаду Європи Освальда Шпенглера та ідеологема «народу без простору» Ганса Грімма. Виявлено, що ці ідеї не лише формують світоглядне тло роману, а й безпосередньо впливають на самоусвідомлення героїв, їхні уявлення про майбутнє Європи та власне місце в ньому. Окремо розглянуто опозицію Схід-Захід як ключову ідейну вісь твору, через яку автор транслює різні моделі цивілізаційного розвитку, культурні орієнтації та політичні вибори.

Окрім цього, в статті проаналізовано проблеми бездержавності, колоніального досвіду, мовної вразливості та кризи національної ідентичності, що набувають у романі екзистенційного виміру та втілюються в комплексі безґрунтності. Показано, що цей комплекс визначає внутрішню динаміку персонажів, їхні світоглядні коливання та пошуки духовної опори в умовах історичної нестабільності. Роман «На краю часу» не лише відтворює атмосферу міжвоєнної Європи, а й пропонує її глибоке критичне осмислення, актуалізуючи українську перспективу в контексті загальноєвропейських цивілізаційних трансформацій першої половини XX століття.

Ключові слова: Улас Самчук, interbellum, міжвоєння, Європа, еміграція, топос.

Постановка проблеми. Роман «На краю часу» Улас Самчук написав на схилі літ, будучи в еміграції в Канаді. У одному з листів до Марини Антонович-Рудницької він із ностальгією відгукувався про Прагу: «О, Прага! О, злата Прага! Пригадую, пригадую. І хочу вельми щось про неї написати. Я розбушувався спогадами, а Прага дає для цього стільки поживи» [5]. І власне йому вдається написати роман, де в авангарді зображено якраз Прагу періоду *interbellum*. Улас Самчук робить тлом «На краю часу» європейське місто 1920–1930-х рр., в якому розгортаються події з життя групи українців у еміграції, крізь призму досвіду якої в романі постає репрезентація міжвоєнної Європи, її настроїв та соціокультурних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «На краю часу» Уласа Самчука був у фокусі досліджень Ірини Руснак, Наталки Лисенко, Світлани

Кочерги, Петра Кралюка. Ірина Руснак досліджувала «празький текст» роману, вплив міського простору на сюжет та формування ідентичності персонажів [6]. Літературознавиця наголошує на важливій ролі Праги як для української літератури, так і для українського дискурсу загалом, адже ця європейська столиця була осередком для українських митців у екзилі. У іншій своїй розвідці, присвяченій історії написання і видання роману Уласа Самчука «Сонце з Заходу», Ірина Руснак серед іншого висуває таке припущення: у книзі-довіднику про Першу зустріч українських митців США і Канади з громадянством у липні 1954 року, згадуючи роман, який письменник готував до друку під назвою «Відкриваю Європу», йшлося власне про «На краю часу» [7, с. 41]. Прикметно, що пер-

шопочаткова назва відображає концепцію роману загалом, оскільки «вигнаний з рідного простору на сході Європи головний персонаж Ярема Бойчин активно «відкриває Європу» для себе в столиці Чехословацької республіки Томаша Масарика» [7, с. 42].

Наталка Лисенко, зусиллями якої роман вийшов друком, у післямові до видання, окрім особливостей мови письменника та екскурсу в історію створення роману, зауважує, що прототипами цього твору є низка політичних та культурних діячів української еміграції. Так, Барсов – це Дмитро Донцов, у Ольговичу впізнається Олег Ольжич, Білявські – це родина Леоніда Білецького, а у фрагменті зустрічі української еміграції з письменниками втілено зустріч з Олесем Досвітнім, Валер'яном Поліщуком і Павлом Тичиною в Празі [4, с. 411].

Світлана Кочерга означає автобіографічний роман Уласа Самчука «твором потоку питань», що є ознакою справжньої, великої літератури, на яку орієнтувався автор [2, с. 69]. Дослідниця аналізує феномен безґрунтяства в романі, наголошуючи на тому, що цей комплекс став психологічним викликом для героїв: «Воно приносить повсякчасні гойдалки у самооцінці, штовхає слабших до асиміляції, знекорінення, і тільки найсильніші, пройшовши всі випробування внутрішніх конфліктів, етапів знемоги, роздоріжжя, спокус чужого, знаходять батьківщину в самому собі, й це духове опертя дає змогу їм стати маяком для своїх співвітчизників – у просторі й в часі» [2, с. 69].

Петро Кралюк вважає «На краю часу» «чи не найбільш європейським романом Самчука», «органічно вписаним у європейську культуру» [3]. Вчений пише, що герої роману намагаються знайти своє «місце в Європі», «часто міркуючи про те, що вони та їхні предки «зробили не так», чому українці опинилися під владою Москви» [3].

Постановка завдання. Попри посилений інтерес до роману, після його виходу у світ 2023 року, низка проблем, порушених у ньому досі потребує прочитання й аналізу. Тож, мета цієї статті – на матеріалі роману Уласа Самчука «На краю часу» дослідити особливості осмислення Європи періоду *interbellum*, зокрема простежити, як у художньому світі твору репрезентовано соціокультурні, політичні та екзистенційні виміри міжвоєнної, з'ясувати їхній вплив на формування світогляду й ідентичності персонажів.

Виклад основного матеріалу. Німецький літературознавець Еріх Ауербах у праці «Мімесис» (про зв'язок між європейською літературою і дій-

сністю) писав, що під час і після Першої світової війни Європа була непевною, обтяженою передчуттям катастрофи, і це відчувалося в тогочасному письменстві, мовляв, у деяких творах «є щось від настрою судного дня» [1, с. 653]. Симптоматичною ознакою такого передчуття, за Ауербахом, був поширений серед європейської літературної традиції того часу метод багаторазового віддзеркалення свідомості, що посилював у читача відчуття безнадії [1, с. 654] і був «дзеркалом кінця нашого світу» [1, с. 653].

Якщо у текстах Миколи Хвильового на такий метод натрапляємо повсякчас, зокрема в повісті «Санаторійна зона», то в Уласа Самчука все ж дещо інша поетика й переважно лінійні сюжети. Втім, якраз у романі «На краю часу» в центрі сюжету – Ярема Бойчин, власне письменник-початківець, українець шлях еміграції якого привів його в міжвоєнну Прагу. Саме в його міркуваннях і діях можна простежити письменницьке чуття краю *чогось*, передчуття неминучої катастрофи. Назва роману, над яким працює Ярема теж промовиста, майже суголосна з назвою роману Уласа Самчука – «На краю світу». І «На краю світу», і «На краю часу» символізують певне завершення, у цьому випадку епохи. Втім, роман Уласа Самчука уже був створений після трагедії Другої світової війни, тому тут не йдеться про його письменницьке передчуття катастрофи, про яке писав Ауербах: Самчук власне створює героя з таким передчуттям, і насичує тривогою увесь твір. У одному з діалогів головний герой пояснює вибір назви свого дебютного роману так: «Якийсь глухий закуток. Провінцію. Занедбану країну. Або далечінь. Піти на край світу – значить піти дуже далеко. Або жити в глухому закутку, кинутому, дале кому, безпросвітному. Мій батько колись завжди «шукав землю». Це значило – хотів купити землі в якомусь вигіднішому місці. А мати казала на це: Ніколи не піду кудись на край світу! Виволоче нас на край світу – і загини. А фактично я сам родився на краю світу. Це був один з найдальших південно-західних кутів колишньої Російської імперії, а тепер це є один з найдальших південно-східних кутів Польщі» [8, с. 136]. Окрім цього, Ярема зазначає, що йому, українцеві в екзилі, властиві «край світу», «бездоріжжя», «хаос», «несталість», «непевність» [8, с. 137]. Народження «на краю світу» без своєї держави й перебування тут-і-зараз «на краю часу», який от-от сколихне світова катастрофа робить Ярему Бойчина непевним, із комплексом безґрунтяства, складнощами визначитися, навіть у стосунках із

жінками (дві Марії: німкеня й українка, різні світоглядно, однаково прихильні до Яреми, який їх обох втрачає). І, власне, історія головного героя закінчується трьома крапками, без визначення, але з уже згаданим передчуттям трагедії: «Та велика, майже суцільна, дуже органічна і дуже животна маса, що рухнула в цей всеруйнуючий похід під проводом дуже малої, але дуже динамічної, виразно зараженої гострою неврастенією, ця маса наближалася до нечуваної ще в історії катастрофи» [8, с. 397].

Ішлося про неминучість охоплення Європи «бацилою чуми», нацизмом, що в одному з епізодів роману означається «краєм часу Європи». Перегук зі Шпенглеровим «Присмерком Європи» очевидний, натомість на згадку цієї праці натрапляємо в романі раніше, в одному з листів Марії, яка ділиться з Яремою міркуваннями свого дядька Генриха, з яким головний герой був знайомий у німецький період своєї еміграції. У листі йшлося: «Дядько Генрих вітає Тебе від всього свого парубоцького серця. Він весь час курить і саме тепер почав читати “Унтерганг дес Абендляндес” Шпенглера. І дуже гнівається на того філософа, що він так песимістично бачить нашу стару Європу... Він переконаний, що Європа далеко ще не вичерпала своїх можливостей і що саме тепер приходить її час! Що він під цим розуміє, я не знаю!» [8, с. 209].

Апеляція до Шпенглера в романі не є випадковою – власне Улас Самчук у своїх щоденникових записках згадує його концепцію «кінця Європи». У записках, зібраних під назвою «П'ять по дванадцятій», що охоплюють період із 6 січня по 9 серпня 1945 року й відтворюють атмосферу воєнної Німеччини, передовсім Берліна, автор власне до Шпенглерової концепції й схиляється: «Шпенглер мав рацію: Європі кінець, не фізичний кінець, а кінець її політичної, господарської і взагалі духовно-культурної гегемонії в світі. Ідеали, що ними жила людина цього півострова протягом останніх десятиліть, її віра, її духові спроможності не відповідали духові часу. Вони старі, кволі, вузькі. Опертися лише на гаслах вибуялого егоїзму в часи трансцендентного наставлення сьогоднішньої людини нашої планети, було виявом не сили, а кволости» [9, с. 216]. Один із персонажів «На краю часу», Хведь Петрицький, декларує саме таку думку, осмислюючи європейську кризу. У одній із численних дискусій з Яремою Хведь наголошує, що двадцяте століття – це кінець для Європи, звісно не як для континенту, а в ширшому розумінні: «Цей пів острів, розуміється, існуватиме собі далі. І навіть буде зватися Європа. Але

він не буде більше Європа. Інакше, він не буде більше формувати моди одягів світу, постачати світові вина, наповняти його духом, командувати його арміями, давати лавреатів Нобеля. Розуміється, що буде смішно, коли я ще раз повторю тим же саме, що вже повторялося сім разів про отой уславлений «занепад Європи», але краще бути смішним, аніж сліпим, що Європа справді на наших очах доживає свою славу і доїдає свої дивіденди великого свого минулого [...]» [8, с. 249]. У цьому ж епізоді Петрицький означає Європу «зникаючою» та «тісною». Він порівнює її з одягом, що тисне: з комірцями, одягаючи які, «ви душитесь, але терпите» [8, с. 249], а також із корсетами, які донедавна змушені були терпіти жінки. Петрицький декларує бажання «Більше простору» [8, с. 249], якого, на його думку, потребує світ. До схожих порівнянь вдавалася й інша персонажка, німкеня Марія, яку з Яремою пов'язували уроки польської, а згодом і почуття. Вона зауважує: «Я б сама інколи хотіла вирватись з нашої щоденщини, і яка шкода, що ми живемо у такому тісному просторі. Європа сьогодні стає тісною, як стара сукня» [8, с. 100]. Тут передовсім важливим є порівняння «як стара сукня». «Тіснота», про яку йдеться обом героям обґрунтована характерним для покоління міжвоєнної відчуттям кінця епохи й передчуттям катастрофи, а також певною мірою замкненістю європейського простору. До того ж, у «На краю часу» згадано «Народ без простору» (Volk ohne Raum, 1926) Ганса Грімма – найвідоміший німецький колоніальний роман [13, с. 119], який став свого часу підґрунтям для загарбницької політики нацистської Німеччини, адже декларував тісне становище Німеччини в Європі на протидію широким просторам Південної Африки. Пропагандистський вплив роману годі переоцінити: його назва стала ідіомою, а до Другої світової війни продажі сягнули пів мільйона примірників. Сотні тисяч німців палко повірили в те, що все що потрібно Німеччині – це більше простору [12, с. 221]. Власне ця згадка роману Ганса Грімма в «На краю часу» Уласа Самчука – ще одна характерна ознака атмосфери передчуття трагедії серед інтелігенції того часу. «Ніколи ще там не було стільки пропаганди за простором, як тепер, і навіть, як ви це самі гаразд знаєте, там постала нова політична течія, цілий ідеологічний рух, який дуже швидко розвивається, і якого єдиним і основним програмовим завданням є здобути простір. І то якраз коштом нашого Сходу» [8, с. 251], – зауважує Хведь Петрицький.

Про те, що відчуття замкненості європейського простору трансливали персонажі роману

свідчить ще такий приклад із діалогу між Яремою й Марією, остання зазначає: «Париж, Берлін, Рим, Будапешт, Прага. Я все це вже знаю. Я була в Парижі перед минулого року з батьком. У Римі минулого літа з матір'ю. Думаю поїхати ще до Лондона і Мадрида... Але що мене найбільш спокушає, це орієнт, Південь, екватор, Африка. Я не знаю чому, але Південь мене дуже цікавить» [8, с. 100]. Перелік європейських столиць – Париж, Берлін, Рим, Будапешт, Прага – створює своєрідну карту традиційної культурної Європи. Вони репрезентують класичні центри політики, мистецтва, освіти та історичної пам'яті континенту. Втім, у контексті висловлювання героїні ці міста вже не асоціюються з новизною чи відкриттям, натомість її манить Африка, а також орієнт, що робить її твердження цілком дзеркальними концепції Ганса Грімма. Згаданий Марією «орієнт» постає тут об'єктом екзотизації, незвіданою *tabula rasa*, а отже й привабливим простором.

Окрім переосмислення концепції Освальда Шпенглера та очевидного зв'язку тверджень героїв із ідеєю «народу без простору» Ганса Грімма, в романі яскраво репрезентовано опозицію Схід – Захід. Ярема Бойчин у діалозі з Марією чітко відповідає, що він є «проти сучасного Сходу», завваживши, що останній не був готовий до «Капіталу» Маркса. А Захід, за Яремою, Маркса переріс [8, с. 101]. Це свідчить про світоглядну позицію головного героя роману Уласа Самчука та її орієнтацію на західну модель розвитку, для якої марксизм став етапною ідеологією, натомість для Сходу це все ще було домінантою. До того ж, на горіщі, празькому помешканні, яке, що прикметно, він означає Заходом, перебираючи листи від рідні й давніх дурзів, Ярема згадує трирічну пораду редактора Барсова, очевидно одного з тих людей, кому випала можливість читати ранні твори Бойчина. Порада полягала в тому, що Ярема мусить «пізнати Захід», творчість Заходу, і це, на думку Барсова, дасть йому «пружність і силу не лише мати труднощі, але і їх перемагати» [8, с. 78]. Прикметно, що цій пораді передувала згадка про вплив Чехова на творчість Яреми Бойчина: «На вас помітний вплив Чехова, писав він, і взагалі російської літератури» [8, с. 78]. Тож, Захід тут є альтернативою російській культурі, що перегукується з ідеями літературної дискусії 20-х років, в якій декларували зокрема відхід від орієнтації на російське письменство.

Концепція Східної Європи оприявнюється в описі Студентського дому на початку роману: «Там гуртується все. Добре і не добре. Веселе

і не веселе. Своє і не своє. Добра пів тузина націй, квінтесенція Європи Сходу, а то і орієнту, а між ними також переконливий відсоток тих, що настирливо звуть себе українцями, але які в дійсності є «також русове»» [8, с. 12]. Студентський дім тут постає як «квінтесенція Європи Сходу», себто Східної Європи з її мультикультурністю й мультинаціональністю – поширені означення в дискурсі східноєвропейських студій (згадаймо концепції Мілана Кундери, Якуба Мікановського). Прикметно, що серед цієї квінтесенції східноєвропейців згадано українців, наголошуючи на проблемі їхньої ідентичності й власне праві на суб'єктність – «настирливо звуть себе українцями» [8, с. 12]. Проблема бездержавності є наскрізною в романі: українці в екзилі почували себе не вигнанцями, а «безґрунтями», які мусять повсякчас відстоювати своє існування як нації, не маючи при цьому держави, і головню – місця, куди можна повернутися й чути себе в безпеці. За Світланою Кочергою, «безґрунтя у романі насамперед репрезентовано як комплекс духовного сирітства українців, витіснених з рідної землі колоніальним безправ'ям» [2, с. 69].

Проблему бездержавності й колоніалізму чітко віддзеркалює один із топосів роману – заклад «Тайга», де детально описано взаємини росіян із українцями. У «Тайзі» частували і українськими, і російськими традиційними стравами: борщем, варениками а також «руськими шпротами» з «руською гірчицею». Проте така дихотомія виявлялася не лише на побутовому рівні, а й ширшому культурному контексті: в закладі висіли портрети Александра Пушкіна та Льва Толстого. Останній, за словами наратора, часто ставав у «Тайзі» однією з причин постійних суперечок. Титул графа, який приписують Толстому іронічно висміюють (Граф! Його сіятельство. Ха-ха-ха! [8, с. 61]), насправді ж він «мужик, мазниця, путем підперезаний, простокваша» [8, с. 61]. Йому протиставлено Тараса Шевченка, який, хоч і в папасі на портретах, втім він і «сам папаху, від землі, від гною, лірник, можна сказати» [8, с. 61]. Улас Самчук таким чином деміфологізує велич російської культури, протиставляючи її українській, національній герої якої в цьому випадку не потребують перебільшень.

Господарем «Тайги» був ««також українець», по «настоящому малорос» зі самого Києва, [...] і українців не цурається, бо вони все-таки «також рускі люди», хоч вони і «балакають», і хочуть «самостійну»» [8, с. 60]. Очевидно автор тут, серед іншого, порушує проблему малоросійства

й комплексу меншовартості, кризи ідентичності, властивих людині, яка піддається колоніальному впливові й імперській системі координат, асимілюючись й відкидаючи своє справжнє походження. Колоніальний комплекс меншовартості й малоросійства почасти був у фокусі праць Юрія Шевельова, який міркував, що еміграційне малоросіянство «не хоче зрозуміти історичної закономірності свого теперішнього становища, яке винить у всьому збіг обставин і думає, що завтра, за допомогою чергового визволителя, воно повернеться в свою малоросійську Аркадію і їстиме під дзюркотання струмочків вареники, що тонуть у салі?» [10, с. 73]. Окрім цього, Улас Самчук порушує й мовне питання, вочевидь пов'язуючи його з проблемою малоросійства: «[...] а то приходять «еті саміє», забирають найкращі місця, заляпують все своїми борщами та варениками і весь час «демонстративно балакають на етой мове»» [8, с. 60], «[...] як хочете, також «балакаєт на мове»» [8, с. 60]. У цих прикладах означення української мови передано через російську лексику, що показово репрезентує українську як щось другорядне, провінційне, таке, що дратує росіян. Щодо української мови відгукувався й Хведь Петрицький, скептично наголошуючи Яремі, що він пише мовою, яку ніхто не хоче знати: «Прокляття ваше у вашій мові. Мові, приреченій на вимирання...» [8, с. 84]. Тут порушено головну проблему української мови – її тогочасну вразливість й екзистенційну загрозу, що була ширшою за власне проблему мови, адже була частиною українського питання загалом. Зникнення української мови означало б загрозу для існування української нації. Загальновідомим є той факт, що напередодні Другої світової війни Україна перебувала у складі чотирьох держав (Чехословаччини, Румунії, Польщі й Радянського союзу), державна політика яких очевидно не сприяла розвитку української мови (як і десятиліття до цього). Юрій Шевельов зазначає: «Царська Росія робила ставку на цілковите знищення; не багато чим різнилася політика влади за двох перших окупацій України

росіянами: радянської й білогвардійської, а також політика Румунії. Варшава застосовувала політику обмеження й конфронтації. Прага в останні роки зверхности над Закарпаттям підтримувала мову-суперницю. Своєрідну політику провадили росіяни по остаточній (перед Другою світовою війною) окупації України: позірно підтримуючи українську мову, а водночас руйнуючи її соціальну основу й тероризуючи мовців» [11, с. 257]. Себто, скептицизм Петрицького виправданий і не безпідставний, оскільки екзистенційна загроза українській мові була тоді більше, ніж реальною.

Висновки. Тож, роман Уласа Самчука «На краю часу» постає як багатовимірний художній простір, у якому осмислення Європи періоду *interbellum* відбувається крізь призму екзистенційного досвіду еміграції, історичної нестабільності та культурної кризи. У творі міжвоєнна Європа постає як простір водночас інтелектуального напруження й глибинної тривоги, і все це – під знаком «кінця епохи», що перегукується з ідеями Освальда Шпенглера та загальноєвропейським настроєм тодішніх інтелектуалів, письменників зокрема. Улас Самчук репрезентує Європу як амбівалентний простір: з одного боку – осередок культури, освіти й можливостей самореалізації, з іншого – «тісний» і вичерпаний світ, що втрачає свою історичну суб'єктність і поступово входить у фазу занепаду. Через дискусії персонажів, їхні світоглядні орієнтації та особисті вибори автор моделює атмосферу доби, де співживуть віра в потенціал Європи та переконання в її кризовості. Особливо виразною є опозиція Схід – Захід, що структурує ідейний вимір роману. Захід постає як простір культурної сили й розвитку, тоді як Схід асоціюється з політичною несвободою та історичною травмою. Роман фіксує момент історичного зламу, коли старий європейський світ утрачає стабільність, а новий лише окреслюється у тривожних передчуттях. Через індивідуальний досвід героя автор демонструє ширші процеси трансформації європейської свідомості, не ігноруючи і української перспективи.

Список літератури:

1. Ауербах Е. Мімезис. Апріорі. 2025. 672 с.
2. Кочерга С. О. Художня інтерпретація комплексу безґрунтництва в романі Уласа Самчука «На краю часу». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2024. Вип. 22(90). С. 66–69.
3. Крालюк П. (2023, 18 лютого). «На краю часу»: чи засвоїли в Україні уроки Уласа Самчука. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ulas-samchuk-roman-na-krayu-chasu-viyna/32276421.html>
4. Лисенко Н. І. Післяслово. На краю часу. Улас Самчук. Фоліо. 2023. 417 с.
5. Лист У. О. Самчука до М. Антонович-Рудницької / ВРФТ ІЛ НАНУ. Ф. 195. Од. зб. 313. 3 арк.

6. Руснак І. Є. «Празький текст» Уласа Самчука (на матеріалі романів «Сабо таж УВО» та «На краю часу»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2025. Вип. 26(94). С. 112–117.
7. Руснак І. Є. Історія написання і видання роману «Сонце з Заходу» Уласа Самчука: спроба реконструкції. *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2018. № 3(23) С. 36–45.
8. Самчук У. На краю часу. Фоліо. 2023. 417 с.
9. Самчук У. П'ять по дванадцятій. Планета Ді-Пі. Слідами піонерів. Фоліо. 2025. 1073 с.
10. Шевельов Ю. З історії незакінченої війни. Упорядники Оксана Забужко, Лариса Масенко. Київ. 2015. 474 с.
11. Шевельов Ю. Українська мова в 1900-1941: Стан і статус. Сучасність. 1987. 295 с.
12. Francis L. Carsten 'Volk ohne Raum': A Note on Hans Grimm. *Journal of Contemporary History*. Vol. 2, No. 2. 1967. pp. 221–227.
13. Pusztai Gábor. Die "Wahrheit" und die Literatur: Über die Beurteilung der deutschen Kolonialliteratur in der Literaturforschung nach 1945. *Jahrbuch Der Ungarischen Germanistik*. 2005. pp. 115–133.

Omelianchuk S. O. CONCEPTUALIZING EUROPE IN THE INTERBELLUM: BASED ON ULAS SAMCHUK'S NOVEL «AT THE EDGE OF TIME»

*The article is devoted to the comprehensive analysis of the **features** of Europe of the interbellum period is conceptualized in Ulas Samchuk's novel *At the Edge of Time*. The research focuses on the literary representation of the sociocultural, political, and existential dimensions of the interwar era as refracted through the experience of Ukrainian émigrés in Prague, one of the key centers of intellectual life at the time. It traces the construction of Europe as an ambivalent space: on the one hand, a territory of cultural flourishing, intellectual inquiry, and opportunities for personal self-realization; on the other, a space marked by profound crisis, "constriction," loss of historical perspective, and a premonition of inevitable catastrophe.*

Particular attention is paid to the analysis of the characters' ideological discussions, which reflect the major intellectual currents of the epoch, including Oswald Spengler's concept of the decline of Europe and Hans Grimm's ideological construct of a "people without space." The article demonstrates that these ideas not only shape the novel's ideological background but also directly influence the characters' self-awareness, their visions of Europe's future, and their own place within it. The East–West opposition is examined as a key conceptual axis of the work, through which the author articulates different models of civilizational development, cultural orientations, and political choices.

*In addition, the article explores the issues of statelessness, colonial experience, linguistic vulnerability, and the crisis of national identity, all of which acquire an existential dimension in the novel and are embodied in the complex of rootlessness. It is shown that this condition determines the internal dynamics of the characters, their ideological fluctuations, and their search for spiritual grounding amid historical instability. The novel *At the Edge of Time* not only reconstructs the atmosphere of interwar Europe but also provides a profound critical reflection on it, foregrounding the Ukrainian perspective within the broader context of European civilizational transformations in the first half of the twentieth century.*

Keywords: Ulas Samchuk, interbellum, interwar period, Europe, emigration, topos.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Чікарькова М. Ю.

<https://orcid.org/0000-0001-9664-8132>

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

КОМІЧНЕ ЯК СТРАТЕГІЯ ДЕМІФОЛОГІЗАЦІЇ АКАДЕМІЧНОГО ДИСКУРСУ У КНИЗІ УМБЕРТО ЕКО «ЯК НАПИСАТИ ДИПЛОМНУ РОБОТУ»

У статті здійснено комплексний літературознавчий аналіз книги Умберто Еко «Як написати дипломну роботу». Твір розглядається як унікальний зразок інтелектуального есеїзму та постмодерної дидактики. Об'єктом аналізу постає специфічна наративна структура твору, що руйнує жанрову герметичність навчального видання.

Встановлено, що фундаментальну роль у трансформації жанрового канону відіграють гумор та іронія, які виступають не просто стилістичними прикрасами, а засадничими методологічними інструментами. Автор досліджує вибудовувану У. Еко «антропологію наукового світу», яка репрезентована через галерею впізнаних типів, що займаються академічною діяльністю. Зокрема, проаналізовано образи «зарозумілого студента», «білої ворони», «наукового сноба», «викладача-диктатора» тощо.

Доведено, що використання іронічних порівнянь (зокрема метафори колекціонування фантиків як повноцінного об'єкта дослідження) та реініціація класичних афоризмів (переосмислення метафори Бернарда Шартрського про «карликів на плечах велетнів») спрямовані на подолання психологічного бар'єру та страху перед «великою наукою». У роботі детально проаналізовано концепт метатекстуальної іронії як способу «оголення прийому», що перетворює читача з пасивного споживача інструкцій на активного дешифрувальника інтелектуальної гри.

Теоретичне підґрунтя дослідження спирається на концепцію «подвійного кодування» Лінди Гатчеон та філософське обґрунтування есеїстичної форми Теодора Адорно як простору свободи від методологічного деспотизму. У висновках наголошується, що для У. Еко гумор виступає маркером серйозності змісту та етичною нормою наукової праці. Науковий пошук інтерпретується як динамічна інтелектуальна стратегія, подібна до шахової партії, де іронія забезпечує гнучкість мислення та захист від догматизму.

Ключові слова: Умберто Еко, академічне письмо, іронія, деміфологізація науки, метатекстуальність, науковий дискурс, гумор.

Постановка проблеми. У. Еко – унікальна постать ХХ століття, сучасний homo universalis, якому вдавалося поєднувати в собі різні іпостасі: він є одним із найвідоміших авторів-постмодерністів, професійним медієвістом, знаним семіологом тощо. Утім, набагато менш відомий він як автор посібника з написання наукової роботи – книги «Як написати дипломну роботу (Гуманітарні науки)». Традиційно посібники з академічного письма є сухим набором інструкцій та алгоритмів, але книга Еко написана з майстерністю белетриста. Вона руйнує жанровий канон, перетворюючи текст на діалог з читачем, важливу роль в якому відіграють гумор та іронія. «Умберто Еко суворо й без зайвої поблажливості занурює читача

у холодні струмені технології наукового дослідження: хто допливе до берега – буде жити. Водночас дається взнаки, що Еко – ще й письменник. Він написав дійсно гарну книгу, яку цікаво читати. Вона сама вповні може стати об'єктом гуманітарного дослідження» [1, с. 7].

Еко здійснює деконструкцію традиційно герметичного академічного дискурсу з усталеними «правилами гри». Засоби комічного тут – не просто стилістичні прийоми, але важливі фрагменти нового способу нарації, що забезпечує ефективну комунікацію з потенційним читачем – науковцем-неофітом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної про-

блему. Обрана нами тема є маловивченою, оскільки згадана книга, хоча й вважається класикою у своєму сегменті, розглядалася зазвичай лише з прагматичної точки зору, і сама по собі не була об'єктом літературознавчого аналізу. По суті, чи не єдиною роботою, де центр уваги автора зосереджений саме на книзі У. Еко «Як написати дипломну роботу», є стаття Д. С. Мохсіна, яка називає книгу літературним шедевром й відзначає її веселий тон [7]. Утім, сама ця стаття являє собою переказ книги Еко та не пропонує будь-якого літературознавчого аналізу тексту, традиційно наголошуючи лише на корисності поради метра для формування дослідницьких стандартів й подолання страху перед «великою наукою».

У свою чергу, Г. Хсу вважає, що книга не просто показує алгоритм написання дипломної роботи, але формує певний стиль мислення, самодисципліну, навіть дає модель самоактуалізації. Для нашої теми важливо, що тут твір характеризується як «часто забавна книга» [5], але цією згадкою автор і обмежується.

С. МакЛемі у своїй аналітичній рецензії на англійський переклад книги Еко підкреслює як універсальність, так і актуальність його роботи, навіть при тому, що в епоху комп'ютерних технологій деякі методологічні поради можуть видаватися застарілими. Він також звертає увагу на дотепність стилю Еко – при тому, що, як зазначає МакЛемі, гумор ніколи не применшує у нього серйозності намірів [6].

Перекладачі твору Еко на англійську також відзначають, що однією з найважливіших задач для них було збереження фірмової іронії Еко [9, р. XVI].

Отже, як бачимо, аналітичні наукові роботи, присвячені обраному нами твору Еко, по суті, відсутні. При цьому навіть у рецензіях на книгу відзначається рясне використання автором гумору як важливого елементу стилю.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є літературознавчий аналіз книги Умберто Еко «Як написати дипломну роботу» як специфічного інтелектуального наративу; виявлення засобів комічного та визначення їхніх прагматичних функцій у процесі деміфологізації академічного дискурсу й побудови діалогу з науковцем-неофітом.

Методологічна база роботи – це комплексний підхід, який базується на наступних як загальнонаукових, так і літературознавчих методах:

– завдяки текстуальному методу опрацьовано текст на різних рівнях (виявлено авторські інтен-

ції, підтексти, смислові зв'язки, випадки ужиття іронії та гумору тощо);

– типологічний метод став фундаментом для створення іронічної «антропології наукового світу»;

– семіотичний метод дозволив розглянути текст як систему знаків з додатковими коннотаціями, які Еко нерідко переосмислює, реініціюючи звичні наукові коди;

– метод демонстрації допомоги зрозуміти, як саме автор руйнує усталений канон академічного посібника, доповнюючи його (або й замінюючи) живою есеїстичною оповіддю.

Виклад основного матеріалу. Книга У. Еко «Як написати дипломну роботу» є твором, який можна сприймати як практичний посібник з академічного письма, але крім цього це твір, написаний талановитим письменником, який вміє побудувати зворотній зв'язок з читачем та вправно користується риторичними прийомами. У «Передмові» до книги О. Глозов цілком слушно зауважує: «З одного боку, Еко – класик постмодернізму, для нього будь-який текст – це привід для інтелектуальної забави. Тому він дозволяє собі у книзі, що називається «Як написати дипломну роботу», вислови, на які навряд чи наважився б хтось із правовірних викладачів пристойного університету. Але з другого боку, Еко – серйозний науковець, який знає, чим дошкулити своїм опонентам, щоб вони все ж погодилися з його поглядами» [1, с. 6]. Отже, нас цікавить цей твір саме як об'єкт літературознавчого аналізу, і ми зосереджуємося на тих засобах комічного, за допомогою яких автор вибудовує свою концепцію деміфологізації науки, демонструючи, що її світ – це не башта зі слонов'ї кістки, але він відкритий для кожного, хто готовий поставитися до справи написання наукового тексту відповідально.

У. Еко будує свою книгу з врахуванням того, що його потенційний реципієнт – це вчений-початківець, і цим обумовлені стилістичні особливості твору. Гумор та іронія виступають тут своєрідними засобами подолання психологічного бар'єру для занять наукою. Утім, вони можуть виконувати різні функції у тексті, хоча й працюють на спільну ідею.

Вже на перших сторінках книги Еко використовує гумор як комунікативний фільтр, маркуючи свою «цільову аудиторію» – ті категорії читачів, яким книга принесе користь та ті, для яких вона не призначена. Він дає зрозуміти, що його текст буде корисним лише для тих студентів, що збираються справді працювати над дипломом, а не шукати

легких шляхів. Він не удає, що нібито всі категорії студентів з захопленням беруться до науки, але розуміє, що реалії можуть бути іншими. Отож він пише: «<...> звичайно, багато студентів пишуть дипломну роботу з-під палки, тому що інакше їм не дадуть диплом про вищу освіту і вони не одержать тих привілеїв, заради яких йшли до університету. Це можуть бути й студенти років сорока. Якщо вони думають знайти в мене рекомендацію, як їм впоратися з дипломом за місяць, одержати будь-яку оцінку і завершити цю справу, відповідь проста: *цю книгу їм читати не треба!*» [2, с. 17]. У такий апофатичний спосіб автор за допомогою гумору одразу відсіює потенційних реципієнтів книги, котрі шукають простих порад. Тих же, хто збирається написати якісне дослідження, він буквально «за руку» проводить по всіх етапах академічного письма.

Почнемо з того, що за допомогою іронії У. Еко створює антропологію наукового світу, тобто галерею типів науковців (як студентів, так і викладачів), кожний з яких має свої особливості роботи над дослідженням.

Почнемо з категорій науковців-неофітів. Одним з перших у цій галереї він подає образ «зарозумілого студента», котрий не вміє розрахувати свої сили й обирає дуже широку тему при тому, що у нього не вистачає знань для її розкриття. Еко використовує для цього моделювання ситуації захисту й вводить образ ображеного «дипломника глобального розмаху» (тобто такого, що обрав оглядову тему, не маючи достатньої бази знань), що створює комічний ефект: «Дипломники глобального розмаху завжди ображені на комісію, що нічого не зрозуміла, але біда в тім, що комісія і *не змогла* б нічого зрозуміти. Оглядовий диплом – демонстрація зарозумілості. Загалом інтелектуальна зарозумілість, стосовно диплома, у принципі не заборонена. Доводьте, що Данте поганий поет. Але доводьте шляхом трьохсотсторінкового грамотного аналізу дантового тексту» [2, с. 22]. Отже, Еко демонструє, що самих лише амбіцій у науці недостатньо, якщо вони не підкріплюються кропіткою роботою.

Цікавим є також використання письменником комічної зооморфної метафори для студента-генія, який вводиться Еко для ілюстрації конфлікту між новаторством та консерватизмом академічної комісії. Без тіні сарказму Еко зауважує, що, звісно, бувають ситуації геніальних студентів, котрі можуть досягнути настільки багатоаспектні теми або навіть запропонувати новаторський підхід, але тут треба враховувати реалії захисту диплому.

Отже, Еко без будь-якої ідеалізації викладачів пише: «Чи можна сподіватися, що комісія, яка розглядає не лише цей один, а цілу купу дипломів, відразу (за першим карканням) оцінить геніальність цієї білої ворони?» [2, с. 27]. Вводячи у наратив образ білої ворони й її каркання, Еко з м'яким гумором пояснює усі ризики того, коли студент надто покладається на власні інноваційні підходи, розраховуючи, що це буде виглядати виграною на тлі інших тем, але його інколи, можливо, справді геніальна робота може не бути оцінена належним чином просто через кількість дипломів, що були винесені на захист.

Наступним типом студента-науковця є т. зв. «цілісна особистість», яка, раз і назавжди визначивши структуру дослідження та, написавши вступ, вже не змінює в ньому жодної літери. Еко наголошує, що вступ та зміст дослідження треба писати одразу після опрацювання першоджерел та основного масиву наукової літератури, оскільки у такий спосіб студент принаймні початково структурує для себе матеріал й бачить логіку викладу. Утім, по ходу дослідження все це може змінюватися неодноразово, але не у «цілісної особистості»: «Якби вони були тотожними <до першого варіанту – *М.Ч.*>, це б означало, що за час роботи у вас не народилося жодної нової ідеї. Ви навдивовижу цілісна особистість, але робота над дослідженням виявилася марною» [2, с. 119]. Цей фрагмент є іронічним переосмисленням поняття стабільності. Він демонструє, що відсутність змін у структурі роботи свідчить в науці не про вірність принципам, а про інтелектуальний застій або безвідповідальність. Тут Еко використовує гумор, аби стимулювати студента до гнучкості мислення; він пояснює на цьому прикладі, що модифікації тексту – це нормальний науковий процес, якого не треба боятися.

Далі переходимо до типів викладачів (досвідчених науковців), які Еко також іронічно переосмислює. Тут ми знаходимо тип науковця-сноба, котрий через великий досвід у науці в якийсь момент починає вважати, що його репутація дозволяє порушувати загальні наукові стандарти. Автор не виправдовує наукову неохайність у тих вчених, котрі міркують, що їх авторитет виправдовує нехтування загальними науковими нормами. Розмірковуючи про оформлення бібліографії, автор зауважує: «Так, інколи великі вчені вказують тільки місто, а видавництво не вказують. Якщо їхні тексти – це статті в енциклопедії (де редактор скоротив усе можливе заради економії місця), знайте, що ці вчені – пихаті сноби, що не поважають

читачів» [2, с. 74]. Тут за допомогою гумору розвінчується міф про «великого вченого», для якого не існує правил.

Ще один тип – це «втомлений рецензент», котрий намагається зекономити час, не читаючи усю студентську роботу. Еко пов'язує цей типаж з проблемою гарного структурування вступу. Він акцентує, що остаточна редакція вступу повинна бути дуже продуманою й відповідати логіці самого дослідження: «Високоякісний остаточний варіант вступу має дати опонентові стільки, щоб він задовольнився і диплом вже не читав би. Але облишимо жарти» [2, с. 119]. Тут Еко як досвідчений науковець за допомогою іронії звертає увагу на те, що гарно вибудований вступ дає цілісне уявлення про всю роботу.

Впізнаним є описаний Еко деструктивний тип викладача, якого умовно можна назвати диктатором. Він не зважає на наукові інтереси студента, але примушує його працювати над темою, що цікава самому викладачеві. Студент для нього – не колега у спільному пошуку істини, але раб, що має коритися хазяїну. «Відтак він перетворює студента в млявого невільника, що ллє воду на чужий млин» [2, с. 54–55]. У такий спосіб вбивається сама сутність дослідницького азарту, який зникає вже на початку академічного шляху. Характерно, що ця цитата належить до одного з підрозділів розділу 2, назва якого сама по собі вже виразно містить іронію: «Як не дати науковому керівникові «сісти вам на шию» [2, с. 54–56]. Цією назвою Еко підкреслює, що студент є рівноправним партнером на науковому шляху, який не повинен давати себе використовувати.

Логічним завершенням авторської антропології постає образ викладача-демістифікатора (визначення наше – *М.Ч.*). За допомогою автобіографічного анекдоту У. Еко руйнує образ всезнаючого професора, натомість ілюструючи інтелектуальну чесність дослідника. Еко з гумором пише, що часом студент може прийти з такою темою, за яку і професор не взявся би. Він наводить приклад з власної практики: «Якось, пам'ятаю, прийшов до мене студент. Він бажав вибрати тему «Символ у сучасному мисленні». Я не зміг би ним керувати. Насамперед, я не знаю, що таке «символ» [2, с. 24]. Самоіронія Еко показує його як живу людину, що усвідомлює межі власного знання й водночас – професіонала вищого гатунку, котрий, на відміну від студента, розуміє усі складності обраної теми. Це заохочує студента до щирого наукового пошуку у межах своїх знань.

До цього антропологічного блоку наукового світу логічно примикає образ бібліотекаря,

котрий, хоча сам і не є науковцем, але бере безпосередню участь в академічному процесі, тому не можна не згадати і про цю постать. Візит в бібліотеку Еко змальовує як фундамент збору джерел (пам'ятаємо, що книга вийшла у 1977-му році, коли інтернет ще не став основним джерелом інформації). І тут він вводить образ «щасливого бібліотекаря», який нескладно знайти у невеликих регіональних бібліотеках. «Майте на увазі, що за винятком надто замотаних чи надто нервових, бібліотекарі, особливо ті, хто мають у підпорядкуванні невеликі зібрання, бувають щасливі, отримавши можливість продемонструвати дві речі: багатство своєї пам'яті і багатство свого сховища» [2, с. 69]. Введення постаті бібліотекаря замикає «екосистему» науки, де наявні не лише стосунки студент-керівник, але також книги та їх хранитель. Бібліотекар постає медіатором знань, а іронічна інтонація, вплетена у контекст, сприяє деміфологізації його постаті як суворого охоронця вручених йому фондів. І бібліотекар тут – далеко не єдиний приклад.

Щоби зняти паралізуючий страх перед «високою» наукою, Еко вводить іронічні порівняння, доповнюючи їх гіперболізацією. Так, він зауважує, що науковий пошук не обов'язково вимагає величезної кількості грошей чи часу, дослідницьке завдання може бути скромним, але краще таке завдання, яке «по силах», виконане з усією ретельністю та серйозністю: «Серйозно можна підходити і до збирання фантиків, аби лиш фантики були систематизовані за темами, за періодами і за стилями. Якщо вирішили не заходити раніше, ніж за 1960 рік, чудово; аби лише з 1960-го й далі було зібрано усе, що можливо. Звісно, залишиться якась відмінність між вашою колекцією і Лувром, але гарна колекція фантиків ліпше, ніж погана картинна галерея. Те саме стосується й диплома» [2, с. 17]. Звісно, іронічне порівняння колекції фантиків з Лувром – це гіперболізація, але вона використовується тут, аби допомогти студентові зрозуміти, що принцип системності важливіший за масштабність дослідження.

Написання й захист диплому – це щось на кшталт інтелектуального поєдинку, і тому не дивно, що Еко вводить метафору шахової партії: адже наука – це теж свого роду гра, де потрібно вміти передбачати ходи й вибудовувати стратегію. «Дипломна робота, як шахова партія, складається з безлічі ходів. Але ви повинні передбачати головні ходи та комбінації, що ведуть до шаха і мата, інакше шах і мат будуть оголошені не вами, а вам» [2, с. 117]. Еко демонструє, що процес написання

наукового тексту – це не просто механічний «збір цитат» й розташування їх у правильному порядку, але інтелектуальна гра з «ворожими ходами» (запитанням від рецензентів), і «шах і мат» тут – це успішний захист, на якому логіка авторського викладу й ерудиція виявляється сильнішою за критику. Утім, письменник дає іронічне попередження про можливість поразки, коли текст може «перемогти» свого творця, виявивши його некомпетентність під час захисту.

Книга Еко містить також стилістичні застереження щодо наукового тексту. Письменник звертається до літературних алюзій, які у цьому контексті постають виразно іронічно. Так, дуже коротка фраза «Не корчте із себе Пруста» [2, с. 156] відсилає нас до особливостей стилю цього знаменитого французького письменника, якому були притаманні довгі пасажи. Еко радить уникати подібних речей, а, якщо вже так пишеться на першому етапі, то пізніше варто зробити стилістичну правку, розбивши довге речення на коротші та зрозуміліші читачеві. Так само він радить не уподібнюватися Каммінгсу – «Також не корчте із себе е. е. каммінгса. Каммінгс – американський поет, який вимагав, щоб його ім'я і прізвище набирали малими літерами. Він також, як ведеться, економив коми, руба вірші і виробляв усе, що авангардному поетові належить витворяти. Але ви не авангардний поет. І дипломна робота – не авангардна поезія» [2, с. 157]. Згадані Пруст та Каммінгс є авторитетами для студента-гуманітарія, але Еко іронічно «забороняє» їх наслідувати, оскільки є велика різниця між новаторським пошуком у художніх текстах та усталеними рамками тексту академічного.

Наведемо ще одну ситуацію, в якій Еко також здійснює реініціацію класики, перетворюючи пафосну фразу на конкретну пораду. Мова йде про те, що Еко іронічно переосмислює відомий афоризм Бернарда Шартрського про карликів і велетнів як метафору науки. Навіть генії, наполягає Еко, повинні відштовхуватися від своїх попередників. І тут він згадує середньовічну метафору про карликів (сучасних науковців), що стоять на плечах у велетнів (їхніх предтеч), продовжуючи її у притаманному йому гумористичному ключі: «<...> якщо ви карлик, але кмітливий, вилазьте на плече до велетня, навіть не дуже високого, або в крайньому разі до іншого карлика. Встигнете ще походити своїми ногами» [2, с. 28]. За допомогою гумору Еко реініціює не лише згадану метафору, але й саму науку, яка з чогось сакрального перетворюється на цілком буденні речі. Він доводить,

що бути науковцем – не означає якогось «обранництва», але означає – бути «кмітливим карликом», котрий знає своїх наукових попередників і вправно вміє користуватися драбиною (методологією).

Еко, як письменник-постмодерніст, використовує також метатекстуальну іронію з метою руйнування стіни між автором та реципієнтом та залученням читача до «гри». Це є типовою постмодерністською практикою. Знана дослідниця поетики постмодернізму Л. Гатчеон у фундаментальній праці, присвяченій поетиці постмодернізму, зазначає: «Допитлива та рефлексивна, постмодерна іронія – це подвійне кодування, яке дозволяє тексту виживати після власної критики. Вона перетворює читача на активного дешифрувальника гри, де межі між світом і дискурсом постійно розмиваються» [4, р. 153]. У Еко це проявляється в тому, що він «оголює» прийоми створення тексту, говорить з потенційним читачем так, ніби той сидить поруч у кімнаті, і вони разом іронізують над викликами, що постають під час роботи над дослідженням.

У річищі цих практик Еко інколи використовує гумор для того, аби побудувати діалог з читачем, «втягнути» його у розмову, що цілком відповідає духові постмодернізму, який завжди готовий «руйнувати стіни». Нерідко він пише так, ніби це розмова з приятелем, а не книга про науку: «Сподіваюся, ви не чекаєте від мене поради, ані про те, що вам писати в дипломі, ані про те, як вам будувати ваше життя» [2, с. 111]. Хоча сам текст – про те, як займатися наукою, але сам автор охоче руйнує суворі академічні норми, аби посібник для науковців-початківців не перетворився на скучний збір правил. Так, після десятків сторінок, присвячених збору матеріалу, він називає один з підрозділів – «А книги все-таки треба читати? І за яким порядком?» [2, с. 112–114]. Сама парадоксальність цього питання викликає посмішку.

Важливо, що Еко в аналізованій нами книзі дає власні міркування щодо того, наскільки доречним є комічне в академічному дослідженні, створюючи власну прагматику гумору в науці. До речі, ця тема сама по собі є малодослідженою навіть зараз (і розвідки на кшталт статті Г. Рірсхемиус [8] вкрай рідкісні). Для нього найважливішим є збереження балансу між «функціональним ключем» (термінологією, зрозумілістю, однозначністю тексту) та риторико-поетичними засобами. «Для критичної роботи, наукового тексту завжди ліпший функціональний ключ, усі терміни повинні бути уніфікованими й однозначними. Але час від часу можуть вводитися і метафори, іронія, літоти» [2, с. 159].

Далі він розгортає цілий пасаж про те, що іронія – «фігура, що стверджує щось, розуміючи натомість протилежне» [2, с. 160]. Іронія для нього – це своєрідний тест на інтелектуальну адекватність. Отже, її можна використовувати, коли автор впевнений, що його правильно зрозуміють, а це залежить в тому числі і від вміння автора використовувати риторичні фігури. «Може, вам здається, що читачі повні ідіоти? Якщо так, не звертайтеся до них у переносному значенні. Однак писати в переносному значенні, а потім пояснювати це значення – це вже насправді виставляти читача ідіотом. Він помститься, почавши вважати дурнем вас. Тож не будьте збентеженим жартівником такого роду» [2, с. 160]. Отож, як бачимо, друга важлива складова використання іронії – це повага до читача. «Ви можете зауважити, що в цій книзі я двічі допускав парадоксальне висловлювання і відразу пояснював, що жартую. Але я пояснював не тому, що побоювався, начебто ви без мене цього не вловили. Навпаки, я пояснював, тому що побоювався, що ви занадто навіть вловили і могли вирішити, що якщо це жарт, то і вникати в нього нема чого. І моїм обов'язком було сказати, що, незважаючи на парадоксальну форму, я вкладав у ці висловлювання доволі серйозний зміст» [2, с. 162]. Отож Еко вдається до метатекстуальної рефлексії, коли він пояснює власні жарти, наявні у цьому тексті. Водночас це дає йому змогу пояснити, що іронія для нього – це не спосіб загравання з читачем, але скоріше – засіб фокусування уваги на важливих речах. Так іронія стає в його інтерпретації маркером серйозності змісту. Ставлення Еко до іронії багато в чому співпадає з думками Т. Адорно про доцільність комічного в «серйозних» текстах. Так, Адорно вважає, що саме за допомогою іронії можна «зламати систему», вийти за її межі [3, р. 18], і в цьому плані відмова від сухої дидактики на користь іронії є актом інтелектуального спротиву спрощенню. У цьому контексті іронія Еко постає ніби реалізацією адорнівської ідеї про синтез наукового та художнього, де іронія допомагає досягнути «логіку об'кта» глибше, ніж це робить формальний трактат.

Висновки. Проведений аналіз тексту У. Еко «Як написати дипломну роботу дозволив виявити основні стратегії, напрямки та функції використання комічного. Насамперед відзначимо жанрову гібридність книги, яка створюється завдяки руйнуванню стіни між автором і читачем, викорис-

тання гумору та іронії для пояснення цілком серйозних речей, пов'язаних з академічним письмом, гри з реципієнтом. Це притаманно для постмодерністської парадигми, і цілком природньо для Еко-письменника.

Завдяки гумору та іронії Еко створює систему науковців (як початківців, так і професіоналів), які втілюють собою усталені стереотипи академічної поведінки. При цьому це можуть бути як позитивні моделі (викладач-демістифікатор), так і негативні (зарозумілий студент, науковець-сноб, втомлений рецензент тощо). Комічне тут виступає інструментом етичної корекції: висміюючи академічні вади, Еко прищеплює студенту культуру інтелектуальної чесності та відповідальності.

Основною метою використання комічного в тексті Еко є деміфологізація науки як чогось недосяжного для звичайної людини. Він використовує парадоксальні порівняння (колекція фантиків та колекція Лувру), метафори інтелектуальної гри (шахова партія), реініціацію відомих афоризмів (образ «карликів на плечах велетнів»), аби зняти психологічний бар'єр і страх перед «недоступною наукою». У результаті наукова діяльність постає не як привілей обраних, а як структурований процес, доступний кожному за умови належної інтелектуальної дисципліни.

Важливою складовою авторської стратегії є метатекстуальна іронія, яка дозволяє «оголити прийом» і водночас втягнути читача у процес співтворення смислу. Така форма організації тексту трансформує реципієнта з пасивного споживача інструкцій на активного учасника інтелектуальної гри. У цьому контексті іронія сприяє глибшому осмисленню наукового процесу.

Не менш суттєвим є і прагматичний вимір комічного. Еко демонструє, що гумор у науковому тексті не суперечить його серйозності, а, навпаки, може виступати маркером інтелектуальної зрілості автора. Комічне стає засобом подолання догматизму та шаблонності мислення, відкриваючи можливість для гнучкого й критичного підходу до знання.

Отже, у творі У. Еко комічне функціонує як багаторівнева стратегія, що забезпечує деконструкцію традиційного академічного дискурсу, сприяє формуванню нової моделі взаємодії між автором і читачем та утворює ідею науки як відкритого, динамічного й інтелектуально чесного простору.

Список літератури:

1. Глотов О. Манна земна і небесна *Еко У. Як написати дипломну роботу: Гуманітарні науки* / Пер. за ред. О. Глотова. Тернопіль: Мандрівець, 2007. С. 5–7.
2. Еко У. Як написати дипломну роботу: Гуманітарні науки / Пер. за ред. О. Глотова. Тернопіль: Мандрівець, 2007. 204 с.
3. Adorno T. W. The Essay as Form. *Notes to Literature. Vol. 1*. New York: Columbia University Press, 1991. Vol. 1. P. 3–23.
4. Hutcheon L. A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction. Taylor & Francis, 1988. 284 p.
5. Hsu H. *A Guide to Thesis Writing That Is a Guide to Life*. The New Yorker. 2015. April 6. URL: Eco's Thesis Writing as Life Guide | PDF.
6. McLemee S. Eco's Echoes. *Inside Higher Ed*. 2015. March 15. URL: Review of Umberto Eco, 'How to Write a Thesis'
7. Mohsin D. S. W. Empowering Research: An Interpretation of Umberto Eco's How to Write a Thesis. *SMART MOVES JOURNAL IJELLH*. 2020. 8(2). P. 180-195. <https://doi.org/10.24113/ijellh.v8i2.10416>
8. Reershemius G. Research cultures and the pragmatic functions of humor in academic research presentations: A corpus-assisted analysis. *Journal of Pragmatics*. 2012. Vol. 44 (6–7). P. 863–875.
9. Translators' Foreword. *Eco U. How to Write a Thesis*. London: The MIT Press, 2015. P. XV–XIX.

Chikarkova M. Yu. THE COMIC AS A STRATEGY OF DEMYTHOLOGIZING ACADEMIC DISCOURSE IN Umberto Eco's *HOW TO WRITE A THESIS*

This article offers a comprehensive literary analysis of How to Write a Thesis by Umberto Eco. The work is examined as a unique example of intellectual essayism and postmodern didactics. The object of analysis is the specific narrative structure of the text, which disrupts the genre-bound hermeticism traditionally associated with instructional academic writing.

It is argued that humor and irony play a fundamental role in transforming the genre canon, functioning not merely as stylistic embellishments but as essential methodological instruments. The study explores Eco's constructed "anthropology of the academic world," represented through a gallery of recognizable types engaged in scholarly activity. In particular, the figures of the "conceited student," the "black sheep," the "academic snob," and the "dictatorial supervisor," among others, are examined.

The article demonstrates that the use of ironic comparisons (notably the metaphor of collecting candy wrappers as a legitimate object of research) and the reactivation of classical aphorisms (specifically the reinterpretation of Bernard of Chartres' metaphor of "dwarfs standing on the shoulders of giants") serves to overcome the psychological barrier and fear associated with "high" or "great" science. Particular attention is paid to the concept of metatextual irony as a form of "laying bare the device," which transforms the reader from a passive recipient of instructions into an active interpreter of an intellectual game.

The theoretical framework of the study draws on Linda Hutcheon's concept of "double coding" and Theodor Adorno's philosophical justification of the essay form as a space of freedom from methodological despotism. The conclusions emphasize that, for Eco, humor functions as a marker of intellectual seriousness and as an ethical norm of scholarly work. Academic inquiry is thus interpreted as a dynamic intellectual strategy akin to a chess game, in which irony ensures flexibility of thought and resistance to dogmatism.

Keywords: *Umberto Eco, academic writing, irony, demythologization of science, metatextuality, academic discourse, humor.*

Дата першого надходження статті до видання: 23.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 82-311.4Грасс

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.3.1/41>**Ващенко Ю. А.**<http://orcid.org/0000-0003-2090-3920>

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Мурадова І. Р.<http://orcid.org/0000-0003-3696-6061>

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Хаустова М. В.<https://orcid.org/0000-0001-5011-8179>

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

СПОРТИВНО-ІГРОВІ ОБРАЗИ ЯК МЕТАФОРИ ІНІЦІАЦІЇ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ В ПОВІСТІ ГЮНТЕРА ГРАССА «КІТ І МИША»

Статтю присвячено аналізу повісті німецького письменника Г. Грасса «Кіт і миша», в якій змальовано ідеологічну атмосферу гітлерівського рейху й систему фізичного виховання як один із провідних засобів формування в молоді та підлітків нацистської свідомості. Вивчення досвіду зарубіжних письменників щодо художнього осмислення подій Другої світової війни та її політико-ідеологічного підґрунтя набуває особливого значення в сучасному історичному контексті, визначеному російською агресією в Україні. Повість Г. Грасса «Кіт і миша» раніше не була проаналізована в аспекті спортивно-ігрової метафорики, яка є засобом художнього втілення ідеології «справжнього молодого німця».

Предмет дослідження – спортивно-ігрові образи як метафори ініціації і національної та групової ідентичності в повісті Г. Грасса «Кіт і миша». Мета статті – довести концептуальну роль спортивно-ігрової метафорики в художній реалізації проблематики повісті Г. Грасса.

Доведено, що образи спорту і змагальності – і у формі прямого зображення (плавання, гімнастичні вправи, біг, баскетбол та інші спортивно-ігрові практики), і в символіко-метафоричній формі (метафори ініціації, знаки національної та групової ідентичності) втілюють ідею фізичного виховання за часів гітлеризму як важливого інструменту ідеологічного впливу і є виразними елементами гротескової поетики повісті «Кіт і миша». Ідеологія сили – і спорт як її субститут – були перетворені в нацистській Німеччині на нову релігію. Продемонстровано, що ця ідея художньо реалізована в повісті за посередництва виразних хронотопних характеристик (сучасна спортивна зала в антуражі релігійної споруди з церковною атрибутикою) і гротескних предметних деталей («Богоматір на ланцюжку», яка здійснює численні оберти на турніку разом із гімнастом, металева викрутка, здобута під час вдалого пірнання, яка займає місце на ший поряд із католицьким оберегом, а далі – «Лицарський хрест», вкрадена воїнська відзнака, яка стає «ідеальним прикриттям» для сороміцького борлака). Нова «релігія» і нацистська псевдо-мораль спотворюють свідомість підлітка, штовхаючи його на шлях війни, яку він розуміє як обов'язок «молодого німця». Однак хибна особистісна ідентифікація героя веде – через розчарування й втрату власного «Я» – до самогубства. Постає оповідач, який через багато років по війні мусить розповісти історію Мальке «із почуття провини», опосередковано уводить тему німецької вини і відповідальності.

Ключові слова: Г. Грасс, спортивно-ігрова образність, ініціація, національна й групова ідентичність, гротесковість.

Постановка проблеми. На трагічному тлі подій російсько-української війни, в якій країна-агресор і її суспільство демонструють виразні риси фашизації як панівної ідеологічної тенденції, особливого значення набуває досвід художнього осмислення Другої світової війни і нацизму зарубіжними письменниками ХХ століття. Зокрема, актуалізується увага до творчості нобелівського лауреата 1999 р. Гюнтера Грасса (1927–2015), який послідовно досліджував німецьку історичну пам'ять: «Після Освенцима писати – чи то вірші, чи прозу – означає одне: зробити письмо формою пам'яті. Пам'яті, яка не дозволяє минулому завершитися, яка не дає йому бути остаточно похованим під шаром зручного забуття» [21]. У «Данцизькій трилогії» («Бляшаний барабан» (1959), «Кіт і миша» (1961), «Собачі роки» (1963)) письменник у гротесково-метафоричній формі втілює процеси становлення нацистської ідеології в Німеччині, продемонстрував засоби залучення в злочинне коло загарбницької війни широких верств населення, особливо молоді й підлітків, накреслив проблему «німецької провини і німецької відповідальності». Актуальність нашої статті визначає і те, що повість Г. Грасса «Кіт і миша» раніше не була проаналізована в аспекті ролі та впливу фізичного виховання і спорту в гітлерівській Німеччині на формування свідомості «справжнього німця».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками у вітчизняному літературознавстві стався своєрідний сплеск уваги до експлікації спортивної тематики в художніх творах. Можливо, певним поштовхом була публікація 2011 року антології «Письменники про футбол», яка увірнула твори Ю. Андруховича, Ю. Винничука, С. Жадана, А. Кокотюхи, С. Ушкалова та ін. Осмислення специфіки спортивно-ігрової метафорики в красному письменстві, зокрема й в аспекті ідентичності, знаходимо в працях І. Борисюк [1], О. Галети [2], С. Кричлі [11], В. Дмитренко і С. Перової [6], О. Харлан [17], М. Штолько [19] та ін. Важливу роль у приверненні дослідницької уваги до спортивної теми відіграла також конференція «Citius, Altius, Fortius!»: феномен спорту в літературі та культурі (Бердянськ, 24–25 вересня 2020 р.). Щодо досліджень творчості Г. Грасса, зокрема його «Данцизької трилогії», з погляду спортивно-ігрової метафорики – такі розвідки в сучасному українському літературознавстві відсутні. У попередні роки вітчизняні літературознавці зосереджувалися переважно на загальній характеристиці художнього світу письменника (О. Істоміна [8], І. Млечина [13], К. Шахова [18])

і традиціях карнавальної культури у його письмі (С. Радченко [15]). Для характеристики контексту написання повісті важливими виявилися роботи М. Солопчука та ін. [16] і В. Ковальчук [9], для формування теоретичних засад статті – праці Т. Гальцевої та О. Зіненко [3], М. Козловця [10], В. Москаленка [14], Т. Ямпольської [20], присвячені осмисленню феноменів національної та групової ідентичності.

Постановка завдання. Мета нашої статті – довести концептуальну роль спортивно-ігрової метафорики в художній реалізації проблематики повісті Г. Грасса. Предмет дослідження – спортивно-ігрові образи як метафори ініціації та ідентичності в повісті Г. Грасса «Кіт і миша». Методи дослідження – методологія контекстного аналізу, структурно-семіотичний метод.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння проблематики повісті Г. Грасса «Кіт і миша» надзвичайно важливим є історичний контекст і пов'язані з ним факти біографії письменника: твір змальовує часи гітлерівського рейху, в пропагандистській атмосфері яких він зростає.

Як зазначають дослідники, «На розвиток спортивного руху у цей період значно вплинули підсумки Першої світової війни. Одразу після її закінчення країни, які програли війну, почали готуватися до реваншу, переможці – до зміцнення своїх завоювань. І ті, й інші широко використовували у своїх цілях фізичну культуру. Тенденція до мілітаризації фізичного виховання особливо яскраво проявилась у Німеччині. (...) Прагнучи до відродження військової могутності, реваншисти вирішили готувати майбутніх солдатів у гімнастичних та спортивних організаціях, у зв'язку з чим заохочували ріст їх чисельності. Коли був встановлений фашистський режим, почалась відкрита мілітаризація та фашизація фізичного виховання та спорту. Всіх школярів спочатку приймали у нацистську організацію «Юнгфольк», а потім юнаків – у «Гітлерюгенд», а дівчат – у «Союз німецьких дівчат» [16, с. 83–84]. Мілітаризацією виховання та ідеологічної обробки німців займалися й загони штурмовиків. Контролював роботу з фізичної культури імперський комісар зі спорту. Напередодні Другої світової війни був створений націоналістичний союз фізичних вправ. Із 1938 по 1943 р. німецькі спортивні організації проводили трансконтинентальні змагання з метою прославлення арійської раси і тотальної перевірки військово-фізичної готовності нації [16, с. 84].

Апофеозом цієї активності стали Літні олімпійські ігри 1936 року в Берліні. «Відкриття Літ-

ніх ігор (1–16 серпня) проходило в дусі небувалої помпезності. На переповненому стадіоні, який уміщав 100 тисяч глядачів, фашистська символіка буквально пронизувала всю атмосферу» [12]; 1938 року відбулася прем'єра документального фільму «Олімпія» (217 хвилин, дві частини – «Свято народів» і «Свято краси») режисера Лені Ріфеншталь, авторки пропагандистської стрічки «Тріумф волі» (1934), присвяченої з'їзду NSDAP. «Філігранна робота операторів, патетика, монументальність, пафос і символізм у дусі часу, героїзація спортсменів. Усе у фільмі працювало на пропаганду відродження Третього рейху» [12].

Показове свідцтво міститься в романі «Додому нема вороття» (1940 р.) американського письменника Томаса Вулфа, очевидця Олімпіади в Берліні: «У всьому цьому відчувалося щось зловісне. Впадало в око велетенське зосередження зусиль, могутня злагодженість та впорядкування колективної потуги всієї країни. І зловісним це видавалося тому, що вочевидь виходило за межі того, чого вимагали самі Ігри. Олімпійські змагання відійшли в тінь і вже не були суто спортивними перегонями, куди інші держави відправили обраних атлетів. День у день тут із планомірною й грізною ґрунтовністю демонстрували, якою муштрованою й дисциплінованою стала вся Німеччина. Здавалося, що Ігри перетворилися на символ нової зібраної потуги – як засіб наочно показати світу, якою стала ця нова сила» [22] (Переклад наш. – Ю. В., І. М., М. Х.)

Зловісна атмосфера часів гітлерівського Рейху і є історичним тлом, на якому розгортаються події повісті І. Грасса «Кіт і миша». Фізична культура і спорт перетворилися в тогочасній Німеччині на вагомий інструмент у системі ідеологічного формування молоді, нав'язуючи їй особливий тип національної та групової ідентичності через концепт «справжнього молодого німця», насправді ж деформуючи сутність ще незрілих особистостей. Трагічна історія героя повісті «Кіт і миша» Йоахіма Мальке є наслідком цього руйнівного негативного відбору і хибної ідентифікації.

Дослідники вважають ідентичність центральним переживанням людини, бо вона означає її самоусвідомлення, «самототожність», автентичність внутрішнього світу і зовнішньої поведінки [14, с. 128]; розуміють її як «(...) ототожнення себе з певною територією, певним етносом, культурою тощо» [3, с. 220]. У межах теоретичного аналізу явища *національної ідентичності* вчені виокремлюють такі підходи: психосоціальний; соціально-політичний; символічного інтеракціо-

нізму; феноменологічний; конструктивістський; соціокультурний; когнітивний [3, с. 220]. В основу доробка представників психосоціального підходу (Е. Еріксон, З. Фройд, Е. Фромм), який є базовим для всіх сучасних досліджень, покладено особистісну ідентичність. Національну ідентичність вони розглядали як процес організації життєвого досвіду в індивідуальне Я [3, с. 220–221]. Прихильники соціально-політичного підходу (Д. Тернер, Г. М. Андреева) розуміють національну ідентичність як різноманіття соціальних детермінант, першочерговий вплив на які мають політичні, соціальні, економічні, культурні чинники [20, с. 381]. Центральна думка представників «символічного інтеракціонізму» (Дж. Мід, І. Гофман та ін.) полягає в розгляді ідентичності як процесу інтеракції (соціальної взаємодії та соціалізації взагалі), коли життєвий досвід людини дозволяє набуття певні символи, які безпосередньо мають вплив на особистість і є визначальними для формування поведінкових реакцій та дій. Дж. Мід у своїх роботах замість терміну «ідентичність» послуговувався терміном «самість». Природа «самості» базується на тому, що людина сприймає себе такою, якою її бачить оточення. Особистість оцінює себе, спираючись на оцінки оточення, приймає відповідні ролі; її уявлення про себе також є результатом інтеракції з іншими людьми [14, с. 122–124]. І. Гофман також вважав, що ідентичність, яку він у своїх працях часто називав «стигма», ґрунтується на соціальних очікуваннях. Людина вибудовує свою ідентифікацію відповідно до очікувань оточення, водночас небажані риси приховує, аби отримати схвалення референтної групи, до якої вона прагне належати та ідентифікувати себе з нею [3, с. 221]. Представники когнітивного підходу (Дж. Тернер, Г. Теджфел) розглядали ідентичність крізь призму цінностей та емоційного значення приналежності індивіда до групи. Тобто ідентичність є усвідомленням особистістю членства в певній групі через поділ соціальних цінностей [14, с. 97–105].

Історія Йоахіма Мальке з повісті «Кіт і миша», оповіdana його однокласником Піленцем, власне і є зображенням ініціаційного шляху героя, підсумком якого мало б стати набуття особистісної ідентичності, «самості», автентичності внутрішнього змісту і зовнішньої поведінки. Однак здобута Мальке ідентичність виявляється нав'язаною, хибною, бо не тільки не забезпечує цілісності внутрішнього «Я» і зовнішніх проявів персонажа, а спотворює сутність його особистості, розщеплює її і веде до самогубства. І. Млечина звертає увагу на «трагічний ракурс», у якому постає війна у

повісті Г. Грасса: «(...) тут йдеться про конкретну людину, скалічену психічно та морально, а потім і взагалі знищену війною і нацистською лже-мораллю» [13].

Отже, 14-літній підліток на прізвище Мальке, якого з гімназійного загалу виокремлює незграбність, хворобливість і недолуга зовнішність (він має величезний борлак, соромиться його і постійно шукає для нього «прикриття»), а водночас – підкреслена католицька релігійність («(...) він носив на шиї срібний ланцюжок із дуже католицьким символом, зображенням Діви Марії, але тоді ми не звертали на це уваги. Мальке ніколи не знімав ланцюжка з шиї, навіть на час уроків гімнастики» [5]), і нетипові професійні прагнення (мрія стати клоуном, «смішити людей», про яку він відкрито говорить), регулярно зазнає цькування з боку своїх однокласників. Бо дорослішання в атмосфері фашистського рейху вимагає від підлітків відповідності образу «справжнього молодого німця», який ретельно створює нацистська пропаганда. Як визнають дослідники історії нацизму, молодь і підлітки були особливою групою в системі суспільної підтримки А. Гітлера: «Ще не володіючи достатнім рівнем розвитку критичного мислення, вони могли сприймати на віру будь-які нацистські ідеї. А особливо плідним було засвоєння цих ідей ще й у зв'язку з тим, що нацисти змогли повністю зорганізувати шкільне, позашкільне та домашнє життя своєї молоді» [9, с. 310]. Шкільні підручники подавали участь у Гітлерюгенді чи Союзі німецьких дівчат як щось бажане, що є обов'язковим для кожного справжнього молодого німця та молоді німкені [9, с. 308].

Вік головного персонажа повісті Г. Грасс обирає не випадково. Це важливий «ініціаційний поріг», пов'язаний із переходом від молодших гілок нацистських молодіжних організацій до старших, часом у вигляді відповідного ритуалу: «Особливе місце в системі поширення пропагандистських ідей нацисти відводили церемоніям. Молодіжні церемонії характеризувалися своєю власною обрядовістю. Важливим періодом життя для німецької молоді був перехід від 14 до 15 років» [9, с. 316]. Наголошувалось, що це час, коли «(...) молоді хлопці та дівчата починають все більше ставати чоловіками та жінками», мають «дотримуватися законів та виконувати життєві обов'язки» [9, с. 316]. Як зазначає М. Еліаде, «Ініціація звичайно містить три відкриття: священного, смерті та сексуальності. (...); посвячений знає їх, приймає та інтегрує у свою нову особис-

тість. (...) коли неофіт помирає для дитячого, мирського, неоновленого життя – щоб народитися для нового, священного буття, то він народжується і для способу існування, в якому стає можливим пізнання, наука. Посвячений – не лише «новонароджений» чи «воскреслий»: він людина, яка *відає*, він знає таємниці, він мав одкровення метафізичного плану» [7, с. 99–100].

Прагнучи компенсувати свою «невідповідність» новому життєвому етапу, Йоахім Мальке намагається «присвоїти» чуже посвячення, чужу славу – він викрадає воїнську відзнаку, «Лицарський хрест», із кітеля «героя війни», який виступає перед гімназистами. Водночас це дає Мальке можливість приховати сороміцький борлак: ««Лицарський хрест» – відмінне прикриття для ненависного виступу на шиї», – зауважує І. Млечина. [13]. Однак переступ Мальке викрито, він має повернути нагороду й спокутувати свою провину, вирушивши на фронт добровольцем. Його рішення вповні відповідає тим настановам, що їх вкарбувала у свідомість молоді геббельсівська пропаганда («В 1938 році було видано збірку «Віра і дія», яка містила перелік рис, які мали бути властиві нацистській молоді. На рівні з такими рисами як твердість, воля чи дисципліна говориться і про мужність. (...). Проявом мужності для чоловіка є участь у бою (...)» [9, с. 315]). На фронті за виняткову сміливість (він підбив 14 танків) Мальке здобув власний «Лицарський хрест». Але його заповітна мрія – виступити перед школярами в ореолі воїнської слави – була вщент розбита: директор гімназії, пам'ятаючи про злочин Мальке, заборонив зустріч. Жорстоко побивши директора, Мальке вкоротив собі віку. За цією фавбулою – трагедія хибної ідентифікації й особистісного краху цілого покоління молодих німців.

Уже в початковому епізоді повісті «Кіт і миша» (як елемент рамкової структури твору він має особливе художньо-сміслові навантаження) виразно згущена саме спортивно-ігрова образність. Це проглядає і на рівні хронотопу («(...) *ми лежали в траві біля майданчика для гри в гилки*» [5]), і на подієвому рівні («*Ми грали уже дві години, але шансів на перемогу не було. (...) Гандболісти на стадіоні по черзі забивали одне одному м'ячі. (...) На стометрівці бігуни тренували старт, або просто нервувалися*»; «*Кіт намотував кола на майданчику*»; «*Кіт тренувався. (...) Чорний кіт сторожа підбіг ближче і продовжив свої вправи*» [5]). Гротесковий погляд Г. Грасса дозволяє увести в щільний спортивно-тренувальний контекст навіть тварину, чим підсилює ефект

загальної залученості, а водночас створює пародійні обертони смислу.

Філософ Й. Гейзінга у праці «Homo Ludens» розмірковує про те, що поширеність захоплення спортом виявляє нові сенси гри, надає їй статусу важливого культурного явища; він розуміє гру не лише як розвагу, а як можливість вдосконалюватись, пізнавати себе і навколишній світ: «у грі «розігрується» щось таке, що перевищує безпосередні життєві потреби й надає ось цій дії певного смислу. Всяка гра щось та означає» [5, с. 7]. С. Кричлі [11] також наголошує на смислових потенціях спортивної гри: «Це ж стільки всього, стільки складників, суперечливих, взаємовиключних речей: спогади, час, місце, соціальний статус, гендер у всіх його бентежних виявах (...), родинна ідентичність, етнічна ідентичність, національна ідентичність, природа колективів (...)» [11]. Ідеться про неабиякі можливості спорту й спортивної гри в процесі самоідентифікації індивіда, на що, власне, й зробили ставку ідеологи нацизму. В. Ковальчук, узагальнюючи розвідки німецьких дослідників щодо діяльності молодіжних організацій часів Третього Рейху, наводить такі відомості: обов'язковим елементом довійськової підготовки молодих людей були заняття спортом. Окрім безпосереднього підвищення рівня фізичної підготовки та витривалості, нацисти прагнули посилити лідерські якості хлопців шляхом створення конкурентних умов під час проведення спортивних змагань. Особливою популярністю серед молоді користувалися такі види спорту як гімнастика, плавання, фехтування та ігри з м'ячем [9, с. 314]. «Колективні табори, походи, «військові ігри» та заняття спортом мали підготувати хлопців до майбутньої служби в армії та ролі солдата в подальшому» [9, с. 308].

Однак **«Коли незадовго після початку війни Мальке виповнилося чотирнадцять, він не вмів ні плавати, ні їздити на велосипеді, був зовсім непомітним і ще не мав такого великого борлака, що на нього згодом полював кіт. Він був звільнений від гімнастики і плавання, бо вважався хворобливим, про що мав відповідні довідки»** [5]. Усе, навіть «відповідні довідки», засвідчує маргінальність Йоахіма Мальке. (Спираючись на свідчення з німецьких джерел, В. Ковальчук [9] повідомляє, що в січні 1937 року пропагандистське молодіжне видання «Der Pimf», головною аудиторією якого були члени «Німецької молоді» віком 10–14 років, опублікувало статтю «Гей, ти там!», в якій було детально розписано, яких хлопців організація не бажає бачити в числі своїх учасників.

Це насамперед ті, хто має шкідливі звички, не займається спортом, присвячує свій вільний час беззмисловим справам. Лише виконуючи речі, протилежні перерахованому, вони могли стати справжніми чоловіками й відчувати товаришність, яка була певним еталоном чоловічої спільності в Третьому Рейху [9, с. 314]).

Та навіть навчившись їздити на велосипеді, Мальке все одно мав кумедний і недолугий вигляд: **«(...) смішив усіх своїм напруженим і затягим виразом обличчя, побуряковілий і клаповухий, із колінами, які стирчали і смикалися то вгору, то донизу, (...)»** [5]. Усе в його зовнішності й поведінці – надмірна худорлявість, хворобливість, клаповухість, гострі коліна й величезний борлак – «кричало» про невідповідність арійським взірцям, тоді як «(...) нацисти утверджували молодь у світоглядному ідеалі та ідеалі зовнішності, який очікувався від них» [9, с. 308]: кожен підліток, член організації «Німецька молодь» отримував книгу, де зберігалися відомості про зріст, вагу, навички, військову перевагу, ідеологічний розвиток; сам факт існування такої книги посилював відчуття конкуренції з іншими хлопцями і мав стимулювати їх покращувати свої якості [9, с. 313].

Саме під шаленим тиском соціального середовища («З 1939 року членство в Гітлерюгенді для молоді віком від 10 до 18 років стає обов'язковим та проголошується формою почесної служби німецькій нації. На тих, хто не хотів приєднуватися до організації, чинився тиск, запроваджувалися нові форми впливу (...). До прикладу, до батьків, які не хотіли, щоб їхні діти приєдналися до організації, застосовувалися штрафи» [9, с. 317]). Мальке докладає неабияких зусиль, щоб наблизитися до нав'язаного нацистською пропагандою взірця. На цьому шляху він проходить низку справжніх ініціаційних випробувань, часом принизливих («(...) якось взимку він записався на плавання до басейну у Брьозені, але його не пустили одразу у воду і спершу примусили пройти курс вправ на суші для восьми- і десятирічних. Те саме чекало на нього і наступного літа. Тренер басейну, (...) спершу муштрував Мальке на піску, а потім під наглядом дозволив зайти у воду» [5]), але зрештою навіть перевершує своїх товаришів: **«(...) Мальке відчув стимул до навчання і вже через два тижні чудово плавав. Серйозно і старанно він снував у воді поміж сходами набережної, високим трампліном і купальнею, виявляв неабияку витривалість, а потім перейшов до пірнання, стрибав із хвилерізу (...)»**. З часом «його ніхто вже не наважився

б назвати новачком. Він попросився плавати з нами» [5].

Ідентифікація можлива за умови соціалізації, долучення до певного колективу – і Мальке прагне приєднатися: «**– Візьміть мене з собою. Я зможу. У нього на шиї висіла викрутка і відволікала увагу від його борлака» [5].** Як твердить М. Еліаде, «У ритуалах входження в товариства чоловіків практикуються ті самі випробування і повторюються ті самі сценарії ініціації. (...), належність до чоловічого братства вже передбачає вибір: не всі, кого було піддано випробуванням посвяти у статево зрілість, увійдуть до таємного товариства, хоч усі вони і прагнуть цього» [7, с. 102]. Щоб долучитися до групи «обраних», необхідно довести свою мужність, сміливість і відданість команді. «І уніформа, і типова колективна діяльність учасників молодіжних організацій мала на меті сформувати та посилити почуття спільності, товаришкості серед молодих людей. Вони мали відчувати себе частиною нацистського суспільства, (...)» [9, с. 317].

Ініціаційні подвиги Мальке пов'язані саме з його спортивними досягненнями, спочатку – в гімназії «**(...), він разом із нами тренувався і в спортзалі і не приносив більше жодних лікарських звільнень [5]; «Навіть на паралельних брусах Мальке не надто обливався потом. Більше того, він виконував вправи на коні, а на це були здатні лише троє-четверо хлопців із першої команди». А коли він виконував на турніку оберти із зависанням, то згодом йому навіть у найбільш незручному положенні вдавалося щоразу виконати на два оберти більше, ніж нашому найкращому гімнастові – Готтену Зонтагу, (...)» [5], а згодом – у плаванні й пірнанні за трофеями із затонулого корабля: «**І тоді Мальке показав нам, на що здатен. Кілька разів підряд він пірнав зі своєю викруткою і витягав на гору усе, що йому вдалося відкрити під час перебування під водою: (...)» [5]; «Попри свою повну виснаженість Мальке обігнав нас майже на хвилину і першим виліз на гранітний мол. І цією перевагою, здобутою над нами вже першого дня, він не поступився і в майбутньому» [5].****

Однак величезний кадик, цей гротескний символ уразливості Мальке (а насправді – лише тілесний знак його непересічної індивідуальності), все ж виокремлює підлітка з загалу і зрештою перетворює на мішень: «... і от одного разу, Коли Мальке вже вмів плавати, ми лежали в траві біля майданчика для гри в гилки.(...) [5]. «Чорний кіт сторожа» «зауважив борлак Мальке – великий,

він постійно рухався і відкидав тінь. Кіт приготувався до стрибка, (...). (...): борлак Мальке став для кота мишею. Кіт був молодим, а кадик Мальке дуже рухливим, тож тварина не стрималася і вчепилася Мальке в горло; або хтось із нас взяв кота і посадив його Мальке на горло; можливо, що і я сам, (...)» [5].

Це гостре відчуття провини через причетність до злочину (можливо, лише в ролі мовчазного свідка), власне й примушує Піленца, гімназійного товариша Мальке, розповісти цю історію: «**Але я, той, хто підсунув Твій борлак одному чи навіть багатьом котам, я мушу тепер писати. Навіть якби нас обох із Тобою просто хтось вигадав, я мав би це зробити» [5].** Звісно, цей епізод (як завжди в Г. Грасса) є надто опосередкованою метафорою причетності до злочинів нацизму, знаком «вини і відповідальності», яку переживали німці в повоєнний час, міркуючи, «між ким і ким» розподілити цю «німецьку провину» (бо «хтось із нас» все ж «узяв кота і посадив його Мальке на горло; можливо, що і я сам» [5]). Г. Грасс зазначав: «Мое покоління несе на собі тягар мовчання – мовчання тих, хто не дожив, і мовчання тих, хто вижив, але надто довго не наважувався говорити. Письменник не має права на невинність. Він завжди залучений» [21]. Тому він «мусить писати».

Думка про те, що ідеологія сили – і спорт, як її субститут – перетворені в нацистській Німеччині на нову релігію, художньо реалізована в повісті «Кіт і миша» за посередництва хронотопних характеристик і виразних предметних деталей. «Праворуч, (...) видно (...), доглянуті криті спортмайданчики, свіжопофарбовані ворота, на вистриженому газоні футбольного поля білі лінії штрафмайданчиків: у неділю синьо-жовті грають проти «Шелльмюль-98» [5]. Добре обладнані та впорядковані спортивні об'єкти – ще одна ознака особливої уваги до розвитку спорту в часи гітлеризму: «Спортивні споруди Німеччини відрізнялися від спортивних баз інших країн доступністю для молоді і трудящих, а також дешевизною», зауважують дослідники [16, с. 84]. Оповідач згадує про «**(...) надсучасний спортзал із великими вікнами, світлим стінами, на новенькому червоному даху якого чомусь опинився просмоленний дерев'яний хрест, який виглядав тут досить дивно. Так трапилося через те, що Марійський костел змушені були спорудити у колишньому гімнастичному залі спортивного товариства «Нойшотланд», (...)» [5].** Образ церкви-спортзалу постає тут як символічний просторовий елемент у дихотомії високе/низьке, духовне/матеріальне, а

спорт як заміник релігії набуває ознак сакральності: *«Попри велику кількість ікон та пишних прикрас, зібраних для Марійського костелу в підвалах усіх довколишніх церков, (...), приміщення продовжувало зберігати свій спортивний характер, і навіть запах ладану та воскових свічок часто не міг перебити сконденсований тут за роки сморід крейди, шкіри, поту гімнастів та гандболістів, (...)»* [5].

При цьому все, що пов'язане з вірою та її атрибутами (а Мальке – ревний католик), зіштовхуючись у спільному контексті зі спортивним дискурсом, піддане в повісті гротесковому зниженню: *«Мальке відштовхувався від спеціального трампліна – (...), (...), перелітав через коня і приземлявся на мат, здіймаючи пилію, його ланцюжок вилітав з-під футболки, а Богоматір зсувалася набік»; «(...) і коли Мальке перевертався тридцять сьомий раз, ланцюжок вивалювався з-під футболки, а срібна Богоматір тридцять сьомий раз випереджала темно-русяву чуприну Мальке у рухах довкола турніка, (...)»* [5]. Тут виникає додатковий гротескний акцент – «Богоматір» (як і кіт у початковому епізоді) залучена в загальне коло спортивних тренувань і навіть веде першість.

Г. Грасс не тільки прямо змальовує епізоди спортивних змагань, а й, у відповідності до своєї гротескової логіки, переводить цю змагальність у тілесний план (відомо, що стихія матеріально-тілесного низу, грубої речовинності у його творах існує паралельно з рефлексивним, «літературним» річищем, як-от оголення прийому на початку повісті). Зокрема, в одному з епізодів повісті юнаки виборюють першість під час сеансів колективної мастурбації на пірсі (прикметно, що суто інтимна справа переведена в ранг колективного дійства). І тут Мальке також, як і в пірнанні, має очевидну перевагу перед іншими хлопцями – тінь від його дітородного органу вражає своїми розмірами. За карнавальною логікою гротескного образу тіла борлак, власне, і є символічним заміником статевого органу. Цим пояснюється наполегливе бажання Мальке знайти належне прикриття для сороміцької частини свого тіла, яка відкрита загалу: спочатку медальйон із зображенням Богоматері, потім – металева англійська викрутка (трофей, здобутий під час пірнання), а зрештою – і викрадений «Лицарський хрест», почесна військова нагорода. Г. Грасс вдається тут до зухвалого гротескного зниження – «Лицар-

ський хрест», символ воєнної звитяги, виконує функцію «фігового листка». Поетика Г. Грасса в цьому епізоді й у повісті загалом вповні відповідає цим характеристикам: «Перебільшення, гіперболізм, надмірність, перенасиченість символами виступають найголовнішими ознаками гротескного стилю; космічне, соціальне і тілесне репрезентовано тут в нероздільній єдності. Гротеск – це збільшувальне скло, за допомогою якого об'єкти потрапляють у коло амбівалентного карнавального сміху» [15, с. 89].

Отже, гротески Г. Грасса цілять в саму систему нав'язаних молоді хибних цінностей, викривають церкву, школу, нацистську ідеологію, покликану фабрикувати майбутніх героїв. Для Йоахіма Мальке, героя повісті, слідування цим настановам обертається гірким розчаруванням, втратою сенсу життя і веде його до самогубства.

Висновки. Доведено, що спорт і змагальність постають у повісті «Кіт і миша» як метафори ініціації, знаки національної та групової ідентичності особистості. І пряме зображення спортивно-ігрових образів, і їх символіко-метафоричне та гротескове заломлення покликані продемонструвати, що ідеологія сили і спорт, як її субститут, перетворилися в нацистській Німеччині на нову релігію. Ця ідея втілена в повісті за посередництва виразних хронотопних характеристик (сучасна спортивна зала в антуражі церкви) і гротескних предметних деталей («богоматір» на ланцюжку, яка здійснює численні оберти на турніку разом з героєм-підлітком, металева викрутка, яка займає місце на його шії поряд з іконою, викрадений «Лицарський хрест», що стає ідеальним прикриттям для сороміцького борлака). Нова «релігія» і нацистська псевдо-мораль спотворюють свідомість підлітка, штовхаючи його на шлях війни, яку він розуміє як обов'язок «справжнього німця», а зрештою, через гірке розчарування, веде до самогубства. Постать оповідача, який через багато років по війні мусить розповісти історію Мальке «із почуття провини», опосередковано уводить тему німецької вини і відповідальності.

Отже, спортивно-ігрова образність – як у формі прямого зображення (плавання, гімнастичні вправи, біг, баскетбол та інші спортивно-ігрові практики), так і в символіко-метафоричній формі (метафори ініціації, знаки національної та групової ідентичності) є виразним елементом гротескової поетики аналізованої повісті.

Список літератури:

1. Борисюк І. В. Регіональна і групова ідентичність крізь призму поетики спорту у творчості С. Жадана. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Культурологія*. 2016. Вип. 17. С. 341–344.
2. Галета О. І. Гра у бісер vs гра мільйонів: література і футбол. *Наукові праці. Літературознавство*. 2012. Т. 193, № 181. С. 6–13.
3. Гальцева Т. О., Зіненко О. С. Теоретичні засади національної ідентичності. *Habitus. Соціальна психологія. Юридична психологія*. Вип. 62. 2024. С. 219–223. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2024/62-2024/41.pdf> (дата звернення 24.01.2026).
4. Гейзінга Й. Homo ludens / пер. з англ. О. Мокровольський. Київ: «Основи», 1994. 250 с.
5. Грасс Г. Кіт і миша. [Електронний ресурс]. URL: <https://mdeksperiment.org/post/20240319-gjunter-grass-kit-i-mysha> (дата звернення 24.01.2026).
6. Дмитренко В. І., Перова С. В. Художні експлікації спортивної теми у творчості Харукі Мураками. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2024. № 65. С. 168–171. URL: <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v65/38.pdf> (дата звернення 24.01.2026).
7. Еліаде М. Священне і мирське. Пер. з німецької, французької, англійської. Київ: «Основи». 2001. 116 с.
8. Істоміна О. М. Творчість Г. Грасса в оцінці літературної критики. *Питання літературознавства*. 2005. Вип. 13. С. 43–48. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20240319-tvorchist-g-grassa-v-otsintsi-literaturnoyi-krytyku> (дата звернення 24.01.2026).
9. Ковальчук В. Гендерний аспект діяльності молодіжних організацій Третього Рейху. *Veda a perspektivy. SERIE «Historicke vedy»*. №8(27). 2023. С. 308–319. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48898/1/V_Kovalchuk_VP_27_BGKMU.pdf (дата звернення 24.01.2026).
10. Козловець М. Ідентичність: поняття, структура і типи. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Випуск 57, Філософські науки. 2011. С. 3–9. URL: https://eprints.zu.edu.ua/5227/1/vip_57_1.pdf (дата звернення 24.01.2026).
11. Кричлі С. Про що ми думаємо, коли думаємо про футбол /пер. О. Михельсон. Yakaboo Publishing, 2019. 160 с. [Електронний ресурс] URL: https://www.yakaboo.ua/ua/pro-scho-mi-dumaemo-koli-dumaemo-pro-futbol-2202842.html?srsId=AfmBOopsWi2fHPXd4CQRlcKe8uMU-q5qEwHjr8xU_W_4gstCtUFB22zf (дата звернення 24.01.2026).
12. Махун С. «О спорт! Ти – мир!», або Бенефіс фюрера. *Дзеркало тижня*. 15 січня 2016 р. (№1). URL: <https://zn.ua/ukr/HISTORY/o-sport-ti-mir-abo-benefis-fyurera-80-rokiv-tomu-nacisti-proveli-zimovi-ta-litni-olimpiyski-igri-.html> (дата звернення 24.01.2026).
13. Млечина І. Художній світ Г. Грасса. *Вікно в світ: наукові дослідження*. 1999. № 2. С. 154–161. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20190520-hudozhnij-svit-gyuntera-grassa> (дата звернення 24.01.2026).
14. Москаленко В. В. Соціалізація особистості. Монографія. Національна Академія Педагогічних Наук України Інститут Психології імені Г. С. Костюка. Київ: Фенікс, 2013. 540 с.
15. Радченко С. Традиції карнавальної культури в романі Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан». *СіЧ*. 2015. № 8. С. 86–92. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/1091dbb5-8acc-42f4-9224-e6d91f6e0bae/content> (дата звернення 24.01.2026).
16. Солопчук М. С., Боднар А. О., Солопчук Д. М. Всесвітня історія фізичної культури і спорту: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня “Рута”», 2016. 126 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/6987/Vsesvitnia-istoriia-fizychnoi-kultury-i-sportu.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 24.01.2026).
17. Харлан О. Футбол як метафора: літературні контексти шкіряного м'яча. *Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових праць*. 2020. С. 92–96.
18. Шахова К. П'ять лауреатів Нобелівської премії з літератури. Київ: Юніверс, 2001. 199 с.
19. Штолько М. А. Футбол і сучасна українська література (на матеріалі видання «Письменники про футбол»). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. 31 (70), 4, 4. С. 75–79.
20. Яблонська Т. М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. Київ: Ніка-Центр, 2010. Вип. 38. С. 378–387.
21. Grass G. Nobel Lecture: “To Be Continued ...” Nobel Prize in Literature 1999, 7 Dec. 1999, Nobel Foundation, URL: www.nobelprize.org/prizes/literature/1999/grass/lecture/. NobelPrize.org (дата звернення 24.01.2026).
22. Wolfe Th. You Can't Go Home Again. [Електронний ресурс]. URL: <https://gutenberg.net.au/ebooks07/0700231h.html> (дата звернення 24.01.2026).

Vashchenko Yu. A., Muradova I. R., Khaustova M. V. SPORTS AND LUDIC IMAGERY AS METAPHORS FOR INITIATION AND IDENTITY IN GÜNTER GRASS'S CAT AND MOUSE

The article examines the novella "Cat and Mouse" by the German writer Günter Grass, which explores the ideological climate of the Third Reich and the role of physical education as a primary instrument for shaping Nazi consciousness among youth. Analyzing how international authors artistically interpret World War II and its political and ideological foundations remains particularly pertinent within the contemporary historical context defined by Russian aggression in Ukraine. Grass's novella "Cat and Mouse" has not previously been analyzed through the lens of sports and gaming metaphors, which serve as a means of artistic embodiment of the "true young German" ideologeme.

The subject of the research is sports and ludic imagery as metaphors for initiation and the construction of national and group identity in Grass's novella "Cat and Mouse". The objective is to demonstrate the conceptual significance of these metaphors in the artistic realization of the novella's thematic scope.

The study establishes that images of sports and competitiveness – manifested both through direct representation (swimming, gymnastics, running, basketball, and other sports and gaming practices) and symbolic-metaphorical forms (rituals of initiation and markers of identity) – embody the idea of physical education during the Hitlerite era as a vital tool of ideological influence. These images serve as defining elements of the novella's grotesque poetics. In Nazi Germany, the ideology of power, with sport as its substitute, was elevated to a new religion. This is artistically realized through distinct chronotopic features (a modern gymnasium juxtaposed with religious architecture) and grotesque material details (the "Virgin Mary on a chain" revolving around a horizontal bar; a metal screwdriver worn alongside a Catholic amulet; and the "Knight's Cross", a stolen military decoration that becomes the "perfect cover" for a shameful Adam's apple). The new "religion" and Nazi pseudo-morality distort the adolescent's consciousness, pushing him onto the path of war, which he perceives as the duty of a "young German". Ultimately, the protagonist's flawed self-identification leads to disillusionment, the erosion of the "Self", and suicide. The figure of the narrator, who must tell Mahlke's story "out of a sense of guilt", implicitly introduces the themes of German collective guilt and responsibility.

Keywords: G. Grass, sports and ludic imagery, initiation, national and group identity, the grotesque.

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Огульчанська О. А.

<https://orcid.org/0000-0003-2878-1905>

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

НАРАТИВ ПАМ'ЯТІ КРІЗЬ ОБ'ЄКТИ: ФУНКЦІЯ КОЛЕКЦІОНУВАННЯ В РОМАНІ ОРХАНА ПАМУКА «МУЗЕЙ НЕВИННОСТІ»

Орхан Памук – відомий письменник, який у своїх творах торкається важливих соціальних, особистісних питань. Сюжети його творів часто розгортаються на тлі культурно-історичних чи політичних подій. У статті проаналізовано роман “Музей невинності” крізь призму психологізму, наративної структури та функцій речей як об'єктів пам'яті головного персонажа. У центрі твору нещасливе кохання Кемалю до своєї далекої родички Фюсун. У якийсь момент його кохання переростає в одержимість, що підштовхує головного персонажа до незвичного способу “втримання” і повернення спогадів через створення музею. Основну увагу зосереджено на дослідженні феномену колекціонування як ключового механізму репрезентації індивідуального досвіду головного героя Кемалю. Досліджено, як колекціонування функціонує як композиційний принцип організації тексту, формуючи специфічний “музейний” хронотоп, у якому предмети виконують роль смислових маркерів пам'яті. Речі стають своєрідними “медіаторами” між минулим і теперішнім. Зауважено, що твір позначений глибоким психологізмом. Також увагу зосереджено на засобах характеротворення головного персонажа, акцентовано на засобах психологізму, що їх використовує письменник. Психологізм твору реалізується через опредмечення внутрішнього стану персонажа. Музейна колекція протагоніста виступає у тексті як форма збереження пам'яті. Доведено, що у романі відбувається взаємодія матеріального, просторового та психологічного вимірів, які разом формують складну модель пам'яті.

Зроблено висновок, що колекціонування в романі є не лише тематичним мотивом, а й засобом моделювання часу і простору, який визначає специфіку нарації та поглиблює психологічну репрезентацію персонажа. Хронотоп у творі має не лише сюжетотворчу функцію, а й передусім характеротворчу, дозволяючи читачу простежити формування любовної залежності головного персонажа.

Ключові слова: психологізм, хронотоп, наратив, колекціонування, пам'ять, образ.

Постановка проблеми. Роман Орхана Памука «Музей невинності» є одним із найяскравіших прикладів синтезу художнього тексту і музейного обрамлення. Письменнику вдалося з глибокою переконливістю розкрити трагізм певного періоду життя головного персонажа Кемалю, застосовуючи різні прийоми відображення дійсності і почуттів. Перед читачем постає не просто чергова історія нещасливого кохання на тлі культурно-історичних, політичних подій у країні, а повноцінна психологічна картина глибоких переживань, кризових моментів і межових ситуацій головного персонажа. І саме речі, що їх Кемаль скуппульозно починає збирати, є тією рушійною силою сюжету. А музей, що доповнює романну структуру, постає уже не як особистий інтимний простір Кемалю,

а загальний / універсальний/відкритий для усіх охочих доторкнутися до історії чоловіка, кохання якого склалося радше на одержимість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчості Орхана Памука присвячено чимало досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Так, наприклад, Е. Циховська зосереджує увагу на фетишизмі головного персонажа: «Концепція роману по суті завдячує своїй появі прояву фетишизму в головного героя, що простежується у клептоманії, оскільки прагнення поповнити експонати свого музею формують у Кемалю звичку збирати крадькома предмети, пов'язані виключно з об'єктом його кохання» [3, с. 73]. Інший дослідник М. Е. Озгюрбуз слушно зазначає, що твір Орхана Памука – це про стирання меж

між літературою і музеєм, між індивідуальною пам'яттю та колективною історією: с. 498 «Orhan Pamuk'un Masumiyet Müzesi romanı; edebiyat ile müzecilik, bireysel hafıza ile kolektif tarih, aşk anlatısı ile toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki sınırları bulanıklaştıran ve farklı anlatı düzlemlerini iç içe geçiren çok katmanlı bir yapı sergilemektedir» [6, с. 498]. Ще в одній науковій розвідці йдеться про важливість виникнення музеїв, що стали джерелом просування ідеї національної й індивідуальної пам'яті. [5, с. 44–54]. Уважаємо, що колекціонування у романі О. Памука являє собою текст, у якому органічно взаємодіють і сюжетні лінії, і філософічність осмислення суб'єктивного і об'єктивного часу, що у певні моменти розвитку подій є дискретним.

А Ф. Штейнбук говорить про корелят страждання у творах сучасної світової літератури: «Ще один приклад застосування насичено-континуального варіанту щодо розгортання топосу страждання репрезентовано у романі О. Памука «Музей невинності». Але у цьому випадку автор застосовує, либонь, комбіновану стратегію, тобто, з одного боку, за наратив майже протягом усього тексту несе, так би мовити, відповідальність головний герой-оповідач Кемаль Басмаджи» [4, с. 244].

Постановка завдання. Метою нашої статті є дослідження колекціонування у творі як репрезентанту пам'яті головного героя; визначення зв'язку між пам'яттю, ностальгією та матеріальністю. На окрему увагу заслуговує аналіз мотиву колекціонування як механізму пам'яті.

Виклад основного матеріалу. Тема нашого дослідження передбачає акцентування уваги і на ролі самого колекціонування як культурного й індивідуального явища. Цілком слушною видається думка дослідниць Т. Розової і В. Кубко: «Колекціонування виникло як ознака рефлексії культури на основі власної історії людини» [1, с. 203]. Якщо говорити про роман Орхана Памука, то тут чітко простежується мотив колекціонування речей Іншого (у випадку з Кемалем – речі, що належали його коханій дівчині Фюсун) як специфічної форми пам'яті. Текст тут є не просто текстом, а радше носієм конкретної інформації, що віддзеркалює усі складнощі переживань головного персонажа. Створення письменником справжнього музею у конкретній локації є логічним доповненням до історії; у музеї ця історія оживає. І тут йдеться уже про розмивання меж між власне художнім текстом, де превалює художній вимисел, і «унаочненням/оживленням» тексту в реальному часі і просторі. У такому випадку

річ уже має додаткове емоційне, ідейне навантаження; вона набуває статусу носія індивідуального досвіду. Початок твору ще нічого не говорить читачу про колекцію: «Тоді я не знав, що це найщасливіша мить у моєму житті. ... 12 травня 1976 року, в неділю, приблизно за чверть до третьої світ на якусь мить неначе позбувся законів часу й земного тяжіння так само, як ми – відчуттів: гріха й каяття» [2, с. 7]. Письменник деталізує часові параметри початку відліку того відрізка життя, що позначений змінами у житті Кемаля, що і призведуть до створення музею. «Romanın başkahramanı Kemal, Füsün'u kaybetmesiyle birlikte geçmişi takıntılı bir biçimde yeniden kurgulamaya yönelir» [6, с. 502].

Читач дізнається про знайомство Кемаля з Фюсун завдяки ретроспекції, час якої автор теж конкретизує: «Події та випадковості, що змінили ціле моє життя, почалися п'ятнадцять днів тому, себто 27 квітня 1975 року, коли ми з Сібель розглядали в якійсь вітрині сумку марки “Jenny Colon” [2, с. 9].

Як бачимо, на початку роману «Музей невинності» Орхана Памука часопростір ще не пов'язаний із колекціонуванням і постає радше як відносно організований часопростір, чітко локалізований у соціально-культурному контексті Стамбула 1970-х років. Читач може помітити уже з перших сторінок твору, що для головного персонажа важливий саме час. Тобто у хронотопі у той момент саме час виходить на перше місце. Натомість на тих сторінках твору, де вже йдеться безпосередньо про колекціонування, можна помітити як зміщується фокус уваги на простір. Згадаймо хоча б постійні повернення Кемаля до квартири в будинку «Милосердя», де він проводив час зі своєю коханою Фюсун: «Наступного дня, в середу, 30 квітня 1975 року, я чекав Фюсун між другою та четвертою годинами в будинку «Милосердя», проте вона не прийшла. ... Сидячи серед забутих старих ваз, одягу та запиленого мотлоху, які знесла в затхлі кімнати мати, я передивлявся давні світліни, що їх невміло знімав тато...» [2, с. 28]; «Наступного дня, 3 травня 1975 року, о пів на третю, Фюсун прийшла в будинок «Милосердя» – і вперше в житті кохалася зі мною, «йдучи до кінця» [2, с. 35]. Уже на початку твору окреслюється майбутній конфлікт між Кемалем і його нареченою Сібель. Автор дає змогу самому Кемалю рефлексувати з приводу того, де він би почувався щасливим. Сам Кемаль робить висновки про те, що з Сібель він був би щасливим, але у його думках інша дівчина – Фюсун. Така

суб'єктивація розповіді дає змогу читачу зазирнути у внутрішній світ головного персонажа, простежити розвиток внутрішнього конфлікту. І саме цей внутрішній конфлікт розгортатиметься далі, розкриваючи перед читачем більше деталей: «Навіть через багато років я пам'ятаю, як солодко говорила Сібель. Вона була кумедна, розумна та лагідна, і я знав, що поруч із нею почуватимуся щасливо не лише впродовж цих днів, а й – усього життя. Провівши її пізно вночі додому, я довго петляв темними безлюдними вулицями, думаючи про Фюсун» [2, с. 43]. Автор передає одержимість Кемалю Фюсун поступово, занурюючись у предметний світ речей, що стане згодом основою музейної колекції. «Утім, ледь переступивши поріг квартири, збагнув, що насправді прийшов сюди, аби згадати години, котрі провів із Фюсун. Я раптом глянув на неприбране ліжко, де ми з нею кохалися, попільничку в узголів'я, заповнену недокурками, та чайні склянки. Моя душа відтепер поєдналася з примарами в кімнаті; і старі речі, якими мама завалила квартиру, скриньки та несправні годинники, посуд і клейонка, простелена на підлозі, разом із запахами іржі та пилюки облаштували свій щасливий закуток у моїй душі» [2, с. 57]. Так поступово матеріальний світ перетворюється на архів почуттів, що їх головний герой навіть через душевний біль свідомо проживає знову і знову. Можемо говорити про те, що для письменника сама любов – це не лише переживання, а передусім колекціонування моментів через речі. Проте, те, що відбувається з головним персонажем, усе ж більше скидається на одержимість, співзалежні стосунки, де один із партнерів повністю зливається з іншим, втрачаючи свою ідентичність як особистість. Проводячи Кемалю лабіринтами страждань, автор роману тонко передає поступовий розвиток душевної кризи чоловіка. О. Памук акцентує увагу на наростанні напруги: чим довше чоловік не бачить об'єкт кохання, тим частіше повертається до будинку «Милосердя», де вони проводили разом час. Поведінка Кемалю нагадує ритуал (повернення у те місце, що є важливим для персонажа і викликає певні емоції). У романі є навіть назва одного з розділів – «Більше не було ні хвилини, коли б я не думав про Фюсун». А на останніх сторінках попереднього розділу читаємо: «У моєму житті згасло світло» [2, с. 195]. Речі є матеріальним підтвердженням страждань і спогадів Кемалю. Навіть найприємніші спогади приносять чоловіку нестерпні страждання. У читача може скластися враження, що саме цей душевний біль і сум'яття створюють нову реальність для Кемалю.

Із розвитком сюжету поступово окреслюється логіка роману, що може мати такий вигляд: через любов до втрати, рятівним якорем у цьому всьому є речі. До моменту створення музею речей ці речі, які Кемаль збирає спочатку у будинку «Милосердя», потім забирає непомітно уже в будинку Фюсун, де вона живе зі своєю сім'єю, є своєрідним містком, що тримає Кемалю десь поруч з Фюсун. Для чоловіка зберігати просто спогади недостатньо: жага до накопичення усіх речей і предметів, до яких торкалася Фюсун, стає сенсом його життя.

Створення музею – окремих хронотоп, в основі якого лежить історія страждання Кемалю. Можемо говорити, що роман має два глобальні часопростори – один належить власне художньому тексту, інший – конкретній локації в Стамбулі. Цілком слушними є висновки Мерве Есра Озгюрбюз: “Masumiyet Müzesi'nde nostalji, bireysel bir kayıp hissiyle beraber toplumsal belleğin yeniden inşasıyla ilişkilendirilen çok katmanlı bir pratik olarak ortaya çıkar” [6, с. 502]. Музей невинності – місце, де співіснують на рівних правах індивідуальне і колективне.

Багато дослідників роману «Музей невинності» наголошують на тому, що саме той факт, що сама Фюсун відмовляється від Кемалю, виходить заміж, змінює місце проживання і є тим тригером, що запускає «розростання» одержимості Кемалю. Він дуже болісно реагує на припинення стосунків з дівчиною і цілком прогнозовано починає реставрацію пам'яті, а разом із нею і своїх відчуттів і почуттів, через якорі, якими є практично всі предмети, до яких так чи інакше торкалася Фюсун: «Fusun's decision to deprive Kemal of herself is the very act that triggers his amorous obsession and turns on an irresistible need to fill the void, to possess her once more by collecting the objects she used and left scattered in the flat that had once been their love nest» [7, с. 537]. Рішення Фюсун позбавити Кемалю себе – це саме той вчинок, який провокує його любовну одержимість і перетворює непереборну потребу заповнити порожнечу, знову володіти нею, збираючи предмети, які вона використовувала та залишала розкиданими в квартирі, що була колись їхнім місцем зустрічей.

Іноді Кемаль намагається врятуватися втечею. Блукання вулицями виступає як спроба подолати порожнечу. У тексті натрапляємо на такі приклади: «Мені було боляче лежати на порожньому ліжку, і я знову подався блукати вулицями» [2, с. 180], «...тепер вирішив вжити цілий ряд ще суворіших заходів та в уяві викреслити з мапи окремі місця й вулиці, де досі протікала значна частина мого життя. Нині я експоную тут нову

мапу Нішанташи, яку в ті дні щосили намагався відтворити й засвоїти в уяві. Я твердо заборонив собі заходити на вулиці та в місця, зафарбовані на ній в червоний колір» [2, с. 202]; «Я зустрічався з її примарою, коли, задумано вештаючись вулицями, дивився вдалину; тому й, дивлячись вдалину, задумано вештався вулицями» [2, с. 206]. Кемаль обрав втечу як ненадійний спосіб боротьби зі своїми спогадами. Тому ходіння вулицями – це радше про ілюзію порятунку, про психологічний захист від спогадів. Але, як бачимо, чоловік не може втекти від своєї пам'яті, і зміна простору не вирішує цю проблему. А хронотоп вулиць Стамбулу набуває рис особистісних, адже Кемаль навіть у натовпі бачить Фюсун, точніше, дівчат, схожих на неї. І сам факт блукання без особливої мети можна розглядати як символ внутрішньої порожнечі, яку Кемаль намагається безуспішно подолати.

Так чи інакше Кемаль повертається у простір будинку «Милосердя». Цей простір обмежений, проте щільно наповнений речами, предметами, які нагадують про прекрасні миті двох закоханих. У якийсь момент речі починають функціонувати як засіб зняття болю. Тобто йдеться про те, що речі передусім – це ще не про колекцію, а про засіб зцілення. Сам Кемаль називає речі ліками: «Ліжко в будинку «Милосердя» й та знахідка, якою розрадив себе, пішли мені на користь. Але вже у другій половині дня біль повернувся. Через три дні я знову лежав там і, ніби маля, що пхає в рот все нове, прикладав до губ та шкіри вже іншу знахідку, до якої торкалася Фюсун: різнокольоровий пензлик, поцяткований засохлими фарбами. Спочатку я дивився на ці речі не як колекціонер, а як хворий – на ліки. ... Я потребував речей, які нагадували про Фюсун, бо вони вгамовували мій біль, і прагнув втекти від них та з цього дому, бо починали нагадувати про мою хворобу, щойно вгамовувався біль» [2, с. 219]. Симптом травматичної прив'язаності дедалі посилюється, додаючи все більше душевних мук головному герою. Проте він розглядає речі як такі, що допомагають йому вивільнити спогади. Створюється замкнене коло: «Тримаючи в руках ці речі, до яких торкалася Фюсун і які робили дівчину собою, гладячи їх, милуючись та прикладаючи до шиї, пліч, голих грудей і живота, я дедалі міцніше відчував, як вони на втіху душі вивільняють зібрані в них спогади» [2, с. 227]. Таким чином колекціонування стає заміщенням любові. Будинок «Милосердя» перетворюється на ритуальний хронотоп зі своїм плинном часу. Головний персонаж зізнається, що той простір дарує йому спокій: «... і чотири-п'ять разів

на тиждень ходив у будинок «Милосердя», де знаходив спокій серед речей та спогадів про Фюсун» [2, с. 273]. Упродовж розгортання подій великого значення набуває й інший простір – будинок уже заміжньої Фюсун, куди впродовж 8 років ходив Кемаль, продовжуючи збирати речі. А часто якісь дрібнички з її дому він просто краде, щоправда картаючи себе потім за це. Колекція тим часом поповнювалася новими експонатами, що були так важливі для чоловіка. Тональність рефлексій головного персонажа змінюється: Кемаль щасливий, що може бачити Фюсун, бути в її просторі, який поступово він сприймає як свій. Адже до нього з повагою і приязню ставилася не лише сама дівчина, а й її рідні та чоловік: «У 1976 році, за період з середини червня до початку жовтня, ми переглянули понад п'ятдесят кінострічок у літніх кінотеатрах Стамбула. То був незабутній час, і я ще довго потому збирав, вештаючись букіністичними крамницями стамбульських колекціонерів, фотографії та входні квитки кінотеатрів для експозиції в музеї» [2, с. 318]. Збирання квитків, фото – як фіксація пам'ятних моментів, що згодом поповнили колекцію музею у Стамбулі. Зважаючи на те, що любов Камалю перетворилася на одержимість, цілком логічним є повернення його страждань: «Кожен наступний день, проведений без неї, приносив мені страждання. Морок глибокого суму, який я відчував останні півтора року, знову полонив мені душу» [2, с. 339].

Згодом Кемаль звертається до свого читача з поясненням того, чому вісім років, упродовж яких він приходив до Фюсун, не є чимось тривалим, адже «... час – категорія умовна й оманлива...» [2, с. 346]. Кемаль чітко проводить межу між часом суб'єктивним (пам'ять) і часом об'єктивним (соціум, зовнішній світ). І далі сам Кемаль акцентує про помешкання коханої: «А найголовнішою особливістю цього світу було те, що існував він поза часом» [2, с. 350].

Згодом Кемаль подорожує, аби подивитися як влаштовані музеї в інших країнах. Речі в розумінні головного персонажа важливі для розвитку уяви, пам'яті; вони повертають людину в певні моменти минулого. Минуле Камалю дуже болоче, а зі смертю коханої Фюсун для нього світ розділюється на до та після: «Тоді я відчув на дні душі, що наше щастя добігає кінця і настав час прощатися з цим чарівним світом. Ми на повній швидкості неслися прямо в дерево. Ту ціль нам присудила Фюсун» [2, с. 614].

Висновки. У ході дослідження було встановлено, що роман Орхана Памука «Музей неви-

ності» можна розглядати як складну наративну модель пам'яті, де речі і предмети поліфункціональні. З одного боку, йдеться про речі як наповнення побуту, з іншого – про речі як носії індивідуального досвіду. Речі апелюють до вражень і пережитого досвіду у минулому. Також речі є предметом одержимості Кемаля через трансформацію особистісного досвіду нещасливого кохання. У творі велике характерологічне значення мають

різні типи хронотопів, у межах кожного з яких свій темп часу. Роман позначений глибоким психологізмом: часто на перший план виступає внутрішній сюжет, що пов'язаний з особистими переживаннями Кемаля (речі стають матеріалізацією його травми і любовної залежності). Роман демонструє, що пам'ять є динамічним процесом конструювання реальності, у якому речі, простір і нарація взаємодіють, формуючи нову, суб'єктивну модель світу.

Список літератури:

1. Розова Т., Кубко В. Антропологія колекціонування. *Культурологічний альманах. Вип. 1, 2023* С. 202–212.
2. Памук О. Музей невинності. роман / пер. з турецької О. Кульчинського та Г. Рог. Харків: Фоліо, 2009. 671 с.
3. Циховська Е. “Музей невинності” Орхана Памука як історія кожного. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Випуск XXIII. Частина 3. С. 72–77.
4. Штейнбук Ф. Топологічний зміст кореляту страждання у творах сучасної світової літератури. *Іноземна філологія*. 2020. Випуск 133. С. 237–249.
5. Özgül E. G. The Regime of Memory in “The Museum of Innocence”: The Past As An Age Of Innocence. *Jednak Książki Gdanskіe Czasopismo Humanistyczne*. 2018, N: 9 С. 44–54.
6. Özgürbüz M. E. “Benim Müzem, Benim Hafızam”: Masumiyet Müzesi’nde Anlatı ve Temsil İktidarı “My Museum, My Memory”: Narrative and Representative Power in The Museum of Innocence, *June 2025. Turkish Academic Research Review – Türk Akademik Araştırmalar Dergisi [TARR]* 10(2): 496-514.
7. Saraçgil A., Maraucci T. Objects Of Philology Or Philology Of The Objects? Orhan Pamuk’s The Museum Of Innocence. Between Materials Culture, Memory And Narrative. С. 527–539.

Ohulchanska O. A. THE NARRATIVE OF MEMORY THROUGH OBJECTS: THE FUNCTION OF COLLECTING IN THE “MUSEUM OF INNOCENCE” BY ORHAN PAMUK

Orhan Pamuk is a renowned writer who addresses important social and personal issues in his works. The plots of his writings often unfold against the background of cultural, historical, or political events. This article analyzes his novel The Museum of Innocence through the prism of psychologism, narrative structure, and the functions of objects as carriers of the protagonist's memory. At the center of the novel is Kemal's unfulfilled love for his distant relative Füsun. At a certain point, his love turns into obsession, which drives the protagonist to an unusual way of “preserving” and reconstructing memory through the creation of a museum.

The study focuses on the phenomenon of collecting as a key mechanism for representing the protagonist Kemal's individual experience. It examines how collecting functions as a compositional principle that organizes the text, forming a specific “museum” chronotope in which objects act as semantic markers of memory. Objects become a kind of mediators between the past and the present. It is noted that the work is characterized by profound psychological depth. Special attention is also given to the means of character construction, with particular emphasis on the techniques of psychologism employed by the author. The psychological dimension of the novel is realized through the objectification of the character's inner state.

The protagonist's museum collection functions in the text as a form of preserving memory. It is demonstrated that the novel presents an interaction of material, spatial, and psychological dimensions, which together form a complex model of memory.

It is concluded that collecting in the novel is not only a thematic motif but also a means of modeling time and space, determining the specificity of the narrative and deepening the psychological representation of the character. The chronotope in the work performs not only a plot-forming function but primarily a character-forming one, allowing the reader to trace the development of the protagonist's emotional dependence.

Keywords: psychologism, chronotope, narrative, collecting, memory, image.

Дата першого надходження статті до видання: 21.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Соколовська С. Ф.

<https://orcid.org/0000-0002-2335-1765>

Житомирський державний університет імені Івана Франка

РОМАН ЮЛІ ЦЕ «CORPUS DELICTI: ПРОЦЕС»: ПОСТСТРУКТУРАЛІСТСЬКЕ ПРОЧИТАННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Дослідницьку увагу у запропонованій статті зосереджено на розгляді постмодернізму як лінгвокультурологічного феномену у постструктуралістській парадигмі. Представлена розвідка наголошує на важливості вивчення ознак постмодерністської літератури, втілених у наративній формі. Показовою у цьому стосунку є художньо-творча діяльність Юлі Це, адже йдеться про активне і зважене ставлення до існуючих традицій та формування нових. Прикладом такого ставлення, усвідомлення особистісного та колективного досвіду є твір «Corpus Delicti: Процес». Іманентна діалогічна відкритість постмодерністського твору дозволяє побачити авторську модель буття, в межах якої існують різні конфігурації, але при цьому зберігається художня цілісність.

З'ясовано, що стриманість у манері оповіді та різні перспективи бачення у наративній моделі визначають свободу сприйняття, яка дозволяє читачеві формувати власне судження, але водночас може трактуватися як критика сучасного суспільства. Постмодерністський твір як форма вираження досвіду часу відмовляється від будь-якої однозначності на користь множинних перспектив, зберігаючи при цьому художню цілісність.

Доведено, що наратологічна концепція постмодернізму може набувати різноманітних форм, незважаючи на спроби визначити її характерні ознаки. З одного боку, формально-естетичні критерії надають релевантні орієнтири для усталених ознак постмодерністської оповіді, які слід враховувати під час аналізу та інтерпретації. З іншого боку, у фокусі уваги перебуває й зміст, оскільки в ньому можна розпізнати мотиви, взаємозв'язки та структури, що уможливлюють діалогічну взаємодію між автором і читачем, які зустрічаються у просторі літературного твору.

Досліджено, як діалогічна будова наративної моделі з відмінними позиціями наратора і персонажів окреслює часові та просторові координати буття, у яких людині відкривається світ. Окрім інформативних, часово-координативних, пролептичних та аналептичних повідомлень, наративна модель містить також вставки, що образно відображають емоційний стан головної героїні та інших персонажів, завдяки чому читач отримує доступ до світу їхніх думок і почуттів.

Ключові слова: постструктуралізм, постмодернізм, наративна модель, діалогічна взаємодія, художній текст.

Постановка проблеми. За приблизно шістьдесят років, що минули з моменту свого зародження, постмодернізм пережив багато чого: смерть автора, проголошену Роланом Бартом, – і його відродження у вигляді постмодерністського перформера та гравця; смерть генія як творця – і його відродження як цитати; втрату «Я» як значущого голосу сьогодення – «Я» більше не лише «Я», нас багато. У такий спосіб постмодернізм здається своєрідним занепадом, апокаліптичною картиною, в якій колишні цінності розчиняються

і відроджуються з певною втратою автентичності, що ще більше підкреслює їхній занепад.

Водночас деякі концепції, що були розроблені та й досі розробляються в контексті широкого дискурсу про постмодернізм, створюють картину, яка не вписується в загальну атмосферу занепаду та апокаліпсису: достаток і різноманіття, багато-перспективність і майже нескінченні можливості особистісного вибору визначають сучасне світобачення. Невипадково назва пісні американського композитора Коула Портера «Anything

Goes» стала провідною ідеєю постмодернізму, точніше – постмодерного способу життя. Враховуючи такі суперечливі тенденції, очевидно, що постмодернізм є надзвичайно неоднорідним феноменом, структури і форми якого характеризуються насамперед їхньою багатовимірністю. Безсумнівно, кожна епоха має свої особливості, а також протилежні, доповнювальні або відображаючи її течії, котрі, зрештою, сприяють її розвитку, прогресу або подоланню. Натомість постмодернізм не підкоряється перевазі монокаузальних і дескриптивних схем, адже йдеться про концепцію передачі досвіду часу, головною особливістю якої є різноманітність, що не піддається уніфікації [6, с. 10]. Результатом цієї невизначеності та нерозв'язності є співіснування різних, іноді навіть парадоксальних позицій, явищ, поглядів і розвитків, які з самого початку потребували наукової рефлексії про постмодернізм і продовжують це робити й сьогодні, у ситуації переходу від постмодернізму до метамодернізму. Як зауважує одна з визнаних фахівчинь з постмодерністської культури Лінда Гатчен, навіть якщо сьогодні постмодерн закінчився, можна впевнено сказати, що він досі зберігається як простір для дискусій [4]. Відтак, постмодернізм відкриває нові перспективи пізнання, наукової рефлексії заслуговують його структури, потенціал і суперечності, тобто складники, котрі визначають його як форму досвіду часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Квінтесенція постмодерного світовідчуття сформульована французьким теоретиком постмодернізму Жаном-Франсуа Ліотаром. На його думку, стан постмодерну містить у собі «недовіру щодо метанаративів» [6, с. 22]. «Метанаративами» Ж.-Ф. Ліотар, а також Фредерік Джеймсон, Ігаб Гассан вважають успадковані від попередніх епох універсалії західної культури, що становлять основу її «систем знання», тобто форм суспільної свідомості: філософії, релігії, науки, мистецтва тощо. Одним із завдань філософії та мистецтва постмодерну стає деконструкція цих універсалій і обґрунтування «множинності порядків» без будь-якої ієрархії та зв'язку: будь-яка теорія, парадигма, ідея, інтерпретація можлива і допустима, але пізнавальна цінність кожної з них однаково відносна. На місце універсалістських узагальнень попередніх епох в епоху постмодерну приходять поняття відмінності, маргінальності, інакшості, що враховують можливість існування численних і рівноправних інтерпретацій світу залежно від конкретного досвіду індивіда чи спільноти та

їхнього становища у культурному просторі. Водночас постмодернізм нічого не стверджує і нічого не заперечує остаточно, оскільки його прихильники усвідомлюють власну зумовленість культурними цінностями та практикою попередніх епох.

Отже, виникає потреба в узгодженні постмодерністського розуміння сучасного суспільства з його культурною сутністю. Оптимальний варіант такого узгодження запропонував Фредерік Джеймсон у праці «Постмодернізм, або Логіка культури пізнього капіталізму» [3]. Філософ переконливо доводить, що перехід до інформаційного суспільства накладає суттєвий відбиток на базові елементи культури: мораль, освіту, науку, техніку, мистецтво. Відбувається певний відхід від раціоналізму в суспільному житті, здійснюються спроби знайти базу соціальності не в розвитку технологій, а в «рухах» культури. На зміну політичним і соціальним рухам приходять культурні рухи, котрі охоплюють ширше коло цілей і значно менше прив'язані до створення і захисту інститутів і норм.

Про науковий інтерес до зазначеної проблематики в українській культурі свідчать численні праці вітчизняних дослідників і літераторів: Юрія Андруховича, Наталії Астрахан, Наталки Білоцерківцев, Тамари Гундорової, Анатолія Денисенка, Лілії Лавринович, Ольги Станіслав, Марка Павлишина, Оксани Пахльовської, Ярослава Поліщука, Ростислава Семківа, Роксани Харчук. Культурно-історична спадкоємність та специфіка постмодернізму в контексті західної культури проілюстрована працями Ролана Барта, Жана Бодрієра, Ігаба Гассана, Лінди Гатчен, Жака Дерріди, Фредеріка Джеймсона, Умберто Еко, Петера Вацлава Зими, Юлії Крістєвої, Жана-Франсуа Ліотара, Нікласа Лумана, Кристини Могендорф, Мілорада Павіча, Мішеля Фуко. Вартим дослідницької уваги постає вивчення ознак постмодерністської літератури, втілених у наративній формі. Особливого значення при цьому набуває художній текст – знакова система, що, за Юрієм Лотманом, уможливорює літературний твір та зумовлену ним естетичну комунікацію [5].

Постановка завдання. Розглядаючи постмодернізм як лінгвокультурологічний феномен, культурну парадигму європейського суспільства, запропоноване дослідження передбачає постструктуралістський аналіз художнього тексту роману Юлі Це «Corpus Delicti: Процес» як форми вираження досвіду часу та його інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про мистецтво у визначенні якісних характеристик

творчої діяльності, Н. Астрахан підкреслює важливість літератури як мистецтва слова, тому що «без володіння мовою людина не може брати участь у розбудові культури, виступати об'єктом та суб'єктом культурогенезу» [1, с. 19]. Показовою у цьому стосунку є художньо-творча діяльність Юлі Це, адже йдеться про активне і зважене ставлення до існуючих традицій та формування нових. Прикладом такого ставлення, усвідомлення особистісного та колективного досвіду є твір «Corpus Delicti: Процес», опублікований у 2009 році франкфуртським видавництвом Schöffling & Co. Він з'явився як п'єса на замовлення міжнародного фестивалю Ruhrtriennale, що проводиться щорічно з 2002 року в Рурському регіоні Німеччини. Прем'єра п'єси відбулася 15 вересня 2007 року в Ессені. У 2009 році Юлі Це у співпраці з рок-групою Slut з Інгольштадта адаптувала роман для спільного виступу на Лейпцизькому книжковому ярмарку. Результатом творчої взаємодії став спільний проєкт «Corpus Delicti: Процес – аудіоповість», а також компакт-диск із композиціями гурту, натхненними романом.

Невпинний процес пізнання себе і світу призводить до появи у 2020 році книги «Питання до «Corpus Delicti»: Коли поняття «диктатура здоров'я» перестане бути предметом полеміки і стане описом стану речей?». Це свідчить не лише про творчу продуктивність авторки, критичну рефлексію, переосмислення набутого досвіду та пошук відповідей на актуальні питання. Пізнання виявляється неможливим без діалогу з Іншим. Про це розмірковує в монографії «Метафізика літературно-художнього діалогу» Н. Астрахан. На її думку, «функціонування культури реалізується саме через омовлення досвіду у діалозі з необхідним Іншим» [1, с. 19]. Іманентна діалогічна відкритість постмодерністського твору дозволяє побачити авторську модель буття, в межах якої існують різні конфігурації, але при цьому зберігається художня цілісність.

Велика кількість наукових праць, присвячених постмодернізму, вимагає зробити вибір, який був би одночасно інформативним і продуктивним, щоб, з одного боку, можна було описати постмодернізм як лінгвокультурологічний феномен, а з іншого – обмежити коло можливих підходів до найбільш продуктивних у контексті дослідження. Саме такими вважаємо настанови постструктуралістського літературознавства, оскільки це стосується не лише методологічного підходу, а й зумовлено знаковими мотивами, котрі виступають структурними принципами та конструктивними схемами у творі.

У романі «Corpus Delicti: Процес» достає художньої розробки мотив безсилля, він звучить у питаннях одного з персонажів Моріца Холла. Існування сліпої плями у сприйнятті є давно і добре відомим явищем, але в постмодерністському контексті, з його множинністю і безкінечністю, це явище набуває особливої актуальності: як усвідомлення певної обмеженості, так і її неминучість роблять межі власної сфери впливу та спостережливості надто очевидними:

«[...] *Wie, fragte er [Moritz], soll man einen Gegenstand oder gar ein geliebtes Wesen betrachten, wenn man ständig daran denken muss, dass nicht das Betrachtete, sondern auch man selbst Teil des gigantischen Atomwirlbels ist, aus dem alles besteht? Wie soll man es ertragen, dass sich das Gehirn, unser einziges Instrument des Sehens und Verstehens, aus den gleichen Bausteinen zusammensetzt wie das Gesehene und Verstandene? Was, rief Moritz dann, soll das sein: Materie, die sich selbst anglotzt?*» [8, с. 26].

Цей мотив є одним із ключових мотивів у романі, котрі у своїх повтореннях і варіаціях утворюють смислову єдність, здатну актуалізувати світоглядні питання: як ми можемо змиритися з тим, що кожен образ нас самих і кожен образ світу, в якому ми живемо, складається лише з дзеркальних відображень, що вказують лише на власне повторення? Мотив поступово розвивається, акцентуючи ідею про те, що кожен досвід, кожна подія не є частиною одного й того ж атомного вихору, а передусім частиною симуляції, всередині якої не існує жодної реальності чи автентичності [2, с. 7].

До ключових мотивів належить також мотив відчуження у дзеркальному відображенні та в безперервній симуляції. Це буквально прирікає індивіда на те, щоб бути матерією, яка дивиться на саму себе, з тонкою різницею, що він більше не сприймає себе автоматично, а радше як (само)постановку [7, с. 119]. У постмодерністській художній парадигмі таке сприйняття усвідомлюється як можливість відмовитися від визначення чи вибору конкретного життєвого шляху на користь рішення про свободу у формуванні власного життя.

Постструктуралістська стратегія опису літературного твору виявляє, що наратологічна концепція постмодернізму може набувати різноманітних форм, незважаючи на спроби визначити її характерні ознаки. З одного боку, формально-естетичні критерії надають релевантні орієнтири для усталених ознак постмодерністської оповіді, які слід враховувати під час аналізу та інтерпретації. З іншого боку, у фокусі має опинитися й зміст, оскільки в ньому можна розпізнати мотиви,

взаємозв'язки та структури, що уможливають діалогічну взаємодію між суб'єктом творчості та суб'єктом спів-творчості, які зустрічаються у просторі літературного твору [1, с. 75].

Позиція наратора представлена у цьому просторі не лише поглядом ззовні через опис ландшафту, а й через історичне зіставлення минулого та майбутнього:

«Rings um zusammengewachsene Städte bedeckte Wald die Hügelketten. Sendetürme zielen auf weiche Wolken, deren Bäuche schon lange nicht mehr grau sind vom schlechten Atem einer Zivilisation, die einst glaubte, ihre Anwesenheit auf diesem Planeten vor allem durch den Ausstoß gewaltiger Schmutzmengen beweisen zu müssen. Hier und da schaut das große Auge eines Sees, bewimpert von Schilfbewuchs, in den Himmel – stillgelegte Kies- und Kohlegruben, vor Jahrzehnten geflutet. Unweit der Seen beherbergen stillgelegte Fabriken Kulturzentren; ein Stück stillgelegter Autobahn gehört gemeinsam mit den Glockentürmen einiger stillgelegter Kirchen zu einem malerischen, wenn auch selten besuchten Freilichtmuseum» [8, с. 11].

В описі ландшафту подальший розвиток отримує мотив відчуження: закриті кар'єри та вугільні шахти, закриті фабрики і церкви як наслідки суспільних змін утворюють мальовничий, хоча і рідко відвідуваний музей під відкритим небом. Авторський стиль оповіді не обмежений жодними рамками, він безпосередньо вводить читача в сюжет, у якому можна виділити кілька ланцюгів подій, що відрізняються за часом, але за змістом організовані паралельно. Перехід між епізодами сьогодення і минулого, які не розташовані в хронологічному порядку, створює уривчасту картину. Інформацію про обставини, що призвели до зміни життєвої ситуації головної героїні Мії Холл, подано у вигляді вставних коментарів наратора. Наприклад, Міа Холл живе у зразковому з точки зору охорони здоров'я будинку, і сюжет буквально переривається доповіддю наратора:

«Zeit, ein Referat über Wächterhäuser zu halten. In Wohnkomplexen, deren Hausgemeinschaft sich durch besondere Zuverlässigkeit auszeichnet, können Aufgaben der hygienischen Prophylaxe von den Bewohnern in Eigenregie übernommen werden. Regelmäßige Messungen der Luftwerte gehören ebenso dazu wie Müll- und Abwasserkontrolle und die Desinfizierung aller öffentlich zugänglichen Bereiche. Ein Haus, in dem diese Form der Selbstverwaltung funktioniert, wird mit einer Plakette ausgezeichnet und erhält Rabatte auf Strom und Wasser. Die Wächterhaus-Initiative feiert auf allen Ebenen

die größten Erfolge. Der Fiskus spart Geld bei der Gesundheitsvorsorge, und die Menschen entwickeln Gemeinschaftssinn» [8, с. 22].

Окрім таких пояснень термінів коментарі наратора часто позначені розширенням і стискуванням часу. Вони акцентують особливі сюжетні події й у такий спосіб привертають увагу читача:

«Es gibt Momente, in denen die Zeit stehenbleibt. Zwei Menschen sehen einander in die Augen: Materie, die sich selbst anglotzt. Um die entstandene Blickachse, die sich hinter den Köpfen ins Unendliche verlängern lässt, dreht sich für ein paar Sekunden die ganze Welt. Zur Vermeidung von Missverständnissen sei darauf hingewiesen, dass hier nicht von Liebe auf den ersten Blick die Rede ist. Eher würden wir das, was gerade zwischen Mia und Kramer geschieht, das Stumme Getöse am Anfang einer Geschichte nennen» [8, с. 29].

Під час діалогічної взаємодії у просторі літературного твору наратор виступає не просто спостерігачем подій, а й інтерпретує сюжет, тим самим спрямовуючи розуміння читача на «правильне» тлумачення. Так, сцена, яка у контексті любовної історії має однозначне семантичне наповнення, очується через дистанційований коментар наратора, нагадуючи постмодерністську версію ефекту очуження Бертольта Брехта [7, с. 172]. Такий же ефект має і стисла сюжетна ретроспектива:

«Der Vorfall, von dem hier gesprochen wird, liegt nicht lange zurück. Ein Blick auf die Fakten zeigt ein verblüffend simples Geschehen. Moritz Holl, 27 Jahre alt, ein zugleich sanfter und hartnäckiger Mann, der von seinen Eltern «Träumer», von Freunden «Freidenker», und von seiner Schwester Mia meistens «Spinner» genannt wurde, meldete in einer gewöhnlichen Samstagnacht einen schrecklichen Fund bei der Polizei. Eine junge Frau namens Sibylle, mit der er sich nach eigenen Angaben zu einem Blind Date an der Südbrücke verabredet hatte, war bei seinem Eintreffen weder sympathisch noch unsympathisch, sondern tot. Man nahm die Zeugenaussage des völlig verstörten Moritz zu Protokoll und schicke ihn nach Hause. Zwei Tage später saß er in Untersuchungshaft» [8, с. 33].

На відміну від ретроспективного погляду наратора, наступна частина його інтерпретації подій виконує зовсім іншу функцію в структурі сюжету. Наголошуючи на наукових доказах вини Моріца, наратор наводить факти, котрі викривають Моріца як вбивцю, і у такий спосіб визначає подальший сюжетний розвиток з цієї точки зору. Достовірність наведених фактів забезпечує достовірність

наратора, який виявляється не посередником, а, у прямому значенні слова, всезнаючою інстанцією. Діалогічна будова наративної моделі з відмінними позиціями наратора і персонажів окреслює часові та просторові координати буття, у яких людині відкривається світ.

Окрім інформативних, часово-координаційних, пролептичних та аналептичних повідомлень, наративна модель містить також вставки, що образно відображають емоційний стан головної героїні та інших персонажів, завдяки чому читач отримує доступ до світу їхніх думок і почуттів:

«Mias Stimme ist leise geworden, weil sie weiß, dass Sätze wie der vom kläffenden Hund nicht dafür gemacht sind, verstanden zu werden. Was sie eigentlich ausdrücken will, lässt sich schwer in Worte fassen, und angesichts der Gegenwart einer Richterin ist es gut, dass sie es nicht weiter probiert. Wenn wir es an Mias Stelle versuchen wollten, müssten wir uns ausmalen, wie sie bei Nacht die Decke vom Körper strampelt und aufsteht. Draußen verwässert erstes Morgenlicht das satte Nachtschwarz des Himmels. Es ist der Moment, in dem Gestern zu Morgen wird und es für eine kurze Zeit kein Heute gibt» [8, с. 55].

Побудова картини світу відбувається в теперішньому часі, що робить процес безпосередньо відкритим для читача, адже літературний твір як цілісне художнє висловлювання неможливий поза адресованістю [1, с. 89]. Докладно описана поведінка Мії при цьому подається як реальна подія, що також зумовлено детальністю сцени. Лише наступний епізод розкриває, що Міа нічого з цього не робить, її біль настільки сильний, що вона взагалі не здатна на подібні дії. Інтенсивність її страждань підкреслено через протиставлення внутрішніх переживань і зовнішньої поведінки. Крім того, образність цієї картини є одним із прикладів, що відсилають до оригінальної драматичної версії твору. Таке зображення створює наративну модель, яка передбачає художню комунікацію у вираженій, послідовно скоординованій і лише на перший погляд нейтральній формі.

Водночас до зображення, зосередженого на Мії, додається наративно амбівалентна константа, що моделює позицію Іншого, з ким вступають у діалог головні герої. На початку роману, після того як читачеві представлено державну точку зору на Мію – її біологічну, і, отже, єдину релевантну ідентичність, вона сама бере слово [8, с. 17]. Оскільки життя, як вона пояснює, є безглуздом, їй іноді хочеться зварювати як завгодно мідні труби: готову конструкцію вона назвала б «Летючі споруди» або «Ідеальна кохана» [8, с. 25]. Рух назу-

стріч Іншому сприймається як спосіб подолання кризи:

«Während Mia mit dem Rücken zum Zimmer am Schreibtisch sitzt, vor sich ein paar Zettel, auf denen sie gelegentlich etwas notiert, liegt die ideale Geliebte auf der Couch, gekleidet in ihr eigenes Haar und das Licht der Nachmittagssonne. Durch keine Regung verrät die Schöne, ob sie versteht, was Mia spricht. Wir könnten uns fragen, ob sie Mia überhaupt wahrnimmt. Oder ob sie vielmehr in einer anderen Dimension existiert und dort ins Leere schaut, indes sich Mia bloß zufällig vor ihren Augen befindet, an einem Kreuzungspunkt zwischen den Welten. Der Blick der idealen Geliebten gleicht dem Starren eines Wassertiers, das keine Augenlider besitzt» [8, с. 25].

Як видно з цього висловлювання, наратор не може нічого сказати про внутрішній світ ідеальної коханої. Крім того, умовний спосіб вказує на те, що спосіб сприйняття зображеного світу слід розглядати саме як умовний, потенційно можливий. Не можна не помітити обмежену здатність наратора описувати цю нематеріальну істоту, тоді як Міа чудово спілкується з нею:

«Die ideale Geliebte hat mit Materie wenig gemeinsam. Vielleicht tut es Mia deshalb gut, mit ihr zu sprechen» [8, с. 25].

Діалогічні стосунки Мії з ідеальною коханою спричиняють трансформацію свідомості через відкриття себе та Іншого. У наративній моделі цей образ виступає як альтернативна перспектива бачення, що протиставляється наратору. Ця модель художньо відтворює світ, пропонуючи різні перспективи бачення. Амбівалентність ідеальної коханої полягає в тому, що, хоча вона значною мірою має особисті риси, її слід розглядати як іншу оповідну інстанцію, що корелює із діалогічним пошуком істини, – вона знає про обставини злочину Моріца більше, ніж оповідач. Ця інстанція зникає, щойно помилка в системі стає частиною зображеної реальності, а її точка зору збігається з точкою зору головної героїні.

Висновки і перспективи. Згідно з сформульованою метою розвідки здійснено розгляд художнього тексту у постструктуралістській парадигмі, визначено особливості його мотивної організації та наративної моделі.

З'ясовано, що стриманість у манері оповіді та різні перспективи бачення у наративній моделі визначають свободу сприйняття, яка дозволяє читачеві формувати власне судження, але водночас може трактуватися як критика сучасного суспільства. Постмодерністський твір як форма вираження досвіду часу відмовляється від будь-якої

однозначності на користь множинних перспектив, зберігаючи при цьому художню цілісність.

Для літературознавчого пізнання природи естетичної комунікації доцільним є подальше вивчення постмодерністської художньої прак-

тики на засадах постструктуралізму. Актуальний потенціал вбачаємо у дослідженні наративних категорій, структури наративу у руслі когнітивізму з урахуванням процесів сприйняття, розуміння, міркування та усвідомлення.

Список літератури:

1. Астрахан Н. Метафізика літературно-художнього діалогу : монографія. Київ : 7БЦ, 2025. 340 с.
2. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. Пер. з фр. В. Ховхун. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
3. Джеймисон Ф. Постмодернізм, або Логіка культури пізнього капіталізму. Пер. з англ. П. Дениско. Київ : Курс, 2008. 504 с.
4. Hutcheon L. Postmodern Afterthoughts. *Wascana Review of Contemporary Poetry and Short Fiction*. URL: <https://utoronto.scholaris.ca/server/api/core/bitstreams/75b8608e-04ac-4e7d-988d-473cacfd540/content> (date of access: 07.04.2026).
5. Lotman Y. Semiotic Space. In: F. Stjernfelt, P. F. Bundgaard (eds.), *Semiotics: Critical Concepts in Language Studies*. Vol. 4: *Logic, Biology, Psychology, Culture and Anthropology*. London : Routledge, 2011. Pp. 489-496.
6. Lyotard J.-F. The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. Manchester : Manchester University Press. 1984. 112 p.
7. Mogendorf C. Von «Materie, die sich selbst anglotzt»: Postmoderne Reflexionen in den Romanen Juli Zehs. Bielefeld : Aisthesis Verlag. 2017. 527 S.
8. Zeh J. Corpus Delicti: Ein Prozess. Stuttgart : Ernst Klett Sprachen. 2024. 272 S.

Sokolovska S. F. JULI ZEH'S NOVEL "CORPUS DELICTI: A PROCESS":

A POSTSTRUCTURALIST READING OF THE LITERARY TEXT

This article focuses on examining postmodernism as a linguocultural phenomenon within the poststructuralist paradigm. The presented study emphasizes the importance of exploring the features of postmodern literature embodied in narrative form. The creative work of Juli Zeh is indicative in this regard, as it involves an active and well thought out attitude towards existing traditions and the formation of new ones. The novel "Corpus Delicti: A Process" serves as an example of such attitude and the realization of personal and collective experience. The immanent dialogic openness of a postmodern work allows for the observation of the author's model of existence, within which various configurations exist while maintaining artistic integrity.

It is established that the restrained narrative style and diverse perspectives within the narrative model define a freedom of perception that allows the reader to form their own judgment, while simultaneously serving as a critique of contemporary society. As a form of expressing the experience of time, the postmodern work rejects any unambiguous interpretation in favor of multiple perspectives, all while preserving its artistic unity.

It is confirmed that the narratological concept of postmodernism can take diverse forms, despite attempts to define its characteristic features. On the one hand, formal-aesthetic criteria provide relevant signs for established features of postmodern narrative that should be considered during analysis and interpretation. On the other hand, the focus remains on content, as it reveals motives, interconnections, and structures that enable dialogic interaction between the author and the reader within the space of the literary work.

The study investigates how the dialogic structure of the narrative model, with the distinct positions of the narrator and characters, outlines the temporal and spatial coordinates of existence through which the world is revealed to the individual. In addition to informative, temporal-coordinating, proleptic and analeptic messages, the narrative model includes insertions that figuratively reflect the emotional state of the protagonist and other characters, granting the reader access to their inner thoughts and feelings.

Keywords: poststructuralism, postmodernism, narrative model, dialogic interaction, literary text.

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Хома К. М.<https://orcid.org/0000-0002-6789-4614>

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Засипкіна А. Є.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ТЕМПОРАЛЬНО-ПРОСТОРОВА ОРГАНІЗАЦІЯ РОМАНУ «ВИПРАВЛЕННЯ» ДЖ. ФРАНЗЕНА

У публікації здійснено аналіз темпорально-просторових ознак роману «Виправлення» (“The Corrections”, 2001) Дж. Франзена. Зазначено, що письменницький талант автора проявився у відході від «романів систем» ранньої творчості, де домінували політичні та географічні масштаби, до роману, де основна увага зосереджується на внутрішніх та сімейних конфліктах.

Однією із яскравих постмодерних ознак у романі постає фрагментація, що порушує лінійний потік історії, представляючи її у розрізнених сегментах, які часто подаються не за хронологією. Доведено, що Дж. Франзен використовує темпоральну форму як метод структурування роману, де форма оповіді невіддільна від психологічного змісту. Поєднання формалістських та змістовних імпульсів підкреслює ідею: минуле ніколи не минає, і його вплив триває у сьогоденні.

Загальна хронологічна структура роману, що об’єднує розрізнені історії трьох дітей Ламбертів, нагадує сплутану катушку різдвяних гірлянд, з якою бореться голова родини наприкінці роману. Цей образ є не лише побутовою деталлю, а й метафорою всієї архітекτονіки твору.

Для відображення кризи Чіна використано метафоричну модель оповіді, яка демонструє «петлю часу»: оповідь починається і завершується в різних аеропортах, символічно передбачаючи неминуче повернення дітей Ламбертів до сімейного минулого. Для розуміння кризи Гері важливим постає прагнення героя жити агресивно в теперішньому, відмовляючись від свого минулого.

Складною часопросторовою метафорою у творі постає падіння Альфреда з круїзного лайнера: тіло рухається у просторі, а свідомість занурюється в часі.

Серед просторових характеристик твору важливою постає символіка лайнера, як штучного раю; дому без стін, який у видінні Інід перетворюється на потужну метафору крихкості її соціального фасаду; підвалу-смітника як метафори хвороби надмірного споживання; квартири Чіна на Мангеттені як простору «удавання»; ресторану «Генератор» як втілення простору порядку у професійному житті Деніз.

Визначено, що роман «Виправлення» став важливою частиною літературного канону XXI ст., відродивши жанр великого соціального роману, де приватна родинна історія є дзеркалом цілої епохи, і де темпорально-просторова архітектоніка є не технічним прийомом, а філософською позицією автора.

Ключові слова: соціальний роман, американська література, постмодернізм, фрагментація, темпорально-просторова організація роману.

Постановка проблеми. Виправлення» (“The Corrections”, 2001) стали практичною реалізацією ідей, викладених Дж. Франzenом у його есе “Perchance to Dream” (1996), де автор критикував сучасну літературу та закликав до повернення великого роману – соціально значущого, читабельного та сфокусованого на людських стосунках

[8, с. 35–37]. Якісний роман, на його думку, повинен поставити своїх героїв у «динамічне соціальне середовище» і робити все можливе, щоб кинути виклик сучасній культурі та змінити її. Масштаб художньої розповіді Дж. Франзена у зазначеному творі охоплює американське індустріалізоване суспільство початку XXI ст.

Твір ознаменував собою критичний перехід від так званих «романів систем», де домінували макрополітичні та географічні масштаби (як у його ранніх творах), до соціального роману, рушійною силою якого є персонажі, що зосереджується на їхніх внутрішніх та сімейних конфліктах. Дж. Франзен пояснює свою увагу до сім'ї тим, що це найпростіший і найбільш творчий шлях до досягнення емоційної глибини твору. Сім'я природно генерує сильні зв'язки та конфлікти, що одразу забезпечує драматичну напругу: «сім'я – це просто; це найкоротший шлях до інтенсивності та значущості» (*“the family is just easy: it's a shortcut to intensity and significance”*), оскільки «в сім'ї кожен відчуває сильні емоції одне до одного» (*“in a family, everyone has strong feelings about each other”*) [5]. Відштовхуючись від цього мікрокосму, письменник вибудовує зв'язки з ширшими суспільними реаліями.

Одна із головних художніх ознак постмодерної літератури – фрагментація – порушує лінійний потік історії, представляючи її у розрізнених сегментах, які часто подаються не за хронологією. Цей прийом відображає роздроблену реальність сучасного життя та змушує читачів активно збирати сенс по частинах.

У сучасній літературі, особливо постмодерністського спрямування, нелінійність оповіді та навмисне змішування часових і локальних пластів набувають широкого поширення (що характерно для творів Дж. Барнса, Д. Мітчелла, М. Каннінгема, І. Бенкса та ін.).

Дж. Франзен у своїй творчості здійснює радикальний розрив із суто постмодерністською практикою фрагментованої просторової форми. Він використовує темпоральність як ключовий метод структурування роману: створює ілюзію класичної лінійної оповіді (готуючи читача до фінальної зустрічі на Різдво), але постійно розширює її за рахунок глибоких темпоральних занурень у минуле героїв. Це підкреслює центральну ідею: минуле ніколи не минає, і його вплив триває у сьогоденні. Водночас часова вісь у романі нерозривно пов'язана з просторовою: стагнація провінційного містечка Сент-Джуд різко контрастує з динамікою Східного узбережжя, перетворюючи географію твору на мапу психологічних станів персонажів.

Незважаючи на значну увагу літературознавців саме до соціальної та сімейної проблематики творчості Дж. Франзена, специфіка темпорально-просторової організації роману «Виправлення» як інструменту розкриття внутрішніх конфліктів

персонажів залишається недостатньо вивченою. Це зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед літературознавчих розвідок, присвячених дослідженню роману «Виправлення» особливої уваги заслуговують праця Дж. Еннеслі [1], де твір аналізується як роман глобалізації: автор ретельно досліджує вплив споживацького ринку, фінансових структур та глобальної економіки на життя сім'ї Ламбертів, розкриває ринковий вимір поняття «корекція». С. Рор [6] вивчає наративні стратегії твору (зокрема через призму «божевільного реалізму»), мотиви пошуку порядку та втрати орієнтирів у сучасному світі. Вона фокусується на метафоричності та символізмі хвороби Паркінсона, яка є уособленням розпаду сімейної та суспільної систем. З. Горенштейн [4] у своєму дослідженні аналізує художнє представлення у творі сучасної американської родини як простору для відродження емпатії та автентичних людських зв'язків. Українські дослідники звертаються до творчості Дж. Франзена у контексті вивчення американської літератури. Зокрема Т. Гундорова розглядає його творчість як приклад «нового реалізму» або «постмодернізму». Т. Рязанцева – в контексті американського інтелектуального роману. Н. Висоцька тлумачить «Виправлення» як текст, що відображає соціальні трансформації на зламі ХХ–ХХІ ст. А. Мельничук звертається до роману Дж. Франзена, як одного з творів американської літератури, в якому є згадка про Україну як державу.

Постановка завдання. Завдання цієї публікації – з'ясувати роль нелінійності та фрагментації як ключових постмодерних прийомів темпорального структурування роману, проаналізувати індивідуальні моделі переживання часу головними героями, визначити символічне навантаження ключових просторових локусів твору. З огляду на це, аналіз темпорально-просторової організації роману у статті здійснюватиметься від загального (структура роману) до часткового (його персонажі та темпорально-просторова метафорика).

Виклад основного матеріалу. Для увиразнення авторського задуму, Дж. Франзен обирає місцем основних подій у романі «Виправлення» вигадане містечко Сент-Джуд, яке уособлює традиційну Америку з її консервативними цінностями та певним застоєм. Ключовий простір, де розгортаються початкові та фінальні сцени твору – будинок родини Ламбертів.

Наративна структура роману є надзвичайною і свідомо протиставляється хаотичній просторовій формі. Загальна хронологічна структура, що

об'єднує розрізнені історії трьох дітей Ламбертів, нагадує сплутану катушку різдвяних гірлянд, з якою бореться Альфред наприкінці роману. Біографії дітей представлені у романі у безладному паралельному порядку, а арки їхнього життя затьмарені ретельно розсіяною хронологією Дж. Франзена.

Архітектоніка роману «Виправлення» вирізняється специфічною організацією: масивний текст поділено лише на сім розлогих розділів. Така структура створює ефект композиційної монолітності, що водночас слугує для чіткого групування наративу довкола конкретних персонажів та подій. Розділи «Сент-Джуд» (“St. Jude”) та «Виправлення» (“The Corrections”) виконують функцію композиційної рамки, слугуючи вступом та епілогом. Решта п'ять частин є масштабними наративними полотнами: «Невдача» (“The Failure”) – фокус на постаті Чіпа; «Чим більше він про це думав, тим більше лютував» (“The More He Thought About It, the Angrier He Got”) – Гері; «У морі» (“At Sea”) – ретроспективний опис круїзу Енід та Альфреда; «Генератор» (“The Generator”) – історія Деніс та «Останнє Різдво» (“One Last Christmas”), що стає сценою фінальної сімейної конвергенції. Важливо, що розділи, присвячені батькам (“At Sea” та обрамлювальні частини), маркують Альфреда та Енід як хронологічні та тематичні полюси родини. Структура, що на перший погляд здається фрагментованою, імітує невдачу спробу героїв зібратися разом, залучаючи читача до процесу «розплутування» родинних таємниць як необхідної умови для фінальних «виправлень».

Ключовим елементом архітектоніки є внутрішня фрагментація цих довгих розділів. Дж. Франзен використовує нелінійність, щоб підкреслити гармонійне поєднання наративної форми з її змістом. Роман постійно зміщує фокус між теперішнім часом (кінцем 1990-х років – початком 2000 року) та тривалими флешбеками (згадками) у 1970–1980-ті роки. Ці стрибки в часі не просто дають довідкову інформацію, а є органічною частиною розповіді. На початку роману паралельна структура маскується під лінійну (нарис четверга, 30 вересня). Однак, вже друга частина, «Невдача» (“The Failure”), розповідає про суботу, 2 жовтня, хоча Дж. Франзен чотири рази вставляє розлогі аналепси. Третя частина, присвячена Гері, зміщує хронологічні межі роману, відводячи наративну лінзу назад у часі, починаючи з неділі, 12 вересня, і лише коротко перетинаючись із подіями попередньої історії коли у неділю, 3 жовтня, Деніс телефонує Гері.

Техніка «наративних виправлень» функціонує на базовому рівні, нарошуючи напругу і винагороджуючи уважне читання. Процес читання роману перетворюється на серію інтелектуальних «корекцій»: авторська маніпуляція наративом змушує аудиторію постійно переосмислювати власні первісні припущення, щойно відкриваються нові пласти минулого героїв. На глибшому рівні, автор намагається поєднати форму і зміст: подібно до того, як історії розповідають про те, як персонажі коригують свої погляди, так і форма оповіді імітує цю процедуру, залучаючи читача до критики через виявлення тенденції робити поспішні судження на основі неповних даних.

Кожен із п'яти основних розділів роману має унікальне композиційне оформлення, в якому яскраво розкривається психологія персонажа. Дж. Франзен використовує оповідь від третьої особи, яка часто перемикає фокалізацію між п'ятьма членами сім'ї Ламберт (Енід, Альфред, Гері, Чіп, Деніс). Кожен розділ присвячений внутрішньому світу та переживанням одного персонажа. Це створює відчуття поліфонії – багатоосібної розповіді, де немає єдиної істини, а є лише багато суперечливих суб'єктивних досвідів. Це, на думку З. Горенштейн, дозволяє читачеві бачити ту саму подію з абсолютно різних, часто конфліктних, точок зору, підкреслюючи глибоку емоційну роз'єднаність членів сім'ї [4, с. 178–180].

Перша велика частина роману – «Невдача», присвячена Чіпу, ілюструє його нестабільне та розсіяне існування. Композиція розділу має характер «петлі часу», оскільки оповідь починається і завершується в різних аеропортах, і символічно передбачає неминуче повернення дітей Ламбертів до свого сімейного минулого: *“Chip went upstairs with an empty head and heart. He heard guns banging on the front porch, the ting-a-ling of ejected casings, Jonas and Aidaris firing (he hoped) at the sky. Jingle bells, jingle bells. He put on his leather pants and leather coat. Repacking his bag connected him to the moment of unpacking it in early October, completed a loop of time and pulled a drawstring that made the twelve intervening weeks disappear. Here he was again, packing”* [3, с. 451].

Для відображення розсіяного життєвого шляху Чіпа, Дж. Франзен ділить оповідь на 10 окремих частин, що створює навмисно фрагментований каркас. Хронологія тут є агресивно нелінійною: після встановлення поточної дати, автор здійснює різкий стрибок на 6 років назад. Ця велика аналепса, що займає понад тридцять сторінок, стрімко заповнює необхідну передісторію. Нара-

тивна структура цієї секції імітує саму історію Чіпа, в якій минуле швидко вривається в «сьогодennя» роману, створюючи імпульс для читача, аби він, подібно до самого Чіпа, занурився далі в роман.

Натомість, розділ «Чим більше він про це думав, тим більше лютував», присвячена Гері, демонструє свідоме наративне переналаштування, що протиставляється хаосу Чіпа. Форма цієї частини відображає вольове прагнення Гері жити агресивно в теперішньому, відмовляючись жити в минулому: *“He did grieve. He wept so much he could hardly move. But then one morning he was over it. He said that Jordan was gone and he wasn't going to live in the past. He said that starting on Labor Day he was going to forget she was a victim”* [3, с. 308].

Для підкреслення вимушеної безпосередності його життя, Дж. Франзен мінімізує використання екскурсів у минуле: аналепси трапляються лише у двох коротких випадках і жоден із них не виходить за межі поточного року оповіді. Більше того, оповідь Гері розділена лише на дві частини, що різко контрастує з 10 частинами Чіпа. Цей бінарний поділ слугує для імітації розділеного «я» Гері, розірваного між лояльністю до матері та дружини. Наративна техніка імітує його «надто нищівну волю до винятковості» [3, с. 195].

Четверта секція «У морі», яка є центром роману, підпорядковується метафорі падіння. Його кульмінацією є реальне падіння Альфреда у води Атлантики. Композиція цієї частини починається коротко, а потім різко обвалюється на 32 роки в минуле і залишається там на великий період. На відміну від оповіді Чіпа, цей довгий екскурс існує автономно від сучасної оповіді, що створює відчуття, ніби історія може застрягнути у минулому: *“could sink into the past and by sinking disappear”* [3, с. 239]. Цей наративний збій є структурною метафорою того, як тягар минулого і прогресуюча деменція Альфреда загрожують поглинути його теперішнє, що підкреслюється фактом його реального падіння з корабля: *“He reflects upon his children's youth as he falls”* [3, с. 239].

Дж. Франзен використовує хронологічні зсуви та фрагментацію як ретельно сконструйований механізм, що робить форму оповіді невіддільною від психологічного змісту і вимагає від читача постійної уваги та переосмислення побаченого. Наративна фрагментація використовується для імітації розсіяного стану життя персонажів та їхнього неспроможного бажання втекти від минулого.

Просторова організація роману побудована на контрасті між застарілим, захаращеним «цен-

тром» (родинним домом) та хаотичною «периферією» (сучасним глобалізованим світом). Простір містечка Сент-Джуд, з якого діти Ламбертів тікають до великих мегаполісів, в цій опозиції підкреслює географічний та соціальний розрив між поколіннями батьків і дітей. Будинок Ламбертів – простір, де розгортаються початкові та фінальні сцени, символізує «старий порядок», який руйнується разом із фізичним станом голови родини Альфреда.

Схильний до депресії Альфред Ламберт внаслідок хвороби Паркінсона втрачає здатність повноцінного життя. Він страждає на прогресуючу деменцію, деградує фізично, втрачає когнітивні функції, здатність адекватно сприймати реальність і реагувати на неї. Він схожий на свій старий будинок, який валиться на очах. Світ Альфреда маліє, його простір стискається до двох локацій – улюбленого синього крісла, хімічної лабораторії в підвалі, де свідомість ще може пробитись крізь стан дрімоти. Вироблена роками сімейного життя звичка через удаваний сон уникати нав'язливих розмов Інід, наприкінці переростає у стан вегетативного існування героя. Підвал – простір Альфреда, здебільшого скидається на смітник, де старі речі – свідки життя Ламбертів доповнюють картину родинного розпаду та стають підтвердженням діагнозу хвороби надмірного споживання, гонитви за речами. Це простір самоізоляції та витіснених спогадів.

Енід намагається направити життя у звичне русло щасливої американської родини. Подорож круїзним лайнером постає символічною – перетнуто межу, за якою корекції не принесуть бажаного результату. Круїзний лайнер постає замкненим простором «штучного раю», де Енід намагається імітувати щастя, маскуючи хворобу Альфреда. Картина хворобливих візій розгортається, простір ірреальності поглинає обох із подружжя. Видіння приходять і до Інід, яка змушена підтримувати себе транквілізаторами. На круїзному лайнері героїня бачить видіння, в якому вона перебуває під зливою в будинку без стін. Єдине, чим вона могла захиститися від негоди, були паперові хустинки. Це є потужна метафора крихкості її соціального фасаду. Енід все життя будувала ідеальну родину (міцні стіни), але хвороба Альфреда та невдачі дітей все це зруйнували. Вона відчуває, що весь світ бачить їхній сором. Злива, від якої Інід не може сховатись, постає символом непереборних життєвих обставин. Паперові хустинки вказують на марність її зусиль. Всі її намагання зберегти пристойність і «виправити»

ситуацію є такими ж безглуздими, як спроба захиститись папером від води.

Прагнення Інід зібрати родину на Різдво – це не любов до традицій, а маніпулятивне бажання, зумовлене кількома причинами. Для Інід важливо показати щасливу родину перед громадою містечка Сент-Джуд, вона хоче довести собі та сусідам, що її життя було успішним, а діти, виховані нею і Альфредом, щасливі та реалізовані у дорослому житті. Інід усвідомлює, що стан Альфреда стрімко погіршується. Це Різдво сприймається нею як остання можливість зібрати родину, перш ніж старий порядок остаточно зруйнується. Вона наївно вірить, в те, що старі образи та невдачі «виправляться» самі собою, якщо родина збереться за одним столом. Різдво для Інід – це її спроба «виправлення» реальності, спосіб зафіксувати момент ідеальної картинки перед неминучим хаосом. Час у романі відчувається як «останній». Наближення новорічної ночі 1999 року символізує кінець епохи для родини Ламбертів, що збігається із загальним відчуттям кризи західного суспільства.

У просторовому плані показовим є протиставлення патріархального простору (Сент-Джуд) і просторів кар'єри, споживацтва та особистих криз (Нью-Йорк, Філадельфія) Гері, Чіпа та Деніз. Діти Ламбертів залишили батьківський дім, намагаючись влаштувати своє життя зовсім по-іншому. Жоден з них не залишився на Середньому Заході, осередку сталості, нудьги, марнославства і провінційності. Виплекані у атмосфері затхлості діти Ламбертів не можуть вибудувати систему цінностей на заміну тим, якими жили їхні батьки.

Усе життя Гері будувалося як виправлена версія долі Альфреда. Показовою є сцена, де наростаюча параноя Гері та його відчуття шлюбної пастки стають апогеєм його депресивного стану та кризи середнього віку. Гері Ламберт є найбільш фінансово успішним із трьох дітей, але й найбільш емоційно нещасним. Його зовнішнє життя – це ідеалізована «корекція» того, що, на його думку, було «провальним» у житті його батька. Гері намагався бути повною протилежністю Альфреда: він став успішним керівником, який, на відміну від батька, контролює свої фінанси, живе в ідеальному будинку на Східному узбережжі та не має старомодних «недоліків» Альфреда. Але попри зовнішній успіх, Гері страждає від пригніченого, майже параноїдального клінічного розладу, який він відчайдушно приховує від дружини та світу. Його депресія є головною темою його частини роману. Гері відчуває пастку у своєму шлюбі з

Керолайн з двох причин. Керолайн – впевнена у собі, вольова жінка з вищого класу, яка має великий вплив на чоловіка, його рішення та соціальний статус. Гері відчуває, що його життя контролюється дружиною і що він пожертвував власною автентичністю заради зовнішнього комфорту та статусу. Він постійно боїться, що Керолайн дізнається про депресію, побачить її крізь його фасад успішної людини. Він вважає, що визнання свого психічного стану зробить його слабким, як колись батька, і дасть Керолайн таку ж безмежну владу, яку мала його матір.

У просторі Чіпа Ламберта теж немає місця для нових цінностей. Це простір «удавання», де зовнішній лиск ледь прикриває глибоку кризу ідентичності. Удаваність Чіпа – це проекція життя Інід на сина. Квартира Чіпа на Мангеттені – це пам'ятник його амбіціям. Вона відображає його прагнення здаватися успішним «культурним критиком» та інтелектуалом.

Чіп є уособленням постмодерністської інтелектуальної еліти, відірваної від соціальної та економічної реальності. Колишній професор постійно намагається застосувати високу теорію до власного хаотичного життя. Його внутрішній діалог пронизаний термінологією з теорії літератури, яку він марно намагається застосувати до свого занедбаного одягу чи нереалізованого сценарію: *“My idea, 'Chip said, 'was to have this 'hump' that the moviegoer has to get over. Putting something offputting at the beginning, it's a classic modernist strategy. There's a lot of rich suspense toward the end.”* Julia turned toward the elevator and didn't reply. *'Did you get to the end yet?'* Chip asked. *'Oh, Chip,' she burst out miserably, 'your script starts off with a six-page lecture about anxieties of the phallus in Tudor drama!’* [3, с. 25]. Це, як зазначає З. Гронштейн, є пародією на інтелектуальну еліту, яка виявилася безсилою проти брутальної економічної реальності [4, с. 148].

Фіаско Чіпа ілюструє комічний розрив між теоретичним багажем та практичною нездатністю. Коли він, застрягнувши у бідності, змушений продавати свою бібліотеку, інтелектуальний капітал миттєво втрачає свою цінність. Колишній солідний бібліотека колекціонера інтелектуальних шедеврів втрачає свій сакральний статус, перетворюючись на звичайний товар, який Чіп змушений збувати за безцінь, для того, щоб мати кошти для існування.

Хоча на перший погляд Чіп і Гері здаються повними протилежностями (успішний банкір проти безробітного інтелектуала), вони обидва є «продуктами» виховання Альфреда та Інід. Чіп, як

і Гері має страх стати схожим на свого батька. Чіп заперечує батьківський консерватизм через радикальний лібералізм та інтелектуальний бунт, але зрештою виявляється таким же впертим і відірваним від реальності, як і Альфред. Беручи участь у сумнівній інвестиційній схемі, Чіп доводить, що навіть високий інтелект зрештою здається перед силою грошей.

Деніз виступає як найбільш прагматична та зрівноважена серед дітей Ламбертів. Її внутрішній опір проти буржуазних та патріархальних норм, нав'язаних матір'ю, переростає у трагедію хаосу в її особистому житті. Вона свідомо обирає шлях, який краще відповідає її особистим потребам та прагненням, а не лише очікуванням традиційної ролі дружини та матері. Простір Деніз – це насамперед професійний простір. Ресторан, де вона працює шеф-кухарем, є втіленням її ідеального світу. На її кухні панує сувора дисципліна. Тут усе підпорядковано правилам, на відміну від хаотичних почуттів у особистому житті. Простір ресторану – це місце, де вона має абсолютну владу, «виправляє» інгредієнти, створюючи з них шедеври.

Її робота в ресторані «Генератор» є метафорою нескінченних «корекцій», необхідних для досягнення її ідеалу: *“She convection-roasted country ribs... She invented luxurious new white sausages. She matched a fennel relish, roasted potatoes, and good bitter wholesome rapini with fabulous pork chops... She staged one-woman late-night forcemeat festivals. She made sauerkraut in five-gallon buckets in her basement. She made it with red cabbage and with shredded kale in cabbage juice, with juniper berries and black peppercorns. She hurried along the fermentation with hundred-watt bulbs”* [3, с. 409]. Успішні «корекції» на кухні надають їй відчуття контролю над хаосом, якого їй бракує в особистому житті.

Деніз прагне виправити свою заплутану особисту та інтимну ідентичність. Її шлюб із Емілем, подальша спроба визначити себе як людина з негетеросексуальною орієнтацією (*“She glommed on to the belief that she was gay, she held it close...”* [3, с. 382]) – усе це було частиною пошуку справжнього «Я», яке б пояснило, чому вона не могла бути «нормальною» у традиційному шлюбі. Проте ці емоційні проблеми не зникають, і її стосунки з Робін Пассафаро закінчуються крахом, саботажем її професійної кар'єри та емоційним виснаженням.

Найболючіша і найскладніша «корекція» – це вимушене повернення до сімейних обов'язків, зокрема до догляду за батьком, яке, за її вну-

трішнім аналізом, було неминучим. Деніз усвідомлює, що весь її попередній вибір і спроби втечі лише готували її до того, щоб вона стала доглядати за батьками, тоді як її брати уникнули цього: *“The burden of listening to Enid and Alfred and being patient and understanding fell squarely on the daughter's shoulders. Already Denise could see that she would be the only child in St. Jude for Christmas dinner and the only child on duty in the weeks and months and years after that”* [3, с. 502].

Коли Деніз повертається в батьківський дім, вона відчуває фізичну задиху. Для неї дім батьків – це місце, де пахне парафіном, старою їжею та хворобою Альфреда. Повертаючись туди, вона втрачає свою професійну броню і знову стає маленькою Деніз, що викликає у неї внутрішній протест.

У підсумку, Деніз успішно здійснює зовнішні корекції (кар'єра, фінансова незалежність), але не в змозі здійснити внутрішні. Попри зовнішній успіх, особисте життя Деніз – це низка катастроф, які вона сама провокує. Вона обирає завідомо складних або недоступних партнерів (як-от одружений власник ресторану та його дружина одночасно). Підсвідомо вона боїться стабільності, бо та нагадує їй задушливий шлюб її батьків. Коли професійний успіх руйнується через її особисті помилки, стає зрозуміло, що «внутрішня корекція» Деніз так і не відбулася. Її остаточна корекція полягає у прийнятті своєї ролі в родині, що досягається ціною глибоких особистих втрат, але формує її як найбільш сильну та відповідальну особистість серед Ламбертів. У той час як Гері ховається за своєю параноєю, а Чіп тікає від реальності, Деніз залишається єдиною, хто реально піклується про вмираючого батька. Вона бере на себе емоційний тягар догляду за Альфредом і витримує маніпуляції Інід. Сила Деніз полягає в тому, що вона єдина проходить шлях від заперечення своєї родини до повного і болючого прийняття відповідальності за неї. Вона стає дорослою в родині, де всі інші поведуться як діти.

Висновки. Роман «Виправлення» має складну темпорально-просторову будову, його персонажі кожний по-своєму співіснує з минулим і теперішнім, а їхня психологія окреслюється темпорально-просторовою метафориною. Дж. Франзен використовує нелінійну хронологію як органічний метод: форма оповіді невіддільна від психологічного змісту. Минуле не минає, воно поглинає героїв. Просторова опозиція Сент-Джуд (центр, застій, розпад) / мегаполіси (периферія, втеча, нові

кризи) відображає їхню неможливість вирватися з родинних патернів незалежно від географії. Герої залежні від родинного минулого і патріархального простору. Це проявляється у неможливості вибудувати для себе іншу, відмінну від батьківської, систему цінностей. ожен із Ламбертів намагається «виправити» власне існування і зрештою програє – або зовні (Чіп), або внутрішньо (Гері,

Деніз). Єдина реальна корекція – болюче прийняття відповідальності. Роман «Виправлення» став важливою частиною літературного канону ХХІ ст., відродивши жанр «великого соціального роману», де приватна родинна історія є дзеркалом цілої епохи, і де темпорально-просторова архітектоніка є не технічним прийомом, а філософською позицією автора.

Список літератури:

1. Бежан О. Дискурс консюмеризму в сучасній літературі США (Д. Делілло, Дж. Франзен). Закарпатські філологічні студії. 2025. Випуск 44. Том 2. С. 243–247.
2. Annesley James. Market Corrections: Jonathan Franzen and the “Novel of Globalization”. *Journal of Modern Literature*, Vol. 29, No. 2 (Winter, 2006), pp. 111–128.
3. Franzen Jonathan. The Corrections. Picador, 2001, 567 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Corrections.html?id=3SETVDEO45AC&redir_esc=y (дата звернення: 18.04.2026).
4. Gorenstein Zuzanna. The New Sincerity and the Contemporary American Family Novel: Jonathan Franzen's The Corrections and Marilynne Robinson's Gilead. Berlin, 2014, 223 с. URL: https://refubium.fu-berlin.de/bitstream/handle/fub188/1441/Dissertation_Gorenstein.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 25.03.2026).
5. Potier Jérémy. An Interview with Jonathan Franzen. *Transatlantica* [Online], 2017. № 1. (Morphing Bodies: Strategies of Embodiment in Contemporary US Cultural Practices) URL: <http://journals.openedition.org/transatlantica/8943> (дата звернення: 15.04.2026).
6. Rohr Susanne. “The Tyranny of the Probable” – Crackpot Realism and Jonathan Franzen's *The Corrections*. *Amerikastudien / American Studies*, Vol. 49, No. 1 (2004), pp. 91–105.
7. Melnyczuk A. Under Western Eyes: images of Ukraine in contemporary american fiction. Наукові записки НаУКМА. 2003. Т. 21 : Філологічні науки. С. 41–52.
8. Franzen Jonathan. Perchance To Dream. *Harpers Magazine* 1996, Apr 1. pp. 35–54. URL: https://docdrop.org/download_annotation_doc/Franzen_Perchance-to-Dream-1-1--hf43k.pdf (дата звернення: 15.04.2026).

Khoma K. M., Zasypkina A. Ye. TEMPORAL-SPATIAL ORGANIZATION OF J. FRANZEN'S NOVEL *THE CORRECTIONS*

The analysis of the spatio-temporal features of Jonathan Franzen's novel ("The Corrections", 2001) is carried out. It is mentioned that the author's literary talent revealed in moving away from "systems novels" of his early literary work where political and geographical scales were dominated towards the novel where inner and domestic conflicts are examined.

One of the vivid postmodern features of the novel is fragmentation, which disrupts the linear flow of the narrative, presenting it in fragmented segments that often applied out of chronological order.

It is proven that Franzen employs a temporal form as a structural method for the novel, making the narrative form inseparable from its psychological content. Through the synthesis of formal and thematic impulses, the author emphasizes a core idea: the past is never truly gone, and its influence continues in the present.

The general chronological structure of the novel, which unifies the disconnected stories of the three Lambert's children, resembles the tangled string of Christmas lights that the patriarch of the family struggles with at the end of the novel. This image serves not merely as a domestic detail, but as a metaphor for the overarching architectonics of the work.

To depict Chip's crisis, a metaphorical narrative model is employed that demonstrates a "time loop"—the narrative begins and ends in different airports, symbolically foreshadowing the inevitable return of the Lambert children to their family past. Crucial to understanding Gary's crisis is the character's urge to live aggressively in the present while rejecting his past.

Alfred's fall from the cruise ship emerges as a complex spatio-temporal metaphor: his body descends through space, while his consciousness plunges back through time.

Among the spatial characteristics of the work, significant emphasis is placed on various symbols: the cruise ship as an artificial paradise; the house without walls, which in Enid's vision transforms into a powerful metaphor for the fragility of her social facade; the basement-turned-junkyard as a metaphor for the disease of overconsumption; Chip's Manhattan apartment as a space of "pretending"; and the "Generator" restaurant as the embodiment of order within Denise's professional life.

The paper concludes that “The Corrections” has become a vital part of the 21st-century literary canon by reviving the genre of the great American social novel where a private family history acts as a mirror for an entire era, and where spatio-temporal architectonics serve not merely as a technique, but as the author's philosophical position.

Keywords: *social novel, American literature, postmodernism, fragmentation, spatio-temporal organization of the novel.*

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Щепанський В. В.

<https://orcid.org/0000-0002-1934-2559>

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ЕТНОГРАФІЧНИЙ АВТОРИТЕТ І СПІВУЧАСТЬ У КОНСТРУЮВАННІ ФІКТИВНОЇ АВТЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ ЕЛІЗАБЕТ О'КОННОР «КИТОВИЙ ПЛИН»

У статті здійснено літературознавчий аналіз дебютного роману валлійської письменниці Елізабет О'Коннор «Китовий плин» («Whale Fall», 2024; український переклад Олександри Чернікової опубліковано у 2025 році видавництвом «Ще одну сторінку») крізь призму критичної антропології та постколоніальної теорії. Дія роману розгортається на вигаданому валлійському острові у вересні 1938 року й зосереджена на постаті вісімнадцятирічної Манод Ллан – перекладачки двох англійських етнографів, що прибули зафіксувати «зникну культуру». У післямові авторка прямо вказує на документальний фільм Роберта Флаєрті «Людина з Аранських островів» (1934) як на історичний інтертекст, що актуалізує проблематику етнографічної фабрикації та межі документального.

Запропоновано чотирирівневу аналітичну рамку: інтертекстуальний зв'язок зі стрічкою Флаєрті та з практикою «етнофікції»; формальний рівень риторики етнографічного авторитету, проаналізований через концепції Джеймса Кліффорда («часткові істини», «писання культури»); просторово-владний вимір острова як «контактної зони» у сенсі Мері Луїз Пратт, із увагою до «риторики невинного спостереження» та до ролі англіканської церкви як інституційного владного вузла на острові; інтеракційна площина, осмислена через концепт «взаємної неправди» Пітера Меткалфа, де героїня-інформантка виступає не пасивною жертвою погляду, а співучасницею у конструюванні шуканого дослідниками образу.

Окрему увагу приділено епізоду привласнення дослідниками вишивок Манод як матеріальному маркеру експропріації, семантиці заголовного образу (екологічного процесу «китового падіння» як метафори перетворення спільноти на ресурс знання), а також фінальному епізоду виконання валлійської зимової традиції «Марі Лвид», що постає як жест культурної тягlosti, непідвладний етнографічному опису.

Ключові слова: Елізабет О'Коннор, «Китовий плин», етнографічний авторитет, контактна зона, Джеймс Кліффорд, Мері Луїз Пратт, Пітер Меткалф, Роберт Флаєрті, «Людина з Аранських островів», валлійська література, «Марі Лвид», постколоніальна критика.

Постановка проблеми. Критична ревізія етнографічного письма, що відбулася в гуманітаристиці у середині 1980-х років, показала, що опис «іншого» ніколи не є нейтральним актом фіксації, а завжди виявляється вписаним у владні відносини та риторичні конвенції, які конструюють авторитет того, хто описує. Ця ревізія охопила як антропологію (праці Джеймса Кліффорда, Джорджа Маркуса, Йоганнеса Фабіана), так і постколоніальні й деколоніальні студії (Мері Луїз Пратт, Діпеш Чакрабарті, Мадіна Тлостанова). Художня література, у якій ці механізми виведено в саму тканину оповіді, натомість донедавна залишалася на периферії академічної уваги, навіть попри те, що роман з його здатністю до поліфонії та саморефлексії є природ-

ним простором демонтажу етнографічного авторитету зсередини самого тексту.

Дебютний роман валлійської письменниці Елізабет О'Коннор «Китовий плин» («Whale Fall», 2024) відкриває нову можливість для такого літературознавчого аналізу. Твір здобув премію «Chautauqua Prize» (2025) та був включений до довгого списку Дублінської літературної премії. У 2025 році роман з'явився в українському перекладі Олександри Чернікової у видавництві «Ще одну сторінку» [18], що вводить його у вітчизняний літературний обіг і уможливорює академічну дискусію українською мовою. Дія розгортається на вигаданому валлійському острові у вересні 1938 року. Вісімнадцятирічна оповідачка Манод

Ллан живе з мовчазним батьком-рибалкою та молодшою сестрою Ллінос, яка не розмовляє англійською. Після ранньої смерті матері саме Манод фактично перебрала на себе материнські обов'язки. Прибуття двох англійських етнографів з Оксфорду (Джоан та Едварда) кардинально змінює її повсякдення. Знання англійської та місцевого діалекту валлійської, дозволяє дівчині стати перекладачкою й секретаркою дослідників. Саме через її голос читач спостерігає поступове розгортання владної асиметрії, фабрикацію опису побуту місцевих жителів, фотодокументування та зрештою усвідомлення героїнею того, що її спільноту перетворено на матеріал для конструювання «архаїчного іншого».

Актуальність такого дослідження зумовлена принаймні трьома взаємопов'язаними обставинами. Роман прямо посилається на історичну практику етнографічної фабрикації, а саме на фільм Роберта Флаєрти «Людина з Аранських островів» («Man of Aran», 1934) [8], що дозволяє прочитати твір як літературну інтервенцію в дискурс про межі документального. У вітчизняному літературознавстві критична антропологія як інтерпретаційна рамка для читання сучасної англійської прози досі рідко застосовується, попри її концептуальну продуктивність. Нарешті, структурна ситуація, змодельована в романі, як опис периферійної валлійської спільноти представниками англійського імперського центру, виявляє типологічні паралелі з проблематикою, що є нагальною для українського постколоніального мислення.

Методологія дослідження. Дослідження виконано із застосуванням комплексу літературознавчих і суміжних гуманітарних методів. Метод наближеного читання (close reading) використовується для аналізу наративної структури, голосу оповідача та вмонтованих у текст етнографічних фрагментів. Інтертекстуальний аналіз дає змогу простежити зв'язок роману з документальним фільмом Р. Флаєрти «Людина з Аранських островів» і ширшою традицією «острівної літератури». Теоретико-методологічний апарат критичної антропології (концепції Дж. Кліффорда, П. Меткалфа, Й. Фабіана) та постколоніальної критики (М. Л. Пратт, Г. Ч. Співак) застосовано для реконструкції механізмів етнографічного авторитету та владної асиметрії у «контактній зоні» острова. Історико-культурний контекстуальний аналіз залучено для опису реальних острівних прообразів (Бардсі, Сент-Кільда, Бласкетські й Аранські острови), фольклорних практик (зокрема «Марі Лвид») і британської міжвоєнної ідеологічної ситуації 1938 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичне підґрунтя дослідження формують три взаємопов'язані лінії критичної думки. Корпус праць з критики етнографічного письма започатковано збіркою «Писання культури: поетика і політика етнографії» («Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography») за редакцією Дж. Кліффорда та Джорджа Маркуса [6, с. 1–26], у якій етнографічний текст уперше концептуалізовано як форму авторського письма, а не нейтрального запису. У пізніших роботах «Маршрути: подорож і переклад наприкінці XX століття» («Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century») [4] та «Перипетії культури» («The Predicament of Culture») [5] Дж. Кліффорд поглиблює цю лінію, розвиваючи поняття «часткових істин» (англ. partial truths) і «мандрівної етнографії». Методологічну рамку доповнює критика темпоральної оптики антропології у Й. Фабіана [7]. Він продемонстрував, що класичний етнографічний текст систематично розміщує описувану спільноту в «іншому часі» порівняно з автором (denial of coevalness – «відмова у співчасності»).

Другу лінію формують постколоніальні дослідження владних асиметрій у просторах культурного контакту. Ключовим є поняття «контактної зони» (англ. contact zone), запропоноване М. Л. Пратт спершу у статті «Мистецтва контактної зони» («Arts of the Contact Zone») [13], а згодом розгорнуте в монографії «Імперські очі: подорожня проза і транскulturація» («Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation») [14, с. 7]. Дослідниця вводить також концепт «риторики невинного спостереження» (anti-conquest) – стратегії, що маскує імперські претензії на класифікацію за нейтральним тоном. Суттєвим доповненням є деконструкція етнографічної «правди» у П. Меткалфа [11]: у праці «Вони брешуть, ми брешемо: як бути з антропологією» («They Lie, We Lie: Getting on with Anthropology») він показує, що етнографічне знання продукується не як відображення «справжньої» культури, а як результат взаємної інсценізації. Коли інформанти часто адаптують поведінку під очікування дослідника, дослідник відбирає і форматує матеріал, і обидві сторони беруть участь у виробництві взаємно прийнятної фікції.

Третю лінію становлять безпосередні дослідження самого роману. Оскільки текст вийшов друком нещодавно, його академічна рецепція лише формується. Критичні відгуки у часописах «The Nation» [15], «NPR» [1] і «The Brooklyn Rail» [9], а також інтерв'ю авторки для «Authorlink» [11]

акцентують чотири аспекти: прямий інтертекстуальний зв'язок з «Людиною з Аранських островів» Р. Флаєрті [8]; суб'єктивацію ландшафту й спільноти, що протидіє об'єктифікації імперського погляду; амбівалентні почуття Манод, що коливаються між тягою до зовнішнього світу і вразливістю до експлуатації; формальні експерименти з фрагментованістю, порожнім простором і вмонтованими етнографічними нотатками. Системного літературознавчого аналізу, який інтегрував би ці спостереження в єдину аналітичну рамку на перетині критичної антропології та постколоніальної теорії, на сьогодні не запропоновано. Цю лауну й покликана заповнити пропонована стаття.

Постановка завдання. Метою статті є літературознавчий аналіз роману Е. О'Коннор «Китовий плін» крізь призму критичної антропології та постколоніальної теорії. Досягнення мети передбачає реконструкцію історико-культурного контексту роману та його інтертекстуального зв'язку з практикою етнографічної фабрикації у фільмі Р. Флаєрті. Здійснити розгляд формальної структури роману як відповіді на риторику етнографічного авторитету, спираючись на концепції Дж. Кліффорда. Провести інтерпретацію острівного простору роману як «контактної зони» у сенсі М. Л. Пратт, з особливою увагою до ролі церкви як інституційного вузла владних інституцій. Виявити динаміку спільного виробництва фіктивної автентичності із застосуванням концепції «взаємної неправди» П. Меткалфа та з акцентом на практиках самостилізації Манод і на епізоді з її вишивками. Зробити інтерпретацію семантики заголовного образу в англійському та українському варіантах і аналіз фінального епізоду з традицією Марі Лвід (валл. Mari Lwyd) як контр-апункту до етнографічного опису.

Виклад основного матеріалу. Інтерпретація «Китового пліну» буде неповною без реконструкції історико-культурного тла. У післямові до роману авторка прямо вказує на документальний фільм Р. Флаєрті «Людина з Аранських островів» (англ. «Map of Aran», 1934) як один із ключових інтертекстів [18, с. 267–268]. Це свідоме покликання перетворює твір із простої літературної вигадки на художнє переосмислення конкретної історичної практики, а саме фабрикації етнографічних даних під прикриттям документального жанру.

«Людина з Аранських островів», знята біля західного узбережжя Ірландії, згодом стала хрестоматійним прикладом того, що нині називають «етнофікцією» (ethnofiction). Фільм зображує повсякденне життя мешканців острова: рибо-

ловлю з високих скель, збирання трав, посадку картоплі на кам'янистому ґрунті, полювання на велетенських акул заради жиру для ламп. Проблема, однак, полягає в тому, що значна частина зображеного була сконструйована або повністю вигадана. Родина, показана як центральна у фільмі, насправді не була родиною. Режисер обрав трьох острів'ян за фотогенічністю, вигадавши між ними родинні зв'язки [17]. Полювання на акул із гарпуном, якому присвячено значну частину екранного часу, на момент зйомок уже понад п'ятдесят років не практикувалося на островах. Р. Флаєрті фактично навчав острів'ян архаїчної техніки, щоб потім зняти її як «автентичну» [17].

Повний масштаб фальсифікацій було публічно розкрито лише на Конференції з етнографічного кіно 1978 року в Канберрі, де Джордж Стоуні представив свій документальний фільм «Як було створено міф» («How the Myth Was Made») з інтерв'ю учасників оригінальних зйомок [17]. Формула виправдань самого Р. Флаєрті – «часто треба спотворити річ, щоб схопити її справжній дух» – стала класичним прикладом того, що Дж. Кліффорд пізніше назве «риторикою автентичності»: претензією на доступ до «сутності» культури, яка виправдовує маніпуляцію її реальними формами [5, с. 22–24].

Саме цю структуру «поетичного викривлення» художньо реконструює Е. О'Коннор. Персонажі етнографи Едвард і Джоан не шаржі, а ретельно прописані наслідувачі флаєртіанської логіки. Коли Едвард показує Манод свою імпровізовану фотолaboratorію, він без жодного збентеження демонструє підписи, у яких непов'язані люди названі членами однієї родини, а молодий фермер підписаний як «мисливець на акул» [18, с. 201–203]. Ця сцена є прямою текстуальною рефлексією над задокументованими практиками Р. Флаєрті і водночас її моральною інверсією, оскільки вона побачена очима того, кого ця фабрикація безпосередньо торкається.

Заміна фільму на етнографічну монографію, а ірландського острова на валлійський, має принципове теоретичне значення. Етнографічна книга, на відміну від фільму, є жанром із претензією на науковий авторитет і саме тому її фабрикація є епістемологічно серйознішим порушенням. Валлійський контекст актуалізує специфічну проблематику внутрішньої британської колоніальності, де відносини між англійським центром і валлійською мовно-культурною периферією не є класичним колоніалізмом, однак відтворюють його дискурсивні механізми у пом'якшеній формі.

Вигаданий острів роману є свідомим компози- том, побудованим на дослідженні кількох реаль- них локацій. В інтерв'ю авторка називає чотири прообрази: Бардсі (валл. *Ynys Enlli*) біля півост- рова Ллін у Північному Уельсі, Сент-Кільду (англ. *St. Kilda*) у Зовнішніх Гебридах, Бласкетські ост- рови (англ. *Blasket Islands*) біля південно-захід- ного узбережжя Ірландії та Аранські острови (англ. *Aran Islands*) [12; 15]. Усі чотири пережили у XX столітті депопуляцію у різних формах і з різних причин. Сент-Кільда зазнала масового переселення у 1930 році, коли останні мешканці були евакуйовані урядом через крайню бідність і брак медичної допомоги. Бласкетські острови були покинуті у 1953 році. Бардсі до 2025 року має цілорічне населення у три особи. Ця депопу- ляційна історія пронизує роман як відчуття неми- нучої кінцевості і водночас як мовчазна критика. Саме етнографічний інтерес до «зниклих куль- тур» часто співіснував із політичним та економіч- ним тиском, який цю депопуляцію прискорював.

Наступний рівень аналізу стосується того, як роман формально влаштовано, щоб протиді- яти етнографічному авторитету. Продуктивною тут є концепція Дж. Кліффорда [5; 6]. Дослід- ник виокремлює кілька риторичних механізмів, якими жанр етнографії конструює свій авто- ритет: претензію на присутність («я був там»), монологічний голос спостерігача, перетворення конкретних людей на «культурні типи» та темпо- ральне заморожування спільноти у статичному «вони живуть саме так». Кожен із цих механізмів Е. О'Коннор свідомо демонтує через структурні рішення наративу.

Принциповим є сам вибір оповідача. Етно- графи Джоан та Едвард безумовно центральні фігури сюжету, однак роман не дає жодному з них голосу від першої особи, за винятком коротких фрагментів зі щоденника Джоан. Натомість увесь наратив ведеться з перспективи Манод, тобто з позиції того, кого дослідники мали б «зафіксу- вати». Це формальне рішення є прямою відпо- віддю на кліффордівську критику монологічного етнографічного авторитету, коли роман струк- турно відмовляє антропологу у «привілеї опису», переносючи цей привілей на об'єкт дослідження.

Наступний структурний елемент – вмонто- вані в наратив фрагменти етнографічних записів Джоан, а також транскрипти пісень і оповідей у перекладі Манод. Як зазначають критики, роман «грає з формою – білим простором, фрагментами, транскриптами, нотатками етнографів – для ство- рення нюансованого опису» [15]. Ці вмонтовані

тексти функціонують як видимий контрапункт, коли читач бачить, з одного боку, те, що реально відбувається на острові (через голос Манод), а з іншого – те, як це перекладається в катего- рії дослідницької репрезентації (через нотатки Джоан). Розрив між двома рівнями й становить основний епістемологічний ефект роману. Те, що в нотатках описано як «автентичний ритуал», у наративі Манод виявляється інсценуванням для камери; те, що зображено як «родина острів'ян», при ближчому розгляді постає випадковою гру- пою людей, об'єднаних лише фотогенічністю.

Ще один прийом можна означити як «деметафо- ризацію інструментів фіксації». Дж. Кліффорд наго- лошує, що авторитет етнографа вибудовується через інструменти – польовий щоденник, фотоапарат, фонограф, пряму мову в лапках. Кожен із них ство- рює ілюзію об'єктивності. У романі ж ці інструменти з'являються не як прозорі засоби, а як видимі рекві- зити влади. Манод бачить, як дослідники «настав- ляють» інформантів перед камерою, розставляють «традиційні» предмети в кадрі, як перекладають імпровізовану розмову в стандартизований запис [18, с. 219–221]. Інструмент фіксації позбавляється нейтральності й постає як те, чим він і є насправді: техніка владного конструювання образу.

Остання у цьому ряді стратегія стосується того, що Дж. Кліффорд у «Перипетіях культури» описує як обмеженість етнографічного автори- тету та неможливість редукції іншого до позиції «інформанта» [5, с. 40–44]. Манод подана не як наївна носійка традиції і не як просвітлена жертва імперського погляду. Вона суперечлива: одно- часно приваблена зовнішнім світом і прив'язана до сестри, амбітна й наївна, критично прониклива щодо Джоан та емоційно вразлива щодо Едварда. Важливою у цьому зв'язку є її складна позиція стосовно молодшої сестри Лінос. Після ранньої смерті матері Манод фактично виконує материн- ські обов'язки. Натомість Лінос, на відміну від старшої сестри, відмовляється вивчати англійську мову, зберігаючи валлійську як виключну мову власного життєсвіту. Мовна впертість молодшої сестри функціонує в романі як беззвучний контр- апункт до асимілятивних стратегій Манод. Поки старша сестра вдосконалюється в мові дослід- ників, молодша цілковито від неї відмовляється. Саме через це напруження роман уникає редук- ції острів'ян до єдиного культурного типу. Однак під кінець роману молодша сестра все ж виявляє бажання вивчити англійську.

Варто зауважити також питання фемінної оптики, якого сам Дж. Кліффорд у «Писанні

культури» торкнувся недостатньо, за що був згодом критикований феміністськими антропологами (передовсім Рут Бігар і Деборою Гордон [2]). Е. О'Коннор робить свого наратора жінкою не випадково. Жіноча перспектива на острові подвійно периферійна, як щодо англійського центру, так і щодо чоловічих структур острівної спільноти. Ця подвійна маргінальність, яка у Дж. Кліффорда залишалася сліпою плямою, у романі стає структурним центром.

Наступний рівень аналізу вводить просто-владний вимір. Концепція «контактної зони» М. Л. Пратт [13] описує соціальні простори, у яких культури зустрічаються, стикаються і взаємодіють в умовах нерівних відносин влади. Острів у романі Е. О'Коннор є взірцевим прикладом такого простору: фізично замкнений, лінгвістично гетерогенний (валлійська як основна мова острова, англійська як мова дослідників), історично зумовлений (прибуття дослідників збігається з передвоєнною мобілізацією, де на горизонті видно кораблі Королівського флоту). Контакт тут структурно асиметричний. Джоан та Едвард мають інституційну підтримку Оксфорда, матеріальні ресурси, владу над самим жанром репрезентації. Манод і острів'яни мають лише те, що дослідники хочуть зафіксувати і дари моря.

Центральним для аналізу є поняття «риторики невинного спостереження» (anti-conquest), яке М. Л. Пратт визначає як стратегії репрезентації, що дозволяють європейським буржуазним суб'єктам водночас утверджувати європейську гегемонію і заявляти про власну невинність [14, с. 7]. У романі ця риторика проявляється в кількох формах. Передусім у захопленому погляді Джоан, що бачить в острові «місце, не торкнуте містами, де люди були як польові квіти» [18, с. 63–64]. Фраза є класичним зразком anti-conquest, де вона уявляє острів'ян не як об'єктів колоніального контролю, а як «природних», «чистих», «незайманих», «мовчазних», тобто саме в тих категоріях, які виправдовують їхнє наукове «збереження» через опис.

Особливо показовим є темпоральний вимір цього погляду. Можна справедливо відзначити, що Джоан шукає в острові «ностальгійну версію британського минулого» [18, с. 221–222]. Це пряма ілюстрація того, що Й. Фабіан [7] назвав «відмовою у співчасності» (denial of coevalness), коли жителі острова сприймаються не як сучасники дослідників, які живуть у спільному історичному часі 1938 року (з тіньовою присутністю близької війни), а як представники «збереженого минулого» самої британської культури. Парадокс, який

Е. О'Коннор робить видимим, полягає у тому, що жителі острова насправді мають таке саме ставлення до історії, що й дослідники. Вони читають газети (хоча й застарілі), слухають проповіді священника, обговорюють присутність підводних човнів у їхніх берегових водах і можливість війни. Однак ця спільна темпоральність систематично ігнорується Джоан на користь вигаданого «позачасового» острова.

Найжорсткіший аналітичний хід роману пов'язує anti-conquest риторику з конкретними ідеологічними формами. Манод поступово усвідомлює, що гордість Джоан за Британію та її острови, і її свідомі відмова бачити острів таким, яким він є насправді, коріниться у фашизмі [1]. Це точний історичний контекст, оскільки 1938 рік – рік Мюнхенської угоди, пік британського консервативного націоналізму, коли конструювання «автентично британського» минулого політично працювало як символічний ресурс мобілізації. Етнографічний проєкт Джоан не є політично нейтральним академічним заняттям, а вписаний у ширший ідеологічний горизонт, у якому «традиційна спільнота» функціонує як символічний капітал для британської ідентичності в момент її кризи.

Найскладніший рівень аналізу стосується того, що відбувається не «над» контактною зоною (у риториці) і не «в» ній (у ритуалах влади), а всередині самої взаємодії між дослідниками та інформантами. Тут потрібний концептуальний інструмент, відмінний від тих, що їх пропонують Дж. Кліффорд і М. Л. Пратт. Його надає П. Меткалф у праці «Вони брешуть, ми брешемо» (англ. «They Lie, We Lie») [11]. Дослідник показує, що етнографічне знання продукується не як відображення «справжньої» культури, а як результат взаємної інсценізації, коли інформанти адаптують поведінку під очікування дослідника, дослідник відбирає і форматує матеріал, і обидві сторони беруть участь у конструюванні взаємоприйнятної фікції.

Принципово важливо наголосити, що Манод не є пасивною жертвою етнографічного погляду. Вона активна, хоча й несиметрично заряджена учасниця виробництва того образу, який дослідники шукають. Її агентність реалізується як свідомі самотелізація, коли дівчина намагається відповідати образіві освіченої, «англійкуватої» особи, якій Джоан могла б симпатизувати. Манод не просто перекладає, а вибирає, що саме перекладати, які деталі пом'якшувати, які факти про острів підкреслювати, а які замовчувати. Коли вона говорить з Джоан, то вдосконалює свою англійську, свідомо наближа-

ючи її до вимови дослідниці; намагається показати себе більшою англійкою, ніж є насправді, оскільки саме така версія її ідентичності відкриває перспективу виїзду з острова.

Найпромовистіший приклад цієї самостилізації – епізод із походженням імені. Манод вигадує для Джоан, що її назвали на честь «певної прибережної трави» – хоча це неправда [1]. Це класичний акт інформантської інсценізації у меткалфовому сенсі, коли героїня розуміє, яка версія її ідентичності Джоан цікава (екзотично-ботанічна, «близька до природи»), і свідомо цю версію надає. Подібно функціонує сцена з фотографіями, коли Манод «комponує неточні сцени для знімків Джоан» [1]. Вона не просто погоджується позувати, а активно допомагає у виробництві «автентичного образу». Формула П. Меткалфа «вони брешуть, ми брешемо» описує цю ситуацію дуже точно. Оскільки обидві сторони виробляють фікцію, і кожна принаймні частково знає, що інша теж її виробляє.

Однак симетрія тут поверхнева. Епізод, який найкраще виявляє справжню асиметрію взаємин, – це привласнення дослідниками вишивок Манод. Рукоділля острів'янок, передусім вишивки, які вони виконують протягом зимових місяців, є водночас побутовою практикою, формою художнього самовираження та елементом родинної пам'яті (деякі мотиви передаються від матерів донькам). Для Манод її вишивки – це не «етнографічний артефакт», а особисті речі, пов'язані зі спогадами про матір і власною працею. Коли ж дослідники забирають ці вишивки, як «зразок народного мистецтва» для свого корпусу матеріалів, вони здійснюють акт, який на концептуальному рівні є значно серйознішим, ніж будь-яка маніпуляція з текстом або фотографією. Вишивка – тілесно вироблений об'єкт, слід рук, матеріальний носій часу. Її вилучення означає не просто помилку репрезентації, а буквальну експропріацію. Саме цей епізод оприявнює, що «взаємна інсценізація» П. Меткалфа не скасовує структурної нерівності, коли Манод бреше про своє ім'я, вона використовує слова, які залишаються її власністю. Тоді, коли дослідники забирають вишивки, вони роблять фізично незворотний акт, переводячи матеріальну культуру острова у власність оксфордського архіву чи музею.

Важливо зробити принципове аналітичне уточнення, без якого концепція П. Меткалфа може виродитися у постмодерністський релятивізм. Взаємна інсценізація не означає симетричної взаємної відповідальності. Манод і Джоан беруть

участь у конструюванні фікції, однак із радикально різних позицій. Манод інсценує з позиції економічної залежності, культурної маргіналізації та обмеженості життєвих перспектив; Джоан із позиції інституційного авторитету, економічної безпеки та контролю над жанром подальшої публікації. Фікція, яку вони спільно виробляють, буде вписана у монографію від імені Джоан та Едварда, увійде в академічний обіг як «етнографічне знання» про валлійський острів, Манод же не матиме жодного впливу на подальше життя цього тексту.

Цей момент дозволяє уникнути неправильного прочитання П. Меткалфа як теоретика концепту «всі однаково винні». Концепція взаємної інсценізації натомість виявляє форму агентності, яку класична постколоніальна критика – передусім Гаятрі Чакраворті Співак у «Чи може субальтерн говорити?» [16, с. 271–331] – схильна була описувати як неможливу. Манод не є «німою субальтерною», вона говорить, і її мовлення має стратегічний характер. Проте її агентність втілюється в умовах, коли єдиним доступним способом висловлювання для неї є спосіб створений для неї ззовні. Її брехня про ім'я, її самостилізація як «англійкуватої» дівчини, її фотосесії – це одночасно акт свободи й акт ув'язнення в чужому сценарії. У цьому полягає найтонший літературний ефект роману, де Е. О'Коннор не просто зображає жертву імперського погляду і не просто реабілітує «автентичний голос» мешканки валлійського острова, а показує структурну ситуацію, у якій агентність і співучасть у фікції виявляються нерозривно пов'язаними.

Окремого аналізу потребує семантика самої назви роману. «Whale fall» – це морський біологічний термін, що позначає процес падіння тіла мертвого кита на дно океану, де воно стає довготривалим концентрованим джерелом поживних речовин для глибоководних організмів. Процес триває десятиліттями. Спочатку великі падальники поглинають м'які тканини, потім черв'яки й бактерії опрацьовують кістки, а згодом хемо-рецептивні екосистеми можуть житися залишками впродовж тривалого часу. Смерть кита стає основою життя для цілої множини інших істот. Український варіант «китовий плин» доповнює семантику оригіналу, де слово «плин» указує водночас на рух, течію, перетікання та повільне зникання, коли усі сенси релевантні для образу мертвого тіла, яке стає поживним потоком для інших.

У романі цей образ розгортається на кількох рівнях. У буквальному плані, як сюжетна подія, де

кит викидається на берег острова, і його повільне розкладання впродовж місяців структурує темпоральний ритм оповіді. Діти грають біля нього, жінкам він з'являється у снах, священник інтерпретує його як знамення. Вже з перших сторінок роману тіло тварини подано як монументальний, парадоксально живий об'єкт, що постійно перевертається під водою, час від часу бездиханно перекочується на спину. Як зауважують критики, кит стає вішуним прибуття англійських етнографів і метафорою поступового знищення острівного способу життя [9]. Його поява передусь приходу Джоан та Едварда і в логіці роману не випадково його передвіщає.

Ключовим є метафоричний шар. Сама спільнота в романі перебуває у стані «китового плину», оскільки вона повільно помирає як самостійний соціальний організм (що підтверджується і реальною депопуляційною історією островів-прообразів), і саме ця передсмертна стадія робить її поживним ресурсом для інших. Джоан і Едвард – це ті «падальники», які з'являються біля помираючого тіла, щоб «зібрати» його, перетворити на текст, опублікувати. Етнографічна монографія, яку вони пишуть, – це форма екстракції, як бактерії екстрагують хімічну енергію з китових кісток, так антропологи екстрагують «культурний матеріал» з умираючої спільноти. Роман Е. О'Коннор стає художньою рефлексією над тим, що можна було б назвати «екологічною економікою знання» – системою, у якій академічне виробництво живиться смертю локальних культур.

Цей образ набуває особливої сили, якщо прочитати його на тлі фабрикаційних практик Р. Фларерті. «Людина з Аранських островів» знімалася саме у момент, коли реальні традиції, які фільм нібито документував, уже перестали існувати в живій практиці острів'ян. Фільм, по суті, ексгумував мертве, щоб зробити його тілом своєї «поетичної правди» – так само, як морські падальники працюють з уже мертвим китовим тілом. Е. О'Коннор підхоплює цю логіку й робить її заголовним образом роману.

Водночас у метафорі є складніший вимір, який не зводиться до звинувачувальної риторики. У морській екології «китовий плін» – це не лише смерть, а й трансформація, де мертве тіло стає основою для нових форм життя, які без нього не змогли б існувати. У контексті роману це створює двозначність, характерну для всього тексту. З одного боку, експлуатація острівної культури дослідниками є безумовно проблематичною. З іншого – Манод через свою роботу з Едвардом і Джоан справді отримує освіту, доступ до книжок,

зрештою, можливість залишити острів. Її власна нова форма життя стає можливою саме на «плині» спільноти – у подвійному сенсі, і морському, і моральному. Ця амбівалентність не є полегшенням провини дослідників. Вона ускладнює картину до рівня, який робить її літературно цікавою.

Символіка кита у романі доповнюється тим, що в уявленні острів'ян його тіло поступово стає місцем, де перетинаються живі й мертві, теперішнє й пам'ять. Діти розкладають навколо нього квіти, жінкам уві сні він з'являється поряд із «жінкою, що виходить із води» – образом, у якому зчитуються і кельтські морські міфи, і фігура померлої матері Манод. Кит перетворюється на розпорошену святиню, яка живе у сновидіннях і дитячих іграх, тобто саме в тих регістрах досвіду, які етнографічний запис за визначенням зафіксувати не може. Тут образ кита знову працює як контрапункт до логіки антропологів, а саме те, що насправді структурує життя спільноти, залишається поза нотаткою й поза камерою.

Фінал роману розгортається довкола старовинної валлійської зимової традиції «Марі Лвид». Це зимовий обряд вассейлінгу (wassailing), у якому група чоловіків ходить від дому до дому, несучи з собою обрядового коня – справжній або декорований кінський череп, увіткнутий на жердину та накритий білим покривалом, прикрашений стрічками й дзвіночками. Біля кожного дому відбувається ритуальна пісенна суперечка у віршах (валл. *rwncso*), коли прибулі співом просять дозволу увійти, господарі співом відмовляють, обмін триває, доки одна зі сторін не вичерпає римування. Якщо «Марі Лвид» впускають до хати, це приносить удачу на новий рік. Традиція вперше зафіксована в 1800 році і, попри тривалий спад у XIX–XX століттях, пов'язаний із тиском методистських проповідників і з втратою валлійської мови, ніколи повністю не зникала та в останні десятиліття переживає ренесанс [10].

Структурно принциповим є те, що Е. О'Коннор завершує роман саме цим образом. Світ навколо острова змінюється катастрофічно: наближається Друга світова війна, дослідники забирають свої матеріали – свої нотатки, записи на фонографі, фотографії, різні предмети, вишивки – і залишають острів, частина молодих острів'ян виїжджає на материк. Сама Манод зрештою теж рухається в напрямку відходу. Проте спільнота, попри всі ці трансформації, виконує обряд «Марі Лвид» – і саме цим дійством роман закривається.

«Марі Лвид» – жест культурної тягlosti, який не фіксується і не контролюється ззовні. Дослід-

ники вже поїхали; їхні нотатки, звукозаписи, фотографії, майбутня монографія існуватимуть без участі острів'ян. Але ритуал продовжується, бо він не залежить від їхньої присутності. Те, що роман закриває саме цим образом, створює інверсію попередньої логіки. Протягом тексту читач бачив, як спільнота «конструюється» для чужого погляду, а у фіналі, як вона живе для себе, у власному мовному й обрядовому реєстрі, поза камерою і поза нотатками етнографів.

Водночас Е. О'Коннор не ідеалізує цю тяглість. Роман не стверджує, що «Марі Лвид» урятує острів від депопуляції (реальні острови-прообрази все одно було покинуто), і також не стверджує й того, що обряд повертає минуле. Письменниця говорить точніше, що навіть в умовах структурної поразки – культурної, політичної, економічної – залишається реєстр досвіду, до якого етнографічний опис не має доступу. Це не оптимістичне зображення нездоланності традиції, а констатація межі етнографічного авторитету. Антропологи можуть забрати вишивки, сфабрикувати фотографії чи переписати почуті історії на острові, щоб потім опублікувати монографію. Проте існують практики, які продовжуються поза всім цим і саме вони становлять справжнє життя спільноти, хоч якою слабкою і під якою б загрозою вона не була.

Висновки. Проведений аналіз роману Елізабет О'Коннор «Китовий плин» дозволяє зробити кілька взаємопов'язаних узагальнень. Роман є не просто художньою вигадкою про взаємодію етнографів і острівної спільноти, а літературною інтервенцією в конкретну історичну проблематику – фабрикацію етнографічних даних, задокументовану при створенні фільму Р. Флаєрти «Людина з Аранських островів». Це реально-історичне підґрунтя принципово впливає на інтерпретацію, коли твір слід читати не як алегорію «імперського погляду загалом», а як вивірену художню реконструкцію специфічної культурно-епістемологічної ситуації британських островів міжвоєнного періоду.

Запропонована чотирирівнева аналітична рамка – історико-інтертекстуальна, формальна (Дж. Кліффорд), просторово-владна (М. Л. Пратт)

та інтеракційна (П. Меткалф) – дозволяє інтегрувати розрізнені критичні спостереження в єдину систему. Особливо продуктивним виявився аналіз епізоду з привласненням вишивок Манод як матеріального маркера експропріації, що не зводиться до простої «взаємної інсценізації».

Найвищий літературно-теоретичний ефект роману полягає у тому, що Е. О'Коннор реалізує в художній формі те, що теоретична постколоніальна антропологія сформулювала лише концептуально, а саме наратив, у якому суб'єкт етнографічного опису зберігає власну складність і непрозорість, одночасно перебуваючи в умовах радикальної владної асиметрії. Манод не є ані «німою субальтерною» за Г. Ч. Співак, ані автономним суб'єктом опору. Вона діє в структурі, що робить її агентність і її співучасть у фікції нерозривно пов'язаними: свідомо стилізує себе як «англійкувату» дівчину, бреше щодо походження власного імені. Проте її брехня має обмежений локальний ефект, тоді як експропріація її вишивок і публікація монографії мають структурний, відтворюваний, епістемологічно зафіксований характер. Молодша сестра Ллінос, яка відмовляється вивчати англійську, функціонує як мовчазний контрапункт – нагадування про те, що навіть усередині однієї родини можливі різні стратегії відповіді на тиск культурного центру.

Семантика заголовного образу «китовий плин» функціонує як метафоричне ядро роману. Острівна спільнота, зображена в останній момент її самостійного існування, перетворюється на «матеріал» для чужого знання, чужої кар'єри, чужої ідеологічної рамки. В амбівалентності цього образу, одночасної приреченості й трансформаційної продуктивності, міститься моральна складність роману, що не дозволяє звести його до простої викривальної риторики. Фінал, побудований довкола традиції «Марі Лвид», пропонує контрапункт до логіки етнографічної екстракції. Ритуал продовжується валлійською мовою, у власному обрядовому часі, поза контролем дослідників і саме цим фіналом письменниця виявляє межу етнографічного авторитету, де існують практики, які переживають будь-який опис, бо існують у реєстрі, до якого опис не має доступу.

Список літератури:

1. Begum S. 'Whale Fall' by Elizabeth O'Connor: book review. NPR. 16.05.2024. URL: <https://www.npr.org/2024/05/16/1250911969/elizabeth-oconnor-whale-fall-book-review> (дата звернення: 20.04.2026).
2. Behar R., Gordon D. A. (eds.). *Women Writing Culture*. Berkeley: University of California Press, 1995. 504 p.
3. Chilton M. Whale Fall by Elizabeth O'Connor review – a luminous debut. Bookbrowse. 2024. URL: https://www.bookbrowse.com/bb_briefs/detail/index.cfm/ezone_preview_number/18823/whale-fall (дата звернення: 20.04.2026).

4. Clifford J. *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1997. 408 p.
5. Clifford J. *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1988. 398 p.
6. Clifford J., Marcus G. E. (eds.). *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press, 1986. 305 p.
7. Fabian J. *Time and the Other: How Anthropology Makes Its Object*. New York: Columbia University Press, 1983. 205 p.
8. Flaherty R. J. *Man of Aran* [Documentary film]. Gainsborough Pictures, 1934.
9. Gebbie D. Elizabeth O'Connor's *Whale Fall*. *The Brooklyn Rail*. April – May 2024. URL: <https://brooklynrail.org/2024/05/books/Elizabeth-OConnors-Whale-Fall-A-Novel/> (дата звернення: 20.04.2026).
10. Ifans R. *Stars and Ribbons: Winter Wassailing in Wales*. Cardiff: University of Wales Press, 2022. 352 p.
11. Metcalf P. *They Lie, We Lie: Getting on with Anthropology*. London; New York: Routledge, 2002. 148 p.
12. O'Connor E. Interview: O'Connor Explores Island Life in 'Whale Fall'. *Authorlink*. 2024. URL: <https://authorlink.com/interview/oconnor-explores-island-life-in-whale-fall-2024/> (дата звернення: 20.04.2026).
13. Pratt M. L. *Arts of the Contact Zone*. *Profession*. 1991. P. 33–40. DOI: <https://doi.org/10.2307/25595469>.
14. Pratt M. L. *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*. 2nd ed. London; New York: Routledge, 2008. 296 p.
15. Schneider S. The Imperial Gaze Turns on Britain's Isles. *The Nation*. 23.05.2024. URL: <https://www.thenation.com/article/culture/whale-fall-elizabeth-oconnor-review/> (дата звернення: 20.04.2026).
16. Spivak G. C. *Can the Subaltern Speak?* [in] Nelson C., Grossberg L. (eds.). *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana: University of Illinois Press, 1988. P. 271–313.
17. Stoney G. C. *How the Myth Was Made: A Study of Robert Flaherty's Man of Aran* [Documentary film]. 1978.
18. О'Коннор Е. Китовий плін / пер. з англ. О. Чернікової. Київ: Ще одну сторінку, 2025. 272 с.

Shchepanskyi V. V. ETHNOGRAPHIC AUTHORITY AND CO-PARTICIPATION IN THE PRODUCTION OF FICTIVE AUTHENTICITY IN ELIZABETH O'CONNOR'S NOVEL "WHALE FALL"

The article offers a literary analysis of Welsh writer Elizabeth O'Connor's debut novel "Whale Fall" (2024; the Ukrainian translation by Oleksandra Chernikova was published in 2025 by "Shche odnu storinku") through the lens of critical anthropology and postcolonial theory. Set on a fictional Welsh island in September 1938, the novel centres on eighteen-year-old Manod Llan, who works as a translator for two English ethnographers arriving to document a "vanishing culture". In her afterword the author explicitly names Robert Flaherty's documentary "Man of Aran" (1934) as a historical intertext that foregrounds the problem of ethnographic fabrication and the limits of the documentary.

A four-level analytical framework is proposed: the intertextual connection to Flaherty's film and the practice of ethnofiction; the formal rhetoric of ethnographic authority, analysed through James Clifford's notions of "partial truths" and the poetics of "Writing Culture"; the spatial and power-related dimension of the island as a "contact zone" in Mary Louise Pratt's sense, with attention to the rhetoric of anti-conquest and to the Anglican church as an institutional hub of Anglicisation on the island; and the interactional plane, conceptualised through Peter Metcalf's idea of mutual deception, where the narrator-informant appears not as a passive victim of the gaze but as a co-producer of the image the researchers are looking for.

Particular attention is paid to the episode of the appropriation of Manod's embroidery as a material marker of expropriation, to the semantics of the novel's title (the ecological process of the whale fall as a metaphor for the transformation of a community into a resource of knowledge), and to the final scene of the Welsh midwinter tradition "Mari Lwyd", which emerges as a gesture of cultural continuity beyond the reach of the ethnographic description. The conclusions outline the conditions under which contemporary literary prose becomes a productive site for the critical revision of anthropological knowledge.

Keywords: Elizabeth O'Connor, "Whale Fall", ethnographic authority, contact zone, James Clifford, Mary Louise Pratt, Peter Metcalf, Robert Flaherty, "Man of Aran", Welsh literature, "Mari Lwyd", postcolonial criticism.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.3.1/46>

Мережинська Г. Ю.

<https://orcid.org/0000-0002-2734-5741>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Василевич О. О.

<https://orcid.org/0000-0003-0877-007X>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МІФОЛОГІЧНИЙ КОД ПОСТ-ПОСТМОДЕРНИХ ТВОРІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ГЕОРГІЯ ГОСПОДІНОВА, ТАНІ МАЛЯРЧУК, КАТІ ПЕТРОВСЬКОЇ, МАРІЇ СТЕПАНОВОЇ)

У статті досліджено специфіку функціонування міфологічного коду у творах сучасної європейської прози початку ХХІ століття на матеріалі романів Георгія Господінова, Тані Малярчук, Каті Петровської та Марії Степанової. Тексти розглянуто у контексті пост-постмодерного художнього мислення, що формується під впливом глобальних культурних і світоглядних криз сучасності. Визначено, що звернення до міфологічних структур постає одним із провідних способів інтерпретації досвіду втрати ціннісних орієнтирів, кризи сенсу та історичної пам'яті.

Окреслено характерні риси сучасного художнього мислення, зокрема посилену міфологізацію, використання архетипних моделей персонажів (маргінал, двійник, безумець, відлюдник, творець), а також образ перевернутого або безумного світу. З'ясовано, що ці моделі мають барокове походження і функціонують як універсальний код перехідних культурних епох. Показано, що у сучасній прозі вони поєднуються з автобіографічною наративною манерою, яка посилює суб'єктивність, ліризм і драматизм оповіді.

Особливу увагу приділено проблемі пам'яті та забуття як одному з центральних мотивів літератури початку ХХІ століття. Проаналізовано, що у романі «Часосховище» Георгія Господінова втрата пам'яті постає у формі метафори епідемії хвороби Альцгеймера, яка символізує страх перед майбутнім і втрату історичної перспективи. Встановлено, що у романі «Забуття» Тані Малярчук тема безпам'ятства пов'язується з проблемою переосмислення історії та пошуку національної ідентичності. У творах Каті Петровської та Марії Степанової розкрито процес реконструкції культурної пам'яті через збирання спогадів, свідчень і текстувальних артефактів.

Визначено параметри міфологічного коду, серед яких апокаліптичний міф, ідея «кружляння історії», мотив «сплячого Бога», архетип воскресіння та концепт божественного Слова. Проаналізовано способи трансформації біблійних і античних сюжетів, а також окреслено механізми формування вторинних ідеологічних міфів і можливості їх використання для маніпулювання колективною свідомістю.

Доведено, що актуалізація міфологічних структур у сучасній прозі пов'язана з пошуком нових смислових центрів, здатних подолати постмодерний скептицизм і сприяти культурному та національному самовизначенню. Формування такого міфологічного коду свідчить про появу метамодерністських тенденцій у літературі початку ХХІ століття.

Ключові слова: міф, вторинний ідеологічний міф, пост-постмодернізм, метамодернізм, культурна пам'ять, національна ідентичність, перехідне художнє мислення.

Постановка проблеми. Очевидним є те, що на творчі пошуки письменників у двадцяті роки ХХІ століття суттєво впливає контекст глобальної культурної кризи, яка в інтерпретації молодого покоління митців набуває особливого драматизму. Тому логічними і виправданими стають перегауки у творах письменників різних національних літератур, адже відображають перехідне художнє мислення у багатьох його аспектах, зокрема, підвищеної міфологізації із використанням та модифікацією специфічних саме для переживання кризи архетипів; звернення до певних моделей героїв (маргінал, творець, відлюдник, двійник, божевільний), зображенням перевернутого світу; переоцінкою цінностей. Поглиблюється й філософська проблематика. А у творчості молодого покоління акцентується екзистенціальний її вимір, пов'язаний із активним пошукам культурної, національної ідентичності (в цьому плані назва роману Артема Чеха «Хто ти такий?» має символічний характер).

Актуальність дослідження полягає у необхідності виявлення закономірностей трансформації традиційних міфологічних структур у літературі початку ХХІ століття та їх ролі у формуванні нових смислових моделей культурної самоідентифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему функціонування міфу як способу інтерпретації історичного досвіду та культурної пам'яті в сучасній літературі досліджено у низці праць, присвячених трансформації традиційних наративних моделей у постмодерному художньому дискурсі. У монографії О. Бондареві проаналізовано відновлення структурного зв'язку міфу з жанровими моделями новітньої літератури, зокрема його здатність формувати нові типи художньої умовності [1]. У працях Т. Гундорової постколоніальна травма розглядається як чинник актуалізації міфологічних структур і переосмислення колективної пам'яті у культурі транзитного типу [3]. У працях Т. Гундорової постколоніальна травма інтерпретується як чинник формування нових культурних моделей і способів репрезентації історичної пам'яті [3].

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення особливостей функціонування міфологічного коду у творах сучасної європейської прози початку ХХІ століття на матеріалі романів Георгія Господінова, Тані Малярчук, Каті Петровської та Марії Степанової.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань:

- виокремити специфіку образного коду сучасної прози;
- охарактеризувати трансформацію традиційних міфологічних структур;
- визначити особливості формування вторинних ідеологічних міфів;
- з'ясувати роль міфологічних моделей у формуванні національної та культурної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. У багатьох творах, що відображають глобальний культурний злам межі ХХ–ХХІ століть, ставиться невтішний діагноз сучасності – зникнення глобальних ідей, що могли б центрувати світ і особистість (власне, це особливість постмодерного мислення), але письменники пост-постмодерного періоду вже не погоджуються із цим станом речей і роблять кроки у напрямках пошуку нових центрів. В інтерпретації болгарського Георгія Господінова діагнозом названо «нестачу сенсу», «напливу без сенсу», «порожнини пам'яті, футурофобія» [2, с. 159]. Від цього, за думкою оповідача – письменника та його таємного внутрішнього двійника психіатра Гаустіна, потерпають не тільки вони самі, а й мільйони хворих на Альцгеймера та навіть країни і цілий Європейський континент в цілому. Це ознака кінця світу, тобто актуалізовано апокаліптичний міф, особливо притаманний перехідному мисленню і трансформовано вторинний міф про «занепад Європи».

Схоже відчуття втрати сенсу, світу без цілісності й мети переживає героїня роману української письменниці Тані Малярчук із символічною назвою «Забуття». Втрата пам'яті про минуле інтерпретується як духовна хвороба, що спіткає героїню і світ та підштовхує до зникнення. «Втім, справді нестерпними були не фізичні страждання, а викривленість реальності, нове її сприйняття, ніби з протилежного боку, там того, звідки вже не повертаються. Це був весь жах смерті, як про неї думають живі. Одночасно я переживала втрату (чи споконвічну відсутність?) найменшого сенсу, основоположного, того, з якого все починається. Питання «навіщо?» затьмарило всі решта. Не було важливо, хто я, а було важливо навіщо. Не мало значення коли і як, а мало значення чому» [4, с. 9].

Ідея перевернутого, неправильного або безумного світу притаманна культурі бароко, яке створило універсальний код перехідного мислення. У нього входять моделі безумця, двійника, письменника, маргінала, а у сучасних творах вони поєднуються у образі інтерпретатора перевернутого світу.

Герої багатьох творів сучасних українських, польських, болгарських письменників пояснюють

свою вразливість та екстравагантну поведінку саме реакцією на реалії безумного світу та необхідність пошуку втраченого сенсу. Серед таких творів «Бігуни» Ольги Токарчук, «Мабуть Естер» Каті Петровської, «Пам'яті пам'яті» Марії Степанової, «Часосховище» Георгія Господінова.

Порівняємо. Двійник оповідача в романі Г. Господінова (психіатор Гаустін) пише трактат «Нові і майбутні діагнози» та вбачає у поширенні хвороби Альцгеймера новітню перспективу людства, що зневірилося у майбутньому.

«Крім індивідуальних діагнозів спостерігається тенденція до колективних страхів та відмови від майбутнього – своєрідна футурофобія.

Наслідками синдрому є меланхолія, байдужість, сильне узалежнення від минулого, ідеалізація подій, що в той чи інший спосіб відбувалися або не відбувалися взагалі» [2, с. 159].

Героїня роману українсько-польської письменниці Ольги Токарчук «Бігуни» озвучує схожу авторефлексію з акцентом на загальній симптоматиці божевільного світу. «Історія моїх мандрів – це лише історія хвороби. Я страждаю на синдром, який легко можна знайти у будь-якому атласі клінічних симптомів і який нестримно шириться» [5, с. 16]. Він лише один із названих у відповідному посібнику і розшифровується як «синдром жакливого світу (The MeanWorld Syndrome) і його наявність можуть встановити у себе тисячі сучасників. «Пацієнт коротає довгі години перед телевизором, вишукуючи пультом лише ті канали, на яких повідомляють найстрашніші новини» [5, с. 16]. Ця жертва божевільного світу переконана, що справжня правда буття виходить на поверхню саме у таких епізодах.

У творі українсько-німецької письменниці Каті Петровської «Мабуть Естер» таким синдромом перевернутого світу стає розрив комунікації, спричинений або хворобою (мотив лікування глухонімих), або тоталітарними травмами («мовчазне покоління» бабусь), або ж катастрофами XX століття, про які людство намагається забути. Це актуалізує теми діалогу, перекладу, поновлення пам'яті.

В романі Тані Малярчук центральна героїня також має синдром несприйняття несправедливого світу, який, подібно до синього кіта безпам'ятства ковтає долі і шляхетні наміри людей, начебто позбавляючи сенсу високі виміри реальності.

В усіх названих творах оповідачі близькі до автора або ж автобіографічні чи псевдо біографічні, що посилює ліричну інтонацію, довіру читача, драматизм оповіді. Усі вбачають вихід із

лабіринту розчарувань у пошуках нового сенсу буття для себе й світу в цілому. На цьому шляху особливої ваги набуває переосмислення минулого, поновлення пам'яті, вихід із безпам'ятства, «забуття».

Робимо спробу виокремити міфологічний код цих рефлексій.

У «Забутті» Тані Малярчук провідним і таким, що породжує нові смисли, стає біблійний образ Іони, поглинутого китом. Образ кита демонізується за рахунок приєднання античних архетипів. «Синій кіт історії» асоціюється із первинним хаосом і богом Кроносом, який проглатив своїх дітей. Це позбавляє історію сенсу. Героїня намагається звільнити із черева цього містичного чудовиська хоча б одну фігуру, поновити пам'ять про романтика української незалежності поляка Вацлава Ліпинського, чиї мрії та намагання фатально не співпадали із часом. Відновлення пам'яті про нього стає свого роду воскресінням з мертвих відповідно до біблійних паралелей. На другому плані можливі асоціації з «Мобі Діком» та американським мономіфом про пораненого героя.

У творі Марії Степанової «Пам'яті пам'яті» центральним стає міф про вбитого бога, тіло якого вороги розрізали на шматочки, щоб остаточно знищити згадку про нього. Але за давнім сказанням ці скалки зрослися. В романі крізь призму міфу про вбитого і воскреслого бога інтерпретується необхідність відновлення пам'яті, цілісної картини світу, зібраної як порушена колись мозаїка, з окремих свідчень, спогадів, артефактів. І цей процес збирання, як і у творі Тані Малярчук, надає сенс існуванню.

Подібний же процес відновлення сенсу через збирання забутого, загубленого людського та історичного досвіду відображений ку творі Каті Петровської. Центральним стає наголос на початковій, божественній функції Слова. Описати означає відродити, перетнути руйнівні бар'єри між людьми, історією, народами, сучасністю (мотиви «діалог», «переклад»).

В романі Георгія Господінова домінує притаманний перехідному мисленню апокаліптичний міф. Це відображається і в епіграфі, і в характеристиці історичної ситуації та світогляду сучасної людини (симптомами проголошується забуття, втрата сенсу, епідемія хвороби Альцгеймера, інфантильне тяжіння до спогадів про минуле, тощо). Але традиційний трагічний пафос моделі кінця світу знімається або ж іронічно знижується, переводиться у площину особистісної кризи: «Ми є апокаліпсисом світу. Тобто – своїм власним апокаліпсисом.

Як іронічно: перша епоха, названа іменем людини, стала для неї останньою» [2, с. 140]. У провокативній інтерпретації автора, сьогодення позбавлене біблійної величі, воно дріб'язкове, в ньому, начебто, нема місця епічним героям та конфліктам. «Портфельчик, гудзик – і закінчився робочий день світу. Чиновницький апокаліпсис» [2, с. 34].

Такі ж перетворення переживає і первинний хаос античної міфології, він втрачає свій творчий потенціал і велич, зводиться до деградації й втрати сенсу: «Світ опинився у стані хаосу, але не того первозданного хаосу, з якого постало все, а хаосу кінця – жорсткого і безладного нагромодження, у якому от-от мав потонути теперішній час з усім, що в ньому жило...» [2, с. 303].

Логічним стає і звернення до міфу про сплячого Бога, який відсторонився від проблем людства. До нього додається авторська інтерпретація ніцшеанського «Бог помер». Але інтерпретуються ці структури у зниженому ключі: Бог не заснув, а втратив пам'ять, а оскільки пам'ять втратили усі, то це стає формулою зниженого апокаліпсису але й дає надію на прощення. «Якщо ніхто не пам'ятає, то можливо все. «Якщо ніхто не пам'ятає» стає рівноцінним «Якщо немає Бога». <...> Бог виявляється нічим іншим, як вселенським складом пам'яті. Пам'яті про гріхи. Хмарою з безліччю мегабайт. Якийсь забудькуватий Бог, Бог із хворобою Альцгеймера звільнив би нас від усіх провин. Немає пам'яті – немає злочину [2, с. 80].

Зниження пафосу традиційних міфів, їх іронічне обігрування свідчить про появу своєрідного постапокаліптичного мислення. У художній логіці письменника, фатальне перетворилося на кіч, а тотальні лінощі сучасного людства убезпечують його від остаточного знищення і стають запорукою спасіння.

Другою домінантою стає також актуалізований перехідним мисленням міф про «повернення історії», її кружляння у фатальному колі. В романі малюється постапокаліптична картина, «в якій змішалися всі часи» [2, с. 222]. Втрата сенсу, віри у майбутнє, бажання поринути у минуле стають, за думкою оповідача, відчиненою скринькою Пандори. Ці традиційні структури обігруються автором у процесі створення вторинних ідеологічних міфів. Використовуючи прийоми антиутопії та політичного памфлету, автор змальовує трагікомічні намагання країн (що переживають «захід Європи» по Шпенглеру) сформулювати свій новий старий імідж. Повернути історію назад у щасливі часи. Отже в комічному ключі використовується міф повернення до раю, що знаходиться у мину-

лому. У відображенні цього процесу автор використовує можливості драматургії, адже бажане повернення відбувається через реконструкції і референдуми, ігрові дієства. Кожна країна обирає (голосує) свій щасливий час, і це не співпадіння часів може стати у подальшому поштовхом до нових конфліктів. Повертаються і розігруються старі сюжети і повертаються із небуття історичні фігури (наприклад, герцоги, оживий Георгій Дімітров, що вітає демонстрантів, зрештою, патріархальних селян, які, умовно кажучи, відмовляються від сучасних гаджетів на користь глечиків і черешневих гармат тощо). Усі ці реконструкції залюбки і за гроші партій і прихованих спонсорів організують акули шоубізнесу, демонструючи технології впливу і вдаючись до традиційних театральних прийомів та штамів. У такий спосіб виникає те, що оповідач називає «трагікомедією дель арте», тобто зниженим сучасним театром масок. У дієствах, покинувши роботу, залюбки приймають участь громадяни: хтось із ветеранів іде у солодкій ностальгії на демонстрації, хтось влаштовує поєдинки у стилі середньовіччя. Усе це скоро перетворюється на кіч із непередбачуваними політичними наслідками. У постмодерністському дусі автор дискредитує авторитетні ідеї, зокрема, демонструє, як «привід комунізму бродить мережею» [2, с. 249], але «лівий міф» не має перспективи, оскільки «клей» цього міфу не може скріпити суспільство, яке не пам'ятає минуле.

Власне, шукається той «клей», тобто та ідея, яка могла б сприяти поверненню сенсу буття і згуртуванню нації, тобто гра з ідеологічними міфами має на меті культурне самовизначення.

Висновки. У творах письменників актуалізується процес міфологізації, який відображає перехідне мислення і пошук центруючих ідей, які б могли повернути сенс існуванню й сприяли національному й культурному самовизначенню.

Використовується досвід бароко у зображенні «перевернутого світу».

В усіх творах міфологізується пам'ять і забуття. Переосмислення минулого має спільний вектор – від особистісно екзистенціального до більш широких рівнів узагальнення: пошуку національної ідентичності, а потім – до найвищих абстракцій, які оформляються завдяки міфологічним образам.

Формується своєрідний код, в який входять переосмисленні традиційні структури (апокаліптичний міф, «кружляння історії», «сплячий Бог», воскресіння, божественне Слово, біблійні образи та античні сюжети), літературні образи, поширені ідеї (наприклад, «захід Європи», «Бог помер»).

Творються та іронічно обіграються вторинні ідеологічні міфи, базовані на традиційних структурах «повернення до раю». Висвітлюються механізми маніпулювання свідомістю.

Пошук центруючих ідей знаменує здолання постмодерного скептицизму і увиразнює метамодерністські тенденції у сучасній літературі.

Список літератури:

1. Бондарева О. Міф і драма у новітньому літературному контексті: поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання. Монографія. К.: «Четверта хвиля», 2006. – 512 с.
2. Господінов Георгі. Часосховище: роман: перю з болг. Остапа Сливинського. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2024. – 360 с.
3. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї. – К.: Грані, 2013. – 548 с.
4. Таня Мальярчук. Забуття [Текст]: роман. Львів: Видавництво Сырого Лева, 2022. 256 с.
5. Токарчук О. Бігуни: роман. – Харків: Фоліо, 2011.

Merezhynska G. Yu., Vasylevych O. O. THE MYTHOLOGICAL CODE IN POST-POSTMODERN WORKS (BASED ON THE NOVELS OF GEORGI GOSPODINOV, TANIA MALYARCHUK, KATYA PETROVSKAYA, MARIA STEPANOVA)

The article examines the specific features of the functioning of the mythological code in contemporary European prose of the early twenty-first century, based on the novels of Georgi Gospodinov, Tania Malyarchuk, Katya Petrovskaya, and Maria Stepanova. The authors consider these texts within the context of post-postmodern artistic thinking shaped by the global cultural and ideological crises of the present. It is emphasized that writers of the new generation respond to the loss of value orientations, the crisis of meaning, and the erosion of historical memory by turning to mythological structures as a universal instrument for interpreting contemporary experience.

The article outlines the characteristic features of this type of artistic thinking: intensified mythologization, the use of archetypal character models (the marginal figure, the double, the madman, the hermit, the creator), as well as the image of an inverted or irrational world. These models have their origins in the Baroque tradition and function as a universal code of transitional historical epochs. In contemporary prose they are combined with an autobiographical narrative mode that enhances the lyrical tone, subjectivity, and dramatic intensity of the narration.

Particular attention is paid to the problem of memory and oblivion as a central motif of modern literature. In the works of the authors under analysis, the loss of memory appears as a symptom of a broader spiritual and cultural crisis. In Georgi Gospodinov's novel Time Shelter, this problem is embodied in the metaphor of an epidemic of Alzheimer's disease, symbolizing the fear of the future and the loss of historical perspective. In Tania Malyarchuk's novel Forgivenness, the theme of forgetfulness is connected with the reinterpretation of history and the search for national identity. In the works of Katya Petrovskaya and Maria Stepanova, the restoration of memory emerges as an attempt to reconstruct the lost integrity of the past through the collection of testimonies, memories, and cultural artifacts.

The parameters of the mythological code are also outlined, including the apocalyptic myth, the motif of the "circulation of history," the image of the "sleeping God," resurrection, and the concept of the divine Word. Special attention is paid to the vectors of reinterpretation of these traditional structures, as well as of biblical and classical plots, and to the mechanisms of manipulation of consciousness in secondary ideological myths.

The article concludes that the actualization of mythological structures in contemporary prose is connected with the search for new centers of meaning capable of overcoming postmodern skepticism and contributing to cultural and national self-identification. The formation of such a mythological code indicates the emergence of metamodern tendencies in the literature of the early twenty-first century.

Keywords: myth, secondary ideological myth, transitional artistic thinking, post-postmodernism, national identity.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

УДК 82.091:821.162.1:821.161.2.09Гоголь
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.3.1/47>

Рождественська І. Є.

<https://orcid.org/0000-0003-0572-9362>

Університет митної справи та фінансів

ЧИТАЦЬКА ПОДОРОЖ ЯК СПОСІБ КОНСТРУЮВАННЯ ГЕОБІОГРАФІЇ МИКОЛИ ГОГОЛЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛЬСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Стаття присвячена вивченню геобіографії Миколи Васильовича Гоголя в сучасних польських інтерпретаціях, зокрема у тревелозі Маріана Свуженя «Опис країни Гог», крізь призму антропологічного та геопоетичного підходів. Метою роботи є виявлення того, як життєвий шлях письменника перетворюється на просторову модель культурної пам'яті та як формується геопоетична інтерпретація Східної Європи через літературне картографування його біографії. У центрі аналізу – концепція геобіографії, що розглядає життя як систему просторово-часових координат, у яких кожен локус набуває символічного значення. Методологічною основою слугують ідеї Е. Рибіцької про просторовий поворот і літературу як активну силу творення простору, а також концепція М. Чермінської щодо культурної тривалості біографії, яка виходить за межі життя і смерті. Важливим інструментом інтерпретації виступає теорія читачької реакції С. Фіша, що дозволяє розглядати смислотворення як динамічний процес взаємодії тексту і читача. У результаті встановлено, що у творчості Свуженя біографія Гоголя постає як маршрут літературного туризму, де Київ, Миргород, Диканька, Ніжин та інші локуси формують семіотичну карту культурної ідентичності. Простір у тексті функціонує як активний конструктор смислу, а не як нейтральне тло, що дозволяє розглядати його як форму літературного картографування. Виявлено, що геобіографія Гоголя охоплює не лише життєві етапи, а й переджиттєвий (генеалогічний) та помертний культурний вимір, де пам'ятники виступають знаковими об'єктами культурної пам'яті. Така модель демонструє багатошарову геопоетичну інтерпретацію Східної Європи як простору перетину імперських, постколоніальних і локальних наративів. Отримані результати засвідчують, що сучасна польська рецепція Гоголя формує його образ як “письменника між просторами”, а літературний туризм і читачька реакція стають ключовими механізмами переосмислення його творчості та культурної ідентичності.

Ключові слова: геобіографія, геопоетична інтерпретація Східної Європи, літературне картографування, літературний туризм, Микола Васильович Гоголь, читачька реакція.

Постановка проблеми. Досліджуючи ставлення до творчості Гоголя у сучасній Польщі, варто зважати на два ключові чинники: по-перше, пізніше знайомство з окремими творами письменника; по-друге, динаміку змін у сприйнятті його творчості. У контексті проблеми присутності Гоголя в сучасній польській літературі йдеться не лише про рецепцію його творів, а й про актуалізацію його художньої особистості та смислів, які вона втілює. Розглядаючи «гоголівську тему», слід зазначити, що творчість Миколи Гоголя загалом належить до добре досліджених явищ у польському літературознавстві, однак постать і доробок письменника й далі залишаються актуальними для сучасних авторів і літературних критиків.

Останнім часом до творчості Гоголя звертаються не лише історики літератури, а й письменники та публіцисти (Пьотр Глушковські, Кшиштоф Тур, Маріан Свужень, Сильвія Фролов), вони розвивають цю тему в жанрах тревелогу, репортажу, есею та художньої біографії, де сам Гоголь подекуди постає головною дійовою особою. Варто звернути увагу на те, що дві з цих книжок, авторства П. Глушковського та С. Фролов – це літературні біографії, в інших двох переважає підхід, згідно з яким постать Гоголя розглядається крізь призму кризи та пошуку культурної ідентичності. Більше того, остання публікація С. Фролов (2026) – літературна біографія письменника – демонструє, що постать Гоголя сьогодні

перебуває у центрі дискусії про канон літератури, уособлюючи кризу міжкультурної комунікації, коли у контексті війни актуалізується його етична складова [8, с. 10–11] і постає питання, ким є Гоголь – «трубадуром імперії» (за визначенням Е. Томпсон [26]), чи фігурою «поміж», яку неможливо однозначно класифікувати ні як російського, ні як українського автора, ні як космополіта. Таку неоднозначність можна трактувати як модель сучасної культурної ідентичності, що функціонує в умовах воєн, міграцій і конфліктів.

Водночас художні дослідження не обмежуються лише традиційними біографічними моделями. Поряд із літературними біографіями з'являється й нова форма – «геобіографія» [20], яка зосереджується на просторовому вимірі життя та творчості письменника. При цьому підходить постать Гоголя розглядається крізь призму звязку з культурним та географічним ландшафтом, перед усе з Україною, а також через символічні «мапи» його текстів. Така перспектива дозволяє інтерпретувати його ідентичність як просторово множинну, сформовану на перетині свого – чужого, локального та імперського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В оглядовій статті О. Супронюк [1], присвяченій зарубіжній гоголіані (2020), не знайдемо інформації про стан досліджень у Польщі, тому що такі джерела, очевидно, не надходили до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Натомість серед робіт, опублікованих останнім часом, слід відзначити такі, що їх можна розглядати як підсумкові: «Проект Гоголя» М. Марковського [16], у якій дослідник аналізує постать М. Гоголя як одного з перших «мучеників літератури» [16, с. 385], приреченого на мовчання через «розщеплення» – внутрішній конфлікт через розуміння того, що «література не приносить спасіння» [16, с. 385].

У розвідці М. Оклота [19] Україна постає як культурне тло, що сформувало письменника, вплинуло на уяву та стиль, але не осмислюється як проблема національної ідентичності.

М. Кавецька аналізує проблему української ідентичності Гоголя на матеріалі праць Ю. Барабаша, наголошуючи, що хоча Микола Гоголь не був єдиним митцем українського походження, який реалізував свій художній талант російською мовою, однак саме він став центральною фігурою в дискусії про російсько-українську ідентичність. Очевидно, що це зумовлено передусім місцем, яке Гоголь посів у світовій літературі. З цієї позиції він міг слугувати, з одного боку, символом рене-

гатства та конформізму, а з іншого – прикладом постаті, що в своїй художній спадщині поєднала й інтегрувала два культурні начала [13, с. 99].

К. Самсель вказує на проблему подвійної ідентичності М. Гоголя, зазначаючи, що польські літературознавці дотепер не помічали і не вміли з польської перспективи побачити специфічних труднощів Гоголя з національною ідентичністю, хоча мали справу з типовим «українсько-російським *homo duplex*, який черпав найжиттєвішу й найоригінальнішу силу своєї творчості саме з цього роздвоєння, тобто з усвідомлення власної подвійності та масштабу розриву між Україною і Росією – у сфері ідентичності, переконань, ідеологічного та світоглядного тла» [22, с. 199].

Пізніше з'явилися окремі публікації, присвячені проблемі відтворення козацького простору творів Гоголя у перекладі [2].

В останній за часом публікації С. Фролов знову звертається до проблеми Гоголя і Гоголя, до проблеми подвійної ідентичності письменника.

Однак про витоки розщепленої ідентичності написав в своїй книзі подорожніх есеїв, листів, спогадів М. Сwoжень, представляючи польському читачеві біографію Гоголя, який іще не був Гоголем, а був «нікому невідомим хлопцем з козацької України» [24]. Як стверджує М. Сwoжень, наратив книжки вибудовується довкола легенди, яку автор почув під час своєї подорожі, про те, що Гоголь і досі живе в Єрусалимі та молиться за Україну [24].

Постановка завдання. У цій статті маємо на меті дослідити геобіографію Гоголя у сучасних інтерпретаціях польських авторів крізь призму антропологічного підходу, оскільки він дозволяє по-новому осмислити взаємозв'язок між життєвим шляхом письменника, його культурною ідентичністю та художньою уявою про простір. Обстоюється теза, що у подорожньому щоденнику М. Сwoження «Опис країни Гог», де представлено образ Гоголя як представника різних культур, мов й просторів, простежується геобіографічний вимір. Завдання статті полягає в тому, щоб показати, що геобіографія Гоголя є багатшаровою просторовою конструкцією, яка об'єднує імперський і постколоніальний досвід України, простір його художніх текстів, а також простір дитинства і молодості письменника, і що саме ця взаємодія різних просторових реєстрів формує його сучасну культурну присутність та визначає способи його інтерпретації в сучасному літературознавстві.

Виклад основного матеріалу. Особливість присутності Гоголя в польській культурі, в

сучасній літературній комунікації визначається багатьма чинниками. До основних належить усвідомлення того, що творчість М. Гоголя як обов'язкове читання була частиною культурної політики імперського втручання в культурне життя Польщі [3], як це відбувалося за часів Російської імперії, так і у часи СРСР, починаючи з 1952 р., року столітньої річниці смерті письменника. Творчість М. Гоголя асоціювалася перед усе з двома «головними» творами: комедією «Ревізор» та романом «Мертві душі», отже письменник вважався виключно сатириком і реалістом. Це було обумовлено відсутністю деяких перекладів творів письменника.

Як зазначав історик Я. Тазбір, у польському суспільстві існувала глибока неприязнь до Гоголя, пов'язана перед усе з незнанням його творів, а також зі страхом перед ним як перед полонофобом. Передумовою цього було те, що Гоголь сприймався як «класик чужої літератури», відомий своїми ворожими або образливими висловлюваннями про поляків [25]. Водночас найважливіші публікації з предмету часто були перекладами російських досліджень, хоча перша польська монографія Б. Гальстера, присвячена М. Гоголю, була видана у 1967 р., якій передували монографічні дослідження А. Валицького, Р. Пшибильського, Й. Смаги [9, с. 16–17].

Натомість, до замовчуваних офіційною пропагандою творів належала повість «Тарас Бульба», яка до сих пір викликає полеміку, наприклад, сучасний критик характеризує її як потенційно «канібалістичну» і пише так: *“Taras Bulba” zawsze w Polsce wywoływał kontrowersje – pomijany, poddawany cenzurze – pełen był bowiem okrucieństw Kozaków i Polaków, co kojarzyło się kiedyś z “Ogniem i mieczem” (Sienkiewicz czytał Gogola), zaś później z rzezią wołyńską* [4]. Сприйняття творчості також окреслює образ самого автора «Тараса Бульби», який виявляється українцем, який дуже хотів бути росіянином [17], консерватором, отже, представником імперської культури. Не дивно, що переклади супроводжувалися коментарями історика під назвою «Чому ми не любимо Гоголя» [25]. Ці тенденції у сприйнятті творчості письменника зберігалися до 2000-х р., коли одночасно вийшли друком два переклади повісті польською мовою.

Другим «скандальним» текстом, забороненим цензурою, були «Вибрані місця з листування з друзями» (1847), які були видані в польському перекладі Ф. Нетца у 2015 р. майже через 170 років після першої публікації російською мовою [10]. Видання книги означало переосмислення ролі

письменника, а також поклало початок дискусіям про необхідність враховувати українську складову культурної ідентичності для читанні цієї книги та розуміння творчості Гоголя як цілого. Р. Лужний писав про «Вибрані місця», що у них автор «обирає конвенцію дискурсивного висловлювання, виразно персоналізованого – як у плані адресанта, так і адресата, – такого, як лист до конкретного одержувача, трактат-роздум або навіть промова-проповідь» [15]. Тому пізня творчість постає як завершальний етап, де література максимально зближується з проповіддю, а письменник – із моралістом і релігійним мислителем.

У контексті переосмислення постаті Гоголя доречно звернутися до теорії читацької реакції Стенлі Фіша, який вивчає механізм смилотворення в читацькій свідомості та зміщує фокус із тексту як «замкненої скриньки смислу», з якої читач виймає повідомлення [8, с. 128], на читача як активного медіатора, у свідомості якого цей смисл формується. «Відчуття книги в руках, її присутність на полиці, її запис у бібліотечному каталозі – усе це спонукає нас сприймати її як нерухомий, доступний об'єкт. Якимось чином, відкладаючи книгу, ми забуваємо, що під час читання вона перебувала в русі (сторінки перегорталися, рядки відходили в минуле), і що ми рухалися разом із нею» [8, с. 129] (тут і далі переклад наш – І.Р.). Отже, процес смилотворення є кінетичним процесом, що виникає у взаємодії з читачем. Деякі дослідники вирізняють середнього читача (*average reader*) та ідеального читача (*super-reader*), оскільки досвід читача, як зауважує С. Фіш, вважається релевантним лише в ті моменти, коли він стає незвичним або «потребує зусилля» [8, с. 158].

На позначення необхідності «довіри» читача до власних емоційних відчуттів щодо стилістичного рівня прочитаного тексту С. Фіш увів поняття *affective stylistics*, згідно якого висловлювання (і текст як висловлювання) розглядається не як носій готового повідомлення, а як стратегія дії, спрямована на читача. С. Фіш доводить, що читач, який прагне зрозуміти сенс тексту, робить усе можливе, щоб стати «поінформованим» або обізнаним читачем [8, с. 145]. Отже, смилотворення залежить від читацького досвіду, при цьому обізнаних читачів «визначатиме матриця політичних, культурних та літературних детермінант» [8, с. 146].

Реакцію Маріана Своженя як читача і інтерпретатора творчості Гоголя можна вважати формою рецептивного відгуку на гоголівську поетику, який актуалізує її в сучасному культурному кон-

тексті засобами геопоетики у книзі «Опис країни Гог». Після виходу книги у 2011 р. М. Сwoженем було продовжено критичні публікації, і загалом спостерігається вирівнювання співвідношення між інтенсивністю перекладів творів Гоголя та їх критичним осмисленням.

Розгляньмо тревелог М. Сwoження «Опис країни Гог», книгу про пережити, осмислену та розказану подорож до Російської імперії з точки зору геопоетики. У розумінні геопоетики як способу формування смислу при взаємодії тексту з культурним ландшафтом ми спираємося на роботи Е. Рибіцької, згідно з якою результатом просторового повороту (*spatial turn*) полем зустрічі літератури, літературознавства і географії є процес надавання, творення та інтерпретації смислів [21, с. 14] простору, який перестає бути нейтральним тлом і постає як сила, що формує суб'єкт.

У результаті просторового повороту було проголошено, що місця, територія і мапи посідають в культурі не менш важливе місце, ніж час та історія [20, с. 62]. Е. Рибіцька наголошує, що географічний простір є «активною силою, що обумовлює і формує культуру» [21, с. 12], а геопоетика виростає з внутрішніх трансформацій самої літератури. Йдеться перед усе про стрімкий розвиток нефікційного письма та активне поширення нефікційних жанрів, автобіографії, есею, репортажу, подорожніх щоденників, що змінило розуміння категорії художнього простору як лише категорії поетики. Е. Рибіцька пропонує осмислювати читання і літературну творчість як культурну практику, яка формує сам простір і змінює соціальну реальність [20, с. 84–85], у якій географічний вимір стає як внутрішньою темою тексту, так і умовою його функціонування в світі. А. Невядомський зазначає, що геопоетика розуміє літературу як явище, що функціонує в циркуляції, у культурному обігу, в практиках, які здійснюються читачами [18].

У межах культурної географії відбувається зсув від розуміння ландшафту як результату людської діяльності до трактування його як тексту, це означає, що головним стає не сам простір, а способи його бачення, закріплені в літературі та різних культурних практиках (подорож, фотографія і т.д.).

У цьому контексті тревелог М. Сwoження становить інтерес з точки зору того, як подорож стає не лише переміщенням у просторі, а текстотворчим процесом, у межах якого відбувається інтенсивне перетворення світу через фіксацію деталей краєвиду, випадкових подій, асоціацій. У геопоетич-

ному вимірі це означає формування особливого сприйняття простору як семіотично насиченої структури, де кожен фрагмент дійсності набуває смислотворчого потенціалу.

Зрештою, текст демонструє, як із множини локусів і подій формується уявна картографія. Читач спостерігає конструювання своєрідної мапи переживання, де простір організується через досвід. Водночас таку картографію доцільно розглядати і в аспекті інтертекстуальності: вона формується не лише з безпосереднього досвіду, а й через мережу текстуальних відсилань, перед усе до творів М. Гоголя та культурних кодів. У цьому сенсі простір подорожі постає як поле діалогу із попередніми текстами, актуалізуючи механізми їх переосмислення.

Е. Рибіцька підкреслює, що книга М. Сwoження є прикладом документування читацької подорожі, яка об'єднує в собі традицію читання і подорожування [20, с. 223]. Традиція таких подорожей у європейській літературі, як зазначає Н. Вотсон, сягає часів античності й бере свій початок від паломницьких подорожей до могили Вергілія [27]. Зацікавлення витоками біографії автора у XIX ст. перетворило літературний туризм на паломництва до місць, де творили класики. У контексті цих подорожей, як зауважує Н. Вотсон, «пейзаж, якого шукають літературні туристи, також є текстом, причому «небезпечно доповнювальним»: вирушити до якогось місця у світлі книги означає одночасно стверджувати, що це місце не має достатнього сенсу без літературного значення, яке надає книга, і стверджувати, що книга є недостатньою без цього конкретного, з тривогою відшуканого референта чи паратексту» [27]. Результатом таких практик, на думку дослідниці, є посилення зв'язку, навіть інтимізація зв'язку між автором і читачами, вплив читацьких паломництв на спосіб письма, орієнтований на читача як туриста, використання національного літературного канону для створення національного картографування [27]. Отже, література не лише відображала реальність, а й формувала способи її сприйняття. Тому книга М. Сwoження теж слугує дороговказом інтерпретації творчості Гоголя [20, с. 233]: вона є путівником і «культурною матрицею», яка стимулює процес інтерпретації імперської і сучасної України, як пише Е. Рибіцька.

Однак задумом автора «Опису» було також представлення польському читачеві біографії молодого Гоголя, пов'язаної з його батьківщиною. Тому ці подорожні нариси можна вважати геобіографією, як її трактує М. Чермінська [6, с. 12]. Отже, геобіографія постає як спосіб

осмислення людського життя у вигляді своєрідної мапи, де кожна подія одночасно закорінена у просторі й часі. Вона об'єднує життєві етапи біографії та сукупність конкретних місць, що набувають біографічного значення і стають носіями пам'яті. У такій перспективі простір і час функціонують як система координат: життя людини не лише розгортається в часовій тривалості, але й закарбовується в географії місць. Водночас ця структура не є суто хронологічною чи географічно точною, бо її організація залежить від логіки авторської оповіді.

Часом мандрівка заперечує традиційну модель біографії підпорядкованої хронології та діакронії, і заміною її просторовим порядком [6, с. 15], як можна побачити в книзі М. Своженя. Описані фази життя письменника накладаються на маршрут подорожі: Київ – Миргород – Великі Сорочинці – Кишинь – Обухівка – Гоголево – Полтава – Диканька – Піратин – Ніжин – Київ Миргород – Великі Сорочинці – Кишинь – Обухівка – Гоголево – Полтава – Диканька – Піратин – Ніжин. Київ визначає просторову модель геобіографії М. Гоголя, де Київ є рамою, знаком кордону, кодом українського культурного контексту; Миргород постає не лише як географічний топос, а й як назва циклу українських повістей Гоголя, як знак літературної пам'яті; Великі Сорочинці місцем народження письменника, Кишинь, пов'язані з родиною Д. Трошинського, українські Афіни є місцем зростання, символізують простір виховання та інтелектуального становлення; Обухівка – маєток поета Василя Капніста, якого часто відвідували батьки Гоголя – місце культурного впливу, де, за переказом В. Капніст, «як євангельський старець – Симеон провістив майбутнє малого Миколи, сказавши, що той стане великим письменником» [23, с. 117]; Гоголево – родинне гніздо постає простором дитинства з пейзажем родинного маєтку, особливе місце займають тут акварелі молодого Гоголя; Диканька – з «Вечорів» і Миколаївська церква в Диканьці, яка вважається хрещеною церквою для М.В. Гоголя, символічно закріплює початок духовної біографії письменника; Ніжин постає ключовим пунктом у геобіографії Миколи Гоголя, «освітньою подорожжю», адже саме тут відбувається його вихід із родинного простору й перехід у зрілість: у 1821 році він залишає дім і проводить у Ніжині роки навчання.

Як наголошує М. Чермінська, «культурний вимір біографії має тривалість, ширшу за саме прожите життя, оскільки сягає часу до народження і продовжується після смерті» [6, с. 19],

отже, до геобіографії можна зарахувати не лише простори, пов'язані з життям Миколи Гоголя, а й ті, що формують його сучасну культурну присутність: музей, пам'ятники, які формують культурну пам'ять. В такий спосіб геобіографія охоплює просторові форми, через які закріплюють і транслюють образ письменника в наступних історичних епохах. Фаза, що передуює народженню, представлена генеалогічними відомостями, але посмертній біографії приділено у книзі більше місця, бо вона відображає сучасне сприйняття письменника.

Опис не містить ілюстрацій у вигляді фотографій, натомість ознакою твору є візуалізація простору, який відтворюється через детальні описи. Завдяки цьому географічні місця постають не як нейтральні координати, а як образно насичені топоси, сформовані мовою та уявою автора. Опис створює ефект «внутрішнього бачення» простору, що дозволяє читачеві конструювати його в уяві на основі деталей. Знаменно, що деяких маєтків наратор уже не знаходить, оскільки від них залишилися лише руїни або вони зникли. Натомість простір оповіді насичений іншими формами присутності – численними пам'ятниками Гоголю. Пам'ятники виступають як семіотичні об'єкти, які включені наратором у простір оповіді і декодуються ним через призму культурного досвіду та історичного контексту. «Над усім височів пам'ятник Гоголю, а ми <...> були біля його колін, з нашими торбами й рюкзаками, з нашими намірами й планами, у куртках і плащах, у найрізноманітніших сучасних шинелях і шинельках, «зі своїми мріями й почуттями», кожен відповідно до невидимого рангу, яким нас позначила сучасна суспільна стратиграфія, багатша за давні чотирнадцять чинів. Письменник нерухомо дивився перед собою на обірвану смугу посвітлого неба, що визирала з-під навислих темно-сірих хмар. Його металевий погляд байдуже ковзав над нашими головами» [23, с. 154]. Автор використовує техніку монтажу для того, щоб поєднати різні часові, культурні й смислові пласти в одному просторі сприйняття, завдяки чому пам'ятник Гоголю перестає бути статичною скульптурою і стає динамічним текстом. У такий спосіб реальна географія поступається місцем культурній пам'яті, яка фіксує й символічну присутність письменника.

Просторова закріпленість кінцевого пункту біографії не представлена в хронології оповіді, оскільки описано становлення Гоголя-письменника, натомість опис могили письменника, історія поховання опиняється у фокусі розповіді. У тексті знаходимо опис місць поховання і історія похо-

вань як елементів культурного простору. Могили сусідять одна з одною. З одного боку, це гробниці Кочубеїв в криптах храму, з іншого – історія поховання самого М. Гоголя. Таким чином, просторова організація смерті стає частиною геобіографії.

Висновки. Таким чином, сучасна польська рецепція Гоголя формує його постать як складний культурний і просторовий конструкт, у якому біографія письменника інтерпретується не лише як хронологічна послідовність подій, а як геобіографія – система взаємопов'язаних місць, що набувають символічного значення. В «Описі країни Гог» Маріана Сwoжєня простір життя Гоголя організовано довкола маршруту подорожі, де окремі локуси виконують функцію фаз становлення особистості.

Простір у тексті не є нейтральним тлом, а виступає активною смислотворчою структурою, яка замінює традиційну хронологічну модель біографії. Особливого значення набуває візуалізація простору через опис, що компенсує відсутність ілюстративного матеріалу та формує ефект «уявної мапи». Важливою рисою є також зміщення біографічного центру з фінальної фази життя на посмертний культурний вимір, де пам'ятники і поховання функціонують як семіотичні об'єкти культурної пам'яті.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні художньої біографії М. Гоголя авторства С. Фролов як тексту, що трансформує сучасні моделі біографічного мислення.

Список літератури:

1. Супронюк О. Рецепція творчого спадку М. Гоголя у працях славістів і дослідників українського зарубіжжя (за матеріалами фонду відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). *Бібліотечний вісник*. 2020. № 4. С. 45–55. DOI: <http://doi.org/10.15407/bv2020.04.045>
2. Bednarczyk A. Taras Bulba Mikołaja Gogola a tłumaczenie kozackiej przestrzeni kulturowej. *Między Oryginałem a Przekładem*. 2015. Tom 21, Nr 1/4. S. 25–40.
3. Choriew W. Ingerencja ZSRR w życie kulturalne Polski : 1944-1953, *Napis. Pismo poświęcone literaturze okolicznościowej i użytkowej*, 2000. Tom 6, s. 257–265.
4. Cieślak J. Zagadkowy Gogol. Ukrainiec? Rosjanin? Polak? A może gej? *Rzeczpospolita*. 09.04.2026 (82). <https://www.rp.pl/literatura/art44116121-zagadkowy-gogol-ukrainiec-rosjanin-polak-a-moze-gej>
5. Czermińska, M. „Miejsca autobiograficzne. Propozycja w ramach geopoetyki”. *Teksty Drugie*, 5, 131, 2011, s. 183–200.
6. Czermińska M., *Przestrzenne odniesienia czasowych faz biografii*, [w:] *Przestrzenie geo(bio)graficzne w literaturze*, red. E. Konończuk i E. Sidoruk, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2015, Poetyka i Horyzonty Tradycji, s. 11–39.
7. Fanger Donald. The Creation of Nikolai Gogol. Cambridge, Mass., and London: Belknap Press, Harvard University Press. 1979. 300 pp.
8. Frołow, S. Zagadka Gogol. Warszawa: Wydawnictwo Marginesy, 2026. S. 448.
9. Galster B. Badania nad literaturą rosyjską pierwszej połowy XIX wieku w XXX-leciu Polski Ludowej. *Studia Rossica Posnaniensia*, 1975. 7, 3-22. S. 3–21.
10. Gancarz B. Gogol nieznany Polakom. Miłośnicy wielkiego pisarza rosyjskiego mogą już się zapoznać z jego dziełem, niewydanym do tej pory po polsku. *Gość niedzielny krakowski*. 23.10.2015 <https://krakow.gosc.pl/doc/2778904.Gogol-nieznany-Polakom>
11. Głuszkowski P. *Barwy polskości: czyli życie burzliwe Tadeusza Bulharyna*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych “Universitas,” 2018.
12. Gogol M. Wybrane fragmenty korespondencji z przyjaciółmi, wstęp, przekład i przypisy Feliks Netz, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2015.
13. Kawecka M. Ukraiński dyskurs tożsamościowy wokół Mikołaja Gogola. Jurij Barabasz o autorze „Tarasa Bulby”, *Roczniki Humanistyczne TN KUL – Seria: Słowianoznawstwo*. Tom LVII, zeszyt 7 (2009). S. 97-106.
14. Lotman, Yu. M. The Semiosphere. *Soviet Psychology*. 1989. №. 27(1). С. 40–61. <https://doi.org/10.2753/RPO1061-0405270140>
15. Łużny R. Mikołaj Gogol w kręgu problemów etyki i kultury, [w:] *Tarnowskie Studia Teologiczne*, Tom XIII, 1994. s. 83–94.
16. Markowski M. Projekt Gogola. *Literatura na Świecie*. 2016, nr 9/10, s. 364–385.
17. Netz F., Po co nam Gogol?, [w:] M. Gogol, Wybrane fragmenty... Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2015.
18. Niewiadomski A. Czym jest, czym (jeszcze) mogłaby być „geopoetyka”? *Teksty Drugie*, 2018. Nr 5. S. 88–106.
19. Okłot M. Widziałem ja śpiewaka od Dnieprowej strony. *Tygodnik Powszechny*. 28.04.2009 <https://www.tygodnikpowszechny.pl/autor/michal-oklot-9866>

20. Rybicka E. Geopoetyka. Przestrzeń i miejsce we współczesnych teoriach i praktykach literackich, Kraków: Universitas, 2014. S. 474.
21. Rybicka E. Literatura, geografia: wspólne terytoria, w: Od poetyki przestrzeni do geopoetyki, red. E. Konończuk, E. Sidoruk, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. 2012. S. 11–25.
22. Samsel K. Cyprian Norwid i Mikołaj Gogol. W poszukiwaniu „tertium comparationis”. W: Inwalida intencji. Studia o Norwidzie, tenże, Warszawa 2017, s. 180–209.
23. Sworzeń M. Opis krainy Gog. Warszawa: Biblioteka «Więzi», 2011. S. 256.
24. Świat według Gogola. Audycja Doroty Gacek i Elżbiety Łukomskiej z cyklu "Rozmowy po zmroku". (PR, 23.07.2012) <https://polskieradio24.pl/arttykul/2690398,mikolaj-gogol-piewca-i-przesmiewca-wielkiej-rosji>
25. Tazbir J. Z Bulbą w gardle. *Polityka* 2002 nr 22 s. 85–86.
26. Thompson, Ewa M. Trubadurzy imperium : literatura rosyjska i kolonializm. Kraków, 2000. 373 S.
27. Watson Nicola J. The Literary Tourist: Readers and Places in Romantic and Victorian Britain. 2006. DOI: 10.1057/9780230584563

Rozhdstvenska I. Ye. LITERARY TOURISM AS A FORM OF CONSTRUCTING MYKOLA GOGOL'S GEOBIOGEOGRAPHY (BASED ON POLISH LITERATURE)

This article investigates the geobiography of Mykola Vasylovych Gogol in contemporary Polish literary discourse, focusing on Marian Sworzeń's travelogue Description of the Land of Gog. It examines how literary tourism becomes a form of constructing Gogol's life as a spatial narrative and how biography is transformed into a cultural map. The main aim is to show how geobiography functions as a method of interpreting Eastern Europe through geopoetic structures and processes of literary mapping. The methodological framework combines geobiography theory with geopoetic interpretation of space. It relies on E. Rybicka's concept of geopoetics, which defines literature as an active force in producing cultural space, and on M. Czerwińska's understanding of biography as a structure extending beyond life and death. The study also uses Stanley Fish's reader-response theory, which emphasizes meaning-making as a dynamic process shaped by interaction between text and reader. The analysis demonstrates that Gogol's biography in Sworzeń's text is organized as a route of literary tourism, where Kyiv, Myrhorod, Dykanka, Nizhyn, and other locations function as symbolic nodes of cultural memory. These places form a literary map in which space is not a neutral background but an active semiotic structure. The study shows that Gogol's geobiography includes genealogical, biographical, and posthumous dimensions, where monuments and burial sites operate as signs of cultural remembrance. Such a perspective reveals Eastern Europe as a multilayered geopoetic space shaped by imperial, postcolonial, and local narratives. Literary tourism becomes a practice of reading space through texts and texts through space, while reader response plays a crucial role in constructing meaning and cultural identity. Thus, Gogol appears as a figure "between spaces," whose biography is continuously rewritten through cultural interpretation. Future research could examine artistic biography in the works of S. Frolov as a continuation of biographical and geopoetic approaches.

Keywords: geobiography, geopoetic interpretation of Eastern Europe, literary mapping, literary tourism, Nikolai Gogol, responses of the reader.

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Шеремет А. В.

<https://orcid.org/0000-0001-8894-7626>

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Кирик С. В.

<https://orcid.org/0009-0007-6479-5809>

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ ПЕРЕДАЧІ ЛІНГВОПОЕТИКИ КОЛЬОРУ У РОМАНІ «ЛИЦАР СІМОХ КОРОЛІВСТВ» ДЖОРДЖА Р. МАРТІНА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Статтю присвячено комплексному лінгвоперекладознавчому аналізу лінгвопоетики кольору та специфіці її функціонування у художньому дискурсі. У межах дослідження розглянуто семіотичну природу кольору як складного знака, що інтегрує в собі когнітивні, культурологічні та естетичні аспекти. Основну увагу зосереджено на вивченні вестиментарного коду – системи візуальних маркерів вбрання, яка у структурі художнього твору Дж. Р. Р. Мартіна «Лицар сімох королівств» виступає ключовим інструментом розгортання символічних значень та ідентифікації персонажів.

Наукова новизна роботи полягає в уточненні термінологічного апарату щодо лексики на позначення кольору (колорем, колоративів, колоронімів) та встановленні закономірностей тенденцій їхнього вживання у роботах українських дослідників лінгвопоетики, символізму та сакральності кольору.

У ході дослідження виокремлено та систематизовано колірні домінанти, що визначають архітектуру образного ладу роману. У роботі підкреслюється, що колір у романі функціонує не лише як декоративний елемент, а як складний символічний код. Окремим вектором аналізу стало виявлення взаємозв'язку між кольорами соматичного портрета (тілесності) героїв та їхнім вестиментарним втіленням, що створює багаторівневий ефект семантичної дуальності.

Особливий акцент зроблено на прагматичі перекладу. Шляхом компаративного аналізу встановлено ефективність застосування перекладацьких трансформацій, таких як лексична заміна, експресивна модуляція, конкретизація, а також додавання та вилучення компонентів. Авторами доведено, що використання стилістично маркованої лексики (зокрема історизмів та архаїзмів) у перекладі дозволяє адекватно відтворити аксіологічне навантаження оригінальних колорем, зберігаючи при цьому специфіку авторського ідіостилю та культурно-символічну конотацію твору.

Ключові слова: колорема, колоратив, колороніми, семіотика кольору, поетика кольору, перекладознавство, вестиментарний код.

Постановка проблеми. Вивченню сприяють кольорів, синтезуючи знання точних наук (оптика) та суспільних (психологія) займається кольорознавство або кольорологія. Цікавість до кольору є притаманною всім культурам, внаслідок чого формується загальний погляд на колір як на своєрідний знак, сукупність символів, йому притаманних. Хоча вивчення семіотики кольору є більш представленим у сферах релігієзнавства (Т. В. Пастушенко) та фольклору (Т. А. Швець),

серед літературознавців та лінгвістів інтерес до мовно-образного втілення кольорів у тексті є не меншим. Передача найтонших нюансів сприйняття кольору у художньому творі залежить не лише від володіння автором образністю слова, але й від перекладацької майстерності, від досвіду читачької рецепції та опанування текстів з багаторівневими різноманітними символічними структурами, яким, без сумніву, є художній світ Дж. Р. Мартіна. Існує кілька підходів до розу-

міння ролі кольору у тексті – деякі дослідники (М. І. Половинкіна, Т. В. Заболотна, В. І. Ільїна, Т. Гаврилюк) тлумачать колір у тексті як знак, а отже вивчають його з точки зору теорії знакових систем. Це окреслює певні межі вивчення символіки кольору: М. І. Половинкіна вказує на те, що «Прагматика нарівні з семантикою та синтактикою є складовою семіотики та вивчає поведінку знаків у реальних процесах комунікації» [9, с. 63]. З цієї точки зору можна розглядати колір як один з ключових елементів вестиментарного коду твору, який у романі «Лицар сімох королівств» є насиченим та вкрай деталізованим. Адекватний переклад на українську лексики на позначення кольорів є надважливим завданням для перекладача, що потребує використання широкого арсеналу перекладацьких трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення зображення кольору у перекладі художньої літератури знаходиться на помежах літературознавства (Т. В. Заболотна), культурології (К. В. Васильєва) та перекладознавства (Т. О. Пастушенко, А. О. Добринь). Мовне вираження кольорів та їхнього символізму викликає значний інтерес у сучасних дослідників названих сфер науки. Виразний динамізм сфери вжитку кольорів у художній літературі виявляється, зокрема, у термінних розбіжностях щодо цього мовного явища: побутують такі назви лексики на позначення кольорів, як «колореми» (М. І. Половинкіна, Г. Г. Братиця), «колоративи», «колороніми» (Г. Г. Братиця). Проблемам перекладу лінгвопоетики присвячені роботи Н. В. Резнікової, Т. М. Скрипник, Т. О. Коробенко.

Постановка завдання. Метою нашої статті є встановлення особливостей перекладу лінгвопоетики кольору як елементу символічного коду у романі Дж. Р. Мартіна «Лицар сімох королівств» українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Кольорова гама роману є чисельною та багатовимірною. Обсяг статті не дає можливості повноцінно розглянути усі приклади трансформацій кольорів, проте у тексті виразно виокремлюють дві домінантні: темна гама з додаванням металевих нюансів, яка покликана створити атмосферу влади, війни та сили, а також тепло-яскрава, яка символізує багатство та розкіш. Окремо слід розглядати холодні кольори, тісно пов'язані з тілесністю героїв твору, які формують свою унікальну символіку.

Першу кольорову домінанту демонструє уривок: «*Not clever enough?*» *The speaker wore a black cloak bordered in scarlet satin, but underneath*

was raiment bright as flame, all reds and yellows and golds. Slim and straight as a dirk, though only of middling height, he was near Dunk's own age. Curls of silver-gold hair framed a face sculpted and imperious; high brow and sharp cheekbones, straight nose, pale smooth skin without blemish. His eyes were a deep violet color» (с. 32) адаптований як «Клепки для такої роботи бракує? – мовив парубок, одягнений у чорний плащ, облямований пурпуровим атласом; вбрання під плащем горіло як вогонь – усіма відтінками червоного, жовтого й золотого. Стрункий і ставний, як чингал, середній на зріст, він був приблизно Дункового віку. Сріблясто-золоті кучері обрамляли різьблене вольове обличчя: високе чоло й гострі вилиці, прямий ніс, гладеньку й бездоганно білу шкіру. Очі були темно-фіалкові (с. 30)».

У цьому фрагменті було виокремлено такі основні елементи: *black cloak bordered in scarlet satin, raiment bright as flame*, а також колористичну палітру (*reds, yellows, golds*). Внутрішнє вбрання, описане як *bright as flame*, із поєднанням червоного, жовтого та золотого, формує образ, що буквально асоціюється з вогнем. У перекладі було застосовано низку трансформацій, які загалом зберігають образ, але змінюють окремі нюанси, зокрема: *black cloak bordered in scarlet satin* передано як *плащ, облямований пурпуровим атласом* – спостерігається лексична заміна: *scarlet* (яскраво-червоний) передано як *пурпуровий*, що зміщує колірну характеристику в бік більш шляхетного відтінку, пов'язаного у європейській картині світу з імператорською владою з часів візантійського періоду. Як наслідок, посилюється асоціація з високим статусом, але зменшується відчуття агресивної яскравості. *Raiment bright as flame* перекладено як *вбрання під плащем горіло як вогонь*: тут застосовано експресивну модуляцію: дієслово *горіло* додає динаміки й підсилює образність, роблячи метафору більш відчутною. Зокрема, передача *all reds and yellows and golds* як *усіма відтінками червоного, жовтого й золотого* – приклад конкретизації, яка розширює значення і підкреслює багатство палітри. Портрет принца *pale smooth skin without blemish* перекладено як *гладеньку й бездоганно білу шкіру*: застосовано підсилення експресії – додавання *бездоганно* акцентує ідеальність зовнішності. Лексеми *deep violet eyes* передано через прямий відповідник як *темно-фіалкові очі*, що зберігає рідкісну і знакову характеристику персонажа.

Для ілюстрування теплої гами аналізуємо уривок: «*The challengers trotted back to the south end*

of the lists to await their foes: Ser Abelar in **silver** and **smoke** colors, a stone watchtower on his shield, crowned with fire; the two Lannisters all **crimson**, bearing the **golden** lion of Casterly Rock; the Laughing Storm shining in cloth-of-gold, with a **black** stag on breast and shield and a rack of iron antlers on his helm; Lord Tully wearing a striped **blue-and-red** cloak clasped with a **silver** trout at each shoulder. They pointed their twelve-foot lances skyward, the gusty winds snapping and tugging at the pennons» (с. 55), який українською мовою адаптований так: «Претенденти клусом повернулися в південний кінець арени, очікуючи на суперників: сер Абельар – у **сріблясто-димчастому вбранні**, з мурованою сторожовою баштою на щиті, увінчаною вогнем; двоє Ланістерів – обидва в кармазині, з **золотим** левом Кичери Кастерлі; Сміхотливий Шторм – у блискучому злототканому вбранні, з **чорним** оленем на грудях і на щиті та з залізними рогами на шоломі; лорд Таллі – у **синьо-червоному плащі**, який на плечах застібався на **срібних пстругів**» (с. 50). У наведеному уривку кожен персонаж подається через систему кольорів, матеріалів і геральдичних символів, які виконують функцію чітких маркерів родової ідентичності. До прикладу, опис *in silver and smoke colors* у перекладі відтворений як у **сріблясто-димчастому вбранні**. Перекладачкою обрано узагальнений варіант «вбрання», який дещо нівелює конкретику оригіналу, адже англійське формулювання радше вказує на кольорову гаму всього комплексу обладунку чи одягу; а прикметник **сріблясто-димчастий** добре передає візуальний ефект і створює цілісний образ.

Опис представників родини Ланістерів: *all crimson, bearing the golden lion of Casterly Rock* – передано як **обидва в кармазині, з золотим левом Кичери Кастерлі**. Використання в українському перекладі історизму *кармазин* є своєрідним стилістичним рішенням: виразний архаїзм та чітка асоціація з розкішшю та знатністю та дозволяє

підсилити статусну конотацію, закладену в оригіналі через назву *crimson*. Особливо яскравим є образ (*the Laughing Storm*) *shining in cloth-of-gold* – у перекладі у блискучому злототканому вбранні: лексема *cloth-of-gold* передана описово, через лексему *злототканий*, що дозволяє зберегти уявлення про дорогий, престижний матеріал, а доданий прикметник *блискучому* підсилює візуальність, хоча в оригіналі ефект сяйва вже імпліцитно закладений у сам матеріал. Опис образу (*Lord Tully*) *wearing a striped blue-and-red cloak clasped with a silver trout at each shoulder* перекладено як у **синьо-червоному плащі**, який на плечах застібався на **срібних пстругів**: очевидно, що перекладачем було втрачено прикметник *striped* (*смугастий*), що є суттєвим елементом візуальної ідентифікації.

Висновки. У статті порушено питання передачі символіки кольору у романі Дж. Р. Мартіна «Лицар сімох королівств» на рівні перекладацьких трансформацій. Спостережено активну динаміку у терміносистемі лексики на позначення кольорів, що свідчить про актуальність теми дослідження. Серед спостережених на матеріалі наведених уривків твору 10 колорем у різних комбінаціях виокремлено 2 колірні доміанти, які формують унікальне образно-міфологічне тло роману. Визначено обсяг застосованих перекладацьких трансформацій, використаних перекладачкою у роботі з колоритом твору, а саме: лексична заміна, конкретизація, додавання та вилучення слова. Окремо встановлено кореляцію між кольорами у тілесності персонажів та вестиментарним кодом твору: сформований контраст між зовнішнім і внутрішнім шарами одягу створює ефект подвійності образу персонажа. Зовнішність функціонує як додатковий знаковий шар, а вестиментарний код додатково створює цілісний символічний портрет персонажа як носія влади й особливої природи.

Список літератури:

1. Братиця Г. Г. Використання колоративів у творах В. Борхерта: основні методи аналізу. Wissenschaftliche Ergebnisse und Errungenschaften : 2020: der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz (25 Dezember, 2020, München). Deutschland : Europäische Wissenschaftsplattform. 2020. B.3. С. 106–112.
2. Братиця Г. Г. Лексико-семантичні та стилістичні особливості функціонування колоронімів у творах В. Борхерта : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя. 2021. 211 с
3. Васильєва К. В. (2024) Семіотика та символіка кольорів української культури в мистецтві та їх використання в сучасному дизайні. In: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації», 31 січня 2024 р., Переяслав. С. 55–58.
4. Гаврилюк, Тетяна. Семіотика червоного кольору в сакральних комплексах ранньоземлеробських спільнот: від Близького Сходу до Трипілля. The semiotics of the red color in sacred complexes of early agricultural communities: from the Near East to Trypillia. Українське Релігієзнавство. 2025. С. 19–24.

5. Добринь А. О. Особливості перекладу кольорів на українську мову. А. О. Добринь, В. Л. Іщенко. Збірник наукових статей магістрів. Полтава : ПУЕТ, 2022. С. 217–221.
6. Заболотна Т. Аналіз перекладацької рецепції семантики колірних знаків сучасної української поезії. Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics. 2016. Вип. 20 (2). С. 39–48.
7. Ільїна, В. І. Колір як знак: універсальність та унікальність сенсів : дипломна робота магістра. В. І. Ільїна. Одеса, 2020. 94 с.
8. Коробенко Т. Лінгвопоетична інтерпретація творчого доробку Ю. Тувіма : кваліфікаційна робота магістра : 035.033 Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська. Т. Коробенко ; Хмельниц. нац. ун-т. Хмельницький. 2024. 93 с.
9. Половинкіна М. І. Прагматика функціонування кольором у польській поезії кінця XIX – першої половини XX ст.: валюативна функція кольоропозначень. М. І. Половинкіна. Матеріали за XI міжнародна научна практична конференція «Научний потенциал на света-2015», 17–25 серпня 2015 г. Софія: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2015. С. 63–66.
10. Половинкіна М. Колореми у поезіях Казімежа Пшерви-Тетмаєра, Яна Каспровича та Леопольда Стаффа: лінгвістичний аспект. М. Половинкіна. Київські полоністичні студії. 2012. Т. 19. С. 536–539. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2012_19_87.
11. Резнікова Н. В. Культурні розбіжності елементів лінгвопоетики як проблема перекладу (на матеріалі японських перекладів поезій Тараса Шевченка). Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. Херсон: Видавничий дім “Гельветика”. 2016. № 3. С. 55–63.
12. Скрипник Т. М. . Лінгвопоетика англomовної версії молитви Анни з Раматаїм-Цофіму, з Єфремових гір. Вісник Маріупольського державного університету. Маріуполь. Серія, Філологія. 2023. № 29. С. 58–65.
13. Berlin B., Kay P. Basic colour terms: their universality and evolution / B. Berlin, P. Kay. – Berkeley : University of California Press, 1969. – 178 p.

Sheremet A. V., Kyryk S. V. TRANSLATION STRATEGIES FOR CONVEYING THE LINGUOPOETICS OF COLOR IN GEORGE R. R. MARTIN'S NOVEL “THE KNIGHT OF THE SEVEN KINGDOMS” INTO UKRAINIAN LANGUAGE

The article is focused on a comprehensive linguistic-translational analysis of the linguopoetics of color and the specificity of its functioning in literary discourse. The study examines the semiotic nature of color as a complex sign that integrates cognitive, cultural and aesthetic aspects. The main attention is given to the study of the vestimentary code – a system of visual markers of clothing, which in the structure of J. R. R. Martin's work "A Knight of the Seven Kingdoms" serves as a key tool for the development of symbolic meanings and identification of characters.

The scientific novelty of the work lies in the clarification of the terminological apparatus regarding the vocabulary for designating color (color names, coloratives, coloronyms) and the establishment of patterns of trends in their use in the works of Ukrainian researchers of linguopoetics, symbolism and the sacredness of color.

In the course of the study, the color dominants that determine the architectonics of the figurative order of the novel were identified and systematized. The work emphasizes that color in the novel functions not only as a decorative element, but as a complex symbolic code. A separate vector of analysis was the identification of the correlation between the colors of the somatic portrait (corporeality) of the novel characters and their vestimentary embodiment, which creates a multi-level effect of semantic duality.

Special emphasis is placed on the pragmatics of translation. Through comparative analysis, the effectiveness of the application of translation transformations, such as lexical replacement, expressive modulation, concretization, as well as the addition and removal of components, was established. The authors proved that the use of stylistically marked vocabulary (in particular, historicisms and archaisms) in translation allows us to adequately reproduce the axiological load of the original colors, while preserving the specificity of the author's idiosyncrasy and the cultural and symbolic connotation of the work.

Keywords: *coloremes, coloratives, coloronyms, semiotics of color, poetics of color, translation studies, vestimentary code.*

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.161.2.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.3.1/49>

Коломієць О. В.

<https://orcid.org/0000-0003-0676-1612>

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ КОМЕНТАР ЯК ЖАНР НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОДНА З ФОРМ ПОЛІЛОГУ МІЖ АВТОРОМ, ТЕКСТОМ І ЧИТАЧЕМ: ПРИНЦИПИ АНАЛІЗУ Й ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ РЕЦЕПТИВНОЇ ЕСТЕТИКИ

Стаття присвячена розгляду принципів літературознавчого коментування як жанру наукового дослідження та однієї з форм полілогу між автором тексту і читачем. Зокрема, розглянуто становлення наукових основ академічного українського коментування, значну роль у якому відіграв історик української літератури та текстолог Михайло Возняк. Далі простежено особливості розвитку теорії коментування в наступні періоди розвитку літературознавства у працях Роберта Яусса, Вольфганга Ізера, представника семіотичного підходу до рецепції Умберто Еко. У дослідженні проаналізовано основні положення праці польського теоретика літератури Генріха Маркевича, який приходить до висновку, що науковий коментар є особливим типом дослідницького тексту. Аналізуючи принципи декодування змісту тексту він виокремлює лінгвістичне, семіотичне та прагматичне декодування. Автор звертає увагу на правила аргументації в коментарях, додаючи принципи обґрунтування, документальної верифікації, достатньої підстави, контекстуальної доречності та генетичної аргументації.

На основі розглянутих праць визначено сучасні принципи аналізу та інтерпретації тексту крізь призму рецептивної естетики. Розглядаючи методiku підготовки академічних видань, приділено увагу консультуванню з фахівцями. Зокрема, зазначено, що першочергової уваги потребують консультації з фахівцями, теми яких виходять за межі літературознавства. Разом із цим, літературознавчі коментарі можуть потребувати коментування професійної термінології, краєзнавчих матеріалів, консультацій фахівців конкретних фондів, наукових установ тощо.

Практична частина дослідження розглядає процес роботи над коментарями до Повного зібрання творів Докії Гуменної, яке здійснюється в межах співпраці з харківським видавництвом «Фоліо». На прикладі роману-тетралогії письменниці «Діти Чумацького Шляху» розглянуто особливості коментування цього тексту як одного з епічних полотен життя українського суспільства початку ХХ століття.

Ключові слова: автор, коментар, коментування, полілог, рецептивна естетика, читач, текст.

Постановка проблеми. Літературознавчий коментар є одним із малодосліджених наукових жанрів, який потребує відповідного наукового осмислення. Сучасне літературознавство має необхідні інструменти аналізу, які можуть доповнити методiku роботи над коментарем крізь при-

зму полілогу між автором, текстом і читачем у контексті рецептивної естетики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові основи українського академічного коментування заклали історик літератури та текстолог Михайло Возняк, працюючи над виданням тво-

рів Івана Франка. Він розробив основи методики коментування, намагаючись розшифрувати сенси, заковані автором у тексті, визначаючи їх як авторську волю. Зокрема, дослідник для коментування використовував архівні матеріали та рукописи письменника, надаючи текстам сучасного звучання. Дослідник діяльності науковця В. Лесик, характеризує наукову школу академіка, звернувши увагу на те, що «від своїх учнів академік вимагав передовсім ґрунтового знання літературних джерел, правдивої наукової інформації, точності і вивірності наукових фактів» [10, с. 15–16].

Роботі над коментарями до творів Івана Франка Михайло Возняк присвятив більшу частину свого наукового життя. У 1920-і роки він працював над коментарями до листування Івана Франка із Михайлом Драгомановим (1928, перевидання – 2006) [11], тоді ж і заклав методологічну базу наукового коментування. Згодом, наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років, працюючи над двадцятитомним виданням творів письменника, він продовжив цю роботу як голова редакційної колегії та упорядник видання. До останніх років життя Михайло Возняк працював над розшифруванням творів Івана Франка, доповнював їх коментарями з архівних матеріалів письменника. Фактологічний метод Михайла Возняка, по суті, заклав основи філологічного підходу коментування.

Сучасне літературознавство доповнило коментування філософським підходом Ганса-Георга Гадамера, який, викладаючи в праці «Істина і метод» (1960) основи філософської герменевтики, розглядав інтерпретацію крізь призму діалогу між текстом і читачем. Цю роботу дослідник продовжив у збірці есе «Актуальність прекрасного» (1977), акцентуючи на тому, що коментар має можливість відкрити доступ до тексту, не змінюючи його. Коментатор, на його думку, є не пасивним інтерпретатором тексту, а активним учасником, оскільки не спостерігає, а допомагає актуалізувати зміст у сучасності.

Ідеї Ганса-Георга Гадамера розвинули засновники рецептивної естетики Ганс Роберт Яусс, Вольфган Ізер та представник семіотичного підходу до рецепції Умберто Еко. Ганс Роберт Яусс у праці «Досвід естетичного сприйняття і літературна герменевтика» (1970), використовуючи поняття «горизонт сподівань», завдання коментатора вбачає не в тому, щоб описати сенси тексту, а зробити його зрозумілим для сучасного читача. Він стверджує, що науковий коментар з'являється після первинного естетичного сприйняття тек-

сту на етапі його історичної інтерпретації через з'ясування контекстів, значень незрозумілих слів тощо. Разом із тим, кожен коментар, на думку дослідника, повинен враховувати історії попередніх прочитань тексту.

Праця Вольфгана Ізера «Акт читання: теорія естетичного впливу» (1976) розглядає коментування як механізм взаємодії тексту з читачем, що породжує сенс. У свою чергу сенс – це естетичний об'єкт, що виникає на межі тексту і фантазії читача. Звідси коментатор – це не той, хто витягує приховані сенси, а той, хто створює умови для прочитання тексту, щоб читач міг самостійно сконструювати сенс, який стане інструментом для розуміння тексту. Коментар має надати читачеві коди, за допомогою яких відбудеться діалог між читачем і текстом. Отже, коментатор є професійним читачем, який запускає процеси активації тексту.

Умберто Еко у праці «Роль читача. Дослідження з семіотики текстів» (1979) вводить поняття «модельний читач» та «ідеальний читач». Саме за допомогою коментування, яке є процесом на рівні тексту, вступають у діалог автор і читач, а коментар допомагає «модельному читачу» піднятися до рівня «ідеального», розшифровуючи заковані сенси.

В основі методики підготовки коментарів літературознавство розглядає принципи історико-літературного аналізу та текстології. Історико-літературний коментар дає інформацію про історію написання твору, його сприйняття тогочасною критикою та місце у творчості письменника. У текстологічному коментарі зазвичай розглядається інформація про історію тексту, прижиттєві видання, рукописи, першодруки тощо. Наступним етапом є фактологічний коментар, у процесі якого відбувається пояснення маловідомих понять, що згадуються в тексті.

Польський теоретик літератури Генрик Маркевич у посібнику «Główne problemy wiedzy o literaturze» [13] науковий коментар розглядає як особливий тип дослідницького тексту. Він обґрунтував принципи декодування змісту тексту: лінгвістичний, семіотичний (культурний) та прагматичне декодування. Лінгвістичне декодування вимагає не лише виявлення значень слів, які застаріли або змінили конотацію, а й пояснення слів, що вживалися в конкретних історичних періодах, передбачає пояснення алюзій, прихованих цитат, етикетних формул тощо, якими користувалися автор і сучасний йому читач. Прагматичне декодування передбачає пояснення намірів автора, з якою

метою це сказано. Генрик Маркевич приділив увагу правилам аргументації в коментарях, виділивши принципи обґрунтування, документальної верифікації, достатньої підстави, контекстуальної доречності та генетичної аргументації. Принцип документальної верифікації передбачає перевірку джерел в архівних матеріалах, листуванні, газетних статтях, які допомагають здійснити перехресну перевірку джерел. Принцип достатньої підстави передбачає використання коментарів із точними даними. Якщо важко встановити конкретне ім'я, аргументація може містити слова «імовірно», «можна припустити» тощо з відповідною аргументацією. Принцип контекстуальної цілісності передбачає пояснення фрагменту тексту в його контексті, у цілісності сприйняття.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сучасних принципів аналізу та інтерпретації, які в коментуванні перетворюють набір приміток на цілісне наукове дослідження.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з викладеного вище, традиція коментування пропонує такі ключові принципи:

- принцип історизму (передбачає коментування тексту з урахуванням часу його створення);
- принцип герменевтичного кола (передбачає розуміння тексту через окремі деталі і розуміння окремих деталей в контексті цілого тексту);
- принцип об'єктивності та відстороненості (ставити перед коментатором завдання бути вільним від ідеологізації, пояснюючи, чому автор написав саме так);
- принцип контекстуальної цілісності (за Г. Маркевичем);
- принцип системності, або енциклопедизм (передбачає узгодження приміток в межах одного видання між собою);
- принцип презумпції авторського задуму (за У. Еко);
- принцип актуалізації (за Яуссом).

У методиці підготовки академічних видань важливу роль відіграє також консультування з фахівцями. Перш за все, потребують консультації з фахівцями тексти, теми яких виходять за межі літературознавства. Натомість у літературознавчих коментарях може виникнути потреба прокоментувати професійну термінологію, архаїзми чи специфічну діалектну лексику. Окрему увагу привертають тексти, що потребують краєзнавчого коментування. У цьому випадку доцільно запросити консультацію фахівців конкретних фондів, працівників наукових установ, музеїв тощо.

2025 року видавництво «Фоліо» розпочало підготовку видання повного зібрання творів української еміграційної письменниці Докії Гуменної, творчість якої розпочала повернення до українського читача після 1991 року. Із того часу не згасала увага непересічного читача до її творів, адже в них письменниця піднімала ті проблемні та тематичні пласти, що були або заборонені, або маловідомі в радянській літературі.

Дотепер в українському материковому літературознавстві уже сформувався напрямок досліджень, присвячений творчості письменниці. Спочатку це були журнальні, газетні публікації, що заклали основи наукового дослідження творчості письменниці (А. Погрібний, М. Жулинський, М. Мушинка та ін.). Першу наукову дисертацію, присвячену прозовій творчості Докії Гуменної, було захищено 2007 року автором цієї статті [8]. 2025 року з ініціативи видавництва «Фоліо» розпочалася робота щодо упорядкування творів письменниці для повного зібрання, написання вступної статті, передмов та коментарів до творів письменниці. Сьогодні здійснено значну роботу щодо підбору та підготовки матеріалів для друку та підготовки наукового коментування перших видань творів Докії Гуменної.

Слід зазначити, що дотепер в материковій Україні твори письменниці було опубліковано лише частково. Це, зокрема, казка-есе «Благослови, Мати!» (1995), роман-тетралогія «Діти Чумацького Шляху» (2000), видавництво ім. Олени Теліги перевидало роман-хроніку «Хрещатий Яр» (2001) та видавництво «Дніпро» опублікувало дві перші частини книги щоденникових спогадів «Дар Евдотеї» (2004).

Увесь інший творчий доробок письменниці, що складає більше 20 художніх творів та щоденники, дотепер чекали свого видавця. Відомо, що саме еміграційний період став найбільш плідним у творчості Докії Гуменної. У цей час вона змогла видати більшість творів за власні кошти, працюючи робітницею на фабриці. Сьогодні в бібліотеках України ми можемо знайти її книги завдяки зусиллям самої письменниці, яка надіслала їх після 1991 року в Україну, заручившись допомогою і підтримкою професора філології Анатолія Погрібного. Тому видання повного зібрання творів Докії Гуменної є вкрай необхідною справою, на яку вже давно чекає творчий спадок письменниці.

Роботу над коментарями було розпочато з роману-тетралогії «Діти Чумацького Шляху» [3, 4]. Цей твір є широким епічним полотном життя

українського суспільства від початку ХХ століття до подій Другої світової війни. Письменниця звертається і до подій історичного минулого, зокрема, пояснюючи назву урочища Дрижипільщина, вона цитує «Літопис Самійла Величка» та «Літопис Самовидця»; згадує битву на Стугні 1093 року, відомості про яку можемо знайти в Іпатському списку «Повісті врем'яних літ». Авторський задум вносить також прозорі зміни до частини топонімів: назву села Розумниця змінює на Охматов.

Художній задум спонукає письменницю внести зміни до значної частини власних назв: Хри-санф Демницький – замість Порфира Демущького, лікаря з Охматова; під прізвищем Головач авторка закодовує ім'я Бориса Антоненка-Давидовича; Василька – Григорія Косинки; Бориса Микитчука – Олександра Корнійчука; Липовецького – літературного критика і журналіста доби сталінізму Самійла Щупака, родом із Липовців; Танцюри, «...відомого петлюрівського отамана, так давно розшукуваного...» – письменника Якова Качуру. Разом із тим, Докія Гуменна під власними іменами зображує у творі Сергія Пилипенка, Миколу Хвильового та Миколу Зерова, що свідчить про відсутність у письменниці необхідності закодовувати імена цих сучасників.

Потребували коментування також назви народних звичаїв, свят і обрядів, які наповнювали та супроводжували життя героїв твору: український народний танець «Метелиця», традиції «колодку чіпляти», «шуліку ганяти». Розтлумачити їхні значення допомогла праця С. Килимника «Український рік у народних звичаях в історичному освітленні» [7]. Письменниця використовує також алюзії зі світової літератури: «пісні про Навзікай», «сонячні Лангедоки» тощо.

У книзі другій «Брами майбутнього» коментування потребували вжиті назви міських споруд: «архієрейський корпус колишнього Золотоверхого монастиря...», «...глянути на зразки українського барокко – Мазепинську церкву...»;

організацій: «...товариство імені Леонтовича», «...члени “Плугу”...», «...об'єднання “Ланка”...»; навчальних закладів: «КІНО (Київський інститут народної освіти)»; театру: «...невідомим їй іменем “Березіль”».

У книзі третій «Розіп'яте село» окремого коментування потребувала лексика радянського періоду: «директива», «Сільгосппром, і Цукротрест», «радгосп». Привернула увагу і фразеологія того часу: «комуна вбивалася в колодочки», «це з дзвона виляляли», «люди й ніч розберуть», «хоч яловий, а телісь», «куркуль діє тихою сапою» тощо.

Книга четверта «Ніч» знову повертає читача до міста, де розгортаються події початку 1930-х років: «Наші Перепеченки поробилися звучним Ре...» (Ле Іван), «імена собі повиробляли – Ян та Его...» (Гео Шкурупій – псевдонім Георгія Шкурупія), «Аделаїда Бунчук» (Зінаїда Тулуб), «тоді світилами були футуристи – критик Ставенко...» (Михайль Семенко – псевдонім Михайла Семёнка), «ось є добрий поет Першотравневий...» (Леонід Первомайський – псевдонім Іллі Соломоновича Гуревича), «поет Дмитро Завул» (Дмитро Загул), «Юхим Оксанич» (Юрій Смолич), «звичайно, починав Ре, за ним Шуліка, Липовецький...» (Шуліка – Іван Кулик (псевдонім Ізраїля Кулика), Липовецький – Самійло Щупак), «Леонід Криничка» (Володимир Сосюра), «драматург товариш Зима» (Іван Кочерга), «Леонід Криничка... очей не зводив із Смеречинської...» (Агата Турчинська), «поет Билина» (Павло Тичина), «вічно квітуча Тамара Сагайдачна...» (Наталя Забіла) тощо. Розшифровувати закодовані імена давало можливість проведення зіставного аналізу тексту і біографічних відомостей про цих письменників.

Висновки. Наукове коментування є своєрідним процесом духовного зближення читача з автором через текст, що робить читача співтворцем значень тексту в контексті рецептивної естетики, забезпечує адекватну інтерпретацію твору коментатором для його сучасності.

Список літератури:

1. Гадамер Г.-Г. Актуальність прекрасного / Пер. з нім. К. Глотова. Київ: Дух і Літера, 2004. 170 с.
2. Гадамер Г.-Г. Істина і метод: (Основи філос. герменевтики): У 2 т. / Пер. з нім. О. Терех, В. Корнієнко. Київ: Юніверс, 2000.
3. Гуменна Д. Діти Чумацького Шляху: роман-тетралогія : у 4 кн. Кн. 1, 2 (1942–1948). Харків : Фоліо, 2026. 493 с.
4. Гуменна Д. Діти Чумацького Шляху: Кн. 3, 4 (1948–1951). Харків : Фоліо, 2026. 575 с.
5. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / Пер. з іт. М. Мартиняк. Львів: Літопис, 2004. 384 с.
6. Ізер В. Акт читання: теорія естетичного впливу. Київ: Смолоскип, 2011. 464 с.
7. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Вінніпег, Торонто. Том III. Весняний цикл. 1962. Том IV. Літній цикл. 1957.

8. Коломієць О. Проза Докії Гуменної (проблемно-тематичні та жанрово-стильові особливості) : дис. канд. філол. наук : 10.01.01; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2006. 176 с.
9. Клебан Л. Наукова та громадська діяльність Михайла Возняка (1881–1954): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Національна академія наук України, Інститут країнознавства ім. І. Крип'якевича, Інститут народознавства. Львів, 2010. 190 с.
10. Лесик В. Наукова школа академіка Возняка // Академік М. Возняк і розвиток української національної культури. Наукові читання. Тези. Львів, 20 березня 1990 р. С. 12–16.
11. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова / [П. Я. Франко, М.П. Драгоманов ; редкол.: І. Вакарчук, Я. Ісаєвич (співголови) та ін.]; Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, Наук. б-ка, Ін-т українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України. Львів: [Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка], 2006. 562 с.
12. Юсс Г. Р. Досвід естетичного сприйняття і літературна герменевтика / Пер. з нім. Р. Пилипчака. Київ: Основи, 2000. 814 с.
13. Markiewicz H. Główne problemy wiedzy o literaturze. Kraków, 1965. 400 s. URL: <https://www.scribd.com/document/328687717/H-Markiewicz-G%C5%82owne-Problemy-Wiedzy-o-Literaturze#page=202> (дата звернення: 01.05.2026).

Kolomiiets O. V. LITERARY COMMENTARY AS A GENRE OF SCIENTIFIC RESEARCH AND ONE OF THE FORMS OF POLYLOGUE BETWEEN AUTHOR, TEXT AND READER: PRINCIPLES OF ANALYSIS AND INTERPRETATION THROUGH THE PRISM OF RECEPTIVE AESTHETICS

The article is devoted to the consideration of the principles of literary commentary as a genre of scientific research and one of the forms of polylogue between the author of the text and the reader. In particular, the formation of the scientific foundations of academic Ukrainian commentary is studied, where the historian of Ukrainian literature and textologist Mykhailo Voznyak played a significant role. Then, development peculiarities of the commentary theory in the subsequent periods of literary studies development are traced in the works of Robert Jauss, Wolfgang Iser, as well as the representative of the semiotic approach to reception Umberto Eco. The study analyzes the main provisions of the work of the Polish literary theorist Henryk Markiewicz, who comes to the conclusion that a scientific commentary is a special type of text research. Analyzing the principles of decoding the content of the text, he distinguishes linguistic, semiotic and pragmatic decoding. The author emphasizes on the rules of argumentation in comments, adding the principles of justification, documentary verification, sufficient grounds, contextual relevance and genetic argumentation.

Based on the reviewed works, modern principles of text analysis and interpretation through the prism of receptive aesthetics were identified. When considering the methodology for preparing academic publications, attention was paid to consulting with specialists. In particular, it was noted that consultations with specialists whose topics go beyond literary studies require priority attention. At the same time, literary commentary may require commenting on professional terminology, local history materials, consultations with specialists from specific funds, scientific institutions, etc.

The practical part of the study examines the process of working on comments to the Complete Works of Dokia Humenna, which is carried out in cooperation with the Kharkiv publishing house "Folio". Using the example of the writer's tetralogy novel "Children of the Milky Way", the features of commenting on this text as one of the epic canvases of the life of Ukrainian society at the beginning of the 20th century are considered.

Keywords: author, comment, commenting, polylogue, receptive aesthetics, reader, text.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 398.21:821.161.2.09(477.62)

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.3.1/50>**Грищенко (Неїло) І. В.**<https://orcid.org/0000-0002-7152-6961>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СЮЖЕТНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ «ВЕДМІДЬ І МИША-КУМА»: ДЕСТРУКЦІЯ ТРИКСТЕРСТВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗАПИСІВ ПЕТРА ІВАНОВА)

Стаття присвячена дослідженню сюжетно-семантичній своєрідності української народної казки «Ведмідь і Миша-кума», яку записав Петро Васильович Іванов на території Куп'янщини наприкінці XIX – на початку XX ст. Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення регіональної фольклорної спадщини крізь призму сучасної культурної антропології та міфопоетики. Центральним об'єктом аналізу постає феномен деструкції традиційних трикстерських стратегій, що відбувається під впливом локального етичного кодексу та світоглядних констант української громади.

У дослідженні встановлено, що попри генетичний зв'язок із міфологією та приналежність до міжнародного сюжетного типу ATU 15 («Крадіжка їжі через фальшиве кумівство»), аналізований текст демонструє деформацію класичної трикстерської динаміки. У роботі доведено, що в українському фольклорному середовищі Куп'янщини універсальна логіка «хитрого виживання» поступається місцем етиці Господаря. Постає Ведмеда інтерпретується не як лісовий хижак, а як архаїчний голова роду та охоронець сакрального локусу хати. Особливу увагу приділено символіці печі як сакрального місця, осквернення якого Мишею перетворює її з ігрового персонажа на «нечистого шкідника».

Наукова новизна дослідження полягає у концептуалізації поняття «деструкція трикстерства». На відміну від класичної «трикстеріади», де гра героя є нескінченною, у записах П. Іванова вона припиняється актом справедливої відплати. Використання макогона як знаряддя покарання розглядається як символічне повернення хаосу до стану космічного порядку, де макогін виступає атрибутом господарської влади та чоловічої сили.

У висновках підкреслено, що перемога «простака» над «хитруном» є результатом домінування принципу справедливості та етики чесного партнерства. Дослідження засвідчує, що для української традиції питання власності та недоторканності дому були фундаментальними цінностями, які поставили крапку в питанні «дозволеного нахабства», утверджуючи пріоритет морального закону над будь-якою формою трикстерського ошукування.

Ключові слова: Петро Іванов, казка про тварин, трикстер, ATU 15, деструкція трикстерства, локус, свій, чужий, етичний кодекс, справедливість, міфопоетика.

Постановка проблеми. Актуальність обраної проблематики зумовлена необхідністю рецепції регіональної фольклорної спадщини крізь призму сучасної культурної антропології та міфопоетики. Постає Петра Васильовича Іванова та його записи казок Куп'янщини презентують унікальний пласт автентики, де зафіксовано динамічний перехід від

архаїчних тотемних пластів до формування чіткого морально-етичного кодексу осілої громади. Проблема полягає у дослідженні трансформацій класичних сюжетних схем (зокрема типу ATU 15), де під тиском локальних світоглядних констант відбувається деструкція універсального образу трикстера. У казці «Ведмідь і Миша-кума» ми спосте-

рігаємо деформацію традиційного для тваринного епосу сценарію: хитрість персонажа не лише не забезпечує йому успіху, а й стає причиною невідвратною відплати. Але і досі залишається недостатньо вивченою трансформація трикстерських моделей у казкових текстах. Більшість дослідників фокусуються на класичних образах (Лисиця, Вовк), тоді як явище «деструкції трикстерства» через втручання етичного кодексу раніше не ставало об'єктом окремого аналізу. Стаття зосереджена на дослідженні зіткненні двох логік: міфологічної трикстерської авантюри та етнічної етики «спільного господарства», де остання виявляється доміантною. Також потребує глибшого вивчення зв'язок між антропоморфною природою персонажа в апокрифічних легендах та його етично вмотивованою поведінкою у казковому просторі. Дослідження антропоморфної природи персонажа-господаря та сакралізації локусу хати дозволяє по-новому інтерпретувати фінал казки як акт відновлення порушеного порядку та поняття справедливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення трансформації казок про тварин та образу трикстера потребує мультидисциплінарного підходу. Теоретичне підґрунтя для аналізу трикстерства в українському контексті закладено у працях С. Карпенко, яка детально розібрала трюки та маніпулятивні стратегії персонажів у казковому епосі. Міфологічне коріння образів тварин ґрунтовно досліджено у монографії Л. Дунаєвської (крізь призму поезики жанру) та В. Давидюка, який у праці «Первісна міфологія українського фольклору» (1997) аналізує генезис Ведмеда як архаїчного «лісового господаря», пов'язаного з мисливськими кльтами.

Класичну базу для розуміння сюжетної динаміки казок про тварин створюють праці І. Березовського, який досліджував традиційні схеми взаємодії персонажів, де Ведмідь зазвичай постає в ролі ошуканого «сильного простака». Символізм же конкретних образів потребує звернення до праць О. Потебні та М. Сумцова. Зокрема, розвідка М. Сумцова «Миша в народній словесності» (1891) є ключовою для розуміння амбівалентної природи Миші, а концепції О. Потебні дозволяють інтерпретувати її як хтонічну істоту, наділену зв'язком із потойбіччям.

Сучасний стан вивчення персонажного коду казки репрезентують розвідки О. Требик. Дослідниця, аналізуючи варіанти сюжету АТУ 15, фіксує випадки деструкції трикстерства, зокрема в ситуаціях, коли ошуканство призводить до фатальних наслідків. Важливо, що виокремлені

у дослідженні основні характеристики персонажу ведмеда [6, с. 89], відрізняються від наявних у казковому тексті «Ведмідь і Миша-кума». Попри наявність цих та інших розвідок, питання сюжетного «зламу» у варіанті П. Іванова, де поразка трикстера (Миші) зумовлена не випадковістю, а активною дією Ведмеда-господаря в межах сакрального локусу хати, досі не ставало об'єктом окремого аналізу.

Постановка завдання. Попри значну кількість теоретичних напрацювань питання трикстерства у казках про тварин, поза увагою дослідників залишається питання локальної трансформації сюжету АТУ 15. Сучасні статті зазвичай розглядають трикстера як успішного героя, проте приклад казки «Ведмідь і Миша-кума» демонструє унікальний для традиційного казкового твору сценарій – покарання трикстера через порушення ним сакрального простору, етичних норм.

Метою статті є розкриття сюжетно-семантичної своєрідності казки «Ведмідь і Миша-кума» у записках П. Іванова через аналіз деструкції трикстерських стратегій у контексті українського етичного коду.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких **завдань**: 1) окреслити методологічну специфіку фольклористичної діяльності Петра Іванова як джерела автентичних світоглядних моделей; 2) дослідити семантику поведінки Миші як «паразитуючого» трикстера, що маніпулює категоріями людської праці, втоми та сакральним інститутом кумівства; 3) обґрунтування антропологічного змісту та поведінки образу Ведмеда, чия життєва позиція та активна захисна реакція визначає етичну розв'язку сюжету; 4) концептуалізувати феномен «деструкції трикстерства» як результат переваги етичного кодексу господаря та морального імперативу над класичною казковою логікою виживання або хитрощів; 5) простежити специфіку локальної трансформації міжнародного сюжетного типу АТУ 15 в умовах українського побутового ландшафту.

Виклад основного матеріалу. Петро Іванов виступив новатором у збиранні фольклору, синтезувавши передовий європейський досвід із локальною специфікою Куп'янського повіту. Дослідник розглядав фольклорні жанри – від прислів'їв до легенд – як цілісне джерело народної мудрості та досвіду. Завдяки власним методам фіксації фольклору він уперше широко презентував Куп'янщину як унікальний етнографічний осередок. Упорядковані ним записи звичаїв, обрядів та народної прози є не лише джерелом знань

про побут, а й ключем до світоглядної матриці українців. Нині актуальним залишається переосмислення його творчої спадщини, яка тривалий час залишалася поза увагою дослідників.

Методологічна цінність спадщини П. Іванова полягає у його принциповій відмові від цензурування чи вибіркової публікації матеріалів Куп'янщини; дослідник наполягав на цілісному представленні збірника, розглядаючи фольклор як живу систему, що стрімко трансформується під впливом нових суспільно-економічних відносин зламу століть. Усвідомлюючи загрозу зникнення традиційного казкового канону, П. Іванов пропонував новаторський підхід до наукової обробки записів, порівнюючи завдання фольклориста із роботою природознавця. Його метод систематизації фольклорних текстів, попри певну експериментальність, мав на меті подолати хаотичність накопичених даних та закласти фундамент для фахового порівняльного аналізу автентичних світоглядних моделей [1, с. 57, 58, 60]. Завдяки такій точності збереглися автентичні фольклорні матеріали, які зазвичай видалялися при кабінетній редакції. Хоча за радянських часів доробок П. Іванова тривалий час залишався поза увагою, з 1970-х рр. та після перевидань у 1990-х рр. його спадщина стала об'єктом прискіпливого вивчення (зокрема у працях І. Айзенштока, М. Красикова, О. Боряк, І. Неїло).

Важливим етапом переоцінки спадщини дослідника стала публікація 2003 року збірника «Народні казки, зібрані Петром Івановим». Це видання, підготовлене авторкою пропонованої статті, вперше презентувало широкий загальний масив текстів, що понад століття зберігалися у важкодоступному архіві за кордоном. Таким чином, фольклористичний доробок П. Іванова було актуалізовано в сучасному науковому дискурсі, що сприяло подальшому вивченню унікальної традиції Слобожанщини. Ця подія не лише закріпила ім'я куп'янського фольклориста в сучасному дослідницькому просторі, надав значний масив цінного казкового матеріалу для наукового осмислення.

Матеріали збірки казок Петра Іванова – це рідкісний приклад живої народної традиції, що зберегла самобутні сюжети, не охоплені тогочасними збірниками. Низка зафіксованих дослідником казок наразі не верифікується у відомих покажчиках казкових сюжетів, що є свідченням про їхню унікальну локальну природу. Це дозволяє розглядати куп'янську казкову традицію як особливий сегмент українського фольклору, що зберіг архайчні, специфічні риси.

До збірника казок Петра Іванова увійшли 246 казок і 157 варіантів, з них про тварин – 41 казковий текст і 41 варіант до них [5, с. 6]. Тваринний епос, маючи генетичний зв'язок із міфологією, тривалий час трансливав синкретичну природу архаїчного словесного мистецтва. Розвиткові цього жанру сприяла «десакралізація тотемних персонажів при збереженні їх зооморфності. У міру відмирання тотемних вірувань казки про тварин збагачуються побутовими мотивами, у тім числі і анекдотичними. Спостереження за звичками тварин поєднується із зображенням сімейних і соціальних відносин» [2, с. 99].

Казковий репертуар Куп'янщини вирізняється творами з виразним архаїчним субстратом. Яскравим прикладом є казка «Ведмідь і Миша-кума» (записана Г.С. Коломійцевим у слоб. Преображенний від Д. Луценко [5, с. 476]). Загалом сюжет цієї казки вкладається у тип ATU 15: «The Theft of Butter (Honey) by Playing Godfather» (Крадіжка масла чи меду через вдаване кумівство) [7, с. 26]. Також сюжетний тип ATU 15 у казкознавстві вважається канонічною моделлю трикстерської поведінки – досягнення мети через фальшиве кумівство та маніпуляцію довірою антагоніста. У класичному міжнародному покажчику цей сюжет зазвичай описує стосунки Лисиці та Вовка (або Ведмеда). Лисиця тричі вдає, що її кличуть на хрестини, і кожного разу з'їдає частину спільного запасу. У куп'янському ж тексті акцент зміщується з процесу обману на морально-етичні компоненти.

Аналіз сюжетної структури казки «Ведмідь і Миша-кума» дозволяє стверджувати, що ми маємо справу з локальною трансформацією типу ATU 15, де відбувається деструкція класичного трикстерства. На відміну від європейських варіацій, де домінує авантюрний елемент, у записі П. Іванова на перший план виходить онтологічний конфлікт.

Фольклорні записи XIX–XX ст. демонструють, що Ведмідь постає наскрізним образом східнослов'янської казки. У народній свідомості антропоморфна природа звіра (здатність пересуватися на задніх лапах, подібність відбитків стопи до людських) зумовила уявлення про їхню певну спорідненість. П. Іванов зафіксував цікаві текстові свідчення цього міфопоетичного зв'язку: в одній легенді Бог карає людей перетворенням на ведмедів за відлюдкуватість, трансформація стає наслідком непомірної жадібності. Зокрема, сюжет про чарівну липу та жадібних діда й бабу завершується метаморфозою: прагнення абсолютної

влади та страху оточуючих призводить до втрати людської подоби й набуття ведмежої подоби. На Куп'янщині було зафіксовано казку-легенду про походження ведмедів: *«Коли Господь ходив ще по землі з апостолами, йшли вони одного разу через якусь річку біля млина, і треба їм було переходити місток. А мірошник узяв та сховався під містком, щоб налякати їх. Він одягнув кожух вовною назовні і несподівано вискочив з-під містка. Тоді Господь мовив до нього: «Та щоб ти так бігав, доки твого віку!» З того часу й повелись на світі ведмеді»* [4, с. 69]. Ці уявлення своєрідним чином і закріплювало у свідомості людей статус звіра як «колишньої людини». Така «історія» образу в регіональній традиції пояснює специфіку казкової поведінки Ведмеда, який має людські етичні орієнтири навіть у звіриній подобі. Ведмідь-відлюдько, що став звіром за Божою карою, у казковому просторі реабілітує себе через інститут гостинності та кумівства.

Деформація традиційної трикстерської динаміки у досліджуваній казці зумовлена насамперед антропоморфною природою Ведмеда. У записках П. Іванова він постає не як лісовий хижак, а як архаїчний голова роду, Господар-Охоронець. Він захищає не просто мед, а цілісність свого мікрокосму. Його локус – хата – є сакральним простором, центром якого виступає піч. В українській народній традиції піч – це сакральне місце дому; відтак поведінка Миші, несанкціоноване зазіхання на майно трактується не як побутова крадіжка, а як осквернення духовного центру оселі. Також вона буквально витісняє Ведмеда з його законного місця. Тут конфлікт із площини «хто з'їв мед» переходить у площину «хто в хаті господар». Це пояснює, чому фінальна розправа така жорстка: Ведмідь карає її не лише за обжерливість, а за зухвале порушення домашнього порядку. Ведмідь діє не з тваринної агресії, а з обов'язку захисту ладу. Його зброя – макогін – є надзвичайно символічною. Звернімо увагу, він не використав свої кігті, зуби, а узяв до лап побутовий інструмент. І це не просто кухонне начиння, а магічний атрибут, символ порядку, чоловічої сили та господарської влади. Макогін – це символ упорядкованого світу. Ним перетирають мак до свята, він завжди знаходиться всередині хати. Використовуючи його, Ведмідь діє як Людина-Господар. У народній магії макогін часто використовували як оберіг від пристріту чи нечистої сили. Оскільки Миша в народних віруваннях часто асоціюється з потойбіччям («нечиста» тварина), удар макагоном – це не просто вбивство, а обряд вигнання зла з оселі та очи-

щення простору. Застосовуючи макогін, Ведмідь здійснює ритуал витіснення хаосу (який уособлює Миша) і повернення простору до стану гармонії. Використання макагона як знаряддя кари остаточно переводить персонажа з тваринного світу в культурний, де будь-яка спроба трикстерського зазіхання на основи побуту карається смертю.

Додатковим акцентом на антропоморфності Ведмеда: прокидається і бере миску та ложку – атрибути культурної, цивілізованої людини. Він не лізе у баняк, у мед лапою, як дика звірина. Він готується до впорядкованої трапези. Тож, впадає у вічі контраст: упорядкованість життя Ведмеда (миска, ложка), який стикається з хаосом, який створила Миша (повністю знищила запаси меду, погризла вулики). Саме цей контраст між «культурою» та «диким хаосом» (який принесла маленька миша у великий дім) стає останньою краплею. Те, що він кладе миску й ложку і бере макогін – це зміна статусу. З образу гостинного господаря, що збирався снідати, він миттєво стає захисником свого локусу. Пуантом є відновлення справедливості. Макогін тут виступає як інструмент відновлення світобудови: якщо щось поточене і зіпсоване, його треба вичистити.

Можемо зробити припущення, оскільки Іванов був прихильником точності фіксування фольклорних творів, можемо сміливо стверджувати, що образ Ведмеда-господаря – це не випадкова вигадка казкаря, а відображення реального менталітету мешканців Куп'янщини того часу.

Символіка Миші закорінена у її хтонічній природі та зв'язку з потойбіччям. Її демонічне походження засвідчується народними легендами про творення світу дияволом, а античні традиції (зокрема культ Аполлона Смінфейського) демонструють її особливу роль у давніх сакральних практиках [1, с. 70]. У порівнянні з Ведмедем, Миша втілює полюс «нечистого», створюючи етико-ритуальну напругу сюжету. Тут формується світоглядна дистанція за принципом Свій-Чужий: якщо Ведмідь постає як локальний, зрозумілий громаді Свій герой (колишня людина), то Миша репрезентує зовнішню, чужорідну силу, позбавлену тотемного захисту в межах цього регіону.

У контексті українського світогляду, де кумівство є фундаментальною соціальною цінністю, дії Миші виглядають особливо деструктивно. Реалізуючи класичну трикстерську стратегію (чітко узгоджується із типом ATU 15), вона свідомо експлуатує народну традицію. Для Миші статус «куми» – інструментальне прикриття для ошуканства, що перетворює етичну норму на

інструмент корисливої маніпуляції. Миша прагматично користується довірою Ведмедя, підмінюючи щирі обрядові взаємодії підступним задумом. Миша напросилася у куми, нав'язалася на зимування у Ведмедя, залазить на піч. Взимку Миша ходила їсти мед, а навесні Ведмідь *«взяв нож, тарелку и пошел ковырять мед. Пришел, а там и улья поточены. Миша пришел в хату, поставил тарелку на стол, тогда взял макогон да как хлыснет Мышку – и убил ее насмерть»* [5, с. 52].

Традиційно казкові тексти зосереджені на пригодах маніпулятора (т. зв. «трикстеріада»), вони становлять значний масив світового фольклору. Трикстер постає як винахідливий інтриган, провокатор, що вдається до хитрощів заради власної вигоди або розваги. Як зазначає С. Карпенко, успіх трикстера цілковито залежить від поведінки його антагоніста: маскуючи справжні цілі, він моделює реакції жертви, враховуючи її слабкості – «боязкого трикстер лякає, хвальковитому – лестить <...> жадібному – пропонує лжевигідну справу» [3, с. 93]. Саме цю модель ошуканства ми спостерігаємо в аналізованій казці: Миша обирає саме таку стратегію: вона пропонує «лжевигідну» духовну спорідненість (кумівство), аби приховати банальну крадіжку їжі та руйнацію локусу Ведмедя, псування майна та створення хаосу. Еволюція образу Миші в сюжеті куп'янської казки демонструє поступове розвінчання трикстерської магії. На початку оповіді вона постає як рівноправна партнерка, «кума», проте її подальші дії позбавлені характерної для класичного трикстера ігрової чарівності. Традиційно казковий трикстер – це хитрий, спритний персонаж, що домінує завдяки розуму, хитрості, умінню плести інтриги та вираховувати дії та реакцію антагоніста. Поведінка куп'янської Миші – це не вияв інтелектуальної переваги, а прояв паразитуючої стратегії. У класичній світовій «трикстеріаді» гра героя є нескінченною, а сам він зазвичай виходить «сухим із води». Однак у куп'янському варіанті бачимо деструкцію цієї моделі. Миша програє не через фізичну слабкість, а через порушення етичного порогу. Коли трикстерство зазіхає на фундаментальні моральні засади – чесне партнерство та недоторканність чужої праці – воно втрачає свій імунітет. Макогін у цій казці ставить крапку в питанні «дозволеного нахабства», зупиняючи гру там, де починається ошуканство.

У класичних сюжетах про трикстера конфлікт вичерпується споживанням ресурсу (з'їли мед – і розбіглися). У записі П. Іванова Миша виходить за межі «харчового» інтересу. Погризені вулики

символізують чисту шкоду. Для Ведмедя-господаря вулики – це не просто тара, це інструмент, що забезпечує життя. Погризені вулики – означає позбавлення Господаря майбутнього. Це перетворює Мишу з «куми-співмешканки» на «ворога-шкідника».

Особливої ваги у записі П. Іванова набуває мовленнєва поведінка Миші. Класичний трикстер цього типу казок використовує імена-евфемізми для означення вкраденого («Початочок» і т.д.). Миша ж не називає імен, робить її обман менш «казковим» і більш «побутовим». Вона просто зникає і повертається, використовуючи лише зовнішні атрибути кумівства як привід піти з хати. Вона навіть не намагається створити дотепну гру слів, вона просто цинічно користується добротою Ведмедя. На відміну від класичних варіацій сюжету АТУ 15, де трикстер Миша у куп'янській казці вдається до імітації людського стану. Її репліки «Ох, ох! <...> Находилась! Набродилась!» [5, с. 52] є спробою легітимізувати своє перебування у сакральному просторі хати – на печі. Ведмідь, як колишня людина, знає ціну втоми, і тому ця брехня Миші ображає його ще сильніше. Таким чином, крадіжка меду супроводжується крадіжкою статусу «втомленого господаря», що остаточно руйнує етичний баланс і вимагає радикального втручання Ведмедя для відновлення справедливості.

Момент побутової реальності, буденної правди є головним аргументом у трактуванні П. Івановим народної філософії Куп'янщини. Народна свідомість регіону виявилася сильнішою за універсальну казкову логіку виживання. Замість традиційного для казок про тварин захоплення хитрощами, тут застосовується принцип таліону («око за око»), справедливе покарання стає ціннісним пріоритетом. Це свідчить про те, що для слобожанської громади питання власності, етики Господаря та сакральності дому були непохитними константами, які не підлягали трикстерській профанації.

Висновки. З'ясовано, що завдяки методологічній точності записів П. Іванова вдалося зберегти автентичні побутові деталі та діалектні особливості, які підкреслюють ментальну настанову українського господаря на захист власної території та майна. Збірник казок Петра Іванова засвідчує унікальний стан фольклорної традиції Куп'янщини, де загальновідомий сюжетний тип АТУ 15 зазнає суттєвої етичної корекції, що презентовано у казці «Ведмідь і Миша-кума». Де замість класичного «милування» та зачарова-

ності хитрістю трикстера, текст транслює суворий моральний кодекс громади, де «побутова правда» та чесне партнерство стають вищими за казкову логіку авантюри. Ця казка стає унікальним зразком народної прози, де тваринний епос трансформується у морально-етичний кодекс.

Центральним фактором поразки трикстера постає антропоморфна постать Ведмеда як архаїчного Господаря-Охоронця своєї території. Локус хати та печі в українському світогляді є недоторканим сакральним простором. Зазіхання Миші на цей простір автоматично позбавляє її статусу ігрового персонажа, перетворюючи на «нечистого» шкідника, що загрожує порядку дому. З'ясовано, що антропоморфна природа Ведмеда у тексті (використання людських знарядь праці (макогона), дотримання кумівства) безпосередньо впливає з легендами про його походження від людини.

Текст казки демонструє феномен деструкції класичної трикстеріади. Миша, яка за міжнародним каноном мала б вийти переможницею завдяки своїм хитрощам, зазнає фіаско. Її стратегія ошу-

канства виявляється неефективною, оскільки вона переступає межу «дозволеної гри» і вдається до цинічного паразитизму на сакральних для українця інститутах – кумівстві, норм гостинності, порушення приватного локусу.

Використання макогона як знаряддя фінальної розправи має глибоке символічне значення. Макогін постає не просто побутовим предметом, а атрибутом господарської влади та чоловічої сили, що відновлює порушену рівновагу. Фінал казки засвідчує тріумф встановлення справедливості та етики чесного партнерства над аморальною хитрістю.

Дослідження доводить, що в українському фольклорному середовищі Куп'янщини етика Господаря та недоторканність приватної власності виявилися сильнішими за універсальні трикстерські схеми. Перемога «простака» над «хитруном» у цьому контексті є не випадковістю, а свідомим вибором народної свідомості, що утверджує пріоритет морального закону над будь-якою формою ошуканства.

Список літератури:

1. Грищенко І. В. Народна проза Куп'янщини у записках Петра Іванова : сюжет, мотив, образ. Миронівка : ЗАТ «Миронівська друкарня», 2010. 164 с.
2. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна проза (легенда, казка) – еволюція епічних традицій. К.: «Бібліотека українця», 1997. Вид. 2-е. 384.
3. Карпенко С. Д. Міфологічні мотиви в українських народних казках про тварин. Біла Церква : ВАТ «Білоцерківська друкарня», 2007. 170 с.
4. Иванов П. В. Из области малорусских народных легенд. *Этнографическое Обзорение*. 1892. Кн. XIV. № 3. С. 65-97.
5. Народні казки, зібрані Петром Івановим / Упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття, примітки, словник. – К.: “ЕксОб”, 2003. – 512 с.
6. Требик О. Персональний код кумулятивної казки: ведмідь. Народна ворчість та етнологія. № 2. 2019. – С. 82-91. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/060ed72e-cc05-4595-9b22-da8480e50475/content> (дата звернення: 01.04.2026)
7. The Types of International Folktales : A Classification and Bibliography. Part I : Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales, and Realistic Tales, with an Introduction / S. Dinslage, S. Fährmann, C. Goldberg, G. Schwibbe. Helsinki : Suomalainen Tiedeakatemia, 2011. Pp. 622. URL: <https://edition.fi/kalevalaseura/catalog/book/763> (дата звернення 20.03.2026)

Hryshchenko (Neilo) I. V. PLOT AND SEMANTIC FEATURES OF THE UKRAINIAN FOLK TALE “THE BEAR AND THE GODMOTHER MOUSE”: DESTRUCTION OF TRICKSTERISM (BASED ON THE RECORDS BY PETRO IVANOV)

The study focuses on the plot-semantic peculiarities of the Ukrainian folk tale “The Bear and the Mouse-Gossip”, recorded by Petro Ivanov in the Kupiansk region at the turn of the 19th and 20th centuries. The relevance of the topic is determined by the need for a re-evaluation of regional folklore heritage through the prism of modern cultural anthropology and mythopoetics. The central object of the analysis is the phenomenon of the destruction of traditional trickster strategies, occurring under the influence of the local ethical code and the worldview constants of the Ukrainian community.

The study establishes that despite the genetic link with mythology and its belonging to the international plot type ATU 15 (“Stealing Food by Subterfuge”), the analyzed text demonstrates a deformation of the classic trickster dynamics. The paper proves that within the Ukrainian folklore environment of the Kupiansk region, the universal logic of “cunning survival” gives way to the ethics of the Master (Hospodar). The figure

of the Bear is interpreted not as a forest predator, but as an archaic head of the kinship group and the guardian of the sacred locus of the home. Special attention is paid to the symbolism of the stove (pich) as a sacred space; its desecration by the Mouse transforms her from a playful character into a “profane pest”.

The scientific novelty of the study lies in the conceptualization of the term “destruction of tricksterism”. Unlike the classical “trickster cycle”, where the hero’s game is endless, in P. Ivanov’s records, it is halted by an act of just retribution. The use of a pestle (makohin) as an instrument of punishment is viewed as a symbolic return of chaos to a state of cosmic order, where the pestle serves as an attribute of household authority and masculine power.

The conclusions emphasize that the victory of the “simpleton” over the “trickster” is the result of the dominance of the principle of justice and the ethics of honest partnership. The study confirms that for the Ukrainian tradition, issues of property and the inviolability of the home were fundamental values that put an end to the question of “permissible impudence”, asserting the priority of the moral law over any form of trickster deceit.

Keywords: *Petro Ivanov, animal tale, trickster, ATU 15, destruction of tricksterism, locus, Self/Other dichotomy, ethical code, justice, mythopoetics.*

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Качан А. В.

<https://orcid.org/0009-0007-6223-3490>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОБРАЗ ЗМІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЧАРІВНІЙ КАЗЦІ: СЕМАНТИКА, ФУНКЦІЇ, ЛОКУСИ

Дослідження присвячено персонажу української чарівної казки – змію, у поведінці якого контамінуються архетипні, вселюдські та обрядово-ініціальні риси, що зумовлює складність інтерпретації цього образу у фольклорній традиції.

На основі аналізу українських народних чарівних казок досліджено специфіку та характерні особливості образу змія, що дозволило схарактеризувати п'ять функціональних типів, які є характерними саме для української казки: змій-пожирач, змій-охоронець кордонів, змій-викрадач, змій-спокусник та змій-«ворожий тесть». Завдяки поділу системно розглянуто функціональне навантаження образу в різних сюжетних моделях.

Функції змія-пожирача не обмежуються лише «пожиранням», він вимагає данину – живих людей. Відтак, образ набуває виразного міфологічного та космогонічного значення.

Змій-охоронець кордонів завжди знаходиться на межі між потойбіччям та нашим світом, володіє рисами лицарського благородства й не починає бою з протагоністом без його згоди. Така модель поведінки підкреслює ритуалізований характер поєдинку.

Головна функція змія-викрадача – викрадання жінок, іноді – небесних світил. Цей тип пов'язаний із мотивами втрати та відновлення космічного порядку.

Змій-«ворожий тесть» пов'язаний з обрядом ініціації головного героя та дочки змія – зміївни. Тип такого змія має антропоморфні ознаки.

Змій-спокусник зваблює жінку і з її допомогою прагне знищити протагоніста. Тут особливо виразно простежується мотив внутрішньої загрози.

Наукова новизна роботи полягає у систематизації типології образу змія в українській чарівній казці й характеристиці п'яти специфічних функціональних типів, що уточнює уявлення про роль цього образу у фольклорній традиції.

Встановлено, що образ змія реалізується через систему функцій і локусів, пов'язаних із мотивами межі та переходу, що визначає його ключову роль у структурі української чарівної казки. Отже, дослідження розширює наукове розуміння семантики та функціональної природи образу змія в українській чарівній казці.

Ключові слова: герпетологічні образи, образ змія, типологія персонажів, функції, локуси, казка, фольклор.

Постановка проблеми. В українських чарівних казках образ змія є одним із ключових елементів, що поєднує в собі різноманітні міфологічні, семантичні та функціональні характеристики. Окрім цього, образ змія тісно пов'язаний із мотивами метаморфоз, магії, чаклувань, ініціації, трансформації, а також із уявленнями про потойбічний світ.

Цілісне наукове осмислення образу змія у чарівній казці ускладнене варіативністю його функцій, які безпосередньо пов'язані з певними локусами. Водночас цей аспект залишається недостатньо систематизованим у наукових дослідженнях.

Таким чином, постає проблема комплексного аналізу образу змія в українській чарівній казці, зокрема його семантики, функцій та локусів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В українських чарівних казках часто можна зустріти образ змії, з яким дуже тісно пов'язані різноманітні метаморфози, мотиви магії, чаклувань та заклинань. Образ змії у казках та міфології досліджували здебільшого зарубіжні дослідники фольклору. Також образ змія привернув увагу й українського дослідника – Ф. Потушняка, який присвятив цьому образу окрему статтю. «Змія в народних віруваннях – це не звичайний звір,

а щось загадкове, що належить до світу таємного, ворожого людині, щось напівдемонічне, напівреальне, – писав Ф. Потушняк. – Звіриний образ – це лише маска, лише оболонка того загадкового, що під ним криється» [6].

На думку Ф. Потушняка, у казках можна побачити приклад анімістичного розуміння образу змії, де гад часто виступає як звичайна гадюка або як велет-змій, також зустрічається могутній змій-«шаркань», Змій-Веремій із сімома головами, який не дає людям води, пожирає маленьких дітей, тримає царівну/королівну в неволі тощо. Функції такого змія різноманітні і залежать від смислового навантаження тексту казки, хтонічний персонаж розкриває себе в різних казкових ситуаціях, наприклад: зі змієм воює та бореться святий Юрій; залятий змій тримає царівну в себе (це можуть бути різні локації), інколи він прилітає до неї; змій може прилітати та поїдати людей; принц/принцеса або королевич/королівна можуть жити під впливом чарів довгий час у шкірі змія; змій дає герою-протагоністу, який його звільнив, багато золота, дорогоцінних каменів тощ, завівши його до своєї печери; за різні заслуги змій може по-різному віддячити; змій – це ворог та мешканець потойбічного світу [6].

На думку В. Ятченка, для розуміння образу змія багато важить архетипічний підхід, оскільки на образи змія та змії ми «натикаємося» на кожному кроці в орнаменті, в епосі, у космологічних міфах поряд із образами вогню, води, сонця, місяця, зірок тощо. Також В. Ятченко прослідковує у своєму дослідженні зв'язок змії із вогнем, науковець зазначає, що в дохристиянській творчості українського народу дуже виразно простежується зв'язок архетипу змії із вогнем, а відтак, із пристрастями (із темними, недобрими пристрастями, із любов'ю, коханням тощо), тому що архетип вогню є еквівалентом пристрастей [14].

О. Потебня наводить декілька прикладів аналогії змії із вогнем у статті «Про деякі символи в слов'янській народній поезії»; в них змія і вогонь виступають символами любові та ненависті [9].

Л. Дунаєвська зазначає, що вуж, змій та змія належать до найпоширеніших та найдавніших тотемічних персонажів-праобразів. Дослідниця вважає, що герої чарівних казок, на котрих накладено прокляття, є переосмисленими образами неофітів, які проходять через обряд ініціації, а наречена-змія чи наречений-вуж – це компонент ініціації [4].

В. Давидюк досить схоже трактує зооморфні образи українських чарівних казок, дослідник

зазначає, що мотив чарівної зооморфної дружини контекстуально й типологічно належить до елементарних казкових сюжетів, які пов'язані із родом, сім'єю та рідною землею. В. Давидюк спонукає сприймати чарівну дружину в таких сюжетах не інакше як ініціальну партнерку, життя із котрою не може бути довготривалим [2].

Х. Дікманн у своєму дослідженні відзначив, що вже в найдавніших із відомих в межах нашої культури казок, наприклад, у єгипетській казці про двох братів, яка відноситься до 19 династії, близько 1200 року до нашої ери, ми можемо простежити мотиви перетворення людини в тварину й рослину та назад, зустрічі людей із верховними богами, чаклування та тварин, які наділені здатністю розмовляти [3]. На думку Х. Дікманна, у казках змія може поставати як «благодійна демонічна істота, котра виявляється вдячною за зроблену їй раніше послугу» [3]. Яскравий приклад такої модифікації можна простежити в чарівній казці «Грицько й гадюка».

Водночас важливо зазначити, що в сучасній українській фольклористичі образ змія розглядають також у межах загальної системи персонажів чарівної казки. У цьому контексті важливе місце посідають спроби типологізації образу змія, що дозволяють окреслити різні модифікації цього персонажа залежно від його функцій. Зокрема, Леся Мушкетик у статті «Міфологічні витоки образу змія в українській народній казці» ставить під сумнів визначення змія як «охоронця кордонів», підкреслюючи, що незрозуміло, які саме кордони він оберігає і чи оберігає їх узагалі, адже змій, швидше, не охороняє, а порушує межу, виступаючи агресивною силою [5].

Отже, у наукових дослідженнях образ змія розглядається з різних позицій. Водночас більшість праць зосереджені на окремих аспектах, що зумовлює фрагментарність наукового осмислення образу.

На сьогодні залишається недостатньо дослідженим питання комплексного аналізу образу змія як єдності його семантики, функцій та локусів функціонування у структурі чарівної казки.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз образу змія в українській чарівній казці з урахуванням його семантики, функцій та локусів функціонування.

Виклад основного матеріалу Різні модифікації образу змії знайшли своє місце в усній народній творчості, зокрема в чарівній казці. У фольклористичі образ змія розглядається як один із найскладніших персонажів. У науковій тради-

ції виокремлюють кілька основних типів змія залежно від його функцій у сюжеті, зокрема: змій-викрадач, змій, що збирає данину, змій-охоронець кордонів, змій-поглинач, змій-спокусник.

У сучасних дослідженнях ці типи зазнають переосмислення і в результаті подається більш розгорнута типологія образу змія, яка включає такі його модифікації: змій-викрадач, змій-руйнівник, змій-пожирач пташенят величезного птаха, змій – сексуальний партнер (реальний і потенційний), змій-перевертень, змій – власник скарбів, змій – переслідувач героя, змій у плузі. Така варіативність свідчить про складність і багатфункціональність образу змія у чарівній казці.

Таким чином, образ змія в українській чарівній казці характеризується значною варіативністю типів, що відображають різні функції цього персонажа у сюжеті.

У фольклористичних дослідженнях мотив змієборства пов'язують із більш давнім мотивом пожирання, який має витоки у первісному обряді ініціації. Давній мотив пожирання можна знайти в українській народній казці «Син змія». Змій-пожирач проковтнув хлопця, а потім виплюнув; завдяки цьому процесу хлопець став прекрасним легінем, «такого тепер у сімох державах не є». У цьому випадку змій-пожирач виступає також помічником, адже нагороджує хлопця неймовірною вродою, дає йому інше ім'я і бере за свого сина. Саме такий мотив передувє формуванню сюжетів змієборства у чарівній казці.

Отже, змій-пожирач тісно пов'язаний з мотивами ініціації та трансформації, що розкриває його складну семантичну природу.

У образі пожирача змій виступає не лише володарем вогню, а й води також. Ці дві стихії не виключають одна одну, а зазвичай поєднуються. Змій-пожирач здебільшого живе у воді. Функції змія-пожирача не обмежуються лише «пожиранням» людини. Дуже часто він «бере в полон» усе місто й вимагає кожного тижня/місяця/року данину – живих людей (зазвичай, молодих та красивих дівчат). У такому розвитку подій можна побачити стародавній ритуал жертвоприношень (змія, який проковтує сонце, потрібно задобрювати, аби не залишитися в темноті назавжди). Саме тому змію-пожирачу пропонують лише найкращих дівчат. Іноді йому жертва-дівчина настільки імпонує, що він залишає її живою, аби одружитися і продовжити свій рід. Найчастіше змій-пожирач обирає собі в дружини князівну/царівну/королівну, притому самі дівчата не сприймають це як щось надто жахливе, адже

змій – божество, а стати жінкою божества – велика честь.

Найчастіше в українській народній казці зустрічається образ змія-охоронця кордонів, який живе на своїй території, охороняючи при цьому її межі. Змій-охоронець кордонів ніколи не зазіхає на чужі землі. Основні дії чарівної казки зазвичай розгортаються на «законній» території змія. У казці «Про Сученка-богатиря» можна побачити, що дорогу до кордонів, які охороняє змій, змальовують дуже далекою та складною: «Поставили, попускали стрілочки. Зараз же Царевичева застряла в дубові, в розсохах, Куховаричева далі застряла у маковинні, а Сученкова застряла у змія в будинках, у вікні. Ідуть в інєє панство, в десяте государство...» [32].

Тридесяте царство/десяте государство асоціюється у чарівній казці із потойбіччям – царством мертвих. У деяких чарівних казках потойбіччя (тридесяте царство/десяте государство) набуває цілком земних ознак, ознак селянського побуту. Наприклад, змій дуже часто живе не в палаці, а в хатинці, що знаходиться на межі двох світів.

Іноколи на дорогу до змія, яка не є легкою, герой чи герої витрачають декілька днів/тижнів/місяців: «Їхали вони так, може, з год або й більше, заїхали в пушу. Скрізь ліс й ліс, та такий, що й сказати не можна: тільки небо помежи листям синіє та земля під ногами, а то більше нічого й не видно – хоть би хто йшов, хоть би хто їхав, щоб запитати, куди ця дорога веде – так ні, ані душі живої опріч їх нема, а тут вже й сонечко закочується за ліс, вже й вечоріє». (Казка «Про золоту гору») [10].

Зазвичай зустріч протагоніста та змія відбувається вночі, головний герой чекає змія під мостом. У таких випадках змій перебуває біля річки. Часто ця річка вогняна, над річкою пролягає міст, а герой чекає змія під мостом. Ця річка – межа між світами. Змій охороняє цей міст, тому перейти через нього можна, лише вбивши змія.

Момент зустрічі протагоніста зі змієм-охоронцем кордонів можна побачити в казці «Про золоту гору»: «Сів він під тим містком і дожидав змія. Погодів він там трохи – коли летить на коні такий, що аж іскри сиплються, а за ним біжить собака і летить сокіл. Прибігли вони до містка – кінь спіткнувся. Змій понюхав на цей бік, на той бік і каже:– А ти чого сюди прийшов? Чи прийшов битися, чи прийшов мириться? – Ні,– каже семи-літок,– я до тебе не прийшов мириться, а прийшов битися! – Добре,– каже змій.– Як битися, то й битися. Ходім же зі мною на золоту гору, там будем і битися». (Казка «Про золоту гору») [10].

Змій-охоронець кордонів завжди знаходиться на «своїй» території – на межі між потойбіччям та нашим світом. Головний герой сам до нього приходить. Змій-охоронець кордонів дуже часто володіє рисами лицарського благородства. Він майже ніколи не є ініціатором бою з головним героєм. Змій-охоронець кордонів не починає бою з протагоністом без його згоди, більше того, він пропонує герою перший удар, а пізніше – невеличку перерву, задля відпочинку. «– Бий, – говорить змії. – Ні, ти бий, – ти на всьому світі найдужчий.» [12].

«Слухай, ти – говорить змії – у тебе батько був?» – «Був» – «Воли у нього були?» – «Були» – «Орав він?» – «Орав». – «А давав відпочивати?» – «Давав». – «Ну, давай і ми відпочинемо» [12].

Між змієм-охоронцем кордонів та героєм-протагоністом існує якийсь потаємний зв'язок за межами казки, адже змії якимось чином знає про існування героя. Більше того, він знає, що може загинути тільки від руки саме цього героя. «Стій, коню, не спотикайся, а ти, сокол, не стрепетайся, а ти, суко, не скавучи, нема над нас другого, є десь Сученко...». (Казка «Про Сученка»)

Змій-охоронець кордонів у чарівній казці майже ніколи не описується, але деякі риси його зовнішності все ж можуть зустрічатися в тексті. Характерними ознаками змія-охоронця кордонів у чарівних казках є його багатоголовість (шести-, дев'яти-, дванадцятиголовий змії) та надзвичайна фізична сила. «А той змії та такий був сильний, що загони до себе не підпускає, так диханням і побиває». (Казка «Чабанець») [11].

Найяскравіше сила змія зображується в бою на мосту, дуже часто в чарівних казках цей міст називають «калиновим». «Образ калинового мосту у казці має значення переходу героя з царства живих до царства мертвих» [8] Бій між змієм-охоронцем кордонів та протагоністом завжди чесний. В українській чарівній казці змії наділені і зооморфними, і антропоморфними рисами, тому в бою він може використовувати різноманітну зброю, як і герой-протагоніст. Здебільшого змії-охоронець кордонів віддає перевагу мечу. Меч символізує чоловіче начало, фізичну силу та є одним із символів влади. «От у змія меч на три сажні залізний чи сталевий, як ударить він чабанця ним, так меч на шматки і розскачавсь». (Казка «Чабанець»)

Іноді образ змія асимілюється із зовнішністю героя і представляється вершником. У таких випадках кінь під змієм дуже часто спотикається. «Пішов і став під мостом. Чує – земля гуде. Це дев'ятиголовий змії летить. – Стій, – говорить

змій до свого коня, – не спотикайся, проти нашої сили нема другої на півсвіту. Є тільки Іван-мужичий син. Ну, та сюди і ворон кості його не занесе.» (Казка «Іван – мужичий син») [12].

Часто можна зустріти в українській чарівній казці й образ змія-викрадача, йому властиві дві функції. Перша: він викрадає жінок, викрадання зазвичай буває дуже неочікуваним. Момент крадіжки дівчини змієм можна побачити в казці «Таємниця скляної гори»: «А недалеко від столиці була скляна гора, і така височезна, що верхом сягала до самого неба. А на тому верху мали пристановище змії-шаркані. Один шестиголовий, другий восьмиголовий, а третій мав цілих дванадцять голів! Якоїсь ночі всі три змії-шаркані прилетіли у царський палац, украли прекрасних трьох царівен та й понесли на скляну гору, де в кожного змія був дуже гарний замок» [12] Схожий сюжет і в казці «Дерево до неба»: «Та одного ясного дня зібралася хмара, заgrimіло, заблискало й затемнілося... Випав страшний град. Тривало це недовго. Знову небо прояснилося і почало сонечко світити. Але сад був чорний од спустошення: всі квіти поламані, листя з дерев збите... І все геть посохло, як би гарячою водою було спарене. Вийшов цар з палацу і не впізнав саду. Постарів, але такого ніколи не бачив, ніде ні квітки, ні листка. Аж плакати хочеться. Кличе доньку. А вона не озивається. Шукав, шукав – не знайшов. Кличе слуг. Ті бігають, питають... Нема ...Того дня, коли страшна буря пройшла серед дня, у хмарі був семиголовий змії. Він ухопив його доньку й поніс на верх високого дерева. А на тому дереві стоїть зміїв палац, у ньому полонянка...» [7].

Зазвичай змії-викрадач зображується багатоголовим і з крилами, але іноді в його образі відсутні ці риси. Зокрема в казці «Покотигорошко» змії-викрадач замальовується достатньо хитрим, проте він не має крил. «Мати наварила обідать і дала дочці нести. Вона вийшла на гору і пішла по тій дорозі, по котрій стружки лежать; дійшла до нори, а змії узяв її та в нору і кинув» [11].

Також із образом змія-викрадача пов'язаний давній та дуже рідкісний в українському фольклорі мотив про викрадення змієм небесних світил. Вище зазначений мотив ми можемо зустріти у казці «Іван Фат Фрумос», яка починається одразу ж із пояснення ситуації: «Давно-давно була все ніч, а дня не було. Була ніч, бо закрили сонце змії. І жив тоді один старий мисливець. Здибався він із товаришами, і домовилися вони: «Підемо визволяти Сонце» [13]. Імовірно, товариші не правильно розраховували свої сили, тому не змогли перемогти

змійв та повернутися додому живими. Проте, у одного з мисливців був син, який ще в досить ранньому віці вирішив продовжити «місію» батька: «Заліз хлопець на ту скирту і співає: «Був у мене тато. Та пішов визволяти Сонце і назад не вернувся. А я виросту і Сонце визволю» [13]. Як тільки виповнилося герою п'ятнадцять років, він вирішив, що прийшов нарешті час для того, щоб визволити сонце, тому попросив царя викупити йому такий меч, який важитиме п'ятнадцять пудів, дати коня та весільний одяг. Отримавши бажане, хлопець відразу ж відправився у дорогу. Для того, щоб все-таки успішно виконати свою «місію», герою довелося вбити мечем трьох зміїв, обхитрити дружин-зміїх та спалити їхню стару матір-змію.

Схожий мотив ми можемо простежити також у казці «Як Контюфіль дістав місяць і сонце». Головний герой зайшов у новозбудований костюль і побачив, що він досконалий, але має одну лише хибу: всередині немає сонця й місяця. Цісар послав хлопця із братами визволити світила, які зберігалися далеко в Гінджи-баби. По дорозі протагоніст стає на герць із двома шарканями – синами Гінджи-баби та її чоловіком і в результаті вбиває їх. Далі можна побачити, що головний герой наділений надзвичайними здібностями, а саме – здатністю до метаморфоз. Хлопець перетворюється на kota і по скляній горі виповзає до хати відьми, викрадає вміщені в скляні шкатулки світила, що осяють все довкола, і тікає. Відьма женеться за ним, прагне знищити хлопця із допомогою магії, однак їй це не вдається і Контюфіль перемагає. Згодом сонце і місяць у протагоніста відбирає дідок Рукоять, а далі обмінює їх на здобуту Контюфілем принцесу. Контюфіль повертається додому, віддає світила цісареві і в результаті одружується з цісаревою дочкою.

Пов'язані із цим казковим мотивом вірування на Закарпатті записав П. Богатирьов: «Один селянин так пояснив нам затемнення сонця: «Коли сонце щезає, треба набрати в бочку води і дивитися в неї. Тоді ми допомагаємо сонцю: дракон (шаркань) не може його з'їсти. Коли почалася війна, шаркань з'їв сонце і його не було видно. Через дві години воно вийшло на свій звичний шлях і стало знову зігрівати землю: шаркань його не переміг...» [1].

Також в українських чарівних казках зустрічається образ змія-спокусника. У цьому образі змії з'являється у популярному казковому сюжеті як коханець матері чи сестри героя. Змії-спокусник зваблює жінку і з її допомогою прагне знищити

протагоніста. Такий сюжет ми можемо простежити у казці «Іван-королевич, його сестра і змії». «Змії прийшов аж у хату, так їй розказує та навчає: – Гляди, – каже, – як прийде твій брат додому, то ти занедужай та й лежи і стогни, а як він спитає, чи не хочеш часом ти чого, то ти йому скажи, щоб він дістав заячого молока [...] Тоді королевич взяв свою сестру, прив'язав її до того явора, що стояв перед порогом, поставив перед нею відро вугілля і друге відро, щоб вона повне сліз наплакала, а сам пішов до свого батька».

У науковій традиції виокремлюють також тип змія «ворожого тестя» – батька майбутньої дружини героя. Такий тип змія дуже поширений в українській чарівній казці, з'являється він у сюжетах про добування нареченої. Конфлікт героя з таким змієм – своєрідний вияв змієборства, хоч протагоніст змагається зі змієм за допомогою розуму, винахідливості та майстерності. Цей художній тип пов'язаний із обрядом ініціації головного героя та дочки змія – зміївни. Змії – «ворожий тесть» наказує герою виконати певні завдання, які можна трактувати як ініціацію. « – Добре, – каже змії, – тільки я дочки не віддам, поки не зробиш того, що я накажу. Як зробиш, віддам дочку, а не зробиш – тут і тобі, й усьому твоєму поїзду кінець прийде». (Казка «Іван Голик і його брат») [12].

Дуже часто головний герой сам не виконує завдань змія – «ворожого тестя», а діє виключно з настанов змієвої доньки – зміївни. « – Знаєш, – каже вона, – як що тобі батько загадає, то ти прийдеши до мене в пізньому часі, щоб батько не знав, то я тобі буду помагати». (Казка «Стрілець») [7].

Тип такого змія має антропоморфні ознаки, тобто його зовнішність дуже близька до людської. Змія – «ворожого тестя» часто змальовують в умовах селянського побуту й уподібнюють його дії діям звичайного селянина, наприклад, це можна простежити у казці «Про Сученка».

Дуже часто в образі змія – «ворожого тестя» акумулюються й інші образи злоторців. Наприклад, ворожим тестем може виступати цар (казка «Про царя і царицю відьму»), чорнокнижник (казка «Про персидського царевича»), чорт (казка «Про царенка Івана і чортову дочку»), водяний (казка «Царський син і донька водяного») тощо.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що образ змія в українській чарівній казці поєднує архетипні, вселюдські та обрядово-ініціальні риси, що зумовлює його складну семантичну природу.

На основі аналізу казкового матеріалу систематизовано та схарактеризовано основні типи образу змія, які є характерними саме для української казки, зокрема: змій-пожирач, змій-охоронець кордонів, змій-викрадач, змій-спокусник та змій-«ворожий тесть». Кожен із цих типів реалізує окремі функції та відіграє важливу роль у розвитку сюжету чарівної казки.

Функціонування образу змія в українській чарівній казці безпосередньо пов'язане з моти-

вами ініціації та межовими локусами, у яких відбувається випробування протагоніста. Отже, образ змія виступає ключовим елементом казкового нарративу, поєднуючи в собі різні функції та семантичні значення.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі окремих типів образу змія та їхніх модифікацій у регіональних варіантах українських чарівних казок.

Список літератури:

1. Богатирьов П. Г. Магічні дії, обряди і вірування Закарпаття. *Народна творчість та етнографія*. 1991. № 1. С. 45–52.
2. Давидюк В. Ф. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. 310 с.
3. Dieckmann H. *Fairy Tales in Psychotherapy: The Jungian Approach*. Boston: Sigo Press, 1986. 300 p.
4. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна проза (легенда, казка): еволюція епічних традицій: монографія. – 2-ге вид., стереотип. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2009. 304 с.
5. Мушкетик Л. Міфологічні витоки образу змія в українській народній казці. *Народна творчість та етнологія*. 2010. № 3. С. 45–52.
6. Потушняк Ф. Гад у народному віруванні. *Літературна неділя*. 1941. Ч. 11 (12 жовтня). С. 88–90.
7. Скарбниця українських казок / уклад. С. А. Мірошниченко. – Дніпро: Сталкер, 2004. 320 с.
8. Таланчук О. М. Українознавство. Усна народна творчість: навч.-метод. посіб. Київ: Либідь, 1998. 248 с.
9. Тиховська О. Архетипна семантика образу вужа/гадюки в українських чарівних казках. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2011. Вип. 16. С. 297–301.
10. Українські народні казки / упоряд., адаптація текстів, вступ. ст. Л. Ф. Дунаєвської. Київ, 1992.
11. Українські народні казки. Луганськ: Лугань, 1999. 414 с.
12. Українські народні казки. Харків: Торсінг плюс, 2006. 496 с.
13. Чарівна квітка: українські народні казки з-над Дністра / запис, упоряд., прим. та словн. М. А. Зінчука. Ужгород: Карпати, 1986.
14. Ятченко В. Ф. Історія духовної культури українського етносу. Ч. 1: Давня українська культура. Київ: Міленіум, 2004. 148 с.

Kachan A. V. THE IMAGE OF THE SERPENT IN THE UKRAINIAN FAIRY TALE: SEMANTICS, FUNCTIONS, AND LOCI

The study focuses on the serpent as a character of the Ukrainian folk fairy tale, whose behavior combines archetypal, universal, and initiation-related features, which determines the complexity of interpreting this image within the folkloric tradition.

Based on the analysis of Ukrainian folk fairy tales, the specific and characteristic features of the image of the serpent have been examined, which made it possible to characterize five functional types typical specifically of the Ukrainian folk fairy tale: the serpent-devourer, the serpent-guardian of borders, the serpent-abductor, the serpent-temptor, and the serpent – “hostile father-in-law.” Owing to this division, the functional role of the image within various plot models has been systematically analyzed.

The functions of the serpent-devourer are not limited solely to “devouring”, as it demands tribute in the form of living people. Consequently, this image acquires a distinct mythological and cosmogonic significance.

The serpent-guardian of borders is always situated on the boundary between the otherworld and the human world, possesses traits of knightly nobility, and does not begin combat with the protagonist without his consent. Such a behavioral model emphasizes the ritualized nature of the duel.

The main function of the serpent-abductor is the abduction of women and, at times, celestial bodies. This type is associated with the motifs of loss and restoration of cosmic order.

The serpent – “hostile father-in-law” is connected with the initiation rite of the protagonist and the serpent’s daughter – the serpent maiden. This type of serpent possesses anthropomorphic features.

The serpent-temptor seduces a woman and, with her assistance, seeks to destroy the protagonist. In this type, the motif of internal threat is especially pronounced.

The scientific novelty of the study lies in the systematization of the typology of the image of the serpent in the Ukrainian folk fairy tale and in the characterization of five specific functional types, which clarifies the understanding of the role of this image within the folkloric tradition.

It has been established that the image of the serpent is realized through a system of functions and loci associated with the motifs of boundary and transition, which determines its key role in the structure of the Ukrainian folk fairy tale. Thus, the study expands the scholarly understanding of the semantics and functional nature of the image of the serpent in the Ukrainian folk fairy tale.

Keywords: *herpetological images, image of the serpent, character typology, functions, loci, fairy tale, folklore.*

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Musayeva N. A.<https://orcid.org/0009-0007-0005-7743>

Nasimi Institute of Linguistics

NATURE-INSPIRED RELATIONSHIPS IN FOLKLORE DISCOURSE

The article provides a comprehensive analysis of nature-inspired relationships in folklore discourse, focusing on the cognitive-pragmatic and emotive-psychological dimensions of human attitudes toward nature. It explores how folklore texts, as some of the earliest forms of artistic and cultural expression, reflect the formation of human–nature relations within the framework of primordial consciousness. These texts not only document everyday experiences but also reveal how ancient communities perceived, interpreted, and symbolically structured their interaction with the natural environment. In this context, folklore serves as a repository of collective memory, preserving mythological thinking, belief systems, and culturally specific worldviews related to nature.

The study examines how nature-related beliefs, symbols, and mythological codes are articulated in folklore discourse through various narrative and linguistic forms. Particular attention is paid to cosmogonic concepts, which explain the origin and organization of the universe, and to the ways natural phenomena – such as lightning, rain, wind, mountains, water, and trees – are interpreted through mythological frameworks. In the absence of scientific knowledge, ancient people relied on myths and legends to explain these phenomena, attributing them to divine forces or supernatural entities. This mythopoetic approach demonstrates that nature was not only understood in physical terms but also perceived as a living, spiritual, and semiotic system.

Furthermore, the article highlights the strong connection between nature and the inner, spiritual world of human beings as reflected in folklore. Natural elements are frequently used as expressive tools through which individuals convey emotions, thoughts, and social experiences. In folk songs, proverbs, epics, and other folklore genres, motifs of nature symbolize human feelings such as joy, sorrow, love, hope, and despair. The analysis shows that elements of nature function as cognitive and semiotic models, representing various stages of human life, moral values, and social relationships. For example, mountains may symbolize strength and endurance, water represents life and continuity, while trees often embody growth and cosmic connection.

The research also emphasizes the role of paremiological units (proverbs and sayings) and epic texts, such as “The Book of Dede Gorgud,” in shaping and reflecting human–nature relations in Azerbaijani folklore. Through qualitative, cognitive-semantic, and semiotic analysis, the study demonstrates that nature-related metaphors play a crucial role in structuring human thought and communication. These metaphors encode ethnocultural knowledge and contribute to the transmission of values and beliefs across generations.

In conclusion, the article argues that folklore discourse reveals a deep and inseparable unity between humans and nature, where natural elements function not only as physical realities but also as symbolic and conceptual tools for understanding human existence. This perspective also reflects an implicit ecological consciousness, emphasizing harmony, balance, and respect for nature – ideas that remain highly relevant in the context of contemporary environmental challenges.

Keywords: folklore, discourse, nature, human, attitude.

Introduction. Myths, one of the oldest genres of folklore, are considered to be the primary sources of humanity’s original outlook. In mythological systems, theology of natural phenomena and objects is presented as gods and resident forces. For example, Abzu represents the original ocean of water, and Adad represents the typhoon and lighthouse. This approach shows that ancient people understood nature not only

physically, but also on a metaphysical level. Similarly, in ancient Egyptian mythology, Amun symbolizes the divine power of the sun, while Aker symbolizes the concept of the earth and the horizon. These parallels prove both general and specific features of nature images in mythologies of different peoples. [6, p. 46–62].

Literature review. In the folklore discourse of the Azerbaijani people, human-appeal relations are

multifaceted and multidisciplinary. Therefore, the folklore scientist Elchin Galiboglu wrote, “In our saga, the unity of man – nature – finds expression in adult stature. Koroghlu’s sword is a part of a thunderbolt, from horses into the valley. In Azerbaijani mughams, separately in the Azerbaijani love arts, the expression of Human – Nature unity is complete. Godly spirit and voice are clearly heard in our agreement. The art of Azerbaijani zurna-balaban, from the beginning to the end, makes Nature inquire: it conveys the extreme elegance and forbearance of a Turkish man with a harrowing, invincible, warlike, enthusiastic spirit [4, p. 35]. In Turkish ethnoculture, objects of different nature are often repositioned as cults. Nature objects of *mountain, forest, water, sea, river, ocean, valley, valley*, etc. have a semiotic essence in human cognition. With their presentation, different discourses express socio-psychological, emotional, and pragmatic functions. In Azerbaijani folklore, as well as in Azerbaijani folklore, the *mountain* has always been considered a symbol of exaltation, protection, holiness, and proximity to God. Azizkhan related to the Godverdi mountain cult, writing that the mountain names «In the Book» appear as one of the means of characterizing the hero characters. It is possible to approach such names from different prisms: the name of a mountain is typical of the language of only one hero, or it has been used only in relation to one hero; the name of a mountain is pronounced in the language of two heroes; the name of a mountain is found in the language of more than two heroes. Indeed, it is possible to clarify the associative and syntagmatic relation between mountain names and heroic characters on the basis of textual semantics” [5, p. 45]. There is a saying about the mountain: “The mountain does not meet the mountain, and man meets man” [1, p. 79]. In this paremiological unit, the example of the mountain refers to an aphoristic content based on human comparison with nature. The cognitive semantics of this paremia are metaphorically symbolized by social relations between people. That is, the cognitive nature of this proverb is that objects of nature are fixed in the pattern of the mountain, they cannot change their place, but rather, it is natural for people to encounter them at a certain time because their way of life is dynamic. In short, this paremia promotes the concept of human being as a social being and refers to the existence of social bonds between people at all times. It is known that ancestors originate as a linguistic expression of people’s life experiences, life skills, and many years of experience.

In artistic discourse, the *mountain* at some point refers to “sorrow, grief,” depending on the context.

There is a mountain boy expression in our language. The other name of this idiom is in the form of an ancestor. “The mountain is painted deep” [2, p. 234]; you look at the *mountain – it snows*, you look at the *garden – it barks* [2, p. 235]; you come from the *mountain*, you go to the *mountain* [2, p. 234]; the *mountains do not lie* [2, p. 234]; you take the staff from the *mountain* and say, “It’s too much”, and you see that the *mountain itself does not exist* [2, p. 234]; the *head of the mountain can become fog* [2, p. 232]; the *place of the mountain* [2, p. 232]; the *place of the fog* [2, p. 232]; the *mountain is ours, the gazelle is ours, what is the hunter here looking for?* [2, p. 232]; *To the right of Mount Ara, it is snowy and snowless* [1, p. 35]. In general, parems about nature convey ethnocultural information that expresses the attitude of each nation to nature from generations to generations.

Methods. This study adopts a qualitative and interpretative approach based on folklore analysis. The methodology includes:

- Textual Analysis of Azerbaijani folklore sources, including proverbs (paremiological units) and epic texts such as “*The Book of Dede Gorgud*”
- Cognitive Semantic Analysis to interpret metaphorical meanings of natural elements
- Semiotic Analysis to examine symbolic representations of nature
- Comparative Perspective to identify parallels between mythological and folkloric systems
- The data consist of selected proverbs, idioms, and epic narratives that reflect human–nature relations.

Elchin Galiboglu wrote, “Consistently examining the human-Enlightenment relationship in folklore, which finds its rich expression in Azerbaijani folklore, can be considered a must for tomorrow. An analysis of the patterns in numerous folklore patterns inevitably leads to a divine – and human – approach to nature. The consequences arising from the disturbance of ecological balance in the world today are of undeniable relevance to the subject in question at a time when every one of us is living in reality” [4, p. 239].

Here are some examples: *Mountains I trust in you, snowed in* [1, p. 208]. This proverb expresses a direct nature-inspired attitude. This is where the *mountain* symbolizes a confident person at all times, and the phrase *snowflakes* means that the person you trust is out. “*Thirsty fruit does not bear fruit*” [1, p. 590]. In this paremia, the expression *thirsty fruit* symbolizes a useless, inactive person, and the expression unobtrusive refers to the consequence of inactive person’s work. In this paremia, the concept of water metaphors hard work, perseverance, and activity.

In the Azerbaijani language, there is a proverb: "The *stranger builds the bird's nest with his God*" [1, p. 163]. The cognitive semantics of this proverb suggest that the metaphorically immature or alienated person is rewarded by God for his sustenance. That is, a stranger's bird symbolizes a helpless person, a nesting house, a place to live. In short, the bird and nest metaphors in this parable, in fact, describe human life. Thus, the process of building a nest of birds that are a part of nature in these ancestors metaphorically denotes the concept of human protection by the divine. It is known that variation in ancestry is observed. For example, the other variant of paremia, where the *bear crawls through the forest and does not know the forest*, is: the *sparrow crawls through the mountain and does not know the mountain* [1, p. 209]. Here, *sparrows* and *bears* are characterized as language metaphors, and forests and mountains are characterized by people trusted by nature images. Thus, the idea of rational understanding of nature and human relations is expressed in both parems.

"The nest built by every bird is lovely if it is from a golden cage" [1, p. 166]. These ancestral phrases *golden cage* and *bird's nest* create a semiotic opposition. Thus, the expression *golden cage* metaphorically symbolizes the restriction of freedom, freedom, happiness, while the *nest built by each bird* symbolizes freedom. That is, this paremiological unit metaphorically reflects the analogy of human life with nature, according to its cognitive semantics. Let's look at another example: "the bird is a golden cage dungeon" [1, p. 176]. In this paremia, which refers to the Azerbaijani language, the bird metaphorically refers to the association of "fly". Cognitively, the bird associates freedom, liberty, in that paremia, and the *cage* lection refers to the concept of restriction, restriction, suppression of freedom. As the examples show, the concepts related to nature in paremiological discourse reflect the socio-psychological aspects of human society through conceptual metaphors.

Results. The analysis reveals that natural elements in Azerbaijani folklore function as **cognitive and symbolic models** of human life and social relations.

In the Azerbaijani phocloric discourse, different models of nature metaphorically address different situations of human life and socio-psychological relations. For example, we have a proverb: "The cell throws the fruit into the tree" [1, p. 206]. The cognitive semantics of this proverb refers to the fact that the phrase *fruitful tree* symbolizes a person who is well-known, famous, sufficiently influential in society, and the phrase *throwing a flood* means what they say here. That is, the cognitive explanation for this paremia is

that in society, there may be a great deal of people who look enviously at a skilled person in socium with a keen sense of direction.

There is a verbalization of the concept of «water» in paremiological discourse. "Where the water is, the vitality is there" [1, p. 588]; the *fish separated from the water has no fear of fire* [2, p. 588]; it prints like a fish out of water [2, p. 589]; there is no duck in the thirsty land, no goose" [2, p. 589]. There are many sayings about the tree concept: "the sparrow tree is as high as it is, the original is missing, the branch does not have a bar" [2, p. 572]; the tree that grows in the shade does not have a fruit [2, p. 442]. There are also parems related to the seasons that represent nature: "Sleeping in the spring, uprooting in the winter" [2, p. 386]; the rain of the summer day, the rejuvenation of the winter day" [2, p. 387], the winter is gone, the spring is coming, the bean is planting [2, p. 206], the winter is in the distance, the summer is in the mountains [2, p. 207], the winter is in the garden skirt, the mountain skirt in the summer [2, p. 206]. At the same time, various natural phenomena are reflected in paremiological discourse: we came out of the rain, we fell into the rain [2, p. 383]; the rain soaked, the day dried [2, p. 383], the rain took the rest out of the rain [2, p. 383], the shade of a large tree would be great" [2, p. 147].

A man who is born one day will return to earth one day. The cognitive semantics of this phrase, which carries a deep philosophical understanding, reveal the deep philosophical essence of the concept "Soil". "The Book of Dede Gorgud" also reads:

"Comfy, goofy world,
The end is the dying world,
He got a quote, hid the place,
To whom did the world live?" [3, p. 43].

The phrase *hid the place* in this piece of court is the notion that life is temporary, that mourning is not eternal.

There is also water among the four objects in the saga "Kitabi-Dada Gorgud", in the painting "Oiling of the house of Qazan Khan", where Qazan Khan surveyed the abode of Qazan Khan. The conversation between Uruz and the tree is described. It is mentioned in part that the water has seen the face of the god. That is, water is presented here as a symbol of life and creation: "A water has appeared in front of the pot. He said, "Water has seen the face of God. I shall be inquiring about this water." Let's see, lady, how it went. The pot said:

"The water coming out of the boiling rocks!
Water hitting wood vessels!
Hussein's dedicated water with Hasan!

The adultery of the bean with the garden is water!
Ayisha and Fatima's vision of water!
The water that the princess horses drink!
The water that the golden camels pass by!"
 [3, p. 142–143].

In this survey, the water is presented as one of the main elements of nature and illustrates the symbolic nature of living with man in the example of Qazan Khan. In this piece, what is not related to the water in the speech of the khan of Qazan is important for the presentation of water as a living being, a part of nature as a whole. In this section, the semiotic aspects of nature-inspired relationships are summarized. In the saga, the conversation of Qazan Khan's son Uruz with the tree of booty is one that has a special symbolic meaning. *"The unbelievers seized Uruz and brought him to the bottom of the spoils. Uruz said, "Those who disbelieve, amen, there is no doubt about the union of god! Let me speak to this tree." Called to the tree, she said to the lady, what she said:*

You say, "Tree!, Tree! If I say don't hesitate, tree!
Tree at the gateway to Mecca!
Museyi – The base of the kernel is the tree!
Big – big water bridge tree!
The huge ship of the giant sea is a tree!
Hand Towel's saddle tree!
Tree supported by the sword of your hand!"
 [3, p. 146].

In the above text, Uruz's conversation with the tree, due to cognitive thinking, refers to his belief in nature and nature's protective mission in the example of the tree. That is, semiotically, in this poetic piece, a person's feelings of seeking help and help from nature. There are both mythological and symbolic understandings in this conversation. Thus, in mythology, the tree reflects the symbollicity of the world and acts as the main symbol of life. Here, in the tree's pattern, nature objects are shaped like a life preserving image. It is named after the World Tree in Nordic and Turkish mythologies. In Turkish mythology, this concept is referred to by the expression Tree of Life. According to the myth of the world tree, the world stands on a tree, the cosmic tree symbolizes the relationship between the earth and the sky and the communication. That is, because the tree is symbolic, the universe is constructed in the form of a tree.

Discussion. The results demonstrate that folklore discourse reflects a deep integration of human cognition, emotion, and environment. Natural elements are not merely descriptive but function as symbolic tools for expressing complex human experiences.

These findings align with cognitive and semiotic theories suggesting that metaphor is fundamental to human thought. Nature serves as a conceptual framework through which social relations, emotions, and moral values are understood.

Additionally, the study highlights the ecological consciousness embedded in folklore. Ancient narratives reflect respect for nature and awareness of balance between humans and the environment. This perspective is particularly relevant today in the context of global ecological challenges.

There are many examples of naturalistic relations in the Azerbaijani folklore discourse. "The Book of Dede Gorgud" contains rich symbols and phrases expressing the ecological thoughts of the ancient Turks. *"There is a scene in the Bukhara boy, the lady's son: When the boy fell down there, the Grey Horseman was ready next to the boy. Three times he met his wound and said, "My son, do not fear, for there is no death that creates you. Mountain flower and mother's milk are your ointment."* [3, p. 137] The saga reads as follows:

"Be my black head sacrificed, son, to you...
Why you run, your waters, the mountain of gas,
Don't let it flow unless it's stupid!
Why finish your herbs, Mount Gas,
If it doesn't end, don't let it end!
Miss you Keyes, Goose Mountain!" [3, p. 137].

"The rock is behind the mountain [2, p. 174], *the rock does not fly*, the valley is not full [2, p. 174], *the rock is behind the mountain* [2, p. 174], *the rock breaks the dust when it flies* [2, p. 168], *one winter of the homeland is better than a hundred baht of pride* [2, p. 168], *and the dune of the great mountain is also great*" [2, p. 148].

Conclusion. There have been many works in folklore and written literature that relate to human – nature relations. In artistic texts, at the paremiological level, nature-inspired relations are given from different semantics, different semiotic-imbolic ones. In antique Greek linguistics, concepts of nature's relation to language were still introduced. One of these concepts was fuse theory. Proponents of the Füsey theory argued that all names come from nature, the source of which is nature. They first showed that language was based on natural laws.

In folklore discourse, natural phenomena metaphorize the social relations and communicative aspects of human life. For example, *"The wind will not return"* [2, p. 271]. Thus, the concept of balanced existence of nature and man, love towards nature, glorification of nature are reflected in folklore discourse.

Bibliography:

1. Ancestors / Appreciation. J. Baku: Leader, 2004. 264 p.
2. Ancestors/ Appreciation. H. Gasimzadeh. Baku: Yazici, 1985. 690 p.
3. "The Book of Dede Gorgud" Reverse. S. Alizadeh Baku: Leader, 2004. 376 p.
4. Galiboglu, E. Folklore of Azerbaijan. Tradition and modernity. Baku: Science and education, 2025. 240 p.
5. Goddess, A. Cult of Mountain in the book Dede Gorgud. Baku: Science and Education, 2013. 120 p.
6. Jacobsen, T. The Treasures of Darkness: A History of Mesopotamian Religion. Yale University Press, 1976, p. 46–52.

Мусаєва Н. А. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ, НАТХНЕННІ ПРИРОДОЮ, У ФОЛЬКЛОРНОМУ ДИСКУРСІ

У статті подано всебічний аналіз взаємин людини і природи в фольклорному дискурсі з акцентом на когнітивно-прагматичних та емоційно-психологічних аспектах ставлення людини до природи. Досліджується, як фольклорні тексти, будучи одними з найдавніших форм художнього й культурного мислення, відображають формування взаємин «людина – природа» в межах первісної свідомості. Ці тексти не лише фіксують повсякденний досвід, а й розкривають способи, якими давні спільноти сприймали, інтерпретували та символічно осмислювали природне середовище. У цьому контексті фольклор постає як носій колективної пам'яті, що зберігає міфологічне мислення, вірування та культурно зумовлені картини світу, пов'язані з природою.

У дослідженні розглянуто, як природоцентричні уявлення, символи та міфологічні коди репрезентуються у фольклорному дискурсі через різні наративні й мовні форми. Особлива увага приділяється космогонічним концепціям, які пояснюють походження та будову Всесвіту, а також інтерпретації природних явищ – блискавки, дощу, вітру, гір, води, дерев – у межах міфологічних моделей. За відсутності наукових знань давні люди пояснювали ці явища за допомогою міфів і легенд, наділяючи їх божественними або надприродними властивостями. Такий міфопоетичний підхід свідчить про те, що природа осмислювалася не лише фізично, а й як жива, духовна та семіотична система.

Крім того, у статті підкреслюється тісний зв'язок природи з внутрішнім духовним світом людини, відображений у фольклорі. Природні елементи часто виступають засобами вираження, через які людина передає свої почуття, думки та соціальний досвід. У народних піснях, прислів'ях, епосах та інших жанрах фольклору природні мотиви символізують людські емоції – радість, смуток, любов, надію та відчай. Аналіз показує, що елементи природи виконують функцію когнітивних і семіотичних моделей, репрезентуючи різні етапи людського життя, моральні цінності та соціальні відносини. Наприклад, гори можуть символізувати силу й стійкість, вода – життя та безперервність, а дерево часто уособлює зростання і космічний зв'язок.

Дослідження також акцентує увагу на ролі пареміологічних одиниць (прислів'їв і приказок) та епічних текстів, зокрема «Книги Деде Горгууда», у формуванні та відображенні взаємин людини і природи в азербайджанському фольклорі. За допомогою якісного, когнітивно-семантичного та семіотичного аналізу доведено, що природні метафори відіграють важливу роль у структуруванні людського мислення та комунікації. Вони кодують етнокультурні знання та сприяють передачі цінностей і вірувань між поколіннями.

У висновку стверджується, що фольклорний дискурс розкриває глибоку й нерозривну єдність людини і природи, де природні елементи виступають не лише як фізична реальність, а й як символічні та концептуальні засоби осмислення людського буття. Такий підхід також відображає приховану екологічну свідомість, підкреслюючи гармонію, баланс і повагу до природи – ідеї, що залишаються надзвичайно актуальними в умовах сучасних екологічних викликів.

Ключові слова: фольклор, дискурс, природа, людина, ставлення.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Наумовська О. В.

<https://orcid.org/0000-0002-9290-7843>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

«ЗОРЯМИ ОБГОРОДЖУСЯ, МІСЯЦЕМ ПІДПЕРЕЖУСЯ...»: ВЕРБАЛЬНА МАГІЯ В СИСТЕМІ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК

Стаття присвячена дослідженню замовляння як одного з найдавніших різновидів вербальної магії та живої жанрової форми, що зберігає свою функціональність в умовах трансформації сучасних соціальних практик. Замовляння розглядається не як реліктове явище, а як динамічна система, здатна до адаптації в різних соціальних, культурних і технологічних контекстах. На основі міждисциплінарного підходу, що поєднує методи фольклористики, культурної антропології, наратології та когнітивної лінгвістики, проаналізовано структурні, семантичні та функціональні особливості жанру в його історичній тягlostі та сучасних видозмінах. Простежено еволюцію жанру від найдавніших дописемних форм вербальної магії до сучасних цифрових практик, визначено механізми збереження і трансформації жанрових ознак у різних культурних середовищах. Розглянуто класичні теоретичні концепції магії, а також сучасні підходи до вивчення вербальних магичних формул у порівняльному та медіальному аспектах. Окрему увагу приділено типології замовлянь – від найархаїчніших нетеїстичних форм до синкретичних текстів із християнськими елементами – та їхній змістовій класифікації (лікувальні, любовні, господарські, соціальні). Детально охарактеризовано основні принципи магичного мислення – гомеопатичну та контагіозну магію – і показано, як ці принципи реалізуються в конкретних жанрових формах і ритуальних практиках. На матеріалі польових записів, здійснених у квітні 2026 року в Києві, Фастові та с. Розозів Бориспільського району, продемонстровано, що замовляння функціонують як жива практика в міському середовищі, медичних закладах, рибальських і торговельних контекстах. Зібраний польовий матеріал засвідчує збереження архаїчних магичних принципів у сучасному побуті, їх адаптацію до нових соціальних ситуацій і поширення в освічених міських середовищах. Окремо виділено воєнні замовляння як новий функціональний підвид, що виник унаслідок повномасштабного вторгнення 2022 року: в умовах масової тривоги суспільство повертається до архаїчних моделей символічного захисту, збагачуючи традиційні жанрові форми новим прагматичним змістом. Значна частина дослідження присвячена цифровим трансформаціям жанру: аналіз матеріалів українського сегменту TikTok засвідчує, що структурна модель замовляння відтворюється в нових медіасередовищах з різною точністю, тоді як механізм передачі кардинально змінюється – традиційна вимога ритуального повторення трансформується в алгоритмічну вірусність, а спільнота вірування формується через підписників замість усної ланцюгової передачі. Зроблено висновок, що замовляння слід розглядати не як реліктовий жанр, а як живий механізм культурної адаптації, здатний освоювати нові зони ризику та нові канали комунікації, зберігаючи незмінною свою базову функцію – через слово створити відчуття впливу на невизначену реальність і символічно впорядкувати те, що раціональними засобами впорядкувати неможливо.

Ключові слова: замовляння, вербальна магія, фольклор, цифровий фольклор, контагіозна магія, жанрові трансформації, TikTok, воєнний фольклор.

Постановка проблеми. Сучасні студії з фольклористики та культурної антропології дедалі більше тяжіють до дослідження традиційних форм культури як динамічних систем, здатних до трансформації в умовах соціальних і техноло-

гічних змін. Особливої актуальності це набуває, коли йдеться про ті жанри, які тривалий час позиціонувалися як архаїчні або такі, що поступово зникають. До таких належать замовляння – один із найдавніших різновидів вербальної магії, що

поєднує сакральний, поетичний і прагматичний первні.

Упродовж тривалого часу зразки магічних текстів усної словесності – замовлянь – вважалися такими, що на сьогодні поступово відходять у небуття у живому побутуванні, залишаючись «документами» світогляду минулих епох. Однак попри поширене уявлення про їхній занепад, сучасні спостереження засвідчують не зникнення цього жанру, а його видозміни, адаптацію до нових умов і навіть розширення сфер функціонування, зокрема в цифровому середовищі. Це зумовлює необхідність переосмислення замовлянь не як реліктового явища, а як живої культурної практики, що продовжує виконувати важливі соціальні та психологічні функції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна міжнародна наука про вербальну магію переживає помітне поживлення. Ключовою інституційною платформою є Комітет із замовлянь, чарівників і чарівництва (ISFNR Committee on Charms, Charmers and Charming), заснований 2003 р. у рамках Міжнародного товариства досліджень народної прози (ISFNR). Комітет видає щорічний рецензований журнал «Incantatio: An International Journal on Charms, Charmers and Charming» (від 2011 р.; вільний доступ на ojs.folklore.ee/incantatio [20]), в якому публікуються матеріали з широкого географічного та хронологічного діапазону – від середньовічних латинських текстів до сучасних цифрових практик.

У галузі теорії та поетики вербальної магії визначальною залишається стаття С. Дж. Тамбіа «Магічна сила слів» [30], де вперше системно обґрунтовано, що ефективність замовляння визначається не лише змістом, а й ритмічною і звуковою організацією тексту – тезою, яка і досі є відправною для більшості структурних студій. Дж. Ропер у праці «До питання поетики, риторики та проксеміки вербальних замовлянь» [27] запропонував комплексну аналітичну модель, що охоплює риторику, поетику й просторовий контекст виконання замовляння; ця модель широко застосовується в сучасних компаративних дослідженнях. Колективні монографії під редакцією Є. Пош і Дж. А. Капало – «Сила слова: дослідження замовлянь і чарівництва в Європі» [21] та «Замовляння і чарівництво: дослідження магії в повсякденному житті» [29] – репрезентують сучасний компаративістський підхід до вивчення магічних формул у різних слов'янських і центральноєвропейських традиціях. Монографія К. С. Гіндлі «Текстуальна магія: замовляння та писані амулети в середньо-

вічній Англії» [23] демонструє новітню тенденцію – поєднання медієвістики з теорією матеріальності тексту й дослідженням рукописних практик.

Особливу увагу привертають дослідження, присвячені трансформаціям вербальної магії в цифрову епоху. Давор Ніколіч у своїй лекції «Вербальні замовляння як малі фольклорні жанри – малі фольклорні жанри як складники вербальних замовлянь» [25] для ISFNR (2024) актуалізував питання про жанрові межі замовляння в умовах цифрової медіації, а ряд авторів у журналі «Incantatio» останніх років (томи 11–13, 2023–2025 [20]) аналізує функціонування магічних формул у соціальних мережах, зокрема практику ланцюжкових «молив-тов-замовлянь» і вірусного поширення сутєстивних текстів. Ці розвідки перегукуються з темою пропонуваного дослідження і підтверджують актуальність вивчення адаптивного потенціалу жанру. У вітчизняній науці важливим орієнтиром залишається перше фундаментальне дослідження замовлянь в Україні – психоаналітично орієнтована концепція О. Павлова [9], який розглядає замовляння як прояв архетипічного несвідомого (у дусі К. Г. Юнга) та обґрунтовує їхню спорідненість з поетичним словом. Окремо також варто відзначити концепцію «метафізики замовлянь» М. Новикової («Прасвіт українських замовлянь» – передмова до збірника «Українські замовляння» [10, с. 7–29]), зокрема її тезу про етичну нейтральність магічного світогляду, що відкриває можливості для діалогу з антропологічними підходами Тамбіа [31] і Фаврет-Саади [15]. Цінним джерелом для вивчення обрядового контексту замовлянь є стаття В. Фісуна «Описи лікувальних обрядів з деякими поясненнями», вміщена у хрестоматії «Магія слова...» [8, с. 70–82]. Дослідник детально описує лікувальні практики, зафіксовані переважно на Поліссі та в Центральній Україні, розкриваючи взаємозв'язок вербального й акціо-нального складників магічного ритуалу та регіональну варіативність обрядових дій. Вагомим внеском у вивчення структурних і функціональних особливостей жанру стала монографія І. Гунчика «Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування» [6]. Дослідник запропонував узагальнювальне поняття «оказіонально-обрядовий фольклор» для позначення народних моливот, замовлянь, примовок та типологічно споріднених утворень, систематизував їхню інваріантну структуру і виокремив два типи фольклорного мовлення – апеляцію й експлікацію [6]. Перспективним видається також залучення когнітивних підходів – зокрема когні-

тивної теорії метафори (Дж. Лакофф, М. Джонсон) – для аналізу образних систем українських замовлянь, що поки залишається недостатньо розробленим напрямом.

Постановка завдання. Попередні розрізнені видання замовлянь як особного фольклорного жанру друкувалися, як правило, невеликим накладом, тож, зберігаючись здебільшого у приватних колекціях, недоступні широкій читачській аудиторії.

Об'єктом дослідження є замовляння як жанр української усної словесності; **предметом** виступають структурні, семантичні та функціональні особливості замовлянь у їхній історичній тягlostі та сучасних трансформаціях.

Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, що поєднує методи фольклористики, наратології, культурної антропології та когнітивної лінгвістики. Застосовано структурно-семантичний аналіз (для виявлення поетики текстів), порівняльно-історичний метод (для простеження еволюції жанру), а також функціональний підхід (для визначення ролі замовлянь у традиційній і сучасній культурі).

Джерельною базою студії є тексти замовлянь зі збірників «Українські замовляння» (1993) [10], «“Ви, зорі-зориці...”: Українська народна магічна поезія (Замовляння)» (1991) [1], «Магія слова. Українські замовляння: поетика, психологія, обрядовість» (2024) [8], соціальних мереж та зразки, призбирані авторкою в результаті польових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Замовляння є одним із найархаїчніших фольклорних жанрів – це уснословесні сугестивні формули прагматичного характеру (що мають на меті отримання користі чи заподіяння шкоди), які супроводжують магічно-ритуальні практики (наприклад: «Щоб тебе за мною так пекло, як пече вогонь той віск! Щоб твоє серце за мною так топилось, як топиться той віск, і щоб ти мене тоді покинув, коли найдеш той віск!»).

Серед замовлянь можна виділити заклинання, які вирізняються наявністю у тексті вимоги виконання певної дії і погроз негативних наслідків у разі ослууху (приміром: «Їхав святий Петро на білім коні: кінь біжить, аж камінь січе; да буде проклята кров, котра потече!»).

Упродовж багатьох тисячоліть людство плекало віру в надприродну силу слова, тож вербальна магія сягає глибини епох і є невід'ємною частиною духовної культури не лише українства, а й всього людства. Магія (лат. *magia*, від грец. *Μαγεία* – чародійство), ймовірно, зародилася разом із першими

проблесками свідомості у ті доісторичні часи, коли первісна людина спробувала осмислити світ навколо, знайти у ньому своє місце і, по можливості, підкорити його, що й виокремило її, врешті, з тваринного світу. Магія, ворожитство були обов'язковими складниками домонотеїстичних «релігій» і, зазвичай, належали до практичної сфери людей «посвячених»: жерців, шаманів, волхвів, відунів, чаклунів, мольфарів та ін., які намагалися вплинути на докільля й оточення, звертаючись до стихій, астральних світил, звірів і птахів тощо. Так, «Ізборник» князя Святослава 1073 року містить згадку про «утробного волхва», тобто такого, що ворожив на нутрощах жертв. Перші писемні пам'ятки людства – глиняні таблички із клинописом, віднайдені на території давньої Месопотамії (III тисячоліття до н.е.), містять тексти замовлянь (приміром, замовляння від зубного болю, вміщене в міфі про створення світу). Папірус часів Нового царства (II тисячоліття до н.е.) із записом давньоєгипетського міфу про покровительку магії Ісиду мав утилітарне призначення: приписка містила вказівки, як практично використовувати замовляння Ісиди проти укусів змій та скорпіонів. Значну увагу у хетському міфі про гнів бога плодючості Телепінуса (початок I тисячоліття до н.е.) приділено замовлянням богині-ворожки Камрусепи. У трактатах руських князів Ігоря і Святослава з греками (944 і 971 рр.), як вказує М. Грушевський в «Історії української літератури» [5], уміщено «самозакляття» русичів над своєю зброєю на горі перед ідолом Перуна. Знаменитий плач Ярославни зі «Слова о полку Ігоревім» (XII ст.), яка чекає на повернення з походу свого чоловіка і звертається поперемінно до різних сил природи, споріднений із замовляннями.

Магія – поліфункціональний феномен. З одного боку, це – мистецтво тлумачення природних явищ, пізнання дійсності. З іншого – вміння керувати своєю психічною енергією, концентрувати її на певному об'єкті й за допомогою астральної субстанції (таємних сил) впливати на події та матеріальний світ. Окрім того – це комплекс різноманітних ритуалів. Магія супроводжує людство впродовж майже всього періоду його існування і становить невід'ємну частину історії цивілізацій. Відтак, багато дослідників здійснювало спробу потрактування цього феномену. Так, Е. Леві називав магію «традиційною наукою про секрети природи» [22], Папюс вважав її «застосуванням динамізованої людської волі до швидкого розвитку сил природи» [26], а К. Кастанеда використовував цей

термін для опису способу реалізації певних теоретичних і практичних передумов, що стосуються природи сприйняття і його ролі у формуванні всесвіту [11].

Як кожне складне явище, магія має різновиди. Одним із перших здійснив спробу її класифікувати Дж. Делла Порта в 1657 р., виокремивши магію божественну (з волі духів чи божеств), натуральну (сили самої природи), чорну (зادля заподіяння зла чи устрашіння) і білу (як протидія ворожим магічним ритуалам) [13].

Знаменитий англійський фольклорист, етнолог, антрополог Дж. Фрезер в 1890 р. виокремлює два основних принципи, засадничих для магічного мислення [16]:

1) подібне спричиняє подібне, а відтак – наслідок схожий на причину. Умовно такий принцип можна назвати законом подібності, на основі якого виникає гомеопатична (імітативна) магія: бажане викликають шляхом його імітації (приміром, численні ритуальні дії із фігурками, зображеннями певних людей тощо; із замком та ключем; імітування чоловіком породіллі судом для полегшення її болю; обливання водою вагітної жінки, яка символізувала «матір – сиру землю» та могил покійників, зокрема тих, які померли наглою смертю, для викликання дощу; обряд перепікання дитини; весняні ігри, танки як імітація природних явищ та ін.);

2) речі, які хоча б одноразово перебували у прямому контакті, продовжують взаємодіяти на відстані й після його завершення. Умовно – закон дотику чи зараження, на основі якого виникає контагіозна (парціальна) магія, що передбачає вплив на людину, річ, явище через предмет, який колись її торкався (нігті, волосся, зуби, пуповина і послід, одяг, слід, їжа тощо). Таким чином, все, що відбувається з предметом, який перебував у прямому контакті з людиною, відбуватиметься із нею самою або ж чинитиме вплив на інших (звідси – спроби ворожіння, наведення зуроків чи, навпаки, зцілення за допомогою речей, нігтів тощо; намагання безплідних жінок вдягнути одяг породіллі чи лягти на місце, де відбувались пологи; ритуальні качання по землі, биття задля стимуляції життєвої енергії тощо).

Відтак, гомеопатична магія ґрунтується на асоціації ідей за подібністю; контагіозна – за суміжністю. На практиці ці види магії часто взаємодіють; при тому, якщо гомеопатична (імітативна) може практикуватись самостійно, то контагіозна переважно пов'язана із застосуванням гомеопатичного принципу. Обидва різновиди, підкрес-

лює Дж. Фрезер, належать до симпатичної магії, позаяк в їхній основі – вірування, що внаслідок «таємної симпатії» речі чинять взаємовплив на відстані. Всю ж систему симпатичної магії, своєю чергою, залежно від позитивних (вказівки, як слід чинити) чи негативних приписів (чого робити не слід; заборон), можна поділити на чари та табу. Позитивна магія (чари) має на меті здійснення бажаної дії, негативна ж (табу) – запобігання небажаних. Попри свою протилежність, і бажаний, і небажаний наслідки корелюють із законами подібності чи контакту, а відтак чари й табу – лише протилежні полюси єдиної системи, де позитивний полюс становлять чари, а негативний – відповідно табу.

Основу магічної процедури, як і всієї магії взагалі, складає закон символічної еквівалентності, що, до речі, нагадує «принцип партисипації» чи «закон співпричетності» [23]. Згідно із цим законом, усе між собою пов'язане таємним зв'язком. Мольфар (чаклун, шаман) вірить у те, що *відає* цей закон і з допомогою його може підкорити чи створити бажану реальність.

Одним із фундаментальних текстів культурної антропології, в якому вперше системно обґрунтовано функціональну природу магії, стала праця Б. Маліновського «Магія, наука і релігія» [24] є: на матеріалі польових досліджень у Меланезії вчений показав, що магічні практики – зокрема вербальні формули – виникають не з невігластва, а як психологічна відповідь на ситуації непередбачуваності та ризику, яких людина не може подолати раціональними засобами. Ця теза зберігає пряму актуальність для розуміння сучасного побутування замовлянь: сплеск магічно-вербальної активності в умовах повномасштабної війни, поширення оберегів у соціальних мережах і звернення до замовлянь перед операціями чи іспитами – усе це є точним відтворенням функціональної моделі, описаної Маліновським понад сімдесят років тому.

Первісні замовляння виникали, можливо, як своєрідний поетично-магічний акт рефлексії і мали форму інсайту. Навіть окремі слова, на думку, чи, очевидно, на відчуття первісної людини мали могутню ірраціональну силу (оренду). Пізніше замовляння зазнають впливу сформованої системної язичницької міфології, ще пізніше – християнства. Так народжується синтетична форма, у якій поряд співіснують політеїстичні і християнські образи. Тому чітко розділити тексти за принципом теїзму важко, хоча можна навести приклад теоретично «чистої» форми періоду політеїзму:

«Там на горі тури орали, красну рожу сіяли; красна рожа не зійшла; там стояла дівка; коло синяго моря безребра овечка стояла; край червоного моря червоний камінь лежить. Де сонце ходить, там кров зникається; де сонце заходить, там кров запикається» [1, с. 84].

Часто такий текст завершується християнською закріпкою:

– «Добрий вечір тобі,огненний бугало!
– Здорова, хрещена, народженна, молитвенна раба Божая дівчино!

– Куду летиши?
– Полечу ліса палить, а землі сушить, а трави в'ялить!

– Не лети ж ти, огненний бугало, ліса палить, землі сушить, а трави в'ялить! Полети ж ти, огненний бугало до козака у двір, де ти його спобіжиши, де ти його заскочиши: чи в лузі, чи в дорозі, чи в наїдках, чи в напівках, чи у вечері, чи у постелі, – учепися ти йому за серце, затоми його, зануди, запали ти його; щоб він трясся і трепетався душею і тілом за мною, народженою, хрещеною, молитвяною дівчиною (ім'я рек), щоб він мене не запив, не заїв і з іншими не загуляв, усе мене на помислах мав. Тягнись до мене, народженою, хрещеною і молитвяною дівчиною (ім'я), народженого, хрещеного і молитвяного козака (ім'я)» [10, с. 43].

Однією із праформ нетеїстичних замовлянь є форма, яку називають «Абракадабра». «Енциклопедія містичних термінів» та «Практична магія» Папюса пояснюють, що «Абракадабра» пов'язана із іменем греко-єгипетського бога Абракса чи із халдейським заклинанням «аб бада ке дабра» тощо.

Замовляння, породжені магічним світоглядом, у часі зазнають впливу різних міфотворчих епох. Можна виділити три типи текстів: 1) найдавніші форми, що сягають періоду, який передував політеїзму; 2) замовляння періоду політеїстичної міфології; 3) замовляння періоду монотеїзму і християнської міфології.

За характером магічного впливу замовляння можна поділити на три умовні типи: 1) тексти на «користь»; 2) тексти амбівалентні; 3) тексти на «шкоду».

Пізніше, уже за часів християнства, такий тип магії назвуть «білою» і «чорною». Хоча магічне мислення має справу із єдиною універсальною силою. М. Новикова, аналізуючи «метафізику» замовлянь також відзначає, що в ній немає етичного аспекту, відсутні поняття Добра і Зла: «Відсутність абсолютної точки відліку, центру, заздалегідь визначає й особливу етичну атмосферу

замовлянь. У цьому світі (подібно до найдавніших печерних розписів) так само немає «лівого» й «правого» боку, але не в фізичному, а в метафізичному сенсі. У ньому немає Добра і Зла» [10, с. 23]

Наприклад, замовляння, яке має принести користь:

«Здорова була, вода Оляна, од Бога создана, ти, земля Тетяна, і новії ключі трутовії. Ти ж, вода Оляна, проходила землями, новими ключами і входила ти в море, очищала ти море, піски, і кремінця, і коріння, то я прошу тебе, благослови мені сії води морської набрати для помочі моєї і для бджоли окроплення. Я словом, а Бог з поміччю. Пресвятая Богородиця, Мати Христова на помочі і святі отці. Преподобні Зосим, Савватій і свята п'ятінка Парасковея...» [1, с. 25].

Або текст-оберіг, метою якого є «добро «для себе, але «шкода» для ворогів: «Ви, стіни, не будьте німі, ви, сволоки, підійміться: лихі речі, лихі мислі, на добре переверніться. Бо Іван іде чорним волом, щоб став моїм ворогам язик колом» [10, с. 85].

Тексти «на шкоду» у стародруках, а також у збірниках ХІХ ст., як правило, не друкувались.

Змістова класифікація замовлянь відзначається різноманітністю підвидів, зумовленою широким тематичним охопленням жанру.

Найчисленнішу групу становлять цілительські замовляння, спрямовані проти різних недуг, – важливий складник традиційної народної медицини, який розкриває народні уявлення про природу захворювань. У магічній картині світу хвороба персоніфікується: вона поводить як жива істота – антропо- чи зооморфна – що вселяється в тіло людини і опановує її. Причина хвороби пов'язується з порушенням часопростору, тому серед найпоширеніших магічних формул – ритуальне вигнання: хворобі наказують покинути тіло і вирушити на безлюдні місця, де вона більше не матиме влади над людиною («Іди собі на очерета, на болота, де парубок топором не рубає, і дівка косою не махає. Де гуси не глигочуть і півень не співає. Там тобі буде легко лежати на камінні та кремінні») [10, с. 101]. Образ знешкодженої хвороби залежить від уявлень про її природу: іноді вона постає як істота, яку можна розтрити, розгребти, розметати. Способи вигнання також різняться – загризання, виливання водою на яйце, викурювання, – але нерідко поєднуються в межах одного тексту: «Ми, тебе, бешиху,ціпами розмолотимо, граблями розгребемо, лопатами розкидаємо, а мітлами розметемо...» [10, с. 145].

Окрему численну групу складають любовні замовляння – присушки та відсушки, покликани прив'язати або, навпаки, відвернути почуття. Так само, як хвороба, опредмечуються й душевні стани: туга, пристрасть, смуток. Образна система таких текстів відображає внутрішні переживання людини. Зокрема, зоряна символіка може втілювати різні відтінки настрою, а серед найуживаніших образів присушного мотиву – вогонь з його пекучою, жагучою природою, що слугує для насилання любовної пристрасті: *«Ви, зорі-зориці, вас на небі три сестриці: одна нудна, друга привітна, а третя печальна. Беріть голки і шпильки, гордове каміння; бийте його і печіть, паліть і нудіть; не дайте йому ні спати, ні лежати, ні їсти, ні пити – других любить – тягніть до мене...»* [1, с. 218]. У відсушках натомість домінують образи-антитези: протиставлення, розмежування, роз'єднання, що символізують розрив між двома людьми: *«Чорт іде водою, вовк іде горою. Вони в купу не сходяться, думи не думають, плодовитих річей не говорять. Так і Грицько із своєю жінкою щоб думи не думали, плодів не плодили, плодових байок не говорили, а щоб так, як кіт із собакою жили»* [1, с. 218].

Поширеним різновидом є також замовляння, спрямовані проти наслідків чаклунства – «пристрітів» та «уроків». За народними уявленнями, деякі люди наділені «поганим оком» і здатні наслати хворобу поглядом. Проте «пристріт» не зводиться лише до вроків: його джерелом може бути слово, думка, навіть погляд людини, а також сили природи – вітер, вогонь, гроза тощо. Тексти таких замовлянь зазвичай охоплюють широкий спектр можливих форм недуги, що передається через розлогі анафоричні переліки: *«Йду до молитвеного раба Божого (ім'я) одроблять пристріт, Уроки, посмішку і переляк скидають із рук, із ніг, із тіла, із душі, із крові, із семидесяти сугавів викачують! Тут вам не бувають, червоної крові не пийте, серця не нудить. Із куда ти взялось – туди і йди, на очерета, на болота, Де сонце не гріє, де півень не піє...»* [8, с. 107].

Господарські замовляння – до бджіл, худоби, на вдаль полювання чи рибальство – також утворюють значний масив текстів. Їх основу становить охоронна магія, нерідко поєднана з ритуальними діями. Під впливом християнства ці тексти набули церковної образності: у них з'являються святі-покровителі, що оберігають господарство від нечистої сили: *«Сім річок ізбіглося, сім зір скотилося, сім янголів спустилося. Угору зорі підіймали, моїй корівці молока прибавляли»* [8, с. 198]. Близькими

до них є замовляння, звернені до природних стихій – хмар, грому, вітру, – яскравий художній зразок яких знаходимо в повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків».

Найпізнішим шаром жанру є замовляння соціального спрямування – магичні формули, які мали забезпечити успіх у судових справах, торгівлі чи воєнних походах: *«Беріть хрести в руки, ідіть по білу світу, Розкажіть сліпим, дурним, засудженим, Що хто буде цю молитву читати, Того Господь не допустить на вогні горіти, на морі потопати, Ніяким звіром нерозтерзаним бути, Ніяким чоловіком непобіджонним бути»* [8, с. 141].

Художній образ, символ, метафора є формою функціонування особливої утаємниченої мови, зрозумілої і доступної лише посвяченим. Тому ми виходимо із тези, що сакральне або магичне уже є поетичним. Слово заговірної фольклорної тексти в архаїчній свідомості матеріалізується, наділяється специфічною силою. Утворення поетичної мови українського фольклору є наслідком процесу метафоризації, що посилюється символізацією смислів, вживанням семантичних дублів, синонімією як особливою формою іменної магії, ономагією тощо. Метафоричні і символічні мовні структури, ритмічна організація і т.ін. виявляють потенційну творчу силу учасника дійства. Недаремно вважається, що шаманство, народна магія як стародавнє явище стали джерелом епічних і поетичних жанрів. Для образного освоєння світу характерна до світопізнання із точки, єдиного фокусу. Заговірні форми, спираючись на порівняльні поетичні структури, відображає космічну спорідненість, родинність світу. Герметизація магичної мови відбувається шляхом ускладнення порівняльних формул, а, власне, через втрату ними очевидного змісту у процесі метафоризації. Метафора, як відомо, органічно споріднена з поетичною мовою загалом, вона перебуває в тісних системних відношеннях не лише із порівнянням, але й метаморфозою, метонімією, символом. Поетичну форму українським замовлянням надають асонанси і алітерації, внутрішні і кінцеві рими, синтаксичні і лексичні повтори.

Особливістю магичної мови є ритмічна організація, яка сприяє запам'ятовуванню при усній передачі сакрального тексту, а також визначає енергетичну силу ритму. Оскільки ритм як всесвітній закон складає упорядковану в часі різноманітність руху, то замовляння – це спеціальне використання і вібраторних властивостей мови. Окультизм секретом вважався ритм і, зокрема, заговірний ритм. Форма функціонування укра-

їнської фольклорної магічної мови сприяла виокремленню мистецтва слова, пізнішому в часі вияву поетичної свідомості людини в індивідуальній і народній творчості.

Попри те, що замовляння нерідко сприймається як жанр, що відходить у минуле, живе побутування вербальної магії не перервалося. Більше того: дослідження замовлянь як особливого виду фольклорної словесності засвідчує, навпаки, їхню надзвичайну тяглість, адаптивність і здатність до трансформації в різні історичні епохи. Виникнувши як один із найархаїчніших різновидів вербальної магії, замовляння функціонували як сугестивні формули, спрямовані на вплив на реальність через слово, і зберегли цю функцію навіть за умов зміни світоглядних систем і культурних парадигм.

Наш час так само породжує нові сугестивні тексти, оприявлюючи уявлення про слово як про вищу творчу силу. Незважаючи на те, що замовляння, які дійшли до нас, є продуктами різних впливів і епох, вони демонструють яскраві елементи магічного світогляду, що свідчить про їх давнє походження.

Так, сучасні замовляння зберігають глибинну структуру жанру: магічну формулу й чітко визначену прагматичну мету. Разом із тим, дещо редукувалися звернення до надприродних сил або природних стихій (інколи адресатом таких звернень стають матеріальні об'єкти), а також соціальний контекст їхнього функціонування і коло тих «критичних ситуацій», з яких людина прагне вийти за допомогою слова.

Практика магії була й зостається повсюдною від племінних суспільств до сучасних мегаполісів по всьому світу, а замовляння як вербальні магічні формули й донині належать до універсального жанру, постаючи не реліктом, а живою адаптивною формою, що реагує на нові потреби та нові зони ризику.

Прикметно, що у наш час замовляння зберігаються як жива практика не лише у сільських регіонах, а й значною мірою у великих містах.

Тематичний діапазон сучасних замовлянь розширився відповідно до нових видів діяльності та зон невизначеності. Сучасне поле побутування охоплює традиційні сфери (здоров'я, кохання, господарство, захист від ворогів), але поширюється також на зони сучасного ризику: іспити та навчання, фінансовий успіх, безпеку в дорозі та на війні, захист у цифровому просторі. Особливо показовим є переміщення замовлянь у соціальні мережі, месенджери та тематичні інтернет-спільноти: тексти поширюються ланцюжками, набува-

ючи вірусного характеру, при цьому зберігаючи формульну структуру, характерну для традиційного жанру. Це свідчить про те, що не лише зміст, а й комунікативна логіка замовляння – примус до ретрансляції, вимога дотримання певного ритуалу відтворення – залишається незмінною попри зміну медіума.

Польові записи, здійснені авторкою у квітні 2026 року в Києві, Фастові та с. Рогозів Бориспільського району, унаочнюють цю тяглість на конкретному матеріалі. Зафіксовані тексти охоплюють кілька функціональних груп. По-перше, лікарняно-оберегові формули: залишання капців («*тапочок*») під ліжком перед операцією зі словами «*Щоб повернувся!*» – зразок контагіозної магії (взуття як тілесний заміник людини), що відтворює архаїчний принцип у стінах сучасної медичної клініки («Я робила складну операцію для чоловіка. У лікарні клініки Амосова перед складною операцією залишали кімнатні тапочки під ліжком і казали: «*Щоб повернувся!*». Є таке замовляння» (записано від Олени Наумовської, 1973 р.н., освіта вища. м. Київ. 05.04.2026)). По-друге, господарсько-промислові замовляння: рибальське привітання «*Ні хвоста, ні луски*» з обов'язковою відповіддю «*До водяника!*» функціонує як діалогічна апотропеїчна формула, а торговельна практика передачі «*легкої руки*» першого покупця через гроші-медіатор демонструє збереження симпатичної магії на базарному майданчику XXI століття («*Замовляєш «На гарну рибу», при тому не показуєш свій улов, щоб тобі ніхто не позаздрив. Ще не можна брати на рибалку рибу, бо буде поганий улов, коли їдеш на рибалку. Коли ти спілкуєшся, зустрічаєш рибалку і ви вітаєтесь з ним, ти кажеш йому у відповідь: «Ні хвоста, ні луски». Треба, щоб він у відповідь сказав тобі: «До водяника!», тобто послав до водяника. Обов'язково ще на початку рибалки намоцити підсаку. Це теж так треба робити: якщо цього не зробити, то це дуже складна штука. І чим тоньше ліска, тим більша буде рибка. Коли в великій компанії ти ловиш рибу, то не бажано першим впіймати рибу, бо може статись таке, що всі решта будуть з рибою, а в тебе не буде»; «Коли перший покупець, особливо це треба, щоб був обов'язково чоловік. І після того, коли ти розраховуєшся з ним, то цими грошиками, які мають його енергетику, тако беруть і доторкаються до тих речей, які довго не продаються, щоб з його легкої руки, такого щедрого покупця, все продавалось. Так і кажуть: «Щоб продавалось!»» (записано 17.04.2026 від Олега Новгородцева, 1978 р.н.,*

з м. Фастів, освіта середня, який працював на рибацькому базарі «Бухара» і сам «дуже заядлий рибацький»). По-третє, родинно-обрядові тексти: молитва-замовляння *«Ангели-хранителі, храніть мою душу – зранку до ночі, з ночі до світу, зі світу – довіку»* із закріпкою *«Господи, бережи Україну!»* (записано від Єгора Наумовського, 1968 р.н., освіта вища. м.Київ, 19.04.2026) є показовим прикладом адаптації традиційної формули до воєнного часу: тричленна темпоральна структура «охоплення всього часу» збережена, але фінальна вставка фіксує злободенну суспільну тривогу. До цієї ж групи належать формули при закладанні вогню в новій печі (*«Дай, Боже, щоб у цій печі було так тепло, як у літі, і так багато хліба, як на полі!»*), при першому споживанні сезонних продуктів чи початку польових робіт (*«А ще всі люди кажуть: Новина, новина, щоб не боліла голова. І тоді починають пробувати перші сезонні якісь там овочі, фрукти. Як садити город, то кажуть: «Господи, допоможи почати»* (записано від Галини Малишевської, 1938 р.н., с. Рогозів Бориспільського р-ну Київської області, 15.04.2026)) та замовляння від ікоти (*«Гікота-гікота, піди до води, кого хочеш так знайди – хоч коня, хоч корову, хоч дівчину чорноброву!»* (записано від Єгора Наумовського, 1968 р.н., освіта вища. м.Київ, 19.04.2026)) – тексти, передані через декілька міських поколінь носіїв із вищою освітою, що спростовує уявлення про замовляння як виключно сільський феномен.

На окрему увагу заслуговують тексти, зафіксовані в українському сегменті TikTok. Аналіз відео з акаунтів @yadviga_black («Відьма Ядвіга») та @providitsya («Людмила ПРОВИДИЦЯ») виявляє суперечливу картину: жанрова структура замовляння відтворюється з різною точністю, тоді як механізм його передачі кардинально трансформується. Так, *«Швидкий заговор на порог»* [2] структурно ідентичний до польового запису з «тапочками» перед операцією – той самий принцип контагіозної магії, та сама апеляція до взуття як тілесного замітника. Однак традиційна вимога тричі вимовити текст трансформується у вимогу *«три рази прослухати відео»*, що одночасно є магичною закріпкою і механізмом нарощування переглядів. Межа між ритуалом і алгоритмом соціальної мережі виявляється принципово розмитою. Автори таких відео персоналізують себе як носіїв сакрального знання («Відьма Ядвіга», «Провидиця»), апелюють до родової сили, обіцяють швидкий результат і закликають поширювати контент – тобто відтворюють логіку традиційної ініціації, але в масштабі тисяч підписників.

Власне відео стає новим ритуальним носієм: його треба *«прослухати»*, *«закріпити»*, *«поділитися»*, а підписники формують нову *«спільноту вірування»*, де віральність замінює усну передачу. Це явище сучасні дослідники кваліфікують як digital folklore – цифровий фольклор, що зберігає традиційні жанрові форми в нових медіасередовищах. Замовляння *«Риба і затяжний конфлікт»* [7] відтворює архаїчну структуру їжі як магичного медіатора з апостольською закріпкою і кумулятивним часовим рядом (*«на кожен рік і на кожен годину, і на півгодини, і на хвилину, і на віки віків»*). Натомість відео про *«250 тисяч підписників»* [4] ілюструє вже принципово нову – цифрово-комерційну – жанрову форму: *«прив'язування щасливої події»* для знаків Зодіаку і *«ложечка-скарбничка»* для коментаторів перетворюють вербальну магію на механіку залученості аудиторії, тобто на монетизований медіаконтент із магичною функцією. Особливо показовим є воєнний текст-оберіг *«Семиконечний щит від погибелі на воїна»* [3]: попри суміш церковнослов'янizmів і розмовної мови, текст зберігає класичну триступеневу структуру – зачин, перелік загроз і закріпку (*«слово моє не перебить, віками не зрушить»*). Апеляція до авторитету *«діда Нестора»* і прецеденту (Афганістан) виконує ту саму легітимізуючу функцію, що й посилання на *«бабу Мотрю»* у польових записах – механізм ідентичний, проте джерело авторитету в TikTok-форматі є анонімним і неверифікованим.

Окремого виділення у класифікації жанру потребують воєнні замовляння як новий – або відновлений – функціональний підвид. Повномасштабне вторгнення 2022 року створило масову критичну ситуацію, що спровокувала потужний сплеск вербально-магічної активності. В умовах масової тривоги суспільство повертається до архаїчних моделей символічного захисту саме тоді, коли раціональні механізми не дають психологічного заспокоєння. Як свідчать польові записи і TikTok-матеріали, до традиційного тематичного ряду (хвороба, кохання, господарство) додалися формули захисту воїна від куль, полону та погибелі – *«від кулі підземної, наземної і вітряної»*. Ці тексти успадковують структуру господарських оберегів, але переосмислюють «зону ризику»: замість хижаків, що загрожують худобі, – ворожі сили, що загрожують воїну. Показово, що такі замовляння поширюються через TikTok, Instagram і Telegram-канали, тобто ті самі платформи, якими координується і саме суспільне життя в умовах війни. Відтак, зібраний матеріал дозволяє виокре-

мити такі сучасні функціональні групи замовлянь: лікувально-захисні (від хвороби, операції, переляку), господарські (рибальські, торговельні, городні), родинно-оберегові (молитви-замовляння, формули при народженні, вогні, першому плоді), любовно-примирювальні (приготування їжі-медіатора, привороти), воєнно-захисні (обереги для воїнів) та цифрово-комерційні – принципово нова група, тексти якої одночасно виконують магічну функцію і є елементом монетизованого медіаконтенту. Це підтверджує принципову тезу: жанр замовляння не зникає – він знаходить нові «зони ризику» і нові канали передачі, залишаючись живою відповіддю на суспільну тривогу.

Висновки. Отже, сучасний розвиток жанру підтверджує принципову тезу: замовляння не відмирає – воно трансформується. Більшість замовлянь як зразків особливого вербального жанру, який часто має акціональний складник і передається з покоління в покоління (інколи – ледь не дослівно упродовж епох!), пережила численні мовні й релігійні зміни і є скарбницею дуже давніх традицій,

але водночас залишається відкритою для нових прагматичних завдань. Польові записи та TikTok-матеріали, зібрані у 2026 році, засвідчують, що замовляння переміщуються із традиційного сільського середовища у міський простір, лікарні, ринки, родинні практики, соціальні мережі та воєнну повсякденність. Незмінною при цьому залишається їхня базова функція – через слово створити відчуття впливу на невизначену реальність, символічно впорядкувати те, що раціональними засобами впорядкувати неможливо. Саме тому замовляння слід розглядати не як реліктове явище, а як живий механізм культурної адаптації, що поєднує архаїчні моделі мислення з викликами XXI століття. Динаміка жанру в сучасних умовах підтверджує слова Алана Дандеса про те, що «... фольклор є універсальним явищем: він існував завжди і, найімовірніше, існуватиме завжди. Доки люди взаємодіють між собою і в процесі цієї взаємодії використовують традиційні форми комунікації, доти фольклористи матимуть чудові можливості для його дослідження» [14, с. 174].

Список літератури:

1. *Ви, зорі-зоріці... Українська народна магічна поезія (Замовляння)*. / упоряд. М. Василенка, Т. Шевчук. Київ: Молодь, 1991. 336 с.
2. Відьма Ядвіга. (2023, 30 вересня). [Замовляння «на поріг»] [Video]. TikTok. https://www.tiktok.com/@yadviga_black/video/7284582998723349765
3. Відьма Ядвіга. (2024, 11 березня). Семиконечний щит від погибелі на війна [Video]. TikTok. https://www.tiktok.com/@yadviga_black/video/7345183138550729989
4. Відьма Ядвіга. (2026, 20 квітня). [250 тисяч підписників] [Video]. TikTok. https://www.tiktok.com/@yadviga_black/video/7630743575201877265
5. Грушевський М. *Історія української літератури*: В 6 т. 9 кн. / упоряд. В. В. Яременко. Київ: Либідь, 1993–1996. Т. 1. 1993. 392 с. URL: <http://litopys.org.ua/hrushukr/hrush1.htm>
6. Гунчик І. *Український магічно-сакральний фольклор : структура тексту та особливості функціонування*: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 232 с.
7. Людмила ПРОВІДИЦЯ. (2025, 25 травня). Риба і затяжний конфлікт [Video]. TikTok. <https://www.tiktok.com/@providitsya/video/7508342699930553606>
8. *Магія слова. Українські замовляння: поетика, психологія, обрядовість* : хрестоматія / упоряд. В. П. Фісун ; за ред. О. В. Наумовської. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2024. 239 с.
9. Павлов О. Д. *Замовляння як вербальна магія*: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.07. Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1999. 28 с.
10. *Українські замовляння* / упоряд. М. Н. Москаленко; Авт. передм. М. О. Новикова. Київ: Дніпро, 1993. 309 с.
11. Castaneda, C. (1968). *The teachings of Don Juan: A Yaqui way of knowledge*. University of California Press. URL: <https://lnk.ua/pDQHouL9l>
12. Cianci, E., & Wolf, N. (Eds.). (2022). *The language of magic*. LED Edizioni Universitarie. URL: <https://www.ledonline.it/Il-Segno-le-Lettere/996-language-of-magic.html>
13. Della Porta, G. (1558). *Magiae naturalis, sive, de miraculis rerum naturalium libri IIII*. Matthias Cancer. Англ. пер.: *Natural magick*. London, 1658.) URL: <https://archive.org/details/naturalmagick00port>
14. Dundes, A. (1969). The Devolutionary Premise in Folklore Theory. *Journal of Folklore Institute*, 6(1), 164–176. <https://lnk.ua/J3JGdMHt5>
15. Favret-Saada, J. (1980). *Deadly words: Witchcraft in the Bocage* (C. Cullen, Trans.). Cambridge University Press. (Original work published 1977). URL: <https://archive.org/details/deadlywordswitch0000favr>
16. Frazer, J. G. (2013). *The golden bough: A study in magic and religion* (abridged ed.). Gutenberg Ebook. (Original work published 1890). URL: <https://www.gutenberg.org/files/44772/44772-pdf.pdf>

17. Ginzburg, C. (1991). *Ecstasies: Deciphering the witches' sabbath* (R. Rosenthal, Trans.). Pantheon Books. (Original work published 1989). URL: <https://archive.org/details/ecstasiesdeciphe0000ginz>
18. Halpern, B. K., & Foley, J. M. (1978). The Power of the Word: Healing Charms as an Oral Genre. *The Journal of American Folklore*, 91(362), 903–924. <https://doi.org/10.2307/539224>
19. Hindley, K. S. (2023). *Textual magic: Charms and written amulets in medieval England*. The University of Chicago Press. DOI: 10.3726/med.2024.01.32
20. *Incantatio: An International Journal on Charms, Charmers and Charming*: <https://ojs.folklore.ee/incantatio>. Vol. 1–13 (2011–2025). Folklore
21. Kapalo, J. A.; Pocs, E.; Ryan, W. F. (eds.). (2013). *The Power of Words: Studies on Charms and Charming in Europe*. Budapest – New York: CEU Press. URL: <https://lnk.ua/IGucMdlIA>
22. Levi, E. (1896). *Transcendental magic: Its doctrine and ritual* [A. E. Waite, Trans.]. London : G. Redway. URL: <https://archive.org/details/transcendentalma00leviuoft>
23. Levy-Bruhl, L. (1925). *How Natives Think*. New York : Knopf. <https://archive.org/details/hownativesthink00lvbyb/page/n5/mode/2up>
24. Malinowski, B. (1948). *Magic, science and religion and other essays*. Free Press. URL: <https://lnk.ua/zvRsrp6tw>
25. Nikolić, D. (2024, March). *Verbal charms as small folklore genres – small folklore genres as parts of verbal charms* [ISFNR Online Lecture]. International Society for Folk Narrative Research. URL: <https://isfnr.org/special-committees/committee-on-charms-charmers-and-charming>
26. Papus (Encausse, G.). (2017). *Elementary treatise on practical magic* (P. A. Vaughan, Trans.). Rose Circle Publications. (Original work published 1893)
27. Pocs, E. (Ed.). (2019). *Charms and charming: Studies on magic in everyday life* (Studia mythologica Slavica – Supplementa, 15). ZRC SAZU. <https://doi.org/10.3986/9789610502159>
28. Roper, J. (2003). Towards a poetics, rhetorics and proxemics of verbal charms. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, 24, 7–49. DOI: 10.7592/FEJF2003.24.verbcharm
29. Roper, J. (ed.). (2002). *Charms, Charmers and Charming: International Research on Verbal Magic*. Palgrave Macmillan. URL: <https://lnk.ua/FZKtfZAJ2>
30. Tambiah, S. J. (1968). The Magical Power of Words. *Man*, 3(2), 175–208. <https://doi.org/10.2307/2798500>
31. Tambiah, S. J. (1990). *Magic, science, religion, and the scope of rationality*. Cambridge University Press. URL: https://assets.cambridge.org/97805213/76310/excerpt/9780521376310_excerpt.pdf

Naumovska O. V. “I SHALL FENCE MYSELF WITH STARS, GIRD MYSELF WITH THE MOON...”: VERBAL MAGIC IN THE SYSTEM OF TRADITIONAL CULTURE AND CONTEMPORARY SOCIAL PRACTICES

The article investigates the charm (zamovliannia) as one of the oldest forms of verbal magic and a living genre that retains its functionality amid the transformation of contemporary social practices. Rather than treating the charm as a relic of the past, the study approaches it as a dynamic system capable of adaptation across diverse social, cultural, and technological contexts. Drawing on an interdisciplinary framework that combines methods from folklore studies, cultural anthropology, narratology, and cognitive linguistics, the article analyses the structural, semantic, and functional features of the genre across its historical continuity and present-day transformations. The evolution of the genre is traced from its earliest pre-literate forms of verbal magic to contemporary digital practices, with particular attention to the mechanisms through which genre-defining features are preserved and transformed in different cultural environments. Classical theoretical frameworks of magic are reviewed alongside current comparative and medial approaches to the study of verbal magical formulas. Special attention is paid to the typology of charms – from the most archaic non-theistic forms to syncretic texts incorporating Christian elements – and to their thematic classification into healing, amatory, domestic, and social subtypes. The foundational principles of magical thinking – homeopathic and contagious magic – are examined in detail, with demonstration of how these principles manifest in concrete genre forms and ritual practices. Drawing on fieldwork conducted in April 2026 in Kyiv, Fastiv, and the village of Rohoziv in Boryspil district, the article shows that charms continue to function as a living practice in urban settings, medical institutions, and fishing and market contexts. The collected field material demonstrates the persistence of archaic magical principles in everyday contemporary life, their adaptation to new social situations, and their circulation among educated urban communities. Wartime charms are identified as a distinct new functional subtype that emerged in response to the 2022 full-scale invasion: under conditions of mass social anxiety, society returns to archaic models of symbolic protection, infusing traditional genre forms with new pragmatic content. A substantial portion of the study is devoted to the digital transformations of the genre: analysis of Ukrainian-language TikTok content shows that the structural model of the charm is reproduced in

new media environments with striking accuracy, while the mechanism of transmission is radically altered – the traditional requirement of ritual repetition is transformed into algorithmic virality, and the community of belief is built through followers rather than through oral chain transmission. The article concludes that charms should be understood not as a relic genre but as a living mechanism of cultural adaptation, capable of identifying new zones of risk and new channels of communication, while preserving unchanged their core function: to create, through the word, a sense of agency over an uncertain reality and to symbolically order what cannot be ordered by rational means.

Keywords: *charm, verbal magic, folklore, digital folklore, contagious magic, genre transformation, TikTok, wartime folklore.*

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 811.521

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.3.1/54>

Куліда Д. В.

<https://orcid.org/0009-0001-7530-2316>

Київський національний лінгвістичний університет

Дементьєва Т. С.

<https://orcid.org/0009-0009-6252-9368>

Київський національний лінгвістичний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ ЯПОНСЬКОМУ МЕДІА-ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню структурно-семантичних та функційних особливостей економічної термінології в сучасному японському медіа-дискурсі. У роботі проаналізовано специфіку формування економічної лексики японської мови з урахуванням взаємодії її основних лексичних шарів (ваго, канго, тайрайго) та ролі гібридних утворень в контексті масової комунікації. Окреслено роль засобів масової інформації як середовища, в якому спеціалізовані мовні одиниці адаптуються для сприйняття широкою аудиторією. Встановлено, що значна частина економічної лексики утворюється шляхом поєднання кількох компонентів, кожен з яких передає семантичний елемент, що забезпечує компактність і точність номінації економічних явищ. Визначено основні способи творення економічних термінів, зокрема морфологічні та лексико-семантичні, а також охарактеризовано процеси семантичної трансформації, запозичення та аббревіації. Особливу увагу приділено функціонуванню економічної термінології в медіа-текстах, де спеціалізована лексика поєднується з неспеціалізованими мовними засобами, зокрема метафорами, ономапопеями та експресивними одиницями. На матеріалі японських новинних публікацій проаналізовано особливості використання економічних термінів у контексті інтерпретації економічних процесів, а також їхню роль у визначенні економічних акцентів у медіа-дискурсі. Встановлено, що економічна лексика в медіа-дискурсі характеризується контекстуальною варіативністю, тенденцією до семантичного розширення та активною взаємодією з образними засобами мови, і водночас вона виконує не лише номінативну, а й інтерпретаційну функцію та бере участь у формуванні медійної картини економічної реальності.

Ключові слова: японська мова, економічна термінологія, медіа-дискурс, словотворення, семантична трансформація.

Постановка проблеми. Матеріали засобів масової інформації (ЗМІ) відображають конкретні економічні процеси в сучасному суспільстві, такі як зміни на фінансових ринках, валютні коливання, інфляційні процеси та економічну політику держави. У зв'язку з цим економічна термінологія, що традиційно притаманна професійному економічному дискурсу, широко функціонує у медіа-текстах, де вживається в різних комунікативних контекстах та взаємодіє з неспеціалізованою лексикою. Попри

наявність досліджень економічної термінології та медіа-дискурсу, особливості функціонування економічної лексики в сучасному японському медіа-дискурсі, зокрема її контекстуальна варіативність, семантичні зміни та поєднання з іншими мовними засобами, залишаються недостатньо дослідженими. Це зумовлює необхідність їхнього аналізу на матеріалі японських медіа-текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвістичні дослідження сучасного медіа-дис-

курсу зосереджені на особливостях функціонування мови у ЗМІ та її впливі на процеси комунікації. Наприклад, Р. Махачашвілі й А. Сидоркіна розглядають особливості сучасного японського медіа-дискурсу та його трансформацію під впливом цифрових технологій і нових форматів комунікації. Підкреслено, що розвиток медіа-простору призводить до появи нових мовних практик і змін у способах подання інформації в японських медіа-текстах [5]. Л. Аністратенко, О. Асадчих, А. Букрієнко, Т. Комарницька й К. Комісаров досліджують вплив медіа на мовну систему сучасної японської мови й аналізують зміни, зумовлені впливом мас-медіа, на різних мовних рівнях, зокрема, появу нової лексики, поширення запозичень та стилістичні трансформації. Ця праця акцентує на важливості ролі медіа-текстів у формуванні сучасних мовних тенденцій [6]. Психолінгвістичний аспект медіа-текстів досліджує Ю. Крилова-Грек, що розглядає моделі мовленнєвої поведінки в журналістиці, на які впливають як лінгвістичні, так і нелінгвістичні чинники. Дослідниця акцентує увагу на проблемі можливої упередженості в новинних матеріалах та аналізує використання лексичних і стилістичних засобів, що здатні впливати на подачу новин та сприйняття інформації аудиторією [3]. Найвні дослідження японського медіа-дискурсу зосереджуються переважно на загальних характеристиках медіа-комунікації та мовних інноваціях. Водночас використання спеціалізованої лексики у медіа-текстах, зокрема економічної термінології у новинних матеріалах та її роль у формуванні інтерпретації економічних подій, залишається недостатньо дослідженою.

Постановка завдання. Отже, мета нашої роботи полягає у виявленні лексико-семантичних та структурних особливостей економічної термінології японської мови та аналізі специфіки її функціонування в сучасному японському медіа-дискурсі. Для досягнення поставленої мети передбачено дослідити економічну лексику, представлену в японських медіа-текстах, визначити її структурні типи та семантичні особливості, а також охарактеризувати специфіку використання економічних термінів у новинних матеріалах.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасних ЗМІ суттєво змінив характер поширення та сприйняття інформації у суспільстві. Інтернет, преса, телебачення й інші медіа стали основними джерелами отримання новин, через які формується уявлення аудиторії про соціальні, політичні та економічні процеси. У лінгвістичних дослідженнях медіа-комунікацію розглядають у межах

концепції медіа-дискурсу. Поняття дискурсу в сучасній лінгвістиці трактується неоднозначно. У загальному сенсі термін *discourse* пов'язують із мовленням або процесом комунікації. Історично його вживали переважно для позначення підготовлених форм усного мовлення, зокрема публічних виступів, а також для характеристики мовлення, пов'язаного з конкретними сферами діяльності, такими як юридична, медична чи релігійна. [8, с. 666]. У мовознавстві дискурс розглядається як мовлення, що функціонує у конкретній комунікативній ситуації та відображає взаємодію між мовцем і адресатом. При цьому враховується як мовленнєвий акт у конкретний момент спілкування, так і зміст висловлювання, яке інтерпретується адресатом [4, с. 196–197].

Різновидом дискурсу, що функціонує у сфері масової комунікації, є медіа-дискурс. В сучасній лінгвістиці існує кілька підходів до трактування цього багатоаспектного поняття. Як зазначають Д. Коритнік та С. Баранова, медіа-дискурс розглядається як особливий тип мовленнєвої та когнітивної діяльності, характерний для інформаційного простору ЗМІ. У цьому розумінні він постає як самостійний тип дискурсу, що реалізується у сфері мас-медіа та має власні комунікативні умови, структуру та мовні засоби. Водночас існує й ширше тлумачення цього поняття, згідно з яким медіа-дискурс охоплює будь-який тип дискурсу, що поширюється через ЗМІ. У такому випадку медіа-простір об'єднує у собі різні види дискурсу, зокрема політичний, науковий та культурний [2, с. 268]. Таким чином, медіа-дискурс виступає комунікативним середовищем, за допомогою якого соціально значуща інформація поширюється через медіа-тексти, які є основною формою реалізації медіа-дискурсу та відображають особливості мовних засобів, що використовуються у сфері масової комунікації [7, с. 105].

Важливу роль у медіа-текстах серед іншого відіграє спеціалізована лексика, а саме термінологія. Формування та функціонування термінології значною мірою залежать від особливостей лексичної системи певної мови, оскільки саме це визначає способи утворення термінів, а також їхню структуру та семантичні характеристики. У цьому аспекті японська мова становить особливий інтерес, оскільки її лексична система має свої історично сформовані особливості та характеризується багатошаровістю: поєднує в собі автохтонні слова (*ваго*, 和語), давні запозичення з китайської мови (*канго*, 漢語) та новітні запозичення з європейських мов, здебільшого англійської (*райрайро*,

外来語), що відіграють значну роль у формуванні сучасної економічної термінології. Питомо японська лексика становить основу повсякденної мови та позначає базові поняття і явища. Проте значна частина наукової й професійної лексики формувалася під впливом китайської мови, що призвело до поширення *канто* в науковому та офіційному стилях. Саме цей шар лексики часто застосовують для створення термінів у різних галузях, адже китайські ієрогліфи дозволяють компактно описувати складні поняття. Так, термін 国内総生産 (*кокунай сōсейсан*) використовується для позначення валового внутрішнього продукту (ВВП). Це слово складається з елементів 国内 («внутрішній, національний»), 総 («загальний») та 生産 («виробництво»), але при цьому є відносно коротким способом передати складне макроекономічне поняття. Подібним чином шляхом поєднання слів モノ («річ», «товар») і つくり («створення») утворюється термін モノづくり (*монозукурі*), що позначає процес виробництва або виготовлення товарів. Він є дуже коротким, а відтак зручним для використання в бізнес-контексті.

Шар *гайрайго* відіграє особливо важливу роль у формуванні сучасної спеціалізованої лексики, оскільки глобальний прогрес у сфері технологій та міжнародних економічних відносин сприяє активному надходженню запозичень з інших мов (здебільшого англіцизмів) у японську. Такі терміни зазвичай пишуться *катаканаю* і використовуються для позначення нових економічних явищ, фінансових інструментів або сучасних бізнес-процесів. У текстах економічних новин і аналітичних матеріалів до поширених запозичених економічних термінів належать, наприклад, リスクマネジメント (*ріску-манеджіменто*, від англ. *risk management*) – «управління ризиками», デリバティブ (*дерібатібу*, від англ. *derivative*) – «похідні фінансові інструменти», キャッシュ・フロー (*кяшшю фурō*, від англ. *cash flow*) – «грошовий потік», アウトソーシング (*аутосōшінгу*, від англ. *outsourcing*) – «аутсорсинг», スポットワーク (*супотто вāку*, від англ. *spot work*) – «короткотермінова гнучка робота» тощо. Японська економічна лексика також містить терміни, що поєднують у собі ієрогліфи з *катаканаю*. Такі гібридні одиниці формуються шляхом об'єднання елементів різних лексичних шарів. Часто в економічному дискурсі використовуються комбінації *канто-гайрайго*, наприклад, вислів 売りオペ (*уріопе*, «операція з продажу»), утворений від дієслівної основи 売り («продаж») та скороченої форми запозичення オペレーション (*оперēшьон*,

«операція»). Варто зазначити, що у висловах 売りオペ та 買いオペ (*кайопе*, «операція з купівлі») значення скороченої форми オペ стосується не лише будь-яких операцій з купівлі чи продажу, а операцій саме на відкритому ринку з короткостроковим капіталом, які зазвичай здійснює центральний банк. Об'єктами таких операцій є цінні папери, а самі терміни вживаються переважно в контексті грошово-кредитної політики. Схожий гібридний приклад утворився для опису ситуації, коли ціни зростають непомітно для споживача (наприклад, через зменшення кількості товарів або зміну їхніх характеристик без прямого збільшення собівартості) – ステルス値上げ (*сутерусу неаре*) – утворений шляхом склейки англіцизму ステルス (*сутерусу*, «непомітний») та лексеми-ваго 値上げ (*неаре*, «підвищення цін»). Подібний тип гібридних утворень також спостерігається у форматі *канто-латиниця*, наприклад, у терміні GX投資 (*GX-tōshi*, «зелене фінансування»), де абревіатура GX (*Green Transformation / Xformation*) поєднується з лексемою 投資. Термін GX投資 позначає інвестиції, спрямовані на реалізацію «зеленої трансформації», зокрема на розвиток екологічних технологій і зменшення впливу на довкілля. Отже, можемо стверджувати, що японська економічна термінологія формується як на основі традиційних моделей словотворення, так і за рахунок новітніх лексичних запозичень як наслідку глобалізації.

Формальну основу японської економічної термінології визначають насамперед морфологічні моделі словотворення. Передусім це простежується у будові самих термінологічних одиниць. У японській мові значна частина лексики утворюється шляхом об'єднання кількох ієрогліфічних компонентів, кожен з яких передає окремий елемент значення [1, с. 124]. Для японської мови характерна чітка організація компонентів у межах словосполучення, тому економічні терміни нерідко мають складну внутрішню структуру – складаються з кількох лексичних елементів, що разом утворюють єдине поняття. Наприклад, термін 為替市場 (*кавасе шіджсьō*) означає «валютний ринок» і складається з елементів 為替 («обмін валют») та 市場 («ринок»). Кожен із цих елементів має власний семантичний внесок, що забезпечує точність значення терміна. Подібну структуру має термін 株式市場 (*кабушікі шіджсьō*) – «фондовий ринок», у якому елемент 株式 («акції») визначає об'єкт економічної діяльності, а 市場 – сферу, в якій вона відбувається. Термін 国際収支 (*кокусай шідші*, «платіжний баланс») складається з компонентів 国際 («міжнародний») та 収支 («надхо-

дження і витрати»), де перший елемент визначає рівень економічних відносин, а другий – характер фінансових потоків, що разом формують комплексне макроекономічне поняття.

Крім того, утворення нових економічних термінів пов'язане з лексико-семантичним методом словотвору, що полягає у виникненні нових значень на основі вже існуючих слів, коли первинне значення розширюється або набуває додаткових смислових відтінків. У межах цього процесу відбувається вторинна лексична номінація, тобто використання вже наявних мовних одиниць для позначення нових економічних явищ або понять [1, с. 251]. У результаті слово може набувати нового значення і позначати інші типи економічних процесів чи об'єктів. Так, слово 市場 (*шідзьо*) спочатку означало «ринок» як місце торгівлі, але в сучасному економічному дискурсі позначає також економічну систему обміну товарами та послугами, зокрема, у словосполученнях 金融市場 («фінансовий ринок»), 労働市場 («ринок праці») тощо.

З семантичної точки зору економічні терміни також мають свої особливості. Незважаючи на те, що багато з них мають англomовні відповідники, їхні значення не завжди повністю збігаються з англійськими аналогами. Так, слово 流通 (*рйоу*) має ширше значення, ніж англійський термін *distribution*, оскільки охоплює не лише розподіл товарів, а й пов'язану з ним систему комерційних, фінансових та інформаційних потоків між виробником і споживачем [24]. Подібну специфіку має і термін 委託 (*імаку*), що охоплює значення, які в англійській мові передаються різними термінами: *entrust*, *outsourcing*, *consignment*, *commission*. У японській мові цей термін позначає загальний процес передачі завдання, майна або повноважень іншій стороні, тоді як в англійській мові такі відносини більш чітко розмежовуються залежно від типу дії [19]. Також звернімо увагу на слово 金融 (*кін'ю*), що зазвичай перекладається як *finance*, однак його значення не повністю збігається з англійським відповідником. У сучасному вжитку 金融 – насамперед сфера грошово-кредитних відносин, зокрема банківська та кредитна діяльність. Водночас термін *finance* може стосуватися не тільки економічної сфери, а й процесу фінансування (наприклад, *to finance a project*), а також окремих галузей науки (як-от *corporate finance*, *public finance*) [17]. Отже, в японському контексті цей термін наголошує на механізмі перерозподілу фінансових ресурсів, тоді як англійський термін *finance* має більш широкий і абстрактний характер.

Значна кількість економічних термінів має близькі за значенням синоніми, які в різних ситуаціях можуть виконувати різні функції. Так, японські слова 賃金 (*чінгін*), 給与 (*кюйю*) та 給料 (*кюрьо*) зазвичай перекладаються як «заробітна плата», проте в економічному або правовому контексті між ними існують певні семантичні відмінності. Термін 賃金 є найбільш узагальненим поняттям і може охоплювати різні види виплат працівникам. Слово 給与 зазвичай уживають для позначення регулярного заробітку, наприклад, місячної оплати праці, а також додаткових виплат; натомість 給料 – про фіксовану оплату праці відповідно до посади або тарифу [12]. Подібна різниця спостерігається між словами 利益 (*рієкі*) та 利潤 (*ріджюн*) – обидва перекладаються як «прибуток». Слово 利益 має ширше значення і може вживатися не лише у фінансовому сенсі, а й на позначення загальної вигоди або користі, у тому числі поза економічним контекстом. Тоді як слово 利潤 використовується переважно в економічному контексті для позначення прибутку як результату діяльності компанії; в економічній теорії може трактуватися як економічний прибуток, що визначається з урахуванням не лише фактичних, а й альтернативних витрат. У цьому випадку його значення не зовсім збігається з бухгалтерським прибутком, для позначення якого зазвичай використовується термін 利益 [11]. Терміни 投資 (*тбші*) та 出資 (*іюші*) пов'язані з вкладенням коштів, інвестиціями, але при цьому 投資 означає загальний процес інвестування з метою отримання прибутку або зростання капіталу, тоді як 出資 вживається у випадках, коли кошти вкладаються у капітал компанії в обмін на частку власності [10]. Таким чином, навіть близькі за значенням слова можуть відображати різні аспекти економічних відносин і виконувати різні функції залежно від контексту.

Значення економічної лексики часто різняться залежно від конкретної сфери економічної діяльності. Так, слово 売り出し (*урідаші*), яке в загальному сенсі означає «розпродаж» чи «випуск у продаж», у контексті фондового ринку набуває більш вузького значення – первинне розміщення акцій. У цьому випадку йдеться не про звичайний продаж товарів, а про специфічну фінансову операцію, пов'язану з виходом цінних паперів на ринок. Водночас термін 公募 (*кобо*) застосовується в тому ж контексті для позначення випуску нових акцій з метою залучення капіталу, тоді як 売り出し означає продаж вже існуючих акцій, що перебувають у власності поточних акціонерів [16].

Подібна семантична диференціація простежується і на рівні похідних термінів: у фінансовому контексті терміни 公募価格 (*кōбо какаку*) та 市場価格 (*шідзъбō какаку*) перекладаються як «ціна», але 公募価格 – це ціна, що встановлюється до початку торгів під час розміщення акцій і визначається на основі попиту інвесторів та оцінки вартості компанії [17], у той час як 市場価格 формується безпосередньо на ринку під впливом попиту та пропозиції [25]. Аналогічно, в межах тієї ж сфери біржових операцій, терміни 売り手 (*уріте*) та 売り方 (*уріката*), які в загальному значенні пов'язані з продажами, у фінансовому контексті розрізняються. 売り手 означає позицію «продавець» у торгівельній угоді, тоді як 売り方 описує особу, яка грає на зниження ціни, тобто продає актив за поточною високою ціною з наміром викупити його пізніше за нижчою ціною та отримати прибуток від різниці [19].

Сучасні ЗМІ відіграють важливу роль у формуванні мовної картини світу суспільства та поширенні спеціалізованої лексики. Медіа-тексти відображають актуальні соціальні, політичні та економічні процеси, тому мова медіа постійно реагує на зміни у різних сферах суспільного життя. Дослідження японського медіа-дискурсу показують, що вплив медіа на мову найбільш помітний на лексичному та стилістичному рівнях, де активно з'являються нові слова, запозичення та неологізми [6]. Особливо помітними ці процеси є в економічному медіа-дискурсі. Новинні тексти регулярно висвітлюють зміни на фінансових ринках, діяльність компаній, валютні коливання та інші економічні процеси, що зумовлює активне використання спеціалізованої економічної лексики. Водночас економічні явища часто описуються за допомогою метафорично переосмислених слів. У таких випадках метафоричне перенесення виступає механізмом вторинної номінації, коли слова з інших сфер починають застосовуватися для позначення економічних явищ [1, с. 251].

Характерним прикладом метафоричної вторинної номінації в японських економічних новинах є вживання термінів 追い風 (*оїказе*, «попутний вітер») та 逆風 (*гякуфū*, «зустрічний вітер»). Ці слова позначають природні явища, але в медіа-дискурсі переосмислюються й описують економічні умови. Так, Reuters Japan терміном 追い風 позначає фактори, що сприяють зростанню ринку: 「今日の株式見通し＝反発、米株高や円安が追い風とみられる。」 – «Прогноз фондового ринку на сьогодні: очікується відновлення, оскільки зростання цін на акції США та ослаблення єні,

ймовірно, стануть сприятливими факторами» [22]. У медіа-дискурсі цей термін використовується для позначення сприятливих економічних факторів, що стимулюють розвиток ринку або зростання фінансових показників. Слово 逆風 має протилежне значення – несприятливі економічні умови. Наприклад: 「一方、米フィラデルフィア半導体指数（SOX）は1%安となり、国内の関連株を中心に逆風とみられる。」 – «З іншого боку американський Філадельфійський індекс SOX знизився на 1%, що, ймовірно, створює несприятливі умови передусім для пов'язаних акцій на внутрішньому ринку» [23].

Іншим прикладом метафоричного переосмислення є усталений соціально-економічний термін 就職氷河期 (*шіюшьоку-хьōгакі*), який буквально перекладається як «льодовиковий період працевлаштування». У природничому значенні слово 氷河期 означає історичний період глобального похолодання, проте в медіа-дискурсі воно застосовується на позначення кризової ситуації на ринку праці. Так, газета Yomiuri Shimbun пише: 「大学名だけで選別する『学歴フィルター』は、就職氷河期に広まったと言われる。」 – «Кажуть, що так званий «освітній фільтр», за якого кандидатів відбирають лише за назвою університету, поширився під час кризи на ринку праці» [14]. В іншій статті зазначається, що, оскільки Федеральна резервна система заявляє про уважне відстеження економічних даних, ринок зосереджений на макроекономічних показниках, а його динаміка нагадує «американські гірки», тобто характеризується різкими та частими коливаннями цін: 「サルマヤ・パートナーズのワシフ・ラティフ社長兼最高投資責任者（CIO）は『FRBがデータを注視すると言っているため、市場は指標に注目しており、リスクオンとリスクオフのジェットコースター相場となっている』と指摘した。」 [9]. У цьому контексті вислів ジェットコースター相場 (*джеттокōсутā сōба*, досл. «ринкова ціна американських гірок») позначає різкі й часті коливання ринкових показників, де «американські гірки» є не економічним терміном у вузькому сенсі, а радше медійною метафоризованою номінацією.

Іншим прикладом є термін 鯨幕相場 (*куджі-рамаку сōба*), використаний у матеріалі Reuters: 「鯨幕相場に潜む『もう1頭のクジラ』、国内勢の日本株買いに思惑」 – «За відносною стабільністю ринку може стояти ще один великий гравець: з'являються припущення щодо купівлі японських акцій внутрішніми учасниками ринку» [21]. Слово 鯨幕 означає традиційну чорно-білу

тканину, що використовується в Японії під час траурних церемоній. У фінансовій термінології ця асоціація застосовується для опису ситуації, коли періоди зростання та падіння ринку постійно змінюють один одного.

Дослідження, присвячене азійській валютній кризі, використовує термін 中震 (*чюшін*), що буквально означає «помірний землетрус». В економічному контексті цей термін описує помітні, але не катастрофічні коливання ринку, які можуть передувати більш серйозним змінам. У тексті йдеться: «96年来しばしば動揺をみせたタイ・バーツ相場だが、97年5月14日の中震を予兆として、7月入りとともに本格的な売り浴びせを受けた。」 – «Тайський бат, який з 1996 року неодноразово демонстрував нестабільність, віщував подальше різке падіння після «помірного поштовху» 14 травня 1997 року, і масовий розпродаж почався вже в липні» [20].

Окрім термінології, для опису економічних процесів використовується також образна мова. Зокрема, для передачі певних економічних явищ часто застосовуються ономаіопеї. Так, висловом 資金がジャブジャブ (*шікін та джябу-джябу*) описують ситуації надлишкової ліквідності. Ономаіопея ジャブジャブ, що передає звук плескоту води, образно описує стан, коли у фінансовій системі циркулює велика кількість грошей: «このように、金融市場では資金がジャブジャブの状態である。問題は、そうした資金が金融システムの外側にいる企業等に行き届いているかどうかということである。」 – «Таким чином, фінансовий ринок перебуває у стані надлишкової ліквідності. Питання полягає в тому, чи доходять ці кошти до підприємств, що знаходяться поза межами фінансової системи» [18]. Крім того, вживаються фразеологізми, як-от ідіома 焦眉の急 (*шюбі но кю*, дослівно «невідкладність, коли вже обпалені брови» – пор. з укр. «Коли вже до стіни притисло»), що використовується для підкреслення терміновості економічних рішень: «一方、原油高騰への対応は焦眉の急だ。」 – «З іншого боку реагування на різке зростання цін на нафту є питанням найвищої терміновості» [13].

Розгляд окремих прикладів виявив особливості функціонування економічної лексики в медіа-текстах. Для глибшого розуміння того, як поєднуються терміни різних словотвірних типів у межах цілісного тексту, розглянемо новинну статтю економічної тематики. Для аналізу як ілюстративний матеріал було обрано новинну статтю мовника NHK, в якій описується реакція фінансових ринків на результати парламентських виборів [15].

Насамперед, основу тексту становлять слова *канто*. Суттєву роль відіграють складні лексеми типу 株高 («зростання цін на акції»), 円安 («знецінення єни»), 債券安 («зниження цін на облігації»), які з'являються на самому початку у фрагменті: 「金融市場は『株高』『円安』『債券安』のいわゆる『高市トレード』が加速すると身構えていました」 – «Фінансові ринки очікували прискорення так званої «торгівлі Такаїчі», що передбачає зростання акцій, слабку єну та зниження цін на облігації». Ці одиниці є прикладом семантичної компресії: складні економічні процеси (зростання акцій, девальвація валюти, падіння облігацій) зведені до коротких двокомпонентних структур. Ключову роль відіграє варіювання значення в межах контексту через їх поєднання з дієсловами. Наприклад, лексема 円安 («слабка єна») не має сталого значення в різних частинах тексту. У поєднанні з дієсловом 進む («просуватися») у фрагменті 「選挙前、外国為替市場では1ドル＝159円台半ばまで円安が進む場面がありました。」 («Перед виборами на валютному ринку єна продовжила слабшати, досягнувши рівня приблизно 159,5 єни за долар») воно позначає активний процес, тоді як у реченні 「一方、外国為替市場で『円安傾向』にいったん歯止めがかかっている背景には、政府・日銀による市場介入への警戒感があります。」 («З іншого боку, тимчасове стримування тенденції до девальвації єни зумовлене настороженістю щодо втручання уряду та Банку Японії») вислів 「歯止めがかかる」 буквально можна перекласти як «спрацьовує гальмо», а в переносному значенні описує ситуацію, коли щось зупиняється або піддається стримуванню. В цьому випадку вислів означає, що тенденція до знецінення єни 「円安傾向」 не розвивається далі, а стримується очікуванням можливих дій з боку державних установ. Текст також насичений лексикою, що позначає очікування та інтерпретації, а не факти: 見方 («точка зору»), 思惑 («очікування»), 懸念 («занепокоєння»), як в уривках, що описують ринкові очікування та їхню зміну: 「市場ではこうした見方が多数を占めていました」 – «На ринку така точка зору була найбільш поширеною»; 「選挙後は『じっくりと進めるのではないかと』という見方が増えているのです」 – «Після виборів поширюється думка, що процес буде просуватися повільно». Це свідчить про те, що текст зосереджується не лише на подіях, а й на тому, як їх сприймають інвестори, що є характерною рисою фінансової журналістики.

У наведених нижче фрагментах тексту спостерігається відхід від суто термінологічного

викладу до використання образної та експресивної лексики, що впливає на спосіб відображення економічної реальності. Так, речення 「日本の国債売りによる金利急騰がアメリカにも飛び火しました」 – «Різке зростання відсоткових ставок, спричинене продажем японських державних облігацій, поширилося й на США» містить метафору *飛び火* (буквально – «поширення вогню»), що підсилює відчуття раптовості та неконтрольованості процесу: підвищення процентних ставок у Японії постає як явище, що «поширюється» на інші економічні системи. У наступному фрагменті 「選挙直前に1ドル=156円台だった円相場はするすると円安方向に動き、158円近くまで円安が進みました。」 – «Єна, яка напередодні виборів становила близько 156 єн за долар, поступово знецінювалась і майже впала до 158 єн за долар» для опису динаміки курсу валют замість числових показників використовується ониматопея *するする* («плавний, майже непомітний рух»), яка не належить до типової економічної термінології. Натомість у фразі 「さらに2月11日にアメリカの雇用統計が発表された時間帯には急激な円売り（ドル買い）で円安が一気に進みましたが、たちまち円が買い戻されるといいう荒い値動きもありました。」 («Крім того, під час публікації звіту про зайнятість у США 11 лютого відбулося стрімке падіння єни через її різкий продаж (купівлю долара), але невдовзі вона була швидко викуплена назад, що спричинило різкі коливання курсу») поєднано дві лексичні одиниці, що передають різні аспекти нестабільності: прислівник *たちまち* («миттєво») підкреслює різкість і швидкість зміни, тоді як словосполучення *荒い値動き* (буквально «грубий», «різкий рух цін») містить оцінний відтінок і вказує не просто на коливання, а на їхню неконтрольовану сутність. Прикметник *荒い* зазвичай використовується для характеристики, пов'язаної з нерівністю, грубістю або відсутністю контролю, що у фінансовому контексті переноситься на динаміку ринку, і, як результат, формується уявлення про нестабільне, фінансове середовище.

У реченні 「市場介入という実弾を撃つ前の、いわば“空砲”とも言えるレートチェックですが。。。」 («Перед тим як застосовувати такий радикальний підхід, як ринкове втручання, проводиться так звана перевірка курсу, яку можна назвати «холостим пострілом»») поєднуються терміни *市場介入* («ринкове втручання») і *レートチェック* («перевірка курсу»), що разом

підкреслюють контраст між двома рівнями впливу на ринок. *市場介入* означає реальне валютне втручання держави з метою коригування різних коливань обмінного курсу, що виражається в образному порівнянні з 「実弾を撃つ」 як «стрільба бойовими патронами». У цьому контексті *レートチェック* виконує роль підготовчого етапу до валютної інтервенції, а саме перевірки обмінного курсу, тоді як *空砲* («холостий постріл») уточнює відсутність безпосередніх дій, але вказує на наявність реакції. Отже, можна підсумувати, що функціонування економічної лексики у японському медіа-дискурсі характеризується контекстуальною варіативністю значень і використанням як спеціалізованих термінів, так і метафоричних образів.

Висновки. Економічна термінологія японської мови формується під впливом багатшарової лексичної системи, у межах якої активно взаємодіють лексеми *ваго*, *канго* та *тайрайго*. Провідну роль у творенні термінів відіграють морфологічні моделі, зокрема словоскладання, що забезпечує структурну компактність і семантичну точність номінації. Водночас важливим механізмом поповнення термінології є лексико-семантичний спосіб, пов'язаний із розвитком нових значень на основі вже наявних мовних одиниць.

Аналіз демонструє, що в сучасному японському медіа-дискурсі економічна термінологія функціонує не ізольовано, а в тісній взаємодії з іншими лексичними засобами. У новинних текстах спостерігається поєднання спеціалізованих термінів із метафорично переосмисленими одиницями, експресивною лексикою та ониматопеями, що сприяє доступності викладу та водночас впливає на інтерпретацію економічної інформації. Так економічна лексика виконує не лише номінативну, а й інтерпретаційну функцію, беручи участь у формуванні медійної картини економічної реальності.

Виявлено, що значення економічних термінів у медіа-текстах характеризуються контекстуальною варіативністю та залежать від сфери використання, що зумовлює можливість їхнього семантичного розширення або звуження. Це свідчить про динамічний характер економічної термінології та її адаптивність до умов масової комунікації.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням емпіричної бази аналізу, зокрема залученням ширшого корпусу медіа-текстів різних жанрів і платформ, а також із поглибленим вивченням прагматичних і дискурсивних функцій економічної лексики в японських ЗМІ.

Список літератури:

1. Комарницька Т., Комісаров К. *Сучасна японська літературна мова. Т. 1*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 320 с.
2. Коритнік Д., Баранова С. Медіадискурс як різнопланове явище сучасних медіадосліджень. *Нова філологія*. 2020. Т. 1, № 80. С. 266-271. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2020-80-1-39>
3. Крилова-Грек Ю. Психолінгвістичний аспект моделей масової комунікації в сучасному інформаційно-комунікативному просторі. У *Психолінгвістика в сучасному світі. Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Переяслав, 16-17 грудня 2021 р.)*. С. 155-159. <https://doi.org/10.31470/2706-7904-2021-16>
4. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремко. Київ: «Академія», 2007. 752 с.
5. Махачашвілі Р., Сидоркіна А. Дискурс японських нових мас-медіа: природа, ознаки та розвиток. *Studia Philologica*. 2019. № 1. С. 38-45. <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2019.12.4>
6. Anistratenko L., Asadchykh O., Bukriienko A., Komarnytska T., Komisarov K. The Influence of Mass Media on the Modern Japanese Language. *Jurnal Arbitrer*. 2024. Т. 11, № 2. С. 131-143. DOI: <https://doi.org/10.25077/ar.11.2.131-143.2024>
7. Grynuk S. The Concepts of Media Discourse and Media Text as Major Categories of Media Linguistics: Towards an Understanding of their Interdependence. *Philological Education and Science: Transformation and Modern Development Vectors*. Riga: Baltija Publishing, 2022. P. 98–112. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-283-8-4>
8. Şerban M. Economic Discourse in Globalization. *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*. 2012. № 0(1) P. 666–670. <https://ideas.repec.org/a/ovi/oviste/vxiiy2012i12p666-670.html>
9. Chibuike Oguh. 米国株式市場＝S & P とダウ下落、雇用統計に注目. *Reuters*. URL: <https://jp.reuters.com/markets/us/ENNMABCMBJPIBFBW7P4PWHJLIM-2024-09-05/> (date of access: 06.02.2026).
10. 「出資」「融資」「投資」それぞれ何が違うの？キャリタス. URL: <https://job.career-tasu.jp/finance/articles/021/> (date of access: 12.03.2026).
11. 「利益」と「利潤」との違いは？一般での会話やビジネスメールでの使い分けは？例文を添えて解説 . はっくナビ. URL: <https://examplesentencemail.com/differences-and-usage-5-65/> (date of access: 08.04.2026).
12. 加治 直樹. 賃金とは？給料との違いや支払い義務について解説！ *Money Forward*. URL: <https://biz.moneyforward.com/payroll/basic/59319/> (date of access: 20.03.2026).
13. 鬼原民幸, 竹本能文. アングル：イラン混迷、高市政権初の「危機」 日米会談迫り焦燥感. *Reuters*. URL: <https://jp.reuters.com/world/security/7NOXX2164ZPWTUHP46VWV35QU-2026-03-09/> (date of access: 10.03.2026).
14. 恒川良輔. 「最初に自己分析を徹底」「業界は絞った方がいい」...よく見る就活の「常識」、実は間違いかも. 読売新聞. URL: <https://www.yomiuri.co.jp/kyoiku/kyoiku/news/20260211-GYT1T00250/3/> (date of access: 02.03.2026).
15. 佐々木悠介. どうなる?“高市トレード” 選挙後の相場の方行方【経済コラム】. *NHK ONE*. URL: <https://news.web.nhk/newsweb/na/na-k10015049741000> (date of access: 18.04.2026).
16. 初めてでもわかりやすい用語集. *SMBC*. URL: <https://www.smbcnikko.co.jp/terms/eng/p/E0057.html> (date of access: 20.04.2026).
17. 証券用語集. 東海東京証券. URL: <https://www.tokaitokyo.co.jp/kantan/term/> (date of access: 17.04.2026).
18. 総裁記者会見要旨 (6月19日) . 日本銀行. URL: https://www2.boj.or.jp/archive/announcements/press/kaiken_2001/kk0106b.htm (date of access: 20.02.2026).
19. 金融経済用語集. *iFinance*. URL: <https://www.ifinance.ne.jp/glossary/#gsc.tab=0> (date of access: 20.04.2026).
20. 飯島健. アジア通貨危機の背景とその影響. 日本総研. URL: <https://www.jri.co.jp/report/rim/detail/3812/> (date of access: 29.01.2026).
21. 平田紀之. アングル：鯨幕相場に潜む「もう1頭のクジラ」、国内勢の日本株買いに思惑. *Reuters*. URL: <https://jp.reuters.com/markets/japan/DHMH4K4JNOJPLOR7BVOM6ZTXI-2025-04-11/> (date of access: 11.04.2026).
22. 平田紀之. 今日の株式見通し＝反発、米株高や円安が追い風選挙期待も支援. *Reuters*. URL: <https://jp.reuters.com/markets/japan/3PKJSZJZAFOTPPS4N7YGOK4UU4-2026-02-02/> (date of access: 03.02.2026).
23. 平田紀之. 今日の株式見通し＝反落、原油高を嫌気 中東警戒くすぶる. *Reuters*. URL: <https://jp.reuters.com/markets/japan/OZ5MCVVQ4FIFRDKQC5IZB7CZFQ-2026-03-05/> (date of access: 06.03.2026).
24. 流通とは？商流・物流・金流・情報流の4つの「流」を理解しよう. スタッフブログ. *TMY'S Logistics*. URL: https://www.tmys.co.jp/blog/logistics/about_distribution/ (date of access: 21.04.2026).

25. 価格・取引関連用語. ダイヤモンド・オンライン. URL: https://diamond-rm.net/tax_glossary/price/ (date of access: 21.04.2026).

Kulida D. V., Dementieva T. S. FEATURES OF ECONOMIC TERMINOLOGY FUNCTIONING IN MODERN JAPANESE MEDIA DISCOURSE

This paper investigates the structural, semantic, and functional features of economic terminology in modern Japanese media discourse. The study analyses the specific features of the formation of Japanese economic vocabulary, examining the interaction of its main lexical strata (wago, kango, gairaigo) and the role of hybrid formations in the context of mass communication. The role of the mass media as a space where specialized linguistic units are adapted for a general audience is discussed. It is established that a significant part of economic vocabulary is formed by combining several components, each carrying a distinct semantic element, which ensures the compactness and precision of economic terms. The main methods of economic term formation, including morphological and lexico-semantic methods, are identified, and the processes of semantic transformation, borrowing, and abbreviation are characterized. Particular attention is paid to the functioning of economic terminology in media texts, where specialized vocabulary is combined with non-specialized linguistic means, such as metaphors, Japanese onomatopoeia, and expressive units. Based on Japanese news publications, the use of economic terms in the context of interpreting economic processes is analysed, as well as their role in shaping the audience's perception of economic reality. It is established that economic vocabulary in media discourse is characterized by contextual variability, a tendency towards semantic expansion, and active interaction with figurative linguistic means, while at the same time performing not only a nominative but also an interpretive function and contributing to the formation of the media representation of economic reality.

Keywords: Japanese language, economic terminology, media discourse, word formation, semantic transformation.

Дата першого надходження статті до видання: 21.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Відомості про авторів

Алкаді М. С. А. – старший викладач кафедри східної філології Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

Білецька О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету іноземної та слов'янської філології, доцент кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса

Білічак О. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету

Благовірна-Храновська У. М. – аспірантка кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Бобер Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Бортун К. О. – кандидат філологічних наук, доцент Національної академії внутрішніх справ

Борщевський С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мови медіа Навчально-наукового інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Бялик В. Д. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри лінгвістики та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Василевич О. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ващенко Ю. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Волошинова М. О. – кандидат наук, доцент, доцент кафедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Ворчакова І. Є. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри перекладу Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Гогоренко О. В. – докторка філологічних наук, доцентка, в. о. декана філологічного факультету Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Горічко Д. М. – аспірантка Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Гриців Н. М. – доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка»

Грищенко (Неїло) І. В. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки ННЦ «Інститут біології та медицини» Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Дементьєва Т. С. – викладачка кафедри корейської і японської філології Київського національного лінгвістичного університету

Заверющенко М. П. – доктор філософії, доцент кафедри української мови Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Засипкіна А. Є. – здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Зінчук Р. С. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та лінгводидактики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Злотко О. М. – здобувач наукового ступеня доктор філософії кафедри української мови та лінгводидактики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Качан А. В. – аспірантка кафедри фольклористики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кирик С. В. – здобувач вищої освіти кафедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Кобиліна Ю. М. – доктор філософії з публічного управління та адміністрування, старший викладач кафедри слов'янської і романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Колкутіна В. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Колоїз Ж. В. – доктор філологічних наук, професор, викладач вищої категорії Рівненського кооперативного економіко-правового фахового коледжу

Коломієць О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Костусяк Н. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та лінгводидактики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Котовська Т. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій Західноукраїнського національного університету

Криницька О. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету

Куліда Д. В. – здобувач вищої освіти факультету східної і слов'янської філології Київського національного лінгвістичного університету

Лелет П. Р. – здобувач вищої освіти кафедри лінгвістики та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,

Майданюк Ю. І. – аспірант спеціальності В11 «Філологія», асистент кафедри романо-германської філології та професійної комунікації Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Мережинська Г. Ю. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри східнослов'янської філології та інформаційно-прикладних студій Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Мойсюк В. А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри французької філології та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Мурадова І. Р. – старший викладач кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Мусаєва Н. А. – аспірант Інституту лінгвістики Насімі

Наумовська О. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри фольклористики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Новак Д. Н. – бакалавр кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка»

Огульчанська О. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Омелянчук С. О. – аспірантка відділу української літератури ХХ століття та сучасного літературного процесу Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України

Писарська Н. В. – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри української мови Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Підгорна А. Б. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Національного університету «Запорізька політехніка»

Побережний Д. О. – доктор філософії, ст. викладач кафедри іноземних мов і методики викладання Бердянського державного педагогічного університету

Пригодій О. С. – PhD, асистент кафедри англійської філології та міжкультурної комунікації Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Римар Н. Ю. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології, педагогіки та методики викладання Білоцерківського національного аграрного університету

Рождественська І. Є. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології, перекладу та професійної мовної підготовки Університету митної справи та фінансів

Савка С. В. – здобуття вищої освіти спеціальності В11 «Філологія» Національного університету «Запорізька політехніка»

Савчук Р. І. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Семя'нків І. В. – спеціаліст з іноземних мов, старший викладач Національного університету «Київ-Могилянська академія»

Сідор М. В. – аспірант кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Соколова В. М. – асистент кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса

Соколовська С. Ф. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології та зарубіжної літератури Житомирського державного університету імені Івана Франка

Сташук Т. І. – аспірант, асистент кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»

Строченко Л. В. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»

Сушко З. С. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій Західноукраїнського національного університету

Томашук М. В. – аспірант кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Томчаковська Ю. О. – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія»

Ущина В. А. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Федорів Я. Р. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови Національного університету «Київ-Могилянська академія»

Хаустова М. В. – старший викладач кафедри української та іноземних мов Харківської державної академії фізичної культури

Хома К. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янської таромано-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Чернявська О. К. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології, перекладу та професійної мовної підготовки Університету митної справи та фінансів, доцент кафедри іноземних мов Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Чернявська С. М. – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри української мови Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Чікарькова М. Ю. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Шаркань В. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Шеремет А. В. – доктор філософії, старший викладач кафедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Шпільчак Л. Я. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету

Шульська Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій Волинського національного університету імені Лесі Українки

Щепанський В. В. – кандидат філософських наук, докторант кафедри богослов'я та релігієзнавства Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Юган Н. Л. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри літературознавства і східної філології, доцент кафедри іноземних мов Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Юлдашева Л. П. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури, компаративістики і грінченкознавства Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Яссін М. А. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри кримськотатарської та східної філології Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

НОТАТКИ

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 37 (76) № 3 2026

Частина 1

Коректура • І. Чудеснова

Комп'ютерна верстка • В. Гайдабрус

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 39,29. Ум. друк. арк. 41,85.

Зам. № 0526/573. Наклад 150 прим.

Дата розміщення онлайн: 30.05.2026. Дата друку: 08.06.2026

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.